

วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนตักดานในภาคเหนือ
เชียงใหม่ – พะเยา – อุตรดิตถ์ – กำแพงเพชร

คณะนักวิจัย

ศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราภา คุณาพร
อาจารย์ ดร.กมล งามสมสุข
อาจารย์ วรลักษณ์ หิมะกลัศ

หัวหน้าโครงการ
นักวิจัย
นักวิจัย
นักวิจัยและเลขานุการ

รายงานการวิจัยในโครงการเมธีวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย-สกว.

ในความร่วมมือของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ธันวาคม 2543

คณะนักวิจัย

ศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุรฤกษ์

หัวหน้าโครงการ

Dr.phil. (Agricultural Geography)

Justus Liebig-Universität Giessen, Germany

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราภา คุณาพร

นักวิจัย

M.Sc. (Agricultural Extension)

University of Reading, United Kingdom

อาจารย์ ดร.กมล งามสมสุข

นักวิจัย

Ph.D. (Agricultural Economics)

University of the Philippines Los Banos

Republic of the Philippines

อาจารย์ วรลักษณ์ หิมะกลั๊ส

นักวิจัยและเลขานุการ

គ.ជ. (កេរដ្ឋតាសត្រ)

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครอบแก้ว

ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา และ

ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาเอเปค มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมธีวิทย์ อวสุโส สกว.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “**วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ**” เป็นการศึกษาค้นหาและทำความเข้าใจถึงสาเหตุของความยากจนดักดานในภาคเหนือที่มีมาในอดีตอันยาวนานจนปัจจุบัน ตามกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจน ที่พิจารณาความยากจนในแง่ของการขาดทางเลือกและโอกาสในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยพิจารณาพร้อมกับสมการที่กำหนดความยากจนดักดานด้วยเส้นความยากจนด้านอาหารเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขและลดปัญหาความยากจนดักดานที่มีประสิทธิภาพและตรงเป้าหมาย

ผลการศึกษชี้ชัดว่าตัวแปรหรือปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อภาพรวมของความยากจนดักดานในภาคเหนือตามกรอบแนวคิดด้าน**เงินหรือด้านเศรษฐกิจ**มีความชัดเจน คือ คนจนดักดานมีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยที่พบคือ 7,535 บาท/คน/ปี หรือต่ำกว่าร้อยละ 60 ณ เส้นความยากจนภาคเหนือประมาณ 9,000 บาท/คน/ปี คือ ประมาณ 5,500 บาท/คน/ปี รายได้เงินสดติดลบ อยู่ในภาวะหนี้สินเพื่ออาหารบริโภคที่ต่ำกว่าความต้องการเป็นสำคัญ เพราะรายได้หลักรับจ้างในและนอกการเกษตรไม่เป็นหลักแหล่ง ไม่แน่นอน และไม่พอเลี้ยงครอบครัว เพราะมีวันทำงานประมาณ 90 วัน/คน/ปี ทั้งนี้จะมีภาวะเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดด้าน**ความจนทางสังคม** ที่สามารถวิเคราะห์ผสมผสานไปกับด้าน**ความจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** **จนทางการศึกษา** **จนทางการเมือง** **จนทางวัฒนธรรม** และ**จนทางจิตวิญญาณ** ของชุมชนและคนในชุมชนภาคเหนือ ที่ขาดโอกาสและทางเลือกในงานอาชีพที่ต้องการฝึกฝนทักษะ เช่นการเกษตร แทนการเป็นแรงงานรับจ้าง ดังกล่าวข้างต้น เพราะขาดที่ดินและทุนทำกิน ประกอบกับแรงกดดันจากสภาพกายภาพพื้นที่ ดิน – น้ำ – ป่าไม้ ที่ไม่เอื้อเพราะขาดแคลนแหล่งน้ำและปริมาณน้ำ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ พืชพรรณไม้ปกคลุมถูกเปิดอย่างผิดวิธี หรือขาดจิตสำนึกและมาตรการผลิตเชิงอนุรักษ์ดิน – น้ำ นอกจากนั้นยังขาดหรือมีการศึกษาน้อยไม่จบระดับประถมศึกษา การร่วมกิจกรรมกับกลุ่มต่างๆ ในสังคมจึงจำกัดอยู่เฉพาะการไปเป็นแรงงานในงานบุญ งานพัฒนาเพื่อส่วนรวมที่ไม่มีการเรียหรือการบริจาคเงินเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่กล้าร่วมแสดงความคิดเห็นหรือไม่มีความเห็น แต่ไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนทุกระดับที่เวลาและร่างกายอำนวย คือไม่ติดไปหางานเลี้ยงปากท้อง หรือบ้านที่เป็นเพิงหรือกระท่อบอยู่ไกล ขาดสิ่งอำนวยความสะดวก หรือพิการ สูงอายุ เจ็บป่วยเรื้อรังเดินทางไกลไม่ไหว และยังขาดข่าวสารข้อมูลด้านสงเคราะห์และรักษาพยาบาลฟรีแก่ผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้ รวมทั้งการเป็นผู้มีรายได้น้อย หรือยากจนดักดาน แต่พวกเขาไม่ขาดความกตัญญูรู้คุณ จริยธรรมและคุณธรรมในจิตวิญญาณยังมียุติเต็มเปี่ยมในระบบพึงพิงระหว่างเครือญาติของชนบทภาคเหนือ

ดังนั้น การแก้ไขและลดปัญหาความยากจนดักดานของคนในชนบทภาคเหนือให้บรรลุเป้าหมายหรือสัมฤทธิ์ผลได้จึงจำเป็นต้องมีมาตรการร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรประชาชน และตัวประชากรเป้าหมาย ร่วมกำหนดกรอบแนวภาพรวมมาตรการแก้ไขทั้งระยะเร่งด่วนหรือเป็นกรณีพิเศษ ระยะสั้น และระยะยาว ซึ่งต้องทำไปพร้อมๆ กันอย่างต่อเนื่อง ที่สามารถครอบคลุมประเด็นปัญหา

และจุดอ่อนทุกระดับวิฤตจากการใช้ประโยชน์โครงการพัฒนาต่างๆ ที่มีเดิมและหรือที่จัดทำขึ้นใหม่ก็ตาม ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสและทางเลือกทางเศรษฐกิจหรืออาชีพที่มั่นคงและมีรายได้เพิ่ม ทางสังคมที่มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินที่สภาพแวดล้อมเอื้ออำนวย มีการเรียนรู้และฝึกฝนทักษะอาชีพที่ต้องการ มีทุนและตลาดรองรับ พร้อมข่าวสารข้อมูล และสวัสดิการทุกด้านตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หรือ จปฐ (8 หมวด 39 ตัวชี้วัด) เพื่อสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้พ้นจากความยากจนดักดาน ตลอดจนทำให้ประชากรเป้าหมายเกิดแรงจูงใจและความพร้อมที่จะใช้พลังกลุ่มปรับยกสถานะภาพทางเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนและชุมชนของตนให้ดีขึ้น ทั้งปัจจุบันและอนาคต

คำนำ

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ”

- เชียงใหม่ – พะเยา – อุดรดิตถ์ – กำแพงเพชร เป็นโครงการวิจัยที่รองศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครองแก้ว เมธีวิจัยอาวุโส สกว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) ได้ขอความร่วมมือผ่านทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้เป็นหัวหน้าคณะนักวิจัยของมหาวิทยาลัย ที่ประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราภา คุณาพร จากภาควิชาส่งเสริมการเกษตร และอาจารย์ ดร. กมล งามสมสุข จากภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ และอาจารย์วรลักษณ์ หิมะกลั้ว จากคณะเศรษฐศาสตร์ โดยให้ช่วยรับผิดชอบโครงการวิจัยที่กำหนดให้มีการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของคนจนดักดาน (Ultrapoor) และผู้ที่ตกงานอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจในภาคเหนือ แต่สำหรับเรื่องหลังนั้นจะแยกรายงานอีกเล่มหนึ่งโดยเฉพาะ

การวิเคราะห์เกี่ยวกับปัญหาความยากจนดักดานของคนชนบทในภาคเหนือครั้งนี้ ได้นำเสนอตามรูปแบบของกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ คือ (1) เงิน (2) จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (3) จนทางสังคม (4) จนทางการเมือง (5) จนทางการศึกษา (6) จนทางวัฒนธรรม และ (7) จนทางจิตวิญญาณ ในโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจของครัวเรือนและคนยากจนดักดาน และโครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่ทำมาหากินของคนเหล่านี้เป็นส่วนประกอบสำคัญร่วมด้วย ทั้งนี้เพื่อเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางแก้ไขทั้งในด้านโอกาสและทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อลดปัญหาความยากจนดักดานที่ตรงเป้าหมายและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

การวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาศึกษารวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเขียนรายงานผล พิมพ์เสร็จเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์ ประมาณปีครึ่ง ระหว่างกลางปี 2541 ถึงปลายปี 2543

วันเพ็ญ สุฤกษ์

หัวหน้าโครงการฯ

9 ธันวาคม 2543

คำขอบคุณ

รายงานการวิจัย “วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ” สำเร็จเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์ได้ด้วยความอนุเคราะห์ช่วยเหลือและร่วมมือจากคณะนักวิจัย หน่วยงาน สถาบัน และบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนศึกษาทุกคนที่ให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ เช่นเดียวกับผู้นำระดับท้องถิ่นของตัวแทนเหล่านั้น

บุคคลแรกที่คณะผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณเป็นอย่างมาก คือ รองศาสตราจารย์ ดร. เมธี ครองแก้ว เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ที่ได้ขอความร่วมมือผ่านมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้คณะผู้วิจัยได้รับผิดชอบโครงการนี้ โดยขอให้ปรับใช้ข้อมูลพื้นฐานหรือแบบสอบถามของโครงการเดียวกันนี้เป็นโครงการนำร่องในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมี รองศาสตราจารย์ พัทธกษิทธิ์ ฉายะภุติ เป็นหัวหน้าโครงการ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบในภาพรวมของประเทศต่อไป ทางคณะนักวิจัยจึงใคร่ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ พัทธกษิทธิ์ ไว้ ณ ที่นี้สำหรับข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าว

กลุ่มบุคคลที่ช่วยให้งานสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนามสำเร็จลุล่วงด้วยดี คือ เจ้าที่พัฒนาชุมชนในพื้นที่ศึกษาระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล ที่ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ คือ คุณอภิญา โกมลรัตน อำเภอดอยเต่า คือ คุณเพ็ญ อรัญ และคุณนภากร โชชนะ รวมทั้งนายอำเภอ บรรลือศักดิ์ เทพหัสตินทร์ ณ อยุธยา และปลัดชนา นวลปลอด ของอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา คือ คุณนันททา คูวิบูลย์ศิลป์ อำเภอเมือง คือ คุณสุกรี เครือน้อย และอำเภอจุน คือ คุณพงศธร เอื้อทวีสัมพันธ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ คือ คุณจรรยา พันธุ์แน่น รวมทั้งอาจารย์สัมพันธ์ รอดพึงครุฑ อาจารย์ประจำสถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์ อำเภอท่าปลา คือ คุณสงัด กงเต็น (ตำบลจริม) คุณสมจิต คงทุน (ตำบลจริม) อำเภอทองแสนขัน คือ คุณสงบ ตรนนิติธรรม จังหวัดกำแพงเพชร คือ คุณละอียด วรสุมนต์ และคุณเกศินี เสมาทอง อำเภอพรานกระต่าย คือ คุณฉวัลย์ รัตนเกาศัลย์ และอำเภอไทรงาม คือ คุณดารณี ม้วยแก้ว นอกจากนี้ยังประกอบด้วยอาจารย์เยาวเรศ เซาวนพูนผล จากคณะเกษตรศาสตร์ และอาจารย์วิบูลย์ ช่างเรือ จากคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้ช่วยวิจัยที่ช่วยงานภาคสนามร่วมกับคณะนักวิจัยตลอดรายการ รวมทั้งกลุ่มนักศึกษาปริญญาโทโครงการภูมิภาคศึกษา นักศึกษาปริญญาโทคณะเกษตรศาสตร์ และนักศึกษาปริญญาตรีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้ช่วยงานภาคสนามอย่างเข้มแข็งและจริงใจ ซึ่งคณะนักวิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความช่วยเหลือร่วมมือครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่คณะนักวิจัยใคร่ขอคารวะในพระคุณเป็นอย่างสูงที่ได้ให้ข้อมูลในพื้นที่ตัวแทนศึกษาของโครงการ ซึ่งถ้าปราศจากความอนุเคราะห์ร่วมมือและจริงใจของท่านเหล่านั้นแล้ว งานวิจัยครั้งนี้ก็ไม่สามารถสำเร็จเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์ได้ตามเป้าหมายได้ บุคคลเหล่านี้ก็คือ ประชากรเป้าหมายผู้ให้สัมภาษณ์ทุกกลุ่ม ที่ประกอบด้วย ประชากรตัวแทนกลุ่มครัวเรือนยากจน (ดักดาน) จำนวน 424 คน ประชากรตัวแทน

กลุ่มครัวเรือนผู้ตกงานด้วยภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ (สำหรับผลรายงานเล่ม 2) จำนวน 140 คน และเจ้าหน้าที่
ของรัฐระดับท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการ อบต.) จำนวน 82 คน

บุคคลกลุ่มสุดท้ายที่คณะนักวิจัยขอขอบคุณในความช่วยเหลืออย่างยิ่งสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล
ด้วยคอมพิวเตอร์ คือ อาจารย์วรลักษณ์ หิมะกลัส นักวิจัยและเลขานุการ และอาจารย์ศรเทพ ฉายวัฒนา
ผู้ช่วยวิจัย จากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ สำหรับการผลิตแผนที่และโมเดลประกอบการรายงานผลการวิจัย
ตลอดจนการจัดพิมพ์รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ คือ คุณกิตติพงษ์ เชื้อวิโรจน์ ศูนย์รีโมทเซนซิงและระบบ
สารสนเทศภูมิศาสตร์ภาคเหนือ และอาจารย์วรลักษณ์ หิมะกลัส

วันเพ็ญ สุรฤกษ์

หัวหน้าโครงการฯ

9 ธันวาคม 2543

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ

คำนำ

คำขอบคุณ

บทที่

1	บทนำ	1
1.1	ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2	วัตถุประสงค์	5
1.3	ขอบข่ายของการศึกษา	5
1.4	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
2	กรอบแนวคิด	11
3	วิธีการศึกษา	12
3.1	พื้นที่และประชากรเป้าหมาย และการสุ่มตัวอย่าง	13
3.2	การสำรวจและการเก็บรวบรวมข้อมูล	19
3.3	การวิเคราะห์ข้อมูล	19
3.4	การเขียนรายงานผล	23
3.5	ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย	24
4	ผลและวิเคราะห์ผลการศึกษา	24
4.1	สภาพทั่วไปของหมู่บ้านที่ศึกษาในทัศนะของผู้นำหมู่บ้าน	24
4.1.1	โครงสร้างครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย	24
4.1.2	สภาพทางสังคมและการรวมกลุ่มกิจกรรมของครัวเรือนยากจนและมาตรการช่วยเหลือ	29
4.1.3	ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและมาตรการแก้ไข	31
4.2	สภาพทางกายภาพและสังคม วัฒนธรรมของครัวเรือนยากจนดัดดาม	39
4.2.1	โครงสร้างครัวเรือนและประชากร	41
	ลักษณะและขนาดครัวเรือน สภาพของบ้านและสาธารณสุขมูลฐาน	
	การวางแผนครอบครัวและอัตราเกิด – ตาย ความพิการและการเจ็บป่วยเรื้อรัง	
	การศึกษา การย้ายถิ่น สถานภาพและอาชีพหลัก อาชีพรอง	
	ของหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกครัวเรือน	

4.2.2	สภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินทางการเกษตร ทรัพยากรดินและที่ดิน – ทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำ – ทรัพยากรป่าไม้	73
4.2.3	ภาวะการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตร	99
4.2.4	ประชากรกับทัศนคติในการดำเนินชีวิตกับปัญหาความยากจน จิตวิญญาณ การรักษาวัฒนธรรมประเพณี การมีส่วนร่วมทางการเมือง และ การรวมกลุ่มกิจกรรมทางสังคมและเพื่อการพัฒนา	111
4.3	สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนยากจนดักดาน	149
4.3.1	อาชีพหลักและอาชีพรองในการเกษตร และนอกการเกษตร อาชีพหลัก และอาชีพรองทำการเกษตร พืช – สัตว์ อาชีพหลัก และอาชีพรองรับจ้างในการเกษตร และนอกการเกษตร	149
4.3.2	รายได้ รายจ่าย และภาวะหนี้สิน รายได้และแหล่งที่มาของรายได้ ประเภทของรายจ่าย รายได้สุทธิ และภาวะหนี้สินในปัจจุบัน	161
4.3.3	โอกาสในการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพ และการได้รับความช่วยเหลือ จากภาครัฐและเอกชนเนื่องจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปัจจุบัน	182
4.4	การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ ที่มีผลต่อภาวะความยากจนดักดานของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย	195
4.4.1	การเงินหรือภาวะเศรษฐกิจกับความยากจน	195
4.4.2	การงานทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือความสัมพันธ์ของปัจจัย ทางกายภาพกับความยากจน	208
4.4.3	ความจนทางสังคมหรือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางสังคมกับความยากจน	209
5	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	213
5.1	สรุปผลการศึกษา	213
5.2	ข้อเสนอแนะ	229
5.2.1	ประเด็นทางด้านโครงสร้างทางสังคม	229
5.2.2	ประเด็นทางด้านภาวะทางเศรษฐกิจ	237
5.2.3	ประเด็นทางด้านกายภาพของพื้นที่ : ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	239
	บรรณานุกรม	241
	ภาคผนวก : กรณีศึกษาคนยากจนดักดานภาคเหนือ 8 กรณี	1 – 23

สารบัญญัตราสาร

ตารางที่	หน้า
1. พื้นที่และประชากรตัวอย่างศึกษา ปี พ.ศ. 2542 จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา จังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดกำแพงเพชร	15
2. ลักษณะคนยากจนดักดานในทัศนะผู้นำหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือ 5 ลำดับแรก	38
3. ร้อยละของจำนวนสมาชิกครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	43
4. อายุเฉลี่ยและอัตราส่วนพึ่งพิงของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	44
5. อาชีพหลักของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	46
6. การเปลี่ยนแปลงอาชีพหลักของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา ก่อนปี 2541	48
7. อาชีพรองของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	49
8. การเคลื่อนย้ายแรงงานเข้า – ออก ของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือปี 2541	54
9. วิธีการคุมกำเนิดของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	57
10. ชนิดของโรคของผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	61
11. การใช้บริการรักษาพยาบาลของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือปี 2541	62
12. ทำเลที่ตั้ง ลักษณะบ้านอยู่อาศัย และการมีไฟฟ้าใช้ของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	66
13. ขนาดพื้นที่บ้านและกรรมสิทธิ์ ทำเลคอกสัต์บริเวณบ้าน และระยะห่างจากถนนสายหลัก ในหมู่บ้านของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	69
14. ทรัพย์สินในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	72
15. ประเภทของไม้ในป่าเดิมของหมู่บ้านที่ยังเหลืออยู่ในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	93
16. ร้อยละของประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือที่เข้าใจความหมายของป๋านุรักษ์ ปี 2541	98
17. พื้นที่ถือครองในอดีตของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ	100
18. พื้นที่ถือครองในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ (พ.ศ. 2541 -)	101
19. รายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	102
20. ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	103
21. ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	105
22. การใช้ประโยชน์ในที่ดินถือครองของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	107
23. การใช้ประโยชน์ที่ดินในการผลิตทางเกษตรของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541/42	110

24.	ทักษะของประชากรเกี่ยวกับลักษณะคนจนมากที่สุดในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	118
25.	สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรชนบทในภาคเหนือยากจน ปี 2541	122
26.	ปัจจัยสนับสนุนให้ประชากรในชนบทภาคเหนือพ้นจากความยากจน ปี 2541	129
27.	ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือที่จนทางจิตวิญญาณ ปี 2541	133
28.	ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือกับการรักษาวัฒนธรรมประเพณี ปี 2541	135
29.	บุคคลที่เป็นที่พึ่งของคนชนบทในภาคเหนือ ปี 2541	137
30.	กลุ่มและสมาชิกกลุ่มของประชากรในชนบทภาคเหนือ ปี 2541	140
31.	ร้อยละของกิจกรรมและการเข้าร่วมของประชากรชนบทภาคเหนือ ปี 2541	142
32.	การใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนของประชากรชนบทในภาคเหนือ ปี 2541	144
33.	เหตุผลการใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนของประชากรชนบทในภาคเหนือ ปี 2541	145
34.	ร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่ทำการเกษตร ปีเพาะปลูก 2540/41	151
35.	ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือที่ทำงานรับจ้าง จำแนกตามประเภทของงานรับจ้าง ปี 2541	158
36.	รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามภาค จังหวัด และหมวดของรายได้ ปี 2541	163
37.	ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนและ Duncan Multiple Range Test (DMRT)	165
38.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายได้ ปี 2541	168
39.	รายจ่าย รายได้เงินสดทั้งหมด และรายได้สุทธิเงินสดเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามหมวดของรายได้ ปี 2541	169
40.	ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายจ่ายของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวน และ Duncan Multiple Range Test (DMRT)	171
41.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายจ่าย ปี 2541	173
42.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายได้สุทธิ ปี 2541	174
43.	จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่มีหนี้สินติดค้าง ณ วันที่สำรวจ ปี 2541	174
44.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่เป็นหนี้ ณ วันที่สำรวจ จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ปี 2541	175
45.	ปริมาณหนี้สิน ณ วันที่สำรวจเฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ปี 2541	176

46.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการกู้ยืมเงิน เฉพาะปี 2541	176
47.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่กู้เงิน จำแนกตามแหล่งเงินกู้ เฉพาะปี 2541	177
48.	ปริมาณเงินกู้เฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ปี 2541	178
49.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือจำแนกตามการกู้เงิน และภาระหนี้สิน ณ วันสำรวจ ปี 2541	179
50.	จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการมีโอกาสดำเนินเงินในลักษณะต่างๆ ปี 2541	180
51.	ปริมาณเงินฝากเฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการมีโอกาสดำเนินเงินในลักษณะต่าง ๆ ปี 2541	180
52.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่เคยและไม่เคยใช้บริการโรงรับจำนำ จำแนกตามความสามารถในการไถ่ถอนคืน ปี 2541	181
53.	สถิติสวัสดิการสังคมและงานประชาสงเคราะห์ทั่วประเทศ ปี 2540	194
54.	จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541	197
55.	ร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับความยากจน ปี 2541	198
56.	รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจน และหมวดรายได้ ปี 2541	201
57.	รายจ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจน และหมวดรายจ่าย ปี 2541	203
58.	เงินออม และหนี้สินรวมทั้งหมด และเงินกู้เฉพาะปี 2541 เฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจน ปี 2541	205
59.	จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงของสัดส่วนช่องว่างด้านความยากจนและด้านค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ปี 2541	207
60.	ค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารและผลการทดสอบความแตกต่างทางสถิติระหว่างกลุ่มครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่แบ่งกลุ่มตามสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541	207
61.	ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยตัวแปรต่างๆ ระหว่างกลุ่มครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนช่วงต่างๆ ในปี 2541 ด้วยการใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนและทดสอบด้วย Duncan Multiple Range Test (DMRT)	208

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
1.	แผนที่พื้นที่ศึกษาในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย เชียงใหม่ – พะเยา – อุตรดิตถ์ – กำแพงเพชร	6
1.1	แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอเชียงดาวและอำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่	7
1.2	แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอเมืองและอำเภอจุน จังหวัดพะเยา	8
1.3	แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอท่าปลาและอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์	9
1.4	แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอฟรันทายและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร	10
2.	แบบจำลองกรอบแนวคิดด้านตัวชี้ความยากจน	13
3.	จำนวนครัวเรือนของคนยากจนในชนบทภาคเหนือจำแนกตามระดับสัดส่วนช่องว่าง ความยากจน ปี 2541	197
4.	ลักษณะภาพรวมความยากจนตกตาด้านในภาคเหนือของประเทศไทย : วิเคราะห์ ตามกรอบแนวคิดใหม่ 7 ประการ	227

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาความยากจนของคนไทยนั้น เป็นที่ยอมรับเช่นเดียวกับในสังคมส่วนอื่นๆ ของโลกว่ายังมีอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่สาเหตุสำคัญของปัญหาอาจมีทั้งลำดับความรุนแรงที่ต่างหรือที่เหมือนกันบางประการ รวมทั้งแนวทางแก้ไขป้องกันและการลดปัญหาให้น้อยลงให้มากที่สุด นั่นก็คือเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าทุกรัฐบาลของเราได้ยอมรับและให้ความสำคัญ ตลอดจนมีนโยบายหรือมาตรการแก้ไขปรับปรุงหรือลดความยากจนมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งแผนระยะยาวและระยะสั้นที่มีความชัดเจนในแต่ละแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่แรก (ฉบับแรก พ.ศ. 2504 – 2509) จนถึงปัจจุบัน หรือฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ในรูปของโครงการต่างๆ ที่รู้จักกันดีจนถึงทุกวันนี้ แต่ก็ไม่สามารถแก้หรือลดปัญหาความยากจนได้ทั้งหมด รวมทั้งช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน แม้ว่าโครงการหลักส่วนใหญ่ก็ยังเป็นที่ต้องการ และปฏิบัติตามนโยบายและแผนตลอดมา คือ โครงการพัฒนาแหล่งน้ำหรือระบบชลประทาน การปฏิรูปที่ดิน การจัดรูปที่ดิน การสหกรณ์การเกษตร การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน การจัดการลุ่มน้ำ การปลูกป่าทดแทน อีสานเขียว โครงการจัดที่ดินทำกินให้กับผู้ยากไร้หรือ คจก. ที่ยกเลิกไปแล้ว และโดยเฉพาะโครงการตามแผนพัฒนาชนบทระยะสั้นครึ่งปีหรือภายในหนึ่งปีที่รัฐให้ความสำคัญเป็นอย่างมากในการนำมาช่วยลดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงฤดูแล้งหรือนำมาแก้ปัญหาความยากจนหรือไม่มั่งคั่งเนื่องจากภาวะฝนแล้ง อยู่ในช่วงเวลาอันยาวนานเกิน 10 ปี ด้วยมาตรการช่วยสร้างงานและเพิ่มรายได้เป็นเป้าหมายหลัก ที่เริ่มมาจาก “โครงการเงินผัน” ของรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (พ.ศ. 2518) และปรับเปลี่ยนชื่อเป็น “โครงการสร้างงานในชนบท” หรือ กสช. สมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ. 2523) จนปี 2535 สมัยรัฐบาล นายชวน หลีกภัย โครงการนี้จึงได้มีการปรับโครงสร้างการบริหารงานพัฒนาชนบทและเปลี่ยนชื่อเป็น “โครงการพัฒนาตำบล” เพื่อเพิ่มขีดความสามารถขององค์กรบริหารส่วนตำบล ที่มีแผนงานพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลเป็นรายปีจนทุกวันนี้ ผลพวงของการพัฒนาชนบทเพื่อแก้หรือลดปัญหาความยากจนด้วยมาตรการหรือวิธีการดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวอย่างนี้ ยังไม่เคยมีผู้ศึกษาวิจัยอย่างชัดเจนว่างบประมาณจำนวนมหาศาลที่รัฐบาลทุ่มให้กับงานนี้ ได้บรรลุเป้าหมายหรือได้ช่วยสร้างงานสร้างรายได้ และถาวรวัตถุตามโครงการมากน้อยเพียงใด เฉพาะโครงการ กสช. ช่วง 12 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2523 – 2534 เพียงโครงการเดียว รัฐบาลก็ได้ใช้งบประมาณมากกว่า 25,000 ล้านบาทแล้ว และตั้งแต่กลางปี 2542 (เมษายน 2542) รัฐบาลยังได้เริ่มใช้เงินกู้จากแผนมิยาซาวา (Miyazawa Plan) ของประเทศญี่ปุ่นส่วนหนึ่ง (เงินกู้ทั้งหมด 1.9 พันล้านเหรียญสหรัฐ หรือประมาณ 72,200 ล้านบาท (กรณี 1 US = 38 บาท) เพื่อพัฒนาชนบทในลักษณะเดียวกับเงินผัน หรือ กสช. อีกหลายหมื่นล้านบาท ด้วยความรีบเร่งในช่วงสั้นๆ ซึ่งถ้าไม่ประสบผลตามเป้าหมาย ก็นับเป็นความเศร้าโศกที่ต้องรับภาระหนี้สินและความยากจนของคนไทยทั่วประเทศ จนถึงลูกหลานที่จะต้องร่วมกันใช้หนี้ที่ตนไม่ได้เป็นผู้ก่อโดยตรงอีกยาวนาน

อย่างไรก็ดี จนบัดนี้สัดส่วนความยากจนของประชากรไทยก็ยังพบว่ามีอยู่น้อย ในปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540) พบว่ายังมีถึงร้อยละ 13.9 สูงกว่าที่คาดไว้เดิม ซึ่งจะส่งผลให้ปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฯ (พ.ศ. 2544) สัดส่วนความยากจนดังกล่าวคาดว่าจะไม่สามารถลดลงในระดับร้อยละ 10 ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้เดิม แม้ว่าการช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตั้งแต่กลางปี 2540 สัดส่วนความยากจนจะมีร้อยละลดลงตามลำดับ คือ จากร้อยละ 23.1 ของประชากรทั้งหมดในปี 2535 เหลือเพียงร้อยละ 16.3 ในปี 2537 แต่อมรรตน์ ชันติ (วารสารเศรษฐกิจและสังคม ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2540) ได้ระบุข้อมูลของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 คือปี 2524 มีเพียงร้อยละ 23 ปี 2537 มีเพียงร้อยละ 10.3 ละปี 2539 มีต่ำกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด แต่ที่น่าสนใจและน่าสังเกตคือ ร้อยละ 90 ของจำนวนคนที่อยู่ใต้เส้นความยากจนในปี 2537 (จากร้อยละ 10.3 หรือเกือบ 6 ล้านคน) อยู่ในเขตชนบท โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ยิ่งกว่านั้นครัวเรือนชนบทยากจนเหล่านี้จากข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ) พ.ศ. 2541 สมาชิกมีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 20,000 บาท/คนปี (“รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย” ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2542) และจำนวนครัวเรือนที่มีรายได้ต่อกันต่ำเช่นนี้เฉพาะในปี 2541 ยังสูงเกินครึ่งหรือมีถึงร้อยละ 50.2 (3.8 ล้านครัวเรือน) ของครัวเรือนทั้งประเทศ ดังนั้นการตั้งเกณฑ์รายได้/คนปี ไว้ในปี 2541 สูงถึงคนละ 20,000 บาท จึงน่าจะเป็นไปได้ยาก ประกอบกับเป็นปีที่รัฐบาลไทยอยู่ในช่วงประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวมและผลกระทบต่อการพัฒนาคนและสังคมเป็นสำคัญ โดยเฉพาะปัญหาการว่างงานที่เพิ่มมากขึ้น กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมรายงานในปี 2541 เช่นเดียวกันว่า ประเทศไทยมีคนว่างงานรวมทั้งสิ้น 2.06 ล้านคน ซึ่งในจำนวนนี้ประกอบด้วยผู้ว่างงานจากการเลิกจ้างถึง 250,340 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.2 และเป็นแรงงานใหม่ที่ตกงานอีก 489,000 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 23.7 ส่วนร้อยละที่เหลือจึงเป็นผู้ตกงานหรือว่างงานในภาวะปกติ ตัวเลขหรือสถิติเหล่านี้ยังมีแนวโน้มจะสูงขึ้นอีก เพราะยังมีอุตสาหกรรมและธุรกิจหลายประเภทหลายแห่งมีแนวโน้มลดการจ้างแรงงานลง ดังนั้นกลุ่มคนยากจนที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสไม่ว่าจะเป็นเด็กและผู้สูงอายุที่ยากจน ผู้อยู่ในภาวะยากลำบากหรือพิการไร้ผู้ดูแล รวมทั้งผู้ประสบภัยพิบัติและภัยธรรมชาติ ยิ่งจะเป็นภาระแก่รัฐและทุกฝ่ายหรือทุกคนที่เกี่ยวข้องที่ต้องมีแผนปฏิบัติช่วยเหลือโดยเร่งด่วน

จากสถิติต่างๆ ที่เกี่ยวกับความยากจนที่กล่าวถึงมาพอเป็นสังเขปข้างต้นนั้น ไม่ได้หมายความว่าทางรัฐและผู้เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ จะไม่ให้ความสนใจในเรื่องนี้เท่าที่ควร เพราะปัจจุบันการแก้ไขปัญหาคนยากจนได้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและมีรายละเอียดเพิ่มเติมอีกหลายประการ (อมรรตน์ ชันติ 2540 อ้างแล้ว หน้า 30 – 32) ประกอบด้วยกิจกรรมตามนโยบายด้านการเกษตร อาทิ การกระจายการถือครองที่ดิน การจัดหาน้ำ สินเชื่อ และเทคโนโลยีทางการเกษตรรวมทั้งการตลาด ด้านอุตสาหกรรมที่เน้นอุตสาหกรรมครัวเรือนเพื่อเพิ่มรายได้ และการกระจายอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค ด้านการเงินการคลังเพื่อสังคมและเน้นท้องถิ่น ด้านการแก้ไขปัญหาคนยากจนด้อยโอกาส อาทิ โครงการสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย (ไม่เกินเดือนละ 2,000 บาท และคนในครอบครัวเดียวกันมีรายได้รวมไม่เกินเดือนละ 2,800 บาท) ด้านการรักษาพยาบาลฟรี โครงการ

จัดการศึกษาสงเคราะห์ของกระทรวงศึกษาธิการแก่เด็กยากไร้ด้อยโอกาสทางการศึกษา โครงการสงเคราะห์ครอบครัวมีรายได้น้อย และไร้ที่พึ่งของกรมประชาสงเคราะห์ ไม่ว่าจะเป็นการเงิน การรักษาพยาบาล หรือสิ่งของจำเป็น โครงการช่วยเหลือกลุ่มคนว่างงานจากการเลิกจ้าง กรณีวิกฤตเศรษฐกิจของกระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม ให้ได้รับสิทธิตามกฎหมาย การบรรจุนามใหม่ การฝึกอบรมเพื่อปรับฝีมือแรงงาน และการสงเคราะห์ด้านสวัสดิการสังคม และการประกันสังคมหลังเลิกจ้างอีก 6 เดือน เป็นต้น การช่วยเหลือแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ แม้จะยังดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่จุดอ่อนด้านความยากจนของคนไทยก็ยังรอการแก้ไขป้องกันด้วยมาตรการที่ถูกต้องแก่กลุ่มเป้าหมายที่ถูกต้องและทั่วถึงในที่สุด โดยอาศัยผลการวิเคราะห์วิจัยให้ครบทุกแง่มุมปัญหา รวมทั้งแนวทางปรับปรุงแก้ไขและดูแลให้การปฏิบัติตามนโยบายและแผนเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรมและตรงประเด็นอย่างจริงจังทั้งระยะสั้นและระยะยาวตลอดไป ซึ่งแนวทางนี้ทางสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบัน (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544) ก็ได้พยายามเริ่มต้นรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นถึงจุดอ่อนจุดแข็งการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐบาลที่ผ่านมาจนถึงปีต้นแผน หรือปี 2540 โดยพบว่าจุดอ่อนสำคัญ**ประการแรก** คือ นโยบายมหภาคและโครงการช่วยเหลือผู้ยากจนในทางปฏิบัติยังมีลักษณะริเริ่มจากส่วนกลาง และกำหนดวิธีปฏิบัติจากส่วนกลาง โดยขาดการร่วมคิดร่วมทำจากชุมชนอย่างกว้างขวาง มีลักษณะต่างคนต่างทำเพื่อบรรลุเป้าหมายและนโยบายของตนเป็นหลัก ขาดบูรณาการในระดับพื้นที่ การขาดการนิยามกลุ่มคนยากจนที่เหมือนกัน เป็นผลให้ขาดเอกภาพและประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา **ประการที่สอง** ผลวิจัยร่วมของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกับธนาคารโลกพบว่า กรม – กระทรวงที่แก้ปัญหาความยากจนได้ระบุกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน ทำให้ขาดเอกภาพในการแก้ปัญหา และไม่มีการมองภาพรวมการแก้ปัญหาความยากจนในระดับประเทศ และ**ประการที่สาม** งบประมาณจัดสรรในการแก้ปัญหาความยากจนตามโครงการต่างๆ (โครงการบัตรสุขภาพของสำนักงานประกันสุขภาพ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข โครงการเงินทุนหมุนเวียนหมู่บ้านของกรมการพัฒนาชุมชน และกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ และโครงการแก้ปัญหาความยากจน หรือ กข.คจ. ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย) รวมเพียงร้อยละ 1.6 ของงบประมาณทั้งหมดในแต่ละปี ประเด็นนี้ธนาคารโลกได้เสนอให้พิจารณาเรื่องการลดรายจ่ายการออม และตัวแปรอื่นๆ ที่สำคัญกับกลุ่มคนยากจนร่วมด้วย นอกจากนี้คณะทำงานไทยยังได้ร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติเสนอยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจน (Thai - United Nation Collaborative Action Plan คือ Thai - UNCAP) 10 ประการ เมื่อต้นแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบัน (มีนาคม 2540) ที่เน้นศักยภาพของคนในชุมชน โครงสร้างการถือครองที่ดิน การเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีใหม่ ส่งเสริมธุรกิจขนาดย่อมเสริมรายได้ การสนับสนุนหัตถอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานสูง การปรับปรุงระบบการศึกษา การพัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน การแก้ปัญหาน้ำอุปโภคบริโภค การแก้ปัญหายาเสพติด และการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารโครงการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐ เป็นสำคัญ

แม้ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นี้ จะมีผลการศึกษาวิจัยชี้แนะมากมายในการแก้ไขปัญหาความยากจน แต่ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นเพียงการปรับปรุงยุทธศาสตร์การแก้ปัญหความยากจนและกรอบแนวความคิดในการแก้ปัญหาด้านนี้ที่เป็นนโยบายและนามธรรมมากกว่ารูปธรรม ดังนั้นคณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำยุทธศาสตร์เชิงปฏิบัติในการแก้ปัญหความยากจนภายใต้คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นของรัฐ จึงจำเป็นต้องกำหนดมาตรการการปฏิบัติตามกรอบแนวคิดร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นมาตรการประกอบแนวคิดที่ใช้ชนบทเป็นฐานแก้ปัญหความยากจนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และการพัฒนาชนบทให้เข้าสู่สมดุล สามารถพึ่งพาตนเองได้จากภายใน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งเศรษฐกิจชุมชนภาคเกษตรที่รัฐเน้นการเกษตรผสมผสานและการเสริมทักษะในการบริหารจัดการให้แก่เกษตรกร และเศรษฐกิจชุมชนนอกภาคเกษตร ที่รัฐเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมชนบทและการบริการเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน

จากข้อมูลเกี่ยวกับความยากจนตามที่รัฐให้ความสำคัญดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดโดยสังเขป จะเห็นได้ว่าเป็นการพูดถึงความยากจนโดยทั่วๆ ไป และหรือรวมทั้งผู้ด้อยโอกาสในช่วงหลังๆ บ้าง แต่ยังไม่มีความชัดเจนที่รัฐให้ความสำคัญมุ่งเน้นไปยังกลุ่มที่จนที่สุด ที่ขาดทางเลือกและโอกาสทุกอย่างหรือทั้งหมดที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามตัวชี้วัดความยากจนใหม่ของรัฐบาลปัจจุบัน ซึ่งความยากจนในลักษณะนี้มีผู้ให้คำนิยามสั้นๆ ว่า “จนดกดัน” หรือที่ตรงกับศัพท์ที่ว่า *“ultra-poor”* หรือ *“hard-core poor”* (เมธี ครองแก้ว, 2541) ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจที่ได้มีโอกาสร่วมงานกับรองศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครองแก้ว เมธีวิจัยอาวุโส สกว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) ที่ขอความร่วมมือให้รับผิดชอบในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยในระดับภูมิภาค ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับ **“สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดกดันในภาคเหนือ”** (ทางการปกครอง) เพื่อยืนยันถึงลักษณะเฉพาะที่รัฐบาลหรือผู้ที่รับผิดชอบสามารถนำไปหามาตรการแก้ไขและพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรมและตรงประเด็นต่อไป ทั้งยังจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เปรียบเทียบในภาพรวมของประเทศจากลักษณะเฉพาะของความยากจนดกดันของประชากรในแต่ละภูมิภาค (ที่มีคณะวิจัยจากสถาบันมหาวิทยาลัยในแต่ละภูมิภาค รับผิดชอบวิเคราะห์วิจัยครบทั้ง 4 ภาคปกครอง) ที่เหมือนและต่างไปตามปัจจัยพื้นฐานของภูมิภาค นับเป็นแนวทางที่จะช่วยแก้ปัญหาได้อย่างยาวนานหรือยั่งยืน

ส่วนประเด็นปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องการความช่วยเหลือและมาตรการแก้ไขอย่างเร่งด่วนเกี่ยวกับ **“วิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานในภาคเหนือ”** ตั้งแต่กลางปี 2540 จนปัจจุบัน ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทางรองศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครองแก้ว เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ได้ขอให้คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ร่วมด้วย เพราะภาวะว่างงานหรือตกงานเป็นที่มาของความยากจนอย่างฉับพลัน และเป็นที่มาของปัญหาต่อเนื่องทางสังคมและสุขภาพจิตอีกมากมาย ถ้าไม่สามารถพึ่งตนเองหรือแก้ปัญหาได้สำเร็จ โดยเฉพาะการปรับตัวปรับใจจากสภาพที่เปลี่ยนแปลง ผลการวิเคราะห์ก็คาดว่าจะจะเป็นประโยชน์เช่นเดียวกับประเด็นครัวเรือนยากจนดกดัน เพราะจะช่วยเป็นแนวทางให้ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสังคมรอบตัวเขาเหล่านั้นได้มีส่วนช่วย

ลดปัญหาหรือช่วยแก้ปัญหาพร้อมกับตัวของเขาเองหรือประชากรเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผล

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนที่อยู่ในภาวะยากจนดักดานของพื้นที่ศึกษา
- 1.2.2 เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบปัจจัยตามข้อ 1.2.1 ที่มีผลกระทบต่อครัวเรือนยากจนดักดาน
- 1.2.3 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่อผู้ตกงานจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในพื้นที่ศึกษา
- 1.2.4 เพื่อเสนอแนวทางแก้ไข ป้องกัน และลดปัญหาของครัวเรือนที่ประสบภาวะยากจนดักดาน และวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงาน

1.3 ขอบข่ายของการศึกษา

1.3.1 ขอบข่ายของพื้นที่ศึกษา

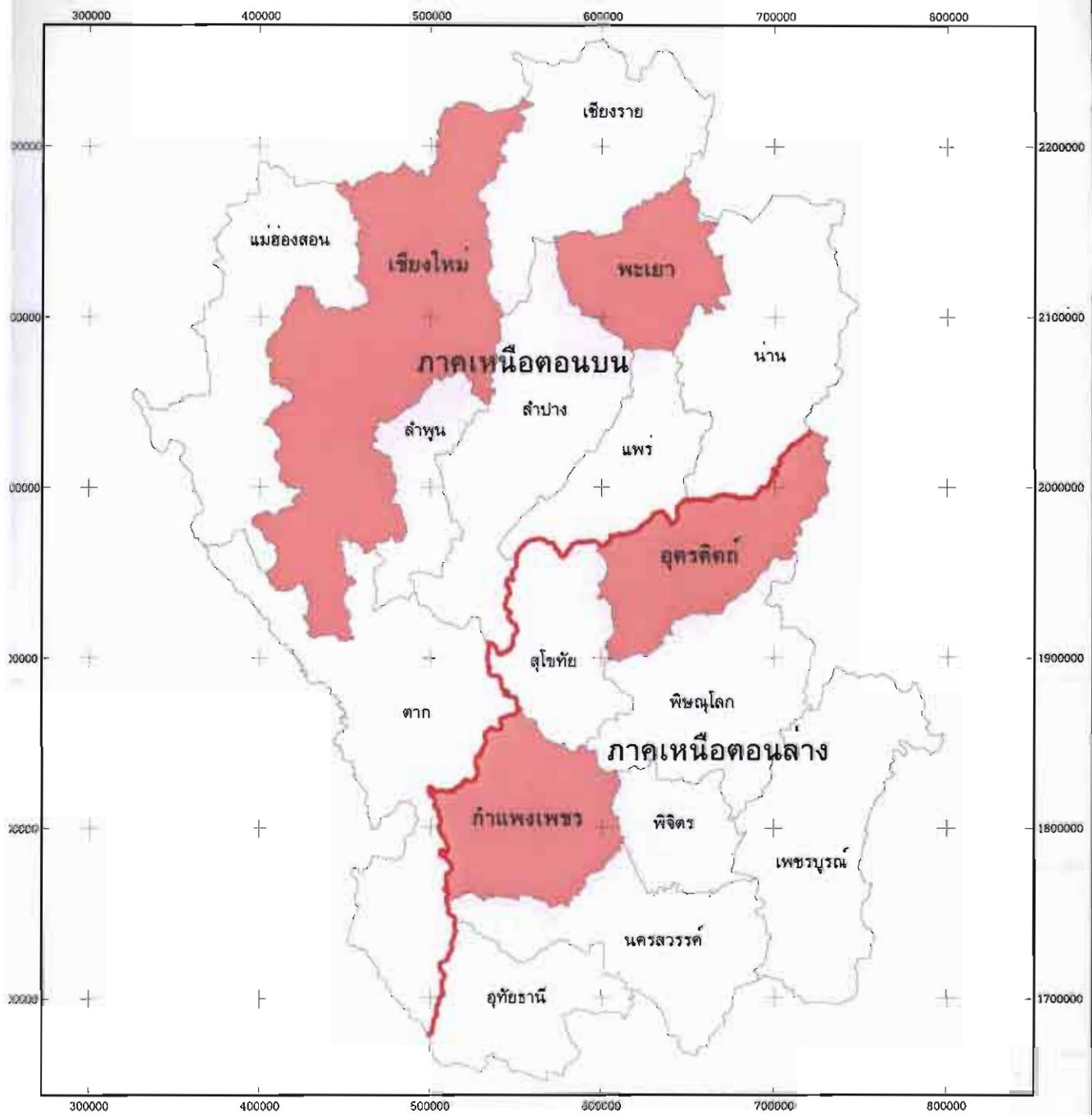
พื้นที่ตัวแทนศึกษาครัวเรือนยากจนดักดาน และผู้ตกงานจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ครอบคลุมพื้นที่ของ 4 จังหวัดภาคเหนือทางการปกครอง ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดพะเยา ในภาคเหนือตอนบน และจังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดกำแพงเพชร ในภาคเหนือตอนล่าง ระหว่างละติจูดที่ 14 องศา 56 ลิปดาเหนือ ถึงละติจูดที่ 20 องศา 28 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 97 องศา 23 ลิปดาตะวันออก ถึงลองจิจูดที่ 101 องศา 47 ลิปดาตะวันออก ได้แก่พื้นที่ 82 หมู่บ้าน 18 ตำบล 10 อำเภอ โดยแยกเป็นจังหวัดละ 2 อำเภอ 4 ตำบล และ 20 หมู่บ้าน ยกเว้นเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ที่ประกอบด้วย 4 อำเภอ 12 ตำบล และ 22 หมู่บ้าน ด้วยเหตุผลที่จะได้อธิบายในวิธีการศึกษาต่อไป (รูปที่ 1, 2, 3, 4 และ 5 หน้า 6 – 10)

1.3.2 ขอบข่ายของเรื่องที่ศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้จะแยกประเด็นปัญหาที่ศึกษาออกเป็น 2 เรื่องดังนี้

(1) การวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือทางการปกครอง ประกอบด้วย สภาพทั่วไปของหมู่บ้านที่ศึกษา สภาพกายภาพและสังคมวัฒนธรรมที่เน้นโครงสร้างของครัวเรือนและประชากรหรือสมาชิกครัวเรือน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินหรือการผลิตทางการเกษตร ภาวะการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย ทั้งอาชีพหลักและอาชีพรองหรือเสริมในและนอกการเกษตร รายได้รายจ่ายและภาวะหนี้สิน และโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพและสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อภาวะความยากจน และยากจนดักดานของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย

รูปที่ 1 แผนที่พื้นที่ศึกษาในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย
เชียงใหม่ พะเยา อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร

สัญลักษณ์

เส้นแบ่งเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง

พื้นที่ศึกษา

100

0

100

กิโลเมตร

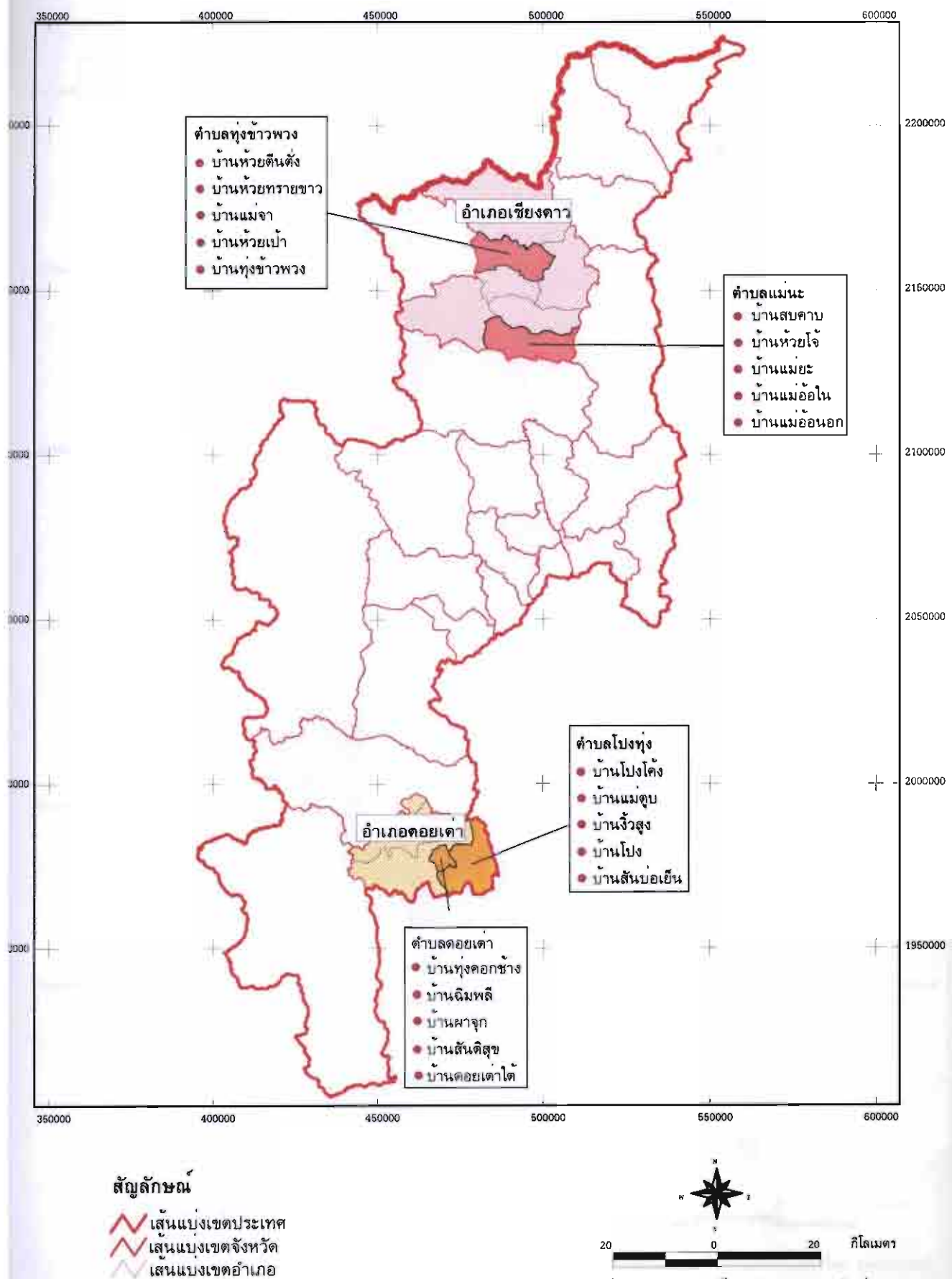

ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตุลาคม 2543

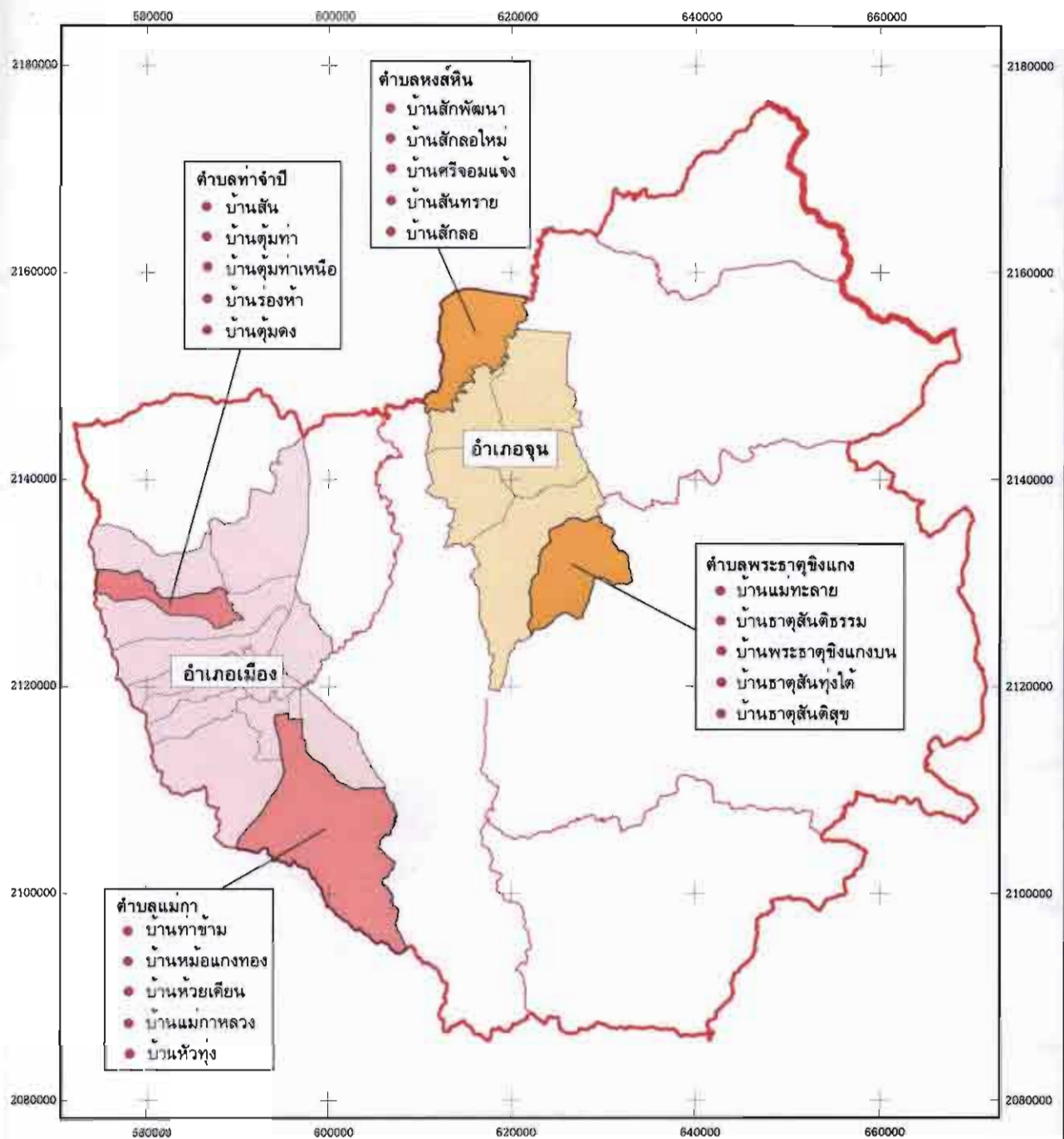

ประเทศไทย

รูปที่ 1.1 แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอเชียงดาวและอำเภอดอยเตา จังหวัดเชียงใหม่

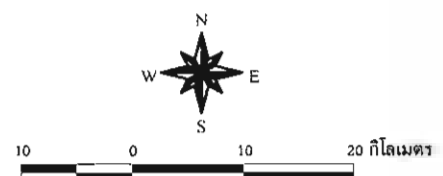

รูปที่ 1.2 แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอเมืองและอำเภอจุน จังหวัดพะเยา

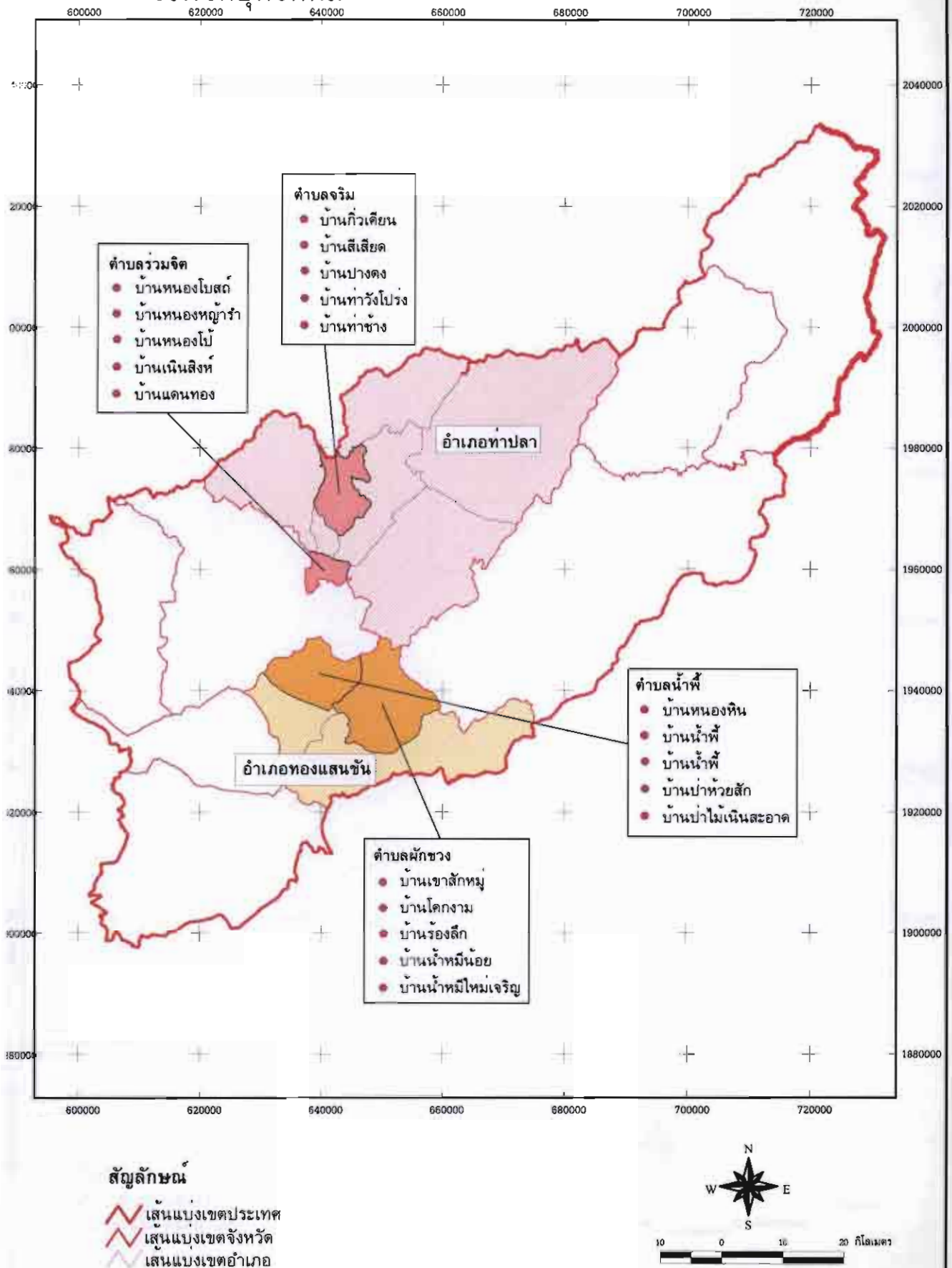

สัญลักษณ์

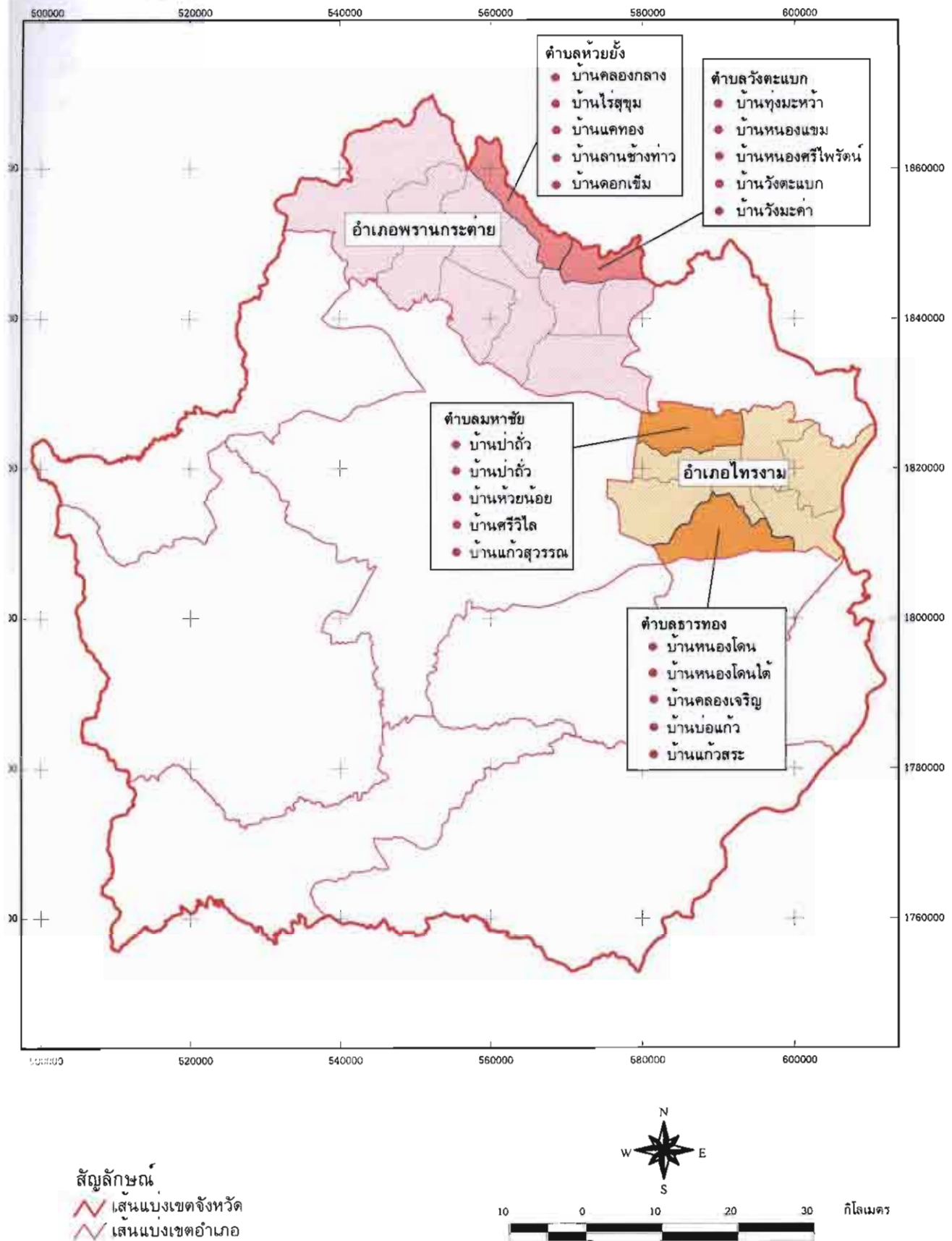
- เส้นแบ่งเขตประเทศ
- เส้นแบ่งเขตจังหวัด
- เส้นแบ่งเขตอำเภอ

รูปที่ 1.3 แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอท่าปลาและอำเภอทองแสนขัน
จังหวัดอุตรดิตถ์

รูปที่ 1.4 แผนที่พื้นที่ศึกษาอำเภอพรานกระต่ายและอำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร

(2) **วิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานที่กลับสู่ภูมิลำเนาในภาคเหนือ** ประกอบด้วย สภาพพื้นฐานของผู้ตกงานที่เน้นโครงสร้างของครัวเรือนและสภาพของผู้ตกงานในงานอาชีพ สภาพทางกายภาพและสังคมของครัวเรือนผู้ตกงานในภูมิลำเนา ทั้งสภาวะแวดล้อมของที่ดินทำกินทางการเกษตรด้านลักษณะดินและน้ำ การถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตร สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนผู้ตกงานทั้งอาชีพหลัก-รองในและนอกการเกษตร รายได้รายจ่ายและภาวะหนี้สิน รวมทั้งผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจต่อประชากรเป้าหมายและความสัมพันธ์ของตัวแปรสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระดับความรุนแรงของวิกฤตเศรษฐกิจต่อผู้ตกงานและครัวเรือนของเขาเป็นสำคัญ

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.4.1 การได้ทราบถึงลักษณะของครัวเรือนและประชากรที่อยู่ในภาวะยากจนดักดานของภาคเหนือ โดยเฉพาะ
- 1.4.2 การได้ทราบถึงสภาพที่แท้จริงของผู้ตกงานกับการเป็นภาระของครัวเรือนในภูมิลำเนา
- 1.4.3 การเสนอมาตรการแก้ไขป้องกันและลดปัญหาความยากจนดักดาน และวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานในปัจจุบัน

2. กรอบแนวคิด

ในการศึกษาและวิเคราะห์ภาพรวมของความยากจนหรือคนจนในภาคเหนือของประเทศไทยครั้งนี้ รวมทั้งความยากจนที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันจากการตกงานกลับสู่ภูมิลำเนาเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจ ทางคณะผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาของแผนพัฒนาชนบทในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ที่ได้ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความยากจนแนวใหม่ ที่เน้นการมีส่วนร่วมและบูรณาการ (อมรรัตน์, อ่างแก้ว, หน้า 29 – 37) ซึ่งถือเป็นมิติใหม่ในการจัดปัญหาความยากจนในชุมชนหรือหมู่บ้าน สอดคล้องกับแผนพัฒนาของรัฐที่จะให้เกิดการกระจายอำนาจสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถทำการวิเคราะห์ปัญหา ทางแก้ไขปัญหา และแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองอย่างยั่งยืนภายใต้การสนับสนุนช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกจากส่วนราชการ ซึ่งเป็นที่มั่นใจได้ว่าจะเป็นการจัดปัญหาความยากจนได้ตรงจุด ทั้งกลุ่มเป้าหมาย มาตรการ และโครงการแก้ไขปัญหาคด้วยความพอใจของประชาชนอย่างแท้จริง

ตามแนวนโยบายการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นของรัฐดังกล่าวข้างต้น คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจได้วางกรอบแนวคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจน ในลักษณะยุทธศาสตร์เชิงปฏิบัติที่สำคัญสองประการหลัก **ประการแรก** คือ ชนบทจะเป็นฐานการแก้ไขปัญหาความยากจนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และ**ประการที่สอง** ต้องมีการพัฒนาชนบทให้เข้าสู่สมดุล สามารถพึ่งพาตนเองได้จากภายใน ซึ่งการพึ่งพาตนเองจะเป็นภูมิคุ้มกันของชุมชนชนบทไม่ให้เกิดการเสียสมดุลอันเกิดจากความแปรปรวนของความเจริญทางวัตถุจากภายนอก

ในการปฏิบัติตามกรอบแนวคิดข้างต้น มีลักษณะสำคัญดังนี้

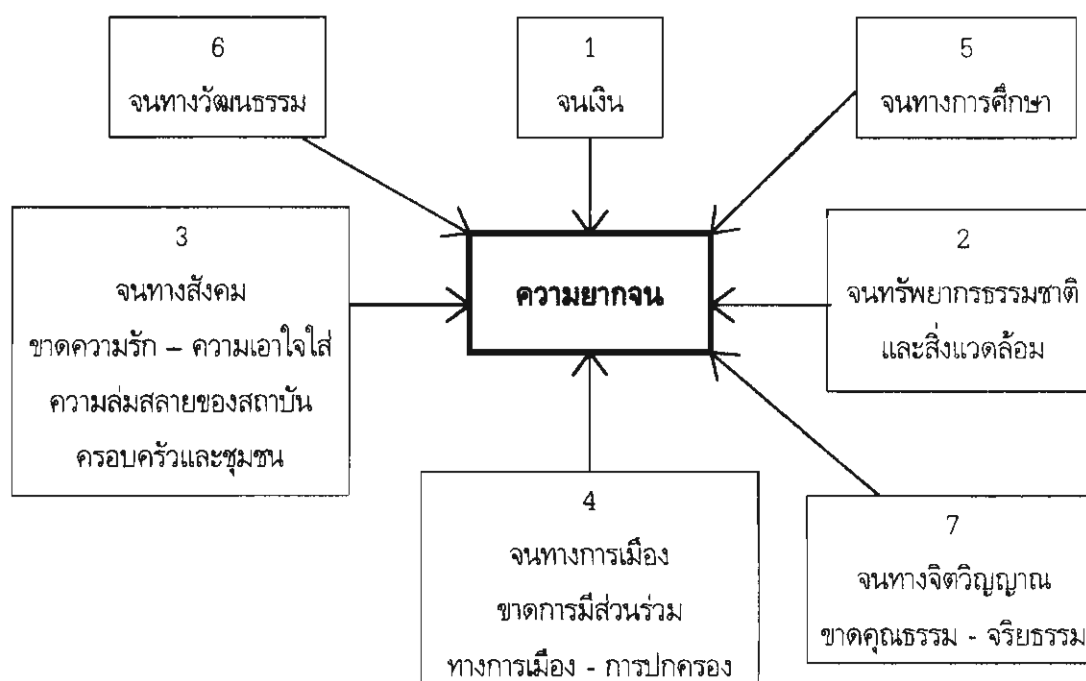
- การมีส่วนร่วมของประชาชนให้กว้างขวางมากขึ้น
- การพึ่งพาเทคโนโลยีของตนเอง
- การคัดเลือกเทคโนโลยีภายนอกที่เหมาะสม
- การเน้นการผลิตเพื่อบริโภคภายในเป็นหลัก
- การเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการเศรษฐกิจในชนบทที่เกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ในชนบทเอง
- องค์กรของรัฐต้องให้ทิศทางหรือภาพอนาคตที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของชนบท ด้วยการกำหนดนโยบายตามความต้องการของประชาชนที่มุ่งความสมดุลระหว่างเมืองและชนบท ด้วยการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้นและดำเนินโครงการในลักษณะบูรณาการมากขึ้น

สำหรับกรอบคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจน ที่พิจารณาความยากจนในแง่ของการขาดทางเลือกและโอกาสในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตแทนการพิจารณาในแง่ความไม่เพียงพอเชิงวัตถุเดิม ตามแนวคิดของผู้กำหนดนโยบายในประเทศต่างๆ ให้ความสำคัญอยู่ในปัจจุบัน และโดยเฉพาะประเทศไทยตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่ยอมรับ องค์กรประกอบสำคัญ 7 รายการสำหรับตัวชี้วัดความยากจนที่คาดว่าจะเหมาะสมและครอบคลุมประเด็นปัญหาได้ครบถ้วนนั้น ทางคณะผู้วิจัยได้พิจารณาว่าแนวคิดด้านนี้น่าจะมีความเป็นไปได้หลายประการในพื้นที่ศึกษา หรือเป็นไปได้กับประชากรตัวแทนศึกษาที่อยู่ในเกณฑ์ยากจนไม่ว่าจะจนมาก จนน้อยหรือจนดักดานก็ตาม จึงได้นำกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจน จากองค์ประกอบ 7 ประการตามแบบจำลองดังรูปที่ 2 มาใช้เป็นกรอบแนวในการศึกษาวิเคราะห์ หากเกณฑ์การชี้วัดลักษณะของครัวเรือนหรือประชากรยากจนที่มีความเป็นอยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจนโดยทั่วไป และที่มีความยากจนในลักษณะดักดานหรือขาดทางเลือกและโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกด้านมาตลอดชีวิตนั่นเอง

3. วิธีการศึกษา

การศึกษาในหัวข้อ **“การวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานและวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานในภาคเหนือ”** ครั้งนี้ เป็นการวิจัยประยุกต์ (applied research) ที่มีลักษณะเป็นพหุวิทยาการ (multidisciplinary research) ผสมผสานหลายสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ประเด็นปัญหาได้ครบทุกแง่มุม จากการรวบรวมข้อมูลด้วยงานวิจัยสนาม (field survey or field research) และงานวิจัยเอกสาร (documentary research) เป็นเกณฑ์ปฏิบัติสำคัญ มีการเลือกกลุ่มพื้นที่และประชากรเป้าหมายอย่างเจาะจง (purposive sampling) และด้วยวิธีการหลายแบบหลายขั้นตอน (multi-stage sampling) ดังนี้

รูปที่ 2 : แบบจำลองกรอบแนวคิดด้านตัวชี้ความยากจน 7 ประการ

ที่มา : แบบจำลองนี้สร้างขึ้นจากองค์ประกอบสำคัญ 7 รายการ สำหรับตัวชี้วัดความยากจน (อมรรัตน์ ชันดี 2540)

3.1 การเลือกพื้นที่และประชากรตัวแทนศึกษา

3.1.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา

ได้เจาะจงเลือกพื้นที่ตัวแทนศึกษาหรือพื้นที่เป้าหมายที่เป็นตัวแทนภาคเหนือทางการปกครอง คือ เลือกจังหวัดที่เป็นตัวแทนภาคเหนือตอนบนและตัวแทนภาคเหนือตอนล่าง ที่มีลักษณะการกระจายในทำเลที่ตั้งทั้งทางเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ มีเขตแดนติดต่อกับประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเมียนมาร์ คือ จังหวัดเชียงราย ทางเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือ มีเขตแดนติดต่อกับประเทศ สปป.ลาว คือ จังหวัดพะเยา ทางตอนกลางด้านตะวันตก มีเขตแดนติดต่อกับ สปป.ลาว คือ จังหวัดอุตรดิตถ์ (เป็นจังหวัดเขตแดนตอนใต้ของภาคเหนือทางภูมิศาสตร์) และทางใต้ตอนกลางของภาคเหนือ (ภาคทางการปกครองหรือภาคกลางตอนบนทางภูมิศาสตร์) คือ จังหวัดกำแพงเพชร (รูปที่ 1 หน้า 6 – 10)

อย่างไรก็ดีการเลือกจังหวัดตัวแทนศึกษาทั้ง 4 จังหวัดข้างต้น ได้พิจารณาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่เน้นปัญหาความยากจน และปัจจัยทางสังคมที่เน้นด้านคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน จปฐ. ที่อยู่ในขั้นต่ำหรือยังไม่ผ่านเกณฑ์ส่วนใหญ่ เป็นข้อมูลร่วมกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ยิ่งกว่านั้นยังได้นำผลการศึกษาวิจัยจากโครงการสร้างงานในชนบทของภาคเหนือและของประเทศโดยภาพรวม และจากผลการวิจัยเกี่ยวกับ “*Rural Non-Farm Production and Employment in Lower North Thailand, Samples :*

Changwat Kamphaeng Phet and Changwat Sukhothai” (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2529 และ 2524) มาเป็นส่วนสำคัญในประเด็นปัญหาความยากจนและการสร้างงานเพื่อประกอบการวิเคราะห์เลือกพื้นที่ตัวอย่างในระดับจังหวัดและอำเภอเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ตัวแทนพื้นที่ที่เลือกได้ในขั้นต้น คือระดับจังหวัดและอำเภอไม่ผิดพลาดจากเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

- (1) จะจงเลือก 4 จังหวัด เพื่อเป็นตัวแทนของภาคเหนือตอนบน 2 จังหวัด และภาคเหนือตอนล่าง 2 จังหวัด
- (2) จะจงเลือกอำเภอยากจน จังหวัดละ 2 อำเภอ (เพิ่ม 2 อำเภอ)
- (3) จะจงเลือกตำบลยากจน อำเภอละ 2 ตำบล (เพิ่ม 2 ตำบล)
- (4) จะจงเลือกหมู่บ้านยากจนมากที่สุดตามลำดับ (กรณีไม่มีปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึง และอื่นๆ) ตำบลละ 5 หมู่บ้าน (เพิ่ม 2 หมู่บ้าน)

สรุปแล้วพื้นที่ตัวแทนศึกษาในภาคเหนือรวมทั้งหมด 4 จังหวัด 10 อำเภอ 18 ตำบล 82 หมู่บ้าน ที่ได้ทำการเลือกสุ่มอย่างเจาะจงในพื้นที่จากข้อมูลของผู้ที่เกี่ยวข้องในหน่วยงาน และนักวิชาการระดับท้องถิ่น ร่วมกัน ส่วนจำนวนหน่วยพื้นที่ตัวแทนหรือตัวอย่างระดับอำเภอตำบลและหมู่บ้าน ได้เพิ่มระดับละ 2 หน่วย เนื่องจากคณะนักวิจัยได้เห็นถึงความจำเป็นและข้อดีของการทำวิจัยสนามเพิ่มในจังหวัดเชียงใหม่อีก 2 อำเภอ 2 ตำบล และ 2 หมู่บ้าน (ตารางที่ 1 หน้า 15 – 18) ที่มีข้อมูลว่าเป็นพื้นที่ที่มีผู้ตกงานกลับสู่ภูมิภาคสูงหรืออยู่ในอันดับต้นๆ เพราะมีความชัดเจนว่าพื้นที่ยากจนในจังหวัดเชียงใหม่ หรือแม้แต่จังหวัดพะเยา หรือภาคเหนือตอนบนในภาพรวม จะไม่ใช่พื้นที่เดียวกับพื้นที่ที่ประชากรนิยมไปทำงานที่อื่นและกลับมาเนื่องจากพิษของวิกฤตเศรษฐกิจตั้งแต่กลางปี 2540 เป็นต้นมา

3.1.2 การเลือกประชากรตัวแทนศึกษา

ประชากรตัวแทนที่เป็นเป้าหมายในการศึกษาแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

- (1) **ประชากรตัวแทนกลุ่มครัวเรือนยากจนดักดาน** จะจงเลือกสุ่มจาก 80 หมู่บ้านพื้นที่ศึกษาตาม 3.1.1 หมู่บ้านละ 5 คน จาก 10 ครัวเรือนที่จนที่สุดหรือจนดักดาน โดยเลือกประชากรที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนที่รับผิดชอบภาระเลี้ยงดูครัวเรือนของตนโดยตรง เป็นตัวแทนศึกษารวมทั้งหมด 424 คน หรือจังหวัดละ 100 คน (ระหว่าง 103 คน/จังหวัด – 111 คน/จังหวัด)
- (2) **ประชากรตัวแทนกลุ่มครัวเรือนผู้ตกงานด้วยภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ** โดยเลือกสุ่มจาก 82 หมู่บ้านศึกษาตาม 3.1 หมู่บ้านละ 1 – 3 คน คือ เฉพาะผู้ตกงานที่กลับมาอยู่กับครัวเรือนๆ ละ 1 คน รวมทั้งหมด 140 คน หรือจังหวัดละ 27 – 43 คน
- (3) **เจ้าหน้าที่ของรัฐระดับท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา** คือ กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือกรรมการ อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) รวม 82 หมู่บ้าน หรือ 82 คน
- (4) **ประชากรตัวแทนกรณีศึกษาครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ 4 จังหวัด** รวม 8 คน หรือ 8 กรณี (ศึกษาเพิ่มเติมช่วงมีนาคม 2543)

ตารางที่ 1 พื้นที่และประชากรตัวอย่างศึกษา ปี พ.ศ 2542

จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา จังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดกำแพงเพชร

จังหวัด	ตำบล	หมู่บ้าน	หมู่ที่	จำนวนทั้งหมด		จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง		
				ประชากร	ครัวเรือน	ยากจน	ตักงาน	
เชียงใหม่	อ. ดอยเต่า	ต.โป่งทุ่ง						
			1. บ้านโป่งโค้ง	11	120	56	6	1
			2. บ้านแม่ตูป	9	915	194	5	-
			3. บ้านจั่วสูง	6	741	200	5	-
			4. บ้านโป่ง	4	410	104	4	2
			5. บ้านสันบ่อเย็น	2	286	75	5	1
		ต. ดอยเต่า						
			1. บ้านทุ่งคอกช้าง	9	187	53	4	2
			2. บ้านเดิมพลี	4	776	253	5	1
			3. บ้านผาจุก	8	441	129	6	-
			4. บ้านสันติสุข	7	753	185	7	4
			5. บ้านดอยเต่า	10	560	214	5	-
	อ. เชียงดาว	ต. ทุ่งข้าวพวง						
			1. บ้านห้วยตีนตั่ง	7	209	67	5	1
			2. บ้านห้วยทรายขาว	5	450	130	5	-
			3. บ้านแม่จา	4	560	130	5	1
			4. บ้านห้วยเป้า	1	823	242	5	-
			5. บ้านทุ่งข้าวพวง	3	638	238	5	1
		ต. แม่่นะ						
			1. บ้านสบคาบ	6	925	195	5	-
			2. บ้านห้วยใจ	4	793	216	5	-
			3. บ้านแม่ยะ	5	332	124	6	1
			4. บ้านแม่ฮ้อยโน	8	1,256	356	6	1
			5. บ้านแม่ฮ้อยนอก	7	725	179	6	2
	อ. สันป่าตอง	ต. บ้านแม						
			1. บ้านดง	11	850	229	-	5
	อ. แม่ริม	ต. แม่แรม						
			1. บ้านแม่แรม	6	700	143	-	15
รวม				13,450	3,712	105	38	
ร้อยละของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างต่อครัวเรือนทั้งหมด						2.83%	1.02%	

จังหวัด	ตำบล	หมู่บ้าน	หมู่ที่	จำนวนทั้งหมด		จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง		
				ประชากร	ครัวเรือน	ยากจน	ตงงาน	
พะเยา	อ. เมือง	ต. ท่าจำปี						
		1. บ้านสัน	9	366	93	8	5	
		2. บ้านตุ้มท่า	4	468	143	5	1	
		3. บ้านตุ้มท่าเหนือ	5	408	104	5	2	
		4. บ้านร่องห้า	3	375	78	4	3	
		5. บ้านตุ้มตง	7	325	68	5	4	
		ต. แม่กา						
		1. บ้านท่าข้าม	10	473	120	5	3	
		2. บ้านหม้อแกงทอง	1	575	130	6	2	
		3. บ้านห้วยเคียน	2	1,553	428	5	2	
		4. บ้านแม่กาหลวง	3	640	180	6	3	
		5. บ้านแม่กาหัวทุ่ง	12	304	64	5	2	
	อ. จุน	ต. หงส์หิน						
		1. บ้านสักพัฒนา	11	550	126	5	2	
		2. บ้านสักล่อใหม่	8	546	157	6	2	
		3. บ้านศรีจอมแจ้ง	1	280	93	6	2	
		4. บ้านสันทราย	7	522	115	7	3	
		5. บ้านสักล่อ	2	451	115	6	-	
		ต. พระธาตุซิงแกง						
		1. บ้านแม่ทะลาย	2	770	180	4	1	
		2. บ้านธาตุสันติธรรม	3	694	128	6	2	
		3. บ้านพระธาตุซิงแกงบน	5	979	244	5	3	
		4. บ้านธาตุสันทุ่งใต้	6	414	84	5	-	
		5. บ้านธาตุสันติสุข	8	613	166	7	1	
		รวม			11,306	2,816	111	43
		ร้อยละของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างต่อครัวเรือนทั้งหมด					3.94%	1.53%

จังหวัด	ตำบล	หมู่บ้าน	หมู่ที่	จำนวนทั้งหมด		จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง			
				ประชากร	ครัวเรือน	ยากจน	ต่งงาน		
อุดรดิตถ์	อ. ท่าปลา	ต. ร่วมจิต							
		1. บ้านหนองโสมถ์	7	353	69	5	-		
		2. บ้านหนองหญ้าไร่	6	453	96	5	2		
		3. บ้านหนองไผ่	5	234	50	5	-		
		4. บ้านเนินสิงห์	9	385	87	5	3		
		5. บ้านแดนทอง	8	216	51	6	1		
		ต. จริม							
		1. บ้านกิวเคียน	12	166	40	5	1		
		2. บ้านสี่เสียด	10	427	111	8	2		
		3. บ้านปางดง	1	913	185	5	5		
	อ. ทองแสนขัน	4. บ้านท่าวังโปร่ง	2	687	141	4	1		
		5. บ้านท่าช้าง	6	368	64	5	2		
		ต. น้ำพี							
		1. บ้านหนองหิน	6	583	98	5	1		
		2. บ้านน้ำพี	3	617	126	7	2		
		3. บ้านน้ำพี	1	881	209	6	1		
		4. บ้านป่าห้วยลึก	8	468	124	5	-		
		5. บ้านป่าไม้เนินสะอาด	7	638	173	4	2		
		ต. ผักขวาง							
		1. บ้านเขาสักหมู	10	445	96	5	1		
		2. บ้านโคกงาม	9	1,120	224	5	-		
		3. บ้านร้องลึก	6	1,039	264	5	3		
		4. บ้านน้ำหมื่นน้อย	5	518	135	5	-		
		5. บ้านน้ำหมื่นใหม่เจริญ	11	400	111	5	-		
		รวม				10,911	2,454	105	27
		ร้อยละของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างต่อครัวเรือนทั้งหมด						4.28%	1.10%

จังหวัด	ตำบล	หมู่ที่	จำนวนทั้งหมด		จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	
			ประชากร	ครัวเรือน	ยากจน	ดกงาน
กำแพงเพชร	อ. พรานกระต่าย	ด. วังตะแบก				
	1. บ้านทุ่งมะหั่ว	4	660	104	5	-
	2. บ้านหนองแถม	8	325	79	4	2
	3. บ้านหนองศรีไพรรัตน์	9	247	57	5	2
	4. บ้านวังตะแบก	1	468	91	4	1
	5. บ้านวังมะค่า	5	500	120	5	1
	ด. ห้วยยั้ง					
	1. บ้านคลองกลาง	2	462	115	5	2
	2. บ้านไร่สุขุม	4	410	94	6	1
	3. บ้านแคทอง	3	373	84	5	2
	4. บ้านลานช้างท่าว	6	511	115	5	2
	5. บ้านดอกเข็ม	5	378	67	5	-
อ. ไทรงาม	ด. พานทอง					
	1. บ้านหนองโดน	3	785	184	5	2
	2. บ้านหนองโดนใต้	9	600	137	6	1
	3. บ้านคลองเจริญ	4	435	147	7	4
	4. บ้านป่อแก้ว	5	1,661	309	6	2
	5. บ้านแก้วสระ	8	730	178	5	-
	ด. มหาชัย					
	1. บ้านป่าถั่ว	2	701	115	5	2
	2. บ้านป่าถั่ว	9	253	71	6	1
	3. บ้านห้วยน้อย	4	474	83	4	2
	4. บ้านศรีวิไล	8	620	200	5	3
	5. บ้านแก้วสุวรรณ	3	715	175	5	2
	รวม		11,308	2,525	103	32
	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างต่อครัวเรือนทั้งหมด				4.08%	1.27%
	รวมทั้งหมด		46,975	11,507	424	140
	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างต่อครัวเรือนทั้งหมด				3.68%	1.22%

ที่มา : สถิติประชากรจากการสัมภาษณ์ผู้นำระดับท้องถิ่น (กำนันและผู้ใหญ่บ้าน) พฤษภาคม พ.ศ. 2542

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.1 ข้อมูลสภาพกายภาพและเศรษฐกิจสังคมของพื้นที่ศึกษาพื้นฐานทั่วไป จะรวบรวมจากเอกสารสิ่งพิมพ์ รายงานผลการวิจัย แผนที่ภูมิประเทศ และการสำรวจภาคสนาม

3.2.2 ข้อมูลเฉพาะที่ประกอบด้วย สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดาน ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานที่กลับภูมิลำเนาเดิมตั้งแต่กลางปี 2540 หรือหลังสงครามในปี 2540 และสภาพเศรษฐกิจสังคมพื้นฐานระดับหมู่บ้านของพื้นที่ศึกษาเหล่านี้ ได้รวบรวมจากการวิจัยสนามที่ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ผลการศึกษาและสรุปรายงานภาพรวมในสองประเด็นหรือสองหัวข้อหลักที่ศึกษา คือ (1) เรื่องของ **“วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ”** และ (2) เรื่องของ **“ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานในภาคเหนือ”** ปัจจุบันได้ใช้ผลจากการประมวลผลข้อมูลจากแบบสอบถามด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS มาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากเอกสารและการสังเกตในสนามหรือพื้นที่ศึกษา

โดยเฉพาะในประเด็นปัญหาแรกหรือเรื่องแรก จะได้นำกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ สำหรับประเทศไทยดังรายละเอียดในแบบจำลองกรอบแนวคิดฯ (รูปที่ 2 หน้า 13) มาร่วมวิเคราะห์ด้วย ที่ประกอบด้วยเงิน จันททรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จันทาสังคม จันทางการเมือง จันทางการศึกษา จันทางวัฒนธรรม และจันทางจิตวิญญาณ ทั้งนี้เพื่อหาเกณฑ์ที่มีความเป็นไปได้หรือถูกต้องมากที่สุดในการเสนอแบบจำลองที่สามารถแยกแยะลักษณะของครัวเรือนหรือคนที่ยากจนดักดานออกจากลักษณะของครัวเรือนหรือคนที่ยากจนทั่วๆ ไป ซึ่งต่างก็อยู่ภายใต้เส้นความยากจนใหม่ (new poverty line)¹⁾ เพียงแต่ต่างกันที่ความลึกของระดับความยากจน (depth of poverty) แต่การวิเคราะห์ในลักษณะหรือวิธีการนี้ไม่สามารถบอกได้อย่างชัดเจนว่าองค์ประกอบของตัวชี้วัดใดมีความรุนแรงหรือส่งผลกระทบต่อลักษณะยากจนหรือยากจนดักดานมากกว่ากัน นอกจากจะพิจารณาลงไปในรายละเอียดแต่ละพื้นที่ หรือจะให้ชัดเจนและถูกต้องที่สุดก็คือ แต่ละครัวเรือน นั่นคือจะไม่มีการจัดอันดับตัวแปรหรือปัจจัยที่เป็นองค์

¹⁾ เส้นความยากจนใหม่ หรือ new poverty line หมายถึง “เส้นความยากจนที่พิจารณาความแตกต่างของส่วนประกอบลงในรายละเอียดเป็นรายครัวเรือนที่ประกอบด้วยจำนวนสมาชิก เพศ และอายุที่แตกต่างกัน ทำให้มีความต้องการต่างกัน นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงความแตกต่างด้านราคาสินค้าในแต่ละพื้นที่ เพื่อประกอบตะกร้าอาหาร (poverty budget) ในแต่ละพื้นที่ เช่น ในเขตเมือง หรือเทศบาลเมือง เขตสุขาภิบาลหรือเขตชนบท แล้วคำนวณเป็นรายได้ ณ เส้นความยากจน ซึ่งจะแตกต่างกันในแต่ละครัวเรือน เส้นความยากจนใหม่จึงเป็นเส้นความยากจนของแต่ละครัวเรือนโดยเฉพาะ และแตกต่างกันไปในแต่ละครัวเรือน การพิจารณาเช่นนี้จึงแตกต่างจากเส้นความยากจนเดิม ซึ่งพิจารณาในภาพรวมเฉลี่ยของครัวเรือนเดียวเป็นเกณฑ์กลาง เพื่อใช้เปรียบเทียบได้กับครัวเรือนทุกครัวเรือน”

ประกอบหรือเกณฑ์ของตัวชี้วัดความยากจนในภาพรวม ที่มาจากลักษณะหลากหลายทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ทั้งที่วัดหรือเจตนาได้และในทางตรงข้าม ดังนั้นวิธีวิเคราะห์ผลที่ใช้สำหรับการวิจัยในเรื่องแรก จึงเป็นการศึกษาพิจารณาหรือวิเคราะห์ลงในรายละเอียดของปัจจัยหรือตัวแปรของ **ลักษณะหลากหลายดังกล่าวแต่ละด้านหรือแต่ละตัวแปร เพื่อระบุว่าตัวแปรใดสมควรเลือกเป็นตัวแปรหรือเป็นเกณฑ์ชี้วัดความยากจนดังกล่าว พร้อมระบุระดับค่าของตัวแปรที่ใช้เป็นเกณฑ์กำหนดรูปแบบจำลองและดัชนีชี้วัดความยากจนดังกล่าวหรือผู้ยากจนดังกล่าว ตามแนวของศาสตร์และวิธีการวิเคราะห์ของแต่ละสาขาวิชาเฉพาะ และประสบการณ์ของผู้วิจัยเป็นสำคัญ** ดังจะได้กล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์เชิงสถิติสำหรับตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจเพื่อกำหนดเกณฑ์ชี้วัดความยากจนดังกล่าวหรือผู้ยากจนดังกล่าว ในรายละเอียดต่อไป

การวิเคราะห์ทางด้านเศรษฐกิจ

การวิเคราะห์ส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์เพื่อกำหนดความยากจนดังกล่าวในประเด็นทางด้านการ “**เงิน**” แนวคิดหลักในการศึกษานี้กำหนดว่า ความยากจนดังกล่าวจะต้องมีความจนใน 7 ประการดังกล่าวข้างต้นที่สูงกว่าหรือรุนแรงกว่าความยากจนโดยปกติ ซึ่งโดยทั่วไปความยากจนในทางเศรษฐกิจถูกกำหนดด้วยระดับรายได้ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน (poverty line) ดังนั้นคนยากจนตามความหมายดังกล่าวนี้จึงครอบคลุมถึงคนยากจนดังกล่าวด้วย เพื่อแยกแยะคนยากจนดังกล่าวออกจากคนยากจนทั่วไป การศึกษานี้ใช้หลักแนวความคิดด้านความสัมพันธ์ระหว่างรายได้และพฤติกรรมการบริโภค ซึ่งโดยทั่วไปคนต้องการที่จะบริโภคตามความจำเป็นในระดับพื้นฐาน (โดยเฉพาะด้านการบริโภคอาหาร) ไม่ว่าจะมียาได้หรือไม่ก็ตาม เมื่อมียาได้เพิ่มขึ้นก็จะชักนำให้เพิ่มการบริโภคขึ้น ดังนั้นการวัดความยากจนดังกล่าวด้วย “**เส้นความยากจนด้านอาหาร**” จึงมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิดการวัดความยากจนที่ยอมรับกันโดยทั่วไปด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาจากแนวคิดการวัดความยากจนโดยทั่วไป การใช้เส้นความยากจนด้านอาหารในการวัดความยากจนดังกล่าวจะสามารถกำหนดความหมายของคนยากจนดังกล่าวได้เป็น “**คนที่มียาได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร**”

ในการประเมินความยากจนทั่วไปมีดัชนีชี้วัดที่สำคัญ เช่น Head Count Ratio หรือ H-index, FGT-index และสัดส่วนช่องว่างความยากจน (เดชรัตน์ และสมพร 2541 และกองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2541 (ข)) อย่างไรก็ตาม การคำนวณดัชนีวัดความยากจนดังกล่าวเป็นการใช้แนวความคิดดั้งเดิมโดยให้ค่าจำกัดความของรายได้ไว้แค่เพียงรายได้เบื้องต้น (Gross Income ซึ่งหมายถึงรายได้สุทธิจากการประกอบการและรายได้จากแหล่งอื่นๆ) ส่วนด้านรายจ่ายที่นำมาคำนวณในตะกร้าสินค้า (poverty budget) จะประกอบด้วยค่าใช้จ่ายด้านอาหารคูณด้วยตัวทวีเพื่อครอบคลุมค่าใช้จ่ายอื่นๆ นอกจากนี้การวัดความยากจนที่ผ่านมามักไม่พิจารณาความแตกต่างของครัวเรือนและภูมิภาค ในเร็ว ๆ นี้ (พ.ศ. 2542) (<http://www.census.gov/hhes/poverty/povmeas/exppov.html>) สำนักงานสำมะโนประชากรสหรัฐอเมริกา (U.S. Census Bureau) ได้ยอมรับแนวความคิดใหม่ในการวัดความยากจนโดยตีความของรายได้ให้ครอบคลุมถึงรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงินด้วย และหักค่าภาษี ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ ค่าดูแลเด็ก และ

ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการทำงาน ส่วนรายจ่ายครอบคลุมค่าอาหาร ค่าที่พัก ค่าเครื่องนุ่งห่ม และอื่นๆ ซึ่งการวัดความยากจนในแนวความคิดใหม่นี้ได้พิจารณาถึงความแตกต่างของส่วนประกอบครัวเรือน (จำนวนสมาชิกที่มีอายุต่างๆ กัน ซึ่งมีความต้องการขั้นต่ำแตกต่างกัน) และภูมิภาคด้วย (ภูมิภาคต่างกันมีค่าครองชีพ (ราคาและค่าที่พัก) ต่างกัน) แนวความคิดดังกล่าวเป็นการพัฒนาขึ้นใช้ในการนิยามของประเทศไทยที่พัฒนาแล้ว การจะนำมาใช้ในการนิยามของประเทศไทยกำลังพัฒนาเช่นประเทศไทย จำเป็นต้องมีการปรับใช้อย่างเหมาะสม ในปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้จัดทำเส้นความยากจนสำหรับประเทศไทย จำแนกตามช่วงอายุ เพศ และภูมิภาค โดยมีข้อมูลล่าสุดถึงเดือนมีนาคม 2541 (<http://www.nesdb.go.th/macro/ded/tothai.htm>) พิจารณาจากลักษณะการจัดทำเส้นความยากจนดังกล่าว แม้จะยังไม่ได้นำแนวคิดใหม่ที่ใช้กันอยู่ในสหรัฐอเมริกาปัจจุบันมาใช้ก็ตาม แต่ที่ทางเราใช้อยู่นั้นน่าจะมีความใกล้เคียงและสมบูรณพอที่จะเป็นแหล่งอ้างอิงและปรับใช้กับการศึกษาครั้งนี้ได้ อย่างไรก็ตาม กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไม่ได้จัดทำข้อมูลเส้นความยากจนด้านอาหารไว้ เพียงแต่เสนอแนะวิธีการคำนวณไว้เท่านั้น (กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2541 (ก)) ซึ่งข้อมูลในช่วงปี 2535 – 2539 ระบุว่า โดยเฉลี่ยสัดส่วนอาหารต่อค่าใช้จ่ายทั้งหมด ณ เส้นความยากจนของภาคเหนือ (เขตสุโขทัยและชนบท) เท่ากับร้อยละ 60.64 การศึกษานี้จึงกำหนดให้เส้นความยากจนด้านอาหารของภาคเหนือในเขตสุโขทัยและชนบทเท่ากับร้อยละ 60 ของเส้นความยากจนรวมทั้งที่เกี่ยวข้องหรือคำนวณจากสูตรดังสมการที่ (1)

$$\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร} = 0.6 \times \text{เส้นความยากจนรวม} \quad (1)$$

การวัดความยากจนดังกล่าวในด้านเศรษฐกิจในการศึกษานี้ ได้ประยุกต์ใช้ดัชนีสัดส่วนช่องว่างความยากจนทั่วไปกับการนิยามความยากจนดังกล่าวทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาไม่ได้ดำเนินการสำรวจโดยทั่วไป การคำนวณค่า Head Count Ratio จึงไม่มีความหมายใดๆ ส่วน FGT – index มีลักษณะดัชนีวัดความยากจนโดยรวม ยากแก่ปรับใช้ในระดับครัวเรือน และแม้จะปรับใช้ได้ก็ไม่ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมจากดัชนีที่เลือกใช้ สำหรับสัดส่วนช่องว่างความยากจนที่เลือกใช้ไม่มีลักษณะเป็นดัชนีโดยรวมแต่ก็สามารถประยุกต์ใช้กับรายครัวเรือนและบุคคลได้ การคำนวณสัดส่วนช่องว่างความยากจนดังกล่าวในการศึกษานี้มีสูตรดังสมการที่ (2) ซึ่งตามสูตรการคำนวณนี้คนยากจนดังกล่าวจะมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่า 0 และยิ่งสัดส่วนช่องว่างความยากจนมีค่ามาก ความยากจนดังกล่าวย่อมมีความรุนแรงมากขึ้น

$$\text{สัดส่วนช่องว่างความยากจน} = \frac{(\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน} - \text{รายได้/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน}} \quad (2)$$

เพื่อให้ง่ายแก่การศึกษา สูตรคำนวณดังสมการที่ (2) สามารถปรับใหม่โดยไม่ต้องใช้แนวความคิดเส้นความยากจนด้านอาหารได้ ดังสมการที่ (3) ซึ่งผลการคำนวณในสูตรที่ปรับใหม่นี้คนยากจนดังกล่าวจะมี

สัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป และยังสัดส่วนช่องว่างความยากจนมีค่ามาก ความยากจนตกดานย่อมมีความรุนแรงมากขึ้นเช่นกัน

$$\text{สัดส่วนช่องว่างความยากจน (ใหม่)} = \frac{(\text{เส้นความยากจนรวม/คน} - \text{รายได้/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนรวม/คน}} \quad (3)$$

อย่างไรก็ตาม ด้วยตระหนักว่า เส้นความยากจนด้านอาหารเป็นระดับความต้องการสารอาหารระดับต่ำสุดที่จะทำให้ร่างกายดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขสำหรับคนธรรมดาทั่วไป ซึ่งคนยากจนมีรายได้ต่ำ และยังมีสภาพเป็นอื่น อาจไม่สามารถตอบสนองได้ เป็นที่คาดหมายว่าคนยากจนตกดานจะมีลักษณะดังกล่าว ดังนั้นสำหรับความยากจนในประเทศไทย จึงยังจำเป็นต้องนำแนวคิดในลักษณะนี้มาใช้เป็นตัวชี้วัดความยากจนตกดานเพื่อตรวจสอบกับวิธีการตามสมการที่ (2) หรือ (3) ด้วย โดยมีสูตรการคำนวณดังสมการที่ (4)

$$\text{สัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหาร} = \frac{(\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน} - \text{รายจ่ายค่าอาหาร/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน}} \quad (4)$$

หากผลการคำนวณดังสมการที่ (4) ให้สัดส่วนความยากจนด้านอาหารมากกว่า 0 ขึ้นไปแสดงว่าเป็นคนยากจนตกดาน และยังสัดส่วนนี้มีค่าสูงขึ้นความรุนแรงของความยากจนตกดานก็จะสูงขึ้น เมื่อนำดัชนีที่คำนวณได้ตามสมการที่ (3) และ (4) มาเปรียบเทียบกับในด้านความถูกต้องและสอดคล้องในการจำแนกคนยากจนตกดานจะทำให้ทราบวิธีการกำหนดความยากจนตกดานในทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมได้

อย่างไรก็ตาม นอกจากวิธีการวิเคราะห์เพื่อสร้างรูปแบบจำลองลักษณะของครัวเรือนและผู้นยากจนตกดาน และยากจนทั่วไป ด้วยการกำหนดเกณฑ์ของตัวชี้วัดตามกรอบแนวคิดที่นำเสนอไปแล้วนั้น การวิเคราะห์เพื่อหาตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคม เพื่อกำหนดเป็นเกณฑ์ชี้วัดความยากจนตกดานของครัวเรือนหรือประชากรในลักษณะอื่นก็ยังมีอีก คือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรความยากจนตกดานซึ่งต้องทราบมาก่อน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือวิธีนี้ต้องทราบล่วงหน้าหรือต้องมีข้อมูลมาก่อนว่าประชากรเป้าหมายที่ศึกษาเป็นคนยากจนตกดานหรือไม่ เช่นเดียวกับที่ต้องทราบถึงตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคมที่คาดว่าเป็นตัวกำหนดหรือตัวชี้วัดความยากจนตกดานของประชากรในพื้นที่นั้นๆ ก่อนเช่นกัน ดังที่นักวิจัยบางคนได้ใช้วิธีนี้วิเคราะห์ประชากรยากจนทั่วไปและประชากรยากจนตกดานด้วยการใช้ตัวแปรทางเศรษฐกิจด้านรายได้ที่มีระดับต่ำกว่าเส้นความยากจนเป็นตัวกำหนดหรือเกณฑ์ชี้วัดความยากจนอย่างเดียวในการวิเคราะห์หาตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความยากจนตกดาน หรือหาตัวแปรที่มีโอกาสจะทำให้เกิดความยากจนตกดานได้เท่านั้น

จากลักษณะการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นที่มีการกำหนดลักษณะของความยากจนตกดานล่วงหน้าด้วยตัวแปรเพียงตัวเดียว จึงมีความแตกต่างกับกรอบแนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ที่คณะผู้วิจัยประสงค์จะค้นหารูปแบบจำลอง และเกณฑ์การชี้วัดความยากจนตกดานของครัวเรือนและประชากรในภาคเหนือในภาพรวม ดังนั้นจึงไม่นำวิธีการวิเคราะห์ในลักษณะการหาความสัมพันธ์ มาใช้ในครั้งนี้

การวิเคราะห์ในประการหลังนี้ สามารถกระทำได้โดยใช้การวิเคราะห์การจำแนก (Discriminant Analysis) หรือแบบจำลองทางเลือกสองทาง (Binary Choice Models) แบบต่างๆ เช่น Linear Probability Model, Probit Model และ Logit Model เป็นต้น การวิเคราะห์แบบต่างๆ เหล่านี้จะให้คำตอบโดยตรงว่ามีตัวแปรใดบ้างที่สัมพันธ์หรือกำหนดความยากจนดังกล่าวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งในรายละเอียดการวิเคราะห์ด้วย Discriminant Analysis จะให้คำตอบเกี่ยวกับตัวแปรที่มีอำนาจในการจำแนกแยกแยะว่าผู้ที่ถูกวิเคราะห์จะเป็นคนยากจนดังกล่าวหรือไม่ เป็นที่แน่นอนว่าตัวแปรที่มีอำนาจในการจำแนกแยกแยะจะต้องมีความสัมพันธ์หรือเป็นตัวแปรกำหนดความยากจนดังกล่าวนั่นเอง ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวสามารถใช้ในการพยากรณ์ได้ว่าจากลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม (ซึ่งแสดงโดยค่าตัวแปรที่มีอำนาจจำแนกดังกล่าวมาแล้ว) ของประชากรรายใด ประชากรรายนั้นจะถูกจำแนกได้ว่าเป็นคนยากจนดังกล่าวหรือไม่ ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ในการกำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายสำหรับการดำเนินการช่วยเหลือคนยากจนดังกล่าวได้

ส่วนการวิเคราะห์ด้วย Binary Choice Models นั้นแบบจำลองแต่ละแบบอาจมีความแตกต่างกันในรายละเอียดด้านเทคนิคการคำนวณ รูปแบบของความสัมพันธ์ และความน่าใช้งาน (appealing) ซึ่งเมื่อพิจารณาในลักษณะนี้ Probit Model จะน่าใช้งานได้มากกว่า Linear Probability Model และ Logit Model จะน่าใช้งานได้มากกว่า Probit Model การวิเคราะห์ดังกล่าวไม่ว่าจะใช้แบบจำลองใดก็จะให้คำตอบเกี่ยวกับตัวแปรที่กำหนดว่าประชากรหรือผู้ที่ถูกวิเคราะห์มีความน่าจะเป็นที่จะเป็นคนยากจนดังกล่าวมากน้อยขนาดใด ในทำนองเดียวกันก็เป็นที่ยืนยันว่าตัวแปรที่จะกำหนดความน่าจะเป็นดังกล่าวจะต้องมีความสัมพันธ์หรือเป็นตัวแปรกำหนดความยากจนดังกล่าวนั่นเอง

การวิเคราะห์การจำแนกหรือ Discriminant Analysis ก็เช่นเดียวกัน ผลการวิเคราะห์ลักษณะนี้สามารถใช้พยากรณ์ได้ว่า จากลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม (ซึ่งแสดงโดยค่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ดังกล่าวมาแล้ว) ของประชากรรายใด ประชากรรายนั้นจะถูกคาดคะเนได้ว่าจะมีโอกาสเป็นคนยากจนดังกล่าวมากน้อยขนาดใด ซึ่งก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายสำหรับการดำเนินการช่วยเหลือคนยากจนดังกล่าวได้เช่นกัน

อนึ่ง แบบจำลองเหล่านี้โดยเฉพาะ Logit Model มีความได้เปรียบ Discriminant Analysis ที่สามารถใช้กับข้อมูลที่ไม่มีการกระจายแบบปกติ (normal distribution) ได้ดีกว่าเท่านั้น

3.4 การเขียนรายงานผล

ผลจากการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดตัวชี้วัดความยากจน ได้นำมาเขียนเป็นรายงานเชิงวิเคราะห์เพื่อเสนอผลปัจจัยหรือตัวแปรสำคัญที่เป็นตัวกำหนดหรือเป็นเกณฑ์และตัวชี้วัดความยากจนดังกล่าวของครัวเรือนและประชากรในภาคเหนือ จากองค์ประกอบสำคัญของตัวชี้วัดความยากจนแนวใหม่ ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม โดยเสนอเป็นแบบจำลองครัวเรือนและคนยากจนดังกล่าวเชิงเปรียบเทียบแบบจำลองครัวเรือนและคนยากจนทั่วไป ประกอบการรายงานผลการวิเคราะห์ภาพรวมในเชิงพรรณนา พร้อมทั้งเสนอแนวทางลดหรือบรรเทาและแก้ไขปัญหาความยากจนดังกล่าวที่เป็นไปได้

อย่างเป็นรูปธรรมสำหรับประเด็นปัญหาแรกที่ศึกษา เช่นเดียวกับในประเด็นปัญหาที่สองคือการเขียนรายงานเสนอภาพรวมของวิกฤตเศรษฐกิจของผู้ตกงานที่กลับมาภูมิภาคเดิมในภาคเหนือ พร้อมมาตรการแก้ไขและบรรเทาปัญหาที่เป็นรูปธรรม ตลอดจนเสนอแนวทางพัฒนาเสริมสร้างโอกาสและทางเลือกด้านฝึกฝนอาชีพและการเป็นแรงงานฝีมือหรือทักษะ และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชากรเป้าหมายทั้งสองกลุ่ม คือ กลุ่มยากจนดักดาน และกลุ่มตกงานจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศกลับภูมิภาคตั้งแต่กลางปีหรือสงกรานต์ปี 2540 เป็นต้นมา

3.5 ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

การวิจัยทั้งสองประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความยากจนดักดาน และการตกงานจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของประชากรในภาคเหนือครั้งนี้ ใช้เวลารวมทั้งสิ้นประมาณปีครึ่ง ทั้งนี้ตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2542 เป็นต้นไป

4. ผลและวิเคราะห์ผลการศึกษา

4.1 สภาพทั่วไปของหมู่บ้านที่ศึกษา

ในการศึกษาถึงสภาพพื้นฐานของครัวเรือนและคนยากจนดักดานในภาคเหนือ นั้น ประการแรกทีเดียวจำเป็นต้องวิเคราะห์และทำความเข้าใจสภาพทางสังคมและกายภาพพื้นฐานของพื้นที่ศึกษาหรือท้องถิ่นของครัวเรือนและคนยากจนดักดาน ตามกรอบแนวคิดด้านตัวชี้วัดความยากจนทางสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการวิเคราะห์ปัญหา “**จนทางสังคม**” จากลักษณะและสภาพโครงสร้างของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย การรวมกลุ่มทางสังคมของครัวเรือนยากจน ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ และมาตรการช่วยเหลือแก้ไขและบรรเทาภาวะยากจนและวิกฤตเศรษฐกิจที่ประชากรเป้าหมายทั้งสองกลุ่มได้รับ เหล่านี้จะช่วยบ่งบอกถึงพื้นฐานของความยากจนหรือยากจนดักดานของครัวเรือนและสมาชิกครัวเรือนได้อย่างดี

4.1.1 โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของหมู่บ้านยากจน

สำหรับหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่อยู่อาศัยของคนยากจนดักดานที่เป็นผลการศึกษาจากข้อมูลและความเห็นของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหรือผู้แทนกรรมการบริหารส่วนตำบล (อบต.) จำนวน 82 คน ใน 4 จังหวัดพื้นที่เป้าหมายในภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่และพะเยา และภาคเหนือตอนล่าง คือ อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร พบว่าหมู่บ้านที่ศึกษามีครัวเรือนยากจนมากที่สุด หรือยากจนดักดานอยู่ประมาณมากกว่า 1 ใน 4 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 27.7 โดยมีมากกว่าในภาคเหนือตอนบน หรือมีสัดส่วนระหว่างภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละ 30 : 25 แต่จังหวัดที่มีความเด่นชัดคือ อุตรดิตถ์ และเชียงใหม่ ที่มีครัวเรือนจนมากที่สุดประมาณ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33.5 และ 32.5 ตามลำดับ ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรมีครัวเรือนจนที่สู้น้อยที่สุดร้อยละ 16.4 และจังหวัดพะเยามีร้อยละมากกว่าค่าเฉลี่ยเพียงเล็กน้อย คือร้อยละ

28.2 ขนาดของครัวเรือนยากจนที่สุดจะมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ยครัวเรือนละ 3.5 คน (ระหว่าง 1 – 7 คน) นับว่ามีขนาดเล็กกว่าครัวเรือนเฉลี่ยทั่วไปเล็กน้อย ซึ่งมีครัวเรือนละ 4 คน อย่างไรก็ตามสมาชิกครัวเรือนยากจนที่สุดและครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือตอนบนจะน้อยกว่าภาคเหนือตอนล่าง คือเฉลี่ยครัวเรือนละ 3 คน และ 4 คน ตามลำดับ และเชียงใหม่จะมีขนาดครัวเรือนทั้ง 2 ประเภทเล็กที่สุด 2.9 คน และ 3.7 คน ตามลำดับ

แม้ประชากรในชนบทยังประกอบอาชีพหลักในเกษตรกันโดยทั่วไป แต่ผู้นำท้องถิ่นยืนยันชัดเจนว่ามีครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินของตนเองสูงกว่า 1 ใน 4 ของครัวเรือนทั้งหมดหรือร้อยละ 28.3 โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบน การไม่มีที่ดินทำกินทางการเกษตรสูงกว่าภาคเหนือตอนล่างมาก หรือร้อยละ 38 และ 18 ตามลำดับ และพะเยากับเชียงใหม่จะเป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนไม่มีที่ดินทำกินสูงสุดร้อยละ 42.6 และ 33.8 ตามลำดับ ซึ่งจัดเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งของลักษณะความยากจนตกตามทัศนะหรือแนวคิดของประชากรที่จนตกงาน ซึ่งจะได้พูดถึงในรายละเอียดภายหลัง และก็ส่งผลให้อาชีพหลักของคนจนตกงานในทัศนะของผู้นำท้องถิ่นเกือบ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 66.3 ยืนยันว่า คือ อาชีพ **“รับจ้างทั่วไป”** และถัดมาร้อยละ 21.8 คือ อาชีพ **“รับจ้างทางการเกษตร”** ที่น่าสนใจคือในภาคเหนือตอนล่างพูดถึงรับจ้างทั่วไปสูงกว่าภาคเหนือตอนบน หรือร้อยละ 66.6 : 58.3 โดยเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร สูงสุดร้อยละ 72 ถัดมาคือเชียงใหม่ร้อยละ 64 ในขณะที่รับจ้างเกษตรพบในภาคเหนือตอนบนมากกว่าตอนล่าง หรือร้อยละ 27.1 : 16.6 โดยเฉพาะจังหวัดพะเยาสูงสุดร้อยละ 39.1 ถัดมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ ร้อยละ 26.1 และพบน้อยที่สุดไม่ถึงร้อยละ 10 (ร้อยละ 8) ในจังหวัดกำแพงเพชร นอกจากนี้ครัวเรือนยากจนจะทำงานหัตถกรรม อาทิ จักสาน เย็บ ถัก ทอ และหาของป่าด้วยร้อยละที่ต่ำกว่า 5 – ต่ำกว่าร้อยละ 10 และทำในบางพื้นที่ อาทิ ไม่พบอาชีพหลักด้านหัตถกรรมในพะเยา และไม่พบการหาของป่าในภาคเหนือตอนล่าง อัตราค่าจ้างรายวันสำหรับงานรับจ้างนอกเกษตรและในเกษตรสำหรับพื้นที่เป้าหมายในภาคเหนือไม่ต่างกันมากนัก เฉลี่ย 98.4 บาท/คน/วัน (ระหว่าง 30 – 180 บาท) และ 90 บาท/คน/วัน (ระหว่าง 60 – 130 บาท) ตามลำดับ โดยภาคเหนือตอนล่างจะได้ค่าจ้างเฉลี่ยสูงกว่าตอนบนทั้งสองประเภท คือ 106 (ระหว่าง 80 – 160 บาท) : 91 (ระหว่าง 30 – 180 บาท) บาท/คน/วัน และ 94 (ระหว่าง 70 – 120 บาท) : 87 (ระหว่าง 60 – 130 บาท) บาท/คน/วัน ตามลำดับ ซึ่งถ้าพิจารณาเฉพาะค่าจ้างที่ได้ก็จัดว่าไม่ต่ำจนเกินไป แต่คนจนตกงานจะมีลักษณะที่ตนเองยอมรับว่าไม่ได้หางานทำได้ทุกวัน คือ **ได้บ้างไม่ได้บ้างและงานไม่เป็นหลักแหล่ง** และก็เป็นแรงงานไร้ทักษะ โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบนประชากรยากจนมากหรือตกงานยังต้องอาศัยหาของป่ามาบริโภคเป็นฤดูกาล เช่น ไข่มดแดง หัวบุก ผักหวาน หน่อไม้เห็ด ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ในพื้นที่หมู่บ้านชนบทเป้าหมายที่ศึกษายังมีครัวเรือนและประชากรที่ประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตั้งแต่กลางปี 2540 ตกงานและกลับสู่ภูมิลำเนา ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็น **“กลุ่มที่จนอย่างฉับพลัน”** รอกการได้รับความช่วยเหลือจากทั้งภาครัฐและเอกชนอีกกลุ่มหนึ่ง เพียงแต่ประเภทของความช่วยเหลือจะต่างกันไปตามความเหมาะสมกับคุณภาพ หรือพลั้ร่างกายและพลังสมองของแต่ละคนนั่นเอง และเป็นที่น่าสนใจที่ประชากรกลุ่มหลังนี้พบเป็นจำนวนมากในภาคเหนือตอนล่าง เฉลี่ยร้อยละ 75 ของผู้ให้ข้อมูล ทั้งนี้เนื่องจากมีร้อยละสูงสุดในจังหวัดกำแพงเพชรและอุตรดิตถ์ คือ ร้อยละ 86 และ 63 ตามลำดับ ในขณะที่มี

เพียงร้อยละ 22 ของผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 11.3 ของผู้ให้ข้อมูล และ จังหวัดพะเยาร้อยละ 33.9 ของผู้ให้ข้อมูล

สำหรับสภาพสาธารณสุขมูลฐานของหมู่บ้านเป้าหมายที่ได้พิจารณาในหลายๆ ด้าน คือ ถ้าพูดถึง การมีส่วนร่วมที่ถูกสุขอนามัยใช้ในครัวเรือน โดยภาพรวมแล้วอยู่ในเกณฑ์ดี คือ ปรากฏว่าผู้นำหมู่บ้านให้ข้อมูลว่า มีเพียงร้อยละ 2.6 ที่ครัวเรือนไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทนี้ใกล้เคียงกันทั้งภาคเหนือตอนล่างและตอน บน ส่วนโรคภัยไข้เจ็บที่เป็นสาเหตุของการตายของสมาชิกหมู่บ้านสูงสุดในลำดับต้นๆ อย่างเด่นชัด คือ โรค ชรา และโรคเอดส์ ถัดมาคือ มะเร็ง และหัวใจวายหรือลมปัจจุบัน โรคชรา นั้นมีประมาณ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 35.4 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง แต่โรคเอดส์นั้นมีความเด่นชัดหรือสูงสุดในภาคเหนือตอน บนร้อยละ 37.7 ของผู้ให้ข้อมูล นอกจากนั้นก็ยังเสียชีวิตด้วยโรคอื่นๆ รวมทั้งอุบัติเหตุ ฆาตกรรม และ อหิวาตกกรรมร่วมด้วย แต่เป็นร้อยละเล็กน้อยมาก ไม่มีนัยสำคัญประการใด รวมทั้งการตายของเด็กทารกก็ ปรากฏน้อยมากเพียง 2 รายใน 82 หมู่บ้าน เป็นการตายหลังคลอดทันที (1 รายในภาคเหนือตอนบน) และ พิกัดไม่แข็งแรง (1 รายในภาคเหนือตอนล่าง) ในขณะที่มีทารกเกิดใหม่ในปีที่ผ่านมาหมู่บ้านละ 5.4 คน (ภาค เหนือตอนบน หมู่บ้านละ 5 คน และตอนล่าง หมู่บ้านละ 6 คน) โดยเฉลี่ย หรือระหว่าง 1 – 25 คนต่อ หมู่บ้าน (ภาคเหนือตอนบนมีหมู่บ้านละ 2 – 15 คน และตอนล่างมีหมู่บ้านละ 1 – 25 คน) ส่วนเด็กที่เติบโต เข้าเกณฑ์ศึกษาภาคบังคับและไม่ได้เข้าเรียนยังพบอยู่ประมาณร้อยละ 8.5 ของผู้ให้ข้อมูลในภาคเหนือหรือ ร้อยละ 12 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 5 ในภาคเหนือตอนล่าง

กรณีแหล่งน้ำกินน้ำใช้ในครัวเรือนและเพื่อการเกษตรในหมู่บ้านในภาพรวมแล้วผู้นำหมู่บ้าน เกือบครึ่งหรือร้อยละ 43.9 ของทั้งหมดเห็นว่ายังไม่เพียงพอ อย่างมากก็มีเพียง 8 – 9 เดือนที่พอใช้ และยัง เป็นช่วงฤดูแล้ง ผู้นำหมู่บ้านเกือบ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 71.9 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 73.8 และ ตอนล่างร้อยละ 65) ยืนยันถึงการขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ชุมชน และเพื่อการเกษตรโดย เฉพาะในช่วง 1 – 3 เดือนระหว่างกุมภาพันธ์ถึงเมษายน (บางแห่งเริ่มขาดแคลนตั้งแต่ธันวาคม หรือมกราคม และสิ้นสุดในพฤษภาคม) ที่พบว่าประชากรประสบปัญหาวิกฤตเรื่องน้ำขาดแคลนอย่างมาก ทั้งปริมาณน้ำฝน และน้ำในแหล่งน้ำสาธารณะ ทั้งที่เป็นทางน้ำธรรมชาติ อาทิ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง และบ่อบาดาล บ่อขุด หรือบ่อน้ำตื้น ซึ่งปริมาณน้ำลดลงในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้นำหมู่บ้านเพียงร้อยละ 29.3 (ภาคเหนือตอน บนร้อยละ 26.2 และตอนล่างร้อยละ 32.5) ที่ยืนยันว่ามีแหล่งน้ำสาธารณะที่น้ำไหลตลอดปีเฉลี่ยหมู่บ้านละ แห่ง (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง หมู่บ้านละ 1 – 3 แห่ง และ 1 – 7 แห่งตามลำดับ) พะเยาเป็นจังหวัดที่ เสียเปรียบในเรื่องนี้มากที่สุด คือมีทางน้ำที่น้ำไหลตลอดปีหมู่บ้านละแห่งน้อยที่สุด (ร้อยละ 20) หรือเพียงครึ่ง เดียวของจังหวัดอุตรดิตถ์ ที่ได้รับการยืนยันว่ามีหมู่บ้านละแห่งสูงสุดถึงร้อยละ 40 ของผู้นำหมู่บ้าน นอกจาก นั้นก็เป็นแหล่งน้ำสาธารณะที่ไหลเฉพาะฤดูกาลหรือฤดูฝนหมู่บ้านละ 1 แห่ง (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างมี หมู่บ้านละ 1 – 9 แห่งและ 1 – 6 แห่งตามลำดับ) นั่นเอง ที่ยืนยันจากผู้นำหมู่บ้านร้อยละ 39 (ภาคเหนือตอน บนร้อยละ 35.7 และตอนล่างร้อยละ 42.5) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรและพะเยาร้อยละ 55 และ 45

ตามลำดับ นอกจากนั้นผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 84 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 85.7 และตอนล่างร้อยละ 82.5) ยอมรับว่าประชากรในระดับหมู่บ้านยังต้องอาศัยบ่อน้ำสาธารณะเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคสำคัญ รวมทั้งเพื่อการเกษตรโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง และอีกประมาณร้อยละ 70 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 85.7 และตอนล่างร้อยละ 52.5) ยืนยันว่าประชากรได้อาศัยน้ำอุปโภคบริโภคในครัวเรือนจากบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นส่วนตัว และจากบ่อน้ำตื้นสาธารณะ (ร้อยละ 45 และ 55 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ตามลำดับ) นอกจากนั้นประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 87.8 ยังมีระบบประปาหมู่บ้านใช้ โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนล่างมีใช้กันเกินร้อยละ 90 (ร้อยละ 92.5) และจังหวัดอุดรธานีก็มีระบบประปาหมู่บ้านใช้ถึงร้อยละ 95 ยกเว้นจังหวัดพะเยาเท่านั้นที่มีน้ำประปาหมู่บ้านใช้ต่ำกว่าร้อยละ 90 หรือเพียงร้อยละ 75 ของหมู่บ้านทั้งหมด ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่มีน้ำประปาใช้ร้อยละ 90 หรือรวมเฉลี่ยภาคเหนือตอนบนใช้น้ำประปาร้อยละ 83.4 โดยที่ผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่มากกว่า 2 ใน 3 หรือร้อยละ 68.3 ของทั้งหมด ยืนยันว่าประชากรหรือครัวเรือนในพื้นที่เป้าหมายจะจ่ายค่าน้ำประปาหน่วยละ 3 – 5 บาท (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 59.5 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 77.5) หรือระหว่างหน่วยละ 2 – 8 บาท ในภาคเหนือตอนบน และหน่วยละ 1 – 8 บาท ในภาคเหนือตอนล่าง

เมื่อพิจารณาถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านเส้นทางคมนาคมขนส่งที่ใช้ติดต่อกันได้ตลอดปีภายในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอและจังหวัด จะพบว่าประมาณ 3 ใน 4 เท่าๆ กันในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง หรือร้อยละ 78 ของสภาพถนนในหมู่บ้านใช้ได้ตลอดทั้งปี โดยเฉพาะสภาพถนนภายในหมู่บ้านของจังหวัดเชียงใหม่และอุดรธานีใช้ได้ตลอดปีสูงสุดร้อยละ 81.8 และ 80 ตามลำดับ ส่วนจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรมีถนนที่ใช้ได้ตลอดปีร้อยละ 75 เท่ากัน และประเภทของถนนก็พบทั้งถนนลูกรัง (ประมาณหมู่บ้านละ 2.4 กม. หรือภาคเหนือตอนบนและตอนล่างหมู่บ้านละ 2 กม. และ 2.8 กม.ตามลำดับ) ถนนลาดยาง (ประมาณหมู่บ้านละ 0.7 กม.หรือภาคเหนือตอนบนและตอนล่างหมู่บ้านละ 0.5 กม. และ 0.9 กม.ตามลำดับ) และถนนคอนกรีต (ประมาณหมู่บ้านละ 0.4 กม. หรือภาคเหนือตอนบนและตอนล่างหมู่บ้านละ 0.6 กม. และ 0.3 กม.ตามลำดับ) ส่วนถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับสายประธานไปสู่อำเภอและจังหวัดเป็นถนนลาดยางส่วนใหญ่ หรือประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 76.8 เป็นถนนลูกรังร้อยละ 15.9 (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละ 21.4 และ 10 ตามลำดับ) และ ถนนคอนกรีต ร้อยละ 7.3 (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละ 11.9 และ 2.5 ตามลำดับ) ที่เหลือตามลำดับ นับเป็นสภาพถนนที่ใช้การได้ดีทุกฤดูกาลเกือบเต็ม 100 หรือร้อยละ 91.5 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 88 และตอนล่างร้อยละ 95 หรือระหว่างร้อยละ 85 ของจังหวัดพะเยา ถึงร้อยละ 95 ของจังหวัดกำแพงเพชรและอุดรธานี) ส่วนสภาพถนนที่ยังมีปัญหาอยู่บ้างก็เป็นเพราะยังมีถนนที่เป็นลูกรังและประกอบกับสภาพกายภาพพื้นที่เป็นที่สูง ไหล่เขาหรือลาดเขา ก่อให้เกิดปัญหาในการใช้สัญจรในฤดูฝนโดยเฉพาะ เป็นต้น

สำหรับระยะทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านและอำเภอจะอยู่ระหว่าง 3 – 30 กม. เท่าๆ กัน ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง หรือเฉลี่ย 14 กม. (ภาคเหนือตอนบน 15.3 กม. และตอนล่าง 12.8 กม.) โดยที่ประชา-

กระจะนิยมใช้พาหนะเดินทางระหว่างหมู่บ้านและตัวอำเภอตามลำดับดังนี้ (1) รถอีแต๋น ร้อยละ 34.9 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 32.7 และตอนล่างร้อยละ 36.4) (2) รถมอเตอร์ไซด์ ร้อยละ 28.4 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 45.6 และตอนล่างร้อยละ 15.4) (3) รถ 2 แถว ร้อยละ 15.4 (เฉพาะภาคเหนือตอนล่าง ร้อยละ 26.6) (4) รถปิ๊กอัพส่วนตัว ร้อยละ 12.1 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และตอนล่างร้อยละ 19.7) (5) รถประจำทาง ร้อยละ 7.3 (เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 17.1) และ (6) รถเหมา ร้อยละ 1.6 (เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ แหล่งรายเดียวที่ใช้รถเหมาไปตัวอำเภอ)

สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ในหมู่บ้าน อาทิ แหล่งตลาดกลาง ร้านค้าจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค ศูนย์ทางการศึกษา (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนระดับประถม และมัธยม ฯลฯ) วัด สถานือนามัย รวมไปถึงการมีไฟฟ้าและโทรศัพท์สาธารณะ พบว่า นอกจากวัดหรือโบสถ์ซึ่งมีหมู่บ้านละแห่งสูงถึงร้อยละ 64.6 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 71.4 และตอนล่างร้อยละ 57.5) ในการยืนยันของผู้นำหมู่บ้านแล้ว ก็มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และโรงเรียนประถมศึกษา ที่มีร้อยละ 32.9 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 47.6 และตอนล่างร้อยละ 17.5) และ 45.1 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 47.6 และตอนล่างร้อยละ 42.5) ตามลำดับ นอกจากนั้นแล้ว ผู้นำท้องถิ่นยืนยันน้อยกว่าร้อยละ 20 ว่ามีในหมู่บ้าน อาทิ สถานือนามัยหมู่บ้านละ 1 แห่ง (ร้อยละ 17 หรือภาคเหนือตอนบนร้อยละ 21.5 และตอนล่างร้อยละ 12.5) โรงเรียนมัธยมศึกษาหมู่บ้านละ 1 แห่ง (ร้อยละ 13 หรือภาคเหนือตอนบนร้อยละ 9.5 และตอนล่างร้อยละ 17.5) ร้านค้าเฉลี่ยหมู่บ้านละ 4 แห่งเท่าๆ กันทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง เช่นเดียวกับสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ คือ ตลาดกลาง 2 – 5 หมู่บ้านจะมี 1 แห่ง และไฟฟ้าสาธารณะจะมีเฉลี่ยหมู่บ้านละ 4 – 5 ดวง (บางหมู่บ้านแจ้งว่าไฟขาดอยู่เป็นประจำเพราะไม่มีทางการที่รับผิดชอบมาดูแล) ขณะที่โทรศัพท์สาธารณะมีหมู่บ้านละ 1 เครื่อง (บางหมู่บ้านมีแต่ตู้ไม่เอาเครื่องมาติดตั้ง หรือติดตั้งแล้วเสียเป็นประจำ หรืออยู่ในทำเลไปใช้ไม่สะดวก) และโทรศัพท์ส่วนบุคคลเฉลี่ยแล้วมีหมู่บ้านละไม่เกิน 3 เครื่องแต่กรณีนี้พบว่าภาคเหนือตอนบนเฉลี่ยหมู่บ้านละ 5 เครื่อง และภาคเหนือตอนล่างเฉลี่ยเพียงหมู่บ้านละ 1 เครื่อง เป็นต้น เหล่านี้นับว่ายังไม่พอเพียงหรือยังไม่เอื้ออำนวยความสะดวกเท่าที่ควร โดยเฉพาะสถานือนามัยตำบล โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา และระบบไฟฟ้าและโทรศัพท์สาธารณะที่จำเป็นอย่างยิ่งในการช่วยป้องกันสาธารณภัย รวมทั้งทรัพย์สินและความปลอดภัยของคนในชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งในรอบปีที่ผ่านมา ก็ปรากฏมีคดีอาชญากรรมในพื้นที่ศึกษาตามคำบอกเล่าของผู้นำท้องถิ่นร้อยละ 23.2 ของทั้งหมด โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบนสูงถึงร้อยละ 28.6 ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีร้อยละยืนยันเพียง 17.5 สูงสุดในจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 31.9 พะเยาและอุตรดิตถ์ ร้อยละ 25 เท่ากัน จังหวัดกำแพงเพชรนับว่าโชคดีที่สุดในประเด็นปัญหานี้ เพราะมีร้อยละยืนยันน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น ส่วนประเภทของอาชญากรรมที่เกิดขึ้นมากตามลำดับรวม 26 คดี ได้แก่ ฆาตกรรมด้วยอาวุธปืน เสพยาบ้า ขโมยหรือลักทรัพย์ ทำอนาจาร และการบุกรุกเขตป่าสงวนแห่งชาติ

4.1.2 สภาพทางสังคมและการรวมกลุ่มกิจกรรมของครัวเรือนยากจนและมาตรการช่วยเหลือ

สำหรับโอกาสของคนจนในการร่วมกิจกรรมของชุมชนในหมู่บ้านชนบทภาคเหนือ นั้น นับว่าอยู่ในเกณฑ์ดีมากเนื่องจากสังคมชนบทภาคเหนือที่จริงแล้วไม่มีการแบ่งแยกระหว่างคนรวยและคนจน ยกเว้นผู้นำหมู่บ้านเพียงรายเดียวในจังหวัดพะเยาที่ไม่เห็นด้วย ปัญหาอุปสรรคในการเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านไม่ใช่เพราะเพื่อนบ้านรังเกียจที่ยากจน แต่ปัญหามาจากตัวผู้ยากจนหรือยากจนตกตนเอง (ร้อยละ 22 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด) สูงถึงร้อยละ 31 ตามคำยืนยันของผู้นำท้องถิ่นในภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะจังหวัดพะเยา สูงสุดร้อยละ 40 ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 12.5 และจังหวัดกำแพงเพชรไม่มีปัญหาใดๆ เลย แต่จังหวัดอุดรธานีก็มีถึงร้อยละ 25 และปัญหาอุปสรรคสำคัญตามลำดับก็คือ (1) **ไม่มีเวลามาร่วมงาน** เพราะต้องไปทำงานรับจ้างให้ได้ทุกวัน (2) **จะร่วมได้เฉพาะงานที่ใช้พลังงานหรือแรงงานเป็นหลัก** ด้านพลังทรัพย์หรือช่วยด้วยเงินจะทำได้แน่นอน หรือแม้แต่ร่วมด้วยพลังสมองก็มักจะเป็นปัญหาที่ไม่มีสติปัญญาจะร่วมคิด (3) **ไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้าร่วมกลุ่มกู้ยืมเงิน** เพราะมองไม่เห็นหนทางที่จะหาเงินมาคืนได้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย และ (4) **การร่วมงานบุญที่มีการเรียไรเงิน** ถ้าสนใจจะไปร่วมก็เฉพาะในกรณีพอมีเงินไปทำบุญประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนที่มีการเก็บหรือเรียไรกัน อย่างไรก็ตาม กิจกรรมในรูปแบบของการทำงานเป็นกลุ่มที่มีในพื้นที่ศึกษาหรือชนบทภาคเหนือที่รู้จักกันดีมีหลากหลายตามร้อยละของผู้นำหมู่บ้านที่ให้ข้อมูล ได้แก่ (1) กลุ่มแม่บ้าน ร้อยละ 97.6 ของทั้งหมดและเท่ากันในทุกภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง (2) กลุ่มอาชีพ ร้อยละ 90.2 ของทั้งหมด (ร้อยละ 92.9 และ 87.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (3) กลุ่ม ช.ก.ส. ร้อยละ 84.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 81 และ 87.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (4) กลุ่มสหกรณ์การเกษตร ร้อยละ 70.7 ของทั้งหมด (ร้อยละ 71.4 และ 70 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ตามลำดับ) (5) กลุ่มออมทรัพย์ ร้อยละ 67.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 66.7 และ 67.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (6) กลุ่มเกษตรกร ร้อยละ 45.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 69.1 และ 20 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (7) กลุ่มเยาวชน (ร้อยละ 45.1 ของทั้งหมดและเท่ากันในทุกภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) (8) กลุ่มผู้ใช้น้ำ ร้อยละ 40.2 ของทั้งหมด (ร้อยละ 54.8 และ 25 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (9) กลุ่มหนุ่มสาว ร้อยละ 30.5 ของทั้งหมด (ร้อยละ 47.6 และ 12.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (10) กลุ่มอาชีพ ร้อยละ 23.2 ของทั้งหมด (ร้อยละ 21.5 และ 25 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (11) กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ร้อยละ 13.4 ของทั้งหมด (ร้อยละ 21.4 และ 5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (12) กลุ่มยุวเกษตรกร ร้อยละ 9.8 ของทั้งหมด (ร้อยละ 14.3 และ 5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (13) กลุ่มพรรคการเมือง ร้อยละ 7.3 ของทั้งหมด (เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.3) (14) กลุ่มอื่นๆ ร้อยละ 28.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 16.6 และ 40 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) อาทิ กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มสงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มอนามัย เป็นต้น คนจนไม่ว่าจนมากจนน้อยอย่างที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่าสามารถเป็นสมาชิกได้ทั้ง 14 กลุ่ม หรือทุกกลุ่มตามความสนใจและเหมาะสมตามลำดับ โดยเฉพาะกลุ่มกิจกรรมพัฒนา

หมู่บ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มงานบุญประเพณีต่างๆ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านหรือสตรี กลุ่มอาชีพ กลุ่มสมาชิกสงเคราะห์ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) ของกรมพัฒนาชุมชน ส่วนเหตุผลที่คนยากจนเข้าร่วมกลุ่มใดบ้างนั้น มีลำดับการตัดสินใจดังนี้ (1) พิจารณาตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม ร้อยละ 37.8 ของทั้งหมด (ร้อยละ 20.9 และ 56.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (2) เป็นงานส่วนรวมและเป็นหน้าที่ ร้อยละ 18.2 ของทั้งหมด (ร้อยละ 25.6 และ 10.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (3) ผู้นำหมู่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านชักชวนขอความร่วมมือเพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญและเพื่อความสามัคคี ร้อยละ 17 ของทั้งหมด (ร้อยละ 16.3 และ 17.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (4) ถูกบังคับหรือถูกเกณฑ์ให้เข้าร่วมกลุ่ม หรือเป็นกฎของหมู่บ้าน ร้อยละ 7.3 ของทั้งหมด (ร้อยละ 14 และ 2 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (5) เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องใช้จ่ายเงินมากในการเข้าร่วมกลุ่ม แต่ได้ร่วมแรง ร้อยละ 6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 9.4 และ 2.6 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (6) สนใจเข้าร่วม ถ้าว่างงาน ร้อยละ 6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 4.7 และ 7.7 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) (7) เข้าร่วมทุกกลุ่มที่ญาติพี่น้องไปร่วม ร้อยละ 3.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 4.7 และ 2.6 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และ (8) เข้าร่วมเพราะเป็นกลุ่มอาชีพของคนส่วนใหญ่ ร้อยละ 2.4 ของทั้งหมด (เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 4.7)

สำหรับมาตรการช่วยเหลือคนยากจนในระดับหมู่บ้านนั้น พบว่าผู้นำท้องถิ่นเกินครึ่งหรือร้อยละ 51.2 ของทั้งหมด (ร้อยละ 69.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 32.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และพะเยาร้อยละ 77.3 และ 60 ตามลำดับ และน้อยที่สุดในจังหวัดกำแพงเพชร เพียงร้อยละ 10 ของทั้งหมด ได้ยืนยันถึงการช่วยเหลือคนยากจนมากๆ รวมทั้งยากจนดักดาน ในระดับหมู่บ้านของตนด้วยวิธีการหลากหลาย ซึ่งพอสรุปได้จากลำดับที่ให้ความช่วยเหลือ คือ (1) **การให้ความช่วยเหลือด้านการเงินในรูปแบบต่างๆ** เช่น การให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) ที่มีฐานะยากจน หรือถูกทอดทิ้ง ขาดผู้ดูแลเลี้ยงดู หรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนได้ คนละ 300 บาท/คน/เดือน จนถึงแก่กรรม จากศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน (หน่วยงานนี้ขึ้นกับพัฒนาการอำเภอ – จังหวัด และกรมประชาสงเคราะห์) และถ้าเป็นกรณีคนยากจนที่พิการ อาศัยอยู่ตามลำพัง หรืออยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน จะได้รับเบี้ยยังชีพสำหรับคนพิการเป็นรายเดือน คนละ 500 บาท/คน/เดือน และการช่วยเหลือเป็นเงินสดจากประธานศูนย์สงเคราะห์ฯ (ผู้ใหญ่บ้าน) ตามหนังสือร้องทุกข์ของคนสูงอายุหรือคนพิการ เป็นค่ารถ ค่ายา และค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น (ร้อยละ 44.2 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 46.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 37.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 51.2 และไม่ปรากฏข้อมูลหรือความช่วยเหลือด้านนี้ในหมู่บ้านของจังหวัดกำแพงเพชร (2) **การแจกเครื่องนุ่งห่ม ในช่วงฤดูหนาว** ส่วนใหญ่จากทางอำเภอ และประชาสงเคราะห์ ภาคเอกชน บริษัทห้างร้าน ฯลฯ รวมทั้งการบริจาคโดยทุนสงเคราะห์จากคนในหมู่บ้าน ตามกำลังศรัทธาที่กรรมการหมู่บ้านช่วยรวบรวม คือ ข้าวสารอาหารแห้ง เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค อุปกรณ์สร้างบ้าน สำหรับคนยากจนไม่มีที่พึ่ง ตัวคนเดียว นอกจากนี้ก็มีกลุ่มคนยากจนจากที่อื่น เช่น จากภาคอีสานหรือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมกลุ่ม 10 คน มาขอเรียไรข้าวสารอาหารแห้ง อาหารสด โดยกระจายกันอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ (ร้อยละ 24.5 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดและไม่ต่างกันในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) (3) **ให้ความช่วยเหลือด้านแรงงานของคนในหมู่บ้านแก่คนยากจน** ไม่มีที่พึง ตัวคนเดียว สร้างบ้าน สร้างส้วม หรือช่วยแรงงานในกิจกรรมที่คนยากจนขอร้องตามความจำเป็น (ร้อยละ 8.1 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดหรือร้อยละ 6.7 ในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 12.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) (4) **การตั้งกองทุนช่วยเหลืองานศพสมาชิก** คราวเรือนละ 200 บาท โดยจ่ายให้ในวันนำศพไปเผา กองทุนนี้นำเงินเข้าเก็บหรือฝากที่ธนาคารออมสิน และวันเดียวกับที่นำเงินออกจากธนาคารไปช่วยงานศพ สมาชิกต้องนำเงินจำนวนเดิม 200 บาท/คราวเรือนมาจ่ายให้กรรมการกองทุนเอาเข้าในธนาคารแทนยอดเก่า วิธีการนี้จะทำให้ครอบครัวยากจนพอจะมีเงินจัดงานศพ และยังมีเงินเหลือพอใช้ในระยะหนึ่ง กองทุนลักษณะนี้มีในหมู่บ้านมานานเกิน 8 ปีแล้ว (ร้อยละ 6.5 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดและไม่ต่างกันในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) (5) **การช่วยผู้ติดเชื้อเอดส์ ด้วยการตั้งกองทุนเอดส์ในระดับหมู่บ้าน** ด้วยงบประมาณของสาธารณสุขอำเภอและจังหวัด ปีละประมาณ 4,500 บาท กองทุนนี้มีมาราว 8 ปีแล้ว หรือตั้งแต่ปี 2535 โครงการนี้ก็ได้ออกมาช่วยคนยากจนที่ติดเชื้อเอดส์ด้วย (ร้อยละ 4.9 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด) โดยจะมีร้อยละเฉพาะภาคเหนือตอนบน หรือร้อยละ 6.7 ของผู้ให้ข้อมูลในภาคเหนือ (6) **ให้ความช่วยเหลือในทุกเรื่องที่เดือดร้อน** อาทิ กรรมการหมู่บ้านจะรวบรวมเงินจากคนในหมู่บ้านซื้อข้าวสารให้ครัวเรือนยากจนมากได้มีข้าวกินครั้งคราว หรือธนาคารข้าวของหมู่บ้านได้ช่วยบริจาคให้คนที่จนมากได้มีข้าวกินฟรี และช่วยในลักษณะอื่นๆ ที่พูดถึงแล้ว (ร้อยละ 3.2 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดหรือร้อยละ 2.2 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) (7) **การช่วยแจกทุนการศึกษาแก่บุตรของคนหรือครัวเรือนยากจนมาก** (ร้อยละ 3.2 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด) เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 4.4 (8) **ให้ครัวเรือนยากจนมากได้ใช้น้ำประปาฟรี** (ร้อยละ 3.2 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดหรือร้อยละ 2.2 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) และ (9) **การออกบัตรเพื่อช่วยสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย หรือ บัตร สปร.** (บัตรในโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อยและผู้ที่ยังคงสมควรช่วยเหลือเกื้อกูล) ผู้มีรายได้น้อยในที่นี้คือรายได้ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อเดือนสำหรับคนโสด และต่ำกว่า 2,800 บาทต่อเดือนสำหรับครอบครัว

4.1.3 ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและมาตรการแก้ไข

ตั้งแต่ช่วงกลางปี 2540 สภาพในหมู่บ้านชนบทไทยไม่เฉพาะแต่ในภาคเหนือ แต่ปรากฏทั่วไปในทุกภูมิภาคว่า นอกจากจะมีปัญหาคนยากจนในหมู่บ้านแล้ว ยังเพิ่ม**ปัญหาคนตกงานเพราะวิกฤตเศรษฐกิจกลับมาสู่ภูมิภาค** ซึ่งทางผู้นำหมู่บ้านก็ยอมรับถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นมาทั้งในแง่ลบ และแง่บวกกับสถานการณ์ต่างๆ ทั้งของหมู่บ้านและของผู้ประสบวิกฤตเอง ซึ่ง**ผลกระทบในทางลบ**ที่ผู้นำหมู่บ้านได้ให้ข้อมูลไว้พอสรุปได้ คือ (1) การจ้างงานลดลงหรือไม่มีตำแหน่งงานหรืองานให้คนว่างงานทำได้ทั่วถึงจนถึงปัจจุบัน ร้อยละ 26.8 ของผู้ให้ข้อมูล (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 40) (2) มีการลักขโมยหรือมี

โจรผู้ร้ายชุกชุมมากขึ้น ร้อยละ 8.5 ของผู้ให้ข้อมูล (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.3 และภาคเหนือตอนล่าง ร้อยละ 2.5) (3) มีความเครียดมากขึ้น ต้องไปปรึกษาจิตแพทย์และมีถึงขั้นเสียชีวิต ร้อยละ 3.7 ของผู้ให้ข้อมูล (เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.1) นอกจากนี้ก็เป็นผลกระทบเล็กน้อยหรือไม่เกินร้อยละ 5 เท่าๆ กันทั้งภาพรวมและภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ได้แก่ (4) ทำให้เกิดเหตุการณ์ฆ่าตัวตาย (5) ทำให้เกิดผลกระทบต่อการอาชีพหลักของคนไทย คือ ผลผลิตทางการเกษตรขายได้ยากขึ้น (6) ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ รวมถึงคนในชนบทภาคเหนือ พบว่ามีรายรับเท่าเดิมแต่มีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น (7) ราคาพืชผลเกษตรตกต่ำ และ (8) มีการติดยาเสพติด และเสพติด

ส่วนผลกระทบในทางที่ตึ้นนับว่าน่าสนใจและน่าสังเกต เพราะมีร้อยละของผู้นำท้องถิ่นที่ให้ข้อมูลสูงมาก คือ (1) ทำให้ชาวบ้านหรืออาจกล่าวได้ว่าคนไทยทั่วประเทศรู้จักประหยัดมากขึ้น ร้อยละ 82.9 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 81 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 85) (2) ทำให้คนไทยไม่ว่าในเมืองหรือในชนบทรู้จักงดกิจกรรมทางสังคมที่ฟุ่มเฟือยหรือมีค่าใช้จ่ายสูง ร้อยละ 68.3 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 54.8 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 82.5) (3) ทำให้คนไทยทั้งในเมืองและชนบทรู้จักเข้าหาธรรมชาติหรือปฏิบัติธรรมมากขึ้น ร้อยละ 22 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 28.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 15) (4) ทำให้คนไทยทั้งในเมืองและชนบทรู้จักการเก็บออมมากขึ้น ร้อยละ 20.7 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 23.8 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 17.5) (5) ทำให้คนไทยรู้จักพึ่งตนเองโดยทำอาชีพทางการเกษตรมากขึ้น ร้อยละ 4.8 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 4.8 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5) และ (6) มีการส่งเสริมให้เกิดการตั้งธนาคารหมู่บ้าน ร้อยละ 2.4 และมีเฉพาะในภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 4.8) ที่นับว่าได้ช่วยคนชนบทให้รู้จักออมมากขึ้น แม้กระนั้นก็ดีผู้นำท้องถิ่นต่างก็ยอมรับตรงกันว่า ตั้งแต่ประเทศประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจเป็นต้นมา ทางหมู่บ้านก็ต้องช่วยรับภาระรับผิดชอบมากขึ้น (อย่างมากร้อยละ 20.7 ปานกลางร้อยละ 9.8 และเล็กน้อยร้อยละ 6.1 โดยส่วนใหญ่ทุกระดับปัญหารับผิดชอบจะเน้นในภาคเหนือตอนบนประมาณ 3 เท่าตัวหรือมากกว่าในภาคเหนือตอนล่าง) ในเรื่องต่างๆ ถึงร้อยละ 37.8 ตามลำดับความสำคัญ ดังนี้ (1) ต้องช่วยหางาน แหล่งงาน อาชีพเสริม หาโครงการและแหล่งทุนให้ ร้อยละ 20.7 ของผู้นำท้องถิ่น (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 28.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 12.5) (2) ต้องสงเคราะห์ช่วยเหลือมากขึ้น และเป็นภาระสำหรับการศึกษาของลูกที่ครอบครัวประสบวิกฤตเศรษฐกิจ ร้อยละ 4.8 ของผู้นำท้องถิ่นและมีเฉพาะภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 9.5) (3) ต้องแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายหรือขโมย และความปลอดภัยเพิ่มขึ้น ร้อยละ 3.7 ของผู้นำท้องถิ่นและมีเฉพาะภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 7.1 และร้อยละที่เหลือของผู้นำท้องถิ่นอีกเล็กน้อย (ร้อยละ 1.2 – 2.4 ของผู้นำท้องถิ่นทั้งหมด) มีความเห็นด้านภาระรับผิดชอบเพิ่มเติม คือ (4) ต้องเป็นภาระสำรวจชื่อคนตกงาน (เฉพาะภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 4.8) (5) เป็นภาระให้ชาวบ้านมาปรึกษามากขึ้น (เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 4.8) (6) การทำงานพัฒนาหมู่บ้านจะลำบากมากขึ้น (ร้อยละ 2.4 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) และ (7) ต้องช่วยเป็นภาระรับรองการกู้เงินของลูกบ้านมากขึ้น (เฉพาะภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.4) เป็นสำคัญ

ส่วนความช่วยเหลือในระดับรัฐบาลที่ช่วยลงมาในพื้นที่ทั้งโดยตรงและผ่านหน่วยงานต่างๆ ตามที่ผู้นำท้องถิ่นระบุ ตามลำดับความสำคัญหรือช่วยมากน้อย ได้แก่ (1) การจ้างงาน เช่นที่รัฐใช้เงินกู้ตามแผนมียาชาว่ามาจ้างคนตกงาน ชุดลอกลำเหมือง ชุดสระ ปรับถนนต่างๆ (วันละ 130 บาท/คน/วัน) ร้อยละ 30.7 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 28.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 36.4) (2) สำนักรายชื่อผู้ตกงาน โดยทางคณะกรรมการ อบต. และมีทางแรงงานสวัสดิการสังคมระดับจังหวัดมาช่วยจัดหางานให้ราษฎรได้มีงานทำ ซึ่งผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่ แจ้งตรงกันว่าตั้งแต่สำรวจในปี 2541 จนถึงปัจจุบันกลางปี 2542 ก็ยังไม่เคยเรียกใครไปทำงาน คือมีน้อยมากที่ได้งาน ร้อยละ 26.9 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 28.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 27.3) ที่จริงแล้วทั้ง 2 ประเด็นดังกล่าวก็เป็นการหางานและจ้างงาน คือ ให้มีงานทำสูงถึงร้อยละ 57.6 ของผู้ให้ข้อมูล (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 57.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 63.7) ส่วนการช่วยได้มากน้อยประการใดเป็นอีกเรื่องหนึ่ง นอกจากนี้ก็เป็นการให้ความช่วยเหลือในแนวทางที่ผู้ตกงานจะไปประกอบอาชีพตามความถนัดและสนใจ (ผู้นำท้องถิ่นยืนยันระหว่างร้อยละ 7.6 – 11.5) คือ (3) การให้เงินกู้ไปลงทุนประกอบอาชีพ ร้อยละ 11.5 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 9.1) (4) การให้ข่าวสารข้อมูลด้านงานอาชีพต่างๆ ร้อยละ 11.5 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 9.1) (5) การฝึกฝนอาชีพ ร้อยละ 7.6 (เฉพาะภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 18.2) และ (6) การแจกพันธุ์พืชแก่ผู้สนใจจะประกอบอาชีพเกษตร ร้อยละ 7.6 (เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.3) เป็นต้น

ส่วนประเด็นช่วยเหลือสำคัญของรัฐไม่เฉพาะการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าช่วยเหลือผู้ตกงานเท่านั้น แต่ที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน คือ **การช่วยเหลือผู้ยากไร้หรือยากจนมาก และด้อยโอกาส ซึ่งเป็นประชากรเป้าหมายหลักที่จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือหรือช่วยแก้ไขปัญหาค่อยๆ บรรเทา และค่อยๆ หมดยุติไปให้ได้มากที่สุด** ทั้งในโครงการเร่งด่วนระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว ซึ่งรัฐบาลปัจจุบันก็ได้ยืนยันเป้าหมายหลักประเด็นนี้ พร้อมเสนอโครงการแก้ปัญหาต่อเนื่องมาจากทุกรัฐบาลในอดีต รวมตลอดถึงเป้าหมายเงินกู้หลักหลายหมื่นล้านบาท จากเงินกู้ตามแผนมียาชาว่าของญี่ปุ่น หรือ เงินกู้ ADB หรือธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย ที่มีการรวมพลังของกลุ่ม NGO หรือองค์กรเอกชนไทยต่อต้านให้ยุติภาวะหนี้สินจากเงินกู้มหาศาลนี้เสียที (การประชุมสภาผู้ว่าราชการของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย ครั้งที่ 33 ณ โรงแรม Westin จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 6 – 8 พฤษภาคม 2543) แต่สำหรับพื้นที่เป้าหมายคือชนบทยากจนในภาคเหนือ นั้น ผู้นำท้องถิ่นได้ให้ข้อมูลว่ารัฐบาลได้มีโครงการช่วยเหลือผู้ยากไร้มากน้อยตามลำดับดังนี้ (1) **การให้เงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพแก่ครัวเรือนยากจน ตามโครงการ กข.คจ. หรือโครงการแก้ปัญหาความยากจนของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ที่จัดสรรเงินทุนดังกล่าวให้หมู่บ้านละ 280,000 บาท โดยมีคณะกรรมการกองทุน กข.คจ. ซึ่งได้แก่กลุ่มผู้นำชุมชนหรือท้องถิ่น เป็นผู้บริหารและคัดเลือกครัวเรือนรับทุนในลักษณะกู้ยืม ครัวเรือนละประมาณ 10,000 บาท/ครัวเรือน/ปี** อาจมากหรือน้อยกว่าแล้วแต่ตกลงกัน ไม่มีดอกเบียคืนกรมฯ แต่จะเป็นดอกเบี้ยที่กรมการกองทุนแต่ละหมู่บ้านคิดเสนอ และใช้เงินส่วนนี้เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้านโดยตรง เช่น บางหมู่บ้านขอดอกเบี้ย 300 บาท หรือ 100 บาท แล้วแต่ข้อตกลง เพื่อเอาเข้าเป็นกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน

และบางหมู่บ้านนำดอกเบี๋ยฝาก ช.ก.ส. ตัวอย่างการใช้เงินดอกเบี๋ย เช่น ทำป้ายประกาศ ช่อมระบบท่อประปาหมู่บ้าน ที่เป็นสิ่งสาธารณูปโภคของสังคมส่วนรวม เป็นต้น (ร้อยละ 26.3 ของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 22.6 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 29.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีข้อมูลจากผู้นำท้องถิ่นจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรสูงสุดร้อยละ 33.3 และ 30.4 ตามลำดับ (2) **โครงการช่วยเหลือคนยากจนของกรมประชาสัมพันธ์ และศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน** โดยเฉพาะการสงเคราะห์ครอบครัวผู้มีรายได้น้อย ผู้ไร้ที่พึ่ง (และคนพิการ) เป็นเงินทุนประกอบอาชีพจำนวน 2,000 บาท/ครัวเรือน และศูนย์สงเคราะห์ฯ จะได้เงินทุนกลาง 12,500 บาทต่อศูนย์ ใช้จ่ายช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยดังกล่าว (ร้อยละ 22.2 ของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 9.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 31.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ซึ่งกรณีนี้ผู้นำท้องถิ่นจังหวัดกำแพงเพชรได้ยืนยันสูงสุดถึงร้อยละ 43.5 ในขณะที่ทางจังหวัดเชียงใหม่มีต่ำสุดเพียงร้อยละ 6.3 และอีกสองจังหวัดที่เหลือคือ พะเยาและอุดรดิตถ์ ก็มีร้อยละที่ใกล้เคียงกัน 13.4 และ 16.7 ตามลำดับ (3) **การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ที่มีฐานะยากจน หรือถูกทอดทิ้ง ขาดผู้เลี้ยงดู** หรือไม่ สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง คนละ 300 บาทจนถึงแก่กรรม (ร้อยละ 13.8 ของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 22.6 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 7.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) กรณีนี้ผู้นำท้องถิ่นจังหวัดพะเยายืนยันสูงสุดร้อยละ 33.3 ในขณะที่ผู้นำในจังหวัดอื่นยืนยันเพียงร้อยละ 12.6 ถึง 16.7 และยังไม่ปรากฏหรือไม่มีข้อมูลจากจังหวัดกำแพงเพชร (4) **การบริจาคผ้าเช็ดตัว ผ้าห่ม ข้าวสาร อาหารแห้ง** ผ่านมาทางประชาสัมพันธ์จังหวัดและอำเภอ (ร้อยละ 12.5 ของผู้ให้ข้อมูลและเท่าๆ กันในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) (5) **การให้ความช่วยเหลือแจกเมล็ดพันธุ์และปุ๋ย** ผ่านทางเกษตรจังหวัด – อำเภอ และตำบล (ร้อยละ 9.7 ของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 16.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 4.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) กรณีนี้พบว่ามีมากที่สุด ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีผู้นำท้องถิ่นยืนยันถึงร้อยละ 31.3 ส่วนจังหวัดอื่นนั้นว่ามีเล็กน้อยและไม่มีข้อมูลจากจังหวัดพะเยา นอกจากนี้ก็เป็นความช่วยเหลืออีกเล็กน้อยของรัฐที่ผู้นำท้องถิ่นให้ข้อมูลต่ำกว่าร้อยละ 5 โดยเฉลี่ย ได้แก่ (6) **โครงการสัจจะออมทรัพย์ของธนาคารออมสิน** ช่วยครัวเรือนยากจน ซึ่งมีข้อมูลเฉพาะจากผู้นำท้องถิ่นจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 13) (7) **โครงการฝึกอบรมอาชีพ** เย็บ ปัก ถัก ทอ ดอกไม้ประดิษฐ์ ฯลฯ ให้แก่ลูกบ้านที่สนใจทั้งยากจนหรือตกงาน ผ่านทางอำเภอ และ อบต. ตลอดจนมีโครงการช่วยคนหรือครัวเรือนยากจนซ่อมแซมบ้านอยู่อาศัย ข้อมูลประเด็นนี้นี้น้อยมากเฉพาะจากจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรแห่งละรายเท่านั้น (8) **โครงการจ้างแรงงานสำหรับสิ่งก่อสร้างสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน** เช่น ถนน ระบบประปา มีการระบุให้ใช้แรงงานยากจนร้อยละ 30 โดยจ่ายค่าแรงขั้นต่ำ 130 บาท/คน/วัน ปกติแล้วคนจนจะได้ทำงานประเภทนี้ครั้งละ 5 – 10 วัน/คน กรณีนี้มีข้อมูลยืนยันจากผู้นำท้องถิ่นเฉพาะจังหวัดอุดรดิตถ์เพียงรายเดียว (9) **โครงการสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ที่ยากจน** อาศัยอยู่ตามลำพังหรืออยู่ในครอบครัวฐานะยากจน จะได้รับเบี้ยยังชีพสำหรับคนพิการ กรณีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (ไม่เกิน 20,000 บาท/คน/ปี) และจดทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 เบี้ยยังชีพคนพิการจะจ่ายให้เดือนละ 500 บาทจนถึงแก่กรรม จากกรมประชาสัมพันธ์ ผ่านประชาสัมพันธ์

จังหวัด – อำเภอ กรณีนี้ผู้นำท้องถิ่นเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ให้ข้อมูลเพียงรายเดียว อย่างไรก็ตามก็ตีกรณีคนพิการ ยากจนนี้ ทางกรมประชาสงเคราะห์ยังให้ความช่วยเหลือจัดหาอุปกรณ์อวัยวะเทียม การฟื้นฟูสมรรถภาพด้าน อาชีพสาขาต่างๆ และให้กู้ยืมเงินทุนประกอบอาชีพ หรือขยายกิจการรายละไม่เกิน 20,000 บาท โดยไม่มี ดอกเบี้ย และคืนต้นเป็นรายเดือนภายใน 5 ปี (10) **โครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ที่ยากจน หรือถูกทอดทิ้ง ขาดคนดูแล** โดยทางกรมประชาสงเคราะห์ ผ่านทางประชาสงเคราะห์จังหวัด – อำเภอ **ช่วยเงินเบี้ยยังชีพ สำหรับผู้ป่วยเอดส์เดือนละ 500 บาท/คน จนถึงแก่กรรม** ซึ่งกรณีนี้ผู้นำท้องถิ่นเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่เพียง รายเดียวที่ให้ข้อมูล สำหรับการช่วยเหลือลักษณะนี้จะถูกระงับถ้าพิสูจน์ได้ว่าทางครอบครัวช่วยได้ นอกจากนี้ นั้นก็ช่วยเหลือผู้ติดเชื้อเอดส์ด้านค่ามเลี้ยงดู หรือเครื่องอุปโภคบริโภค หรือค่าเดินทางไปรักษาพยาบาล 1,000 – 2,000 บาท/ครอบครัว/ครั้ง และเงินทุนประกอบอาชีพแก่สตรีในครอบครัวผู้ติดเชื้อเอดส์ที่ต้องรับภาระ ครอบครัวรายละ 5,000 บาท (11) **โครงการ สวัสดิการด้านรักษาพยาบาลแก่ผู้มีรายได้น้อย และสังคมควร ช่วยเหลือเกื้อกูล หรือสปร.** ของสำนักงานประกันสุขภาพ สำนักปลัดกระทรวงสาธารณสุข ที่ให้แก่ผู้สูงอายุที่มี อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปด้วย หรือที่รู้จักกันว่า “บัตรสุขภาพผู้สูงอายุ” และผู้นำท้องถิ่นเฉพาะจังหวัด กำแพงเพชรเพียงรายเดียวที่ให้ข้อมูลเรื่องนี้ (12) **การจัดตลาดนัดสินค้าราคาถูกช่วยครัวเรือนชนบท** ของ คณะกรรมการระดับตำบล – หมู่บ้าน เพื่อช่วยครัวเรือนที่มีรายได้น้อยได้หาซื้อของจำเป็นในราคาถูกโดย มีผู้นำท้องถิ่นเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชรรายเดียวที่ให้ข้อมูลเรื่องนี้ และ (13) **โครงการช่วยเหลือทางการ เกษตร และคนยากจน** ด้วยเงินกู้ตามแผนมียาชาว่าจากญี่ปุ่นของรัฐบาลไทย มาสร้างสาธารณประโยชน์ใน หมู่บ้านโดยใช้แรงงานคนยากจนในชนบท เช่น การสร้างระบบประปาภูเขา ซึ่งเป็นข้อมูลจากผู้นำท้องถิ่นของ จังหวัดเชียงใหม่เพียงรายเดียวเช่นกัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในรอบหนึ่งปีในปัจจุบันหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือ โดยเฉพาะในพื้นที่เป้าหมายจะได้ รับบฯ พัฒนาจากรัฐในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และจากหน่วยงานกลางของรัฐ นอกจากนั้นยังได้งบฯ พัฒนาจากแหล่งอื่นโดยเฉพาะจากงบฯ ส.ส. จากองค์กรเอกชน และจากงบมียาชาว่าหรือเงินกู้จากญี่ปุ่นเป็น สำคัญ ทั้งนี้ก็เพื่อจัดสร้างหรือจัดทำโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมให้เกิดความเข้มแข็ง และประชาชนได้ใช้ ประโยชน์เพื่อการพัฒนาความเป็นอยู่และอาชีพ เพราะโดยสรุปแล้วหรือส่วนใหญ่ก็คือ (1) **งานพัฒนาแหล่ง น้ำ** ทั้งเพื่ออุปโภคบริโภคและการเกษตร ในรูป ทำนบ เขื่อนฝาย ป้อมบาดาล ขุดสระน้ำ ฯลฯ (2) **การพัฒนา เส้นทางคมนาคมขนส่ง** ก็คือการสร้างถนนทั้งภายในหมู่บ้านและถนนเชื่อมหมู่บ้านกับสายประธานที่มีลักษณะ ถาวร คือ ถนนคอนกรีตหรือลาดยาง และ (3) **งานฝึกอบรมอาชีพต่างๆ** ที่ช่วยสร้างโอกาสให้คนในท้องถิ่น เพิ่มรายได้มากขึ้น สรุปได้ดังนี้

(1) งบฯ ในระดับท้องถิ่น

(1.1) งบฯ จาก อบต. สนับสนุนงานสร้างถนน (ร้อยละ 25.8 ของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 26.4 และ 25.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) สูงสุดในจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 31) และ เชียงใหม่ (ร้อยละ 30.4) งานพัฒนาแหล่งน้ำ (ร้อยละ 13.4 ของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 8.8 และ 17.6 ในภาค

เหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) นอกจากนี้ก็เป็นข้อมูลเล็กน้อยประมาณร้อยละ 1 – 2 ของผู้ให้ข้อมูล อาทิ งานอบรมฝึกอาชีพ การสร้างศูนย์เด็กเล็ก ศาลากลางบ้าน สะพานข้ามลำเหมือง และทำหอกระจายข่าว

(1.2) **งบฯ จากอำเภอ** สนับสนุนงานสร้างถนน เฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 17.2) และงานแก้ปัญหาอุทกภัย เฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร เช่นกัน

(1.3) **งบฯ จังหวัด** มีผู้นำท้องถิ่นให้ข้อมูลเล็กน้อยมาก หรือระหว่างร้อยละ 1 – 2 ในแต่ละประเภทงาน เช่น งานสร้างถนน จากงบฯ ของสมาชิกสภาจังหวัด โยธาธิการจังหวัด และองค์การบริหารส่วนจังหวัด งานขุดสระเลี้ยงปลาจากงบฯ ส.ป.ก. และงานเจาะบ่อบาดาลจากงบฯ ร.พ.ช. เป็นต้น

(2) **งบฯ จากส่วนกลาง** ประกอบด้วยงานพัฒนาลักษณะต่างๆ ได้แก่

(2.1) **งบฯ จากกรมพัฒนาชุมชน** สนับสนุนการจัดสร้างแหล่งน้ำ และสร้างถนนในหมู่บ้าน

(2.2) **งบฯ จากกรมอนามัย** สนับสนุนการทำการระบบประปาหมู่บ้าน

(3) **งบฯ จาก ส.ส.** สนับสนุนการพัฒนาแหล่งน้ำ และสร้างศาลาเอนกประสงค์ในหมู่บ้าน

(4) **งบฯ จากองค์กรเอกชน** มูลนิธิศุภนิมิตได้รับบริจาคเงินสนับสนุนการขุดสระน้ำในหมู่บ้าน ไว้อุปโภค บริโภคและเลี้ยงปลา

สำหรับตัวเงินที่เป็นงบฯ พัฒนาหมู่บ้านจากแหล่งต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ในรอบ 1 ปีงบประมาณ (งบฯ ปี 2541 ระหว่างตุลาคม 2541 – กันยายน 2542) พื้นที่เป้าหมายในภาคเหนือจะได้รับระหว่างหมู่บ้านละ 100,000 – มากกว่า 1,000,000 บาท ไม่แตกต่างกันในทั้ง 4 จังหวัดที่ศึกษาในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง เพียงแต่วงเงินที่หมู่บ้านส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงใหม่ได้รับจะสูงกว่าหมู่บ้านในอีก 3 จังหวัดที่เหลือ คือ งบฯ พัฒนาของหมู่บ้านในเชียงใหม่รวมจากทุกงบฯ ที่กล่าวแล้วส่วนใหญ่ (ร้อยละ 18.2) จะอยู่ระหว่าง 500,000 – 600,000 บาท ในขณะที่จังหวัดพะเยา งบฯ พัฒนาหมู่บ้านที่ได้กันมากที่สุด (ร้อยละ 30) จะอยู่ระหว่าง 200,000 – 300,000 บาท และถิดมา (ร้อยละ 20) อยู่ระหว่าง 300,000 – 400,000 บาท เช่นเดียวกับงบฯ พัฒนาหมู่บ้านของจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 40 เท่ากัน) จะอยู่ระหว่าง 200,000 – 400,000 บาท และ 100,000 – 300,000 บาท ตามลำดับ และถิดมาหรือร้อยละ 15 เท่ากันของจังหวัดอุตรดิตถ์จะได้ งบฯ พัฒนาระหว่างหมู่บ้านละ 100,000 – 200,000 บาท และ 400,000 – 500,000 บาท ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรอีกร้อยละ 15 ได้งบฯ พัฒนาหมู่บ้านระหว่าง 300,000 – 400,000 บาท ตัวเลขงบฯ เหล่านี้ นับว่ายังน้อยอยู่มากในการพัฒนาหมู่บ้านในแต่ละปีให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งแหล่งน้ำ ถนน การฝึกอาชีพ และการส่งเสริมทักษะของประชากรแรงงาน และการพัฒนาเทคโนโลยีในงานอาชีพ โดยเฉพาะเทคโนโลยีในการผลิตทางการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักพื้นฐานของคนในหมู่บ้านชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งก็รวมทั้งกลุ่มคนยากจนด้วย

นอกจากงานพัฒนาของรัฐด้านโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมในระดับหมู่บ้านและประชากรเป้าหมายยากจนโดยทั่วไปแล้ว โครงการพัฒนาของรัฐที่มีต่อคนยากจน คนตกงานจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจโดยเฉพาะรวมทั้งงานพัฒนาทั่วๆ ไปในระดับหมู่บ้านและท้องถิ่นนั้นในทัศนะของผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่ ร้อยละ 85.4 ของทั้งหมด (ร้อยละ 81.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 90 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยอมรับว่าประสบความสำเร็จ

สำเร็จมากกว่าล้มเหลว เพราะเป็นการพัฒนาที่ประชากรส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ และให้ความร่วมมือ สามารถ บรรเทาความเดือดร้อนและยากลำบากของชาวบ้านได้จริง **ประกอบกับระยะหลังที่มิงบา อบต. มาช่วยเพิ่มก็ ยิ่งช่วยพัฒนาหมู่บ้านได้มากขึ้น** ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก เช่น ระบบประปาหมู่บ้าน ขุดบ่อน้ำ ตื้น ระบบคลองและท่อส่งน้ำ และฝายทดน้ำ หรือการสร้างและซ่อมถนนคอนกรีตหรือลาดยางในหมู่บ้านและ หมู่บ้านไปเชื่อมสายประธาน สร้างสะพานและสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ดังที่กล่าวถึงแล้วแต่แรก ส่วนอีกร้อย ละ 14.6 (ร้อยละ 19 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 10 ในภาคเหนือตอนล่าง) ของ**ผู้นำหมู่บ้านที่มองว่างาน พัฒนาของรัฐนั้นล้มเหลว** ด้วยเหตุผลที่ว่า มีการใช้ประโยชน์จากโครงการได้น้อย การพัฒนาทำได้ไม่ทั่วถึง และงบฯ ที่ได้นั้นน้อยไปทำไม่ได้ไม่เต็มที่ และยังต้องไปจ่ายค่าแรงหรือค่าจ้างในกิจกรรมเพื่อการพัฒนาต่างๆ สูง มากเกินไป เป็นต้น ดังนั้น**ทางรัฐจึงควรแก้ไขปรับปรุงจุดอ่อนต่างๆ ให้สมบูรณ์** โดยเฉพาะการพัฒนาแหล่งน้ำ (ร้อยละ 27.9 ของผู้ให้ข้อมูลหรือร้อยละ 15 และ 39 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และสิ่ง สาธารณูปโภค (ร้อยละ 18.6 ของผู้ให้ข้อมูลหรือร้อยละ 25 และ 13 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตาม ลำดับ) เช่น ถนนหนทาง ต้องลงในพื้นที่เหมาะสม ตามความเร่งด่วนก่อนหลัง ไม่มีการคอรัปชั่น กินเหลื กิน บูน มีการพัฒนาทักษะอบรมฝึกอาชีพตามความสนใจ ถนัด และตลาดต้องการ มีการประกันราคาพืชผลเหมาะ ตามกาลเวลา และมีตลาดรับซื้อ รัฐจำเป็นต้องฟังความคิดเห็นของประชาชน ทุกโครงการที่ส่งมาพัฒนาจำเป็นต้องเปิดเผยข้อมูลให้กระจ่าง ทั้งงบฯ ค่าแรง ทุกประการ มีการติดตามผลงานทุกโครงการอย่างจริงจัง เพื่อ ป้องกันเงินรั่วไหล ซึ่งในกรณีนี้ ทางกรรมการ อบต. หรือสภาตำบลเองสนใจจะเป็นผู้บริหารงบฯพัฒนาที่รัฐส่ง ผ่านสายงานต่างๆ ลงมายังระดับหมู่บ้านหรือท้องถิ่น แต่จะเหมาะสมประการใดคงต้องวิเคราะห์กันอย่างรอบ คอบเพื่อประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก

ประเด็นสุดท้ายที่จะวิเคราะห์ในระดับหมู่บ้านคือ **ทัศนคติของผู้นำหมู่บ้านหรือท้องถิ่นเกี่ยวกับลักษณะของคนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้านของตน** เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ภาพรวมของแนวทางพัฒนาและ ลดปัญหาความยากจนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป ดังตารางที่ 2

จากลักษณะคนจนมากหรือจนดกดันในทัศนะของผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ชนบทของแต่ละจังหวัดเป้ าหมาย จะเห็นได้ถึงลักษณะที่ซ้ำซ้อนกันอยู่ จึงพอจะสรุปเป็นภาพรวมตามลักษณะที่เด่นชัดของคนยากจน ดกดันในชนบทภาคเหนือได้ตามลำดับ คือ

1. คนที่ไม่มีที่ดินทำกิน
2. คนที่หาเข้ากินค่า รับจ้างเป็นวันๆ หรือสลับการหาของป่า (ขึ้นกับทำเลที่ตั้งของหมู่บ้าน) มีลักษณะ อดมือกินมือ
3. คนสูงอายุ แก่มาก หรือพิการ ซึ่งช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ทำงานไม่ได้ และขาดผู้ดูแล หรือไร้ที่พึ่ง
4. ขาดที่อยู่อาศัย ต้องอาศัยญาติ หรือบ้านอยู่อาศัยเป็นลักษณะไม้ถาวรหลังเล็ก เป็นเพิงหรือ กระต๊อบ ใช้วัสดุไม้ไผ่ ไม้ซาง

5. มีลูกหลานครอบครัวใหญ่ ที่อยู่ในวัยเรียน ไม่มีรายได้ ขาดปัจจัยของใช้จำเป็น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และสมาชิกบางครัวเรือนติดยาเสพติด

ตารางที่ 2 ลักษณะคนยากจนดักดานในทัศนะผู้นำหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือ 5 ลำดับแรก

ลำดับ ที่	ลำดับของลักษณะความยากจนดักดาน (ร้อยละ)			
	เชียงใหม่	พะเยา	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร
1	ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีที่อยู่อาศัย หรือขาดแคลนปัจจัย 4 ทุกอย่าง (ร้อยละ 40.9)	ไม่มีอาชีพ หาเข้ากินค่า อุดมียาก อุดมื่อกินมือ หาของป่าเป็นวันๆ (ร้อยละ 40)	ไม่มีที่ดินทำกิน (ร้อยละ 35)	ไม่มีที่ดินทำกิน และไม่มีทุนซื้อที่ดิน (ร้อยละ 75)
2	ไม่มีกินมิใช่ ไร้ที่พึ่ง แม่แต่ข้าวก็ไม่มีเงินซื้อกิน ต้องอาศัยข้าววัด (ร้อยละ 18.2)	เป็นผู้สูงอายุแก่มาก หรือพิการ ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ไม่สามารถรับจ้างได้ และไม่มีคนดูแล (ร้อยละ 20)	ไม่มีอาชีพหาเข้ากินค่า ทำไม่พอกินพอใช้และไม่มีข้าวกิน (ร้อยละ 30)	มีที่ดินน้อยไม่พอทำกิน หรือทำกินไม่ได้ผล (ร้อยละ 10)
3	เป็นผู้สูงอายุ แก่มาก หรือพิการไม่สามารถช่วยตนเองได้ และขาดแคลนลูกหลานคอยเลี้ยงดู (ร้อยละ 18.2)	ไม่มีที่ดินทำกิน ยากจนมาแต่เดิม และไม่มีบ้านอยู่ ต้องอาศัยญาติอยู่ (ร้อยละ 20)	เป็นผู้สูงอายุ แก่มาก หรือพิการ หรือเป็นหม้ายไม่มีคนเลี้ยงดู ไร้ที่พึ่ง ช่วยตัวเองไม่ได้ (ร้อยละ 15)	ต้องอาศัยเงินกู้ (มีภาวะหนี้สิน) เพราะมีเงินไม่พอใช้ ไม่มีงานรับจ้างทำประจำ (ร้อยละ 5)
4	ไม่ขยัน ต้องหยิบยืมเงินทองของใช้จากเพื่อนบ้าน และยังขาดแนวคิดสร้างสรรค์ (ร้อยละ 13.6)	พยายามสู้งานทุกอย่าง แต่ต้องรับผิดชอบลูกจำนวน มาก ซึ่งกำลังอยู่ในวัยเรียน (ร้อยละ 10)	ไม่มีเงินลงทุน ในการประกอบอาชีพตามที่สนใจ (ร้อยละ 10)	ไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ เพราะแก่มาก หรือพิการ และไร้ที่พึ่ง (ร้อยละ 5)
5	บ้านอยู่อาศัยหลังเล็ก ลักษณะชั่วคราว ฝาเป็นไม้ไผ่ ไม้ซาง พื้นเป็นฟาก (ร้อยละ 9.1)	เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของใช้จำเป็นไม่มีหรือมีไม่เพียงพอ (ร้อยละ 10)	บ้านอยู่อาศัยหลังเล็ก แฉ่นแฉ้น พื้นเป็นฟาก (ร้อยละ 10)	มีคนที่ไม่มียาได้อาศัยอยู่หลายคนในบ้าน บางครัวเรือนมีสมาชิกติดยาเสพติด (ร้อยละ 5)

4.2 สภาพทางกายภาพและสังคม วัฒนธรรมของครัวเรือนยากจนดักดาน

การศึกษาลักษณะพื้นฐานทางสังคมและการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนยากจนดักดานที่ใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษาค้นครั้งนี้จำนวน 424 ราย ผลการศึกษาพอจะสรุปภาพรวมเกี่ยวกับ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพหลักและอาชีพรองได้ดังนี้

(1) เพศและอายุของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ร้อยละ 82.8 เป็นชาย และร้อยละ 17.2 เป็นหญิง และหัวหน้าครัวเรือนเหล่านี้ส่วนใหญ่ร้อยละ 30.4 มีอายุอยู่ระหว่าง 41 – 50 ปี รองลงไปร้อยละ 26.3 มีอายุมากกว่า 60 ปี ร้อยละ 20.3 มีอายุระหว่าง 31 – 40 ปี ร้อยละ 16.5 มีอายุระหว่าง 51 – 60 ปี มีเพียงร้อยละ 6.0 ที่มีอายุ 21 – 30 ปี และร้อยละ 0.5 มีอายุน้อยกว่า 20 ปี

หากจะเปรียบเทียบอายุหัวหน้าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่ามีความแตกต่างกัน กล่าวคือ หัวหน้าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนส่วนใหญ่ร้อยละ 14.6 มีอายุมากกว่า 60 ปี ส่วนหัวหน้าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างส่วนใหญ่ร้อยละ 16.2 มีอายุระหว่าง 41 – 50 ปี ดังนั้นอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนจึงสูงกว่า กล่าวคือ มีอายุเฉลี่ย 50.3 ปี ในขณะที่อายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างก็ไม่ต่างกันมากนัก คือ อายุ 49.6 ปี อย่างไรก็ตามพบว่ามีอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือในภาพรวมคือ 50 ปี

(2) การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ร้อยละ 48.3 จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละ 21.5 และ 26.8 ตามลำดับ) รองลงไปร้อยละ 26.8 เรียนไม่จบชั้นประถมศึกษา (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละ 11.5 และ 15.3 ตามลำดับ) โดยมีผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา สูงถึงร้อยละ 24.2 (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละ 17.5 และ 6.7 ตามลำดับ) และมีเพียงร้อยละ 0.7 ที่ได้รับการศึกษาสูงกว่าชั้นประถมศึกษา

(3) อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 41.6 ประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตร ซึ่งมีวัน เวลา และปริมาณงานไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับผู้ว่าจ้าง โดยได้ค่าจ้างเป็นรายวัน รองลงไปร้อยละ 34.4 ประกอบอาชีพเกษตร ส่วนใหญ่เป็นการทำนา ผลผลิตข้าวที่ได้จะใช้บริโภคภายในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามหากจะเปรียบเทียบลักษณะการประกอบ อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่ามีความแตกต่างกัน กล่าวคือลักษณะการประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนภาคเหนือตอนบน มีลักษณะเหมือนภาคเหนือโดยทั่วไป ส่วนใหญ่ของหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 44.9 ประกอบอาชีพรับจ้างเกษตร โดยมีผู้ประกอบอาชีพเกษตรเพียงร้อยละ 28.5 แต่หากจะเปรียบเทียบระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดพะเยาก็ จะพบว่า สัดส่วนของผู้ประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตรกับอาชีพเกษตรก็แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยที่ในจังหวัดพะเยาหัวหน้าครัวเรือนถึงร้อยละ 54.5 ประกอบอาชีพ

หลักรับจ้างทางการเกษตร และมีเพียงร้อยละ 21.8 ประกอบอาชีพเกษตร ในขณะที่ในจังหวัดเชียงใหม่หัวหน้าครัวเรือนประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตรและอาชีพเกษตรในสัดส่วนเท่าๆ กันคือร้อยละ 34.6 และ 35.6 ตามลำดับ

สำหรับหัวหน้าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง พบว่าส่วนใหญ่ของหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 40.7 ประกอบอาชีพเกษตร และรองลงไปร้อยละ 38.2 ประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตร ซึ่งแตกต่างไปจากภาคเหนือตอนบน อย่างไรก็ดี ในส่วนของจังหวัดอุตรดิตถ์ก็มีหัวหน้าครัวเรือนประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตรกับอาชีพเกษตรในสัดส่วนเท่าๆ กันคือ ร้อยละ 39.4 และ 40.4 ตามลำดับ

นอกจากนี้ยังพบว่ามีหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพหลักประเภทอื่นๆ ได้แก่ ร้อยละ 7.9 ประกอบอาชีพรับจ้างนอกเกษตร ซึ่งได้แก่ การรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง รับเหมาก่อสร้าง ทำงานบ้าน เป็นลูกจ้างในโรงงาน เป็นพนักงานบริษัท และเป็นพนักงานขับรถ เป็นต้น ร้อยละ 1.9 ประกอบอาชีพค้าขาย ร้อยละ 0.7 ประกอบอาชีพกิจการส่วนตัว และประกอบอาชีพอื่นๆ อีก ร้อยละ 5.3

เป็นที่น่าสังเกตว่าหัวหน้าครัวเรือนในเขตภาคเหนือที่ไม่มีอาชีพหลักสูงถึงร้อยละ 8.1 และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่า หัวหน้าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนที่ไม่มีอาชีพหลักมีสูงถึงร้อยละ 10.7 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงครึ่งหนึ่งของภาคเหนือตอนบนหรือร้อยละ 5.4 เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่มีอาชีพหลักใน 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา จะพบว่า จังหวัดเชียงใหม่มีหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่มีอาชีพหลักสูงที่สุด ถึงร้อยละ 14.4 ถัดมาคือ จังหวัดพะเยา (ร้อยละ 7.3) กำแพงเพชร (ร้อยละ 6) และอุตรดิตถ์ (ร้อยละ 4.8) ตามลำดับ

เมื่อศึกษาถึงจำนวนวันในการประกอบอาชีพหลัก พบว่า หัวหน้าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือประกอบอาชีพหลัก 166.2 วันต่อปี โดยที่จำนวนวันเฉลี่ยในการทำงานต่อปีของหัวหน้าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างมีค่าใกล้เคียงกันคือ 167.9 วัน และ 165.4 วันต่อปี ตามลำดับ หากจะเปรียบเทียบจำนวนวันทำงานของหัวหน้าครัวเรือนใน 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา จะพบว่า หัวหน้าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่มีจำนวนวันประกอบอาชีพหลักสูงที่สุด 189.3 วัน ในขณะที่ในจังหวัดพะเยามีวันทำงานเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ 146.9 วันต่อปี

สำหรับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนยากจนในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาพบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 79.9 ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพหลักแต่อย่างใด ในขณะที่มีหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 20.1 มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพหลัก โดยเปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพรับจ้างนอกเกษตรมากที่สุดร้อยละ 8.9 รองลงไปเปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 5.7 นอกจากนี้เป็นหัวหน้าครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพหลัก ค้าขาย รับจ้างทางเกษตร รับราชการ และประกอบกิจการส่วนตัวร้อยละ 2.2, 1.0, 0.5 และ 0.2 ตามลำดับ และประกอบอาชีพอื่นๆ อีกร้อยละ 1.7

(4) อาชีพครองของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ร้อยละ 58.1 ไม่มีอาชีพครอง (ร้อยละ 61.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 54.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนร้อยละที่เหลือ (ร้อยละ 41.9) มีอาชีพครอง ในบรรดาหัวหน้าครัวเรือนที่มีอาชีพครอง พบว่า ร้อยละ 20.8 ประกอบอาชีพครองรับจ้างทางการเกษตร (ร้อยละ 15.9 และ 26 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) รองลงไปร้อยละ 9.1 ประกอบอาชีพครองเกษตรกรรม (ร้อยละ 8.4 และ 9.8 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ร้อยละ 6.7 ประกอบอาชีพรับจ้างนอกการเกษตร (ร้อยละ 7.9 และ 5.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ร้อยละ 2.6 หาของป่าขายเป็นอาชีพครอง (ร้อยละ 7.3 และ 0.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) นอกจากนี้ประกอบอาชีพทำกิจการส่วนตัวค้าขาย รับจ้างทั่วไป และเป็นลูกจ้างรัฐบาล ด้วยร้อยละที่เล็กน้อยมากและมีเฉพาะบางจังหวัดหรือ คิดเป็นร้อยละ 1.2, 0.7, 0.5 และ 0.2 ตามลำดับ

หากจะเปรียบเทียบการประกอบอาชีพครองของหัวหน้าครัวเรือนระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่ามีสัดส่วนของการประกอบอาชีพครองดังกล่าวแล้วเท่าๆ กัน หากแต่มีความแตกต่างกัน เนื่องจากในเขตภาคเหนือตอนบนจะไม่ มีหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพครอง ค้าขาย และลูกจ้างรัฐบาลเลย

สำหรับจำนวนวันในการประกอบอาชีพครองต่อปี พบว่า หัวหน้าครัวเรือนยากจนมีจำนวนวันประกอบอาชีพครอง 99.6 วันต่อปี โดยจำนวนวันเฉลี่ยในการประกอบอาชีพครองของหัวหน้าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างเป็น 107.7 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีจำนวนวันทำงานเฉลี่ย 90.9 วัน

4.2.1 โครงสร้างครัวเรือนและประชากร

4.2.1.1 จำนวนครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบ้าน

การศึกษาโครงสร้างครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือพบว่า ครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 92.2 ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยว มีครัวเรือนที่มี 2 ครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน ร้อยละ 7.6 และมีเพียงร้อยละ 0.2 เท่านั้น ที่เป็นครัวเรือนที่มี 3 ครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน (เฉพาะรายเดียวในจังหวัดเชียงใหม่) กล่าวได้ว่าครัวเรือนยากจนดักดานมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) เมื่อแต่งงานแล้วจะแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหากจากครอบครัวเดิมภายในหมู่บ้านเดียวกัน บางส่วนยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ของครอบครัวเดิม บ้านที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่อยู่ใหม่ อาศัยไม้ที่ส่วนใหญ่ได้จากบิดามารดาหรือทามาเป็นวัสดุก่อสร้างสำคัญ

หากจะเปรียบเทียบลักษณะครัวเรือนยากจนดักดานระหว่างภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่า ครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือตอนบนเป็นครัวเรือนที่เป็นครอบครัวเดี่ยวร้อยละ 94.9 ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีครัวเรือนยากจนดักดานที่เป็นครอบครัวเดี่ยวร้อยละ 89.4 แต่ภาคเหนือตอนล่างมีครัวเรือนที่มี 2 ครอบครัวอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันร้อยละ 10.6 ซึ่งมากกว่าในภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียง

ร้อยละ 4.6 ซึ่งให้เห็นว่าโอกาสในการแยกครอบครัวเมื่อแต่งงานแล้วของครัวเรือน ยากจนในภาคเหนือตอนบน สูงกว่าในภาคเหนือตอนล่าง

4.2.1.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จากการศึกษาจำนวนสมาชิกในครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ พบว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิกเพียงคนเดียว มีถึงร้อยละ 7.5 (ร้อยละ 10.6 และ 4.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) บุคคลเหล่านี้ต้องใช้ชีวิตต่อสู้กับความยากจนเพียงลำพัง นับได้ว่าขาดปัจจัยทั้งทางกายและทางใจในการพัฒนาตัวเองให้พ้นจากความยากจน อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่จะเป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือน 3 คน ร้อยละ 25.3 (ร้อยละ 28.7 และ 21.6 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) เป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือน 4 คน ร้อยละ 25.7 (ร้อยละ 25.5 และ 26 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และเป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนมากกว่า 4 คน ร้อยละ 25.9 โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนล่างสูงถึงร้อยละ 35.6 และในจังหวัดกำแพงเพชรมีร้อยละสูงสุด (ร้อยละ 38.8) ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนพบเพียงร้อยละ 16.7 และพะเยาพบน้อยที่สุด ร้อยละ 13.5 นอกจากนั้นเป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกจำนวน 2 คน ร้อยละ 15.6 (ร้อยละ 18.5 และ 12.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) การที่ครัวเรือนยากจนดักดานมีขนาดครอบครัวใหญ่ กล่าวคือ มีสมาชิกมากกว่า 4 คน ถึงร้อยละ 25.9 ก็ชี้ให้เห็นถึงภาระการเลี้ยงดูภายในครัวเรือนที่สูงขึ้นไปด้วย โดยเฉพาะหากว่าสมาชิกในครัวเรือนอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่นก็จะเป็นการเพิ่มภาระให้กับครัวเรือนยิ่งขึ้น และพบว่าครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดมีถึง 10 คน

การเปรียบเทียบจำนวนสมาชิกในครัวเรือนยากจนดักดานระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่า ครัวเรือนยากจนดักดานภาคเหนือตอนบนมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 3.3 คน ในขณะที่ครัวเรือนยากจนดักดานภาคเหนือตอนล่างมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 4.1 คน และครัวเรือนยากจนดักดานภาคเหนือมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 3.7 คน

ผู้ที่เป็นสมาชิกในครัวเรือนประกอบไปด้วยหัวหน้าครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 26.7 ภรรยาหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 21.5 บุตรชายร้อยละ 22.8 บุตรสาวร้อยละ 17.0 บุตรสะใภ้หรือเขยร้อยละ 2.2 มารดาหรือมารดาคู่สมรสร้อยละ 2.0 บิดาหรือบิดา คู่สมรสร้อยละ 0.6 หลานสาวร้อยละ 4.5 หลานชายร้อยละ 2.3 และอื่นๆ อีกร้อยละ 0.5

4.2.1.3 ผู้มีรายได้ในครัวเรือน

การศึกษาจำนวนผู้มีรายได้ในครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือพบว่า มีครัวเรือนที่ไม่มีผู้มีรายได้เลยร้อยละ 2.1 ซึ่งให้แล้วยังมีครัวเรือนที่ต้องต้องการการสงเคราะห์ในพื้นที่ภาคเหนืออีกเป็นจำนวนมาก ครัวเรือนที่ไม่มีผู้มีรายได้ มักจะเป็นครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ และอาศัยอยู่เพียงลำพัง ดังได้พบในการศึกษาครั้งนี้ว่า มีครัวเรือนยากจนดักดานที่มีสมาชิกเพียง 1 คน ถึงร้อยละ 7.5 อย่างไรก็ตามก็ได้รับการจัดสรรงบประมาณผ่านกรมประชาสงเคราะห์เพื่อให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้หลายประเภท เช่น การ

สงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โดยผู้ที่ขอรับการช่วยเหลือต้องเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และครอบครัวมีฐานะยากจน หรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ ผู้รับการสงเคราะห์จะได้รับเงินเบี้ยยังชีพเดือนละ 300 บาท จนถึงแก่กรรม การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุนี้ได้เริ่มมาตั้งแต่ปี 2536 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณเพื่อการนี้เพิ่มขึ้นทุกปี ในปี 2542 ได้จัดสรรงบประมาณให้ถึง 10,800,000 บาท นับเป็นการที่รัฐบาลต้องรับผิดชอบในระยะยาว ตราบที่ปัญหาความยากจนยังไม่สามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้

ครัวเรือนยากจนดักดานที่มีผู้มีรายได้เพียง 1 คน มีร้อยละ 18.4 ส่วนใหญ่ร้อยละ 45.5 เป็นครัวเรือนที่มีผู้มีรายได้ 2 คน ร้อยละ 17.9 เป็นครัวเรือนที่มีผู้มีรายได้ 3 คน และร้อยละ 17.9 เป็นครัวเรือนที่มีผู้มีรายได้มากกว่า 4 คนขึ้นไป

ในภาพรวมครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือมีผู้มีรายได้เฉลี่ย 2.4 คนต่อครัวเรือน โดยมีครัวเรือนที่ไม่มีผู้มีรายได้ร้อยละ 2.1 และครัวเรือนที่มีผู้มีรายได้มากที่สุด 7 คน

หากจะเปรียบเทียบผู้มีรายได้ในครัวเรือนยากจนดักดานระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างจะพบว่า ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนมีผู้มีรายได้เฉลี่ย 2.1 คนต่อครัวเรือน ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีผู้มีรายได้เฉลี่ย 2.6 คนต่อครัวเรือน ซึ่งให้เห็นว่า ภาระการทำงานของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างสูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน ดังรายละเอียดในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ร้อยละของจำนวนสมาชิกครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	จำนวนผู้มีรายได้ใน ครัวเรือน	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ไม่มี	2.1	4.8	2.7	3.7	1.0	-	0.5
2	1 คน	18.4	24.8	23.4	24.1	13.3	11.7	12.5
3	2 คน	45.5	41.0	47.7	44.4	44.8	48.5	46.6
4	3 คน	17.9	15.2	16.3	15.7	23.8	16.5	20.2
5	มากกว่า 3 คนขึ้นไป	16.1	14.2	9.9	12.1	17.1	23.3	20.2
	รวม	2.4	2.2	2.1	2.1	2.5	2.7	2.6

4.2.1.4 เพศ

การศึกษากลุ่มประชากรในครัวเรือนยากจนดักดาน โดยการจำแนกเพศ พบว่า ในภาพรวมประชากรในครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือมีอัตราส่วนเพศเป็น 110.8 ซึ่งให้เห็นว่ามีประชากรเพศชายในอัตราส่วนที่สูงกว่าประชากรเพศหญิง หรือมีสัดส่วนชายหญิง 52.6 : 47.4 หากจะเปรียบเทียบอัตราส่วนเพศของประชากรระหว่างภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่าอัตราส่วนเพศของภาคเหนือตอนบนมีค่าเป็น 109.1 ในขณะที่ของภาคเหนือตอนล่างมีค่าเป็น 112.2 นั่นคือมีประชากรเพศชายในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบนเล็กน้อยด้วยสัดส่วนร้อยละ 52.2 : 52.9

4.2.1.5 อายุ

กลุ่มประชากรที่ยากจนดักดานส่วนใหญ่ร้อยละ 37.1 มีอายุอยู่ในช่วงตั้งแต่แรกเกิดถึง 20 ปี นับเป็นกลุ่มประชากรที่มีผู้ที่มีวัยเยาว์มากที่สุดเมื่อเทียบกับประชากรกลุ่มอายุอื่นๆ และหากจะคำนวณถึงอัตราส่วนพึ่งพิงของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือจะพบว่ามีค่าสูงถึง 54.2 หากจะเปรียบเทียบอัตราส่วนพึ่งพิงของครัวเรือนยากจนดักดานระหว่างภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง ก็พบว่าอัตราส่วนพึ่งพิงในเขตภาคเหนือตอนบนมีค่าสูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ในเขตภาคเหนือตอนบนมีค่าเป็น 56.7 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีค่าเป็น 52.5 และหากจะพิจารณาเปรียบเทียบเป็นจังหวัด จะพบว่าอัตราส่วนพึ่งพิงในจังหวัดเชียงใหม่มีค่าสูงที่สุดถึง 67.6 และจังหวัดพะเยามีอัตราส่วนพึ่งพิงต่ำที่สุดที่ 47.3 ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่มีประชากรวัยเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี และมีประชากรผู้สูงอายุ คือมีอายุมากกว่า 65 ปี มากกว่าจังหวัดอื่นๆ หากจะพิจารณาเฉพาะกลุ่มประชากรที่มีอายุมากกว่า 70 ปี ก็พบว่าจังหวัดเชียงใหม่มีประชากรกลุ่มนี้สูงกว่าจังหวัดอื่นๆ กล่าวได้ว่าประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มีอายุยืนยาวกว่าจังหวัดอื่นๆ ดังรายละเอียดในตารางที่ 4

เมื่อพิจารณาถึงประชากรผู้สูงอายุในครัวเรือนยากจนดักดานที่มีอายุเกิน 60 ปี ก็พบว่ามีถึงร้อยละ 11.6 บุคคลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มบุคคลที่รัฐบาลต้องให้ความช่วยเหลือในโครงการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โครงการนี้ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2536 พบว่างบประมาณที่ได้ในโครงการเพิ่มขึ้นทุกปี เนื่องจากมีผู้ขอรับการช่วยเหลือมากขึ้น กล่าวคือ งบประมาณโครงการในปี 2540 เป็นเงินทั้งสิ้น 4,800,000 บาท ในปี 2541 เป็นเงิน 3,600,000 บาท และในปี 2542 โครงการฯ ได้รับงบประมาณจำนวน 10,800,000 บาท ตั้งแต่ 2536 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันมีผู้สูงอายุได้รับเบี้ยยังชีพทั้งหมด 10,935 คน โดยได้รับเงินยังชีพคนละ 300 บาทต่อเดือน

ตารางที่ 4 อายุเฉลี่ยและอัตราส่วนพึ่งพิงของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	อายุ	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	แรกเกิดถึง 10 ปี	17.6	20.8	13.9	17.2	17.9	17.9	17.9
2	11 – 20 ปี	19.5	15.4	20.2	17.8	21.4	20.3	21.1
3	21 – 30 ปี	13.8	12.2	12.5	12.4	13.5	16.5	15.1
4	31 – 40 ปี	14.3	13.7	17.1	15.4	13.3	3.4	13.4
5	41 – 50 ปี	15.0	13.4	17.5	15.4	15.2	14.3	14.7
6	51 – 60 ปี	8.2	8.6	7.5	8.0	8.4	8.5	8.5
7	มากกว่า 60 ปี	11.6	16.2	11.4	13.7	10.2	9.2	9.7
	อายุเฉลี่ย	31.8	33.2	32.8	32.9	31.2	30.6	30.9
	อัตราส่วนพึ่งพิง	54.2	67.6	47.3	56.7	55.9	48.8	52.5

4.2.1.6 การศึกษา

ประชากรในกลุ่มครัวเรือนยากจนดักดานส่วนใหญ่ร้อยละ 49.9 ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 44.7 และ 54.2 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ร้อยละ 19.8 ได้เรียนหนังสือแต่ไม่จบชั้นประถมศึกษา (ร้อยละ 18 และ 21.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ร้อยละ 6.6 ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเท่าๆ กัน ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง และมีเพียงร้อยละ 2 ที่ได้รับการศึกษาถึงขั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และเป็นที่น่าสังเกตว่ามีผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือถึงร้อยละ 21.2 ซึ่งให้เห็นถึงการด้อยโอกาสในด้านการศึกษากลุ่มประชากรยากจนอย่างเห็นได้ชัด ทั้งๆ ที่รัฐได้จัดให้มีบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนโดยทุกคน เมื่อขาดโอกาสในด้านการศึกษา โอกาสที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารอันจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัว เพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นก็ขาดหายไป ส่วนใหญ่ของกลุ่มประชากรที่ไม่ได้เรียนหนังสือเป็นผู้สูงอายุอาศัยอยู่ห่างไกลจากชุมชน หากจะเปรียบเทียบระดับการศึกษาของประชากรในครัวเรือนยากจนดักดานระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่า ประชากรยากจนดักดานในเขตภาคเหนือตอนบน ไม่ได้เรียนหนังสือถึงร้อยละ 28.9 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างที่ไม่ได้เรียนหนังสือร้อยละ 14.7 โดยเฉพาะอย่างยิ่งพบว่า ในจังหวัดเชียงใหม่มีประชากรยากจนที่ไม่ได้เรียนหนังสือมากที่สุดถึงร้อยละ 34.9 ในขณะที่ส่วนใหญ่ของกลุ่มประชากรที่ได้รับการศึกษาระดับประถม เป็นกลุ่มเยาวชนและกลุ่มประชากรวัยแรงงาน ประชากรกลุ่มนี้ขาดโอกาสที่จะศึกษาต่อ ในระดับที่สูงขึ้น เนื่องจากไม่มีเงินค่าอุปกรณ์การเรียน เครื่องแต่งกาย และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ส่วนหนึ่งต้องออกจากโรงเรียนเพื่อช่วยงานของทางบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการใช้แรงงานช่วยงานด้านเกษตร อีกส่วนหนึ่งออกไปประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในท้องถิ่นและในเมือง แรงงานเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นแรงงานที่ไม่มีทักษะ ค่าจ้างแรงงานจึงต่ำ โอกาสที่จะพัฒนาให้เป็นแรงงานที่มีทักษะน้อย สำหรับสถานภาพการศึกษานั้นพบว่า ร้อยละ 73.9 ของประชากรที่ศึกษาทั้งหมด สิ้นสุดการศึกษาแล้ว ร้อยละ 20.2 กำลังอยู่ในระหว่างการศึกษา และมีเพียงร้อยละ 5.9 ที่ยังไม่ได้เข้าโรงเรียน

4.2.1.7 การประกอบอาชีพ

(1) อาชีพหลัก

ประชากรยากจนดักดานในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 33.8 ประกอบอาชีพรับจ้างซึ่งเป็นการรับจ้างทางการเกษตรร้อยละ 25.8 และเป็นการรับจ้างนอกภาคเกษตรร้อยละ 8 การที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง ซึ่งต้องใช้แรงงานเป็นหลักในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ก็เนื่องมาจากมีการศึกษาน้อย ส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถม หรือไม่เคยเรียนหนังสือเลย ผลตอบแทนจากการรับจ้างทางการเกษตรมักจะต่ำ ในเขตภาคเหนือ ถึงแม้จะมีการกำหนดค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำไว้ที่ 148 บาทต่อวัน แต่จะพบว่าค่าจ้างแรงงานโดยเฉพาะภาคเกษตรที่แท้จริงในท้องถิ่นมักจะต่ำกว่าที่กำหนดไว้เสมอ ในท้องที่จังหวัดพะเยาบางแห่งค่าจ้างแรงงานในภาคเกษตรสำหรับผู้ชายประมาณ 100 บาท และสำหรับผู้หญิงประมาณ 80 – 90 บาท เท่านั้น

อาชีพหลักที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม มีประชากรยากจนในเขตภาคเหนือประกอบอาชีพนี้ถึงร้อยละ 24.4 อาชีพกสิกรรมจึงดูเหมือนจะเป็นอาชีพของผู้ยากไร้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เป็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีผู้ที่ไม่มีอาชีพถึงร้อยละ 24.9 หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นผู้ไม่มีงานทำ หรือเป็นผู้ว่างงาน ปัญหาการว่างงานในประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรุนแรง นับแต่เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ปัญหาได้ส่งผลกระทบต่อภาวะการจ้างงานกับทุกส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาคราชการและภาคธุรกิจเอกชน กล่าวคือในปี 2540 การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทยลดลงร้อยละ 1.8 และมีคนตกงานจำนวน 1.3 ล้านคน

หากจะเปรียบเทียบลักษณะการประกอบอาชีพหลักของประชากรยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่า มีผู้ที่ไม่มีอาชีพหรือไม่มีงานทำในเขตภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 26.1 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีผู้ไม่มีอาชีพร้อยละ 24 โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มีผู้ไม่มีอาชีพสูงที่สุดร้อยละ 27

นอกจากนี้ยังพบว่าในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างมีผู้ประกอบอาชีพหลักเกษตรกรรมร้อยละ 26.2 สูงกว่าผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในภาคเหนือตอนบนซึ่งมีเพียงร้อยละ 22.2 อย่างไรก็ตามหากจะเปรียบเทียบผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร จะพบว่ามีผู้ประกอบอาชีพหลักเกษตรกรรมในจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุดถึงร้อยละ 27.6 และในจังหวัดพะเยาน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 16.9 ในทางตรงกันข้ามในจังหวัดพะเยาจะมีผู้ประกอบอาชีพหลักโดยการรับจ้างทางการเกษตรสูงที่สุด คือ ร้อยละ 34.9 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่จะมีผู้ประกอบอาชีพหลักโดยการรับจ้างทางการเกษตรน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 21.6

ตารางที่ 5 อาชีพหลักของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	อาชีพหลัก	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	รับจ้างทางการเกษตร	25.8	21.6	34.9	28.3	24.1	23.4	23.7
2	เกษตรกรรม	24.4	27.6	16.9	22.2	24.1	28.1	26.2
3	กำลังเรียนยังไม่เข้าเรียน	12.2	11.6	10.5	11.1	15.2	11.4	13.2
4	รับจ้างนอกการเกษตร	8.0	7.7	8.0	7.9	8.1	8.0	8.1
5	ค้าขาย	1.2	0.6	1.1	0.8	0.7	2.2	1.5
6	กิจการส่วนตัว	0.5	0.6	-	0.3	1.0	0.4	0.7
7	อื่นๆ	3.0	3.4	3.3	3.3	4.1	1.1	2.4
8	ไม่มีอาชีพ	24.9	27.0	25.2	26.1	22.6	25.2	24.0

(2) จำนวนวันที่ประกอบอาชีพหลักต่อปี

การศึกษาจำนวนวันที่ประกอบอาชีพหลักต่อปีของกลุ่มประชากรยากจนดักดานในเขตภาคเหนือพบว่าร้อยละ 41.6 ไม่มีการประกอบอาชีพหลักแต่อย่างใดเท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง (ร้อยละ

41.4 และ 41.8 ตามลำดับ) ส่วนหนึ่งของประชากรกลุ่มนี้ได้แก่ ประชากรที่กำลังอยู่ในวัยเรียนและประชากรวัยก่อนเรียน ซึ่งมีร้อยละ 12.2 และประชากรที่ไม่มีอาชีพ ซึ่งมีร้อยละ 24.9 ดังนั้นจะมีประชากรยากจนตกค้างที่ไม่มีโอกาสประกอบอาชีพหลักแต่อย่างใดใน 1 ปี ร้อยละ 37.1 ของภาคและเท่ากันในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาคุณภาพรวมของการประกอบอาชีพหลักของกลุ่มประชากร จะพบว่า มีประชากรจำนวนกว่าหนึ่งในสามที่ไม่ได้ประกอบอาชีพหลัก โอกาสในการพัฒนาอาชีพ ตลอดจนฐานะความเป็นอยู่จึงมีน้อย

หากจะศึกษาจำนวนวันทำงานต่อปี ก็จะพบว่า มีร้อยละเฉลี่ยของภาคและเฉลี่ยของภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน คือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 17 จะมียางทำเพียง 3 – 7 เดือนต่อปี รองลงไปร้อยละ 13 มีงานทำ 1 – 3 เดือนต่อปี ร้อยละ 9.1 มีงานทำมากกว่า 11 เดือนต่อปี ร้อยละ 8.1 มีงานทำ 5 – 7 เดือนต่อปี ร้อยละ 4.6 มีงานทำ 7 – 9 เดือนต่อปี ร้อยละ 3.5 มีงานทำน้อยกว่า 1 เดือนต่อปี (เฉพาะกรณีนี้พบมากในภาคเหนือตอนล่างมากกว่าตอนบน คือ ร้อยละ 2.4 และ 4.4 ตามลำดับ) และร้อยละ 2.0 มีงานทำ 9 – 11 เดือนต่อปี

หากจะศึกษาเปรียบเทียบจำนวนวันที่ประกอบอาชีพหลักใน 1 ปี ของประชากรยากจนระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่า ประชากรยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างมีจำนวนวันเฉลี่ยในการประกอบอาชีพหลักใกล้เคียงกันดังกล่าวข้างต้น คือ จำนวนวันเฉลี่ยในการประกอบอาชีพหลักของประชากรในเขตภาคเหนือตอนบนเป็น 168.4 วันต่อปี ในขณะที่จำนวนวันเฉลี่ยในการประกอบอาชีพหลักของประชากรในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็น 166.82 วันต่อปี โดยมีค่าเฉลี่ยจำนวนวันในการประกอบอาชีพหลักของประชากรยากจนในเขตภาคเหนือเป็น 167.5 วันต่อปี ที่น่าสนใจคือ ได้พบว่าประชากรยากจนเหล่านี้มีการประกอบอาชีพหลักในเวลาไม่ถึงครึ่งปีเท่านั้น ดังได้กล่าวแล้วว่า อาชีพหลักของประชากรยากจนเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับงานด้านเกษตรกรรม ซึ่งจัดเป็นงานที่ไม่ได้กระทำต่อเนื่องกันทั้งปี ดังนั้นการประกอบอาชีพรองจึงมีความจำเป็นและน่าจะมีค่าสำคัญเท่าๆ กับการประกอบอาชีพหลักของประชากรกลุ่มนี้ เนื่องจากหากจะพิจารณาดูเงื่อนไขของเวลาที่ใช้ในการทำงานทั้งปีก็จะพบว่า เวลาที่ใช้ในการประกอบอาชีพหลักมีเพียงประมาณ 167 วันต่อปี ยังมีเวลาเหลือส่วนใหญ่ของปีอีกถึง 198 วัน ที่สามารถใช้ประกอบอาชีพรองได้

(3) การเปลี่ยนแปลงอาชีพหลักในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา

ประชากรยากจนตกค้างในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 86 ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพหลักแต่อย่างใด เป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้อาชีพหลักเดิมจะไม่ได้ให้โอกาสการทำงานเต็มเวลาทั้งปี ดังที่ได้กล่าวแล้ว แต่ประชากรกลุ่มนี้ก็ยังประกอบอาชีพหลักอยู่เหมือนเดิม ซึ่งให้เห็นถึงโอกาสปรับเปลี่ยนอาชีพหลักจากเดิมไปสู่ทางเลือกใหม่แทบจะไม่มีเลย อย่างไรก็ตามก็ยังมีประชากรที่มีโอกาสได้เปลี่ยนแปลงอาชีพหลักอยู่บ้าง กล่าวคือ ผู้ประกอบอาชีพหลักเกษตรกรรมได้เปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่นร้อยละ 4 ผู้ประกอบอาชีพหลักค้าขายได้เปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่นร้อยละ 1.8 ผู้ประกอบอาชีพหลักกิจการส่วนตัวได้เปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่นร้อยละ 0.1 ผู้ประกอบอาชีพหลักรับจ้างทางการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไป

ประกอบอาชีพอื่นร้อยละ 0.6 ผู้ประกอบอาชีพหลักรับจ้างนอกการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่นร้อยละ 5.0 ซึ่งนับว่ามากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเปรียบเทียบกับผู้ประกอบอาชีพหลักรับจ้างนอกเกษตรระหว่างภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงอาชีพหลักประเภทนี้ในกลุ่มประชากรภาคเหนือตอนบนสูงกว่าภาคเหนือตอนล่างมาก กล่าวคือ ในภาคเหนือตอนบนมีประชากรเปลี่ยนอาชีพถึงร้อยละ 8.4 ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีประชากรเปลี่ยนจากอาชีพนี้เพียงร้อยละ 2.5 เท่านั้น

ตารางที่ 6 การเปลี่ยนแปลงอาชีพหลักของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา ก่อนปี 2541

ลำดับ ที่	อาชีพเดิมก่อนการเปลี่ยน อาชีพหลักในระยะ 5 ปี	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ไม่มีการเปลี่ยนอาชีพ	86.0	86.1	75.6	80.8	90.2	90.6	90.4
2	เกษตรกรรม	4.0	5.4	1.4	3.4	3.7	5.1	4.4
3	รับจ้างนอกการเกษตร	5.2	4.0	2.7	8.4	3.4	0.6	2.5
4	ค้าขาย	1.8	2.0	3.9	2.9	1.0	0.9	0.9
5	รับราชการ-ลูกจ้าง	0.9	0.6	3.3	2.0	-	-	-
6	รับจ้างทางการเกษตร	5.2	4.0	2.7	8.4	3.4	0.6	2.5
7	ประกอบกิจการส่วนตัว	0.1	-	0.3	0.1	-	0.2	0.1
8	อื่นๆ	1.3	1.1	1.7	1.4	1.2	1.3	1.3

(4) อาชีพพรอง

ประชากรยากจนดักดานในภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 73 ไม่มีอาชีพพรอง ส่วนในกลุ่มประชากรที่มีอาชีพพรอง พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 13.5 ประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตร รองลงไปร้อยละ 4.6 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพพรอง ร้อยละ 4.2 ประกอบอาชีพพรองเป็นอาชีพรับจ้างนอกการเกษตร ร้อยละ 1.5 ประกอบอาชีพพรองโดยการหาของป่าขาย มีเพียงเล็กน้อยที่มีอาชีพพรองเป็นการค้าขายและลูกจ้าง กล่าวได้ว่าอาชีพหลักและอาชีพพรองของประชากรยากจนล้วนแล้วแต่เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งสิ้น

(5) จำนวนวันที่ประกอบอาชีพพรองใน 1 ปี

ในจำนวนประชากรยากจน (ดักดาน) ในเขตภาคเหนือที่มีอาชีพพรองซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 25 นั้น เท่าๆ กัน ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ส่วนใหญ่ร้อยละ 9.1 (ร้อยละ 11.1 และ 7.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) จะมีจำนวนวันที่ประกอบอาชีพพรองใน 1 ปี ราว 1 – 3 เดือน รองลงไปร้อยละ 5.4 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง มีจำนวนวันประกอบอาชีพพรองเฉลี่ย 3 – 5 เดือน ร้อยละ 5 เท่าๆ กันทั้งภาคเช่นกัน มีจำนวนวันทำงานน้อยกว่า 1 เดือน ร้อยละ 2 ใกล้เคียงกันทั้งภาค มีวันทำงาน 5 – 7

เดือน และมีเพียงร้อยละ 1.2 ที่มีวันทำงานมากกว่า 10 เดือนขึ้นไป ซึ่งจะพบในภาคเหนือตอนล่างมากกว่าตอนบน (ร้อยละ 2.3 และ 1.1 ตามลำดับ)

หากจะเปรียบเทียบจำนวนวันในการประกอบอาชีพของเฉลี่ยต่อปี จะพบว่า ประชากรยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีจำนวนวันทำงานเฉลี่ย 113.5 วันต่อปี มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีจำนวนวันทำงานเฉลี่ย 83.7 วันต่อปี และในภาพรวมประชากรยากจนในเขตภาคเหนือมีจำนวนวันเฉลี่ยในการประกอบอาชีพ 99.6 วันต่อปี

ตารางที่ 7 อาชีพของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	อาชีพ	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	รับจ้างทางการเกษตร	13.5	12.5	11.1	11.8	16.5	13.4	14.9
2	เกษตรกรรม	4.6	6.0	3.6	4.8	5.4	3.6	4.4
3	กำลังเรียน/ก่อนเข้าเรียน	1.8	5.7	0.3	2.9	0.5	1.1	0.8
4	รับจ้างนอกการเกษตร	4.2	5.7	3.3	9.0	2.7	5.1	7.8
5	หาของป่า	1.5	0.3	1.1	3.1	0.5	-	0.2
6	ธุรกิจส่วนตัว	0.7	1.7	0.3	1.0	0.5	0.4	0.5
7	ค้าขาย	0.4	-	-	-	1.5	0.2	0.8
8	ลูกจ้าง	0.3	-	-	-	-	1.1	0.6
9	ไม่มีอาชีพ	73.0	67.3	76.5	71.9	72.5	75.0	73.8

4.2.1.8 การแยกครัวเรือนของหัวหน้าครอบครัว

ลักษณะการมีครอบครัวของประชากรยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่า จะมีการแยกไปตั้งครัวเรือนใหม่เป็นส่วนใหญ่เกิน 3 ใน 4 หรือร้อยละ 79.3 ของทั้งหมด โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบนสูงถึงร้อยละ 86.4 และร้อยละ 79.8 ในภาคเหนือตอนล่าง มีเพียงร้อยละ 7.3 ที่ไม่ได้แยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ หากยังคงอาศัยอยู่กับครอบครัวเดิม ในกลุ่มครอบครัวที่แยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 23.8 ของภาคและเท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่างได้แยกไปตั้งครัวเรือนใหม่นาน 11 – 20 ปี ร้อยละ 17.7 เท่าๆ กันทั้งภาคเช่นกัน แยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ 1 – 10 ปี ร้อยละ 17.2 ปี (ร้อยละ 14.4 และ 20.2 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) แยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ 21 – 30 ปี ร้อยละ 11.3 (ใกล้เคียงกันในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) แยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ 31 – 40 ปี และร้อยละ 7.1 (ร้อยละ 8.8 และ 5.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) แยกไปตั้งครัวเรือน 41 – 50 ปี ลักษณะดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า ครัวเรือนยากจนดักดานจะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าจะเป็นครอบครัวขยาย

4.2.1.9 ทุนในการแยกครัวเรือน

การแยกครัวเรือนของหัวหน้าครอบครัวยากจนจะเกิดขึ้นถึงแม้จะไม่ได้มีความพร้อมในด้านเงินทุนส่วนใหญ่เมื่อมีครอบครัวก็จะแยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ เริ่มต้นสร้างครัวเรือนใหม่ตามกำลังความสามารถที่มีอยู่ บางส่วนได้มาจากบิดามารดา ญาติ พี่น้อง สิ่งที่ได้รับจากบิดามารดา ญาติพี่น้อง มีอยู่หลายลักษณะ ทั้งที่เป็นเงินสด ที่ดิน บ้าน ทองคำ และสัตว์เลี้ยง ส่วนใหญ่ของครอบครัวยากจนในเขตภาคเหนือจะแยกครัวเรือนในลักษณะที่ยังขาดแคลน สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ ที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งปลูกสร้างง่ายๆ ไม่ได้มีลักษณะเป็นบ้านที่สมบูรณ์ มีลักษณะเป็นเพิงไม้เป็นส่วนใหญ่ เครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือนขาดแคลน มีชีวิตความเป็นอยู่ต่ำกว่ามาตรฐาน

(1) ทุนที่เป็นเงินสด

ครอบครัวยากจนในเขตภาคเหนือ แยกครัวเรือนโดยไม่ได้รับส่วนแบ่งเป็นเงินสดจากครอบครัวเดิมเฉลี่ยถึงร้อยละ 92.5 เท่าๆ กันทุกพื้นที่ในภาค เนื่องจากครอบครัวเดิมก็ยากจน ไม่มีกำลังทรัพย์ที่จะแบ่งให้ได้ มีครอบครัวที่ได้รับเงินสดเป็นส่วนแบ่งจากครอบครัวเดิมเมื่อแยกครัวเรือนน้อยที่สุด 12 บาท และมากที่สุดถึง 50,000 บาท อย่างไรก็ตามพบว่าส่วนใหญ่ของครัวเรือนที่แยกไปตั้งใหม่จะได้รับส่วนแบ่งที่เป็นเงินสด ระหว่าง 1,000 – 5,000 บาท คิดเป็น ร้อยละ 3.2 (ร้อยละ 2.4 และ 4.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) รองลงไปร้อยละ 2.2 ได้รับส่วนแบ่งเป็นเงินสดน้อยกว่า 1,000 บาท (ร้อยละเท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) และร้อยละ 1.7 ได้รับเงินสดเมื่อแยกครัวเรือนมากกว่า 5,000 บาท (ร้อยละ 2.9 และ 1.0 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ)

หากจะเปรียบเทียบเงินสดที่ครัวเรือนใหม่ได้รับระหว่างภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง จะพบว่า ในส่วนของ ครัวเรือนที่ไม่ได้รับส่วนแบ่งเป็นเงินสดจะมีสัดส่วนเท่าๆ กัน คือกว่าร้อยละ 90 แต่ก็พบว่าในครัวเรือนใหม่ภาคเหนือตอนบน ถึงแม้จะมีครัวเรือนใหม่ที่ได้รับเงินสดเป็นส่วนแบ่งระหว่าง 1,000 – 5,000 บาท น้อยกว่าในภาคเหนือตอนล่าง แต่ก็มีครัวเรือนใหม่ที่ได้รับส่วนแบ่งเป็นเงินสดมากกว่า 5,000 บาท ในสัดส่วนที่สูงกว่าภาคเหนือตอนล่าง

(2) ที่ดิน

ครอบครัวยากจนในเขตภาคเหนือ เมื่อแยกครัวเรือนใหม่ไม่ได้รับส่วนแบ่งเป็นที่ดินจากครอบครัวเดิมสูงมากถึงร้อยละ 83.3 เป็นที่น่าสังเกตว่ามีครัวเรือนที่ไม่ได้รับที่ดินเป็นส่วนแบ่งเมื่อแยกครอบครัวใหม่ในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง (ร้อยละ 83.3 : 78.4) กล่าวคือ ในเขตภาคเหนือตอนบนมีครอบครัวที่ไม่ได้รับที่ดินเป็นส่วนแบ่งเมื่อแยกครัวเรือนใหม่ถึงร้อยละ 88 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 78.4 และหากจะเปรียบเทียบปริมาณพื้นที่ที่ครอบครัวใหม่ได้รับเมื่อแยกครัวเรือน ก็จะพบว่า ครัวเรือนใหม่ในเขตภาคเหนือตอนล่างได้รับพื้นที่ดินเป็นส่วนแบ่งมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน จากการศึกษาพบว่า ครอบครัวใหม่ในเขตภาคเหนือตอนบนได้รับที่ดินต่ำกว่า 1 ไร่ เป็นส่วนแบ่งเมื่อแยกครัวเรือนใหม่ ร้อยละ 6.5 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 4.3 แต่เมื่อเปรียบเทียบครัวเรือนใหม่ที่ได้

รับที่ดินเป็นส่วนแบ่งมากกว่า 1 ไร่ขึ้นไป จะพบว่าเป็นครัวเรือนใหม่ในเขตภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 17.3 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 5.5 เท่านั้น

(3) บ้าน

ครอบครัวยากจนในเขตภาคเหนือที่ได้รับบ้านเป็นส่วนแบ่งเมื่อแยกครัวเรือนมีเพียงร้อยละ 8.5 หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็พบว่ามีการครอบครัวยากจนในภาคเหนือตอนบนที่ได้รับบ้านเป็นส่วนแบ่งเมื่อแยกครัวเรือนใหม่มากกว่าครอบครัวยากจนในภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ มีการครอบครัวยากจนในภาคเหนือตอนบน ได้รับบ้านเมื่อแยกครัวเรือนร้อยละ 9.7 ส่วนในภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 7.2 อย่างไรก็ตามก็กล่าวได้ว่าส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 91.5 ไม่ได้รับมรดกเป็นบ้านเมื่อแยกครัวเรือนใหม่ เนื่องจากครอบครัวยากจนเดิมก็อยู่ในสถานะที่ขาดแคลน ที่อยู่อาศัยก็มีลักษณะเป็นเพิงเพียงเพิงไม้เท่านั้น

(4) ทองคำ

ครอบครัวยากจนในเขตภาคเหนือที่ได้รับทองคำเป็นส่วนแบ่งเมื่อแยกครัวเรือนนับว่าเล็กน้อยจนไม่มีนัยสำคัญประการใดหรือมีเพียงร้อยละ 1.6 นอกจากนั้นร้อยละ 98.3 ไม่มีครอบครัวยากจนใดได้รับส่วนแบ่งเป็นทองคำจากครอบครัวยากจนเดิม หากจะเปรียบเทียบการที่ครอบครัวยากจนได้รับทองคำเป็นส่วนแบ่งเมื่อแยกครัวเรือนระหว่างภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง พบว่ามีร้อยละใกล้เคียงกัน กล่าวคือประมาณร้อยละ 1.5 – 2 อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อสังเกตพบว่า ในจังหวัดเชียงใหม่ไม่มีครอบครัวยากจนใดที่ได้รับส่วนแบ่งเป็นทองคำเลย แม้แต่ครอบครัวยากจนเมื่อแยกครัวเรือน ในบรรดาครอบครัวยากจนที่ได้รับทองคำเป็นส่วนแบ่งนั้น ก็พบว่าได้รับทองคำน้ำหนักน้อยที่สุด 0.25 บาท และได้รับทองคำน้ำหนักมากที่สุด 2 บาท ในจังหวัดพะเยาและจังหวัดกำแพงเพชรเพียงจังหวัดละหนึ่งรายเท่านั้น

(5) ปศุสัตว์

หากจะกล่าวถึงส่วนแบ่งที่ครอบครัวยากจนในเขตภาคเหนือได้รับเมื่อแยกครัวเรือนในรูปของปศุสัตว์ ซึ่งได้แก่ โค กระบือ และสุกรนั้น พบว่า ครอบครัวยากจนส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 99.1 ไม่ได้เป็นส่วนแบ่งเป็นโค เมื่อแยกครัวเรือนมีการครอบครัวยากจนเพียงร้อยละ 0.9 ซึ่งเป็นครอบครัวยากจนในจังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นตัวแทนจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่างเท่านั้นที่ได้รับส่วนแบ่งเป็นโค 2 ตัว เมื่อแยกครัวเรือน

ในด้านของปศุสัตว์ประเภทกระบือ ก็พบว่าร้อยละ 95.8 และครอบครัวยากจนในภาคเหนือไม่ได้เป็นส่วนแบ่งเป็นกระบือ มีการครอบครัวยากจนเพียงร้อยละ 2.6 ที่ได้รับส่วนแบ่งเป็นกระบือ 1 ตัวเมื่อแยกครัวเรือน และมีการครอบครัวยากจนเพียงร้อยละ 1.7 ที่ได้รับส่วนแบ่งเป็นกระบือ 2 ตัวเมื่อแยกครัวเรือน ในกรณีหลังเป็นครอบครัวยากจน ในเขตภาคเหนือตอนล่างเท่านั้น

ในส่วนของปศุสัตว์ประเภทสุกร ก็พบว่าร้อยละ 99.8 ของครอบครัวยากจนในภาคเหนือไม่ได้เป็นส่วนแบ่งเป็นสุกร มีเพียงร้อยละ 0.2 ซึ่งเป็นครอบครัวยากจนในจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นที่ได้รับส่วนแบ่งเป็นสุกร 5 ตัว

4.2.1.10 ฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้อง

จากการสอบถามหัวหน้าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือถึงฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องร่วมบิดามารดา ทั้งของหัวหน้าครัวเรือนและของภรรยา พบว่าส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 50 จะมีฐานะยากจนทั้งสิ้น มีส่วนน้อยที่ญาติพี่น้องมีฐานะดีกว่า จึงดูเหมือนว่าคนยากจนมีญาติพี่น้องเป็นคนยากจนด้วย และคนยากจนก็จะมีสังคมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน มีการแต่งงานอยู่ภายในกลุ่มเช่นเดียวกัน

(1) ฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องของหัวหน้าครอบครัว

ฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องร่วมบิดามารดาของหัวหน้าครัวเรือนยากจนเกินครึ่งหรือร้อยละ 53.5 ยากจน โดยเฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์สูงถึงร้อยละ 61 และต่ำสุดหรือมีความยากจนน้อยกว่าในจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 46.6) ประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.5 เท่านั้นที่มีฐานะปานกลาง สูงสุดในจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 27.2) และมีฐานะดีเพียงร้อยละ 6.8 สูงสุดในจังหวัดอุตรดิตถ์ (ร้อยละ 8.6) หากจะเปรียบเทียบฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องครัวเรือนยากจนระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่ามีส่วนแตกต่างกัน หรือใกล้เคียงกันทุกระดับในภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง ทั้งฐานะยากจน (ร้อยละ 53.2 : 53.8) ฐานะปานกลาง (ร้อยละ 22.2 : 20.7) และฐานะดี (ร้อยละ 7.9 : 9.1)

(2) ฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องฝ่ายภรรยา

นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องร่วมบิดามารดาของหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 53.5 จะยากจนแล้ว ยังพบว่าฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องร่วมบิดามารดาของฝ่ายภรณาก็ยังยากจนมากใกล้เคียงกันหรือร้อยละ 49.3 หากจะเปรียบเทียบฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องร่วมบิดามารดาของฝ่ายภรรยาในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างจะพบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องร่วมบิดามารดาของฝ่ายภรรยาในเขตภาคเหนือตอนบนมีร้อยละ 47.7 น้อยกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีร้อยละ 51 ส่วนที่มีฐานะปานกลาง (ร้อยละ 18.4) พบว่าจะมีร้อยละสูงกว่า (ร้อยละ 21.2) ในภาคเหนือตอนล่าง ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนมีเพียงร้อยละ 15.7 และฐานะดีแค่อ้อยู่ที่ 3.8 ของทั้งหมด และเป็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาพบว่า ไม่มีครอบครัวของญาติพี่น้องฝ่ายภรรยาที่มีฐานะดีเลย

4.2.1.11 การอพยพย้ายที่อยู่

ครอบครัวยากจนในเขตภาคเหนือ ร้อยละ 58 (ร้อยละ 66.7 และ 49 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) โดยเฉพาะจังหวัดพะเยาส่งสูงถึงร้อยละ 73.9 และน้อยที่สุดในจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 44.7 มีพื้นเพเดิมอยู่ในพื้นที่ ไม่ได้อพยพมาจากพื้นที่อื่น มีครอบครัวร้อยละ 42 ที่อพยพย้ายมาจากที่อื่น สาเหตุของการอพยพย้ายครอบครัวที่สำคัญ 2 ประการ **ประการแรก** คือ พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินเดิมถูกน้ำท่วม เนื่องจากการสร้างเขื่อน โดยเฉพาะครอบครัวยากจนในเขตพื้นที่อำเภอท่าปลา หลายหมู่บ้านที่ต้องอพยพครอบครัวเข้าไปอยู่ในพื้นที่ที่สำนักงานปฏิรูปที่ดินได้จัดสรรให้ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าพื้นที่เดิม ครอบครัวเหล่านี้ต้องมาเริ่มต้นสร้างครอบครัวใหม่ในภาวะจำยอมด้วยความไม่พร้อมทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ประชากรกลุ่มที่อพยพครอบครัวด้วยสาเหตุนี้จะกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่าสภาพของ

ครอบครัวในพื้นที่เดิมดีกว่าในปัจจุบัน ส่วนสาเหตุสำคัญประการที่สองของการอพยพย้ายครอบครัว คือ ที่อยู่อาศัยเดิมอยู่ในสภาพขาดแคลน หรือไม่มีที่ทำกิน จึงอพยพเพื่อชีวิตที่ดีกว่า ไม่ว่าจะเป็นการอพยพย้ายที่อยู่ด้วยสาเหตุใดก็ตาม ก็พบว่าประชากรกลุ่มนี้ต้องเริ่มต้นครอบครัวใหม่ด้วยความไม่พร้อมทั้งสิ้น

(1) ระยะเวลาที่ย้ายเข้ามาอยู่ในที่อยู่ปัจจุบัน

ส่วนใหญ่ของผู้ที่อพยพย้ายครอบครัวส่วนใหญ่ร้อยละ 13.7 (ร้อยละ 10.6 และ 16.8 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ได้อพยพย้ายครอบครัวอยู่ในพื้นที่ปัจจุบันนาน 11 – 20 ปี โดยเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชรมีร้อยละสูงสุดถึง 25.2 ร้อยละ 12.3 (ร้อยละ 6 และ 18.8 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์ก็มากที่สุดร้อยละ 23.8 อพยพย้ายที่อยู่มาเป็นเวลา 25 – 30 ปี ร้อยละ 10.4 (ร้อยละ 10.2 และ 10.6 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) อพยพย้ายที่อยู่มานาน 1 – 10 ปี ร้อยละ 3.3 อพยพย้ายที่อยู่มานาน 31 – 40 ปี ร้อยละ 1.7 อพยพย้ายที่อยู่มานาน 41 – 50 ปี และมีเพียงร้อยละ 0.7 ที่เพิ่งอพยพย้ายที่อยู่มาได้ไม่ถึงปี ซึ่งให้เห็นว่าในปัจจุบันมีการอพยพย้ายถิ่นน้อยมาก

หากจะเปรียบเทียบการอพยพย้ายครอบครัวของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับในเขตภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่า มีครอบครัวที่อพยพย้ายที่อยู่ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างมากกว่าภาคเหนือตอนบน กล่าวคือ มีครอบครัวในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 51 ที่อพยพย้ายที่อยู่ ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนบนจะมีครอบครัวอพยพย้ายที่อยู่เพียงร้อยละ 33.3 เท่านั้น

(2) ภูมิลำเนาเดิม

ในกลุ่มครอบครัวยากจนร้อยละ 42 ที่อพยพย้ายมาจากที่อื่นๆ พบว่า ครอบครัวเหล่านี้ย้ายมาจากที่ต่างๆ กัน ได้แก่ ย้ายมาจากจังหวัดอื่นในภาคเหนือร้อยละ 9 ย้ายมาจากต่างอำเภอและต่างตำบลด้วยร้อยละเท่ากัน คือ ร้อยละ 9.9 (ร้อยละ 9.3 และ 6 ตามลำดับในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 10.6 และ 13.9 ตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) ย้ายมาจากต่างหมู่บ้าน ร้อยละ 5.9 (ร้อยละ 7.4 และ 4.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และย้ายมาจากภาคอื่นร้อยละ 7.3 ในกลุ่มที่ย้ายมาจากภาคอื่นๆ พบว่า เป็นพวกที่ย้ายมาจากภาคกลางร้อยละ 4.2 มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 2.6 และมาจากภาคตะวันออกร้อยละ 0.5

เป็นที่น่าสังเกตว่ามีครอบครัวอพยพที่ย้ายมาจากภาคอื่นๆ ในกลุ่มประชากรภาคเหนือตอนล่างมีมากกว่าในภาคเหนือตอนบน กล่าวคือ มีในภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 11.5 แต่มีในภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.3 ในกลุ่มครอบครัวอพยพในภาคเหนือตอนล่าง พบว่า ส่วนใหญ่ย้ายมาจากภาคกลางร้อยละ 7.7 และจากภาคอีสานร้อยละ 3.8 ในขณะที่กลุ่มครอบครัวอพยพในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.4 อพยพมาจากภาคอีสาน และร้อยละ 1.8 อพยพย้ายมาจากภาคกลาง

4.2.1.12 การเคลื่อนย้ายแรงงานในรอบปีที่ผ่านมา

จากผลการศึกษาลักษณะการประกอบอาชีพของประชากรยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่า อาชีพหลักของประชากรกลุ่มนี้เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งสิ้น กล่าวคือ มีผู้ประกอบอาชีพรับจ้างทางการ

เกษตรมากที่สุด รองลงมาเป็นอาชีพเกษตรกรรม การศึกษาถึงจำนวนวันที่ประกอบอาชีพหลัก พบว่าในเขตภาคเหนือประชากรยากจนมีเวลาทำงานเฉลี่ยเพียง 167.3 วันต่อปี และเมื่อศึกษาการประกอบอาชีพรอง ก็พบว่าประชากรส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพรองถึงร้อยละ 73 ส่วนในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพรอง ก็พบว่าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตร โดยมีเวลาทำงานเฉลี่ย 99.6 วันต่อปี กล่าวได้ว่ายังมีเวลาที่เหลือจากการทำงานทั้งอาชีพหลักและอาชีพรองอยู่อีกมาก ซึ่งจะเป็นระยะเวลานอกฤดูปลูกและฤดูเก็บเกี่ยว ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจมีการเคลื่อนย้ายแรงงานทั้งเคลื่อนย้ายเข้าและเคลื่อนย้ายออกจากชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ในเขตภาคเหนือโดยภาพรวมมีการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าและออกจำนวนทั้งสิ้น 177 ราย เป็นการย้ายแรงงานเข้าทั้งก่อนและหลัง 6 เดือนที่ศึกษา ร้อยละ 40.7 และเคลื่อนย้ายแรงงานออกก่อนและหลัง 6 เดือนที่ศึกษา ร้อยละ 59.3 การเคลื่อนย้ายแรงงานส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงก่อนหกเดือนที่ทำการศึกษาคือ คิดเป็นร้อยละ 57.1 มากกว่าการเคลื่อนย้ายแรงงานที่เกิดขึ้นในช่วงหกเดือนที่ทำการศึกษาซึ่งมีค่าร้อยละ 42.9

ตารางที่ 8 การเคลื่อนย้ายแรงงานเข้า – ออก ของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือปี 2541

ลำดับ ที่	ลักษณะการเคลื่อนย้าย แรงงาน	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ย้ายเข้ามากกว่า 6 เดือน	23.2	29.5	30.4	30.0	7.3	26.1	19.1
2	ย้ายเข้าภายใน 6 เดือน	17.5	4.5	21.7	10.4	4.9	31.9	21.8
3	ย้ายออกมากกว่า 6 เดือน	33.9	40.9	17.4	32.8	34.1	34.8	34.5
4	ย้ายออกภายใน 6 เดือน	25.4	25.0	30.4	26.9	53.7	7.2	24.5

(1) ลักษณะของผู้อพยพย้ายเข้ามานานกว่า 6 เดือน

ผู้อพยพย้ายเข้ามานานกว่า 6 เดือน ส่วนใหญ่ร้อยละ 34.1 เป็นหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ 40 และ 28.6 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) รองลงไปร้อยละ 17.1 เป็นภรรยาหรือบุตรชาย มีส่วนน้อยเป็นบุตรเขยหรือสะใภ้ บุตรสาว หลานสาว และหลานชาย ร้อยละ 9.8, 5.0 และ 4.9 ตามลำดับ กล่าวได้ว่า นอกจากหัวหน้าครัวเรือนที่นับเป็นผู้อพยพเข้าเป็นส่วนใหญ่แล้ว ก็พบว่าส่วนใหญ่ของผู้อพยพเข้าเป็นเพศชาย ถึงร้อยละ 70.7 เท่าๆ กันทั้งตอนบนและตอนล่างของภาค การศึกษาส่วนใหญ่ร้อยละ 63.4 จบชั้นประถมศึกษา (ร้อยละ 65 และ 61.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ร้อยละ 19.5 มีอายุระหว่าง 21 – 25 ปี (ร้อยละ 5 และ 33.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) เป็นที่น่าสังเกตว่ามีผู้อพยพเข้าที่มีอายุต่ำกว่า 5 ปี ร้อยละ 7.3 และยังพบว่าผู้มีอายุมากถึง 61 ปี ที่อพยพย้ายเข้า ร้อยละ 2.4 สาเหตุของการอพยพย้ายเข้าส่วนใหญ่ร้อยละ 39 เป็นการอพยพเนื่องจากหางานทำ (ร้อยละ 40 และ 38.1 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) รองลงไปร้อยละ 34.1 เป็นการอพยพเนื่องจากมีครอบครัว อย่างไรก็ดี พบว่ามีผู้ที่อพยพย้ายเข้าเนื่องจากตกงานร้อยละ 9.8 กลุ่มบุคคลกลุ่มนี้เป็นประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มประชากร

อพยพเข้าเหล่านี้ไปประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมถึงร้อยละ 34.1 (ร้อยละ 35 และ 33.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ไปประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตรร้อยละ 22 และไปประกอบอาชีพรับจ้างนอกภาคเกษตรร้อยละ 12.2

(2) ลักษณะของผู้อพยพย้ายเข้าน้อยกว่า 6 เดือน

ผู้อพยพย้ายเข้าน้อยกว่า 6 เดือน ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 71 เป็นเพศชายเท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง เป็นบุตรชายของครัวเรือนร้อยละ 51.6 (ร้อยละ 57.1 และ 50 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีการศึกษาระดับประถมศึกษาร้อยละ 77.4 มีอายุ 16 – 20 ปี ร้อยละ 29 (ร้อยละ 14.3 และ 33.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) สาเหตุของการอพยพเนื่องมาจากภาวะการทำงาน ร้อยละ 35.5 (ร้อยละ 28.6 และ 37.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และอาชีพที่ทำในต่างท้องถิ่น ได้แก่ อาชีพรับจ้างนอกการเกษตรมากถึงร้อยละ 61.3

(3) ลักษณะของผู้อพยพย้ายออกมากกว่า 6 เดือน

ผู้อพยพย้ายออกมากกว่า 6 เดือน ส่วนใหญ่ร้อยละ 58.3 เป็นเพศชาย (ร้อยละ 59.1 และ 57.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) เป็นที่น่าสังเกตว่ามีสถานภาพเป็นบุตรชาย ร้อยละ 41.7 (ร้อยละ 54.5 และ 34.2 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และเป็นบุตรสาวร้อยละ 38.3 (ร้อยละ 36.4 และ 39.5 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ซึ่งให้เห็นว่าสัดส่วนของบุตรชายและบุตรสาวที่อพยพออกจากท้องถิ่นมากกว่า 6 เดือน อยู่ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ส่วนใหญ่ร้อยละ 65 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 50 และ 73.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีอายุอยู่ระหว่าง 21 – 25 ปี และ 26 – 30 ปี ร้อยละ 25 เท่ากัน (ร้อยละ 13.6 และ 36.4 ตามลำดับในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 31.6 และ 18.4 ตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) สาเหตุของการอพยพย้ายออก ส่วนใหญ่ร้อยละ 50 เป็นการออกไปทำงาน (ร้อยละ 59.1 และ 44.7 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) รองลงมาร้อยละ 30 อพยพย้ายออกเนื่องจากมีครอบครัว ผู้อพยพออกเหล่านี้ประกอบอาชีพรับจ้างนอกเกษตรเป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 58.3 (ร้อยละ 63.6 และ 55.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ)

สถานที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ร้อยละ 33.3 (ร้อยละ 45.5 และ 26.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) อยู่ภายในจังหวัดเดียวกัน ร้อยละ 26.7 อยู่ในจังหวัดอื่นในภาคเหนือ และเป็นที่น่าสังเกตว่ามีผู้อพยพออกไปอยู่กรุงเทพมหานครถึงร้อยละ 21.7 เท่าๆ กันทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง

(4) ลักษณะของผู้อพยพย้ายออกน้อยกว่า 6 เดือน

ผู้อพยพย้ายออกน้อยกว่า 6 เดือน ในภาพรวมแล้วเป็นเพศชายเกินครึ่งหรือร้อยละ 55.6 นั่นก็คือในเขตภาคเหนือตอนบน ผู้อพยพย้ายออกเป็นเพศชายและเพศหญิงร้อยละ 50 เท่ากัน ส่วนในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็นเพศชายมากกว่า กล่าวคือ เป็นเพศชายร้อยละ 59.3 ในภาพรวมผู้อพยพย้ายออกจะเป็นบุตรชายเป็นส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 42.2 และเป็นบุตรสาวร้อยละ 35.6 อย่างไรก็ตามก็ตีพบว่า ในเขตภาคเหนือตอนบน ผู้อพยพออกเป็นบุตรสาวมากกว่าบุตรชาย โดยมีผู้อพยพออกเป็นบุตรสาวร้อยละ 38.9 เป็นบุตรชายร้อยละ

27.8 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง มีผู้อพยพเป็นบุตรชายมากกว่าร้อยละ 51.9 และเป็นบุตรสาวร้อยละ 33.3

กลุ่มผู้อพยพย้ายออกส่วนใหญ่ร้อยละ 77.8 มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่ร้อยละ 42.2 ในภาพรวมและสูงสุดในภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 51.9 มีอายุอยู่ระหว่าง 16 – 20 ปี รองลงไปร้อยละ 20 มีอายุระหว่าง 21 – 25 ปี สาเหตุของการย้าย ร้อยละ 62.2 เท่าๆ กันทั้งภาค เนื่องมาจากไปทำงาน โดยไปประกอบอาชีพรับจ้างนอกภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 66.7 โดยเฉพาะภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 70.4 และภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 61.4 สำหรับสถานที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ร้อยละ 28.9 อาศัยอยู่ภายในจังหวัด โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 50 และตอนล่างเพียงร้อยละ 14.8 และรองลงไปร้อยละ 22.2 อาศัยอยู่ในจังหวัดอื่นในภาคเหนือ และอยู่ในกรุงเทพมหานครเท่าๆ กัน หากจะเปรียบเทียบสถานที่อยู่ในปัจจุบันของกลุ่มบุคคลผู้อพยพย้ายออกน้อยกว่า 6 เดือน พบว่าในเขตภาคเหนือตอนบนมีผู้อพยพออกไปอยู่ภายในจังหวัดมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง หากแต่เมื่อเปรียบเทียบสถานที่อยู่ปัจจุบันในกรุงเทพมหานครจะพบว่า ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีผู้อพยพเข้าไปอยู่ในกรุงเทพมหานครถึงร้อยละ 25.9 มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 16.7 สำหรับสาเหตุของการย้าย ร้อยละ 62.2 ระบุว่าไปทำงานโดยไปประกอบอาชีพรับจ้างนอกภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ร้อยละ 66.7

4.2.1.13 สาธารณสุขมูลฐาน

(1) สถานภาพสมรส

หัวหน้าครัวเรือนยากจนที่ศึกษา มีสถานภาพสมรส แต่งงานร้อยละ 75.7 โดยพบว่าหัวหน้าครัวเรือนเขตภาคเหนือตอนล่างอยู่ในสถานภาพสมสร้อยละ 85.6 สูงกว่าหัวหน้าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 66.2 โดยมีสถานภาพเป็นม่ายถึงร้อยละ 21.3 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีหัวหน้าครัวเรือนเป็นม่ายร้อยละ 9.1

หัวหน้าครัวเรือนที่มีสถานภาพสมรส หย่าร้าง มีร้อยละ 3.1 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง โดยมีสาเหตุของการหย่าร้างเนื่องมาจากฝ่ายชายนอกใจ และความเห็นไม่ตรงกัน

นอกจากการหย่าร้างของหัวหน้าครัวเรือนแล้ว ยังศึกษาพบว่า มีบุคคลอื่นๆ ในครอบครัวที่เคยหย่าร้างอีกร้อยละ 5.6 กลุ่มบุคคลที่เคยหย่าร้างได้ระบุถึงสาเหตุของการหย่าร้าง ซึ่งได้แก่ การเข้ากันไม่ได้ ฝ่ายชายมีคนรักใหม่ และฝ่ายชายทอดทิ้ง ตามลำดับ

(2) การคุมกำเนิด

การใช้วิธีคุมกำเนิดของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่า นิยมใช้วิธีทำหมันชายน้อยมากหรือมีเพียงร้อยละ 2.1 และพบเฉพาะครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างเท่านั้น แต่จะนิยมใช้วิธีทำหมันหญิงมากกว่าหรือร้อยละ 14.2 ส่วนวิธีการคุมกำเนิดที่มีผู้นิยมใช้มากที่สุด ได้แก่ การใช้ยาเม็ดคุมกำเนิดมีสูงถึงร้อยละ 29.2 โดยใช้ในภาคเหนือตอนบนถึงร้อยละ 31.7 นอกจากนั้นใช้วิธีคุมกำเนิดโดยใช้ยาฉีดร้อยละ

18.2 มีเพียงเล็กน้อยที่ใช้วิธีคุมกำเนิดวิธีอื่นๆ อาทิเช่น การใช้ห่วงอนามัย ถุงยางอนามัย และการฝังยาคุมกำเนิดบริเวณใต้แขน โดยพบว่ามีความถี่ที่ไม่ได้ใช้วิธีคุมกำเนิดแต่อย่างใดร้อยละ 16.7

ตารางที่ 9 วิธีการคุมกำเนิดของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	วิธีคุมกำเนิด	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ยาเม็ดคุมกำเนิด	29.2	30.5	30.6	31.7	28.6	27.2	27.9
2	ยาฉีดคุมกำเนิด	18.2	18.1	14.4	16.2	16.2	24.3	20.0
3	ทำหมันหญิง	14.2	6.7	18.9	13.0	16.2	14.6	15.4
4	ทำหมันชาย	2.1	-	-	-	1.0	7.8	4.3
5	ห่วงอนามัย	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	-
5	ถุงยางอนามัย	0.5	-	0.9	0.5	-	-	-
5	ฝังยาใต้แขน	0.5	-	-	-	1.0	1.0	1.0
8	ไม่ใช้	35.1	43.8	35.1	39.4	36.2	25.2	30.8

(3) จำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือไม่มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ร้อยละ 16.7 ซึ่งพบส่วนใหญ่ในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 21.3 และตอนล่างเพียงร้อยละ 12 ส่วนใหญ่ร้อยละ 26.7 เท่าๆ กันทั้งภาค มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ 2 คน รองลงไปร้อยละ 24.1 (ร้อยละ 30.3 ในภาคเหนือตอนล่าง และเพียงร้อยละ 18 ในภาคเหนือตอนบน) มีบุตรที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่มากกว่า 3 คน ร้อยละ 19.3 (ร้อยละ 23.6 และ 14.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ 1 คน และร้อยละ 13.2 (ร้อยละ 10.2 และ 16.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่ 3 คน หากจะมองภาพรวมของภาคเหนือก็จะพบว่า ครัวเรือนยากจนดักดาน มีจำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่เฉลี่ย 2.4 คน แต่หากจะเปรียบเทียบจำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่าจำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีถึง 2.8 คน สูงกว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่เพียง 2.1 คน หากจะศึกษาถึงระดับจังหวัด พบว่าครัวเรือนยากจนในจังหวัดเชียงใหม่มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่น้อยที่สุดคือ ไม่ถึง 2 คน (1.97 คน) ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในจังหวัดอุตรดิตถ์มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่มากที่สุดถึง 2.8 คน หากจะเปรียบเทียบครัวเรือนยากจนที่ไม่มีบุตรระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างก็จะพบว่า มีครัวเรือนลักษณะนี้ในเขตภาคเหนือ ตอนบนมากกว่า กล่าวคือ มีถึงร้อยละ 21.3 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 12 ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าครัวเรือนยากจนที่มีบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่สูงที่สุดถึง 10 คน

(4) จำนวนบุตรที่เสียชีวิตก่อนคลอด

ครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 82.8 (ร้อยละ 86.1 และ 79.3 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ไม่มีบุตรที่เสียชีวิตก่อนคลอดเกิดขึ้นในครอบครัว มีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอด 1 คน ร้อยละ 12.7 (ร้อยละ 9.7 และ 15.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอด 2 คน ร้อยละ 2.8 (ร้อยละ 2.3 และ 3.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) และมีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอดมากกว่า 2 คน ร้อยละ 1.7 (ร้อยละ 1.9 และ 1 ในภาคเหนือตอนล่างและตอนบนตามลำดับ) อย่างไรก็ตาม พบว่ามีครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอดถึง 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1 เท่านั้น

หากจะเปรียบเทียบการเสียชีวิตของบุตรก่อนคลอดของครัวเรือนยากจน ระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่าภาคเหนือตอนบนมีครัวเรือนยากจนที่ไม่มีกรณีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอดมากกว่า กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ภาคเหนือตอนบนมีครัวเรือนที่มีบุตรเสียชีวิตก่อนคลอตน้อยกว่า

(5) รายละเอียดของผู้เสียชีวิตคนที่ 1

คนตายในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือคนที่ 1 ส่วนใหญ่มีอายุแรกเกิดถึง 3 ปี หรือวัยทารก คิดเป็นร้อยละ 5.2 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง รองลงไปร้อยละ 4.2 เท่าๆ กันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง เป็นผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 50 ถึง 60 ปี ร้อยละ 4 เป็นผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 60 ปี และร้อยละ 2.6 เสียชีวิตเมื่ออายุมากกว่า 40 ถึง 50 ปี หากจะเปรียบเทียบอายุของผู้ตายคนที่ 1 ระหว่างครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง จะพบว่า ผู้ตายในครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนที่มีอายุมากกว่า 40 ถึง 50 ปี มีสัดส่วนที่สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างมาก กล่าวคือ ในเขตภาคเหนือตอนบนมีถึงร้อยละ 4.6 ในขณะที่เขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 0.5 และยังพบว่าผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 60 ในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ร้อยละของผู้ตายที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่างมีค่าเป็นร้อยละ 6 และ 1.9 ตามลำดับ กล่าวได้ว่า คนตายในครัวเรือนยากจนส่วนมากเป็นทารกและผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 50 ปี สำหรับสาเหตุของการเสียชีวิตนั้น ส่วนใหญ่ร้อยละ 6.4 ระบุว่าไม่ทราบสาเหตุ โรคที่เป็นสาเหตุของการตายรองลงไปได้แก่ โรคเอดส์ และโรคมะเร็ง โดยมีผู้เสียชีวิตเนื่องจากโรคดังกล่าวร้อยละ 1.7 เท่ากัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้เสียชีวิตโดยโรคเอดส์จะปรากฏในภาคเหนือตอนบนเท่านั้น (ร้อยละ 3.2) โดยเฉพาะมีสัดส่วนของผู้ตายด้วยโรคเอดส์ในจังหวัดพะเยาถึงร้อยละ 4.5 ของสาเหตุการตายทั้งหมด สาเหตุของการตายรองลงไปคือ อุบัติเหตุ และโรคมะเร็ง พบว่ามีผู้เสียชีวิตด้วยโรคนี้ร้อยละ 1.4 เท่ากัน นอกจากนั้นพบว่าสาเหตุของการตายอื่นๆ ได้แก่ โรคมาเลเรีย โรคไข้เลือดออก โรคท้องร่วง โรคทางเดินหายใจ โรคปอดบวม โรคหัวใจ โรคเนื้องอกในสมอง โรคตับ และสาเหตุจากการคลอดบุตร

ผู้เสียชีวิตในครัวเรือนยากจนคนที่หนึ่ง ส่วนใหญ่ร้อยละ 6.8 เป็นสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน รองลงไปร้อยละ 5.9 เป็นลูกชาย ร้อยละ 2.8 เป็นลูกสาว ร้อยละ 2.1 เป็นบิดาของหัวหน้าครัวเรือน ร้อยละ 1.9 เป็นมารดาของหัวหน้าครัวเรือน และร้อยละ 1.7 เป็นหัวหน้าครัวเรือน

ผู้เสียชีวิตในครัวเรือนยากจนเสียชีวิตไปในเวลา 1 – 10 ปี เป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 13 รองลง
ไปร้อยละ 4.7 เสียชีวิตไปแล้ว 11 – 20 ปี ร้อยละ 3.1 เสียชีวิตไปแล้ว 21 – 30 ปี

(6) รายละเอียดของผู้เสียชีวิตคนที่ 2

ผู้ตายคนที่ 2 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 3.1 (ร้อยละ 3.7 และ 2.4 ใน
ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) เสียชีวิตเมื่อมีอายุตั้งแต่ แรกคลอดถึง 3 ปี หรือวัยทารก รองลงไป
ร้อยละ 1 เสียชีวิตเมื่อมีอายุมากกว่า 60 ปี นั่นคือ ผู้ตายคนที่ 2 ส่วนใหญ่เป็นทารกและผู้สูงอายุที่มีอายุมาก
กว่า 60 ปี เช่นเดียวกับผู้ตายคนที่ 1 สำหรับสาเหตุของการตาย ส่วนใหญ่ร้อยละ 2.6 ระบุว่า ไม่ทราบสาเหตุ
รองลงไปร้อยละ 0.7 มีสาเหตุมาจากโรคชรา ร้อยละ 6.5 เป็นโรคหัวใจและอุบัติเหตุ นอกจากนั้นส่วนน้อยมี
สาเหตุมาจากโรคเอดส์ ปอดบวม โรคหัวใจ และ เสียชีวิตจากการคลอด

ผู้เสียชีวิตคนที่ 2 ของครัวเรือน ส่วนใหญ่ร้อยละ 2.4 (ร้อยละ 3.2 เท่ากันทั้งภาคเหนือตอนบนและ
ตอนล่าง) เป็นบุตรชาย รองลงไปร้อยละ 2.1 (ร้อยละ 2.3 และ 1.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตาม
ลำดับ) เป็นบุตรสาว เสียชีวิต มาแล้ว 1 – 10 ปี เป็นส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 1.9 (ร้อยละ 2.3 และ 1.4 ในภาค
เหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) รองลงไปร้อยละ 1.7 (ร้อยละ 1.9 และ 1.4 ในภาคเหนือตอนบนและ
ตอนล่างตามลำดับ) เสียชีวิตไปแล้ว 11 – 20 ปี

(7) รายละเอียดคนตายในครัวเรือนคนที่ 3

คนตายในครัวเรือนยากจนคนที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 0.7 (ร้อยละ 1 และ 0.5 ในภาคเหนือตอนบน
และตอนล่างตามลำดับ) มีอายุตั้งแต่แรกคลอดถึง 3 ปี หรือวัยทารก รองลงไป ร้อยละ 0.5 มีอายุมากกว่า 1
ปีถึง 5 ปี มีส่วนน้อยร้อยละ 0.2 เป็นกลุ่มอายุอื่นๆ กลุ่มคนเหล่านี้เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุเป็นส่วนใหญ่
ร้อยละ 2.1 (ร้อยละ 3.2 และ 1 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีส่วนน้อยมีสาเหตุมาจากโรค
มาเลเรีย และอุบัติเหตุ ส่วนใหญ่ของผู้เสียชีวิตคนที่ 3 เป็นบุตรสาวถึงร้อยละ 1.2 (ร้อยละ 1.9 และ 0.5 ใน
ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) โดยเป็นบุตรชายร้อยละ 0.5 เสียชีวิตมาแล้วในช่วงเวลา 1 – 10 ปี
ร้อยละ 0.9 (ร้อยละ 0.9 และ 1 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ)

(8) รายละเอียดคนตายในครัวเรือนคนที่ 4

ผู้ตายในครัวเรือนคนที่ 4 ส่วนใหญ่ร้อยละ 0.5 (เฉพาะจังหวัดเชียงใหม่) มีอายุมากกว่า 20 – 30
ปี เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ ส่วนใหญ่เป็นบุตรสาว และเป็นรุ่นพ่อของหัวหน้าครัวเรือน เสียชีวิตมาแล้ว 1 –
10 ปี เป็นที่น่าสังเกตว่าในครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่าง ไม่มีคนตายในครัวเรือนคนที่ 4 แต่อย่างใด มี
เฉพาะในภาคเหนือตอนบนเท่านั้น

(9) คนพิการในครัวเรือน

การศึกษาคนพิการในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่ามีครัวเรือนยากจนถึงร้อยละ 12.5 ที่
มีคนพิการ โดยครัวเรือนร้อยละ 11.6 (ร้อยละ 12 และ 11.1 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มี
คนพิการ 1 ราย และร้อยละ 0.9 (ร้อยละ 0.5 และ 1.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) มีคน

พิการมากกว่า 1 คน โดยกล่าวได้ว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีคนพิการเฉลี่ย 0.14 คน หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่ามีคนพิการในครัวเรือนภาคเหนือ ตอนบนเฉลี่ย 0.13 คน ในขณะที่ครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างมี คนพิการเฉลี่ย 0.16 คน หากจะเปรียบเทียบคนพิการในครัวเรือนยากจนใน 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษาพบว่า จังหวัดพะเยามีคนพิการเฉลี่ย 0.11 คนต่อครัวเรือน นับว่าต่ำที่สุด ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรมีคนพิการเฉลี่ยสูงที่สุดคือ 0.17 คนต่อครัวเรือน

(10) ผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือน

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือถึงร้อยละ 30.4 (ร้อยละ 29.2 และ 31.7 ในภาคเหนือตอนบน และตอนล่างตามลำดับ) เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรัง ร้อยละ 25.7 เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรัง จำนวน 1 ราย ร้อยละ 4.2 เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรังจำนวน 2 ราย และร้อยละ 0.4 เป็นครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรังมากกว่า 2 ราย นอกจากนี้พบว่าครัวเรือนยากจนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีผู้ป่วยเรื้อรังถึง 4 ราย

ในภาพรวมพบว่าในเขตภาคเหนือครัวเรือนยากจนมีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ย 0.4 คน หากจะเปรียบเทียบภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่า ครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือตอนบนมีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ย 0.3 คน และครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างมี 0.4 คน หากจะศึกษาเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา พบว่า จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่ครัวเรือนยากจนมีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ยถึง 0.4 คน ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยามีผู้ป่วยเรื้อรังเฉลี่ยเพียง 0.3 คน

ผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือนยากจน เป็นโรคหัวใจร้อยละ 5.4 โรคระบบทางเดินหายใจร้อยละ 5.2 ซึ่งเป็นกับครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมากถึงร้อยละ 8.2 ในขณะที่เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.3 เท่านั้น นอกจากนี้พบว่าเป็นโรคระบบทางเดินอาหารร้อยละ 2.4 สำหรับโรคเรื้อรังประเภทนี้จะพบในครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่า กล่าวคือ มีร้อยละ 2.8 ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 1.9 และเป็นที่น่าสนใจว่า ครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่จะมีผู้ป่วยด้วยโรคนี้มากที่สุดถึงร้อยละ 3.8 ครัวเรือนที่มีผู้เจ็บป่วยเรื้อรังด้วยโรคประสาทในภาคเหนือมีร้อยละ 2.6 พบว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่มีผู้เจ็บป่วยด้วยโรคประสาทสูงถึงร้อยละ 4 สูงกว่าจังหวัดอื่นๆ กล่าวคือ จังหวัดกำแพงเพชร มีครัวเรือนที่มีผู้ป่วยด้วยโรคประสาท ร้อยละ 2.9 จังหวัดอุดรดิตถ์มีร้อยละ 1.9 และจังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 0.9 เท่านั้น กล่าวได้ว่า จังหวัดที่มีระดับการพัฒนาสูง ชีวิตความเป็นอยู่จะซับซ้อนมากขึ้น อันนำไปสู่การเกิดความเครียดในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดโรคประสาท (ตารางที่ 10)

โรคเรื้อรังอื่นๆ ที่พบว่าเป็นกันในกลุ่มสมาชิกครัวเรือนยากจนของภาคเหนือ ได้แก่ โรคเกี่ยวกับข้อ ร้อยละ 3.5 โรคเบาหวาน ร้อยละ 1.9 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง โรคตับ ร้อยละ 0.7 โรคความดันโลหิตสูง ร้อยละ 1.7 เฉพาะในภาคเหนือตอนล่าง โรคไต ร้อยละ 2.1 โรคเอดส์ ร้อยละ 1.4 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่สูงถึงร้อยละ 2.9 และจังหวัดพะเยา ร้อยละ 1.8 โรคตา ร้อยละ 1.6 เป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาสูงที่สุดถึงร้อยละ 2.7 โรคโลหิตจาง ร้อยละ 0.9 โรคผิวหนัง ร้อยละ 0.5 เฉพาะใน

เขตภาคเหนือตอนบน โรคผิวหนัง ร้อยละ 0.5 โรคคอหอยพอก ร้อยละ 0.2 เฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์เพียง จังหวัดเดียว และมีครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรังโดยไม่ทราบชนิดของโรคอีกถึงร้อยละ 2.6 ของทั้งหมด

ตารางที่ 10 ชนิดของโรคของผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ชนิดของโรคเรื้อรัง	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	โรคหัวใจ	5.4	4.8	4.5	4.6	6.7	5.8	6.3
2	โรคระบบทางเดินหายใจ	5.2	1.9	2.7	2.3	11.4	4.9	8.2
3	โรคเกี่ยวกับข้อ	3.5	4.8	2.7	3.7	5.7	1.0	3.4
4	โรคประสาท	2.6	4.0	0.9	2.8	1.9	2.9	2.4
5	โรคระบบทางเดินอาหาร	2.4	3.8	1.8	2.8	1.0	2.9	1.9
6	โรคไต	2.1	3.8	0.9	2.3	-	3.9	1.9
7	โรคเบาหวาน	1.9	1.9	-	0.9	2.9	2.9	2.9
8	โรคความดันโลหิตสูง	1.7	-	-	-	2.9	3.9	3.4
9	โรคตา	1.6	1.0	2.7	1.9	1.0	2.0	1.4
10	โรคเอดส์	1.4	2.9	1.8	2.3	-	1.0	0.5
11	โรคผิวหนัง	0.9	1.0	0.9	0.9	-	-	-
12	โรคโลหิตจาง	0.7	-	1.8	0.9	-	1.0	0.5
12	โรคตับ	0.7	-	0.9	0.5	1.9	-	1.0
12	โรคมะเร็ง	0.7	-	2.7	1.4	-	-	-
15	โรคผิวหนัง	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
16	โรคคอหอยพอก	0.2	-	-	-	1.0	-	0.5
17	ไม่ทราบสาเหตุ	2.6	2.9	1.8	2.3	3.8	1.9	2.9

(11) สถานบริการสาธารณสุข

ในยามป่วยไข้ ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือได้ใช้บริการสาธารณสุขหลายประเภทต่างๆ กัน โดยพบว่ามีการใช้บริการจากสถานอนามัยในหมู่บ้านมากที่สุดถึงร้อยละ 66.3 ทั้งครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างมีการใช้บริการจากสถานอนามัยมากที่สุดในสัดส่วนเท่าๆ กัน รองลงไปร้อยละ 23.6 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้บริการจากสถานบริการรักษาพยาบาลในเมือง แต่หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างจะใช้บริการสาธารณสุขประเภทนี้ร้อยละ 32.2 สูงกว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 15.3 เท่านั้น

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้บริการจากโรงพยาบาลเมื่อป่วยใช้ร้อยละ 21.2 และพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 23.1 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 19.4 เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนยากจนในจังหวัดเชียงใหม่ใช้บริการจากโรงพยาบาลสูงที่สุดร้อยละ 31.4 และครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาใช้บริการจากโรงพยาบาลน้อยที่สุดร้อยละ 8.1

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้วิธีซื้อยาบริโภคเองยามป่วยใช้ถึงร้อยละ 10.6 นอกจากนี้ร้อยละ 9.9 ใช้บริการจากอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 16.8 โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรใช้บริการประเภทนี้ถึงร้อยละ 29.1 ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนเลือกใช้บริการประเภทนี้เพียงร้อยละ 3.2 และเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่เพียงจังหวัดเดียว โดยไม่ปรากฏว่ามีการใช้บริการประเภทนี้ในจังหวัดพะเยาแต่อย่างใด

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้บริการสาธารณสุขจากแพทย์ประจำตำบล พระ และแพทย์แผนโบราณน้อยหรือเพียงร้อยละ 3.1, 1.7 และ 0.7 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามในจังหวัดกำแพงเพชรไม่ปรากฏมีครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการจากแพทย์ประจำตำบล สำหรับในจังหวัดพะเยาและจังหวัดอุตรดิตถ์ก็ไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการจากพระ และในจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรก็ไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการจากแพทย์แผนโบราณแต่อย่างใด

ตารางที่ 11 การใช้บริการรักษาพยาบาลของสมาชิกครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือปี 2541

ลำดับ ที่	สถานบริการ การรักษาพยาบาล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	สถานอนามัยประจำหมู่บ้าน	62.1	58.1	78.4	68.5	65.7	32.1	63.9
2	สถานบริการในเมือง	23.6	14.3	16.2	15.3	30.5	34.0	15.3
3	โรงพยาบาล	21.2	31.4	8.1	19.4	27.6	18.4	23.1
4	ซื้อยาบริโภคเอง	10.6	13.3	10.8	12.0	12.4	5.8	9.1
5	อาสาสมัครสาธารณสุข	9.9	6.7	-	3.2	4.8	29.1	16.8
6	แพทย์ประจำตำบล	3.1	3.8	2.7	3.2	5.7	-	2.9
7	พระ	1.7	1.9	-	0.9	-	4.9	2.4
8	แพทย์แผนโบราณ	0.7	1.0	-	0.5	1.9	-	1.0

จากผลการศึกษาที่พบดังกล่าวข้างต้น ทำให้สรุปได้ว่าสถานอนามัยประจำหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญที่สุดในการให้บริการด้านรักษาพยาบาลแก่ครัวเรือนยากจน อย่างไรก็ดี พบว่าก็ยังมียังมีครัวเรือนยากจนที่ใช้บริการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลมากถึงร้อยละ 21.2 เนื่องจากรัฐบาลได้จัดให้มีโครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยที่ยากจน โดยผู้ยากจนสามารถเข้ารับบริการจากโรงพยาบาลของรัฐโดยมิต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ นับเป็นการให้โอกาสผู้ยากจนได้รับการรักษาพยาบาลที่มีมาตรฐาน จึงมีการใช้บริการจากโรงพยาบาลมากขึ้น นอกจากนี้

รัฐบาลยังได้จัดให้มีโครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ โดยให้เงินยังชีพสำหรับผู้ป่วยเอดส์เป็นรายเดือน ผู้ยากจนกลุ่มนี้จึงสามารถเข้ารับบริการการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลได้

(12) ลักษณะสาม

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีส้วมซึมร้อยละ 93.4 โดยพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีส้วมซึมร้อยละ 94.7 ในขณะที่ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนมีส้วมซึมร้อยละ 92.1 และจังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนมีส้วมซึมถึงร้อยละ 99.1 หรือขาดไปเพียงรายเดียว และจังหวัดเชียงใหม่มีครัวเรือนที่มีส้วมซึมเพียงร้อยละ 84.8 ถึงแม้ว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีส้วมซึม น้อยกว่าจังหวัดอื่น แต่ก็เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนที่มีส้วมหลุมมากที่สุดร้อยละ 8.6 อย่างไรก็ดี ในภาพรวมของครัวเรือนทั้งหมด พบว่ามีครัวเรือนที่ไม่มีส้วมร้อยละ 2.8 ของทั้งหมด เมื่อเปรียบเทียบครัวเรือนไม่มีส้วมระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็พบว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนที่ไม่มีส้วม ร้อยละ 3.7 มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีครัวเรือนที่ไม่มีส้วมร้อยละ 1.9 และยังพบว่าจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนที่ไม่มีส้วมมากที่สุดถึงร้อยละ 6.7 แต่ถ้าพิจารณาเป็นรายครัวเรือนทุกพื้นที่ที่ศึกษาจะไม่มีส้วมใช้เพียงจังหวัดละ 1 – 2 รายเท่านั้น

4.2.1.14 ที่ตั้งของครัวเรือน

ที่ตั้งของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนืออยู่ในพื้นที่ก้นดาร์ร้อยละ 27.8 หากจะเปรียบเทียบกับที่ตั้งของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่าง จะพบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างตั้งอยู่ในพื้นที่ก้นดาร์มากกว่า กล่าวคือ มีครัวเรือนร้อยละ 36.1 ตั้งอยู่ในเขตก้นดาร์ ในขณะที่ครัวเรือนภาคเหนือตอนบนตั้งอยู่ในพื้นที่ก้นดาร์เพียงร้อยละ 19.9 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนยากจนตั้งอยู่ในพื้นที่ก้นดาร์ถึงร้อยละ 45.7 จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนยากจนในจังหวัดอุตรดิตถ์ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อพยพย้ายจากบ้านเดิม เนื่องจากน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน (สิริกิติ์) ครัวเรือนเหล่านี้ได้รับการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยให้โดยรัฐบาลผ่านสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรใหม่เป็นพื้นที่ป่าที่หมดสภาพแล้ว ไม่เหมาะกับการทำการเกษตร (ตารางที่ 12)

4.2.1.15 การมีไฟฟ้าใช้

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีไฟฟ้าใช้ร้อยละ 92.7 ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนหรือตอนล่าง ต่างก็มีไฟฟ้าใช้กว่าร้อยละ 90 ทั้งสิ้น โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยา ครัวเรือนยากจนมีไฟฟ้าใช้ถึงร้อยละ 98.2 ในขณะที่ ครัวเรือนยากจนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่มีไฟฟ้าใช้เพียงร้อยละ 88.6 ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดใหญ่ การขยายบริการสาธารณะไปยังพื้นที่ห่างไกลจึงยังไม่ทั่วถึง (ตารางที่ 12)

4.2.1.16 ลักษณะบ้านที่อยู่อาศัย

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 63.2 มีลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูง ไม้ที่ใช้ปลูกบ้านมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นพื้นบ้านหรือฟากบ้านก็ตาม เป็นการปลูกสร้างขึ้นโดยใช้

ไม้ที่มีอยู่หรือหามาได้ในท้องที่ ไม่ได้คำนึงถึงความปลอดภัย ลักษณะบ้านเก่า หากจะเปรียบเทียบลักษณะในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่าภาคเหนือตอนล่างมีครัวเรือนยากจนที่มีบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวคิดเป็นร้อยละ 63.5 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีร้อยละ 58.8 (ตารางที่ 12)

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 14.6 มีลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวไม่มีใต้ถุน โดยพบว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดกำแพงเพชรมีลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวไม่มีใต้ถุนส่วนมากหรือร้อยละ 20.1 และ 19.4 ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนในจังหวัดพะเยามีบ้านลักษณะนี้น้อยกว่า เพียงร้อยละ 9 และในจังหวัดอุตรดิตถ์มีร้อยละ 10.5 เท่านั้น

ครัวเรือนที่อาศัยในบ้านที่มีลักษณะเป็นเพิงและกระท่อมมีมากเป็นอันดับสาม คือร้อยละ 11.8 โดยพบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 14.4 ในขณะที่เป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างเพียงร้อยละ 9.1 หากจะเปรียบเทียบลักษณะบ้านของครัวเรือนยากจนใน 4 จังหวัด จะพบว่าในจังหวัดเชียงใหม่มีครัวเรือนที่มีบ้านเป็นเพิงหรือกระท่อมมากถึงร้อยละ 18.1 มากกว่าครัวเรือนในจังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นจังหวัดในภาคเหนือตอนบนด้วยกัน กล่าวคือ มีเพียงร้อยละ 10.8 และพบว่าจังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนที่อาศัยในเพิงหรือกระท่อมน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 6.7

ครัวเรือนยากจนที่อาศัยในบ้านที่ก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียวมีร้อยละ 6.1 หากจะเปรียบเทียบที่อยู่อาศัยประเภทนี้ในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่า ครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมีสัดส่วนของครัวเรือนที่มีบ้านก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียว สูงกว่าภาคเหนือตอนบน กล่าวคือคิดเป็นร้อยละ 7.2 และ 5.1 ตามลำดับ และหากจะเปรียบเทียบลักษณะบ้านครัวเรือนยากจนที่ก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียวจะพบเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 2

4.2.1.17 ขนาดของตัวบ้าน

บ้านของครัวเรือนยากจนในเขตพื้นที่ภาคเหนือถึงร้อยละ 78.1 มีขนาด 1 – 50 ตารางเมตร หากจะเปรียบเทียบขนาดบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่า มีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีบ้านขนาด 1 – 50 ตารางเมตร มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ในภาคเหนือตอนบนมีร้อยละ 81 และภาคเหนือตอนล่างมีร้อยละ 75 (ตารางที่ 12)

ร้อยละ 16.5 ของครัวเรือนยากจนมีบ้านขนาด 51 – 100 ตารางเมตร โดยเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่าง ร้อยละ 19.2 และเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 13.9 แต่หากจะเปรียบเทียบครัวเรือนที่มีบ้านขนาด 101 – 150 ตารางเมตร ซึ่งมีร้อยละ 3.3 จะพบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนคิดเป็นร้อยละ 4.2 มากกว่าภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 2.4

สำหรับครัวเรือนที่มีบ้านขนาด 151 – 200 ตารางเมตร จะพบว่ามีเพียงร้อยละ 1.6 เป็นบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 2.5 สูงกว่าบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 0.7

หากจะเปรียบเทียบขนาดบ้านเฉลี่ยในภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่าขนาดบ้านเฉลี่ยในภาคเหนือตอนบนเป็น 40.69 ตารางเมตร ในขณะที่ขนาดเฉลี่ยของตัวบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็น 51.66

กล่าวได้ว่าโดยทั่วไปบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีขนาดใหญ่กว่าบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบน

4.2.1.18 จำนวนห้องในบ้าน

ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือมีบ้านซึ่งมีเพียงห้องเดียวร้อยละ 40.1 โดยที่สัดส่วนของครัวเรือนที่มีบ้านเพียง 1 ห้องในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน ครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 38.7 จะมีบ้านที่มีห้อง 2 ห้อง โดยที่พบว่าเป็นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่าคือร้อยละ 43.1 และเป็นบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 34.1

มีครัวเรือนยากจนที่มีบ้านประกอบไปด้วย 3 ห้อง ร้อยละ 14.2 และยังพบว่ามีครัวเรือนอีกร้อยละ 5.2 มีบ้านที่ประกอบไปด้วยห้องมากกว่า 3 ห้อง ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 1.9

นอกจากนั้นพบว่ามีครัวเรือนที่บ้านไม่มีห้อง เนื่องจากลักษณะของที่อยู่อาศัยเป็นเพิงอีกร้อยละ 1.9

4.2.1.19 วัสดุผนังหลังคา

การศึกษาวัสดุผนังหลังคาบ้านของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่าในเขตภาคเหนือตอนบนบ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 66.2 ใช้กระเบื้องผนังหลังคา ในขณะที่บ้านส่วนใหญ่ในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 70.7 ใช้สังกะสีเป็นวัสดุผนังหลังคาบ้าน รองลงไปทั้งในบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่างคือร้อยละ 16.7 และ 16.8 ตามลำดับใช้หญ้าคาหรือแฝกเป็นวัสดุผนังหลังคา นอกจากนี้แล้วมีการใช้วัสดุประเภทอื่นในการผนังหลังคา ได้แก่ ทองแดง สังกะสีกับหญ้าคา ดินปั้น และกระเบื้องกับสังกะสี คิดเป็นร้อยละ 0.5, 0.5, 0.7 และ 0.9 ตามลำดับ

4.2.1.20 มูลค่าของบ้าน

การศึกษาเกี่ยวกับมูลค่าของบ้าน พบว่ามีความหลากหลายตั้งแต่ราคาต่ำกว่า 1,000 บาท จนถึง 700,000 บาท อย่างไรก็ตามพบว่าบ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 18.9 มีมูลค่าคิดเป็นราคาระหว่าง 1,000 ถึง 5,000 บาท โดยจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีบ้านประเภทนี้มากที่สุดถึงร้อยละ 31.4 รองลงไปร้อยละ 16.5 เป็นบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นราคาระหว่าง 10,001 ถึง 20,000 บาท รองลงไปร้อยละ 13.2 เป็นบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นราคา 20,001 – 30,000 บาท

บ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นราคาระหว่าง 5,000 ถึง 10,000 บาท กับราคาระหว่าง 50,001 ถึง 100,000 บาท มีร้อยละ 12 นอกจากนั้นเป็นบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นเงิน 40,001 – 50,000 บาท, 30,001 – 40,000 และมากกว่า 100,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 7.8, 5.9 และ 4.4 ตามลำดับ และเป็นที่น่าสังเกตที่มีบ้านที่มีมูลค่าคิดเป็นเงินต่ำกว่า 1,000 ถึงร้อยละ 3.3

ตารางที่ 12 ทำเลที่ตั้ง ลักษณะบ้านอยู่อาศัย และการมีไฟฟ้าใช้ของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ
ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทของข้อมูล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
	1. ทำเลที่ตั้งของบ้าน							
1	กั้นदार	27.8	20.0	19.8	19.9	45.7	26.2	36.1
2	ไม่กั้นदार	72.2	80.0	80.2	80.1	54.3	73.8	63.9
	2. ลักษณะบ้าน							
1	เพิงและกระท่อม	11.8	18.1	10.8	14.4	6.7	11.7	9.1
2	บ้านไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูง	63.2	57.2	65.8	61.6	72.4	57.2	64.9
3	บ้านไม้ชั้นเดียวไม่มีได้ทุน	14.6	20.1	9.0	14.3	10.5	19.4	14.9
4	บ้านไม้ 2 ชั้น	0.5	-	-	-	1.0	1.0	1.0
5	บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้	3.3	2.9	6.3	12.7	1.0	4.9	2.9
6	บ้านอิฐบล็อกชั้นเดียว	6.1	2.0	8.1	5.1	8.6	5.8	7.2
	3. ขนาดของตัวบ้าน							
1	1 – 50 ตารางเมตร	78.1	79.0	82.9	81.0	79.0	70.9	75.0
2	51 – 100 ตารางเมตร	16.5	14.3	13.5	13.9	16.2	22.3	19.2
3	101 – 150 ตารางเมตร	3.3	5.7	2.7	4.2	3.8	1.0	2.4
4	มากกว่า 151 ตารางเมตร	1.6	1.0	0.9	0.7	-	4.9	2.5
	ขนาดตัวบ้านเฉลี่ย	46.04	42.42	39.05	40.69	39.99	63.55	74.91
	4. จำนวนห้อง							
1	ไม่มีห้อง	1.9	1.0	0.9	0.9	2.9	2.9	2.9
2	1 ห้อง	40.1	39.0	41.4	40.3	44.8	35.0	39.9
3	2 ห้อง	38.7	44.8	41.4	43.1	37.1	31.1	34.1
4	3 ห้อง	14.2	11.4	15.3	13.4	10.5	19.4	14.9
5	มากกว่า 3 ห้อง	5.2	3.9	0.9	2.4	4.8	11.7	8.2
	5. วัสดุผนังหลังคา							
1	กระเบื้อง	38.4	65.7	66.7	66.2	11.4	7.8	9.6
2	สังกะสี	42.2	9.5	19.8	14.8	63.8	77.7	70.7
3	ตองติง	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
4	หญ้าคา+แฝก	16.7	20.0	13.5	16.7	21.9	11.7	16.8
5	สังกะสี+หญ้าคา	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
6	ดินบ้าน	0.7	2.9	-	1.4	-	-	-
7	กระเบื้อง+สังกะสี	0.9	-	-	-	1.0	2.9	1.9

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ประเภทของข้อมูล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	6. การมีไฟฟ้าใช้							
	มีไฟฟ้าใช้	92.7	88.6	98.2	93.5	90.5	93.2	91.8
2	ไม่มีไฟฟ้าใช้	7.3	11.4	1.8	6.5	9.5	6.8	8.2

หากจะเปรียบเทียบมูลค่าของบ้านอาศัยของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่า มูลค่าบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนเฉลี่ยเป็น 36,339.42 บาท และมูลค่าบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่างเฉลี่ย 38,514.28 บาท คิดเป็นค่าเฉลี่ยของมูลค่าบ้านในเขตภาคเหนือ 37,418.68 บาท

หากจะเปรียบเทียบมูลค่าบ้านระหว่างจังหวัด พบว่ามูลค่าบ้านเฉลี่ยของจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าสูงที่สุดคือ 49,895.83 บาท รองลงไปเป็นมูลค่าบ้านในจังหวัดพะเยา มีมูลค่าเฉลี่ย 44,841.17 บาท ในขณะที่จังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่มีมูลค่าบ้านเฉลี่ย 27,802.24 และ 27,580.05 บาท ตามลำดับ

4.2.1.21 ขนาดของพื้นที่อยู่อาศัย

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่ร้อยละ 71.2 มีพื้นที่อยู่อาศัยต่ำกว่าครึ่งไร่ เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนสูงถึงร้อยละ 82.4 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างเพียงร้อยละ 59.6 ในขณะที่มีครัวเรือนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่มีพื้นที่บ้าน 0.51 – 1 ไร่ เพียงร้อยละ 9.3 น้อยกว่าครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างที่มีถึงร้อยละ 17.8 และหากจะมองถึงครัวเรือนที่มีพื้นที่บ้านมากกว่า 1 ไร่ ซึ่งในภาพรวมมีร้อยละ 10 จะพบว่ามีครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.4 แต่มีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 18.4 ที่มีพื้นที่บ้านมากกว่า 1 ไร่ กล่าวได้ว่าครัวเรือนยากจนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมีขนาดของพื้นที่อยู่อาศัยเล็กกว่าภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ ครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีขนาดพื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ย 0.42 ไร่ และครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมีขนาดพื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ย 0.98 ไร่ ในขณะที่ครัวเรือนภาคเหนือโดยภาพรวมจะมีขนาดพื้นที่อาศัยเฉลี่ย 0.7 ไร่

4.2.1.22 การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

ส่วนใหญ่ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือเป็นเจ้าของบ้านและที่ดินที่อยู่อาศัยร้อยละ 65.1 รองลงไปร้อยละ 25.5 เป็นเจ้าของเฉพาะตัวบ้าน มีเพียงร้อยละ 0.5 เป็นเจ้าของบ้านในที่ดินเช่า และมีเพียงร้อยละ 0.2 ซึ่งเป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาที่อาศัยอยู่ในบ้านเช่า และมีเพียงร้อยละ 0.2 ซึ่งเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่ปลูกบ้านอยู่ในพื้นที่ป่า

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่ามีครัวเรือนยากจนที่ไม่มีบ้านและที่ดิน แต่อาศัยอยู่ในบ้านของผู้อื่นมากถึงร้อยละ 8.5 หากจะเปรียบเทียบครัวเรือนลักษณะนี้ใน 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา จะพบว่าเป็น

ครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรสูงถึงร้อยละ 19.4 นอกจากนั้นเป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยา เชียงใหม่ และ อุตรดิตถ์ คิดเป็นร้อยละ 8.1, 3.8 และ 2.9 ตามลำดับ (ตารางที่ 13)

4.2.1.23 ระยะทางระหว่างบ้านกับถนนสายหลักของหมู่บ้าน

ปกติแล้วถนนสายหลักของหมู่บ้านจะเป็นถนนคอนกรีต เชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านกับตำบลและอำเภอ บางหมู่บ้านถนนสายหลักจะเป็นถนนคอนกรีตตลอดสาย ในขณะที่บางหมู่บ้านจะเป็นถนนคอนกรีตเพียงบางช่วง แต่ละหมู่บ้านมักจะใช้งบประมาณต่อเนื่องในการสร้างถนนสายหลัก (ตารางที่ 13)

ในการศึกษาระยะทางระหว่างบ้านกับถนนสายหลัก พบว่าร้อยละ 44.1 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีบ้านอยู่ห่างจากถนนสายหลักไม่เกิน 10 เมตร หากจะเปรียบเทียบกับครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างจะพบว่า ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีบ้านอยู่ห่างจากถนนหลักไม่เกิน 10 เมตร มากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน หรือคิดเป็นร้อยละ 51.4 และ 37 ตามลำดับ และหากจะเปรียบเทียบใน 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา พบว่า ครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนประเภทนี้ถึงร้อยละ 60 ในขณะที่เป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่เพียงร้อยละ 28.6

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 21.7 มีบ้านอยู่ห่างจากถนนสายหลักจากหมู่บ้าน 11 – 50 เมตร และร้อยละ 7.4 มีบ้านอยู่ห่างจากถนนสายหลัก 51 – 100 เมตร ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนถึงร้อยละ 9.7 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.4

รองลงไปครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 13.9 มีบ้านตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักของหมู่บ้าน 101 – 500 เมตร และมีเพียงร้อยละ 6 ที่มีบ้านตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักของหมู่บ้านมากกว่า 1 กิโลเมตร โดยเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.6 และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.8 โดยเฉพาะพบว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีบ้านห่างจากถนนหลักมากกว่า 1 กิโลเมตรถึงร้อยละ 12.5

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาระยะทางเฉลี่ยระหว่างที่พักอาศัยของครัวเรือนยากจนกับถนนสายหลักของหมู่บ้าน พบว่า ในเขตภาคเหนือตอนบนมีระยะทางเฉลี่ย 361.36 เมตร โดยในจังหวัดเชียงใหม่มีระยะทางเฉลี่ย 492.1 เมตร และในจังหวัดพะเยามีระยะทางเฉลี่ย 237.65 เมตร สำหรับในเขตภาคเหนือตอนล่าง พบว่ามีระยะทางเฉลี่ยน้อยกว่าเขตภาคเหนือตอนบนคือ 257.0 เมตร โดยในจังหวัดอุตรดิตถ์มีระยะทางเฉลี่ย 244.9 เมตร และในจังหวัดกำแพงเพชรมีระยะทางเฉลี่ย 269.3 เมตร ส่วนระยะทางเฉลี่ยระหว่างที่พักครัวเรือนยากจนกับถนนสายหลักในหมู่บ้านในเขตภาคเหนือเป็น 310.1 เมตร

4.2.1.24 คอกสัตว์

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนส่วนใหญ่ร้อยละ 66.5 ไม่มีคอกสัตว์ แต่พบว่ามีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนถึงร้อยละ 72.7 ที่ไม่มีคอกสัตว์ ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างที่ไม่มีคอกสัตว์ร้อยละ 60.1 ในกลุ่มครัวเรือนที่ไม่มีคอกสัตว์ จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนที่ไม่มีคอกสัตว์มากถึง

ร้อยละ 81 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าครัวเรือนยากจนมีการเลี้ยงสัตว์น้อยมากในจังหวัดเชียงใหม่ (ตารางที่ 13)

หากจะศึกษาถึงครัวเรือนที่มีคอกสัตว์ในบ้าน ซึ่งมีถึงร้อยละ 32.8 พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 23.6 จะมีคอกสัตว์ในบริเวณบ้าน มากกว่าจะเลี้ยงไว้ใต้ถุนบ้าน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 9.2 มีเพียงร้อยละ 0.7 เท่านั้นที่มีคอกสัตว์ตั้งอยู่ที่นา

ตารางที่ 13 ขนาดพื้นที่บ้านและกรรมสิทธิ์ ทำเลคอกสัตว์บริเวณบ้าน และระยะห่างจากถนนสายหลักในหมู่บ้านของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทของข้อมูล	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	1. ขนาดพื้นที่อยู่อาศัย							
	ต่ำกว่า 0.5 ไร่	71.2	78.1	86.5	82.4	59.0	60.2	59.6
	0.5 – 1.0 ไร่	13.4	14.3	4.5	9.3	12.4	23.3	17.8
	มากกว่า 1 ไร่	10.0	3.0	1.8	2.4	23.9	12.6	18.4
	ไม่ตอบ	5.2	4.8	7.2	6.0	4.8	5.2	4.3
	ขนาดพื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ย	0.7	0.5	0.4	0.4	0.9	1.1	1.0
2	2. กรรมสิทธิ์							
	เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน	65.1	70.5	60.4	65.3	70.5	59.2	64.9
	เจ้าของเฉพาะตัวบ้าน	25.5	25.7	29.7	27.8	25.7	20.4	23.1
	เจ้าของบ้านในที่ดินเช่า	0.5	-	0.9	0.5	-	1.0	0.5
	บ้านเช่า	0.2	-	0.9	0.5	-	-	-
	อาศัยบ้านผู้อื่นอยู่	8.5	3.8	8.1	6.0	2.9	19.4	11.1
6	ปลูกบ้านในพื้นที่ป่า	0.2	-	-	-	1.0	-	0.5
3	3. บ้านกับถนนสายหลัก							
	ไม่เกิน 10 เมตร	44.1	28.6	45.0	37.0	60.0	42.7	51.4
	11 – 50 เมตร	21.7	23.9	21.6	22.7	18.1	23.4	20.7
	51 – 100 เมตร	7.4	9.5	9.9	9.7	4.9	5.9	5.4
	101 – 500 เมตร	13.9	15.3	13.5	14.3	9.6	17.6	13.6
	501 – 1,000 เมตร	6.6	10.5	7.2	8.8	1.9	6.8	4.3
	มากกว่า 1,000 เมตร	6.0	12.5	2.7	7.6	5.8	3.9	4.8
	ระยะทางเฉลี่ย	310.1	492.1	237.7	361.4	244.9	269.3	257.0
4	4. ทำเลคอกสัตว์							
	ไม่มีคอกสัตว์	66.5	81.0	64.9	72.7	67.6	52.4	60.1
	ใต้ถุนบ้าน	9.2	3.8	9.0	6.5	7.6	16.5	12.0
	ในบริเวณบ้าน	23.6	13.3	26.1	19.9	24.8	30.1	27.4
4	ที่นา	0.7	1.9	-	0.9	-	1.0	0.5

4.2.1.25 ทรัพย์สินในปัจจุบัน

การศึกษาทรัพย์สินของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ซึ่งรวมถึงสัตว์เลี้ยง ซึ่งได้แก่ โค และ กระบือ เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ ซึ่งประกอบด้วย รถไถเดินตาม และล้อหรือเกวียน พาหนะ ซึ่งได้แก่ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ และรถยนต์ เครื่องใช้ในครัวเรือน ประกอบไปด้วย วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น ชุดรับแขก เตาหุงต้มอาหาร ตลอดจนเครื่องประดับทอง และเงินออม พบว่า ส่วนใหญ่ของครัวเรือนยากจนไม่มีทรัพย์สินประเภทต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว (ตารางที่ 4)

ในด้านทรัพย์สินประเภทสัตว์เลี้ยงประเภทโค ก็พบว่า โดยภาพรวมครัวเรือนยากจนเกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 95 ไม่มีสัตว์เลี้ยงประเภทนี้ อย่างไรก็ตามก็ดีก็พบว่า ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีโคในความครอบครองร้อยละ 7.2 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 2.8 เท่านั้น ในกลุ่มผู้มีทรัพย์สินเป็นโค ส่วนใหญ่จะมีโคจำนวน 2 ตัว

ในด้านของกระบือ พบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนไม่มีกระบือในความครอบครองเลย โดยมีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีกระบือเป็นทรัพย์สินร้อยละ 1.4 ซึ่งก็นับว่าน้อยมาก

หากจะเปรียบเทียบทรัพย์สินประเภทสัตว์เลี้ยง ระหว่างครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมีทรัพย์สินประเภทสัตว์เลี้ยงในสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบน

สำหรับทรัพย์สินประเภทเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ ประเภทรถไถเดินตาม ก็พบว่า ครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีทรัพย์สินประเภทนี้ร้อยละ 34 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียงร้อยละ 6.5 หากจะศึกษาถึงทรัพย์สินประเภทล้อหรือเกวียนก็เช่นเดียวกัน พบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีล้อหรือเกวียนร้อยละ 2.9 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 0.5 กล่าวได้ว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือโดยภาพรวมมีทรัพย์สินประเภท เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพน้อยมาก กล่าวคือมีเพียงร้อยละ 15.1 ที่มีรถไถเดินตาม และมีเพียงร้อยละ 1.7 ที่มีล้อหรือเกวียน และกล่าวได้ว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง มากกว่าภาคเหนือตอนบน

สำหรับทรัพย์สินประเภทยานพาหนะ ในส่วนของรถจักรยาน พบว่าในภาพรวม ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 39.8 มีรถจักรยานไว้ในความครอบครอง โดยพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีรถจักรยานใช้ในครัวเรือนร้อยละ 54.4 สูงกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนซึ่งมีเพียงร้อยละ 39.8 สำหรับรถจักรยานยนต์ พบว่าในภาพรวมครัวเรือนภาคเหนือมีรถจักรยานยนต์ในความครอบครอง ร้อยละ 30 และก็ยังพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีรถจักรยานยนต์ในครัวเรือนร้อยละ 31.7 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 27.3 นอกจากนี้ยังพบว่ารถจักรยานยนต์ในความครอบครอง ส่วนใหญ่ร้อยละ 16.5 ครัวเรือนได้มาในช่วงเวลา 1 – 5 ปี ในส่วนของรถยนต์พบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือในภาพรวมมีรถยนต์ในความครอบครองเพียงร้อยละ 1.5

ทรัพย์สินประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน ในส่วนของวิทยุ พบว่าในภาพรวมของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ร้อยละ 30.9 มีวิทยุไว้รับฟังข่าวสารและสิ่งบันเทิง พบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีครัวเรือนที่มีวิทยุไว้ในครัวเรือนร้อยละ 32.9 สูงกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 28.4 ในส่วนของโทรทัศน์ พบว่ามีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือโดยภาพรวมมีโทรทัศน์ขาวดำในความครอบครองร้อยละ 22.2 โดยพบว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างมีโทรทัศน์ในครัวเรือนร้อยละ 23.1 สูงกว่าภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 21.3 ส่วนโทรทัศน์สี พบว่าครัวเรือนยากจนเขตภาคเหนือมีโทรทัศน์สีในความครอบครองถึงร้อยละ 44.8 โดยพบว่าครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างมีโทรทัศน์สีในครัวเรือนร้อยละ 50 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 39.9

สำหรับตู้เย็น พบว่าครัวเรือนภาคเหนือในภาพรวมร้อยละ 28.8 มีตู้เย็นในครัวเรือน พบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีตู้เย็นในความครอบครองร้อยละ 31 สูงกว่าครัวเรือนยากจนในภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีร้อยละ 26.4

ในส่วนของชุดรับแขก ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีชุดรับแขกที่บ้านร้อยละ 1.9 และพบว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนมีชุดรับแขกร้อยละ 2.3 สูงกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีร้อยละ 1.4 เท่านั้น

การหุงต้มอาหารในครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 69.3 ใช้เตาอั้งโล่ในการประกอบอาหาร หากจะเปรียบเทียบภาคเหนือตอนบนกับภาคเหนือตอนล่างก็พบว่าทั้ง 2 ส่วนมีครัวเรือนที่ใช้เตาอั้งโล่ร้อยละ 69 เท่าๆ กัน แต่พบว่ามีความแปรปรวนในการใช้เตาอั้งโล่ในกลุ่ม 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา กล่าวคือพบว่าครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์ใช้เตาอั้งโล่ถึงร้อยละ 89.5 ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรมีการใช้เตาอั้งโล่เพียงร้อยละ 49.5 เท่านั้น หากแต่มีการหุงต้มอาหารโดยการก่อไฟกับพื้นสูงถึงร้อยละ 26.2 และมีการใช้เตาแก๊สสูงถึงร้อยละ 16.5

นอกจากการประกอบอาหารโดยใช้เตาอั้งโล่เป็นส่วนใหญ่แล้ว รองลงไปร้อยละ 13.9 ครัวเรือนยากจนภาคเหนือใช้วิธีการก่อไฟกับพื้น ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชรเป็นส่วนใหญ่คือร้อยละ 27.6 และ 26.2 ตามลำดับ ในขณะที่เป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาและอุดรดิตถ์มีน้อยมากเพียงร้อยละ 1.8 และ 1 ตามลำดับ

นอกจากนั้นเป็นส่วนน้อยของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีการใช้เตาแก๊ส ร้อยละ 9.9 ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรและพะเยา คิดเป็นร้อยละ 16.5 และ 13.5 ตามลำดับ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่เพียงร้อยละ 5.7 และ 3.8 ตามลำดับ และยังมีครัวเรือนที่ใช้ทั้งเตาแก๊สและเตาอั้งโล่ ร้อยละ 7.9

ในส่วนของเครื่องประดับประเภททอง ส่วนใหญ่ร้อยละ 94.1 ไม่มีทรัพย์สินประเภทนี้แต่อย่างใด หากจะเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา จะพบว่า ครัวเรือนในจังหวัดพะเยามีครัวเรือนที่มีเครื่องประดับเป็นทองมากที่สุดคือร้อยละ 8.1 และครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์มีเพียงร้อยละ 2.2 เท่านั้นที่มีเครื่องประดับเป็นทอง ส่วนใหญ่จะมีเครื่องประดับเป็นทองที่มีมูลค่าระหว่าง 0.5 – 1 บาทน้ำหนัก

ในส่วนของเงินออมในครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 89.7 ไม่มีเงินออมในครัวเรือนเลย ในกลุ่มครัวเรือนที่มีเงินออม พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 4 มีเงินออมเพียง 101 – 500 บาท และรองลงไปร้อยละ 3.3 มีเงินออมเพียง 1,001 – 5,000 บาท การศึกษาค่าเฉลี่ยเงินออมพบว่า ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือโดยภาพรวมมีเงินออมเฉลี่ย 220.54 บาทต่อครัวเรือน หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง จะพบว่าเงินออมเฉลี่ยของครัวเรือนภาคเหนือตอนบนเป็น 147.59 บาท และ เงินออมเฉลี่ยของครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างเป็น 296.67 บาท หากจะเปรียบเทียบในระดับ 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา พบว่า เงินออมเฉลี่ยของครัวเรือนอุดรดิตถ์เป็น 411.43 บาท นับว่าสูงที่สุด ครัวเรือนจังหวัดกำแพงเพชรเป็น 178.53 บาท ครัวเรือนจังหวัดพะเยาเป็น 152.07 บาท และครัวเรือนจังหวัดเชียงใหม่มีเงินออมเฉลี่ยต่ำที่สุดที่ 142.86 บาท

ตารางที่ 14 ทรัพย์สินในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ทรัพย์สินในปัจจุบัน	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	สัตว์เลี้ยง							
	- โค	4.9	0.4	3.6	2.9	3.9	10.8	7.3
	- กระบือ	0.6	-	-	-	1.0	2.0	1.5
2	เครื่องมือประกอบอาชีพ							
	- รถไถเดินตาม	15.1	1.9	10.8	6.5	7.6	40.8	24.0
	- ล้อ (เกวียน)	1.7	1.0	-	0.5	3.8	1.9	2.9
3	ยานพาหนะ							
	- รถจักรยาน	46.9	13.4	64.0	39.8	45.8	63.1	54.4
	- รถจักรยานยนต์	30.0	26.7	28.8	27.3	28.6	36.0	31.7
	- อายุรถ 1 – 5 ปี	16.5	9.5	16.2	13.0	20.0	20.4	20.2
	- รถยนต์	1.5	3.0	-	1.5	2.0	2.0	2.0
4	เครื่องใช้ในบ้าน							
	- วิทยุ	30.9	21.0	44.1	32.9	32.4	25.2	28.4
	- โทรทัศน์ขาวดำ	22.2	3.8	37.8	21.3	19.0	27.2	23.1
	- โทรทัศน์สี	44.8	40.0	39.6	39.9	44.8	55.4	50.0
	- ตู้เย็น	28.8	34.3	27.9	31.0	26.7	26.2	26.4
	- ชุดรับแขก	1.9	2.9	1.8	2.3	1.9	1.0	1.4
5	เครื่องประดับทองคำ	5.8	5.8	8.1	6.9	2.2	7.8	4.9
	เงินออมเฉลี่ย	220.54	142.86	152.07	147.59	411.43	178.53	296.67

4.2.2 สภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินทางการเกษตร

เมื่อพิจารณาถึงประเด็นปัญหาความยากจนหรือการที่คนในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งของประเทศยากจน สาเหตุหนึ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่มีผลไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ก็คือสภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินหรือพื้นที่ผลิตทางการเกษตร จึงจำเป็นต้องนำมาพิจารณาเป็นปัจจัยหรือตัวแปรหลักพื้นฐานประการหนึ่งที่ขาดไม่ได้ เพราะกรณีสภาวะแวดล้อมทางกายภาพไม่เอื้ออำนวย อาทิ ดินเลว ดินตื้น เนื้อดินหยาบไม่อุ้มน้ำ ดินมีมลพิษ ทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำมีไม่เพียงพอ ขาดแคลนในช่วงฤดูแล้งทั้งน้ำอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตร น้ำมีมลพิษ ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย แคว้งผาเปิดหน้าดิน จนถูกกัดเซาะหรือกัดกร่อนพังทลายหรือพัดพาหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์และมีธาตุอาหารไปด้วยการกระทำของน้ำและลมเป็นสำคัญ เหล่านี้ นอกจากประชากรจะใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยหรือใช้ไม่ได้แล้ว ยังเป็นแรงผลักดันให้ประชากรในพื้นที่ต้องอพยพหรือออกไปหางานที่อื่น หรือทำงานอื่นนอกการเกษตร ซึ่งก็ก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานในประเทศหรือต่างประเทศ รวมถึงการตกลูกกลับภูมิลำเนาในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจและเป็นการระแ่ครอบครัว หรืออาจเรียกได้ว่าเกิดภาวะยากจนฉับพลัน อันจะมีผลตามมาอีกมากมายซึ่งรวมถึงทั้งสุขภาพจิตและสุขภาพกายโดยส่วนรวมด้วย

เรื่องของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทรัพยากรธรรมชาตินี้ รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่นอกจากจะให้ **“การบริหารจัดการการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”** เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท ที่เน้น **“คน”** เป็นศูนย์กลางและเป้าหมายหลักของการพัฒนาแล้ว ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนหรือคนจนในระดับประเทศ ก็ยังได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์และกรอบแนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนใหม่ ที่พิจารณาความยากจนในแง่ของการขาดทางเลือก และโอกาสในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งยอมรับให้ **“จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”** เป็นองค์ประกอบสำคัญอันดับสองรองจาก **“จนเงิน”** เพราะองค์ประกอบหรือปัจจัยในด้านนี้จะเป็นส่วนช่วยสร้างเสริมโอกาสให้กลุ่มคนยากจนจำนวน 8 ล้านคนในการประกอบอาชีพการเกษตรให้มีรายได้พอเพียง และมีทางเลือกที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชนบทได้อย่างมั่นคง ดังรายละเอียดในกรอบแนวคิดด้านตัวชี้วัดความยากจน (รูปที่ 2 หน้า 13)

4.2.2.1 ทรัพยากรดินและการใช้ที่ดิน

สำหรับพื้นที่ทำกินหรือที่ทำการเกษตรของประชากรเป้าหมายยากจนในภาคเหนือ (ทางการปกครอง) พบว่าส่วนใหญ่หรือเกินครึ่งหรือร้อยละ 55.1 ของทั้งหมด เป็นที่ราบ ที่ดอน และที่เชิงเขาในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 57.2 ของทั้งหมดเป็นที่ราบ ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง และที่ดอนในภาคเหนือตอนล่าง

อย่างไรก็ดี ประชากรยากจนในภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างก็ได้มีโอกาสทำกินหรือผลิตทางการเกษตรมากที่สุดในพื้นที่ราบเหมือนๆ กันประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 26.9 และร้อยละ 27.4 ตามลำดับ ส่วนที่ยังต้องอาศัยทำกินในเขตที่ราบขั้นบันไดและที่สูงหรือที่ภูเขา นับว่าน้อยมาก (การศึกษาค้นคว้าได้มุ่งประเด็นที่จะศึกษาประชากรชนบทไทยที่ยากจน แต่ไม่ได้เน้นการเลือกศึกษาประชากรชาวไทยภูเขา) ดังนั้นปัญหาการเปิดหน้าดินทำการเกษตรบนที่สูงจนดินพังทลาย และส่งผลให้สูญเสียผลผลิตจึงปรากฏน้อยมากเช่นกัน ยกเว้นเฉพาะพื้นที่สูงเชิงเขาในจังหวัดเชียงใหม่ที่ประชากรมากกว่า 1 ใน 4 หรือร้อยละ 26.7 ของทั้งหมดยอมรับว่าเคยประสบกับปัญหาดินหน้าถูกกัดเซาะพังทลาย ส่งผลให้ผลผลิตเสียหายเกือบทั้งหมด ยิ่งกว่านั้นประมาณร้อยละ 10 – 15 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 11.1 และ 14.4 ของประชากรทั้งหมดในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ยังเผชิญกับปัญหาน้ำขาดแคลนไม่พอใช้ในฤดูแล้ง และพบว่าระดับบนสุดของน้ำได้ดินปัจจุบันได้ลดลงต่ำกว่าระดับปกติในอดีต และถ้าเป็นพื้นที่ป่าถูกเปิดทำการเกษตร โดยการถางและเผาติดต่อกันมาในอดีตก็พบว่าในปัจจุบันบางพื้นที่เกิดสภาพดินเสื่อมจนต้องทิ้งร้าง และบางแห่งก็ไม่เหลือพืชพรรณใดๆ ปกคลุม จากคำยืนยันของประชากรยากจนในชนบททั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน หรือร้อยละ 15 และร้อยละ 16 ตามลำดับ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ประชากรยากจนจะประสบกับปัญหาเรื่องป่าเปิดเสื่อมโทรมและทิ้งร้างมากกว่าอีกสองจังหวัดตัวอย่าง ทั้งนี้อาจจะอธิบายได้จากพื้นที่หมู่บ้านตัวอย่างยากจนและมีคนตกงานของจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์อยู่ในที่สูงหรือเขตภูเขามากกว่าก็เป็นได้ ดังนั้นการเปิดพื้นที่ป่าแบบเหลือไม้ใหญ่เป็นร่มเงาก็มีร้อยละของผู้ให้ข้อมูลในสองจังหวัดนี้มากกว่าหรือมากกว่าร้อยละ 10 เล็กน้อยเท่าๆ กัน ในขณะที่อีกสองจังหวัดประชากรยากจนให้ข้อมูลเรื่องนี้ต่ำกว่าร้อยละ 10 เหมือนๆ กัน เป็นต้น

นอกจากนี้ประชากรเป้าหมายประมาณครึ่งหนึ่ง หรือร้อยละ 52.8 ของทั้งหมด (ร้อยละ 58.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 46.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยังได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะดินของพื้นที่ทำกินทางการเกษตรในหมู่บ้านของตน คือ เพียงร้อยละ 9.7 ของทั้งหมด หรือร้อยละเท่าๆ กัน ของประชากรในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างที่ให้ความเห็นว่าดินในการทำเกษตรในพื้นที่ของตนอยู่ในเกณฑ์ดีและให้ผลผลิตข้าวนาปีอยู่ระหว่างมากกว่า 400 – 500 กก./ไร่ ซึ่งเป็นเกณฑ์เดียวกับผลผลิตเฉลี่ยข้าวนาปีของภาคเหนือในปี 2540/41 คือ 403 กก./ไร่ (ผลผลิตเฉลี่ยข้าวนาปีของภาคเหนือในปี 2541 คือ 671 กก./ไร่) (เอกสารเลขที่ 31/2542 สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2540/41 หน้า 15 และ 19) ส่วนประชากรอีกร้อยละเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 11.8 ของทั้งหมด (ร้อยละ 13 ของประชากรในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 10.7 ของประชากรในภาคเหนือตอนล่าง) ที่ให้ความเห็นว่าดินดีและให้ผลผลิตเฉลี่ยมากกว่า 500 กก./ไร่ ถึง 1,000 กก./ไร่ แต่เกือบร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด (มากกว่าร้อยละ 17 เท่าๆ กันของ

ประชากรภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง) เห็นว่าดินยังให้ผลผลิตข้าวนาปีต่ำระหว่าง มากกว่า 100 กก./ไร่ ถึง 400 กก./ไร่ นอกจากนี้การพูดถึงผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ที่ต่ำนั้นยังแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพราะที่จริงแล้ว ประชากรเป้าหมายเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็เป็นเพียงผู้รับจ้างทางการเกษตรหรือรับจ้างทั่วไป ไม่ใช่เกษตรกรเจ้าของที่ดิน การให้ข้อมูลเรื่องผลผลิตจึงมักจะเป็นเพียงข้อมูลที่รับทราบจากการไปรับจ้างเพื่อนบ้าน ยกเว้นลักษณะดินที่สามารถบอกได้โดยตรงจากการเป็นเจ้าของที่ดินและจากการเป็นแรงงานในไร่นา และยังสามารถบอกได้ถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่ดินทำกิน หรือวิธีการเพาะปลูกในหมู่บ้านของเขาว่ามีลักษณะอย่างไร คือ มีการใช้ที่ดินในเชิงอนุรักษ์ดินน้ำมากน้อยเพียงใด ซึ่งก็พบว่ามีการตอบในลักษณะหลากหลายด้วยร้อยละที่เล็กน้อยมาก แต่ก็สามารถให้เป็นข้อคิดได้ว่า ถ้าเป็นการปลูกบนเขาหรือพื้นที่สูงหรือลาดเขาที่เป็นการปลูกในแนวเหนือ-ใต้ ที่ปลูกง่าย แต่ขณะเดียวกันก็ง่ายต่อการพังทลายของหน้าดินด้วยการกระทำของน้ำเป็นสำคัญ ด้วยร้อยละเฉลี่ยสูงสุด คือร้อยละ 13 ของทั้งหมด (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 15.9 ของภาคเหนือตอนล่าง) โดยประชากรในจังหวัดอุดรธานีและเชียงใหม่ มีความเห็นในเรื่องนี้สูงสุดคือร้อยละ 27.6 และร้อยละ 14.3 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ ส่วนความเห็นในเชิงอนุรักษ์ดินน้ำของพื้นที่ทำเกษตรจะน้อยมากดังกล่าวแล้ว คือเฉลี่ยร้อยละ 0.5 ถึงร้อยละ 9 ของประชากรทั้งหมดด้วยลักษณะการปลูกพืชเชิงอนุรักษ์จากมากมาหาน้อย คือ มีการทำคันดินและหรือคันคูน้ำรอบแปลงเพาะปลูก (ร้อยละ 9) การปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล (ร้อยละ 8.5) การเลือกประเภทพืชที่เหมาะสมกับดินและน้ำมาปลูก (ร้อยละ 7.5) การปลูกพืชผสมหลายชนิดในแปลงเดียวกัน (ร้อยละ 6.4) มีการเลือกประเภทพืชตระกูลถั่วมาปลูกสลับ (ร้อยละ 5) การปลูกพืชในแนวนอนหรือแนวระดับบนพื้นที่สูงหรือลาดเขา (ร้อยละ 3.5) การปลูกพืชสลับหรือปลูกเป็นแถบตามแนวระดับ (ร้อยละ 2.4) การปลูกแบบขั้นบันไดบนพื้นที่สูงหรือที่ลาดเขา (ร้อยละ 1.2) และมีการใช้พืชคลุมดินหรือวัสดุคลุมดิน (ร้อยละ 0.7) ส่วนในด้านการอนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของดินเกษตร ประชากรให้ความเห็นสูงสุดเฉลี่ยร้อยละ 30.4 ของทั้งหมดว่า ดินได้รับการไถพรวนและเติมปุ๋ยวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร และพะเยาสูงถึงร้อยละ 42.7 และ 34.2 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ ในขณะที่ในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรธานี ประชากรได้ใช้วิธีนี้บำรุงดินใกล้เคียงกันมากประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.9 และ 22.9 ตามลำดับ แต่วิธีการที่น่าสนใจในการบำรุงดินซึ่งต้องสนับสนุนให้ทำมากขึ้น คือการใส่ปุ๋ยคอก (ร้อยละ 2.6) และการใส่ปุ๋ยหมักและปุ๋ยพืชสดเท่าๆ กัน (ร้อยละ 0.5) ร่วมกับการไถพรวนแปลงเพาะปลูก

4.2.2.2 ทรัพยากรน้ำและการใช้น้ำ

สำหรับความเห็นของประชากรในด้านทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำในการเกษตร และการอุปโภคบริโภคในพื้นที่ศึกษาว่ามีความได้เปรียบเสียเปรียบกับการประกอบอาชีพ และสมดุลของพื้นที่มากน้อยเพียงใดนั้น มีดังนี้

(1) **น้ำดื่มและน้ำใช้หรือน้ำอุปโภคบริโภคในบ้านเรือนและชุมชนในพื้นที่ศึกษา** มีความชัดเจนคือกรณีน้ำดื่มที่ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ประชากรชนบทในภาคเหนือส่วนใหญ่หรือประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 46.2 และร้อยละ 48.6 ของประชากรในแต่ละฤดูกาลคือฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ ได้อาศัยน้ำประปาในหมู่บ้านเป็นแหล่งน้ำดื่มสำคัญไม่แตกต่างกัน (ร้อยละ 46.7 และ 43.1 ของประชากรในภาคเหนือตอนบนในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ และร้อยละ 51.9 และ 54.3 ของประชากรในภาคเหนือตอนล่างในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ) แต่แหล่งน้ำดื่มที่มีความสำคัญในอันดับถัดมาหรืออันดับสองและสามในฤดูฝนและฤดูแล้งจะสลับที่กัน คือแหล่งน้ำดื่มถัดจากน้ำประปาในฤดูฝนคือน้ำฝน ประมาณร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 19.6 คือร้อยละ 16.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ในฤดูแล้งคือน้ำจากบ่อขุดในเขตบ้านเรือนของตนเอง (ร้อยละ 20 คือร้อยละ 27.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 12.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนจังหวัดที่อาศัยบริโภคน้ำฝนในฤดูฝนสูงสุด คืออุตรดิตถ์ (ร้อยละ 28.6 ของประชากรในจังหวัด) และจังหวัดพะเยา (ร้อยละ 22.5 ของประชากรในจังหวัด) ในขณะที่ประชากรจังหวัดที่อาศัยบริโภคน้ำจากบ่อขุดของตนเองมากที่สุดประมาณ 1 ใน 3 คือ เชียงใหม่ (ร้อยละ 33.3 ของจังหวัด) และพะเยา (ร้อยละ 21.6 ของจังหวัด) นอกจากนี้ประชากรในภาคเหนือยังได้อาศัยแหล่งน้ำดื่มประเภทอื่นๆ ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งไม่แตกต่างกัน และด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งส่วนใหญ่ก็ไม่เกินร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมด อาทิ บ่อบาดาลสาธารณะ บ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นของเพื่อนบ้าน น้ำในลำห้วย หนอง สระ ฯลฯ เป็นต้น ปริมาณน้ำจากแหล่งต่างๆ ดังกล่าวได้ช่วยให้ประชากรชนบทภาคเหนือประมาณ 4 ใน 5 หรือร้อยละ 81.8 ของทั้งหมด มีพอใช้ดื่มกินตลอดฤดูฝน (ร้อยละ 81.5 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 82.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) และประมาณ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 67.9 ของทั้งหมดมีพอใช้ตลอดฤดูแล้ง (ร้อยละ 71.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 64.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) (กล่าวอีกนัยหนึ่งประชากรในจังหวัดพะเยามีปริมาณน้ำดื่มในฤดูฝนพอใช้สูงสุดหรือร้อยละ 86.5 และในเชียงใหม่มีปริมาณน้ำดื่มพอใช้น้อยที่สุด ร้อยละ 76.2 แต่ในฤดูแล้งประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์มีน้ำดื่มในปริมาณที่พอใช้น้อยที่สุดหรือเพียงร้อยละ 54.3 ในขณะที่ในจังหวัดพะเยาประชากรมีน้ำดื่มพอใช้สูงสุดร้อยละ 75.7 ถัดมาคือประชากรในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 74.8 อย่างไรก็ตามทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งก็ยังพบว่ามีประชากรภาคเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างขาดแคลนน้ำดื่ม เพียงแต่ในฤดูฝนเฉลี่ยเพียงร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด และไม่มีมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง ส่วนในฤดูแล้งมีร้อยละของการขาดแคลนน้ำดื่มสูงถึงร้อยละ 23.8 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 18.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 29.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ขาดแคลนน้ำดื่มในฤดูแล้งสูงสุดเกือบครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 42.9 ของจังหวัด นับเป็นกรณีที่ต้องมีการพิจารณาและได้รับความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

ส่วนน้ำใช้ในบ้านเรือนและชุมชนตลอดปีหรือทั้งฤดูฝนและฤดูแล้งสำหรับประชากรในภาคเหนือก็คือ แหล่งเดียวกับน้ำดื่ม นั่นเอง คือ น้ำประปาและบ่อขุดของตนเองเป็นแหล่งน้ำใช้สำคัญสองอันดับแรกตลอดปีหรือทั้งสองฤดูกาล ส่วนน้ำฝนนั้นตามความเป็นจริงแล้วชาวบ้านหรือคนทั้งในชนบทและในเมืองจะรองเก็บไว้เป็นน้ำดื่มส่วนใหญ่ จะแบ่งมาใช้ในการบ้านเรือนก็เฉพาะจำเป็นเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี ร้อยละของประชากรที่ใช้น้ำประปาในการอุปโภคในบ้านเรือนชุมชนจะน้อยกว่าใช้ดื่ม คือ เฉลี่ยร้อยละ 57.1 และร้อยละ 55.7 ของทั้งหมดในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ โดยเฉพาะในฤดูแล้งประชากรที่ใช้น้ำประปาในบ้านเรือนและชุมชนในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างจะมีร้อยละที่ไม่ต่างกัน จะมีเพียงประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรที่ใช้น้ำประปาในบ้านเรือนสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ทั้งในฤดูฝน (ร้อยละ 61.2) และฤดูแล้ง (ร้อยละ 59.2) ส่วนร้อยละที่ใช้น้ำจากบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นเพื่อบริโภคในบ้านเรือนก็ไม่ต่างจากที่ใช้ดื่มกิน คือ ประมาณร้อยละ 20 (ร้อยละ 20.3 และ 21.2 ของประชากรทั้งหมดในฤดูฝนและฤดูแล้งตามลำดับ ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยร้อยละ 27.3 และ 26.9 ของสองฤดูกาลตามลำดับในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13 และ 15.4 ของสองฤดูกาลตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) โดยภาคเหนือตอนบนจะนิยมใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้นที่ขุดขึ้นใช้ในเขตบ้านของตน หรือได้ใช้มากกว่าในภาคเหนือตอนล่าง เพราะระดับบนสุดของน้ำใต้ดินไม่ลึกจนเกินไป หรืออยู่ในช่วง 5/6 เมตร ถึง 10/12 เมตร เป็นส่วนใหญ่ตามที่ชาวชนบทในภาคเหนือตอนบนนิยมขุดกันทั่วไป (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2542) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ประชากรเป้าหมายเกือบ 1 ใน 3 ใช้น้ำบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นของตนมากที่สุดถึงร้อยละ 31.4 ในฤดูฝนและร้อยละ 30.5 ในฤดูแล้ง และในทางตรงข้ามประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรจะใช้ประโยชน์บ่อขุดน้อยที่สุดในฤดูแล้งเพียงร้อยละ 13.6 และในฤดูฝนใช้ประโยชน์พอกๆ กับประชากรเป้าหมายในจังหวัดอุตรดิตถ์คือร้อยละ 12 ของแต่ละจังหวัด ส่วนแหล่งน้ำใช้อื่นๆ ที่ใช้กันร้อยละ 0.2 จนถึงไม่เกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดหรือแหล่งละเพียงไม่กี่รายนั้นก็แหล่งเดียวกับน้ำดื่มที่กล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งเมื่อรวมทุกแหล่งแล้วประชากรเป้าหมายทั้งหมดประมาณ 4 ใน 5 หรือเฉลี่ยร้อยละ 82.3 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 80.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 84.1) ยืนยันว่าพอใช้ในฤดูฝน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งมีประชากรที่เดือดร้อนเรื่องขาดแคลนน้ำใช้ในฤดูฝนเพียงร้อยละ 4.5 หรือพอกๆ กันทั้งในภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง แต่ในฤดูแล้งปริมาณน้ำที่ประชากรยอมรับว่ามีพอใช้ได้ลดลงเหลือเพียงประมาณ 2 ใน 3 คือร้อยละ 68.9 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 70.4 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 67.3) ที่น่าสนใจคือประชากรจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งใช้น้ำประปาสูงสุด และบ่อน้ำตื้นน้อยที่สุดในการอุปโภคบริโภคได้ให้ค่ายืนยันสูงสุดหรือร้อยละ 82.5 ของจังหวัดว่ามีน้ำพอใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งลดจากฤดูฝนเพียงร้อยละ 2 เท่านั้นเอง ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ก็มีน้ำพอใช้ในฤดูแล้งลดน้อยจากฤดูฝนถึงร้อยละ 31.4 ซึ่งนับเป็นความแตกต่างสูงมาก ถัด

มาคือจังหวัดเชียงใหม่ที่มีปริมาณน้ำพอใช้ในฤดูแล้งน้อยกว่าฤดูฝนร้อยละ 11.4 และจังหวัดพะเยา น้อยกว่าร้อยละ 9 สถิติเหล่านี้จะส่งผลถึงแนวทางการพัฒนาแหล่งน้ำใช้อุปโภคบริโภคในปัจจุบันและอนาคต

(2) **กรณีทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำใช้ทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา** พบว่าโดยเฉพาะในฤดูแล้งประชากรส่วนใหญ่ที่ให้ข้อมูลหรือร้อยละ 19.3 ของทั้งหมด (ร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 22.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยอมรับว่ามีการขาดแคลนน้ำเพื่อทำการเกษตร โดยที่ประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำทำการเกษตรสูงสุดถึงร้อยละ 35.6 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรส่วนน้อยหรือเพียงร้อยละ 10.6 (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) เท่านั้นที่มีน้ำพอใช้ในการเกษตร โดยประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรมีน้ำพอใช้ทำการเกษตรฤดูแล้งได้สูงสุดถึงร้อยละ 15.5 ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์มีน้ำพอทำการเกษตรฤดูแล้งน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 6.7 จังหวัดพะเยาก็มีน้ำพอใช้ในฤดูแล้งเพียงร้อยละ 7.2 และจังหวัดเชียงใหม่มีน้ำพอใช้ ร้อยละ 13.3 ในฤดูแล้ง ดังนั้นโดยภาพรวมแล้วจะพบว่าตัวเลขขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งของพื้นที่เกษตรในภาคเหนือที่กลุ่มประชากรยากจนอยู่อาศัยนับว่าอยู่ในเกณฑ์รุนแรงและรุนแรงมาก ต้องมีการแก้ไขและพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดอาชีพที่พึ่งพาของคนชนบทเกษตรได้อย่างเร่งด่วนต่อไป และส่วนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรก็ยังคงมีความชัดเจนว่าทั้งฤดูฝนและฤดูแล้งหรือตลอดทั้งปีประชากรยากจนต้องอาศัยน้ำฝนหรือปริมาณฝนที่เล็ดตกค้างมาใช้ในการเกษตรในฤดูแล้ง หรือที่รู้จักกันว่า “เกษตรน้ำฝน” หรือ “น่าน้ำฝน” (rainfed) โดยที่ประชากรมากกว่า 1 ใน 3 หรือร้อยละ 38.9 ของทั้งหมดได้ใช้น้ำฝนในฤดูแล้งโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์เกินครึ่งหรือร้อยละ 56.2 ของจังหวัด และกำแพงเพชรร้อยละ 42.7 ของจังหวัดได้อาศัยน้ำฝนทำการเกษตรสูงสุด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรในภาคเหนือตอนล่างได้ใช้น้ำฝนทำการเกษตรร้อยละ 45.7 ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนประชากรได้ใช้เพียง 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33.3 และ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 24.3 ของแต่ละจังหวัดในเชียงใหม่และพะเยา ตามลำดับหรือร้อยละ 32.4 ของภาคได้อาศัยน้ำฝนทำการเกษตร ซึ่งร้อยละดังกล่าวเหล่านี้ได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัดในฤดูแล้ง คือเฉลี่ยประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.5 ของประชากรทั้งหมดที่ทำเกษตรน้ำฝนในฤดูแล้ง โดยภาคเหนือตอนล่างได้ใช้น้ำฝนร้อยละ 28.4 ของภาค (จังหวัดอุตรดิตถ์ก็ได้ใช้น้ำฝนเกิน 1 ใน 3 หรือร้อยละ 36.2 และกำแพงเพชรได้ใช้น้ำฝนร้อยละ 20.4) ส่วนภาคเหนือตอนบนได้ใช้น้ำฝนทำการเกษตรฤดูแล้งเพียงร้อยละ 14.8 ของภาค หรือเท่าๆ กันในเชียงใหม่ (ร้อยละ 15.2) และพะเยา (ร้อยละ 14.4) ส่วนแหล่งน้ำอื่นๆ ที่ประชากรได้พออาศัยทำเกษตรในฤดูแล้งและฤดูแล้ง เพียงร้อยละ 1 ถึงไม่เกินร้อยละ 5 ของประชากรเหมือนกันในแต่ละจังหวัด หรือในภาคเหนือทั้งหมดหรือเฉพาะภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง แหล่งน้ำเหล่านี้ประกอบด้วย ห้วย หนอง สระ แม่น้ำลำคลอง (ถ้ามี) บ่อบาดาลของตนเองและสาธารณะ (ถ้ามี) บ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้น (ถ้ามี) อ่างเก็บน้ำในบางพื้นที่ ระบบชลประทานราษฎรหรือ

เหมืองฝายในภาคเหนือตอนบน และระบบประปาในบางพื้นที่ที่นำมาใช้ในการเกษตรบ้างครั้งคราว ซึ่งสรุปแล้ว แหล่งน้ำอื่นๆ เหล่านี้ก็ไม่แน่ว่ามีนัยสำคัญกับการพัฒนาหรือส่งเสริมด้านการเกษตรแต่ประการใด นอกจากจะปรับปรุงพัฒนาให้ประโยชน์ได้อย่างจริงจังและเต็มที่ในอนาคต

(3) สำหรับเรื่องระยะทางของแหล่งน้ำดื่มและน้ำใช้หรือน้ำบริโภคอุปโภคในบ้านเรือนชุมชน กับ **ความสะดวกในการใช้น้ำเหล่านั้น** พบว่าส่วนใหญ่ประชากรไม่มีปัญหา เพราะแหล่งน้ำทั้งบริโภคและอุปโภค จะอยู่ในบริเวณบ้านหรือห่างไม่เกินครึ่งกิโลเมตร หรือน้อยกว่า 500 เมตร ดังนั้นประชากรเกือบร้อยละ 90 ของทั้งหมดหรือเท่าๆ กันในแต่ละจังหวัดจึงยืนยันถึงความสะดวกในการนำน้ำมาใช้หรือดื่มในครัวเรือน หรือ ส่วนน้อยประมาณร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดหรือมากกว่าเล็กน้อยในภาคเหนือตอนล่างที่ไม่สะดวกนัก หรือไม่สะดวกที่ต้องไปนำหรือขนน้ำมาใช้บริโภคและอุปโภคเป็นระยะทางเกินกว่ากิโลเมตร ถึง 3 – 4 กิโลเมตร ส่วนที่ต้องไปขนเกิน 10 กิโลเมตร นับได้เป็นรายๆ ไป คือ มีเพียง 1 – 2 รายในแต่ละจังหวัดเท่านั้น

กรณีของแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรจะมีความแตกต่างไปจากแหล่งน้ำบริโภคอุปโภคในด้านระยะทาง และความสะดวกในการนำมาใช้ในพื้นที่เกษตร ด้วยปัญหาความแห้งแล้ง และการขาดแคลนน้ำหรือระบบชลประทานของรัฐที่จะช่วยบรรเทาหรือแก้ปัญหาเรื่องน้ำ ดังที่อธิบายแล้วว่าประชากรยังต้องพึ่งน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ตลอดปีหรือทั้งสองฤดูกาล แม้จะได้อาศัยไม่ถึงครึ่งของประชากรทั้งหมดในฤดูฝนและเพียง 1 ใน 5 ของประชากรที่ได้ใช้ในฤดูแล้ง ดังนั้นประชากรที่ได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรในระยะไม่เกิน 500 เมตร ประมาณ 1 ใน 3 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 35.8 (ร้อยละ 31.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 39.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็จะเป็นบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นในบริเวณบ้าน และบ่อบาดาลของตนเองหรือสาธารณะในหมู่บ้าน รวมทั้งห้วยหนอง สระเป็นสำคัญ โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ และกำแพงเพชร ที่มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ดังกล่าวอยู่ภายในรัศมีไม่เกิน 500 เมตรมากที่สุด เกือบครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมดเท่ากันคือร้อยละ 47.6 และในทางตรงข้ามประชากรในจังหวัดพะเยามีแหล่งน้ำทำการเกษตรอยู่ใกล้ๆ หรือไม่เกิน 500 เมตรน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 17.1 อย่างไรก็ดี การอยู่ใกล้หรือไกลแหล่งน้ำทางการเกษตรก็ยังไม่เป็นปัญหาเท่ากับความสะดวกในการนำน้ำมาใช้ในการเกษตรที่พบว่ามีน้อยมาก เพราะประชากรเพียงร้อยละ 16.7 ของทั้งหมดที่ให้ความเห็นว่ามีความสะดวกในการนำน้ำมาใช้ในการเกษตร (ร้อยละ 19 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์ยอมรับหรือยืนยันถึงความสะดวกและไม่สะดวกด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 8.6 และร้อยละ 9.5 ตามลำดับ ในขณะที่ประชากรในอีก 3 จังหวัดที่ให้ข้อมูลเพียงเล็กน้อยดังกล่าวแล้ว ก็ยังได้พูดถึงความสะดวกมากกว่าไม่สะดวกประมาณเท่าตัวในการนำน้ำมาใช้ในการ

เกษตร ข้อสังเกตประการหนึ่งที่มีประชากรเป้าหมายตอบน้อยมากในประเด็นนี้อาจเป็นเพราะประชากรยากจนเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ใช่เกษตรกรโดยตรง แต่เป็นผู้รับจ้างทำการเกษตรนั่นเอง

(4) ปกติแล้วเกษตรกรหรือผู้ประกอบการอาชีพทางการเกษตรไม่ได้มีปัญหาเฉพาะเรื่องปริมาณน้ำมากหรือน้ำท่วมและน้ำน้อยหรือน้ำขาดแคลนโดยตรงเท่านั้น แต่ยังมีปัญหากับพื้นที่ทำการเกษตรหรือที่เพาะปลูกว่าอยู่ในลักษณะภูมิประเทศแบบไหน ยากต่อการส่งน้ำเข้าถึงหรือต่อการรับน้ำ แต่ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นคือประชากรเป้าหมายที่จริงแล้วก็คือผู้รับจ้างทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่และรับจ้างทั่วไป มากกว่า 2 ใน 3 หรือร้อยละ 70.8 ของทั้งหมด จึงไม่ได้ข้อมูลในประเด็นนี้หรือไม่ตอบ ในขณะที่เกือบ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 29.2 ของทั้งหมด (ร้อยละ 27.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 31.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ตอบว่าไม่ทราบปัญหาเรื่องน้ำในพื้นที่ แต่ประชากรเพียงไม่กี่รายหรือร้อยละ 3.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 4.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ที่ยอมรับว่ามีพื้นที่ทำกินทางการเกษตรเป็นที่ลุ่มต่ำ น้ำท่วมมากและนาน แต่ไม่มากพอที่จะทำให้ผลผลิตเสียหายด้วยร้อยละที่สูงที่สุด คือร้อยละ 67.7 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 55.1 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 80.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรที่ได้ยืนยันประเด็นนี้สูงสุดเกือบร้อยละ 90 ของประชากรในจังหวัด ในขณะที่เชียงใหม่ประชากรยืนยันเรื่องเดียวกันนี้น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 35.2 ส่วนที่มีการยอมรับว่าผลผลิตเสียหายจากน้ำท่วมพื้นที่เกษตรยิ่งเล็กน้อยมากหรือไม่ก็รายและผลผลิตที่เสียหายไปก็มีตั้งแต่ร้อยละ 5 จนถึงไม่เกินครึ่งหรือร้อยละ 50 แต่สถิติหรือตัวเลขเหล่านี้ก็นับว่าน้อยมากจนไม่มีนัยสำคัญที่จะนำไปอ้างอิงได้

ส่วนพื้นที่เกษตรที่มีลักษณะอื่นๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีผลต่อขบวนการผลิตและผลผลิตนั้น ประชากรเป้าหมายยากจนเล็กน้อยมาก ระหว่างร้อยละ 5.2 ถึงร้อยละ 7.8 ของประชากรทั้งหมด คือพบว่า (1) เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงครั้งคราว ร้อยละ 7.8 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 6.5 และตอนล่างร้อยละ 9.1 ของแต่ละภาค) โดยเฉพาะประชากรจังหวัดกำแพงเพชรมีความเห็นในประเด็นนี้สูงสุดถึงร้อยละ 16.5 ในขณะที่ประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์ให้ความเห็นในทางตรงข้าม คือ มีพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงครั้งคราวน้อยที่สุด (2) เป็นที่สูงหรือที่ภูเขาส่งน้ำไม่ถึงหรือไม่ได้ ร้อยละ 6.8 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 6 และตอนล่างร้อยละ 7.7 ของแต่ละภาค) จังหวัดอุตรดิตถ์จะพบพื้นที่ลักษณะนี้มากที่สุดหรือร้อยละ 14.3 และจังหวัดกำแพงเพชรเพียงร้อยละ 1 เท่านั้น และ (3) เป็นที่ราบสลับลูกเนินยากต่อการส่งน้ำและรับน้ำ ร้อยละ 5.2 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 2.8 และตอนล่างร้อยละ 7.7 ของแต่ละภาค) ซึ่งจะพบมากที่สุด ร้อยละ 12.4 ในจังหวัดอุตรดิตถ์ ส่วนจังหวัดอื่นๆ พบพื้นที่เกษตร ลักษณะนี้เพียงร้อยละ 1.8 ถึงร้อยละ 3.8 ของแต่ละจังหวัดเท่านั้น

จากข้อมูลด้านปัญหาน้ำมากข้างต้น จึงมีความชัดเจนว่าประชากรโดยส่วนรวมหรือส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาด้านน้ำมากหรือน้ำท่วม แต่จะมีปัญหาด้านน้ำขาดแคลนสำหรับการเกษตร เพราะประชากรส่วนใหญ่ยัง

อาศัยน้ำฝนเป็นแหล่งน้ำหลักทางการเกษตร ประชากรที่ต้องจ่ายค่าน้ำใช้ในการเกษตรจึงมีไม่เกินร้อยละ 10 ของทั้งหมด หรือเฉลี่ยร้อยละ 7.3 ของทั้งหมด (ร้อยละ 6.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยประชากรจังหวัดกำแพงเพชรจะจ่ายเงินค่าน้ำเพื่อการเกษตรสูงสุดหรือร้อยละ 10.7 และประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์จ่ายค่าน้ำน้อยที่สุด ร้อยละ 4.8 ของแต่ละจังหวัด ในขณะที่อีกสองจังหวัดในภาคเหนือตอนบน ประชากรจ่ายค่าน้ำร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 6.7 ในจังหวัดเชียงใหม่ และร้อยละ 7.2 ในจังหวัดพะเยา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือร้อยละ 75.2 ของประชากรทั้งหมดไม่ต้องซื้อน้ำใช้ในการเกษตร (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่างร้อยละเท่าๆ กัน คือร้อยละ 75.5 และ 75 ตามลำดับ) ส่วนค่าน้ำที่จ่ายต่อครัวเรือนต่อปีของประชากรทั้งหมดเพื่อการเกษตร ส่วนใหญ่หรือมากกว่า 1 ใน 3 ของผู้ที่จ่ายฯ คือ ร้อยละ 37.5 จ่ายไม่เกิน 100 บาท/ครัวเรือน/ปี (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 42.1 และตอนล่างร้อยละ 33.6 ของแต่ละภาค) โดยประชากรในจังหวัดพะเยาและอุตรดิตถ์จะจ่ายค่าน้ำใช้ในการเกษตรต่อครัวเรือนในราคาต่ำสุดดังกล่าว จำนวนมากกว่าอีกสองจังหวัดเกือบเท่าตัว คือ ร้อยละ 55.6 และร้อยละ 40 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ ส่วนอีกร้อยละ 28.1 ของประชากรที่จ่ายค่าน้ำ จะจ่ายระหว่าง >100 ถึงไม่เกิน 500 บาท/ครัวเรือน/ปี ที่น่าสังเกตคืออัตรานี้ในภาคเหนือตอนบนจะมีเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยาที่จ่ายถึงร้อยละ 44.4 นั่นก็คือร้อยละ 100 ของครัวเรือนประชากรในจังหวัดพะเยาจะจ่ายค่าน้ำต่อปีระหว่าง 100 – 500 บาท ส่วนครัวเรือนประชากรเชียงใหม่จะจ่ายค่าน้ำต่อปีส่วนใหญ่หรือร้อยละ 42.9 ระหว่าง 501 – 1,000 บาท และครัวเรือนที่เหลือมีจ่ายค่าน้ำจนถึงสูงสุด 3,500 บาท/ปี ขณะที่ครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ก็จะจ่ายค่าน้ำต่อปีสูงสุดไม่เกิน 1,000 บาท และกำแพงเพชรไม่เกิน 2,000 บาท/ครัวเรือน/ปี สรุปแล้ว ยกเว้นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ ครัวเรือนในอีก 3 จังหวัดที่เหลือมากกว่าร้อยละ 60 ของแต่ละจังหวัด (อุตรดิตถ์และกำแพงเพชร) จนถึงร้อยละ 100 ของจังหวัดพะเยาดังกล่าว จะจ่ายค่าน้ำเพื่อการเกษตรต่อครัวเรือนต่อปีไม่เกิน 500 บาท หรือประมาณครัวเรือนละ 8.3 บาท/เดือน ถึง 41.7 บาท/เดือน

(5) นอกจากปัญหาด้านปริมาณน้ำทั้งมากและน้อยตลอดจนปัญหาต่อเนื่องดังกล่าวแล้ว เรื่องของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำยังมีปัญหาด้านคุณภาพหรือมลพิษของน้ำทั้งน้ำบริโภคอุปโภคและน้ำเพื่อการเกษตร ที่ควรต้องตระหนักในผลกระทบหรืออันตรายต่อสุขภาพและชีวิตของประชากรในปัจจุบันและอนาคตไม่น้อยเพียงใด แต่ปรากฏว่าในพื้นที่ศึกษาของภาคเหนือ ประชากรในชนบทยากจนส่วนใหญ่ประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 76.2 และร้อยละ 75.9 ของประชากรทั้งหมดมีความเห็นว่าคุณภาพน้ำที่พวกเขาใช้บริโภคอุปโภคตามลำดับในครัวเรือนและชุมชนตั้งแต่เดิมจนปัจจุบันไม่มีความแตกต่างกัน (ภาคเหนือตอนบนมีความเห็นว่าน้ำบริโภคอุปโภคมีคุณภาพเหมือนเดิมมาโดยตลอดร้อยละ 76.8 และ 77.8 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 75.5 และ 74 ตามลำดับ) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยา และกำแพงเพชรที่เห็นว่า

คุณภาพน้ำบริโภคและอุปโภคเหมือนเดิมมาโดยตลอดเกือบร้อยละ 90 (ร้อยละ 88.3 และ 87.4 ตามลำดับ) และประมาณร้อยละ 80 (ร้อยละ 80.6 เท่ากัน) ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ แต่มีข้อน่าสังเกตและเป็นแนวโน้มในทางที่ดี แม้จะเพียงเล็กน้อยสำหรับน้ำบริโภคและอุปโภคที่มีร้อยละยืนยันว่าปัจจุบันคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิมเท่ากันคือ ร้อยละ 14.6 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 11.1 และ 10.2 ตามลำดับ และตอนล่างเท่ากันร้อยละ 18.3 ของแต่ละภาค) โดยมีร้อยละดีขึ้นมากที่สุดทั้งน้ำอุปโภคบริโภคในจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละเท่ากัน คือ 21.9 ถัดมาคือจังหวัดพะเยาเท่านั้นที่เห็นว่าคุณภาพน้ำบริโภคและอุปโภคดีขึ้นน้อยกว่า ร้อยละ 10 เท่ากัน (ร้อยละ 7.2) ส่วนประชากรที่มีความเห็นตรงข้ามคือคุณภาพน้ำบริโภคน้ำอุปโภคปัจจุบันเลวลงกว่าเดิม มีร้อยละที่น้อยกว่าไม่เกินร้อยละ 10 หรือมีร้อยละ 8.3 และ 8.5 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.6 และ 9.3 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.8 และ 7.7 ตามลำดับ) ที่น่าสังเกตและน่าสนใจศึกษาในรายละเอียดมากขึ้น คือ ร้อยละของประชากรเชียงใหม่ที่ตอบว่าคุณภาพน้ำบริโภคและอุปโภคในปัจจุบันเลวลงมากกว่าที่ได้ปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เพียงจังหวัดเดียว **ร้อยละที่ดีขึ้นต่อเลวลงด้านคุณภาพน้ำบริโภค คือ 15.2 : 18.1 และด้านคุณภาพน้ำอุปโภคคือ 13.3 : 15.2**

สำหรับคุณภาพของน้ำเพื่อการเกษตรประชากรไม่ตอบหรือไม่ทราบเสียประมาณครึ่งหนึ่ง และประมาณมากกว่า 1 ใน 3 หรือร้อยละ 38.4 ก็มีความเห็นว่าคุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรในปัจจุบันไม่แตกต่างจากเดิม (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 30.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 46.6 ของแต่ละภาค) ส่วนที่เห็นต่างออกไปก็มีความชัดเจนว่าคุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรจะเลวลงมากกว่าดีขึ้นในปัจจุบัน คือพบว่าคุณภาพดีขึ้นเพียงร้อยละ 3.8 ตามความเห็นของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และตอนล่างร้อยละ 5.8 ของภาค) ในขณะที่คุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรพบว่าเลวลงกว่าเดิมร้อยละ 8.3 ตามความเห็นของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.8 ของแต่ละภาค) โดยที่ร้อยละของประชากรเชียงใหม่สูงสุดถึงร้อยละ 15.2 ที่พบว่าน้ำเพื่อการเกษตรปัจจุบันคุณภาพเลวลงกว่าเดิมหรือมีมลพิษเพิ่มขึ้น ซึ่งก็เป็นความชัดเจนของเมืองใหญ่ที่เกษตรกรรมมีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรมากขึ้น และมีผลกระทบโดยตรงต่อปัญหามลพิษทางน้ำ ส่วนประชากรในอีก 3 จังหวัดภาคเหนือมีความเห็นว่าน้ำเพื่อการเกษตรมีคุณภาพเลวลงด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือร้อยละ 6.7 ในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 6.3 ในจังหวัดพะเยา และร้อยละ 4.9 ในจังหวัดกำแพงเพชร ในจำนวนนี้มีกำแพงเพชรจังหวัดเดียวที่ประชากรยืนยันว่าคุณภาพน้ำเพื่อการเกษตรปัจจุบันมีร้อยละที่ดีขึ้นสูงกว่าที่เลวลง คือ มีสัดส่วนระหว่างร้อยละ 5.8 : 4.9 และในทางตรงข้ามสำหรับความเห็นของประชากรเชียงใหม่ระหว่างร้อยละ 1 : 15.2 สำหรับคุณภาพน้ำที่เลวลงต่อที่ดีขึ้น ซึ่งตัวเลขเหล่านี้สามารถบ่งบอกถึงความจำเป็นและความเร่งด่วนมากน้อยที่จะต้องมีการจัดการและแก้ไขป้องกันการใช้น้ำเพื่อการเกษตรทั้งในปัจจุบันและการวางแผนอนาคต

(6) อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมแล้วประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 43.9 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 44.4 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 43.3) เห็นว่าปัญหาเรื่องน้ำสำหรับตนและครัวเรือนยังไม่มี ความรุนแรงแต่ประการใด โดยเฉพาะความเห็นของประชากรจังหวัดกำแพงเพชรถึงครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50 ที่มีความเห็นเช่นนี้ นอกจากนี้ประชากรอีกร้อยละ 13.4 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 15.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 11.1) ยังยืนยันว่าไม่มีปัญหาเรื่องน้ำที่ใช้ประโยชน์แต่ประการใดเช่นกัน นั่นก็คือมีประชากรประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 26.7 ของทั้งหมดที่ยอมรับว่าตนและครัวเรือนยังมีปัญหาเรื่องการใช้ น้ำในระดับรุนแรงและรุนแรงมาก ร้อยละ 17.7 และ 9 ตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 21.8 และ 3.7 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 16.3 และ 14.4 ตามลำดับ) **ความรุนแรงของปัญหาเรื่องน้ำแม้จะมี น้อย ปานกลางและโดยเฉพาะมีมาก** ล้วนแล้วแต่ต้องเร่งดำเนินการหามาตรการแก้ไขจัดการพัฒนาและ บริหารอย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะที่ทรัพยากรน้ำเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตและอาชีพหลักของประชากร ไทย ดังที่ประชากรชนบทยากจนเป้าหมายได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุตามระดับความรุนแรงของปัญหาเรื่องน้ำ ตลอดจนความเร่งด่วนที่จะต้องได้รับการแก้ไขจัดการให้ทันการณ์ หรือให้เกิดความเสียหายเดือดร้อนน้อย ที่สุด ดังนี้

สำหรับปัญหาเรื่องน้ำในพื้นที่ศึกษาหรือในชนบทภาคเหนือดังที่ได้พูดถึงมาแล้วแต่ต้นว่าลักษณะ สำคัญของปัญหาคงจะหนีไม่พ้นเรื่องของปริมาณน้ำขาดแคลนหรือความแห้งแล้งโดยเฉพาะในฤดูแล้งมากกว่า หรือรุนแรงกว่าปัญหาด้านคุณภาพน้ำ และลักษณะปัญหาขาดแคลนนํานี้จะพบในทุกระดับความรุนแรง คือ รุนแรงมากต้องรีบแก้ไขทันที รุนแรงและควรแก้ไข ไม่รุนแรงหรือมีปัญหาไม่มากหรือไม่ส่งผลกระทบต่อ เดือดร้อน ซึ่งในสองระดับแรกจำเป็นต้องมีทั้งมาตรการแก้ไขจัดการทั้งระยะสั้นหรือทันทีหรือเฉพาะหน้า และระยะ ยาวหรือหาทางแก้ไขหรือป้องกันที่ถาวรยั่งยืน ส่วนที่มีปัญหาบ้างแต่เพียงเล็กน้อยหรือไม่รุนแรงก็ใช้มาตรการ ระยะปานกลางหรือระยะยาวที่สร้างเสริมระบบพัฒนาแหล่งน้ำให้มีความสมบูรณ์อย่างยั่งยืน สำหรับลักษณะ ปัญหาที่ประชากรเป้าหมายได้พูดถึงเกี่ยวกับ (1) ปริมาณน้ำขาดแคลนทั้งเพื่อการบริโภคอุปโภคและการใช้ น้ำเพื่อการเกษตร ประกอบด้วย (1.1) ปัญหาขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง (1.2) ปัญหาน้ำไม่พอใช้ (1.3) ปัญหา ต้องรอหรือพึ่งแต่น้ำฝน และ (1.4) ปัญหาไม่มีน้ำทำการเกษตร ประชากรได้ยอมรับว่ามีปัญหาแรกนี้ในระดับ รุนแรงมากต้องรีบแก้ไขทันทีสูงสุดถึงร้อยละ 81.6 ของประชากรทั้งหมดที่มีปัญหา (ร้อยละ 75 ในภาคเหนือ ตอนบน และร้อยละ 83.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีร้อยละของประชากรเรียงลำดับความขาดแคลน ทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำตามธรรมชาติในขั้นรุนแรงมาก คืออุตรดิตถ์ร้อยละ 90 เชียงใหม่ร้อยละ 83.3 กำแพงเพชรร้อยละ 70 และพะเยาร้อยละ 50 ของผู้ที่ตอบปัญหาในประเด็นนี้ของแต่ละจังหวัด ปัญหาใน ระดับรุนแรงควรแก้ไขด้านปริมาณน้ำขาดแคลนหรือไม่ใช้ในระดับนี้ลดลงมาเหลือเพียง 3 ใน 5 คือร้อยละ

61.3 ของประชากรที่มีปัญหาทั้งหมด (ร้อยละ 51.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 73.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากในระดับรุนแรงมากต้องรีบแก้ไขที่ประชากรอุดรดิตถ์เผชิญมากที่สุดแล้ว ในระดับรุนแรงควรแก้ไขประชากรอุดรดิตถ์ก็เผชิญด้วยร้อยละสูงสุดเช่นเดียวกัน คือ ร้อยละ 82.6 ส่วนร้อยละของประชากรที่ตอบในระดับนี้ของเชียงใหม่และกำแพงเพชรนับว่าไม่ต่างกันคือร้อยละ 55 และ 54.6 ตามลำดับ และร้อยละ 47.6 สำหรับประชากรในจังหวัดพะเยา ส่วน**ปัญหาขาดแคลนน้ำในระดับไม่รุนแรง**เฉลี่ยร้อยละ 16.7 ของประชากรที่ตอบว่ามีปัญหาทั้งหมด (ร้อยละ 7.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 26.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) และก็เป็นที่น่าสังเกตเช่นเดิมสำหรับร้อยละของประชากรในภาคเหนือตอนล่างที่มีสูงกว่าตอนบน โดยเฉพาะร้อยละ 28.7 และ 23.7 ของประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรและอุดรดิตถ์ตามลำดับ ถัดมาจึงเป็นเชียงใหม่ร้อยละ 12 และพะเยาเพียงร้อยละ 2.2

ถ้าพิจารณาจากร้อยละของผู้ตอบปัญหาด้านปริมาณน้ำขาดแคลนในทุกระดับความรุนแรงแล้ว ประชากรในจังหวัดพะเยาน่าจะได้เปรียบมากที่สุดหรือมีปัญหาน้อยกว่าประชากรในอีก 3 จังหวัดที่เหลือ แต่ถ้านำเอาจำนวนร้อยละของผู้ตอบมาพิจารณาร่วมด้วย ก็น่าจะมีข้อคิดเพิ่มเติมในลักษณะอื่นมาพิจารณาด้วยเช่นกัน เพราะประชากรในจังหวัดพะเยาตอบคำถามนี้มากที่สุดไม่เกินครึ่งจนถึงเกือบร้อยละ 100 (ร้อยละ 97.8) ในทุกระดับความรุนแรงของปัญหา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือได้ตอบน้อยกว่าประชากรในจังหวัดอื่นๆ ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าประชากรพะเยาตัวแทนคนยากจนส่วนใหญ่ไม่ต้องพึ่งพื้งน้ำทำการเกษตรเพราะทำอาชีพอื่น หรือมีเงินก็มีน้ำเพียงพอไม่ขาดแคลนมากหรือรุนแรงอย่างที่ประชากรจังหวัดอื่นในภาคเหนือต้องเผชิญ โดยเฉพาะในการเกษตรฤดูแล้งถ้าจะทำการจริงๆ

ส่วนปัญหาในด้าน (2) **คุณภาพน้ำ** ที่ประชากรชนบทยากจนได้ระบุไว้ว่ามีความรุนแรงทั้งมากปานกลาง และน้อย คือลักษณะของความขุ่นและตะกอนที่ปนมากับน้ำ และจะมีผลกระทบอย่างยิ่งสำหรับน้ำบริโภคในบ้านเรือนและชุมชน แต่ถ้าเป็นกรณีของน้ำเพื่อการเกษตรก็จะส่งผลให้มีการขุดลอกขยายพื้นที่คลองหรือลำเหมืองส่งน้ำก่อนเริ่มฤดูกาลเพาะปลูกทั้งสองฤดู คือ ฤดูฝนและฤดูแล้ง อย่างไรก็ตามร้อยละของประชากรที่ยืนยันในปัญหาด้านนี้มีทุกระดับความรุนแรง แต่นับว่าเล็กน้อยมาก คือ **รุนแรงมากต้องรีบแก้ไข** ร้อยละ 2.6 ของผู้ตอบทั้งหมดและก็มีเฉพาะในจังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 5) **ระดับรุนแรงควรแก้ไข** ร้อยละ 6.7 ของผู้ตอบทั้งหมด และมีปัญหาเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 20) และจังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 4.3) และ**ระดับไม่รุนแรงหรือมีปัญหาไม่มากหรือร้อยละ** 1.6 ของผู้ตอบทั้งหมด เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์เช่นเดิมด้วยร้อยละ 2.0 และ 5.3 ของประชากรในแต่ละจังหวัดที่ตอบทั้งหมดตามลำดับ

นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาเรื่องน้ำที่เล็กน้อยมากหรือมีผู้ให้ข้อมูลในแต่ละปัญหาเพียงรายเดียว ได้แก่ ปัญหาขาดแหล่งน้ำธรรมชาติ ปัญหาแหล่งน้ำใช้ประโยชน์ได้อยู่ห่างไกลเกินไปไม่สะดวกในการนำมาใช้ และ

ปัญหาคำน่ำแพงเกินที่จะรับภาระได้หรือเกินที่จะนำมาใช้ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะคำน่ำหรือค่าชลประทานในการเกษตรต่อครัวเรือนต่อปีที่ได้พูดถึงแต่ต้นแล้วนั้น บางครัวเรือนได้จ่ายสูงสุดถึง 3,500 บาท/ปี เช่นในกรณีของเชียงใหม่ แต่ก็พบเพียงรายเดียวเพราะส่วนใหญ่จะจ่ายไม่เกิน 500 บาท/ครัวเรือน/ปี รวมทั้งประชากรยากจนในจังหวัดพะเยาที่มีความเห็นว่าคำน่ำแพงก็ตาม

(7) **ปัญหามลพิษทางน้ำจากการเกษตรและสารเคมีตกค้างในสิ่งแวดล้อม** ซึ่งที่จริงแล้วเรื่องของมลพิษทางน้ำจากน้ำทิ้งทางการเกษตรจัดเป็นปัญหาสำคัญในชนบทเกษตรโดยทั่วไปที่เกษตรกรนิยมใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรด้านสารเคมีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาปราบศัตรูพืชและวัชพืช ตลอดจนโรคพืชต่างๆ สารเคมีเหล่านี้จะตกค้างในดิน มากับผลผลิตผลเกษตร และไหลไปกับน้ำจากแปลงเกษตรที่ใช้ ดังนั้นแม้คนยากจนในพื้นที่จะไม่ได้ทำเกษตรของตน ก็มีสิทธิได้รับผลกระทบจากการเป็นแรงงานในแปลงเกษตร โดยเฉพาะเป็นผู้รับจ้างใส่หรือพ่นยาต่างๆ โดยไม่มีมาตรการป้องกันที่ถูกต้อง หรือจากการเป็นผู้บริโภคพืชผักเกษตรที่ใส่หรือพ่นยาๆ หรือแม้แต่บริโภคปลาที่จับจากนาข้าวที่น้ำขังหรือหนองน้ำใกล้แปลงเกษตรเป็นต้น อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของผู้วิจัยในพื้นที่ชนบทภาคเหนือมาเกิน 20 ปี สามารถยืนยันได้ว่า ชาวชนบทจะไม่เห็นอันตรายจากมลพิษมากนัก เพราะไม่เห็นผลร้ายหรือผลเสียในทันที แต่จะค่อยๆ สังเกตจนเสียชีวิตในภายหลัง หรือทำให้ร่างกายอ่อนแอทำงานไม่ไหวตั้งแต่อายุน้อย และก็ไม่เกิดบ่อยนัก มาตรการป้องกันเช่นใช้ผ้าปิดปากจมูกก็มานิยมมากขึ้นในช่วง 10 – 20 ปีหลังนี้เอง แต่ก็ยังไม่ใช้เต็ม 100 เปอร์เซ็นต์ แต่สำหรับประชากรชนบทยากจนในภาคเหนือปัจจุบันที่ได้ข้อมูลเรื่องนี้น้อยมากไม่ถึงร้อยละ 5 (ร้อยละ 3.5 ของประชากรทั้งหมด) แต่ก็ป็นคำตอบที่น่าสนใจหรือควรตระหนัก เพราะจำนวนมากที่สุดหรือร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 40 ของผู้ตอบทั้งหมดจากภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน ร้อยละ 20) ยอมรับว่าในปีที่ผ่านมาครอบครัวยของตนประสบกับปัญหามลพิษจากน้ำทิ้งของการเกษตรมาก และถัดมาคือร้อยละ 1.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 33.3 ของผู้ตอบทั้งหมด) อยู่ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างด้วยร้อยละเท่ากัน คือ ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมดของภาคเหนือร้อยละ 20 ของผู้ตอบทั้งหมดในแต่ละภาค) ที่มีปัญหามลพิษของน้ำทิ้งจากการเกษตรระดับปานกลาง ส่วนร้อยละที่เหลือคือประชากรที่ยืนยันว่ามีปัญหาด้านนี้เล็กน้อยเท่านั้น

สำหรับกรณี**สารเคมีตกค้างในสิ่งแวดล้อม** ซึ่งก็เป็นผลต่อเนื่องจากการใช้สารเคมีในการเกษตรดังกล่าวแล้วข้างต้นนั่นเอง ที่ตกค้างในดิน ในน้ำและผลผลิต ที่กระทบต่อคุณภาพน้ำและสุขภาพของคนในหมู่บ้านชนบทนั้นๆ ประชากรเพียงร้อยละ 5 ของทั้งหมดเท่านั้นที่ให้ความเห็นเรื่องนี้ตามระดับความรุนแรงของปัญหาจากน้อย ปานกลาง และมาก คือร้อยละ 2.6 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 52.4 ของผู้ตอบทั้งหมด (ร้อยละ 3.2 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 53.8 ของผู้ตอบทั้งหมด ในภาคเหนือตอนบน และร้อย

ละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 25 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนล่าง) ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 28.6 ของผู้ตอบทั้งหมด (ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 30.8 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 25 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนล่าง) และร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 19 ของผู้ตอบทั้งหมดที่เหลือ คือมีปัญหาแตกต่างกันในภาคเหนือตอนบน และตอนล่าง คือร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 15.4 และร้อยละ 25 ของผู้ตอบทั้งหมดในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ)

ส่วนปัญหาน้ำเน่าเสียจากน้ำทิ้งชุมชน โรงงาน สิ่งปฏิกูล ขยะ ฯลฯ ในพื้นที่ชนบทภาคเหนือโดยทั่วไปยังมีน้อยหรือไม่รุนแรง นอกจากบางที่มีโรงงานเข้าไปตั้ง ทั้งโรงงานอุตสาหกรรม และโรงงานแปรรูปหรืออุตสาหกรรมเกษตรหรือระบบบำบัดน้ำเสียจากโรงงาน โรงพยาบาล สถานประกอบการต่างๆ ไม่ได้มาตรฐานรวมทั้งระบบน้ำทิ้งชุมชนไม่ดีพอ แต่ประชากรในพื้นที่ศึกษาได้ยืนยันน้อยมากเช่นเดียวกับน้ำทิ้งจากการเกษตร เพียงแต่ด้านน้ำเน่าเสียในชุมชนนี้จะมีระดับความรุนแรงของปัญหาในทางตรงข้าม คือ มีปัญหาน้อย ร้อยละ 1.7 ของประชากรทั้งหมดหรือร้อยละ 46.7 ของผู้ตอบทั้งหมด และมีปัญหากลางกับปัญหามากด้วยร้อยละเท่ากัน คือร้อยละ 0.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 26.7 ของผู้ตอบทั้งหมด แต่ที่น่าสังเกตคือกรณีมีปัญหาน้อยและปานกลางในลักษณะนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นความเห็นของประชากรในภาคเหนือตอนบนมากกว่า ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีความเห็นของประชากรจากจังหวัดกำแพงเพชรเพียงรายเดียว ส่วนปัญหาในระดับมากจะเป็นข้อคิดเห็นของประชากรในภาคเหนือตอนล่างมากกว่า คือระหว่างร้อยละ 0.5 : 1.4 ของประชากรทั้งหมดในแต่ละภาค

(8) ความตระหนักของประชากรเกี่ยวกับมลพิษทางน้ำจากการเกษตรในชนบทภาคเหนือแม้จะมีน้อยเช่นเดียวกับความรู้เกี่ยวกับปัญหามีมากมีน้อย แต่จากร้อยละของประชากรที่เริ่มตระหนักด้วยการเลิกใช้สาร ดี.ดี.ที. มีการใช้ปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี รู้จักใช้พืชสมุนไพรแทนสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช และไม่ใช้สารเคมีอื่นๆ ฯลฯ เหล่านี้นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดีในด้านการอนุรักษ์ดิน - น้ำ และคุณภาพชีวิตของชาวชนบทไม่ว่าจะยากจนหรือร่ำรวยก็ตาม กรณีนี้ประชากรได้ยืนยันสูงถึงร้อยละ 14.6 และร้อยละ 17.2 ของทั้งหมดว่านอกจากพวกเขาจะไม่ใช้ดี.ดี.ที. ในการกำจัดหรือป้องกันศัตรูพืชแล้ว ก็ยังไม่ใช้สารเคมีอื่นๆ ด้วยเช่นเดียวกันตามลำดับ โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนล่างประชากรได้ตระหนักเรื่องอันตรายจากสารเคมีอื่นๆ และสาร ดี.ดี.ที. มากกว่าประชากรในภาคเหนือตอนบน โดยมีสัดส่วนร้อยละ 20.2 และ 19.2 ต่อร้อยละ 14.4 และ 10.2 ของประชากรทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาลงไปในรายจังหวัดพบว่า จังหวัดอุตรดิตถ์ในภาคเหนือตอนล่างและเชียงใหม่ในภาคเหนือตอนบนนั้นประชากรไม่ใช้สารเคมีอื่นๆ นอกจากดี.ดี.ที. สูงสุดตามลำดับ คือ ร้อยละ 29.5 และร้อยละ 21 ส่วนอีกสองจังหวัดประชากรไม่ใช้สารเคมีใน

การเกษตรด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ 10 แต่สำหรับการไม่ใช้สารดี.ดี.ที. ในการทำการเกษตร พบว่ามีในกลุ่มประชากรของภาคเหนือตอนล่างคือ กำแพงเพชรและอุตรดิตถ์ ร้อยละ 22.3 และ 16.2 ตามลำดับ ส่วนในอีกสองจังหวัดของภาคเหนือตอนบนประชากรไม่ใช้ดี.ดี.ที ร้อยละ 13.3 และร้อยละ 7.2 ในเชียงใหม่ และพะเยาตามลำดับ

อีกกรณีที่น่าสนใจสำหรับแนวทางอนุรักษ์ดิน-น้ำของประชากรในภาคเหนือ คือการที่ร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งหมดได้ใช้ปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยวิทยาศาสตร์หรือปุ๋ยเคมี โดยประชากรในภาคเหนือตอนล่างได้ใช้มากกว่าประชากรในภาคเหนือตอนบนเล็กน้อย ด้วยสัดส่วนร้อยละ 12 : 8.9 และประชากรอุตรดิตถ์ที่ได้ใช้มากที่สุด ร้อยละ 14.3 ส่วนอีก 3 จังหวัดประชากรได้ใช้ปุ๋ยพืชสดและปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยชีวภาพด้วยร้อยละที่ใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 8.1 – 9.7 ของประชากรในแต่ละจังหวัด

นอกจากนี้การที่ประชากรชนบทภาคเหนือปัจจุบันได้ใช้พืชสมุนไพรแทนสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช แม้เพียงเล็กน้อยหรือร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.3) ก็นับเป็นการเริ่มต้นที่ดีเช่นเดียวกับการใช้ปุ๋ยชีวภาพ และประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ได้ใช้สูงสุดเช่นเดียวกับการไม่ใช้สารดี.ดี.ที. และสารเคมีอื่นๆ คือร้อยละ 5.7 ในขณะที่จังหวัดพะเยาประชากรได้ให้ข้อมูลการใช้พืชสมุนไพรน้อยที่สุดหรือร้อยละ 2.7 ส่วนประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชรใช้พืชสมุนไพรด้วยร้อยละเท่าๆ กันคือ ร้อยละ 4.8 และ 4.9 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ

ส่วนประเด็นสุดท้ายที่ประชากรได้ตระหนักถึงคุณภาพชีวิตด้านการรักษาความสะอาดด้วยการใช้ระบบระบายน้ำระบายน้ำเสียและการรักษาความสะอาดคอกสัตว์ แต่ก็ยังเป็นเพียงมาตรการหรือวิธีการที่ประชากรให้ข้อมูลไม่กี่รายใน 3 จังหวัด ยกเว้นจังหวัดพะเยา คือรวมแล้วมีเพียงร้อยละ 2.6 ของประชากรทั้งหมดที่ได้ทำในเรื่องนี้ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 3.4) โดยประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ได้ใช้ระบบระบายน้ำเสียร้อยละเท่ากันคือ 3.8 และประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรเพียงร้อยละ 2.9 เท่านั้น

(9) **วิธีการใช้น้ำในการเกษตรเชิงอนุรักษ์ดิน-น้ำ** ก็เป็นอีกมาตรการหนึ่งที่น่าสนใจค้นหาข้อเท็จจริง เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินการจัดการพื้นที่เพื่อการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมเชิงนิเวศพัฒนาต่อไป ซึ่งในกรณีนี้ประชากรชนบทยากจนในพื้นที่เป้าหมายที่พอรู้หรือมีประสบการณ์ประมาณร้อยละ 30 – 50 หรือเฉลี่ยร้อยละ 36.3 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 38 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 34.6) โดยประชากรจังหวัดเชียงใหม่ให้ข้อมูลสูงสุดเกือบครึ่งหรือร้อยละ 47.6 และถัดมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 39 ส่วนอีกสองจังหวัดที่เหลือมีประชากรให้ข้อมูลใกล้เคียงกันหรือประมาณร้อยละ 30 ของแต่ละแห่ง ซึ่งก็พอจะสรุปแนวทางการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์น้ำและดินในภาคเหนือได้ดังนี้ (9.1) **ประชากรมีการเลือกพืชปลูก**

ที่เหมาะสมกับปริมาณน้ำที่มี ร้อยละ 13.2 ของประชากรทั้งหมด เป็นประชากรในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 16.3 โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ภาคเหนือตอนล่างได้ใช้มาตรการนี้สูงสุดเกือบ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 23.8 ส่วนร้อยละของประชากรที่เหลืออีก 3 จังหวัดที่ทำ ไม่ต่างกันน้อยสำคัญ คือระหว่างร้อยละ 8.7 ถึงร้อยละ 11.4 (9.2) มีการกำหนดช่วงเวลาให้น้ำและให้น้ำทุกครั้ง **ที่พืชต้องการ** ร้อยละ 8.5 ของประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยภาคเหนือตอนบนร้อยละ 9.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 7.2 โดยประชากรจังหวัดกำแพงเพชรในภาคเหนือตอนล่างใช้วิธีนี้น้อยที่สุด หรือร้อยละ 5.8 ส่วนอีก 3 จังหวัดมีร้อยละที่ใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 8.6 ถึงร้อยละ 9.9 (9.3) **การทำการแปลงและคูรับน้ำ** ร้อยละ 8 ของประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยภาคเหนือตอนบนร้อยละ 6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 10.1 โดยมีประชากรในจังหวัดกำแพงเพชร และเชียงใหม่ ทำวิธีนี้มากกว่าอีกสองจังหวัด ด้วยร้อยละ 15.5 และร้อยละ 8.6 ตามลำดับ ในขณะที่ประชากรอีกสองจังหวัดจะทำวิธีนี้เล็กน้อยระหว่างร้อยละ 3.6 และร้อยละ 4.8 เท่านั้น (9.4) **การให้น้ำตลอดเวลาแก่แปลงเกษตรอย่างเพียงพอและทั่วถึง** ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งนับว่าเล็กน้อยมาก เนื่องจากสาเหตุของการขาดน้ำ หรือมีน้ำไม่เพียงพอที่จะให้ตลอดเวลาในฤดูแล้ง หรือแม้แต่ได้เป็นรอบเวรในฤดูแล้งสำหรับภาคเหนือ (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2528, 2538, 2541 และ 2542) และในกรณีนี้มีผู้ให้ข้อมูลเพียง 3 จังหวัด ยกเว้นจังหวัดพะเยา คือร้อยละ 3.8 ในจังหวัดเชียงใหม่ และในสองจังหวัดของภาคเหนือตอนล่างเท่าๆ กัน หรือร้อยละ 1.9 ของแต่ละแห่ง และ (9.5) **การอนุรักษ์ดินน้ำในแปลงเกษตรโดยการใช้พืชคลุมดิน** ร้อยละ 0.7 ของประชากรทั้งหมด หรือมีประชากรเพียง 1 – 2 รายที่ให้ข้อมูลว่าทำกันเพียงในสองจังหวัดตัวแทนคือเชียงใหม่และอุตรดิตถ์เท่านั้น

(10) **การรวมกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์และการจัดการน้ำใช้ร่วมกันอย่างยุติธรรม** นับเป็นมาตรการบริหารจัดการน้ำและการอนุรักษ์น้ำที่มีประสิทธิภาพในภาคเหนือตอนบนหรือในพื้นที่ที่เป็นอาณาจักรล้านนามาก่อน อาทิ เชียงใหม่และพะเยา โดยมีประวัติความเป็นมาและตำนานจารึกในคัมภีร์ใบลานมานานมากกว่า 700 ปี (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2525) ซึ่งในลักษณะนี้ประชากรร้อยละ 24.8 ของทั้งหมดได้ยืนยันว่ามีในพื้นที่เป้าหมายในภาคเหนือ เป็นภาคเหนือตอนบนร้อยละ 28.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 21.2 โดยประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ให้คำตอบสูงสุดประมาณ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 32.4 ในขณะที่ประชากรในอีก 3 จังหวัดว่ามีกิจกรรมนี้ประมาณจังหวัดละ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 21 ถึงร้อยละ 24.3 ส่วนการบริหารจัดการน้ำในรูปกลุ่มดังกล่าวมีแนวปฏิบัติดังต่อไปนี้ (10.1) **มีการแบ่งน้ำกันใช้อย่างยุติธรรมตามจำนวนที่มี** ร้อยละ 9.2 ของประชากรทั้งหมด ประกอบด้วยภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 โดยประชากรจังหวัดเชียงใหม่ทำกิจกรรมนี้ในกลุ่มผู้ใช้น้ำสูงสุดร้อยละ 17.1 ถัดมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 11.4 ส่วนอีกสองจังหวัดทำกันไม่เกินร้อยละ 5 (ร้อยละ 3.6 – 4.9) (10.2) **มีการจัดแบ่งเป็นรอบเวรส่ง-รับ**

น้ำหรือเป็นการส่งน้ำแบบหมุนเวียน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง หรือช่วงวิกฤตขาดน้ำ ร้อยละ 6.6 ของประชากรทั้งหมด เป็นกิจกรรมในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.4 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 5.8 ซึ่งก็ไม่ต่างจากกิจกรรมแรกในกลุ่ม คือ ประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มีกิจกรรมของกลุ่มประเภทที่ 2 นี้มากที่สุดเช่นกัน ร้อยละ 8.6 ถัดมาคือจังหวัดพะเยา ร้อยละ 6.3 ส่วนสองจังหวัดในภาคเหนือตอนล่างทำกิจกรรมนี้ด้วยร้อยละเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 5.7 และ 5.8 (10.3) **มีการแบ่งน้ำ (เพิ่ม) ให้ตามความต้องการ (โดยเฉพาะในช่วงวิกฤต)** ร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด คือร้อยละ 5.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง และเช่นเคยปฏิบัติกันมากที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 5.7 และน้อยที่สุดร้อยละ 2.9 ในจังหวัดกำแพงเพชร ส่วนอีกสองจังหวัดปฏิบัติเท่าๆ กันร้อยละ 4.5 และ 4.8 ของประชากรแต่ละแห่ง (10.4) **มีการจัดเวรยามคอยตรวจสอบป้องกันการลักขโมยน้ำ โดยเฉพาะช่วงวิกฤตขาดน้ำหรือให้น้ำเป็นรอบเวรช่วงฤดูแล้ง** ร้อยละ 3.1 ของประชากรทั้งหมด เป็นกิจกรรมของภาคเหนือตอนบนร้อยละ 4.6 และร้อยละ 1.4 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเชียงใหม่มีร้อยละสูงสุด 4.8 (10.5) **การมีระบบลงโทษผู้ทำผิดกฎของกลุ่มอาทิ การลักน้ำขโมยน้ำ การไม่ส่งแรงงานมาลอกคลองหรือซ่อมตัวฝายหรือที่เรียกกันในภาคเหนือตอนบนว่า “ล้อเหมืองตีฝาย”** ร้อยละ 2.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.4 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยมีประชากรจังหวัดเชียงใหม่แห่งเดียวที่ทำกิจกรรมด้านนี้สูงสุดร้อยละ 5.7 ส่วนอีก 3 จังหวัดได้ปฏิบัติตามเกณฑ์ของกลุ่มด้านนี้ระหว่างร้อยละ 1 – 2 เท่านั้น

4.2.2.3 ทรัพยากรป่าไม้

นอกจากทรัพยากรดินและน้ำแล้ว สมดุลของกายภาพพื้นที่จะขาดไม่ได้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ที่สร้างความชุ่มชื้นและอุ้มน้ำให้กับดิน หรือแม้แต่การดูดซับเอาสารพิษคือ คาร์บอนไดออกไซด์ในชั้นบรรยากาศไปใช้เพื่อการเจริญเติบโต และคายธาตุออกซิเจนที่มีประโยชน์ให้แก่มวลมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งการมีสภาพป่าหลงเหลือปกคลุมพื้นที่อยู่มากพอ ย่อมจะไม่ทำให้พื้นที่นั้นขาดน้ำ หรือแห้งแล้งจนกลายเป็นทะเลทราย โดยเฉพาะป่าต้นน้ำลำธารอย่างในภาคเหนือที่ต้องการพื้นที่ป่าไม้น้อยกว่าร้อยละ 60 แทนที่จะเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่ตามเกณฑ์ที่ระบุชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งภาคเหนือเป็นภาคเดียวที่มีป่าเหลือในร้อยละที่เกินเกณฑ์หรือประมาณร้อยละ 44 (พ.ศ. 2536) แต่ก็ยังไม่เพียงพออย่างมาดดังกล่าวแล้ว (บุญชนะ กลั่นคำสอน รศ. 2533) (พื้นที่ป่าภาคเหนือเหลือร้อยละ 43 หรือ 46 ล้านไร่ในปี 2538 ข้อมูลจากเอกสารเลขที่ 31/2542 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2542) และยิ่งเนิ่นนานพื้นที่ป่าก็ยิ่งถูกบุกรุกทำลายเปิดเป็นพื้นที่ทำกินและแหล่งบริการต่างๆ มากขึ้นดังที่เห็นและทราบกันดีอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน เฉลี่ยประมาณปีละ 2 ล้านไร่ แม้จะประกาศปิดป่ามาตั้งแต่ปี 2532 แล้วก็ตาม และที่น่าสนใจและต้องเร่งแก้ไขก็คือร้อยละของการปลูกป่าใหม่หรือปลูกป่าเสริมแทนพื้นที่ป่าเดิมที่ถูกทำลายต่อปีเพียง

ร้อยละ 10 และไม่เกินร้อยละ 20 เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นในหมู่บ้านชนบททุกแห่งของประเทศที่อยู่ในพื้นที่ป่ามาก่อนหรืออยู่ติดป่า หรือยังพอมียาหลงเหลือให้ทราบว่าเป็นป่าอะไร จะช่วยกันแก้ไขปรับปรุงและรักษาสภาพป่าของหมู่บ้านให้ยั่งยืนต่อไปได้อย่างไร

สำหรับความเห็นของประชากรยากจนในหมู่บ้านชนบทภาคเหนือที่เป็นตัวแทนศึกษาในครั้งนี้ แม้จะไม่ได้ให้ความสนใจด้านสภาพป่าไม้ของชุมชนตนมากนัก เพราะต้องคำนึงถึงเรื่องปากท้องก่อน แต่ก็พอมิแน่วคิดและข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนทั้งการทำลาย การใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(1) **สภาพป่าชุมชนในชนบท** ในประเด็นแรกนี้ได้รวบรวมข้อคิดเห็นและข้อมูลจากประชากร ว่าพวกเขามีความเห็นและแง่คิดเกี่ยวกับลักษณะหรือสภาพป่าชุมชนในพื้นที่ของตนว่ามีลักษณะอย่างไรบ้างในปัจจุบัน โดยจะสรุปตามลำดับร้อยละของผู้ตอบ ประกอบด้วย (1.1) **สภาพป่าชุมชนที่เหลืออยู่ในปัจจุบันยังอยู่ในสภาพดี** ร้อยละ 30.9 ของประชากรทั้งหมดยังมองสภาพป่าของหมู่บ้านตนในเกณฑ์ดี ประเด็นนี้นับว่าน่าพอใจแม้จะเป็นความเห็นของประชากรเพียงเกือบ 1 ใน 3 และส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 37.5 และเพียง 1 ใน 4 หรือร้อยละ 24 ในภาคเหนือตอนล่าง หรือถ้าพิจารณาลงในรายจังหวัดจะพบว่าประชากรในจังหวัดเชียงใหม่สูงสุดถึงร้อยละ 40 ที่ยอมรับว่าสภาพป่าที่เหลืออยู่ในหมู่บ้านตนในปัจจุบันยังดีอยู่หรือไม่ถูกทำลาย ส่วนในจังหวัดกำแพงเพชรนั้นว่าสถานการณ์ด้านนี้น่าเป็นห่วงมาก เพราะประชากรให้การยืนยันน้อยที่สุดไม่ถึงร้อยละ 10 (ร้อยละ 9.7) ในขณะที่อีกสองจังหวัดเป้าหมายยอมรับเกิน 1 ใน 3 คือระหว่างร้อยละ 35.1 ถึงร้อยละ 38.1 ของพะเยา และอุตรดิตถ์ตามลำดับ (1.2) **สภาพป่าชุมชนที่เหลืออยู่ในปัจจุบันอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม** ตามความเห็นของประชากรร้อยละ 27.4 ของทั้งหมด ซึ่งก็นับเป็นตัวเลขที่สูงเกิน 1 ใน 4 หรือร้อยละ 29.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 25.5 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยที่ประชากร 3 จังหวัด คือ เชียงใหม่ พะเยา และอุตรดิตถ์ มีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องป่าเสื่อมโทรมด้วยร้อยละเท่าๆ กันระหว่างร้อยละ 28.6 ถึงร้อยละ 29.7 จะมีเพียงประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรที่ยอมรับน้อยกว่าหรือร้อยละ 22.3 แต่ก็ยังเป็นตัวเลขที่สูงซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องตระหนักในมาตรการจัดการแก้ไขอย่างเร่งด่วนต่อไป (1.3) **สภาพป่าชุมชนดั้งเดิมถูกเปิดไปใช้เป็นที่ทำกินหรือทำการเกษตรส่วนใหญ่แล้ว** ด้วยร้อยละ 21.7 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 19.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.6 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะประชากรจังหวัดกำแพงเพชรยอมรับเรื่องนี้มากที่สุดถึงร้อยละ 26.2 ในขณะที่เชียงใหม่เห็นด้วยการยืนยันน้อยที่สุดร้อยละ 17.1 และอีกสองจังหวัดพะเยาและอุตรดิตถ์ประชากรยอมรับเท่าๆ กันประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 22.5 และร้อยละ 21 ตามลำดับ (1.4) **สภาพป่าที่ถูกทำลายไปในอดีตคือสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของสภาพที่แห้งแล้งในปัจจุบัน** ตามข้อมูลของประชากรร้อยละ 19.8 ของทั้งหมด คือร้อยละ 22.2 ใน

ภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 17.3 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 27.6) และอุตรดิตถ์ (ร้อยละ 23.8) ที่ยอมรับประเด็นนี้สูงสุด ในขณะที่ประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรเห็นด้วยน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 10.7 และจังหวัดพะเยาร้อยละ 17.1 (15) **ความจำเป็นต้องเร่งปลูกป่าเสริมเพื่อคืนสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์และความชุ่มชื้น** ร้อยละ 16.5 ของประชากรทั้งหมดยอมรับในประเด็นนี้ หรือร้อยละ 18.1 ของภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.9 ของภาคเหนือตอนล่าง โดยมีร้อยละสนับสนุนเด่นชัดในจังหวัดอุตรดิตถ์ (ร้อยละ 24.8) และจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 22.9) ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรน้อยที่สุดไม่ถึงร้อยละ 5 (ร้อยละ 4.9) และจังหวัดพะเยาร้อยละ 13.5 และประเด็นสุดท้าย (1.6) **ควรเร่งปลูกไม้ใช้สอยและดูแลในลักษณะป่าชุมชน** ที่ประชากรร้อยละ 13.4 ของทั้งหมดเห็นด้วย หรือร้อยละ 15.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนล่าง การพัฒนาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะนี้ประชากรชนบทยากจนเชียงใหม่เห็นด้วยมากที่สุด ร้อยละ 20 ถัดมาคือประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 14.3 จังหวัดพะเยาร้อยละ 11.7 และน้อยที่สุดคือความเห็นของประชากรจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 7.8

จากข้อมูลสภาพป่าชุมชนในชนบทยากจนภาคเหนือตามความเห็นของประชากรตั้งแต่ร้อยละ 5 จนถึงร้อยละ 40 ในแต่ละจังหวัด ในแต่ละประเด็น จะเห็นได้ว่าประชากรตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้มีใช้น้อย เพราะอย่างน้อย คนยากจนในพื้นที่ก็ยังได้อาศัยหาของป่าประทังชีวิต เช่น ไข่มดแดง ผักหวานหน่อไม้ หรือแม้แต่เศษไม้มาทำฟืน ถ้าไม่นับรวมถึงการนำไม้มาใช้ประโยชน์โดยตรงในการสร้างบ้านและอื่นๆ ที่จำเป็น ดังนั้นประชากรทุกคนจึงควรใช้พื้นที่ป่าเปิดเป็นที่ทำกินให้คุ้มค่าในเชิงอนุรักษ์ ซึ่งจะได้พูดถึงในข้อต่อไป

(2) **การใช้ประโยชน์ไม้ทำฟืนหรือถ่านหุงต้มและไม้ใช้สอยจากป่า** ในชนบทยากจนในภาคเหนือโดยทั่วไปไปแล้ว ยังมีความชัดเจนเรื่องที่ประชากรส่วนมากได้อาศัยไม้จากป่าต่างๆ เท่าที่จะหาได้มาทำฟืนหุงต้มอาหารและเป็นไม้ใช้สอยต่างๆ ไป หรืออย่างน้อยก็ใช้สลับกับแก๊ส ซึ่งบางคนก็ให้ข้อมูลว่าแก๊สที่ซื้อมา 1 ถังเล็กนี้จะใช้อยู่ครึ่งก่อนปี เพราะจะใช้ฟืนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงมีผู้ตอบเพียงร้อยละ 10.8 ของประชากรทั้งหมดที่ยืนยันว่าไม่ได้ใช้ไม้จากป่ามาทำฟืนใช้ในครัวเรือน ส่วนแหล่งของไม้จากป่าที่ประชากรยากจนได้ไปหาเก็บมาทำฟืน จากแหล่งที่มีความนิยมมากตามลำดับ คือ (2.1) **บริเวณป่าของตนเอง คือไม้ที่ขึ้นอยู่หัวไร่ปลายนา และสวนไม้ผลของตนหรือของเพื่อนบ้าน** ร้อยละ 29.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 18.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 40.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรและอุตรดิตถ์ที่สูงถึงร้อยละ 44.7 และ 37.1 ตามลำดับ (2.2) **บริเวณป่าชุมชนของหมู่บ้าน** ร้อยละ 28.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 34.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 21.2 ของภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และพะเยาเท่าๆ กันคือร้อยละ 35 และถัดมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 33 ตรงข้ามกับจังหวัดกำแพงเพชรที่

ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของหมู่บ้านไม่ถึงร้อยละ 10 (ร้อยละ 8.7) (2.3) **บริเวณป่าสาธารณะของหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงหรือป่าสาธารณะทั่วไป** ร้อยละ 26.4 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 33.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 18.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะเชียงใหม่และพะเยา ด้วยร้อยละเท่าๆ กันคือ ร้อยละ 34 และจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 28.6 ยกเว้นจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งใช้ป่าสาธารณะไม่ถึงร้อยละ 10 (ร้อยละ 8.7) และ (2.4) **บริเวณป่าอื่นๆ** ร้อยละ 9 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 9.7 ของภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 8.2 ของภาคเหนือตอนล่าง) ประชากรจังหวัดกำแพงเพชรใช้ประโยชน์จากป่าอื่นๆ สูงสุดถึงร้อยละ 15.5 และในทางตรงข้ามจังหวัดอุตรดิตถ์มีประชากรเพียงรายเดียวที่ใช้ประโยชน์จากป่าอื่นๆ

(3) **การใช้ประโยชน์พื้นที่เชิงอนุรักษ์ดิน-น้ำ-ป่าไม้** สำหรับประเด็นนี้ประชากรได้ให้ข้อมูลน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้างและไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและครอบครัว ดังนั้นประชากรเกินครึ่งหรือเฉลี่ยร้อยละ 52.6 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 52 เท่าๆ กัน) จึงยืนยันชัดเจนว่าไม่ได้ใช้ประโยชน์พื้นที่แต่ประการใดเลย ประชากรที่เหลือส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ตอบคำถามหรือให้ข้อมูล จึงมีเพียงประมาณร้อยละ 1 ถึงไม่เกินร้อยละ 6 ที่ให้ข้อมูลการใช้ประโยชน์พื้นที่ในลักษณะต่างๆ อาทิ (3.1) ร้อยละ 5.9 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดร้อยละ 13.3 และไม่มีผู้ตอบในจังหวัดพะเยา) **มีการเลือกปลูกพืชผสมหลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน** ประกอบด้วย ไม้ยืนต้นหรือไม้ผล สลับกับพืชล้มลุก หรือที่รู้จักกันว่าไร่สวนผสม หรือวนเกษตร (3.2) ร้อยละ 5.4 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 2.8 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดร้อยละ 10.5 ส่วนจังหวัดพะเยาก็มีผู้ให้คำตอบเพียงรายเดียว) **มีการเปิดพื้นที่ด้วยการถาง-เผา แล้วปลูกพืชบริเวณหลักสลับกับพืชเศรษฐกิจ** (3.3) ร้อยละ 3.1 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.3 โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดร้อยละ 5.7 และเพียงรายเดียวในจังหวัดพะเยา) **มีการเปิดพื้นที่เฉพาะพืชคลุมดินและไม้ขนาดเล็ก เพื่อเหลือไม้ใหญ่เป็นร่มเงา** (3.4) ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 4.8 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 1.4) **มีการปลูกพืชแซมลงในพื้นที่ป่าโดยไม่เปิดพื้นที่โล่ง** และ (3.5) ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง และแต่ละจังหวัดเท่าๆ กันแห่งละ 1 – 2 ราย) มีการเลือกปลูกเฉพาะพืชเศรษฐกิจเพื่อขายเท่านั้น ซึ่งกรณีนี้จำเป็นต้องมีน้ำพอและดินมีความเหมาะสม เป็นสำคัญ คือ ธรรมชาติเอื้ออำนวยเพราะไม่มีทุนพัฒนาทางเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม

(4) **ประเภทของไม้ในป่าเดิมของหมู่บ้านที่ยังเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน** ที่จริงแล้วถ้าเราทราบประเภทของไม้ที่ยังมีเหลือให้เห็นอยู่ ก็จะง่ายต่อการปลูกเสริมหรือปลูกใหม่เพื่อคืนความชุ่มชื้นและความ

อุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ได้รวดเร็วกว่าเลือกพันธุ์ไม้ที่ต่างประเภทป่ามาปลูก และจากคำตอบของประชากรที่พูดถึงไม้ที่ยังเหลือให้เห็นอยู่ในชุมชน ก็พอจะคาดเดาได้อย่างมีเหตุผลว่าเดิมพื้นที่ของชุมชนเป็นบริเวณที่มี **ป่าผสมผลัดใบ หรือป่าเบญจพรรณที่มีไม้สักเป็นไม้เด่น** เพราะได้พบไม้ประดู่ ไม้สัก ไม้แดง เป็นต้น และ **ป่าเต็งรัง** เพราะได้พบไม้เต็ง เหียง รัง พลวง เป็นสำคัญ หรือแม้แต่ **ป่าดิบชื้น** ที่พบไม้ตระกูลไมยาง ดังรายละเอียดที่สรุปไว้ข้างล่างนี้ และที่สำคัญคือประเภทของป่าไม้สามารถบ่งบอกได้ถึงสภาพภูมิอากาศ (ปริมาณฝน ลม แสงสว่าง ฯลฯ) สภาพภูมิประเทศ (ความลาดชัน ความสูง การรับแสงของพื้นที่ ฯลฯ) ลักษณะดิน (ความชุ่มชื้น น้ำและแร่ธาตุในดิน ฯลฯ) และกิจกรรมของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ของพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างดี

ตารางที่ 15 ประเภทของไม้ในป่าเดิมของหมู่บ้านที่ยังเหลืออยู่ในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทของไม้ที่พบ (ลำดับที่พบบ่อย)	ร้อยละของประชากรที่ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ประดู่	51.4	63.8	46.8	55.1	59.0	35.9	48.1
2	สัก	45.8	48.6	43.2	45.8	58.1	33.0	45.7
3	แดง	44.6	57.1	36.9	46.8	60.0	24.3	42.3
4	เต็ง	35.1	47.6	36.0	41.7	33.3	23.3	28.4
5	เหียง	29.1	41.9	64.9	53.7	6.7	-	3.4
6	รัง	28.1	32.4	27.9	30.1	29.5	22.3	26.0
7	ยาง	17.0	14.3	28.8	21.8	6.7	17.5	12.0
8	พลวง	11.6	11.4	15.3	13.4	11.4	7.5	9.6
9	ยูคาลิปตัส	4.5	3.8	7.2	5.6	1.0	5.8	3.4

จากร้อยละของประชากรที่ให้คำตอบเกี่ยวกับประเภทของไม้ในป่าเดิมที่ยังหลงเหลือให้เห็นได้บ้าง ด้วยร้อยละที่สูงข้างต้น นับเป็นนิมิตรหมายที่ดีที่หน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย รวมทั้งประชากรในชุมชนจะต้องร่วมมือร่วมแรงกันปลูกป่าคืนความชุ่มชื้น และอาจเลือกไม้ชนิดอื่นๆ ที่อยู่ในประเภทป่าเดียวกันปลูกเสริมเพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและพิจารณาว่าเป็นไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ก็จะช่วยเสริมเศรษฐกิจของชุมชน นอกจากจะช่วยพัฒนาปรับปรุงกายภาพของพื้นที่แล้ว

(5) **ประเภทของไม้ที่ทางการส่งเสริมให้ปลูกในหมู่บ้านตามลำดับความสำคัญ** อันดับแรกก็คือ **ไม้สัก** ซึ่งก็เป็นทั้งไม้เดิมและไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจมากที่สุด ซึ่งประชากรร้อยละ 37.7 ของทั้งหมด (ร้อยละ 42.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 32.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยืนยันว่าเป็นไม้ที่ทางรัฐบาลให้

การสนับสนุนและส่งเสริมให้ปลูกเสริมและบำรุงรักษาเป็นอันดับแรกในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นภาคเดียวของ ไทยที่มีป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบประเภทที่มีต้นสักเป็นไม้เด่นที่ขึ้นได้ในความสูงไม่เกิน 900 เมตร จากระดับน้ำทะเล โดยมีประชากรในจังหวัดพะเยาและอุตรดิตถ์ประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50 เท่าๆ กัน ยอมรับว่ามีการส่งเสริมการปลูกต้นสักในหมู่บ้านของตน และอีก 1 ใน 3 หรือร้อยละ 34 ในจังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่ประชากรในกำแพงเพชรให้ข้อมูลเรื่องนี้เพียงร้อยละ 15.5 เท่านั้น นอกจากนี้ประชากรอีกร้อยละ 17.7 ของทั้งหมด (ร้อยละ 15.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ได้ยืนยันว่ารัฐ ได้ส่งเสริมการปลูกไม้ยูคาลิปตัส ซึ่งเป็นไม้เศรษฐกิจโตเร็วเป็นอันดับแรกอีกประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะประชากร ในจังหวัดกำแพงเพชร 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33 ได้ยืนยันประเด็นนี้มากที่สุด และจังหวัดอุตรดิตถ์น้อยที่สุด ร้อยละ 7.6 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยาประชากรยืนยันข้อมูลนี้ไม่เกินร้อยละ 20 หรือร้อยละ 19 และร้อยละ 11.7 ตามลำดับ ส่วนไม้ชนิดอื่นๆ ที่ประชากรในภาคเหนือยอมรับว่ามีหน่วยงานของรัฐส่งเสริมให้ ปลูกในบางพื้นที่หรือบางจังหวัดเพียงไม่กี่ราย ได้แก่ ไม้ประดู่ (ร้อยละ 4.2 ของประชากรทั้งหมด แยกเป็น ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ไม้แดง (ร้อยละ 1.9 ของประชากร ทั้งหมด และส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 6.7 และจังหวัดเชียงใหม่เพียงรายเดียว) และไม้ยาง ที่มี ประชากรจังหวัดกำแพงเพชรให้ข้อมูลเพียงรายเดียว

(6) ประเภทของไม้ที่ประชากรและชุมชนสนใจปลูกหรือส่งเสริมให้ปลูกพร้อมเหตุผลสนับสนุน ก็ ไม่มีความแตกต่างกับไม้เศรษฐกิจเดิมในพื้นที่และรัฐบาลส่งเสริมเป็นอันดับแรกๆ และยังมีไม้ยืนต้นประเภท ไม้ผลอีกหลายประเภทที่ชาวบ้านหรือประชากรเป้าหมายสนใจจะปลูกเพื่อขายผลผลิต ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(6.1) สัก เป็นไม้อันดับแรกที่ประชากรผู้สนใจ (144 ราย) เกือบครึ่งหรือร้อยละ 42.9 ของทั้งหมด สนใจปลูก ซึ่งนับว่าสูงกว่าที่ทางรัฐสนับสนุนเสียอีก คือร้อยละ 47.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 38 ใน ภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ประชากรสนใจมากที่สุด ร้อยละ 55.3 ถัดมาคือจังหวัด อุตรดิตถ์ ร้อยละ 48.4 จังหวัดพะเยาร้อยละ 40 และเพียง 1 ใน 4 หรือร้อยละ 25.3 ในจังหวัดกำแพงเพชร ส่วนเหตุผลที่ประชากรและชุมชนเลือกปลูกไม้สัก สรุปได้ดังนี้ (6.1.1) เป็นไม้เศรษฐกิจ ขายได้ราคาดี เพราะ เนื้อไม้ดี ใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ทั้งสร้างบ้านและไม่ใช้สอยในอนาคตก (ร้อยละ 59 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 54.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 65 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.2) เป็นไม้ปลูกง่าย เนื้อไม้ สวย โตเร็วให้ร่มเงาและเสียหายจากไฟป่าได้น้อย (ร้อยละ 15.3 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 16 ในภาค เหนือตอนบน และร้อยละ 14.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.3) เป็นไม้ที่ทางราชการส่งเสริมให้ปลูก พร้อมมี กล้ามมือให้แต่ไม่สามารถตัดได้ (ร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 8.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 12.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.4) เป็นไม้ที่ต้องการปลูกเพื่ออนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานได้เห็น

เพราะเป็นไม้หายาก (ร้อยละ 6.9 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.5) เป็นไม้ที่ต้องการอนุรักษ์ไว้เป็นป่าต้นน้ำลำธารและสวนป่าเพื่อคืนความชุ่มชื้นให้พื้นที่ลุ่มน้ำ (ร้อยละ 5.6 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 7.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.1.6) เป็นไม้ที่ปลูกตามเพื่อนบ้าน เพราะไม่เคยปลูกไม้อื่นมาก่อน (ร้อยละ 1.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 1.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลปลีกย่อยต่างๆ ที่มีผู้ให้รายละเอียดประเภทละรายเท่านั้นได้แก่ (6.1.7) ปลูกไม้สักเพราะได้ค่าปลูก (6.1.8) การปลูกไม้สักไว้เป็นแนวกำบังลม (6.1.9) การปลูกไม้สักทิ้งไว้ในพื้นที่เพื่อหวังจะได้รับค่าบำรุงต้นไม้ และกรณีเอาที่ซึ่งมีไม้สักติดที่ไปจำนองหรือเอาไปขาย ก็จะทำได้ง่ายและมีราคาดีกว่า และ (6.1.10) พื้นที่ในหมู่บ้านไม่เหมาะจะปลูกไม้หรือพืชประเภทอื่นๆ นอกจากต้นสัก

(6.2) ไม้ผลต่างๆ : ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง ขนุน มะขาม มะยม ชมพู่ น้อยหน่า มะพร้าว ส้มโอ มะม่วงหิมพานต์ มะนาว กัลยไช ฯลฯ เหล่านี้เป็นไม้ผลที่ประชากรเป้าหมายและชุมชนสนใจและต้องการปลูกเป็นอันดับแรกเช่นเดียวกับไม้สัก เพราะเป็นไม้ผลเศรษฐกิจที่รู้จักกันดีในภาคเหนือ ประชากรเป้าหมายระบุว่าสนใจปลูกด้วยเหตุผลต่างๆ ที่พอสรุปได้ดังนี้ (6.2.1) เป็นไม้ที่นอกจากจะได้กินผลแล้ว ยังขายได้ราคาดี (ร้อยละ 67.2 ของผู้สนใจทั้งหมด 67 ราย หรือร้อยละ 70 ของผู้สนใจในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 61.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.2.2) เป็นไม้ผลที่เกษตรกรตำบลสนับสนุนให้ปลูก ประกอบกับคนในหมู่บ้านก็ปลูกกันโดยทั่วๆ ไป และก็ปลูกกันมานานแล้ว (ร้อยละ 10.5 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 14.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.2.3) เป็นไม้ผลที่ผลผลิตออกได้เร็ว ได้ขายผลเร็ว รวมทั้งการปลูกก็ไม่ต้องลงทุนหรือเสียค่าใช้จ่ายมาก และคาดว่าอนาคตจะได้ผลผลิตมาก (ร้อยละ 7.5 ของผู้สนใจปลูกทั้งหมด หรือร้อยละ 9.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) และ (6.2.4) ไม้ผลยืนต้นนอกจากปลูกไว้กินผล ยังช่วยยึดดินและอุ้มน้ำได้ดี ตลอดจนช่วยให้ความร่มเย็น (ร้อยละ 4.5 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 2.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.7 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(6.3) ยูคาลิปตัส เป็นไม้ที่ประชากรเป้าหมายและชุมชนสนใจและส่งเสริมให้ปลูกในอันดับแรกอีกประเภทหนึ่ง รวมทั้งการได้รับการส่งเสริมจากทางการอีกทางหนึ่งในฐานะไม้เศรษฐกิจโตเร็ว ดังกล่าวแล้วแต่แรก ส่วนสาเหตุหรือเหตุผลที่เลือกปลูกยูคาลิปตัสจากผู้สนใจ 40 ราย หรือร้อยละ 11.9 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 7.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) พอสรุปได้ดังนี้ (6.3.1) เป็นไม้โตเร็ว ได้ราคาดี และมีแหล่งรับซื้อ (ร้อยละ 52.5 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 67.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.3.2) เป็นไม้ที่ใช้สร้างบ้าน และไม้ใช้สอย เช่น ใช้ทำฟืน (ร้อยละ 15 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 33.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.1 ของภาคเหนือตอน

ล่าง สำหรับเหตุผลอื่นๆ เป็นของประชากรแต่ละเพียงรายเดียวคือ (6.3.3) เป็นไม้ที่เหมาะสมกับสภาพท้องที่ (เชียงใหม่) (6.3.4) เป็นไม้ที่ทางราชการส่งเสริมให้ปลูก โดยมีกล้าไม้มอบให้ (กำแพงเพชร) (6.3.5) เป็นไม้ที่เลือกปลูกในวันเฉลิมพระชนมพรรษา (เชียงใหม่) (6.3.6) เป็นไม้ที่เลือกปลูกเป็นแนวถนนร่วมกับเพื่อนบ้าน (เชียงใหม่) (6.3.7) เป็นไม้ที่ตัดง่าย โค่นง่าย ไม่ต้องขออนุญาต (อุตรดิตถ์) และ (6.3.8) เป็นไม้ที่ลำต้นใหญ่ แข็งแรง และช่วยเป็นร่มเงาและเพิ่มความชุ่มชื้นให้สภาพอากาศ เป็นต้น

(6.4) **สะเดา** เป็นไม้ที่ประชากรและชุมชนสนใจปลูกในอันดับแรกอีกประเภทหนึ่ง รวม 22 ราย หรือร้อยละ 6.5 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 1.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ด้วยเหตุผลที่สรุปได้ดังนี้ (6.4.1) เป็นไม้โตเร็ว และได้ใช้ยอดสะเดาเป็นอาหารได้เร็วเช่นกัน ตลอดจนสามารถเก็บยอดขายได้ด้วย (ร้อยละ 50 ของผู้สนใจทั้งหมด หรือร้อยละ 33 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 52.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) (6.4.2) เป็นไม้สร้างบ้านและใช้สอยอื่นๆ คือมีประโยชน์ทั้งใบ ยอด และเนื้อไม้ (ร้อยละ 27.3 ของผู้สนใจทั้งหมด และเฉพาะภาคเหนือตอนล่าง ร้อยละ 31.6 หรือเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 36.4) (6.4.3) เป็นยาปราบศัตรูพืชและปุ๋ย (ร้อยละ 9.1 ของผู้สนใจทั้งหมด เฉพาะภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 10.5 หรือจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 18.2) นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลของประชากรเพียงบางพื้นที่หรือบางจังหวัดแห่งละเพียงรายเดียวคือ (6.4.4) เป็นไม้ที่ทางราชการเอามาให้ปลูกตามสถานที่ต่างๆ ในชุมชน (6.4.5) เป็นไม้ที่ทำเป็นสวนป่าของกรมป่าไม้ และ (6.4.6) เป็นไม้ยืนต้นที่ช่วยยึดดินและอุ้มน้ำ และให้ร่มเงา เป็นต้น

(6.5) **ประดู่** เป็นไม้ที่ประชากรและชุมชนส่งเสริมการปลูกเป็นอันดับแรกเช่นกัน แต่สนใจกันเพียง 9 ราย หรือร้อยละ 2.7 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 1.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.6 ในภาคเหนือตอนล่าง ส่วนเหตุผลที่ส่งเสริมให้ปลูกประดู่คือ (6.5.1) เป็นไม้เนื้อแข็งและอายุยืน (ร้อยละ 33.3 ของผู้สนใจทั้งหมด เฉพาะในภาคเหนือตอนบน) นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลของประชากรเฉพาะพื้นที่แห่งละเพียงรายเดียว คือ (6.5.2) เป็นไม้ใช้สร้างบ้านและไม้ใช้สอยในอนาคต และ (6.5.3) เป็นไม้ที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ ป้องกันความแห้งแล้ง และให้ร่มเงา เป็นต้น

นอกจากนี้ก็ยังมียีนชนิดของไม้อีกหลายประเภทที่ประชากรและชุมชนสนใจปลูกหรือส่งเสริมให้ปลูกในอันดับแรก เพียงแต่มีผู้ให้ข้อมูลน้อยรายหรือระหว่าง 1 – 3 ราย ด้วยเหตุผลสนับสนุนต่างๆ กัน อาทิ **กระถินยักษ์** ส่งเสริมให้ปลูกเพื่อนำไปใช้ประโยชน์และทำฟืน **มะค่า** ส่งเสริมให้ปลูกเพราะสามารถดูดซับน้ำได้ดี และทางราชการสนับสนุนให้ปลูก **ยาง** ส่งเสริมให้ปลูกเพราะเป็นไม้เดิมของป่าดิบชื้นที่เริ่มหมดไปแล้ว เพื่อคืนความชุ่มชื้นและเป็นไม้ที่โตได้เร็ว **ฉำฉาหรือจามจุรี** ส่งเสริมให้ปลูกเพราะโตให้ใช้ประโยชน์ได้เร็ว เช่น เอา

ไว้เลี้ยงครั่งและทำฟืน และแดง ส่งเสริมการปลูกเพราะเป็นพันธุ์ไม้เดิมที่ควรรักษาไว้ และเอาไว้ขายได้เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็งนิยมใช้ทำเสาบ้าน หรือไม้พื้นของบ้าน เป็นต้น

(7) ประชากรเป้าหมายมีความเข้าใจความหมายของคำว่า “ป่าอนุรักษ์” มากน้อยเพียงใด คำถามนี้นับเป็นประเด็นสำคัญในการรักษาตุลของกายภาพพื้นที่เพราะจะส่งผลถึงคุณภาพชีวิตของคนในสังคมชนบทและเมือง ตลอดจนมีผลทางอ้อมให้คนยากจนในชนบทไม่มีแรงกดดันด้านพื้นที่ผลิตที่แห้งแล้งกันดาร ขาดน้ำจนต้องดิ้นรนย้ายออกหรือเดินทางไปทำงานทำในเมืองใหญ่หรือตัวเมืองทั่วไป อันเป็นผลต่อเนื่องถึงความแออัด แย่งงาน อาชญากรรมและอื่นๆ ในทางลบอีกมากมายด้านมลพิษของเมือง ดังนั้นจึงควรศึกษาถึงความเข้าใจและความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างชัดเจน ถูกต้องและให้ความร่วมมือ ซึ่งจากผลการศึกษาชนบทยากจนในภาคเหนือครั้งนี้ก็พบว่าประเด็นนี้ยังน่าวิตกวิจารณ์และแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะประชากรเกิน 3 ใน 4 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 78.5 (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 77.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 79.8) ไม่ตอบหรือไม่ทราบความหมายของคำว่าป่าอนุรักษ์คืออะไร สำคัญอย่างใด โดยเฉพาะคนยากจนในจังหวัดอุตรดิตถ์ไม่ตอบสูงสุดถึงร้อยละ 85.7 ถัดมาคือจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 79 เป็นต้น และในทางตรงข้ามมีประชากรยากจนที่ตอบเพียง 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.5 ของทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 22.7 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 20.2) ซึ่งพอสรุปความหมายของป่าอนุรักษ์ในแนวที่ถูกต้องของประชากรยากจน 1 ใน 5 ของทั้งหมดได้ในตารางที่ 16

จากสถิติสรุปในตารางที่ 16 พอจะแยกลักษณะของความเข้าใจความหมายป่าอนุรักษ์ของประชากรเป้าหมายยากจนได้ค่อนข้างชัดเจนเป็น 3 กลุ่มความหมาย **กลุ่มแรก** คือประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดของผู้ตอบ คิดเป็นร้อยละ 66 ของประชากรทั้งหมด ที่เข้าใจความหมายของป่าอนุรักษ์ตรงกันว่าเป็น **“ป่าที่ไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่ หรือการอนุญาตทำไม่ได้โดยเด็ดขาด”** โดยที่ประชากรทั้ง 4 จังหวัดเป้าหมาย ไม่มีจังหวัดใดที่ยอมรับความหมายนี้น้อยกว่าร้อยละ 60 กล่าวอีกนัยหนึ่งคือมีความเข้าใจสูงสุดระหว่างร้อยละ 60 – 70 ที่เป็นเช่นนั้นเพราะประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ หรือของภูมิภาคหรือสังคมใดก็ตาม ยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่ว่าถ้าเป็นป่าอนุรักษ์ต้องไม่ใช่โดยเด็ดขาด จึงตอบข้อนี้สูงสุด ที่จริงแล้วการไม่ใช่เป็นเพียงมาตรการหนึ่งของการอนุรักษ์และที่ถูกต้องแล้วต้องมีช่วงเวลาที่ยอมให้กลับมาใช้ใหม่ ถ้าพัฒนาให้พื้นดินสภาพจนให้สามารถใช้ได้ต่อไปอย่างมีมาตรการอนุรักษ์ และไม่มีผลกระทบหรือก่อให้เกิดผลเสียใดๆ หรือสูญเสียน้อยที่สุด แต่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากการใช้อย่างฉลาด มีเหลือถึงลูกหลานได้ใช้อย่างยั่งยืนนั่นเอง และถ้าเป็นกรณีไม่ใช่ตลอดไป จะมีระบุชัดเจน เช่น เป็นลุ่มน้ำชั้นที่ 1 เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น **กลุ่มที่ 2** เป็นความเข้าใจของประชากรชนบทยากจนในขนาดปานกลางหรือเพียง 2 ใน 5 ของผู้ตอบ คือระหว่างร้อยละ 40 – 50 ของผู้ตอบทั้งหมด ที่ยอมรับความหมายของป่า

อนุรักษ์ตามแนวที่กล่าวถึงแล้ว คือป่าต้นน้ำลำธารซึ่งจัดเป็นเขตชั้นคุณภาพ “ลุ่มน้ำชั้นที่ 1” และป่ารักษา สภาพแวดล้อม และกลุ่มที่ 3 เป็นความเข้าใจของประชากรชนบทยากจนที่มีจำนวนน้อยที่สุด หรือระหว่าง ร้อยละ 20 – 30 แสดงให้เห็นว่าความหมายของป่าอนุรักษ์ใน 3 ประเด็นสุดท้าย ยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร ไม่ ว่าจะเป็นป่าตามแนวพรมแดนที่มีปัญหาในด้านความมั่นคงและอื่นๆ ป่าชุมชนที่ราษฎรร่วมกันจัดการและ อนุรักษ์ และป่าที่สงวนไว้ให้ทำกินและเก็บของป่าของรัฐ จำเป็นต้องเร่งประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ความ เข้าใจอย่างถูกต้อง จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น สถาบันการศึกษาใน ท้องที่ และโดยเฉพาะองค์กร และมูลนิธิเอกชน รวมทั้งองค์กรประชาชน สำหรับความเป็นจริงที่ว่าทั้ง 6 ความ หมายที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นความหมายที่ถูกต้องของคำว่า “ป่าอนุรักษ์” ทั้งสิ้น เพื่อให้เกิดความตระหนักและ ร่วมมือกันในการดำเนินการอนุรักษ์ที่จะสร้างสมดุลของธรรมชาติและคุณภาพชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นตนเอง จะส่งผลถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรกายภาพหลักของพื้นที่คือ ดินและน้ำไปพร้อมๆ กับป่าไม้ด้วยตลอดเวลา

ตารางที่ 16 ร้อยละของประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือที่เข้าใจความหมายของป่าอนุรักษ์ ปี 2541

ลำดับ ที่	ความหมายของป่าอนุรักษ์ (ลำดับความเข้าใจ)	ร้อยละของความเข้าใจของประชากรเป้าหมาย						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ป่าที่ไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่หรือการ อนุญาตทำไม้โดยเด็ดขาด	66.3	61.9	65.8	63.9	71.4	66.0	68.8
2	ป่าต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า	46.5	47.6	42.3	44.9	56.2	39.8	48.1
3	ป่ารักษาสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ป่าหายาก และ ป้องกันภัยธรรมชาติ	42.5	48.6	37.8	43.0	48.6	35.0	41.8
4	ป่าที่เป็นเขตสงวนไว้เพื่อความ มั่นคงของประเทศ หรือแนวกันเขต แดนประเทศ	29.0	34.3	26.1	30.0	31.4	24.3	27.9
5	เขตสงวนไว้ทำป่าชุมชนและปลูก ไม้ใช้สอย	27.8	30.5	23.4	26.8	31.4	26.2	28.8
6	ป่าที่เป็นเขตสงวนไว้จัดเป็นที่ดิน ทำกินและเก็บหาของป่า	27.4	24.8	30.6	27.8	32.4	21.4	26.9

4.2.3 การถ่อครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตร

4.2.3.1 พื้นที่ถ่อครองในอดีต

การศึกษาพื้นที่ถ่อครองของครัวเรือนยากจนในอดีต พบว่าส่วนใหญ่ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ร้อยละ 34 ไม่มีพื้นที่ถ่อครองแต่อย่างใด ซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 38.4 ซึ่งสูงกว่าครัวเรือนยากจนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีเพียงร้อยละ 29.3 ในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตพบว่าร้อยละ 22.9 มีพื้นที่ถ่อครองต่ำกว่า 1 ไร่ โดยเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 30.1 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีร้อยละ 14.4 หากจะเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา พบว่ามีครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาที่มีพื้นที่น้อยกว่า 1 ไร่ สูงที่สุดร้อยละ 38.7 และมีครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์น้อยที่สุดคือร้อยละ 10.5

ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตตั้งแต่ 1 – 5 ไร่ พบว่ามีร้อยละ 17.9 พบว่าเป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนร้อยละ 20.4 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีร้อยละ 15.4 และเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่สูงที่สุดร้อยละ 27.6 และน้อยที่สุดร้อยละ 8.7 ในจังหวัดกำแพงเพชร

สำหรับครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตมากกว่า 5 ไร่ขึ้นไป จะพบว่าสัดส่วนของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตมากกว่า 5 ไร่สูงกว่าภาคเหนือตอนบน กล่าวได้ว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีพื้นที่ถ่อครองในอดีตสูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน จากการศึกษาในรายละเอียดพบว่า มีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตตั้งแต่ 25 ไร่ขึ้นไปถึงร้อยละ 6.9 และไม่มีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีพื้นที่ถ่อครองในอดีตตั้งแต่ 25 ไร่ขึ้นไปเลย พื้นที่ถ่อครองในอดีตของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนมีอยู่ระหว่าง น้อยกว่า 1 ไร่ถึง 25 ไร่ ในขณะที่ของภาคเหนือตอนล่างมีอยู่ระหว่างน้อยกว่า 1 ไร่ถึง 150 ไร่

เมื่อศึกษาค่าเฉลี่ยพื้นที่ถ่อครองในอดีต พบว่าในภาพรวม ครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนมีพื้นที่ถ่อครองในอดีตเฉลี่ย 5 ไร่ หากจะเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็พบว่าภาคเหนือตอนล่าง ครัวเรือนยากจนมีพื้นที่ถ่อครองเฉลี่ย 8.2 ไร่ สูงกว่าภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีเพียง 1.8 ไร่ หากจะศึกษาเปรียบเทียบในระหว่าง 4 จังหวัดภาคเหนือตัวอย่างศึกษา พบว่าครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ถ่อครองเฉลี่ยในอดีตสูงสุด 10.3 ไร่ รองลงไปเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ พะเยา และเชียงใหม่ ร้อยละ 6.2 ไร่, 1.9 ไร่ และ 1.7 ไร่ ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าช่วงเวลาที่มีพื้นที่ถ่อครองมากที่สุดคือช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2531 - 2540)

ตารางที่ 17 พื้นที่ถือครองในอดีตของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครองในอดีต	ร้อยละของประชากรผู้ให้ข้อมูล						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ไม่มี	34.0	40.0	36.9	38.4	27.6	31.1	29.3
2	ต่ำกว่า 1 ไร่	22.9	22.9	38.7	30.1	10.5	18.4	14.4
3	มากกว่า 1 – 5 ไร่	17.9	27.6	13.5	20.4	21.9	8.7	15.4
4	มากกว่า 5 – 10 ไร่	8.5	7.6	4.5	6.0	16.2	5.8	11.1
5	มากกว่า 10 – 15 ไร่	7.1	-	2.7	1.4	14.3	11.7	13.0
6	มากกว่า 15 – 20 ไร่	3.8	1.0	1.8	1.4	2.9	9.8	6.3
7	มากกว่า 20 – 25 ไร่	2.6	1.0	1.8	1.4	2.9	4.9	3.8
8	มากกว่า 25 ไร่	3.3	-	-	-	3.9	9.7	6.9
	พื้นที่เฉลี่ย	5.0	1.7	1.9	1.8	6.2	10.3	8.2

4.2.3.2 พื้นที่ถือครองในปัจจุบัน (พ.ศ. 2541 -)

การศึกษาพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในภาคเหนือในปัจจุบัน พบว่าครัวเรือนร้อยละ 19.1 ไม่มีพื้นที่ถือครองเลย ในกลุ่มครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครอง พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 32.5 มีพื้นที่ถือครองต่ำกว่า 1 ไร่ รองลงมาเป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 1 ถึง 5 ไร่ ร้อยละ 22.9 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 5 – 10 ไร่ ร้อยละ 11.1 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 10 ถึง 15 ไร่ ร้อยละ 7.5 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ตั้งแต่ 15 ถึง 20 ไร่ ร้อยละ 2.8 และเป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองตั้งแต่ 20 – 25 ไร่ ร้อยละ 2.1 นอกจากนั้นเป็นครัวเรือนร้อยละ 1.8 ที่มีพื้นที่ถือครองมากกว่า 25 ไร่ ซึ่งให้เห็นว่าครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองมากจะมีสัดส่วนน้อยลงตามลำดับ

หากจะเปรียบเทียบพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่าครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนจะมีขนาดพื้นที่ถือครองต่ำกว่า 1 ไร่ถึงร้อยละ 40.3 ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีร้อยละ 24.5 หากจะเปรียบเทียบขนาดพื้นที่ถือครองอื่นๆ จะพบว่ายิ่งพื้นที่ถือครองมาก ร้อยละของครัวเรือนยากจนในภาคเหนือตอนบนจะน้อยลงเป็นลำดับ ในขณะที่ร้อยละของครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างจะเพิ่มขึ้น ซึ่งให้เห็นว่าพื้นที่ถือครองในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างจะมากกว่าภาคเหนือตอนบน จากการศึกษาอีกพบว่า พื้นที่ถือครองเฉลี่ยของครอบครัวยากจนภาคเหนือตอนบนเป็น 2.3 ไร่ โดยพื้นที่เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในจังหวัดเชียงใหม่เป็น 3.4 ไร่ สูงกว่าครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาที่มีเพียง 1.3 ไร่ ในขณะที่พื้นที่ถือครองเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็น 6.5 ไร่ โดยพื้นที่เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในจังหวัดกำแพงเพชรเป็น 7.9 ไร่ ส่วนในจังหวัดอุดรดิตถ์เป็น 5.1 ไร่ หากมองในภาพรวม ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 4.4 ไร่

ตารางที่ 18 พื้นที่ถือครองในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ (พ.ศ. 2541 -)

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครอง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ไม่มี	19.1	16.2	31.5	24.1	7.6	20.4	13.9
2	ต่ำกว่า 1 ไร่	32.5	36.2	44.1	40.3	21.0	28.2	24.5
3	มากกว่า 1 – 5 ไร่	22.9	31.4	17.1	24.1	36.2	6.8	21.6
4	มากกว่า 5 – 10 ไร่	8.3	12.4	4.5	8.3	17.1	10.7	13.9
5	มากกว่า 10 – 15 ไร่	7.5	1.9	0.9	1.4	15.2	12.6	13.9
6	มากกว่า 15 – 20 ไร่	2.8	-	0.9	0.5	1.9	8.7	5.3
7	มากกว่า 20 -- 25 ไร่	2.1	1.0	0.9	0.9	-	6.8	3.4
8	มากกว่า 25 ไร่	1.8	1.0	-	0.5	1.0	5.9	3.4
	พื้นที่เฉลี่ย	4.4	3.4	1.3	2.3	5.1	7.9	6.5

4.2.3.3 จำนวนแปลงพื้นที่ถือครอง

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองของตนเอง ส่วนใหญ่ร้อยละ 52.6 มีพื้นที่ถือครอง 1 แปลง โดยเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 56 (สูงสุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 63.8) และเป็นครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 49 (ใกล้เคียงกันทั้งสองจังหวัดตัวอย่างศึกษา) มีครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครอง 2 แปลง ร้อยละ 24.3 โดยพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 30 (สูงสุดในจังหวัดอุดรดิตถ์ ร้อยละ 39) สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 18.1 (เท่ากันทั้งสองจังหวัดตัวอย่างศึกษา) และในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครอง 3 แปลง ซึ่งมีร้อยละ 4 ก็พบว่ามีครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 6.3 (ใกล้เคียงกันในจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชร ร้อยละ 6.8 และ 5.7 ของแต่ละจังหวัดตามลำดับ) ในขณะที่ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนเพียงร้อยละ 2.3 ซึ่งให้เห็นว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีแนวโน้มที่มีแปลงพื้นที่ถือครองมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน

4.2.3.4 รายละเอียดพื้นที่ถือครอง

การศึกษารายละเอียดพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือแปลงที่ 1 พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ 3 ใน 5 หรือร้อยละ 60.3 มีพื้นที่ถือครองแปลงที่ 1 ต่ำกว่า 1 ไร่ ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง รองลงไปร้อยละ 26.5 มีพื้นที่อยู่ระหว่าง มากกว่า 1 – 5 ไร่ ซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมากกว่าภาคเหนือตอนบน ลักษณะการถือครองส่วนใหญ่ ร้อยละ 28.3 เป็นที่ดินมีโฉนด รองลงไปร้อยละ 13.4 เป็นที่ดินมี นส. 3 ร้อยละ 10.2 เป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ และร้อยละ 6.7 เป็นที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน (สปท.) ในด้านของที่ตั้งที่ดินถือครองพบว่าส่วนใหญ่ ร้อยละ 80.2 เป็นพื้นที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน

พื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือแปลงที่ 2 ก็พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 41.7 มีพื้นที่ขนาด 1 – 5 ไร่ รองลงไปร้อยละ 23.3 มีพื้นที่ขนาดมากกว่า 5 – 10 ไร่ ร้อยละ 17.5 มีพื้นที่ต่ำกว่า 1 ไร่ การศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่ถือครองแปลงที่ 2 ของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง ก็จะพบว่าครัวเรือนยากจนในภาคเหนือตอนบนที่มีพื้นที่ถือครองขนาดเล็กคิดเป็นสัดส่วนสูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่าง แต่สำหรับพื้นที่ถือครองแปลงที่ 2 ที่มีขนาดใหญ่ พบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมากกว่าในเขตภาคเหนือตอนบน ส่วนลักษณะการถือครองพื้นที่ก็พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 21.7 เป็นที่ดินที่มี น.ส.3 รองลงไปร้อยละ 19.2 เป็นที่ดินที่โฉนด และที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เท่ากัน ร้อยละ 13.3 เป็นที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่ถือครองแปลงที่ 2 ส่วนใหญ่ร้อยละ 69.2 ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน

สำหรับพื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 41.2 มีขนาดพื้นที่ 1 – 5 ไร่ ซึ่งเป็นครัวเรือนส่วนใหญ่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง รองลงไปร้อยละ 29.4 เป็นพื้นที่ถือครองขนาดต่ำกว่า 1 ไร่ และร้อยละ 23.5 เป็นพื้นที่ถือครองขนาดมากกว่า 5 – 10 ไร่ พื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 29.4 เป็นที่ดินที่ได้รับการจัดสรรจากนิคมสหกรณ์ (นค.) รองลงไปร้อยละ 17.6 เป็นที่ดินมีโฉนดและไม่มีเอกสารสิทธิ์เท่ากัน ร้อยละ 11.8 เป็นที่ดิน น.ส.3 มีส่วนน้อยที่เป็นที่ดินมีใบจอง และที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ส่วนใหญ่ร้อยละ 52.9 ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน และเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างเท่านั้น ส่วนในเขตภาคเหนือตอนบน พื้นที่ถือครองแปลงที่ 3 ตั้งอยู่นอกหมู่บ้านทั้งหมด

ตารางที่ 19 รายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	จำนวนแปลง พื้นที่ถือครอง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	แปลงที่ 1							
	- เนื้อที่ต่ำกว่า 1 ไร่	60.3	63.6	82.9	72.6	50.5	47.6	49.2
	- ที่ดินมีโฉนด	28.3	28.4	36.8	32.3	20.6	29.3	24.6
2	แปลงที่ 2							
	- เนื้อที่ 1 – 5 ไร่	41.7	61.9	40.9	51.2	48.9	16.7	36.4
	- ที่ดิน น.ส.3	21.7	19.0	31.8	25.6	19.1	20.0	19.5
3	แปลงที่ 3							
	- เนื้อที่ 1 – 5 ไร่	41.2	50.0	-	25.0	50.0	42.9	46.2
	- ที่ดิน มี นค.	29.4	50.0	-	25.0	16.7	42.9	30.8
	- อยู่ในหมู่บ้าน	52.9	-	-	-	83.3	57.1	69.2

4.2.3.5 การเปลี่ยนแปลงจำนวนที่ดิน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงจำนวนที่ดินของครัวเรือนยากจน พบว่า ส่วนใหญ่ของครัวเรือนร้อยละ 82.1 (ร้อยละ 88.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีจำนวนที่ดินเท่าเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด มีครัวเรือนยากจนร้อยละ 7.1 มีที่ดินเพิ่มขึ้น (ร้อยละ 4.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 9.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) และมีครัวเรือนที่มีที่ดินลดลงร้อยละ 10.8 (ร้อยละ 6.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ในการศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่ดินระหว่างครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่าง พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงของที่ดินในครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างมากกว่าไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงที่ดินเพิ่มขึ้นหรือลดลงดังกล่าวแล้วก็ตาม ในขณะที่ครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนบนสูงถึงร้อยละ 88.4 (สูงสุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 90.1) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนที่ดิน

4.2.3.6 ครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลง

กลุ่มครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองลดลง พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 26.1 พื้นที่ถือครองลดลง 1 – 5 ไร่ และมากกว่า 5 – 10 ไร่เท่ากัน รองลงไปเป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงมากกว่า 20 ไร่ ถึงร้อยละ 19.6 ในกลุ่มพื้นที่ถือครองลดลง มากกว่า 20 ไร่ เป็นครัวเรือนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างทั้งสิ้น รองลงไปร้อยละ 13 เป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงระหว่างมากกว่า 15 – 20 ไร่ ในกลุ่มนี้พบว่า เป็นครัวเรือนภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 16.1 มากกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนบนที่มีเพียงร้อยละ 6.7 ส่วนกลุ่มครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงน้อยกว่า 1 ไร่ พบว่า เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 13.3 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีเพียงร้อยละ 6.5 กล่าวได้ว่า ครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนมีพื้นที่ถือครองลดลงในปริมาณน้อยกว่าครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง แต่โดยภาพรวมแล้วพบว่า ครัวเรือนภาคเหนือมีพื้นที่ถือครองลดลงเฉลี่ย 16.5 ไร่

ตารางที่ 20 ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองลดลงในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครองลดลง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ต่ำกว่า 1 ไร่	8.7	12.5	14.3	13.3	6.7	6.3	6.5
2	มากกว่า 1 – 5 ไร่	26.1	75.0	42.9	60.0	6.7	12.5	9.7
3	มากกว่า 5 – 10 ไร่	26.1	12.5	14.3	13.3	40.0	25.0	32.3
4	มากกว่า 10 – 15 ไร่	6.5	-	14.3	6.7	13.3	-	6.5
5	มากกว่า 15 – 20 ไร่	13.0	-	14.3	6.7	13.3	18.8	16.1
6	มากกว่า 20 ไร่	19.6	-	-	-	20.0	37.8	29.0
	พื้นที่ลดลงเฉลี่ย	16.5	3.0	6.3	4.5	14.0	29.9	22.2

4.2.3.7 สาเหตุของการลดลงของพื้นที่ถือครอง

จากการศึกษาสาเหตุของการลดลงของพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจน พบว่ามาจากหลายสาเหตุ ได้แก่

(1) การขายที่ดิน พบว่า มีการขายที่ดินตั้งแต่ 1 – 110 ไร่ ในกลุ่มครัวเรือนร้อยละ 10.8 โดยส่วนใหญ่จะขายที่ดินไป 1 – 5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 19.6 หากจะเปรียบเทียบร้อยละของครัวเรือนที่มีการขายที่ดิน จะพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างมีการขายที่ดินร้อยละ 67.4 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีเพียงร้อยละ 32.6

(2) ใช้ชำระหนี้ พบว่า ครัวเรือนยากจนจะเสียพื้นที่ถือครองโดยการใช้หนี้มีเพียงส่วนน้อย โดยใช้ที่ดินเพื่อใช้หนี้ตั้งแต่ 0.5 – 50 ไร่ จากการศึกษพบว่าในเขตภาคเหนือตอนบนมีเพียงครัวเรือนเดียวที่ใช้หนี้ด้วยที่ดินถือครอง ในขณะที่ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีครัวเรือนที่ใช้ที่ดินในการชำระหนี้ถึง 6 ครัวเรือน โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรใช้ที่ดินมากที่สุดถึง 50 ไร่ในการชำระหนี้

(3) ถูกโกง พบว่า มีครัวเรือนยากจนเพียง 1 ราย หรือร้อยละ 2.2 ของครัวเรือนที่พื้นที่ถือครองลดลง ที่สูญเสียที่ดินเนื่องจากถูกโกงจำนวน 5.5 ไร่

(4) การเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างเขื่อน พบว่า มีครัวเรือนร้อยละ 32.6 ที่สูญเสียที่ดินจากการเวนคืนของรัฐบาลเพื่อสร้างเขื่อน โดยสูญเสียที่ดินตั้งแต่ 9.5 ไร่ถึง 19 ไร่ และประชากรกลุ่มนี้เป็นประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์ทั้งสิ้น

(5) ยกที่ดินให้รัฐ มีครัวเรือนยากจนเฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์เท่านั้นที่ยกที่ดินให้รัฐโดยไม่มีค่าตอบแทน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 32.6 ของกลุ่มครัวเรือนที่มีพื้นที่ลดลงโดยยกที่ดินให้รัฐตั้งแต่ 8 – 25 ไร่

(6) แบ่งที่ดินให้บุตร พบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ 1 รายที่แบ่งพื้นที่ให้บุตร 0.75 ไร่ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ 2 รายที่ยกพื้นที่ให้บุตรจำนวน 8 ไร่ และ 25 ไร่ ตามลำดับ

(7) ใช้ที่ดินเป็นหลักประกันค้ำประกันเงินกู้ พบว่าเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่สูญเสียที่ดิน 40 ไร่ เนื่องจากใช้ที่ดินเป็นหลักประกันค้ำประกันเงินกู้

กล่าวโดยภาพรวมได้ว่า สาเหตุที่ทำให้พื้นที่ถือครองลดลง เนื่องมาจากการขายที่ดินมากที่สุดร้อยละ 34.9 รองลงมาเป็นสาเหตุการใช้หนี้ ร้อยละ 15.2 แบ่งให้บุตรและถูกเวนคืนที่ดินร้อยละ 6.6 ยกให้รัฐบาลร้อยละ 4.4 และร้อยละ 2 สูญเสียที่ดินถือครองเนื่องจากถูกโกง และใช้ค้ำประกันเงินกู้ เป็นสำคัญ

4.2.3.8 ครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น

จากการศึกษาครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น ซึ่งมีเพียงร้อยละ 7.1 พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 36.7 มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น >1 – 5 ไร่ ซึ่งพบว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนจะมีสัดส่วนที่สูงกว่า กล่าวคือเป็นครัวเรือนร้อยละ 40 ส่วนในเขตภาคเหนือตอนล่างเป็นครัวเรือนร้อยละ 35

รองลงมาเป็นกลุ่มครัวเรือนร้อยละ 26.7 ที่มีพื้นที่เพิ่มขึ้นจากเดิม >5 – 10 ไร่ ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 30 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีครัวเรือนในกลุ่มนี้ร้อยละ 20

กลุ่มครัวเรือนร้อยละ 20 มีพื้นที่เพิ่มขึ้นน้อยกว่า 1 ไร่ ซึ่งพบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 30 สูงกว่าในเขตภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีร้อยละ 15

จะเห็นว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างจะมีพื้นที่เพิ่มขึ้นในปริมาณที่มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบน ดังจะพบว่ามีเพียงครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง คือ ในจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นมากกว่า 15 ไร่ คิดเป็น ร้อยละ 9.9 ของครัวเรือนที่มีพื้นที่เพิ่มขึ้นในเขตภาคเหนือตอนบน

ตารางที่ 21 ครัวเรือนยากจนที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	พื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ต่ำกว่า 1 ไร่	20.0	50.0	-	30.0	9.1	22.2	15.0
2	1 – 5 ไร่	36.7	16.7	75.0	40.0	54.5	11.1	35.0
3	มากกว่า 5 – 10 ไร่	26.7	16.7	25.0	20.0	27.3	33.3	30.0
4	มากกว่า 10 – 15 ไร่	6.7	16.7	-	10.0	9.1	-	5.0
5	มากกว่า 15 ไร่	9.9	-	-	-	-	33.3	15.0

4.2.3.9 สาเหตุของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ถือครอง

สำหรับสาเหตุของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ถือครองของครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือพบว่ามีหลายประการ

(1) **ซื้อที่ดินเพิ่ม** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือซื้อที่ดินเพิ่มจากเดิมมีร้อยละ 23.2 (ร้อยละ 10 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30 ในภาคเหนือตอนล่าง) จากกลุ่มผู้มีพื้นที่เพิ่มขึ้นทั้งหมด กล่าวคือ เป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยาซื้อที่ดินเพิ่ม 6 ไร่ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ซื้อที่ดินเพิ่ม 0.5 ไร่ นอกนั้นเป็นครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรอีก 5 ราย (ร้อยละ 55.5) ซึ่งมีการซื้อที่ดินเพิ่มตั้งแต่ 0.5 – 28 ไร่

(2) **ได้รับที่ดินเป็นมรดก** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือได้รับที่ดินเป็นมรดก ร้อยละ 23.3 ของกลุ่มผู้มีพื้นที่ดินเพิ่มขึ้น ซึ่งพบว่าเป็นกลุ่มครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 25 สูงกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 20 โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชร ร้อยละ 33 เท่ากัน เป็นที่น่าสังเกตว่าในจังหวัดพะเยาไม่มีครัวเรือนที่มีที่ดินเพิ่มขึ้นจากการได้รับมรดกเลย อย่างไรก็ตามพบว่าที่ดินที่ได้รับเป็นมรดกมีพื้นที่อยู่ระหว่าง 0.13 – 7 ไร่

(3) **การจับจองที่ดิน** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีที่ดินถือครองเพิ่มขึ้นจากการจับจองหรือบุกเบิกที่ดินร้อยละ 19.8 (ร้อยละ 40 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 10 ในภาคเหนือตอนล่าง) เป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ 3 ราย จังหวัดพะเยา 1 รายและจังหวัดอุดรดิตถ์จำนวน 2 ราย โดยมีพื้นที่

จับจองระหว่าง 1 – 11.75 ไร่ ไม่มีครัวเรือนยากจนที่จับจองพื้นที่หรือบุกเบิกที่ดินเพิ่มเลยในจังหวัดกำแพงเพชร

(4) **ได้รับพื้นที่จากการจัดสรรของนิคม** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 10 ได้รับพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นจากการจัดสรรของนิคมซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเท่านั้น (ร้อยละ 30) คือ ในจังหวัดเชียงใหม่ 2 ครัวเรือน ด้วยพื้นที่จับจอง 0.5 ไร่ และเป็นครัวเรือนในจังหวัดพะเยา 1 ครัวเรือนด้วยพื้นที่จับจอง 4 ไร่ ไม่ปรากฏว่ามีครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่างที่ได้รับพื้นที่จากการจัดสรรของนิคมแต่อย่างใด

(5) **เพื่อนบ้านยกให้** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้น เนื่องจากเพื่อนบ้านยกให้เพียงร้อยละ 3.3 หรือมีเพียง 1 รายเท่านั้น เป็นครัวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์ที่ได้รับพื้นที่จากเพื่อนบ้าน 0.5 ไร่ กล่าวโดยภาพรวมได้ว่าสาเหตุของการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ถือครองครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 23.2 ได้พื้นที่ถือครองเพิ่มโดยการซื้อและได้รับเป็นมรดก รองลงไปร้อยละ 19.8 จากการจับจองพื้นที่ร้อยละ 10 ได้รับการจัดสรรพื้นที่จากนิคม ซึ่งเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและมีเพียงร้อยละ 3.3 ได้รับพื้นที่จากเพื่อนบ้าน

4.2.3.10 การใช้ประโยชน์ในที่ดินถือครอง

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีการใช้ประโยชน์ในที่ดินถือครองหลายประเภท ดังนี้

(1) **ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร** การศึกษาการใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร พบว่ามีการใช้พื้นที่ในกิจกรรมของการเกษตรในพื้นที่ที่มีขนาดตั้งแต่ไม่น้อยกว่า 1 ไร่ถึง 40 ไร่ โดยพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 17 ทำการเกษตรในพื้นที่ขนาดมากกว่า 1 – 5 ไร่ โดยมีสัดส่วนของครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างใกล้เคียงกัน รองลงไปร้อยละ 8.5 ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร >5 – 10 ไร่ โดยพบว่าเป็นครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 12.5 มากกว่าครัวเรือนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนซึ่งมีร้อยละ 4.6

ครัวเรือนยากจนที่ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตรต่ำกว่า 1 ไร่ มีร้อยละ 6.1 เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.4 มากกว่าครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีร้อยละ 4.8 นอกจากนั้นพบว่ามีครัวเรือนร้อยละ 3.3 ใช้พื้นที่ถือครองจำนวน >10 – 15 ไร่ ทำการเกษตรและร้อยละ 2.6 ใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตร >15 – 20 ไร่

จากการศึกษาจะพบว่าครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้พื้นที่ถือครองทำการเกษตรโดยเฉลี่ย 6.9 ไร่ หากจะเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนกับตอนล่างก็จะพบว่า พื้นที่ถือครองเฉลี่ยที่ใช้ในการทำการเกษตรของครัวเรือนยากจนภาคเหนือตอนล่างจะสูงกว่าภาคเหนือตอนบนกล่าวคือ มีพื้นที่ถือครองทำการเกษตรในครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง 8.8 ไร่ ในขณะที่ในภาคเหนือตอนบนเป็น 3.8 ไร่ และหากจะเปรียบเทียบพื้นที่ดังกล่าวระหว่าง 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษาจะพบว่า ครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรใช้พื้นที่ทำการเกษตรสูงที่สุด 13 ไร่ ในขณะที่ในจังหวัดอุตรดิตถ์เป็น 5.8 ไร่ จังหวัดพะเยาเป็น 4.9 ไร่ และจังหวัดเชียงใหม่มีเพียง 3.3 ไร่

(2) **ให้ผู้อื่นเช่าทำประโยชน์** พื้นที่ถือครองของครัวเรือนที่ให้ผู้อื่นเช่าทำประโยชน์มีขนาดพื้นที่ 2 – 13 ไร่ โดยพบว่าครัวเรือนเป็นส่วนน้อยเพียงร้อยละ 2.3 เท่านั้นที่มีพื้นที่ให้ผู้อื่นเช่า

(3) **ให้ผู้อื่นทำประโยชน์โดยไม่คิดค่าเช่า** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือที่อนุญาตให้ผู้อื่นเช่าทำประโยชน์ในพื้นที่ถือครองของตนเองโดยไม่คิดค่าเช่ามีเพียงร้อยละ 1.6 เท่านั้น โดยมีขนาดของพื้นที่ดังกล่าวตั้งแต่ 2 – 50 ไร่

(4) **เป็นที่ดินบุกเบิกที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์** ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 3.5 มีที่ดินที่บุกเบิกแล้วแต่ยังไม่ได้เช่าทำประโยชน์ พบว่าเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนและตอนล่างในสัดส่วนใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 3.8 และ 3.5 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามหากจะเปรียบเทียบระหว่าง 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา พบว่าจังหวัดอุดรดิตถ์เป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนยากจนบุกเบิกพื้นที่มากที่สุดร้อยละ 5.9 และจังหวัดกำแพงเพชรมีครัวเรือนบุกเบิกพื้นที่น้อยที่สุดร้อยละ 1 เท่านั้น

ตารางที่ 22 การใช้ประโยชน์ในที่ดินถือครองของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	การใช้ประโยชน์ ที่ดินถือครอง	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ทำการเกษตร							
	- ต่ำกว่า 1 ไร่	6.1	6.7	8.1	7.4	6.7	2.9	4.8
	- มากกว่า 1 – 5 ไร่	17.0	25.7	5.4	15.3	32.4	4.9	18.8
	- มากกว่า 5 – 10 ไร่	8.5	7.6	1.8	4.6	10.5	14.6	12.5
	- มากกว่า 10 – 15 ไร่	3.3	-	1.8	0.9	6.7	4.9	5.8
	- มากกว่า 15 – 20 ไร่	2.6	-	1.8	0.9	1.0	7.8	4.3
	- มากกว่า 20 ไร่	2.1	-	-	-	1.0	7.8	4.4
	ค่าเฉลี่ย	6.9	3.3	4.9	3.8	5.8	13.0	8.8
2	ให้ผู้อื่นเช่า							
	- 2 ไร่	0.7	1.0	0.9	0.9	1.0	-	0.5
	- 3 ไร่	0.2	-	-	-	1.0	-	0.5
	- 4 ไร่	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5
	- มากกว่า 5 ไร่	1.1	-	1.8	1.0	1.0	1.9	1.5
3	ให้ผู้อื่นทำประโยชน์	1.6	1.0	2.7	1.9	1.0	2.0	1.5
4	บุกเบิกแต่ทิ้งร้าง	3.5	3.9	3.6	3.8	5.9	1.0	3.5

4.2.3.11 การทำประโยชน์ในพื้นที่ถือครองของผู้อื่น

(1) ที่ดินเช่า

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 4.7 (ร้อยละ 5.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าที่ดินขนาด $>1 - 5$ ไร่ จากผู้อื่นทำประโยชน์ รองลงไปร้อยละ 2.4 (ร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าพื้นที่ขนาด $>5 - 10$ ไร่ ร้อยละ 1.2 (ร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าพื้นที่ขนาด $>15 - 20$ ไร่ ร้อยละ 0.9 (ร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เช่าพื้นที่ขนาด $>10 - 15$ ไร่ ทำประโยชน์ ร้อยละ 0.7 (เฉพาะภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 1.4) เช่าพื้นที่ขนาดน้อยกว่า 1 ไร่ ทำประโยชน์ และเช่าพื้นที่ขนาดมากกว่า 20 ไร่ ทำประโยชน์ร้อยละ 0.6

(2) ที่ดินที่ไม่ต้องเสียค่าเช่า

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ร้อยละ 5.4 (ร้อยละ 9.3 และ 1.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ได้ทำประโยชน์ในพื้นที่ขนาดต่ำกว่า 1 ไร่ ซึ่งเป็นของผู้อื่นโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า รองลงไปร้อยละ 3.8 (ร้อยละ 4.6 และ 2.9 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ได้ทำประโยชน์โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าในพื้นที่ขนาด $>1 - 5$ ไร่ และมีครัวเรือนร้อยละ 2.5 (ร้อยละ 1.9 และ 3.4 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ที่ได้ทำประโยชน์ในพื้นที่มากกว่า 5 ไร่

4.2.3.12 การใช้ประโยชน์ที่ดินในการผลิตทางการเกษตรในปี 2541/42

ครัวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือ ใช้ประโยชน์จากที่ดินในการผลิตทางการเกษตรหลายประเภท ได้แก่

(1) ทำนา

ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือเพียงร้อยละ 33 ที่มีที่ดินเพื่อใช้ทำนา ในกลุ่มครัวเรือนผู้ทำนาจะพบว่า ร้อยละ 16.3 ซึ่งเป็นส่วนใหญ่จะทำนาในพื้นที่ขนาด $>1 - 5$ ไร่ รองลงไปร้อยละ 5.7 จะทำนาในพื้นที่ขนาด $>5 - 10$ ไร่ และมีส่วนน้อย ร้อยละ 3.1 จะทำนาในพื้นที่ต่ำกว่า 1 ไร่ และ $>15 - 20$ ไร่เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนยากจนเหล่านี้จะมีขนาดพื้นที่ใช้ทำนาดังแต่น้อยกว่า 1 ไร่ถึง 56 ไร่

การศึกษาพื้นที่ทำนาเฉลี่ย พบว่า ในภาพรวมครัวเรือนยากจนภาคเหนือมีพื้นที่ทำนา 8.3 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนาเฉลี่ยของครัวเรือนภาคเหนือตอนล่าง 10.1 ไร่ มากกว่าตอนบนเกือบเท่าตัว ที่มีพื้นที่ทำนาเฉลี่ย 5.4 ไร่ หากจะศึกษาเปรียบเทียบ 4 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษาจะพบว่า ครัวเรือนยากจนในจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ทำนาเฉลี่ยสูงสุด 14.9 ไร่ รองลงมาคือ พื้นที่ทำนาเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยา 8.2 ไร่ และขนาดเล็กที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรธานีเพียง 2 ไร่ และ 3 ไร่ ตามลำดับเท่านั้น

(2) ปลูกพืชไร่

ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือเพียงร้อยละ 18.4 ใช้พื้นที่ถือครองในการปลูกพืชไร่ โดยกลุ่มครัวเรือนเหล่านี้ ส่วนใหญ่ซึ่งมีร้อยละ 10.6 จะมีพื้นที่ปลูกพืชไร่ $>1 - 5$ ไร่ รองลงไปร้อยละ 4.5 ปลูกพืชไร่

ในพื้นที่ $>5 - 10$ ไร่ อย่างไรก็ตามก็ตีพบว่ามียักษ์ครวเรือนยากจนที่ปลูกพืชไร่ในพื้นที่ขนาดตั้งแต่ต่ำกว่า 1 ไร่ จนถึง 20 ไร่

การศึกษาพื้นที่ปลูกข้าวไร่เฉลี่ย พบว่าในภาพรวมครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือมีพื้นที่ปลูกพืชไร่เฉลี่ย 4.8 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชประเภทถั่ว และข้าวโพด โดยพื้นที่เฉลี่ยของครวเรือนยากจนตอนบนที่ปลูกพืชไร่เป็น 3.5 ไร่ หรือเพียงร้อยละ 60 ของภาคเหนือตอนล่างที่มีขนาดเฉลี่ย 5.8 ไร่ หากจะเปรียบเทียบพื้นที่เฉลี่ยใน 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษาจะพบว่า จังหวัดกำแพงเพชรเป็นจังหวัดที่มีครวเรือนยากจนปลูกพืชไร่มากที่สุดถึง 6 ไร่ ในขณะที่จังหวัดอื่นๆ คือ อุตรดิตถ์ พะเยา และเชียงใหม่ มีครวเรือนที่ปลูกพืชไร่เฉลี่ย 5.7, 3.8 และ 3.3 ไร่ตามลำดับ

(3) ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นอื่นๆ ร่วมกัน

ครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือร้อยละ 6.6 เท่านั้นที่มีพื้นที่ใช้ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นอื่นๆ โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 3.1 จะปลูกไม้ผลในพื้นที่ขนาด $>1 - 5$ ไร่ รองลงไปร้อยละ 1.9 ปลูกไม้ผล ในพื้นที่ต่ำกว่า 1 ไร่ ครวเรือนกลุ่มนี้จะปลูกไม้ผลในพื้นที่ขนาดตั้งแต่ต่ำกว่า 1 ไร่ถึง 15 ไร่

การศึกษาพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกไม้ผล พบว่าในเขตภาคเหนือพบว่าครวเรือนยากจนมีพื้นที่เฉลี่ยปลูกไม้ผล 4.4 ไร่ โดยที่พื้นที่เฉลี่ยของครวเรือนที่ปลูกไม้ผลในเขตภาคเหนือตอนบนขนาด 2.9 ไร่และภาคเหนือตอนล่าง 5.3 ไร่ และหากจะเปรียบเทียบพื้นที่เฉลี่ยในระหว่าง 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษาพบว่า จังหวัดกำแพงเพชรมีครวเรือนที่ปลูกไม้ผลในพื้นที่เฉลี่ย 6.8 ไร่ นับว่าสูงที่สุดเมื่อเทียบกับจังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีพื้นที่ปลูกเฉลี่ย 3.7 และ 3 ไร่ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่า จังหวัดพะเยาไม่มีครวเรือนที่ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นอยู่เลย

(4) ปลูกพืชผัก

ครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือเพียงร้อยละ 1.4 ปลูกพืชผัก โดยปลูกในพื้นที่ขนาดตั้งแต่ 1 งาน หรือ 0.25 ไร่ จนถึง 3 ไร่ โดยพบว่าพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักในภาคเหนือตอนล่างเป็น 4.8 ไร่ มากกว่าภาคเหนือตอนบนซึ่งมีพื้นที่ปลูกเฉลี่ย 3 ไร่ และพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักของครวเรือนภาคเหนือเป็น 4.4 ไร่

หากจะเปรียบเทียบพื้นที่ปลูกพืชเฉลี่ยในกลุ่มจังหวัดตัวอย่างศึกษาจะพบว่า พื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักของครวเรือนยากจนในจังหวัดพะเยาเป็น 3 ไร่ สูงที่สุดในกลุ่ม 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษาส่วนพื้นที่เฉลี่ยในการปลูกผักของครวเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดเชียงใหม่เป็น 1.2 ไร่และ 0.8 ไร่ตามลำดับ โดยที่ครวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรใช้พื้นที่ปลูกผักน้อยที่สุด 0.25 ไร่

(5) เลี้ยงสัตว์และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

ครวเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้พื้นที่ถือครองในการเลี้ยงสัตว์และเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์เพียงร้อยละ 0.9 เท่านั้น โดยปรากฏเป็นครวเรือนใน 3 จังหวัดที่ใช้ในการศึกษา คือ จังหวัดพะเยา อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร จังหวัดละ 1 ครวเรือน คิดเป็นพื้นที่เฉลี่ย 1.4 ไร่ หากจะเปรียบเทียบพื้นที่เฉลี่ยใน 3 จังหวัด

ดังกล่าวพบว่า ครั้วเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรใช้พื้นที่เลี้ยงสัตว์มากที่สุด 4.0 ไร่ รองลงไปเป็นจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดเชียงใหม่ 1.5 และ 0.2 ไร่ตามลำดับ

(6) ปลุกพืชไร่กับไม้ผลยืนต้น

ครั้วเรือนยากจนในเขตภาคเหนือใช้พื้นที่ถือครองปลุกพืชไร่ร่วมกับไม้ผลยืนต้นร้อยละ 2.4 โดยเป็นครั้วเรือนในจังหวัดเชียงใหม่ 2 ราย จังหวัดอุตรดิตถ์ 5 รายและจังหวัดกำแพงเพชร 3 ราย คิดเป็นพื้นที่เฉลี่ยครั้วเรือนละ 4.4 ไร่ โดยพบว่า ครั้วเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรมีพื้นที่ปลุกพืชไร่ร่วมกับไม้ผลยืนต้นเฉลี่ย 6.6 ไร่ ในขณะที่ครั้วเรือนในจังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่มีพื้นที่เฉลี่ย 3.7 และ 3 ไร่ตามลำดับ

(7) ทำนาและทำไร่

ครั้วเรือนยากจนภาคเหนือใช้พื้นที่ทำนาและทำไร่ เพียงร้อยละ 0.9 และทำกันเฉพาะครั้วเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนเท่านั้น คือพบว่ามียัง 3 ครั้วเรือนในจังหวัดเชียงใหม่และครั้วเรือนเดียวในจังหวัดพะเยา โดยมีพื้นที่ทำนาและทำไร่เฉลี่ย 3.2 ไร่

ตารางที่ 23 การใช้ประโยชน์ที่ดินในการผลิตทางเกษตรของครั้วเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ปี 2541/42

ลำดับ ที่	การใช้ประโยชน์ที่ดิน ในการผลิต	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	ทำนา	33.0	23.8	26.1	25.0	33.4	49.5	41.3
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	8.3	2.1	8.2	5.4	3.0	14.9	10.1
2	ทำไร่	18.4	18.1	11.7	14.8	34.3	9.7	22.1
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	4.8	2.3	3.8	3.5	5.7	6.0	5.8
3	ทำสวนไม้ผล	6.6	8.6	0.9	4.6	13.3	3.9	8.7
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	4.4	2.8	4.0	2.9	5.7	4.0	5.3
4	ทำสวนผัก	1.4	1.9	0.9	1.5	2.0	1.0	1.4
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	1.2	0.8	3.0	1.5	1.2	0.2	0.9
5	เลี้ยงสัตว์และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.9	-	1.8	0.9	1.0	1.0	1.0
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	1.4	-	0.2	0.2	1.5	4.0	2.7
6	ปลุกพืชไร่และไม้ผล	2.4	2.0	-	1.0	4.9	2.9	3.8
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	4.4	3.0	-	3.0	3.7	6.6	4.8
7	ทำนาและทำไร่	0.8	2.9	0.9	2.0	-	-	-
	ขนาดพื้นที่เฉลี่ย (ไร่)	3.2	4.1	0.5	3.2	-	-	-

4.2.4 ประชากรกับทัศนคติในการดำเนินชีวิตกับปัญหาความยากจน จิตวิญญาณ การรักษาวินัยธรรม ประเพณี การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการรวมกลุ่มกิจกรรมทางสังคมและเพื่อการพัฒนา

ตามกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ ตามแบบจำลองที่อ้างแล้ว (รูปที่ 2 หน้า 13) นั้น เป็นที่น่าสนใจว่าส่วนใหญ่แล้วประชากรเป้าหมายหรือประชากรยากจนในภาคเหนือ ได้ยอมรับถึงลักษณะของคนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้านของตน และสาเหตุสำคัญที่ทำให้ตนเป็นคนจนอยู่ในปัจจุบัน ก็คือองค์ประกอบของแนวคิดดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ องค์ประกอบด้านเงิน จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนทางสังคม และจนทางการศึกษา ส่วนองค์ประกอบด้านจนทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมยังพบคำตอบน้อยมาก และที่ประชากรไม่ได้อ้างถึงคือจนทางการเมือง อย่างไรก็ตามในบทนี้จะได้วิเคราะห์ถึงทัศนคติหรือแนวคิดในการดำเนินชีวิตของประชากรเป้าหมาย ตลอดจนการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่ขององค์ประกอบหรือตัวชี้วัดความยากจน ที่ครอบคลุมถึงด้านจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม และการมีส่วนร่วมทางการเมืองร่วมด้วย เพื่อได้สามารถวิเคราะห์ในภาพรวมที่ชัดเจนสำหรับบทสุดท้ายว่าในพื้นที่ศึกษา หรือภาคเหนือของประเทศนั้น ความยากจนมีองค์ประกอบสำคัญในประเด็นใดบ้าง และแต่ละประเด็นหรือแต่ละองค์ประกอบมีความเกี่ยวข้องกันมากน้อยเพียงใดที่สามารถบ่งบอกลักษณะความยากจนของประชากรและครัวเรือนภาคเหนือได้อย่างสมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับลักษณะของความยากจนตกดานที่มีความแตกต่างกับความยากจนภายใต้เส้นความยากจนโดยทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ในการนำกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการมาศึกษาในครั้งนี้ โดยเฉพาะตัวชี้วัดที่คนไทยหรือนักวิชาการไทยยังไม่เคยให้ความสำคัญในประเด็นของความยากจน ได้แก่ จนทางจิตวิญญาณ จนทางวัฒนธรรม และจนทางการเมือง ส่วนจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้จะไม่มีภาระระบุชัดเจน แต่เมื่อมีการศึกษาหรือวิเคราะห์ปัจจัยหรือตัวแปรที่ชี้วัดความยากจนเชิงกายภาพนั้น ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ หรือทรัพยากรอื่นๆ และมลภาวะต่างๆ จะได้นำมาศึกษาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญ หรือแม้แต่ปัญหาจนทางการศึกษา ก็จะศึกษากันอยู่เป็นประจำในปัจจัยทางสังคม หรือจนทางสังคมนั่นเอง แต่ที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นรายละเอียดในปัญหาจนทางสังคมที่นักวิชาการหรือนักวิจัยมักจะได้ให้ความสนใจกันโดยทั่วไปมาเดิมนั้น หรือการมองปัจจัยทางสังคมด้านการขาดความรัก ความเอาใจใส่ และความล่มสลายของสถาบันครอบครัวและชุมชน ดังนั้นในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนและคนยากจนในภาคเหนือครั้งนี้จึงเป็นเพียงการเริ่มต้นนำแนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนในประเด็นใหม่ๆ ดังกล่าวข้างต้นมาร่วมวิเคราะห์ด้วย ซึ่งก็ยังมีจุดอ่อนมากมายในด้านประเด็นคำถามต่างๆ ที่ยังไม่ลึกซึ้งและครอบคลุมแง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ข้อได้ครบถ้วน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นเพียงการนำเสนอตัวชี้วัดตามกรอบแนวคิดใหม่ให้ครบทั้ง 7 ประการ เพื่อผู้สนใจจะได้นำไปศึกษาและวิเคราะห์เพิ่มเติมหรือปรับปรุงแนวทางการศึกษาให้เหมาะสมและได้ประโยชน์อย่างจริงจังต่อไป เพราะการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบความยากจนและคนยากจนระหว่างภูมิภาคทางการปกครองของประเทศ 4 ภาค ที่ทางเจ้าของโครงการในภาพรวมทั้งประเทศ (รองศาสตราจารย์ ดร. เมธี กรองแก้ว เมธีวิจัยอาวุโส ของ สกว. หรือสถาบันกองทุนวิจัยเพื่อพัฒนา) ได้มอบกรอบแนวการศึกษาเฉพาะปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม หรือเฉพาะเงินและงานทางสังคมเท่านั้น ดังนั้นการเพิ่มปัจจัยศึกษาอีก 5 ด้านจึงทำได้ในขอบเขตจำกัดหรือเป็นเพียงการแนะนำเท่านั้น

4.2.4.1 ทศนคติและหลักการในการดำเนินชีวิตของประชากรยากจนในภาคเหนือ

เป็นที่น่าสนใจและน่าสังเกตสำหรับคนยากจนในภาคเหนือที่แม้ว่าจำนวนไม่น้อยหรือประมาณ 2 ใน 5 คือ ร้อยละ 42 ของประชากรทั้งหมด จะยอมรับว่าตนมีชีวิต **“อยู่ไปวันๆ”** (ร้อยละ 26.2) และ **“ทำงานไปเรื่อยๆ ให้พอกินพอใช้”** (ร้อยละ 15.8) โดยไม่ได้มีแนวคิดที่จะปรับปรุงและพัฒนาตนเองหรือครอบครัวของตนให้ดีขึ้นแต่ประการใด แต่แม้กระนั้นก็มีประชากรอีกจำนวนมิใช่น้อย หรือส่วนที่เหลือเกือบทั้งหมดยังมุ่งมั่น ตั้งใจทำมาหากินอย่างขยันขันแข็ง อดทน ประหยัด อดออม มุมานะที่จะทำให้อุดมคติที่สุดเพราะเชื่อว่า **“พรุ่งนี้จะต้องดีกว่าวันนี้”** และที่สำคัญต้องเป็นคนดี ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน ในการสร้างฐานะมีความรักสามัคคีกลมเกลียวช่วยเหลือกันในหมู่พี่น้อง มีชีวิตอยู่อย่างง่ายๆ และพยายามแก้ไขให้ดีกว่าเดิม ด้วยการพยายามคิดหาแนวทางหรือช่องทางทำมาหากินอย่างกระตือรือร้นเพื่อตนเองและลูกหลาน กับทั้งยังอบรมลูกหลานให้เป็นคนดี ไม่ติดยา ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และทำอาชีพสุจริต

แม้ว่าคนยากจนทั้งหมดกำลังใจและที่มีกำลังใจต่อชีวิตจะมีร้อยละใกล้เคียงกันในพื้นที่เป้าหมายก็ตาม แต่ก็ยังเป็นลักษณะของคนไทยโดยทั่วไปที่จะถ่อมตัว ในฐานะที่ตนเองยอมรับว่าฐานะไม่ดีหรือยากจน ก็ยังเห็นภาพของตนในลักษณะจนเชิงเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้าน คือประชากรสูงสุดประมาณ 3 ใน 4 หรือ ร้อยละ 72 ยอมรับว่าตนและครอบครัวของตนจะมีความด้อยกว่าเพื่อนบ้านทั้งในด้านทรัพย์สินสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นและไม่จำเป็นในครัวเรือน (ร้อยละ 75 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 68.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีร้อยละสูงสุดในจังหวัดพะเยา 76.6 ถัดมาคือจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 73.3 ส่วนในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรใกล้เคียงกันคือร้อยละ 67.6 และ 69.9 ตามลำดับ สำหรับสิ่งที่ประชากรส่วนใหญ่หรือมากกว่า 3 ใน 4 คือร้อยละ 78.4 ของทั้งหมดยอมรับว่าด้อยกว่าคือไม่มีทรัพย์สินที่เป็นสิ่งของหรืออุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนและประกอบอาชีพ อาทิ เครื่องมือทำครัว เครื่องอำนวยความสะดวกประเภท ตู้เย็น โทรทัศน์ และเครื่องมือทำกิน ทั้งที่ดินและรถไถในการเกษตร ซึ่งกรณีนี้ยืนยันถึงร้อยละ 75.3 ในภาคเหนือตอนบน และ

ร้อยละ 82.5 ในภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรมีร้อยละที่ยืนยันความดีด้อยกว่าเพื่อนบ้าน สูงสุดถึงร้อยละ 87.5 นอกจากนี้สาเหตุหรือเหตุผลที่ร้อยละของประชากรที่เหลือน้อยกว่าดีด้อยกว่าเพื่อนบ้านยังมี แตกต่างไปอีกบางประเด็น ได้แก่ หน้าที่การงานหรืออาชีพด้อยกว่า ไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้อื่นนอกจากอาชีพที่ ทำประจำอยู่อย่างเดียว มีภาวะหนี้สิน การศึกษาด้อยกว่าหรือเรียนน้อยกว่า มีโรคภัยไข้เจ็บและพิการ และไม่มีหัวหน้าครอบครัว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 20.5 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 18.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีความเห็นว่าตนและครอบครัวมีฐานะพอๆ กับเพื่อนบ้านโดยมีประชากรในจังหวัดอุตรดิตถ์เห็นด้วยกับประเด็นนี้สูงสุดถึง 1 ใน 4 ของจังหวัด หรือร้อยละ 25.7 ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอื่นๆ มีร้อยละใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 18 ถึงร้อยละ 20 ส่วนเหตุผลที่สนับสนุนความเห็นที่ว่าเท่าเทียมกันของประชากรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เกือบ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 62 ของทั้งหมด (ร้อยละ 56.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 66.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะของประชากรใน จังหวัดอุตรดิตถ์ร้อยละ 70.3 ประกอบด้วย ความไม่แตกต่างหรือพอๆ กันในด้านฐานะความเป็นอยู่ ทรัพย์สินเงินทอง อาชีพรับจ้างทั่วไปหรือหาเช้ากินค่ำ และรายได้ ส่วนเหตุผลอื่นๆ เล็กน้อย ไม่เกินร้อยละ 5 ของประชากรที่ให้ข้อมูลทั้งหมด ซึ่งเป็นความเห็นของประชากรในภาคเหนือตอนล่างเกือบทั้งหมด คือเพียง รายเดียวจากภาคเหนือตอนบนหรือจังหวัดพะเยา อาทิต่างคนต่างมีกันคนละอย่าง จึงพอๆ กัน และต่างคน ต่างก็มีความสามารถในงานด้วยคำกล่าวที่ว่า “เขาทำอะไรได้ เราก็ทำได้”

ในทางตรงข้าม ประชากรที่เห็นว่าตนและครอบครัวมีฐานะดีกว่าเพื่อนบ้าน มีจำนวนน้อยมาก ไม่เกินร้อยละ 5 ของทั้งหมด (ร้อยละ 3.1 ของประชากรทั้งหมดหรือร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนเหตุผลที่ว่าดีกว่านั้นส่วนใหญ่หรือร้อยละ 46.2 ของประชากรทั้งหมดที่ ให้ความเห็นยอมรับว่า ดีกว่าทั้งในด้านฐานะความเป็นอยู่และเงินทอง (ร้อยละ 30.8 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 42.9 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) และบ้านที่อยู่อาศัยที่หลังใหญ่กว่า (ร้อยละ 15.4 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 14.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ข้อ ได้เปรียบอื่นๆ ประกอบด้วยการมีครอบครัวที่อยู่ด้วยกันพร้อมหน้า การมีงานทำตลอด การมีที่ดินทำกิน การมีรถใช้อำนวยความสะดวกได้มากขึ้น และรวมไปถึงการกินอยู่ที่ดีกว่า เป็นสำคัญ เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็น ข้อคิดของประชากรแต่ละรายของจังหวัดเชียงใหม่เกือบทั้งหมด เป็นความเห็นของประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์ เพียงรายเดียว

แต่ถ้าเป็นกรณีความคิดเห็นในด้านคุณธรรมของประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือ จะมี ลักษณะที่แตกต่างไปจากความคิดเห็นในด้านฐานะความเป็นอยู่ ซึ่งลักษณะนี้ก็ไม่น่าจะแตกต่างกับในภูมิภาค

อื่นของประเทศ และเป็นที่น่าสังเกตสำหรับคนไทย ที่ส่วนใหญ่แล้ว จะไม่สนใจในด้านคุณธรรมและจริยธรรม (ซึ่งจะได้พูดในรายละเอียดในตอนหลังของบทนี้) โดยเฉพาะในด้านความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นที่ด้อยโอกาสกว่า การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ฯลฯ เหล่านี้ล้วนมีในตัวคนไทยไม่ว่าจะจนหรือรวยเหมือนกัน จะมากน้อยกว่ากันบ้างก็ขึ้นอยู่กับกำลังสอนอบรมของครอบครัวและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นประชากรเป้าหมายส่วนใหญ่ประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 69 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 76.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) สูงสุดร้อยละ 78.6 ในจังหวัดกำแพงเพชร และน้อยที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 65.7 ต่างก็ยอมรับว่า **สมาชิกครอบครัวของเรามีคุณธรรมไม่ต่างจากสมาชิกของครอบครัวอื่นๆ ในหมู่บ้านหรือในสังคมเดียวกัน** เหตุผลสำคัญที่ประชากรส่วนใหญ่เกินครึ่ง หรือร้อยละ 55.4 ของทั้งหมด (ร้อยละ 51 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 59.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรจังหวัดกำแพงเพชรสูงสุดร้อยละ 61.6 ได้ยกมาสนับสนุนความมีคุณธรรมเหมือนกันดังกล่าวนั้น มีอาทิ การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ทำร้ายกัน เนื่องจากเป็นชาวพุทธด้วยกัน และก็เป็นคนจนเหมือนกัน กัน ใครขอมาก็พยายามช่วย และร่วมงานบุญด้วยกันกับเพื่อนบ้านอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะงานบุญของหมู่บ้านหรือชุมชน นอกจากนั้นก็เป็นเหตุผลของประชากรบางรายและบางจังหวัด อาทิ ทุกคนอยากเป็นคนดีเหมือนกันหมด ไม่เบียดเบียน และไม่แข่งขันกัน แต่ในทางตรงข้าม คือ มีอะไรก็ช่วยกันไปตามมีตามเกิด และทำบุญตามอัธยาศัยพอๆ กัน เป็นต้น

สำหรับกรณีที่มีความเห็นว่า **สมาชิกครอบครัวตนมีคุณธรรมมากกว่าเพื่อนบ้าน** ร้อยละ 16.7 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 19.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มีความเห็นในกรณีนี้สูงสุด ร้อยละ 24.8 และน้อยที่สุดในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 11.7 ในขณะที่อีกสองจังหวัดมีร้อยละที่ใกล้เคียงกันระหว่างร้อยละ 14.4 – 16.2 ส่วนเหตุผลที่ยกมาสนับสนุนส่วนใหญ่ตรงกัน เกินครึ่งของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 56.3 (ร้อยละ 54.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 58.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) คือ ตนและสมาชิกครอบครัวชอบทำบุญและทำบุญอยู่เสมอเป็นอันดับแรก (ร้อยละ 28.1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 33.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ถัดมาคือการให้ความช่วยเหลือเพื่อนบ้าน และการที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นมากกว่าด้วยร้อยละเท่าๆ กันคือ 14.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 9.5 และ 11.9 ตามลำดับในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20.7 และ 17.2 ตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะการช่วยเหลือเพื่อนบ้านของประชากรจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดถึงร้อยละ 23.5 นอกจากนี้ก็เป็นเหตุผลที่ประชากรที่เหลือน้อยร้อยละ 1.4 – 7.0 ของทั้งหมด ได้ยกมาเป็นข้อสนับสนุนในความมีคุณธรรมของสมาชิกครอบครัวตนที่มากกว่าเพื่อนบ้าน อาทิ การให้ความช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนอยู่เสมอ การให้ความเลี้ยงดูทดแทนพระคุณของพ่อแม่จนตาย มีความเชื่อเรื่อง

บาปบุญคุณโทษ และทำมาหากินโดยสุจริต ให้กำลังใจหรือแบ่งปันสิ่งของ (ถ้ามี) ให้คนที่จนกว่า และทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน เป็นต้น

กรณีที่ประชากรออกมายอมรับว่าตนและสมาชิกครอบครัวมีคุณธรรมน้อยกว่าเพื่อนบ้าน (ร้อยละ 5.2 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 6.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) สูงสุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 9 นอกนั้นจะต่ำกว่าร้อยละ 5 ของประชากรแต่ละจังหวัดด้วยเหตุผลสำคัญเพียง 4 ประการ ได้แก่ (1) ยากจนมากจนไม่มีสิ่งของหรือเงินทองให้ทำบุญและแบ่งปันให้ใครได้ ด้วยร้อยละ 68.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 64.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75 ในภาคเหนือตอนล่าง) (2) อยู่ตัวคนเดียว ยังเลี้ยงตัวเองได้ไม่รอด (ร้อยละ 9.1 ของประชากรทั้งหมดหรือเฉพาะในจังหวัดอุดรดิตถ์) (3) เป็นคนพิการช่วยเหลือตนเองไม่ได้ (ร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด หรือเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่) และ (4) เป็นคนสูงอายุหรือแก่มากแล้ว และยากจนไม่มีเงินจะช่วยเหลือใคร (ร้อยละ 4.5 ของประชากรทั้งหมด หรือเฉพาะในจังหวัดพะเยา)

นอกจากคนจนในภาคเหนือโดยภาพรวมแล้วจะมีคุณธรรมและมุ่งมั่นที่จะช่วยตนเองส่วนใหญ่แล้ว คนเหล่านี้ประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 48.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 50 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 47.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยังมีแนวคิดว่าการศึกษจะช่วยให้ครัวเรือนรอดพ้นจากความยากจนได้ และแนวคิดนี้ก็ไม่ได้แตกต่างกันมากนักในแต่ละจังหวัด หรือทั้ง 4 จังหวัดตัวอย่างศึกษา คือมีร้อยละยอมรับหรือเห็นด้วยร้อยละ 48.6 ของทั้งหมด คือ ระหว่างร้อยละ 44.7 (จังหวัดกำแพงเพชร) และร้อยละ 50.5 (จังหวัดพะเยา) ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์มีร้อยละที่เห็นด้วยเท่ากันคือ 49.5 ส่วนร้อยละของเหตุผลที่เห็นด้วยหรือที่เชื่อว่าการศึกษาก่อความยากจนได้หรือช่วยให้รอดพ้นความยากจนได้ สูงสุดเกือบ 3 ใน 4 ของผู้ตอบทั้งหมด (206 ราย) คือร้อยละ 72.8 (ร้อยละ 73.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) นั่นก็คือ **“ถ้าได้รับการศึกษาดีหรือสูงกว่ายอมหางานหรือได้งานดีทำมากกว่า และมีรายได้ดีหรือได้เงินมากกว่า”** เหตุผลอื่นในร้อยละที่เหลือที่ช่วยยืนยันสนับสนุนแนวคิดด้านการศึกษาระหว่างร้อยละ 1 และร้อยละ 5.8 ของประชากรทั้งหมด ได้แก่ (1) การศึกษาสามารถทำให้คนรู้อะไรได้มากขึ้นหรือฉลาดขึ้น (ร้อยละ 5.8 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 6.5 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 5.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) (2) การศึกษาช่วยให้สามารถมีหนทางเลือกได้มากกว่า (ร้อยละ 3.4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 5.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1 ในภาคเหนือตอนล่าง) และ (3) ความรู้จากการศึกษาจะช่วยให้อนาคตดีขึ้นได้ (ร้อยละ 1 เท่าๆ กันของประชากรทั้งหมด และของภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง)

อย่างไรก็ดี ยังมีประชากรอีกร้อยละ 15.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 17.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ที่มีทัศนคติในแง่ดีเกี่ยวกับการศึกษากับการแก้ปัญหาความยากจน คือยัง

คิดว่าการศึกษาอาจช่วยให้ครัวเรือนชนบทภาคเหนือรอดพ้นจากความยากจนได้ โดยประชากรจังหวัดพะเยามีแนวโน้มด้านนี้สูงสุดหรือร้อยละ 18.9 และจังหวัดอุตรดิตถ์ก็น้อยที่สุดร้อยละ 11.4 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชร มีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 15.2 และ 16.5 ตามลำดับ ส่วนเหตุผลสนับสนุนก็ไม่ต่างจากที่บอกว่าการศึกษามีประโยชน์ คือประชากรประมาณ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 66.7 (ร้อยละ 64.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 68.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ของผู้ให้ข้อคิดทั้งหมด ยืนยันว่า **“การศึกษาและความรู้ที่ดีจะได้งานดีและมีโอกาสได้งานมากกว่า หรือมีแนวทางทำมาหากิน และมีรายได้ดี”** ข้อดีอื่นๆ ของผู้ให้ข้อมูลที่เหลืออีกร้อยละ 28.8 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 27 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็ได้ยืนยันว่าการได้ศึกษาหรือเรียนรู้อย่อมดีกว่าไม่ได้เรียน เพราะจะช่วยให้รู้เท่าทันคนอื่น โดยเฉพาะถ้าลูกได้เรียนสูงๆ ก็จะมีโอกาสได้ช่วยเหลือครอบครัว แต่แม้กระนั้นก็มีประชากรบางรายก็ยังแสดงความไม่มั่นใจว่าลูกหลานที่ได้เรียนแล้วจะกลับมาช่วยเหลือ หรือเรียนแล้วแต่อาจไม่ได้งานทำก็เป็นได้ ซึ่งกรณีหลังนี้แสดงถึงความไม่มั่นใจในตัวบุคคลและโอกาสไม่ใช้การศึกษา

สำหรับความไม่มั่นใจหรือไม่แน่ใจว่า การศึกษาสามารถเป็นมาตรการช่วยแก้ปัญหาความยากจนหรือช่วยให้รอดพ้นจากความยากจนได้นั้นได้รับการยืนยันจากประชากรประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 19.6 ของทั้งหมด (ร้อยละ 17.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 21.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหตุผลที่ทำให้ไม่แน่ใจที่ประชากรส่วนใหญ่ประมาณ 2 ใน 5 หรือร้อยละ 39.7 ของทั้งหมดที่ให้ข้อมูล (ร้อยละ 47.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็คือ ตนไม่เคยได้เรียนมาก่อนจึงไม่ทราบว่าถ้าได้เรียนแล้วจะช่วยให้ได้ไหม ไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร คงจะต้องปล่อยไปตามดวงและวาสนา และที่สำคัญจะได้เรียนหรือไม่ก็ต้องทำนาหรือรับจ้างทำเกษตรต่อไป ค่าเล่าเรียนก็ไม่มีจะจ่าย หรือถ้าหามาจ่ายได้แล้วก็ไม่รู้ว่าคุ้มหรือไม่ ส่วนร้อยละที่เหลือ 14.4 ของประชากรผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (ร้อยละ 13.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 17.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ให้เหตุผลว่าการศึกษาก็ช่วยได้ยาก เพราะเคยเห็นคนเรียนสูงๆ ก็ตกงานได้ ตนเองก็อายุมากแล้วจะไปเรียนอีกก็ช่วยอะไรไม่ได้ แต่ถ้าเป็นคนดี ขยันทำมาหากินก็น่าจะช่วยให้รอดพ้นจากความยากจนได้มากกว่าการศึกษา

สุดท้ายคือแนวคิดของประชากรที่เห็นว่ามาตรการทางการศึกษาไม่สามารถช่วยให้ประชากรในชนบทภาคเหนือรอดพ้นจากความยากจนได้ด้วยร้อยละ 9.4 ของประชากรทั้งหมดที่ให้ข้อมูล (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 8.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหตุผลส่วนใหญ่ที่ประชากรนำมาสนับสนุนมากที่สุดที่เห็นในประเด็นนี้ (ร้อยละ 45 ของประชากรที่ให้ข้อมูลทั้งหมด หรือร้อยละ 45.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 44.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็คือความแก่ที่เป็นอุปสรรคในการเรียนรู้มากขึ้น หรือแก่มากจนเรียนไม่ไหวแล้ว ทำอะไรก็ไม่ดีขึ้นแล้ว เหตุผลถัดมา คือ ถึงเรียนจบมาก็ไม่มีงานทำ และถึงเรียนก็จนเพราะไม่มี

สมบัติและก็ไม่มีความสามารถและเวลาจึงควรทำงานหาเงินมากกว่าเสียเวลาไปเรียน ซึ่งจะส่งผลถึงการขาดแรงงานและรายได้ เหตุผลเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากประชากรผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดร้อยละ 30 (ร้อยละ 31.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 27.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนเหตุผลที่ได้รับการสนับสนุนจากประชากรผู้ให้ข้อมูลที่เหลือทั้งหมดร้อยละ 15 (ร้อยละ 18.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) จะเน้นไปที่ความพิการที่เป็นอุปสรรค ตลอดจนการขาดเครื่องมือทำกินคือไถนาหรือที่ดิน และการขาดความรักความอบอุ่นในครัวเรือนที่ขาดความช่วยเหลือและกตัญญูจากลูก คือตัวใครตัวมัน จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาแต่ประการใด

เป็นที่น่าสังเกตและน่าสนใจที่ประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือ แม้จะมีความยากจน หรือเผชิญกับปัญหาความยากจนในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง ที่ดินทำกิน รายได้ที่เพียงพอเลี้ยงตนเองและครอบครัว รวมทั้งเวลาและเงินทองที่จะไปเพิ่มพูนเรียนรู้ฝึกอาชีพ หรืออื่นใดก็ตาม ตามทัศนะหรือแนวคิดของประชากรเหล่านี้ แต่ประชากรกลุ่มนี้อีกเช่นกันประมาณ 3 ใน 5 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 61.6 (ร้อยละ 60.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 63 ในภาคเหนือตอนล่าง) กลับยอมรับว่าตนทั้งหลายรู้สึกพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้อาจจะวิเคราะห์ได้จากลักษณะแนวคิดของประชากรเป้าหมายที่มีหลักการในการดำเนินชีวิตที่มุ่งมั่น อดทน ขยันขันแข็ง ช่วยตัวเอง ด้วยการงานทำ และเป็นคนดี ซื่อสัตย์ สุจริตในการงาน และประหยัดตามอัตภาพ เกินครึ่งของประชากรทั้งหมดไม่ได้ปล่อยให้ชีวิตหมดไปวันๆ อย่างหมดหวัง ถึงร้อยละ 40 เศษ อย่างที่กล่าวไว้แต่แรก ซึ่งในประเด็นหลังนี้น่าจะส่งผลถึงความรู้สึกไม่พอใจ **น้อยๆ และไม่พอใจมากกับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน** ด้วยร้อยละ 23.8 (ร้อยละ 25.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 21.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ร้อยละ 8 (ร้อยละ 8.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) และร้อยละ 4 (ร้อยละ 3.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 4.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ และในทางตรงข้ามคือประชากรที่ให้ทัศนะว่าพอใจมากกับชีวิตความอยู่ของตน รวมทั้งหมดแล้วไม่ถึง 10 ราย หรือร้อยละ 1.9 ของทั้งหมด หรือเพียงรายเดียวในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.4 ในภาคเหนือตอนล่าง คือมีตอบพอใจมากในจังหวัดอุตรดิตถ์สูงสุดรวม 5 ราย หรือร้อยละ 4.8 เท่านั้น

ส่วนทัศนะประเด็นสุดท้ายของประชากรในชนบทภาคเหนือเกี่ยวกับลักษณะคนจนมากที่สุดนั้น พบว่าประชากรได้ให้ข้อมูลในรายละเอียดหลากหลายมาก แต่พอจะสรุปในภาพรวมได้ตามลำดับความสำคัญ 5 ประการ ในตารางที่ 24

ตารางที่ 24 ทักษะของประชากรเกี่ยวกับลักษณะคนจนมากที่สุดในระดับภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ลักษณะของคนจนที่สุด	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน		ภาคเหนือตอนล่าง			
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิต์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	เป็นคนที่ยากจนคำคือมีกินเป็นวันๆ บางวันก็กินไม่อิ่ม มีลักษณะอดมื้อกินมื้อ เพราะการไปรับจ้างจะได้น้ำดื่มหรือน้ำร้อนหรือไม่ประจำ บางครั้งต้องมีการขอยืมข้าวสารมาจากคนอื่น ถ้าหาเงินมาซื้อข้าวไม่ได้ ก็จะอดมื้อกินมื้อจนตาย	69.4	38.8	72.0	68.1	78.1	63.3	70.7
2	เป็นคนที่ยากจนที่สุดเมื่อเทียบกับคนอื่น ๆ ไม่มีมรดกจากพ่อแม่ รวมทั้งเงินทองหรือรายได้ หรือมีรายได้ไม่พอเลี้ยงทั้งตนและครอบครัว ต้องกู้ยืมเงินมาใช้ภายในบ้าน ทำให้มีภาระหนี้สินและไม่เคยมีเงินเก็บหรือเงินออม ไม่มีเงินรักษาพยาบาลเจ็บป่วยและส่งผลไปโรงเรียน ทุกอย่างต้องรอรับบริจาครวมทั้งเสื้อผ้า ของใช้จำเป็น เพราะขาดปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตประจำวัน	65.1	66.2	63.0	62.9	64.3	69.2	66.8
3	เป็นคนตัวคนเดียว ช่วยตัวเองไม่ได้ และไม่มีคนเลี้ยงดู คืออายุมากหรือพิการหรือเจ็บป่วยทุกซีก ซักปาก ทำอะไรไม่ได้เลย ขาดแรงงานหรือคนช่วยงาน ที่อยู่เป็นเพียงหรือกระดือบเก่าผู้พี่ หรืออาศัยบ้านคนอื่นอยู่	23.6	22.0	19.9	20.6	30.5	23.2	26.9
4	เป็นคนที่ยากจนที่สุดเมื่อเทียบกับคนอื่น ๆ อดทนไม่ไหว เพราะฐานะยากจนเกินไป บางวันไม่ได้อาบน้ำ หรือคนอื่นก็ทำตัวรังเกียจ ไม่มีใครให้ยืมเงิน ติดเหล้า เล่นการพนัน	7.1	10.7	5.4	8.5	6.7	4.0	5.9
5	เป็นคนที่ยากจนที่สุดเมื่อเทียบกับคนอื่น ๆ มีลูกหลานมากและหรือไม่มีคนเลี้ยงดู บางครอบครัวมีแต่ผู้สูงอายุอยู่บ้าน ไม่มีหัวหน้าครอบครัว ซึ่งออกไปทำงานที่อื่นหรือต่างจังหวัด สมาชิกต้องหาของมาแลกกิน และต้องไปหาอาหารตามธรรมชาติกิน ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากใคร และยังถูกกีดกันจากทางการในการขอของบประมาณ จึงจำเป็นต้องหาทางช่วยเหลือ	5.8	5.9	9.0	7.5	5.8	2.0	3.9

หมายเหตุ ตัวเลขภาพรวมลักษณะคนจนที่สุดในระดับหมู่บ้าน รวมเฉลี่ยทั้งหมดเกินร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

จากรายละเอียดในตารางที่ 24 จะเห็นได้ว่าลักษณะคนที่จนมากที่สุดในหมู่บ้าน หรือท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ ที่ยอมรับกันทั่วไปประมาณ 2 ใน 3 หรือมากกว่าของประชากรทั้งหมด มีความชัดเจนว่าได้แก่คนที่หากินหรือหารานรับจ้างเป็นวันๆ และได้ทำบ้างหรือบางวันไม่มีก็ต้องไปหาของป่า (ถ้ามีให้หา) จึงอดบ้างในบางมื้อหรือบางวัน ถ้าเพื่อนบ้านมีเมตตาให้อาใจให้ทานหรือให้ยืมข้าวสาร เรื่องกู้เงินที่มีดอกเบี้ยย่อมไม่มีสิทธิ์ เพราะไม่มีทางจะหาเงินมาใช้ได้ทั้งต้นและดอกเบี้ย นอกจากนี้คนเหล่านี้ก็คือผู้ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่เคยมีหรือได้มรดกใดๆ จากพ่อแม่ ไม่มีเงินแม้แต่จะซื้อหาปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิตตามปกติได้อย่างเพียงพอ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค การสร้างซ่อมแซมที่อยู่อาศัยที่เป็นเพิงหรือกะต๊อบ หลังคารั้ว หรือบางคนก็ยังต้องไปอาศัยอยู่กับคนอื่น นอกจากนี้ก็ได้แก่ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ที่รวมทั้งผู้ชรา พิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง คนที่สังคมรังเกียจ คนที่มีลูกหลานมากและครอบครัวแตกแยก ขาดหัวหน้าครัวเรือน ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่รอการแก้ไขพัฒนาจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรประชาชน และที่สำคัญคือตัวของเขาเองที่ต้องช่วยตัวเองก่อนในการเป็นคนดี ชยัน อดทน ประหยัด ตามหลักการในการดำเนินชีวิตที่ประชากรยากจนจำนวนไม่น้อยได้เรียนรู้ไว้ในตอนแรกอย่างชัดเจน เพราะบุคคลเหล่านี้คือคนที่พร้อมจะรอรับโอกาสที่จะรอดพ้นจากความยากจนได้ตามขั้นตอนของการพัฒนาที่ตรงประเด็นและเหมาะสม

4.2.4.2 ปัญหาและปัจจัยที่ช่วยให้พ้นจากความยากจน

นอกจากภาพรวมลักษณะคนจนมากที่สุดในทัศนะของประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือที่กล่าวถึงแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา ตัวประชากรผู้ให้ข้อมูลเองก็ได้พูดถึงปัญหาในการประกอบอาชีพและเหตุที่ตนเองยากจน ตลอดจนแนวทางที่คิดว่าจะช่วยให้ตนเองพ้นจากความยากจนได้ ซึ่งก็นับเป็นข้อมูลที่น่าสนใจอย่างยิ่งสำหรับผลวิจัยครั้งนี้ เพราะจะเป็นข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับผิดชอบวางแผนนโยบายและแผนปฏิบัติการแก้ปัญหาให้ประสบความสำเร็จได้ไม่มากนัก

(1) ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพของประชากรในชนบทภาคเหนือ

สำหรับอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมของประชากรในชนบทภาคเหนือในภาพรวมแล้วก็คือ อาชีพในการเกษตร และอาชีพนอกการเกษตร ซึ่งรวมทั้งการรับจ้างในและนอกการเกษตร

(1.1) ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพเกษตร

ประชากรที่ผลิตเพื่อการเกษตร ทั้งในที่ดินของตนเอง ที่ดินเช่า และโดยเฉพาะรับจ้างทางการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของประชากรยากจนในพื้นที่ศึกษา ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ให้ข้อมูล (ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดร้อยละ 42.9 ของประชากรทั้งหมด) หรือร้อยละ 49 (ร้อยละ 21 ของประชากรทั้งหมด) คือร้อยละ 43 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 53.4 ในภาคเหนือตอนล่าง ต่างก็ยืนยันเหมือนกันว่า (1) ปัญหาสำคัญที่สุด

ที่เป็นอุปสรรคในการทำการเกษตร คือ การขาดน้ำหรือขาดแคลนน้ำ ได้แก่ **ปัญหาความแห้งแล้ง น้ำน้อย ฝนไม่ค่อยตก ปริมาณฝนไม่เพียงพอ ระบบชลประทานเพื่อการเกษตรยังมีน้อยไม่ทั่วถึง** โดยเฉพาะยังไม่มีในพื้นที่ศึกษา ดังนั้นประชากรในจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชรของภาคเหนือตอนล่างจึงเห็นด้วยกับปัญหาเรื่องขาดน้ำเพื่อการเกษตรสูงสุดไม่น้อยกว่าครึ่งของผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 57.4 และร้อยละ 49 ตามลำดับ (2) ส่วนปัญหาถัดมาที่ประชากรร้อยละ 19.2 ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (ร้อยละ 14 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ยืนยันว่าเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาการเกษตร คือ **การขาดทุนทรัพย์ที่จะลงทุนด้านเทคโนโลยีทางการเกษตรพื้นฐาน คือ ทุนซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์หรือเครื่องทุ่นแรงทางการเกษตร** อาทิ รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ ฯลฯ ประเด็นปัญหาที่สองนี้ประชากรจังหวัดอุดรดิตถ์ก็ได้ให้ความสำคัญสูงสุดเช่นเดียวกันเกิน 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33.4 ของผู้ตอบทั้งหมด ในขณะที่ประชากรจังหวัดพะเยาให้ความสำคัญน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น คือ เพียงร้อยละ 6.7 ของผู้ตอบทั้งหมด ส่วนอีกสองจังหวัดให้ความสำคัญกับปัญหาเทคโนโลยีทางการเกษตรมากกว่าร้อยละ 10 หรือระหว่างร้อยละ 12.2 และร้อยละ 18.3 ของผู้ตอบทั้งหมด ปัญหาอื่นๆ นอกจากสองปัญหาสำคัญที่กล่าวแล้ว เป็นปัญหาที่ประชากรให้ความสำคัญต่ำกว่าร้อยละ 10 ของผู้ตอบทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยปัญหาต่อไปนี้ตามลำดับ (3) **ปัญหาแมลงศัตรูพืชและโรคพืชทำลายผลผลิต** (ร้อยละ 7.7 ของประชากรผู้ให้ข้อมูล หรือร้อยละ 10.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 5.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยที่ประชากรจังหวัดพะเยายืนยันในปัญหานี้สูงสุด (ร้อยละ 13.3 ของผู้ตอบในจังหวัด) (4) **ปัญหาน้ำมากหรือน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อผลผลิต** (ร้อยละ 7.1 ของผู้ตอบทั้งหมด หรือร้อยละ 3.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 9.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรประสบปัญหาสูงสุดร้อยละ 20.4 ของผู้ตอบในจังหวัด ในขณะที่ไม่พบปัญหานี้ในจังหวัดพะเยาและอุดรดิตถ์ (5) **ปัญหาไม่มีที่ดินทำกินหรือมีน้อยไม่พอทำกิน** (ร้อยละ 6.6 ของผู้ตอบทั้งหมด หรือร้อยละ 11.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) ปัญหาจะพบมากในหมู่ประชากรจังหวัดพะเยา ร้อยละ 16.6 และน้อยที่สุดในจังหวัดอุดรดิตถ์คือเพียงรายเดียวที่ให้ข้อมูล และอีกสองจังหวัดที่เหลือก็พบปัญหาเพียงร้อยละ 4.1 ถึงร้อยละ 6.1 ของแต่ละจังหวัดเท่านั้น ปัญหาอื่นๆ ประชากรให้ความสำคัญน้อยกว่าร้อยละ 5 ของผู้ตอบทั้งหมดหรือเพียงเล็กน้อย และเป็นปัญหาของบางพื้นที่หรือบางจังหวัดเท่านั้น ได้แก่ ปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม ไม่มีทุนจะปรับปรุง ปัญหาผลผลิตต่ำหรือได้น้อยและราคายังตกบ่อยๆ หรือมีฉะนั้นก็ได้ผลผลิตไม่แน่นอน ปัญหาตลาดรับซื้อไม่มี ปัญหาโรคสัตว์ที่ไม่ใครเข้ามาช่วยแนะนำและสุดท้ายคือปัญหาที่ตัวของเกษตรกรเองที่มีสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรงที่จะทำการเกษตรหรือพัฒนาการเกษตร

(1.2) ปัญหาสำคัญในการประกอบอาชีพนอกเกษตร

สำหรับงานนอกการเกษตรที่ประชากรเป้าหมายทำกันส่วนใหญ่ คือ รับจ้างทั่วไป ทำอาชีพส่วนตัว อยู่ที่บ้าน หรือหาของป่าไปขาย หรืออาชีพค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ในท้องถิ่น ปัญหาอุปสรรคที่ประชากรนอกการเกษตรให้ข้อมูลเพียงร้อยละ 40.8 ของประชากรทั้งหมด และปัญหาสำคัญตามลำดับที่ประชากรเป้าหมาย ประสบโดยตรงคือ (1) งานนอกการเกษตรที่ไปรับจ้างนั้นไม่ค่อยมีหรือหายาก และถ้ามีก็ไม่แน่นอน (ร้อยละ 26.1 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 64.2 ของผู้ตอบทั้งหมด) สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 27.7 (ร้อยละ 34.7 ของผู้ตอบ) และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 24.5 (ร้อยละ 29.5 ของผู้ตอบ) (2) ปัญหาได้ค่าจ้าง แรงงานต่ำหรือถูกนายจ้างกดค่าแรงและได้ช้า ในขณะที่ค่าครองชีพสูงขึ้นเรื่อยๆ (ร้อยละ 8.2 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 20.2 ของผู้ตอบทั้งหมด) สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 8.4 (ร้อยละ 10.4 ของผู้ตอบ) และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.2 (ร้อยละ 9.8 ของผู้ตอบ) (3) ปัญหาเกี่ยวกับอายุและสุขภาพ คือ อายุมาก หรือแก่แล้ว หรือพิการ ร่างกายจึงไม่แข็งแรงและทำงานหนักไม่ไหวหรือไม่ได้ (ร้อยละ 4 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 9.8 ของผู้ตอบทั้งหมด) สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.2 (ร้อยละ 4 ของผู้ตอบ) และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.9 (ร้อยละ 5.8 ของผู้ตอบ) นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาที่ประชากรเพียงไม่กี่รายและเฉพาะบางพื้นที่เท่านั้นที่ระบุ ได้แก่ปัญหาต่อไปนี้คือ (4) ปัญหาขาดอุปกรณ์ที่จะประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอุปกรณ์ที่ต้องหาตามธรรมชาติ หรือหาได้ก็น้อยไม่พอกับที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์ เช่น อาชีพทำไม้กวาดขาย (5) ปัญหาไม่มีพาหนะขนส่งสินค้าที่ทำเองไปขาย และการขายผลิตผลดังกล่าวก็ไม่ค่อยมีกำไร และ (6) ปัญหาไม่มีตลาดรับซื้อสินค้าที่นำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ไปขาย เป็นต้น

(2) สาเหตุและความยาวนานของความยากจน

(2.1) สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรในชนบทยากจน

ประชากรในชนบทภาคเหนือที่ยากจนนั้น นอกจากจะเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับงานอาชีพในหรือนอกเกษตรตามที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ประชากรเหล่านี้เกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 98.3 ยังได้พูดถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้ตนยากจน ซึ่งก็ไม่ต่างจากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะคนจนที่สุดในหมู่บ้านดังที่ได้สรุปไว้ 5 ประการข้างต้นมากนัก และพอจะสรุปตามลำดับของสาเหตุที่ประชากรยอมรับว่าทำให้ยากจนได้ดังนี้

ตารางที่ 25 สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรชนบทในภาคเหนือยากจน ปี 2541

ลำดับ ที่	สาเหตุที่ทำให้ยากจน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	พ่อแม่เป็นคนจนและไม่มีสมบัติอะไรที่มอบให้เป็นมรดก	25.7	20.0	22.5	21.3	25.7	35.0	30.3
2	ไม่มีที่ดินทำกิน หรือเคยมี แต่โดนยึดที่ดินทำกินไปหมดแล้ว	15.8	14.3	18.0	16.2	15.2	15.5	15.4
3	ไม่มีงานทำ ไม่มีงานทำสม่ำเสมอ ไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง ทำอะไรก็ขาดทุน และมีหนี้สินมาก	12.1	10.5	12.6	11.6	18.2	4.0	12.4
4	ต้องรับผิดชอบครอบครัว : มีลูกหลานพี่น้องมาก สร้างครอบครัวใหม่ เลี้ยงดูลูกยังเล็ก และมีลูกมาล้างผลาญ	12.0	10.6	15.3	13.0	11.5	10.7	11.1
5	เป็นแรงงานหรือช่วยตัวเองไม่ได้แล้ว และไม่มีคนดูแล : อายุมาก หรือชรา พิกัด เจ็บป่วยเรื้อรังหรือบ่อย	11.0	13.4	8.1	10.6	13.4	9.7	11.4
6	ไม่มีเงินลงทุน ไม่มีเงินเก็บ เพราะรายได้น้อย	7.1	12.4	7.2	9.7	4.8	3.9	4.3
7	สภาพกายภาพของพื้นที่ผลิตทางการเกษตรไม่เอื้ออำนวย : ขาดน้ำ น้ำท่วม ดินขาดความอุดมสมบูรณ์และผลผลิตไม่ดี	5.2	1.9	1.8	1.9	8.8	8.8	8.8
8	ไม่ได้เรียนหนังสือ หรือมีการศึกษาน้อย	2.1	1.9	4.5	3.2	1.0	1.0	1.0

จากสาเหตุของความยากจนตามลำดับความสำคัญ หรือเป็นสาเหตุหลักของประชากรในชนบทภาคเหนือดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 25.7 ของทั้งหมดยอมรับว่าพวกเขายากจนมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และความไม่มีหรือความจนก็ต่อเนื่องมาจากรุ่นลูก ทำให้ไม่มีที่ดินทำกินทางการเกษตร ต้องทำงานรับจ้างเป็นวันๆ ซึ่งก็ไม่แน่นอน และก็ไม่มีความมั่นคงประจำ ยิ่งถ้าครอบครัวใหญ่และลูกหลานไม่ดี เอาแต่ช่วยล้างผลาญ ความยากจนและขาดรายได้จะยิ่งวิกฤต หรือถ้าอายุมากทำงานไม่ไหวหรือพิการหรือเจ็บป่วยเรื้อรัง และขาดลูกหลานช่วยดูแลและเป็นแรงงานแทน ปัญหาความอดอยากยากจนก็มีความชัดเจนด้วยเช่นกัน รวมทั้งปัญหาอื่นๆ ที่ช่วยเสริมให้ยากจนยิ่งขึ้น และมาตรการช่วยเหลือ

บรรเทาความยากไร้หรือการช่วยแก้ปัญหาต่างๆ อย่างเร่งด่วนของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ย่อมมีความจำเป็นที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ ทั้งระยะสั้นหรือระยะเร่งด่วน และระยะยาว

(2.2) ความยาวนานของความยากจน

ข้อมูลสาเหตุความยากจนของประชากรที่อธิบายมาแล้วข้างต้นว่าประมาณ 1 ใน 4 นั้นยืนยันชัดเจนว่าจนมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ทำให้เขาเองไม่มีมรดกทรัพย์สินเงินทอง แม้แต่การศึกษาหรือความรู้ก็น้อย เพราะต้องทำมาหากิน ไม่มีเวลาไปเล่าเรียน แม้แต่การศึกษาภาคบังคับ ดังนั้นเมื่อสอบถามว่าประชากรเหล่านั้นพบว่าตนเองยากจนอย่างไรในปัจจุบันมาตั้งแต่เมื่อใด จึงพบคำตอบที่สอดคล้องกันคือประชากรมากกว่า 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21.2 ของประชากรทั้งหมดยืนยันว่าตัวเขานั้นรู้สึกว่ายากจนมาแล้วหรือจนมาตลอดชีวิต (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 27.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 14.9) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ที่ยืนยันข้อมูลนี้สูงสุดประมาณ 1 ใน 3 ของทั้งหมด หรือร้อยละ 32.4 ถัดมาคือจังหวัดพะเยา ร้อยละ 22.5 ส่วนอีกสองจังหวัดคือกำแพงเพชรและอุตรดิตถ์เพียงร้อยละ 15.5 และ 14.3 ตามลำดับ

สำหรับประชากรยากจนส่วนที่เหลือได้ยืนยันช่วงระยะเวลาที่ตนรู้สึกว่ายากจนอย่างไรในปัจจุบัน ตั้งแต่ช่วง 1 ปีจนถึงมากกว่า 60 ปี และก็เป็นที่น่าสนใจว่าถ้าไม่ใช่ประชากรกลุ่มใหญ่ที่บอกว่าจนมาตลอดชีวิต ก็คือกลุ่มที่เพิ่งรู้สึกว่าตนเองจนมาในช่วงไม่เกิน 5 ปีที่ผ่านมา และระหว่างมากกว่า 5 ปี และไม่เกิน 10 ปี ด้วยร้อยละ 16.3 และร้อยละ 13.4 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 19.4 และ 12 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 13 และ 14.9 ตามลำดับ) สำหรับความจนในช่วงไม่เกิน 5 ปี จะพบมากในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 21.9 ของประชากรที่ให้ข้อมูล และช่วงจนระหว่างมากกว่า 5 ปี – 10 ปี พบมากในจังหวัดอุตรดิตถ์ ร้อยละ 20 ของประชากรที่ให้ข้อมูลถัดมาคือกลุ่มที่รู้สึกว่าตนได้จนมาแล้วระหว่างมากกว่า 15 ปี – 20 ปี ประมาณร้อยละ 10.6 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 12.5 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 8.7) โดยพบมากที่สุดร้อยละ 15.2 ในจังหวัดเชียงใหม่ และที่พบว่าจนมาแล้วมากกว่า 11 ปี และไม่เกิน 15 ปี อีกร้อยละ 8.7 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 9.6) นอกจากนี้ประชากรที่จนมาในช่วงตั้งแต่มากกว่า 20 ปี – มากกว่า 60 ปี โดยแบ่งช่วงย่อยๆ ช่วงละ 5 ปี และแต่ละช่วงก็พบว่ามีการที่รู้สึกว่ายากจนมานานตามช่วงเวลานั้นๆ ไม่เกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด โดยมีสาเหตุแห่งความยากจนในทุกช่วงเวลาตามอ้าง ประการใดประการหนึ่งใน 8 ประการที่อธิบายแล้ว หรือบางรายและบางครัวเรือนจะเผชิญกับสาเหตุของปัญหาตั้งแต่สองประการขึ้นไปก็เป็นได้ อาทิ ประการที่ 2 กับ 7 หรือประการที่ 2, 3 และ 7 หรือประการที่ 4 กับ 6 เป็นต้น คือ ถ้ากายภาพดินเพาะปลูกไม่ดี การทำเกษตรไม่ได้ผลผลิต หรือการลงทุนก็ย่อมขาดทุน และถ้ามีการกู้เงินมาลงทุนโดยไม่มีเงินใช้ก็อาจจะเกิดกรณีถูกยึดที่ดินไปหมด หรือกรณีต้องรับผิดชอบครอบครัวขยายใหญ่ แล้วยังไม่ช่วยทำมาหากินหรือมีแต่

ช่วยล้างผลาญ ก็ยืนยันได้ถึงการไม่มีรายได้หรือเงินลงทุนใดๆ ทั้งสิ้น โดยเฉพาะเงินเก็บย่อมไม่ต้องพูดถึง ไม่มีแน่นอน ยิ่งถ้ามีเรื่องเจ็บป่วย พิกัด หรือคนแก่มากให้เข้ามาดูและร่วมด้วย ปัญหายากจนยิ่งวิกฤต เป็นต้น

(3) ความหวังที่จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในอนาคตอันใกล้

แม้ประชากรจำนวนมากยังยอมรับในปัญหาความยากจนที่ตนเผชิญอยู่ในช่วงระยะเวลาต่างๆ กัน จนถึงตลอดชีวิตที่ผ่านมา แต่แม้กระนั้นก็ตีประชากรส่วนใหญ่ก็ยังไม่สิ้นหวัง เพราะร้อยละ 40.8 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 36.1 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 45.7) ยังเชื่อมั่นว่าใน 2 – 3 ปี ข้างหน้าตนและครอบครัวคาดว่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าปัจจุบัน โดยเฉพาะสองจังหวัดภาคเหนือตอนล่างคืออุตรดิตถ์และกำแพงเพชร ที่ประชากรมีความหวังว่าจะแก้ไขปรับปรุงสภาพของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นได้มากที่สุดถึงร้อยละ 46.7 และร้อยละ 44.7 ตามลำดับ ในขณะที่อีก 2 จังหวัดในภาคเหนือตอนบนก็คาดหวังจะดีขึ้นเกิน 1 ใน 3 หรือร้อยละ 37.1 และ 35.1 ในจังหวัดเชียงใหม่ และพะเยาตามลำดับ ส่วนเหตุผลที่สนับสนุนให้ประชากรยากจนคาดหวังได้ว่าในอีก 2 – 3 ปีข้างหน้าสภาวะความเป็นอยู่ของเขาจะต้องดีขึ้นกว่าเดิม เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้วก็เหมือนกัน คือการได้ทำงานมากขึ้นหรือขยันทำงานมากขึ้น และเป็นงานที่แน่นอนเป็นหลักแหล่ง เช่น งานด้านการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของชนบทไทย และโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือที่เป็นเป้าหมายศึกษา ได้แก่ การเริ่มปลูกพืชยืนต้น ปลูกไม้ผล เช่น ลำไย แอปเปิ้ล ฝรั่ง พืชล้มลุก เริ่มได้ทำนาและปลูกพืชไร่ประเภทต่างๆ และหอมแดงและหอมหัวใหญ่ หรือนอกจากทำนาแล้วก็จะฝึกฝนทำอาชีพช่างไม้ (งานนอกการเกษตร) เป็นงานเสริมสร้างหลักฐาน ส่วนพืชผลที่เริ่มปลูกไปแล้ว อีก 2 – 3 ปีก็จะเริ่มได้ผลผลิต หรือผลผลิตเริ่มออกขายได้ก็คาดว่าจะเริ่มมีมากขึ้นตาม บางรายยังเริ่มทำเกษตรสัตว์ คือ เริ่มเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ และกรณีที่ยังไม่มีที่ดินและทุนทำเกษตรเองก็ยังหวังจะได้รับจ้างทำเกษตรมากขึ้น เพราะมีเกษตรกรในท้องถิ่นขยายแปลงเกษตรไม้ผลกันมากขึ้นในปัจจุบัน แต่บางรายที่มองเห็นความหวังและพอมีหนทางกู้ได้ หรือกำลังมีโครงการ กข.คจ. ของกรมพัฒนาชุมชนเข้ามาช่วยเกษตรกรยากจนให้กู้เงิน โดยปลอดดอกเบี้ยด้วยยอดเงิน 280,000 บาทต่อหมู่บ้าน หรือครัวเรือนละ 10,000 – 20,000 บาท หรือแล้วแต่กรรมการหมู่บ้านจะประชุมตกลงว่าจะให้ขอยืม (กู้) ในวงเงินเท่าใดต่อครัวเรือนเท่าใดต่อปี (หัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับการพิจารณาเลือกให้กู้ จะกู้ได้เพียงรายละ 1 ปี แล้วต้องคืนเงินต้นเพื่อให้ต่อกับหัวหน้าครัวเรือนรายอื่นที่รอรับเงินกู้ในปีถัดไป) ประชากรเหล่านี้จะสามารถเช่าที่ดินมาเพาะปลูกตามที่คาดหวังและวางแผนไว้ เป็นต้น ส่วนงานนอกการเกษตร ก็คืองานประมง เช่น ว่างไม้ย่างที่ทอดถึงแล้ว งานขายของ เช่น วางแผนหาเงินมาซื้อรถขายไอศกรีม งานรับจ้างต่างๆ ไปทั้งในท้องถิ่นและในตัวเมือง นอกจากนี้ยังมีลูกที่เริ่มทำงานได้แล้วมาช่วยแบ่งเบาภาระในด้านรายได้เสริม เป็นต้น

นอกจากเหตุผลด้านมีคู่ทางทำงานที่สนใจและถนัดกับการจะหารายได้เพิ่มได้แล้ว ยังมีข้อมูลในลักษณะอื่นมาช่วยเสริมความพยายามที่จะหลุดพ้นจากความยากจนให้ได้ในอนาคตอันใกล้ นั่นก็คือ การสร้างความหวังและกำลังใจ การเป็นคนขยัน ประหยัดหรือมีน้อยใช้น้อย และอดออมค่อยเป็นค่อยไป แต่แม้กระนั้นก็ดี ประชากรเหล่านี้ก็ยังไม่หมดความหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากทางอื่นทางหนึ่งด้วย และยังหวังว่าถ้าเศรษฐกิจของประเทศดี พวกตนซึ่งเป็นคนจนก็น่าจะมีงานและรายได้ดีขึ้นได้บ้างเช่นกัน

อย่างไรก็ดีคนจนในชนบทภาคเหนืออีกส่วนหนึ่งมากกว่า 1 ใน 4 หรือร้อยละ 28.8 ของประชากรทั้งหมด ก็ยังมีดมหรือมองไม่เห็นหนทางหรือแนวทางที่จะปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น หรือพ้นจากความยากจนได้ไม่มากนัก้อยใน 2 – 3 ปีข้างหน้า (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 33.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 24) โดยเฉพาะประชากรยากจนในจังหวัดพะเยาสูงที่สุดถึงร้อยละ 41.4 ที่เห็นว่าในอนาคตอันใกล้ก็ยังไม่มียอะไรเปลี่ยนแปลงหรือไม่น่าจะมียอะไรดีขึ้นจากปัจจุบัน นับว่าเป็นร้อยละที่สูงกว่ากลุ่มที่ยังเห็นความหวังว่าจะปรับปรุงได้ (ร้อยละ 35.1) ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอื่นๆ ที่เห็นว่าชีวิตความเป็นอยู่ยังไม่ดีขึ้นใน 2 – 3 ปีข้างหน้า มีจังหวัดละประมาณ 1 ใน 4 หรือระหว่างร้อยละ 22.3 ถึงร้อยละ 25.7 ซึ่งโดยภาพรวมแล้วก็นับว่ายังมีกลุ่มที่มองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงของตนและครอบครัวไปในแนวทางที่ดีขึ้นเป็นจำนวนมีใช้น้อย ซึ่งถือว่าเป็นอันตรายต่อการสร้างขวัญและกำลังใจให้ต่อสู้และปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้นอย่างกลุ่มแรก ส่วนเหตุผลสนับสนุนข้อคิดเห็นในด้านนี้ก็ไม่ต่างจากปัจจัยที่ทำให้ยากจน ซึ่งได้อธิบายแล้วแต่แรก นั่นก็คือ การไม่มีงานทำอย่างสม่ำเสมอ ไม่มีเงินหรือไม่มียรายได้และทรัพย์สิน ไม่มีที่ดินทำกิน สุขภาพร่างกายไม่อำนวย ไม่แข็งแรง พิการหรือเจ็บป่วยเรื้อรัง มักจะเหลือสามีหรือภรรยารับผิดชอบหาเลี้ยงครอบครัวคนเดียว บางครอบครัวลูกยังเกรไม่มีใครให้พึ่งพาอาศัย จึงมองไม่เห็นว่าจะมีหนทางใดจะพ้นไปจากความยากจนได้ นอกจากจะมีคนมาช่วยไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน หรือใครก็ตามที่มาช่วยด้วยความหวังดีอย่างจริงใจ

แม้จะมีทั้งกลุ่มคนยากจนที่มีความหวังและกำลังใจ และกลุ่มที่มีความคิดเห็นตรงข้ามหรือขาดกำลังใจและความมุ่งมั่นแล้ว ยังมีประชากรยากจนอีกกลุ่มหรืออีกประเภทหนึ่งที่อยู่ตรงกลาง คือยังไม่แน่ใจว่าจะมีโอกาสพัฒนาปรับปรุงชีวิตของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นได้ในอนาคตอันใกล้หรือไม่ เพราะเชื่อว่าอนาคตไม่แน่นอน โดยเฉพาะประชากรที่ทำการเกษตรก็จะขึ้นกับลมฟ้าอากาศ และประชากรที่มีอาชีพรับจ้างก็จะขึ้นกับว่าจะมีคนมาจ้างงานมากขึ้นหรือเปล่า ส่วนประชากรที่มีอายุก็มักจะปลงว่าแก่แล้ว ไม่คิดจะหวังหรืออยากทำอะไรใหม่ๆ เพิ่มขึ้น เป็นต้น

(4) การฟื้นความยากจนและปัจจัยสนับสนุน

ประชากรในชนบทภาคเหนือไม่เพียงแต่หวังจะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้น แม้บางคนจะยังไม่แน่ใจ หรือยังมีดมนต่อการหาหนทางอยู่ก็ตาม แต่เมื่อสอบถามถึงว่าในที่สุดแล้วคิดว่าตนเองจะพ้นจากความยากจนที่เผชิญวิกฤตอยู่ในปัจจุบันได้มากน้อยเพียงใด ผลการศึกษานับว่าน่าสนใจและน่าสังเกตเช่นเดียวกับข้อมูลที่ได้อธิบายมาแล้วแต่ต้น คือพบว่านอกจากผู้ไม่ให้ข้อมูลประมาณร้อยละ 8 ของประชากรทั้งหมดแล้ว ผู้ที่ตอบว่าตนและครอบครัวจะพ้นภาวะยากจนได้ในที่สุด กับผู้ตอบตรงข้าม จะมีร้อยละใกล้เคียงกัน เพียงแต่ในด้านที่เห็นว่าจะพ้นจากความยากจนได้นั้นจะมีร้อยละที่มากกว่าเล็กน้อย ไม่ต่างจากผลที่พบจากการศึกษาด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องความคิดกับเรื่องนี้ คือร้อยละ 48.3 และร้อยละ 43.9 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 44.4 และ 46.8 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 52.4 และ 40.9 ตามลำดับ) ประชากรจังหวัดกำแพงเพชรนับว่าเป็นกลุ่มที่มีความหวังจะพ้นจากความยากจนได้สูงสุด คือร้อยละ 57.3 หรือสูงกว่าค่าเฉลี่ยถึงร้อยละ 9 ในขณะที่อีก 3 จังหวัดที่เหลือประชากรยังคิดว่าจะไม่พ้นจากความยากจนสูงกว่าค่าเฉลี่ยเล็กน้อย หรืออยู่ระหว่างร้อยละ 45.7 ถึงร้อยละ 46.8 ยกเว้นประชากรจังหวัดกำแพงเพชรที่คิดว่าไม่พ้นจากวิกฤตยากจนไปได้พบว่อย่างน้อยที่สุดหรือร้อยละ 35.9 หรือน้อยกว่าค่าเฉลี่ยร้อยละ 8 เฉพาะประชากรในภาคเหนือตอนบนเท่านั้นที่พบว่าร้อยละของด้านที่คิดว่าจะพ้นจากความยากจนน้อยกว่าด้านที่คิดว่าไม่พ้นเพียงเล็กน้อย คือเชียงใหม่ร้อยละ 1.9 และพะเยา น้อยกว่าร้อยละ 2.7 ซึ่งก็นับว่าเล็กน้อย ไม่มีนัยสำคัญแต่ประการใด

สำหรับเหตุผลที่สนับสนุนทั้งผลการศึกษาด้านฟื้นความยากจนได้และไม่ได้ ก็ไม่ต่างจากที่ได้สรุปไว้ในหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันมาแต่ต้นเช่นกัน นั่นก็คือ (1) **กรณีเหตุผลสนับสนุนให้ฟื้นความยากจนได้** ก็คือ ประชากรต้องมีความพยายามอดทนและขยันมากขึ้นในการทำงานหรือหาเลี้ยงชีพ และต้องมีความหวังต้องต่อสู้ดิ้นรนให้มันงำทำสม่ำเสมอและเป็นหลักแหล่ง และเก็บออมอย่างจริงจัง ลูกหลานเรียนจบแล้วมาช่วยเหลือแบ่งเบาภาระ กรณีทำการเกษตรนอกจากจะเริ่มปลูกไม้ผลบ้างแล้ว เช่น ลำไย ก็พยายามจะเลี้ยงสัตว์ผสม เช่น หมูและไก่ ถ้าได้รับความช่วยเหลือและมีน้ำพองจะพยายามปลูกข้าวกินเอง นอกจากนี้จะพยายามปลูกพืชไร่มากขึ้น (กรณีนี้ต้องระวังและดูแลไม่ให้เกิดการเปิดและถางป่าทำเกษตรพืชไร่มากขึ้นตามที่ประชากรหลายแห่งได้ตั้งใจไว้ว่าจะแก้จนด้วยวิธีนี้) คือ ถ้ามีกำลังก็จะต่อสู้ต่อไป ไม่คิดยอมแพ้ง่ายและจะพยายามปฏิบัติตามแนวทางของในหลวงทั้งด้านเกษตรแนวใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น และ (2) **กรณีเหตุผลที่มีผลไม่ให้ฟื้นความยากจนได้** ก็คือ ความสูงอายุ พิกุล เจ็บป่วยเรื้อรัง หรือด้อยโอกาสต่างๆ รวมทั้งไม่มีมรดกทรัพย์สิน ทุนในการทำมาหากิน โดยเฉพาะขาดที่ดินทำกิน ไม่มีใครจ้าง หรือไม่มันงำทำเป็นหลักแหล่งและสม่ำเสมอ คือ ไม่มีโอกาสเลือกงาน ได้ค่าจ้างต่ำ มีภาวะหนี้สิน บางครัวเรือนขาดหัวหน้าครัวเรือนมีลูกเล็ก

หรือลูกไม่มีโอกาสได้เข้าเรียน นอกจากนั้นยังต้องประสบกับสภาพอากาศและกายภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิต ในขณะที่รายจ่ายก็สูงขึ้นเรื่อยๆ ในสภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่อยู่ในปัจจุบัน จึงมองแล้วไม่เห็นทางที่จะฟื้นตัวได้เลย

สรุปแล้วถ้าจะให้พ้นจากความยากจนได้จริงๆ แม้ว่าจะมีความหวังและกำลังใจหรือมองไม่เห็นหนทางก็ตาม ประชากรได้เสนอแนะปัจจัยสนับสนุนหรือมาตรการตามลำดับความสำคัญดังรายละเอียดในตารางที่ 26

จากตารางที่ 26 ปัจจัยหรือมาตรการที่ประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือได้แสดงความคิดเห็นว่าจำเป็นต้องมีเพื่อช่วยให้พ้นจากความยากจนได้ในที่สุดนั้น ถ้าพิจารณาลงในรายละเอียดก็ไม่ใช่อะไรใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รัฐ เอกชน หรือแม้แต่องค์กรประชาชนก็มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน แต่น่าจะมีจุดอ่อนบางประการที่งานพัฒนาช่วยเหลือคนจนในประเทศที่มีอยู่มากมายหลายโครงการจึงยังไม่สามารถลงไปถึงประชาชนยากจนมากเหล่านี้อย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นโครงการช่วยเหลือแก้ปัญหาความยากจนของกรมพัฒนาชุมชน หรือโครงการ กข.คจ. โครงการเงินทุนหมุนเวียนหมู่บ้านของกรมพัฒนาชุมชนและกรมการปกครอง โครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ โครงการปฏิรูปที่ดินหรือ ส.ป.ก. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กของหลายหน่วยงานในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และของสำนักนายกรัฐมนตรีและโครงการบัตรประกันสุขภาพของสำนักงานประกันสุขภาพ ที่ช่วยคนจนที่ไม่มีค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น ซึ่งที่จริงแล้วยังมีโครงการจากทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรประชาชนอีกมากมายที่พยายามจะเจาะลงไปช่วยประชากรเป้าหมาย แต่สภาพยากจนก็ยังคงเหลือให้พบเห็นอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะแต่ในภาคเหนือที่ศึกษา ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลที่พบมาวิเคราะห์และเสนอมาตรการแก้ไขที่มีประสิทธิภาพต่อไปในบทสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะสำหรับภาคเหนือโดยเฉพาะ

นอกจากปัญหาความยากจนและมาตรการแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอของประชากรเองแล้ว ปัญหาความยากจนตามกรอบแนวคิดใหม่ (รูปที่ 2 หน้า 13) ก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาร่วมด้วย เพราะจะช่วยทำให้เกิดมุมมองเกี่ยวกับความยากจนที่กว้างขวางหลายแง่มุม และน่าจะเป็นประโยชน์แก่การค้นหามาตรการที่จะช่วยให้พ้นความยากจนได้อย่างแท้จริงต่อไป ดังที่จะได้วิเคราะห์จากผลการศึกษาในบทถัดไป

ตารางที่ 26 ปัจจัยสนับสนุนให้ประชากรในชนบทภาคเหนือพ้นจากความยากจน ปี 2541

ลำดับ ที่	ปัจจัย/มาตรการสนับสนุนให้พ้นความยากจน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด					
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง	
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร
1	มีทุนทำกิน ทั้งทุนที่เป็นสิ่งทรมิตรพรม เช่น เงินทองและทุนที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดินในการประกอบอาชีพที่เป็นหลักแหล่งมั่นคง ถ้าเป็นอาชีพรับจ้างก็มีค่างาน และมีโอกาสได้รับการฝึกอบรมอาชีพใหม่ๆ จากภาครัฐและเอกชนหรือได้ที่ดินจากรัฐ หรือรัฐช่วยจัดหางานให้ รัฐช่วยส่งเสริมการเกษตรตามหลักวิชาการ พร้อมมีเงินกู้ยืมหรือหาแหล่งทุนให้ในลักษณะเดียวหรือรวมกลุ่มเงินกู้เป็นสำคัญ	60.1	44.0	72.0	59.0	63.9	57.3
2	ตัวประชากรเองต้องช่วยตัวเองด้วยการมีทั้งพลังกายและพลังใจที่จะดิ้นรน ต่อสู้ รักษาสุขภาพ และจิตใจของตนเองให้มั่นคง ขยัน อดทน หนักเอาเบาสู้ ประหยัด มีเงินออม ครอบครัวยุติธรรมโดยเฉพาะสามีหรือภรรยาและลูกต้องให้กำลังใจและร่วมกบฏที่พี่น้องเป็นแรงงานช่วยเหลือหรือแบ่งเบาราย พยายามศึกษาให้สูงขึ้นทั้งตนเองและสมาชิกในครัวเรือน เพื่อจะได้มีงานและรายได้ดีขึ้นในอนาคต พร้อมทั้งสามารถปลดปล่อยภาระหนี้สินได้หมด	20.5	25.9	19.9	23.5	16.3	19.5
3	สภาพกายภาพของพื้นที่ในการผลิตทางการเกษตร ต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข ทั้งด้านป้องกันหรือระบายน้ำที่ท่วมในฤดูฝน และสร้างที่กักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง กรณีที่ต้องเผชิญกับปัญหาฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลหรือฝนทิ้งช่วง ต้องปรับปรุงแก้ไขปัญหาเรื่องดินและบำรุงรักษาความอุดมสมบูรณ์ เพื่อปรับปรุงคุณภาพผลผลิตไปพร้อมกันด้วย ซึ่งก็จะทำให้ได้ราคาดีตามคุณภาพ รัฐเองก็ต้องแก้ไขสภาพเศรษฐกิจไปพร้อมๆ กันด้วย พร้อมทั้งดูแลสุขภาพของคนจนและดูแลราคาสินค้าอุปโภคบริโภคให้ยุติธรรมหรือถูกลง ตลอดจนให้การคุ้มครองแรงงานจ้างให้ได้รับความยุติธรรมหรือไม่ถูกเอาเปรียบหรือกดค่าจ้างหรือค่าแรงเป็นสำคัญ	5.0	1.0	1.9	1.5	11.6	7.8
							9.2

4.2.4.3 ปัญหาทางจิตวิญญาณ

เรื่องของการขาดคุณธรรมความดี และการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องตามหลักของศีลธรรม ก็นับว่าเป็นความจนทางจิตวิญญาณหรือจนทางคุณธรรมและจริยธรรมของเขาเหล่านั้น และที่จริงแล้วความจนในด้านนี้จะส่งผลโดยตรงต่อความล้มเหลวของการรอดพ้นจากความยากจนได้เช่นกัน เพราะจะขาดความขยัน ประหยัด อดทน มุ่งมั่น ซื่อสัตย์ในการปฏิบัติหน้าที่หรือทำงานอย่างมีคุณภาพ หนักเอาเบาสู้ มีความช่วยเหลือ แบ่งเบากะในการทำงานร่วมกันของลูกหลานและญาติพี่น้อง ไม่เกรงกลัวผลบุญครอบครัวย่างที่ประชากรบางคนได้ให้ข้อมูลไว้และจากผลการศึกษาในเรื่องนี้โดยตรง ก็พบว่าประชากรไทยนั้นในภาพรวมแล้วจะไม่จนทางจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะอยู่ในภาคไหนของประเทศก็ตามโดยเฉพาะการเป็นชาวพุทธ หรือพุทธศาสนิกชนที่มีส่วนช่วยให้คนไทยไม่จนทางจิตวิญญาณ นอกจากช่วยยกเว้นสำหรับผู้ที่จะเมตตากรุณาทางศีลธรรม และไม่ปฏิบัติตัวเป็นชาวพุทธที่ดี

ดังนั้นในกรณีนี้จึงได้ทดลองใช้คำถามบางประการที่สามารถบ่งบอกได้ถึงคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ตอบ และถ้าจะให้ได้ผลถูกต้องยิ่งขึ้นจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมและร่วมสังเกตพฤติกรรมของประชากรเป้าหมาย ประกอบการสังเกตทัศนคติในลักษณะเจาะลึก ให้ครบถ้วนในทุกๆ ด้านที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาจึงพอจะสรุปได้จากคำตอบต่างๆ ตามลำดับความวิกฤตของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากน้อยไปหามากและเป็นชาวอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์รายวัน หรือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและพบเห็นได้ในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนี้

(1) **ปัญหาด้านการขาดความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่นหรือสังคม โดยการเอาของคนอื่นมาครอบครองหรือเอามาเป็นของตน** ประชากรได้แสดงความเห็นว่ากรณีตนพบเห็นสิ่งของที่ไม่มีเจ้าของหรือเจ้าของทำหล่นหายไว้ โดยเฉพาะทรัพย์สินที่เป็นเงินทองหรือของมีค่า ตนจะเก็บไว้เองโดยไม่คิดจะหาทางคืนเจ้าของสูงถึงประมาณ 1 ใน 5 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 21.2 หรือคิดเป็นร้อยละ 13 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 24.5 ในภาคเหนือตอนล่าง แต่ถ้าพิจารณาลงไปเป็นรายจังหวัดจะพบว่าประชากรในจังหวัดเชียงใหม่จะมีคุณธรรมในด้านนี้มากที่สุด คือจะพบว่ามิประชากรที่คิดจะถือเอาของคนอื่นเป็นของตนเพียงร้อยละ 9.5 ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอุดรธานีและพะเยายังอยากได้ของคนอื่นสูงสุดถึงร้อยละ 26.7 และ 26.1 ตามลำดับ และจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 22.3 อย่างไรก็ตามแนวโน้มของคุณธรรมและจริยธรรมในด้านถือของเขาเป็นของเรา แม้จะไม่รุนแรงถึงขั้นลักขโมยก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องตระหนัก หาทางแก้ไข ป้องกันตั้งแต่วัยเด็กทั้งจากครอบครัวและทางโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา ตลอดจนสภาวะแวดล้อมในชุมชน ซึ่งที่จริงแล้วก็มีประชากรเกือบ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.6 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 73.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุดเกือบ 4 ใน

5 หรือร้อยละ 79 ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมด้วยการแสดงความประสงค์จะนำสิ่งของที่เก็บได้ไปมอบให้ทางเจ้าหน้าที่ของรัฐคืนเจ้าของเป็นส่วนใหญ่ จะมีเพียงน้อยรายหรือต่ำกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดที่ประสงค์จะนำไปคืนเอง

(2) **ปัญหาการทุจริตและการเห็นแก่อำิสสินจ้างในการซื้อและขายเสียงของนักการเมืองและประชาชน** กรณีนี้เป็นที่ยอมรับกันในสังคมไทยอยู่จนทุกวันนี้เช่นกัน ถึงความสกปรกในการเล่นการเมืองไทยของบางคนบางกลุ่ม ซึ่งประชากรเป้าหมายประมาณร้อยละ 10.8 ของทั้งหมดยอมรับได้หรือไม่เห็นว่าเป็นความผิด และอีกร้อยละ 27.4 ของทั้งหมดก็ยังรู้สึกเฉยๆ คือไม่สนใจว่าผิดหรือถูก (ร้อยละ 10.7 และ 25 ตามลำดับในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.1 และ 29.8 ตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) ตัวเลขนี้แม้จะดูว่าไม่สูงมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับร้อยละ 61.1 ของประชากรทั้งหมดที่ไม่ยอมรับการซื้อเสียงของนักการเมือง หรือ ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) ซึ่งก็รวมทั้ง ส.ว. (สมาชิกวุฒิสมาชิก) ด้วย (ร้อยละ 63.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 58.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ก็เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเร่งปราบปรามให้การทุจริตและกลโกงต่างๆ ของนักการเมืองหมดไป เพื่อจะไม่เข้าไปทุจริตกินชาติบ้านเมืองเมื่อได้รับเลือกเข้าไปบริหารประเทศ ซึ่งก็เช่นเดียวกับตัวประชากรที่ไปเห็นดีเห็นงามกับการซื้อเสียงหรือยอมขายเสียงด้วยความเต็มใจก็ย่อมขาดคุณธรรมและจริยธรรมด้วยเช่นกัน และคนเหล่านี้นับเป็นอันตรายแก่สังคมอย่างยิ่งถ้าโอกาสเปิดให้เขากระทำทุจริตหรือคอร์รัปชันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ตาม

(3) **ปัญหาด้านการยักยอกทำลายเยาวชนให้ติดยาเสพติด** ซึ่งจะมีส่วนทำลายทั้งพลังสมองพลังร่างกายของผู้ที่จะเป็นกำลังของชาติ ดังนั้นผู้ผลิตและขายยาเสพติดประเภทยาบ้าที่กำลังระบาดหนักอยู่ในปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนผู้ประกอบอาชญากรรมหนักที่ไร้ศีลธรรม สำหรับคุณธรรมและจริยธรรมคงไม่ต้องพูดถึง เพราะจะไม่มีในจิตวิญญาณของผู้ประกอบอาชญากรรมเช่นนี้ ดังนั้นการจับตายผู้ผลิตและค้ายาบ้าของผู้รักษากฎหมายหรือตำรวจจึงเป็นสิ่งที่คนทั่วไปยอมรับว่าไม่เกินกว่าเหตุ เช่นเดียวกับประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 74.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 71.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 76.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร ประชากรเห็นด้วยกับกรณีที่ตำรวจยิงผู้ค้ายาบ้าตายสูงสุดถึงร้อยละ 87.4 และน้อยที่สุดในจังหวัดอุดรดิตร้อยละ 65.7 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยามีร้อยละเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 72.4 และ 71.2 ตามลำดับ แม้กระนั้นก็ดี ยังมีประชากรอีกส่วนหนึ่งร้อยละ 12.9 ของทั้งหมด (ร้อยละ 11.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดอุดรดิตร้อยละสูงสุดถึงร้อยละ 21.9 และต่ำสุดในจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 5.8 ที่ไม่เห็นด้วยกับการจับตายหรือมีความเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดีและแย่มากๆ อย่างไรก็ตาม การที่ประชากรคิดเช่นนี้อาจ

พิจารณาในแง่การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตคนเป็นสิ่งที่ผิดตามหลักประเพณีปฏิบัติของชาวพุทธ โดยอาจจะลืมนึกคิดว่าที่จริงแล้วเป็นกรณีที่สามารถเปรียบได้กับการประหารชีวิตอาชญากรที่ฆ่าคนโดยเฉพาเยาวชนจำนวนมหาศาลให้ตายทั้งเป็น

(4) **ปัญหาด้านการขายตัวของลูกสาว** กรณีลูกสาวขายตัวสำหรับวัฒนธรรมไทยคงรับได้ยาก และเป็นกรณีของจริยธรรมหรือศีลธรรมมากกว่าจะเป็นด้านคุณธรรม ประชากรเป้าหมายในภาคเหนือสูงสุดถึงร้อยละ 90.1 ได้พิจารณาประเด็นนี้ว่าไม่ดีหรือแย่มากๆ สำหรับภาคเหนือตอนบนคิดเป็นร้อยละ 88.5 และร้อยละ 91.8 สำหรับภาคเหนือตอนล่าง โดยที่มีร้อยละสูงสุด 94.2 สำหรับจังหวัดกำแพงเพชร เชียงใหม่ ร้อยละ 92.4 ส่วนอุดรดิตถ์และพะเยาร้อยละ 89.6 และ 84.7 ตามลำดับ และในทางตรงข้ามจะมีเพียงร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมดที่ยอมรับได้ เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 0.5 ที่ยอมรับค่านิยมผิดๆ และไม่เห็นว่าลูกสาวไปขายตัวนั้นเป็นสิ่งที่ผิดแต่ประการใด ค่านิยมในลักษณะที่ผิดศีลธรรมเช่นนี้จำเป็นต้องให้ความรู้และการศึกษาให้ตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นคนต้อยอยู่ในศีลและธรรม พ่อแม่และญาติพี่น้องจำเป็นต้องให้ความรักความอบอุ่นอย่างเพียงพอ

(5) **ปัญหาด้านการข่มขืนเด็กและการข่มขืนลูกสาว** กรณีนี้ทั้งสองลักษณะนับเป็นเหตุการณ์และภัยของสังคมที่ร้ายแรงซึ่งอยู่ใกล้ตัวมากที่สุด เป็นภัยคุกคามที่ผิดศีลธรรม ไร้คุณธรรมและจริยธรรม ยากที่จะเยียวยาสุขภาพจิตของเด็กและลูกสาวที่ต้องผ่านเหตุการณ์อันทารุณร้ายดังกล่าว ดังนั้นทั้งสองกรณีนี้จึงมีร้อยละของประชากรที่ต่อต้านหรือเห็นว่าไม่ดีและแย่มากๆ เกือบเต็มร้อย คือร้อยละ 97.6 ของประชากรทั้งหมดเท่ากัน สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 97.6 กรณีข่มขืนเด็ก และร้อยละ 96.7 กรณีข่มขืนลูกสาว ส่วนภาคเหนือตอนล่างก็เท่าๆ กันคือร้อยละ 97.6 กรณีข่มขืนเด็ก และร้อยละ 98.6 กรณีข่มขืนลูกสาว แม้กระนั้นก็ยังมิตัวเลขร้อยละของการยอมรับได้ของกรณีข่มขืนลูกสาว 0.7 ของประชากรทั้งหมด เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 1.9) และจังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 1) ส่วนกรณีข่มขืนเด็ก ปรากฏว่ามีประชากรที่ตอบว่ารู้สึกเฉยๆ ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด เท่ากันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง หรือเท่าๆ กันในทั้ง 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา ตัวเลขหรือสถิติเพียงเล็กน้อยที่ยอมรับได้ทั้งกรณีข่มขืนลูกสาวและเด็ก นับเป็นเรื่องที่ต้องตระหนักและวิเคราะห์หาเหตุผล เพราะที่จริงแล้วเรื่องราวร้ายแรงที่ขาดทั้งคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมเช่นนี้ไม่น่าจะปรากฏตัวเลขยอมรับหรือเห็นด้วยหรือแม้แต่รู้สึกเฉยๆ ใดๆ เลย

(6) **ปัญหาพี่น้องฆ่ากันเพื่อแย่งชิงสมบัติ** เป็นปัญหาที่คงไม่ได้เกิดแต่ในสังคมไทยซึ่งเป็นชาวพุทธ และต้องละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตที่เป็นบาป แต่กิเลสของมนุษย์นั้นยากยิ่งที่จะตัดหรือละเว้น แม้แต่ความเป็นญาติพี่น้องก็ยังช่วยไม่ได้หรือฆ่ากันเพื่อแย่งชิงได้ ไม่มีคำว่าคุณธรรม และจริยธรรมในจิตวิญญาณของเขา

เหล่านั้น กรณีที่นับว่ายังโชคดีที่ประชากรมากกว่าร้อยละ 90 ของทั้งหมด (ร้อยละ 92.9) ยอมรับไม่ได้หรือไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 91.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 94.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรจังหวัดกำแพงเพชรยอมรับว่าเป็นสถานการณ์ที่ไม่ดีและแย่มากๆ สูงสุดถึงร้อยละ 96.1 ถัดมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 95.5 ส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่ร้อยละ 92.4 และ 87.7 ตามลำดับ และในทางตรงข้ามคือ ร้อยละที่จะมีผลกระทบโดยตรงกับการเร่งแก้ไขพัฒนาด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณของประชากรในท้องถิ่นที่ยอมรับได้และรู้สึกธรรมดาหรือเฉยๆ กับการที่พี่น้องฆ่ากันเพื่อแย่งชิงสมบัติ คือร้อยละ 1.4 และ 5.2 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (สำหรับภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 1.9 และ 6.0 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 1 และ 4.3 ตามลำดับ)

(7) **ปัญหาบิดาฆาตมารดา** หรือปัญหาลูกฆ่าพ่อแม่ ซึ่งตามหลักพุทธศาสนาแล้วนับเป็นบาปมหันต์ เพราะพ่อแม่ก็เปรียบเสมือนพระของลูก นอกจากจะให้กำเนิดแล้วยังต้องเลี้ยงสละอดทนเลี้ยงดูให้ลูกได้ดี ดูแลทั้งยามทุกข์และสุข ดังนั้นข่าวที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ ในประเด็นนี้มักจะเกิดขึ้นจากผู้ก่อเหตุที่ติดสิ่งเสพติด เช่น ยาบ้า กัญชา เฮโรอีน ฯลฯ และต้องการเงินหรือทรัพย์สินอื่นของบิดามารดาไปแลกสิ่งเสพติดต่างๆ ดังกล่าว หรือจะฆ่าด้วยเหตุอันใดก็ตามถ้าผู้ฆ่าหรือลูกนั้นไม่ได้มีสติวิปลาสแต่ประการใด ดังนั้นจึงตั้งเป้าหมายว่าประชากรไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนนั้นน่าจะไม่เห็นด้วยกับการที่ลูกฆ่าพ่อแม่โดยสิ้นเชิง ซึ่งผลก็ปรากฏใกล้เคียงกับความเป็นจริง คือ ประชากรร้อยละ 97.9 ของทั้งหมดที่รับปัญหาด้านนี้ไม่ได้ สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 97.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 98.6 โดยร้อยละที่ขาดไปส่วนหนึ่งประมาณ 0.2 – 0.5 คือผู้ไม่ตอบ อีกส่วนหนึ่งหรือร้อยละ 1.2 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 0.5) จะมีความรู้สึกเฉยๆ กับข่าวลักษณะนี้ ซึ่งก็นับว่าอันตรายอย่างมากแล้ว และสุดท้ายที่นับว่าวิกฤตที่สุดคือยังมีประชากรเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์ร้อยละ 1 เท่าๆ กันที่ยอมรับได้ดีกับการที่บิดาฆาตมารดาด้วยสาเหตุใดก็ตาม ซึ่งแม้จะมีร้อยละน้อยมาก และเฉพาะแห่งในความเห็นหลังสุด ก็สามารถบ่งบอกได้ถึงความล้มเหลวของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาที่ต้องเน้นการเรียนการสอนให้เน้นหนักมากขึ้นทางด้านศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม และสภาวะแวดล้อมของสังคมและชุมชน ที่ต้องการการแก้ไขปรับปรุงทั้งระบบอย่างเร่งด่วน

(8) **ปัญหาที่พระสงฆ์ฆ่าพระสงฆ์** ปัญหาที่คงบอกไม่ได้ว่ามีความรุนแรงและวิกฤตมากหรือน้อยกว่ากรณีลูกฆ่าพ่อแม่ แล้วแต่แง่มุมที่จะพิจารณา แต่อย่างไรก็ดีทั้งสองกรณีหลังนี้ประชากรไทยที่เป็นชาวพุทธจะรับไม่ได้แน่นอน ดังนั้นตัวเลขที่ยอมรับได้ในเหตุการณ์ลักษณะนี้ก็จะยิ่งช่วยเสริมความล่มสลายของสถาบันศาสนาของไทยให้เด่นชัดยิ่งขึ้น อย่างกรณีพระฆ่าพระซึ่งมีปรากฏในข่าวหน้าหนึ่งเป็นครั้งคราว แม้แต่ในปี

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2543) หรือเร็วๆ นี้ก็ยังมีพระลูกวัดฆ่าพระเจ้าอาวาสเพื่อแย่งชิงตำแหน่งในวัด หรือด้วยความขัดแย้งที่สั่งสมกันมานานแล้ว การกระทำเช่นนี้ต้องไม่ใช่การกระทำของผู้รักษาศีลและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ประชากรทั้งหมดร้อยละ 90.5 (ร้อยละ 91.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 86.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) จึงยอมรับข่าวที่เศร้าสลดใจในสถาบันพุทธศาสนาที่ตนเคารพนับถือหรือเป็นที่พึ่งทางใจสูงสุดสถาบันหนึ่งไม่ได้ โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรสูงที่สุดถึงร้อยละ 96.1 และพะเยาร้อยละ 93.7 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ยังต่ำอยู่ หรือเพียงร้อยละ 88.5 และ 83.8 ตามลำดับ แม้ประชากรที่ยอมรับกับเหตุการณ์นี้ได้จะเล็กน้อยเช่นเดียวกับกรณีลูกฆ่าพ่อแม่ คือ ร้อยละ 1.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ประชากรที่รู้เรื่องเหตุการณ์นี้แล้วรู้สึกเฉยๆ ไม่ได้เดือดร้อนเศร้าใจ หรือไม่ใช่เรื่องที่ตนรู้สึกเกี่ยวข้องกับผูกพันมีร้อยละสูงกว่ากรณีลูกฆ่าพ่อแม่ คือ ร้อยละ 7.5 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 7.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่ยังมีร้อยละที่สูงถึง 10.5 และ 9.5 ตามลำดับ ในขณะที่จังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรมีร้อยละลดลงคือ 6.3 และ 3.9 ตามลำดับ กรณีนี้สถาบันสงฆ์และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องเร่งแก้ไขปรับปรุงทั้งระบบ ตลอดจนหามาตรการป้องกันที่สามารถเรียกธรรมาภิบาลในสถาบันศาสนาหรือสถาบันสงฆ์คืนให้ได้รวดเร็วที่สุด

โดยสรุปแล้วปัญหาทางจิตวิญญาณ หรือการขาดด้านคุณธรรมและจริยธรรมของประชากรในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศทั้งตอนบนและตอนล่างของพื้นที่ภาค พอลจะเสนอให้เห็นในภาพรวมตามลำดับของปัญหาดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 27

ตารางที่ 27 ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือที่จนทางจิตวิญญาณ ปี 2541

ลำดับ ที่	ปัญหาทางจิตวิญญาณ	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	การถือเอาของคนอื่นเป็นของตน	21.2	9.5	26.1	18.0	26.7	22.3	24.5
2	ตำราวจัยผู้ค้ายาบ้าตาย	12.9	10.5	12.6	11.6	30.9	5.8	14.4
3	นักการเมือง อาทิ ส.ส. ชื้อเสียง	10.8	11.5	9.9	10.7	16.2	5.8	11.1
4	ลูกสาวขายตัว	1.9	1.9	4.5	3.3	1.0	-	0.5
5	พี่น้องฆ่ากันเพื่อแย่งชิงสมบัติ	1.4	2.0	1.8	1.9	1.0	1.0	1.0
6	พระสงฆ์ฆ่ากันเอง	1.2	1.0	-	0.5	3.9	-	1.9
7	พ่อข่มขืนลูก และการข่มขืนเด็ก	0.7	1.9	-	0.9	1.0	-	0.5
8	ลูกฆ่าพ่อแม่	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5

หมายเหตุ ร้อยละที่ระบุในภาพรวม คือ ร้อยละของประชากรที่ยอมรับหรือมีความคิดเห็นว่าไม่ผิดทาง คุณธรรมและจริยธรรม หรือคือร้อยละที่แสดงว่าประชากรยังจนทางจิตวิญญาณ

ข้อที่น่าสังเกตจากร้อยละของประชากรที่ยังมีปัญหาในภาพรวมดังกล่าวข้างต้น ก็คือจะทำให้เราทราบได้ดีหรือช่วยชี้ชัดว่าประชากรในชนบทภาคเหนือมองภาพปัญหาคุณธรรมและจริยธรรมหนักเบาในประเด็นปัญหาลักษณะใดบ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรเป้าหมายได้ให้ลำดับน้ำหนักปัญหาวิกฤตด้านคุณธรรมและจริยธรรมหรือปัญหาจนทางจิตวิญญาณ จากมากไปหาน้อยตามลักษณะคำถามที่ให้ร่วมแสดงทัศนะส่วนตัว ได้แก่ (1) ลูกฆ่าพ่อแม่ (2) พ่อข่มขืนลูกและการข่มขืนเด็ก (3) พระสงฆ์ฆ่ากันเอง (4) พี่น้องฆ่ากันเองเพื่อแย่งชิงสมบัติ (5) ลูกสาวขายตัว (6) นักการเมือง อาทิ ส.ส. ส.ว. ซื้อเสียง (7) ตำรวจยิงผู้ค้ายาบ้าตาย และ (8) การถือเอาของคนอื่นเป็นของตน

4.2.4.4 ปัญหาจนทางวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบกันดีว่าปกติแล้วนอกจากคนไทยเราจะมีจิตใจดี มีคุณธรรมและจริยธรรมในฐานะที่เป็นพุทธมาเมกะที่ดี ดังตัวอย่างในหัวข้อที่ผ่านมาที่โดยภาพรวมแล้วนับว่ามีปัญหาน้อยมาก และพร้อมกันนั้นก็มียุติชีวิตตามวัฒนธรรมประเพณีของชาติและท้องถิ่น ซึ่งถ้าบุคคลใดหรือสังคมใดไม่ดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของตนไว้ หรือลบหลู่ทำลายหรือเกิดการสูญหายทางวัฒนธรรม (cultural loss) ซึ่งเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของส่วนรวมร่วมกันในแต่ละสังคมหรือแต่ละชาติก็จะทำให้เกิดความล่มสลายในความเป็นชาติ และส่งผลให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ได้ผลอย่างแท้จริง สำหรับประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือก็ไม่ได้ต่างจากประชากรในชนบททั่วไปของประเทศ คือ มีวิถีชีวิตอยู่ในกรอบแนวของวัฒนธรรมและประเพณีของชาติและท้องถิ่น เพียงแต่จะมีมากหรือน้อยแตกต่างจากสังคมในภูมิภาคอื่นเท่านั้น ดังที่ได้ทดลองนำแนวคิดบางประการที่เกี่ยวข้องในกรณีนี้มาให้เห็นถึงแนวประพฤติปฏิบัติร่วมกันดังนี้

(1) **การร่วมงานวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น** ประชากรหรือหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกในพื้นที่ศึกษาในภาคเหนือได้ชี้ชัดถึงบทบาทการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตท้องถิ่นของคนไทยมากน้อยตามลำดับ (ตารางที่ 28)

จากตารางที่ 28 พบว่า ร้อยละของการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของประชากรในภาคเหนือตามรายละเอียดข้างต้น พอจะทำให้เห็นหรือเข้าใจวิถีชีวิตไทยในภาพรวมของท้องถิ่นได้ชัดเจนว่า นอกจากงานศพที่ทุกคนให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกที่ต้องร่วมช่วยเหลือแสดงความเสียใจ ดังตัวอย่างในจังหวัดพะเยาที่ไปร่วมช่วยงานดังกล่าวครบทุกคนหรือร้อยละ 100 ถ้าจะขาดก็เป็นเพราะมีธุระกิจในท้องถิ่นหรือตนเองก็เจ็บป่วยไปร่วมไม่ได้ มิฉะนั้นงานนี้จะไม่มีการขาด ซึ่งก็เป็นที่ทราบกันดีและทุกคนก็เป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจ ส่วนงานประเพณีอื่นที่ไปร่วมส่วนใหญ่ในอันดับต้นๆ จะเป็นงานบุญหรืองานที่เกี่ยวข้องกับ

ศาสนาทั้งสิ้น และจะไปร่วมไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมด จะมีงานอื่นที่แทรกเข้ามาด้วยร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมด ก็เพียงการไปร่วมงานแต่งงาน (ร้อยละ 88.2) งานขึ้นบ้านใหม่ (ร้อยละ 76.2) และงานลอยกระทง (ร้อยละ 72.2) แต่ถ้าเป็นงานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมต่างๆ และภูมิปัญญาชาวบ้าน จะไปร่วมประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งหมด หรือมากกว่า 1 ใน 4 เช่น ประเพณีการแต่งกายแบบพื้นเมืองหรือพื้นบ้าน และกิจกรรมเฉพาะที่เป็นศรัทธาส่วนบุคคลที่ไปร่วมกับผู้มีกิจกรรมเดียวกัน เช่น การไปถือศีลที่วัดเป็นประจำ ก็จะทำกันประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 25 ของประชากรทั้งหมด

ตารางที่ 28 ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือกับการรักษาวัฒนธรรมประเพณี ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเพณีวัฒนธรรมไทย	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	งานศพ	98.1	96.2	100.0	98.1	97.1	99.0	98.1
2	งานบวช	94.8	91.4	94.6	93.0	95.2	98.1	96.6
3	งานเข้าพรรษาออกพรรษา	93.9	93.3	89.2	91.2	95.2	98.1	96.6
4	งานตักบาตรทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา	91.3	89.5	88.3	88.9	92.4	95.1	93.8
5	งานทอดกฐิน/ทอดผ้าป่า	89.9	83.8	93.7	88.9	84.8	97.1	90.9
6	งานแต่งงาน	88.2	83.8	91.0	87.5	86.7	91.3	88.9
7	งานปอย (งานทำบุญสิ่งก่อสร้างของวัด)	77.4	92.4	82.9	87.5	77.1	56.3	66.8
8	งานขึ้นบ้านใหม่	76.2	82.9	88.3	85.6	70.5	62.1	66.3
9	งานเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา	72.4	66.7	73.0	69.9	70.5	79.6	75.0
10	งานยี่เป็ง (งานลอยกระทง)	72.2	76.2	56.8	66.2	72.4	84.5	78.4
11	งานทำบุญสลากภัต	70.5	80.0	74.8	77.3	73.3	53.4	63.5
12	การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม ด้านภาษา วรรณกรรม ดนตรี อาหารพื้นเมือง สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ	33.5	39.0	30.6	34.7	34.3	30.1	32.2
13	การแต่งกายพื้นเมือง	26.9	33.3	31.5	32.4	25.7	16.5	21.2
14	การถือศีลที่วัด	24.8	38.1	21.6	29.6	27.6	11.7	19.7

หมายเหตุ ตัวเลขรวมเฉลี่ยทั้งหมดเกินร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

ที่น่าสนใจอีกประการจากข้อมูลการร่วมงานอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นนั้น จะพบว่าใน 14 กิจกรรมหลักที่ตอบ มีประชากรจังหวัดกำแพงเพชรที่ไปร่วมงานมากที่สุดถึง 7 รายการ ถัดมาคือประชากร

ในจังหวัดเชียงใหม่ 5 รายการ และจังหวัดพะเยา 2 รายการ ส่วนจังหวัดอุตรดิตถ์จะจนทางวัฒนธรรม ประเพณีมากกว่าเพราะสถิติตัวเลขต่างๆ ที่สรุปข้างต้น พอจะเห็นภาพรวมของประชากรภาคเหนือว่าจะไม่จนทางวัฒนธรรมแต่ประการใด และต่างก็แสดงเอกลักษณ์ทางด้านนี้ของตนอย่างชัดเจน อาทิ เรื่องการร่วมใน ประเพณีงานปอย (งานฉลองสิ่งก่อสร้างใหม่ในวัด) การอนุรักษ์การแต่งกายพื้นเมือง ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านต่างๆ (อาทิ วรรณกรรม ดนตรี ภาษา และอาหารพื้นเมือง เป็นต้น) และการไปถือศีลตามวัดต่างๆ ของ ประชากรจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

(2) **ความผูกพันช่วยเหลือเกื้อกูลกันของครัวเรือนชนบท** ประชากรในภาคเหนือจะมีความผูกพันกันอย่างแน่นอนในระบบเครือญาติ ตามที่ผู้วิจัยได้มีประสบการณ์ในสนามภาคเหนือมามากกว่า 20 ปี และที่น่าสังเกตคือแต่ละหมู่บ้านจะมีคนที่นามสกุลเดียวกันเป็นจำนวนมาก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือแต่ละนามสกุลก็มีกันหลายคน และก็มีไม่หลายนามสกุลในแต่ละหมู่บ้าน เหล่านี้ล้วนเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความเป็นระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น วัฒนธรรมประเพณีลักษณะนี้จะส่งผลดีแก่การช่วยเหลือและพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน ตลอดจนการใช้มาตรการแก้ไขปรับปรุงในลักษณะกลุ่มได้ง่ายหรือสะดวก ดังที่ประชากรเป้าหมายประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 74.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 72.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) หรือร้อยละใกล้เคียงกันทั้ง 4 จังหวัดเป้าหมาย คือ ระหว่างร้อยละ 71.2 (จังหวัดพะเยา) ถึงร้อยละ 76.7 (จังหวัดกำแพงเพชร) และร้อยละ 74.3 เท่ากันสำหรับจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ยืนยันว่าตนได้เคยให้ความช่วยเหลือต่างๆ นั้นก็พอสรุปได้ตามความสำคัญดังนี้ (2.1) **ช่วยเป็นแรงงานในทุกๆ ด้าน**ตามคำขอร้องและจำเป็นของเพื่อนบ้าน ได้แก่ ช่วยสร้างและซ่อมบ้าน ช่วยงานเกษตรในการทำสวนทำไร่ ช่วยเลี้ยงลูกและเฝ้าบ้านให้ ช่วยซ่อมท่อประปา และระบบไฟฟ้า เป็นต้น (ร้อยละ 54.8 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 56.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 52.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) (2.2) **ช่วยด้านกำลังใจและดูแลสุขภาพจิตและกาย** ได้แก่ การพูดให้กำลังใจและเพื่อให้เกิดความสบายใจ การช่วยให้คำปรึกษาเรื่องสุขภาพอนามัยและเรื่องทั่วๆ ไป ช่วยดูแลยามเจ็บป่วยหรือช่วยพาไปโรงพยาบาล หรือช่วยปฐมพยาบาลขั้นต้น ช่วยงานบุญงานศพ ตลอดจนช่วยแนะนำงานให้ และยังช่วยเป็นตัวกลางให้ครอบครัวเพื่อนบ้านที่มีเหตุทะเลาะวิวาทหรือไม่เข้าใจกัน ตลอดจนช่วยเพื่อนดับไฟที่ไหม้บ้าน และที่สำคัญคือเป็นเพื่อนให้คำแนะนำหลักธรรมแก่เพื่อนบ้านยามทุกข์ แนะนำให้เพื่อนบ้านเป็นคนดี รวมทั้งเป็นตัวแทนหรือผู้นำชุมชนในกิจกรรมส่วนรวมต่างๆ ตามความสามารถและถนัด (ร้อยละ 46.4 ของประชากรทั้งหมด และของภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน) (2.3) **ช่วยด้านเงินทองและสิ่งของ** ได้แก่ การให้ยืมเงิน การช่วยให้เงินคนพิการในหมู่บ้าน การช่วยสมทบทุนในการจัดงานต่างๆ ของหมู่บ้านที่เป็นส่วนรวม ช่วยแบ่งปันอาหารข้าวสารให้คนที่จนหรือลำบากกว่า ช่วยแบ่งปันสิ่งของเครื่องใช้ที่พอจะให้ได้ การให้ยืมอุปกรณ์การ

เกษตร และการให้ยืมหนังสือเรียนแก่ลูกๆ ของเพื่อนบ้าน เป็นต้น (ร้อยละ 30.2 ของประชากรทั้งหมด หรือ ร้อยละ 29.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 31.2 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(3) **กลุ่มบุคคลผู้ให้คำปรึกษาและเป็นที่พึ่งยามมีปัญหาของคนชนบท** ในสังคมชนบทระดับหมู่บ้านนั้นนอกจากประชากรจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองแล้ว ยังมีกลุ่มบุคคลผู้นำหมู่บ้านหรือบุคคลซึ่งเป็นที่เคารพนับถือและเป็นที่พึ่งให้คำปรึกษาหารือในด้านต่างๆ ทั้งยามทุกข์และสุขแก่คนในชุมชน ผลจากการศึกษาพบว่าวัฒนธรรมหรือประเพณีที่ประชากรเป้าหมายในพื้นที่ชนบทภาคเหนือจะขอคำปรึกษาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จากกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันฉันท์ญาติ เพื่อน และผู้ที่เคารพนับถือในลักษณะต่างๆ ต่อไปนี้ตามลำดับ

ตารางที่ 29 บุคคลที่เป็นที่พึ่งของคนชนบทในภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ผู้เป็นที่ปรึกษาและที่พึ่งของคนใน ชนบท	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	คนในครอบครัวเดียวกัน	54.2	41.9	52.3	47.2	53.3	69.9	61.5
2	ญาติพี่น้อง	41.0	41.0	43.2	42.1	41.9	37.9	39.9
3	ผู้นำของหมู่บ้าน (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน)	40.6	36.2	36.0	36.1	49.5	40.8	45.2
4	เพื่อนบ้าน	32.1	33.3	26.1	29.6	43.8	25.2	34.6
5	คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน	20.0	16.2	23.4	19.9	24.8	15.5	20.2
6	ผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน (อบต.กรรมการหมู่บ้าน)	11.6	10.5	6.3	8.3	17.1	12.6	11.9
7	พระสงฆ์ที่เป็นที่นับถือในหมู่บ้าน	6.1	7.6	2.7	5.1	11.4	2.9	7.2

หมายเหตุ ตัวเลขรวมเฉลี่ยทั้งหมดเกินร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

จากผลการศึกษาดังรายละเอียดในตารางที่ 29 มีความชัดเจนว่าวัฒนธรรมไทยนั้นสถาบันครอบครัวและระบบเครือญาติมีความสำคัญมากที่สุดต่อครอบครัวชนบทภาคเหนือ คือ ทุกคนจะปรึกษาหารือคนในครอบครัวก่อน แล้วจึงปรึกษาศาติกับผู้นำหมู่บ้านด้วยน้ำหนักใกล้เคียงกัน คือ ถ้าเป็นภาคเหนือตอนบนจะให้ความสำคัญกับญาติพี่น้องก่อน ถัดมาจึงเป็นผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งจะสลับความสำคัญกับภาคเหนือตอนล่าง ในกรณีหลังอาจอธิบายหรือให้เหตุผลด้วยลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี อาทิ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ยุติธรรม พุดจริงทำจริง และมีความรับผิดชอบสูง เป็นต้น นอกจากนั้นจึงจะปรึกษาเพื่อนบ้านและคนเฒ่าคนแก่ที่นับถือในหมู่บ้าน ซึ่งทั้งนี้ก็มักจะขึ้นกับเรื่องที่จะปรึกษาและประสบการณ์ของผู้ให้คำปรึกษา จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้ขอคำปรึกษาจะตัดสินใจเลือกปรึกษาใคร แต่การปรึกษากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ อาทิ

อบต. หรือกรรมการหมู่บ้านคนอื่นๆ ตลอดจนพระสงฆ์ในหมู่บ้าน นับว่าชาวบ้านหรือประชากรเป้าหมายทำกันน้อยที่สุด อาจเห็นว่าเป็นเรื่องที่ห่างเหินหรือไม่สนใจจะปรึกษา และถ้ายังเป็นเรื่องส่วนตัวมากหรือแม้แต่เรื่องทำมาหากินก็อาจไม่ต้องการรบกวนพระสงฆ์ผู้ทรงศีลให้มาเดือดร้อนใจด้วยก็เป็นได้ ซึ่งก็เป็นอหิชาภัยของคนไทยในภาพรวมที่ขี้เกรงใจก็เป็นได้เช่นกัน

(4) **การใช้หลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต** วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตคนไทยนั้น นอกจากจะมีสถาบันครอบครัวและระบบเครือญาติเป็นหลักแล้ว ยังยึดถือหลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างถูกทำนองคลองธรรม มีความเชื่อในกฎแห่งกรรมดีกรรมชั่ว เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้คนทำดี ขณะเดียวกันก็นับเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและที่พึ่งทางใจให้แก่ชนทุกชั้นทุกเพศและทุกวัย ซึ่งผลการศึกษาก็พบว่าประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือก็ไม่ได้ต่างจากคนไทยในภาพรวม คือส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด คือ ร้อยละ 91.3 ของทั้งหมด (ร้อยละ 92.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 90.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เป็นพุทธศาสนิกชนเชื่อในการทำดี ทำชั่วได้ชั่ว จึงทำให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะทำความดี มีความซื่อสัตย์ โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยา และกำแพงเพชร จะเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมมากที่สุดถึงร้อยละ 95 และ 94 ตามลำดับ ดังนั้นประชากรส่วนที่เหลือเพียงเล็กน้อยหรือร้อยละ 3.5 ของประชากรทั้งหมดที่ไม่เชื่อในกฎแห่งกรรมหรือไม่เชื่อในการทำความดี และอีกร้อยละ 4.7 ที่ไม่แน่ใจเช่นกัน เพราะไม่เคยเห็นผลที่ทำความดีมาตลอด แต่ก็ยังลำบากหรือไม่ได้ดี หรือเคยเห็นคนทำชั่วแต่ก็ยังได้ดี ลักษณะความคิดเห็นที่ขัดแย้งนี้นับว่าเป็นอันตรายต่อสังคมได้ง่าย ถ้าไม่เร่งตระหนักและแก้ไขให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องได้ในที่สุด

นอกจากนี้ความเชื่อมั่นในความดีและการทำดี โดยเฉพาะการมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนาที่สอนให้ขยัน ประหยัด มัธยัสถ์ ซื่อสัตย์ อุดมอม ฯลฯ นั้น จะสามารถช่วยให้ประชากรที่ทำมีความหวังที่จะพ้นจากความยากจนได้ และก็นับเป็นความโชคดีที่ประชากรยากจนในพื้นที่ภาคเหนือจำนวนมากประมาณ 4 ใน 5 หรือร้อยละ 88.4 ของทั้งหมด เชื่อในหลักธรรมทางพุทธศาสนาดังกล่าว (ร้อยละ 85.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 91.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรใน 3 จังหวัด คือ อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร และพะเยา สูงที่สุดถึงร้อยละ 90 เท่าๆ กัน (ร้อยละ 90.4, 90.3 และ 90.1 ตามลำดับ) ที่ยอมรับหลักธรรมที่สอนให้ขยันประหยัด ฯลฯ ส่วนใหญ่แล้วก็เห็นสอดคล้องกันว่า **“ความขยันหมั่นเพียรและประหยัดอดออมจะเป็นบ่อเกิดแห่งความร่ำรวยหรือจะช่วยให้คนเราพ้นความยากจนได้”** และหลายคนก็ยืนยันในทำนองเดียวกันว่า คนเราต้องอดทน ขยันทำมาหากิน และไม่ฟุ่มเฟือย ก็จะไม่อดตาย และยังจะทำให้มีเงินเก็บได้ในที่สุด แต่สำหรับประชากรที่ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้เพราะไม่เชื่อร้อยละ 4.5 ของทั้งหมด (ร้อยละ 6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) และไม่แน่ใจอีกร้อยละ 6.1 ของ

ทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.3) ก็จัดเป็นอีกกลุ่มหนึ่งเช่นเดียวกับผู้ไม่เชื่อในการทำความดีหรือกรรมดีที่กล่าวถึงแล้ว ต้องเร่งแก้ไขและรณรงค์ให้ใช้ประโยชน์หลักธรรมข้อนี้ในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง แม้หลายคนในส่วนน้อยที่เห็นขัดแย้งจะเห็นว่าพวกตนมีเงินน้อยจนไม่รู้จะประหยัดอย่างไร หรือถ้าประหยัดกว่านี้ก็ไม่มีกินก็ตาม นอกจากว่าจะมีปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกาย พิกัดหรือเจ็บป่วยเรื้อรัง และมีอุปสรรคจากความเป็นผู้สูงอายุหรือแก่มาจนทำอะไรไม่ไหวแล้ว ฯลฯ เหล่านี้จึงจำเป็นต้องเร่งแก้ไขช่วยเหลือด้วยวิธีอื่น อาทิ โครงการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสของภาครัฐและเอกชน เป็นต้น

4.2.4.5 ปัญหาทางสังคม

ปัญหาการรวมกลุ่มกิจกรรมทางสังคมและเพื่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของประชากรเอง ก็จัดเป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวความคิดด้านตัวชี้วัดความยากจนทางสังคม นอกจากปัญหาในเรื่องเดียวกันตามทัศนะของผู้บริหารระดับท้องถิ่น (บทที่ 4.1.2) ปัญหาในตัวโครงสร้างของสังคมท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและของระบบครอบครัวเอง (บทที่ 4.1 และ 4.2.1) ตลอดจนภาวะการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตร (บทที่ 4.2.3) ที่เป็นปัญหาด้านสังคมที่อธิบายแล้วในตอนต้น ซึ่งกรณีการรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มคนชนบทโดยเฉพาะในภาคเหนือ นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตที่ยังอยู่ในระบบเศรษฐกิจสังคมแบบพึ่งพิง (dependency) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรชนบทในภาคเหนือจำเป็นต้องใช้พลังกลุ่มในการประกอบกิจกรรมเพื่อพัฒนาอาชีพและส่งเสริมรายได้ที่มีความมั่นคงและยั่งยืนตั้งแต่ขั้นต้นหรือขั้นผลิต ขั้นแปรรูป และขั้นส่งถึงมือผู้บริโภคหรือขั้นบริการ และถ้าพูดถึงในสังคมคนยากจนและยากจนดักดาน การรวมกลุ่มอาชีพยิ่งทวีความจำเป็นในการช่วยกันแบ่งเบาภาระหรือร่วมกันรับผิดชอบ รวมทั้งการรวมกลุ่มกันทางสังคมวัฒนธรรมที่ช่วยผนึกกำลังกันทั้งทางพลังกายและพลังใจ เกิดความสามัคคีกลมเกลียวเห็นใจ ช่วยเหลือกันในทุกๆ ด้าน ผลทางอ้อมก็คือสะดวกและง่ายต่อการพัฒนาส่งเสริมสนับสนุนหรือช่วยเหลือในด้านต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชนได้อย่างเป็นระบบและทันการณ์

ผลการศึกษาในกรณีนี้จากประชากรเป้าหมายในภาคเหนือพบว่า ประชากรได้มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบ ทั้งในด้านการพัฒนาอาชีพ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้าน ดังรายละเอียดในตารางที่ 30

ตารางที่ 30 กลุ่มและสมาชิกของกลุ่มประชากรในชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทของกลุ่ม (สังคมเศรษฐกิจ)	ร้อยละของประชากรทั้งหมด											
		รวมเฉลี่ย		ภาคเหนือตอนบน				ภาคเหนือตอนล่าง				เฉลี่ย	
				เชียงใหม่		พะเยา		เฉลี่ย		อุตรดิตถ์		กำแพงเพชร	
		กลุ่ม	สมาชิก	กลุ่ม	สมาชิก	กลุ่ม	สมาชิก	กลุ่ม	สมาชิก	กลุ่ม	สมาชิก	กลุ่ม	สมาชิก
1	กลุ่มชนบทเมือง	82.1	68.6	80.0	63.8	87.4	80.2	83.8	72.2	81.0	70.5	79.6	59.2
2	กลุ่มชนบท/กลุ่มสตรี	66.5	28.3	61.0	23.8	71.2	44.1	66.2	34.3	65.7	19.0	68.0	25.2
3	กลุ่มลูกจ้าง ก.ก.ส.	65.8	23.6	48.6	22.9	59.5	15.3	54.2	19.0	56.2	25.7	63.1	31.1
4	กลุ่มสังคมเกษตรกรรม	46.5	22.4	21.0	5.7	61.3	31.5	41.7	19.0	45.7	18.1	57.3	34.0
5	กลุ่มลูกจ้างสหกรณ์การเกษตร	39.6	13.0	36.2	13.3	45.0	16.2	40.7	14.8	51.4	18.1	25.2	3.9
6	กลุ่มเกษตรกร	37.5	8.0	36.2	9.5	47.7	9.9	41.9	9.7	41.0	8.6	24.3	3.9
7	กลุ่มเยาวชน	28.5	2.6	21.0	1.9	29.7	-	25.5	0.9	35.2	3.8	28.2	4.9
8	กลุ่มผู้ใต้ (เหมืองฝาย)	27.1	6.4	31.4	7.6	32.4	7.2	31.9	7.4	26.7	2.9	17.5	6.4
9	กลุ่มหนุ่มสาว	26.9	1.4	34.3	2.9	33.3	-	33.8	1.4	26.7	1.0	12.6	1.9
10	กลุ่มเยาวชนสตรี	9.7	0.7	9.5	1.0	10.8	-	10.2	0.5	11.4	1.9	6.8	0.7
11	กลุ่มอาชีพ : ปลูกข้าวไร่ สวนผลไม้ จักสาน ทอผ้า เย็บผ้า ทำดอกไม้ ทำข้าวกล้อง ทำไข่เค็ม ทำสวน ทำไร่ ทำสวนครัว	9.2	3.1	7.6	1.9	10.8	4.5	9.3	3.2	7.6	1.9	10.7	3.9
12	กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	8.5	1.9	8.6	2.9	9.0	0.9	8.9	1.9	11.4	1.9	4.9	1.9
13	กลุ่มพรรคการเมือง	2.4	0.2	1.0	1.0	4.5	-	2.9	0.5	1.9	-	1.9	-
14	กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน	0.7	0.7	1.0	1.0	0.9	0.9	0.9	0.9	-	-	1.0	1.0
15	กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	0.5	0.5	-	-	1.8	1.8	0.9	0.9	-	-	-	-

หมายเหตุ ตัวเลขรวมเฉลี่ยทั้งหมดเป็นร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

เป็นที่น่าสนใจและน่าสังเกตว่า การรวมกลุ่มกันมากที่สุดในชนบทภาคเหนือคือกลุ่มฅาปนกิจ ดังที่กล่าวแล้วแต่ต้นว่ากิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ประชากรไปร่วมงานด้วยสูงสุดคืองานศพ สอดคล้องกับเรื่องระบบเครือญาติและการช่วยเหลือพึ่งพิงกันในชุมชน ถัดมาจะเห็นเป็นการรวมกลุ่มเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ อาทิ กลุ่มเงินกู้มาลงทุน (กลุ่ม ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตร) และเงินออมมาลงทุน และเก็บไว้ใช้ยามจำเป็น (กลุ่มสัจจะออมทรัพย์) กลุ่มอาชีพหลักและเสริมทางการเกษตร (กลุ่มเกษตรกร ผู้ใช้น้ำหรือเหมืองฝาย ยุวเกษตรกร และกลุ่มอาชีพ) นอกจากนั้นจึงเป็นกลุ่มต่างๆ ทางสังคมของหมู่บ้าน (กลุ่ม เยาวชน หนุ่มสาว การเมือง ฅาณการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข) และกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้นยกเว้นกลุ่มฅาปนกิจแล้ว กลุ่มในลักษณะเงินกู้ เงินออม และอาชีพเกษตรจะได้รับความสนใจและนิยมเป็นสมาชิกกันมากกว่าลักษณะอื่น นอกจากนี้หลายคนที่ให้ข้อมูลเป็นประธานกลุ่มหรือเคยเป็น รวมแล้วร้อยละ 3.4 ของประชากรทั้งหมด และอีกร้อยละ 0.6 ของทั้งหมดเป็นกรรมการกลุ่มหรือเคยเป็น

นอกจากเป็นสมาชิกกลุ่มตามความสมัครใจแล้ว ประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือยังได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านกันส่วนใหญ่ หรืออาจกล่าวได้ว่าจะเข้าร่วมทุกกิจกรรมและทุกครั้งเมื่อมีโอกาสหรือเมื่อได้รับการขอร้องหรือแจ้งให้ทราบ รวมเฉลี่ยแล้วประชากรได้เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านถึงร้อยละ 85.4 ของทั้งหมดในทุกครั้ง และไม่มี ความแตกต่างกันในภาคเหนือตอนล่างและตอนบน นอกจากจะพิจารณาในรายจังหวัดจึงจะพบว่ามีร้อยละเข้าร่วมกิจกรรมสูงสุดในจังหวัดอุดรธานีคือร้อยละ 90.5 และน้อยที่สุดร้อยละ 79.6 ในจังหวัดกำแพงเพชร ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยาเข้าร่วมกิจกรรมร้อยละ 88.6 และ 82.9 ตามลำดับ ซึ่งนับว่าสูงและเป็นร้อยละที่น่าพอใจ ซึ่งจะพบลักษณะเช่นนี้ไม่ได้บ่อยนักในกิจกรรมพัฒนาเมือง ส่วนประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านตามที่ประชากรได้ให้ข้อมูล ได้สรุปไว้ในตารางที่ 31

โดยปกติแล้วกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน นอกจากกิจกรรมประเพณีที่จัดขึ้นตามวันสำคัญที่มีระบุไว้ชัดเจนในแต่ละปีแล้ว กิจกรรมอื่นๆ ตามรายละเอียดข้างต้นส่วนใหญ่จะเป็น กิจกรรมที่ทางหมู่บ้าน อาทิกิจกรรมการหมู่บ้าน หรือกรรมการกลุ่มต่างๆ จะจัดให้มีขึ้นในวันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญต่างๆ ของทางราชการ อาทิ วันเข้าพรรษา – ออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันปิยมหาราช วันสงกรานต์ และวันลอยกระทง เป็นต้น

ตารางที่ 31 ร้อยละของกิจกรรมและการเข้าร่วมของประชากรชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านที่มีโอกาสร่วม	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	งานพัฒนาหมู่บ้าน ทางหญ้า ทำความสะอาดที่สาธารณะ ปลูกต้นไม้ริมทาง ปลูกป่า ทำทางระบายน้ำ ชุดคลอง สร้างศาลากลางหมู่บ้าน (ร้อยละ 1.2 - 79.5 ของผู้เข้าร่วม)	46.2	39.8	43.5	41.6	49.5	52.4	50.9
2	งานพัฒนาถนน ทางหญ้า กวาดถนน เก็บขยะ ซ่อมร่องถนน ซ่อมถนน ปลูกต้นไม้ดอกไม้ริมทาง (ร้อยละ 4.2 - 77.6 ของผู้เข้าร่วม)	45.6	40.9	54.3	47.6	44.2	42.7	43.5
3	งานพัฒนาวัดประจำหมู่บ้าน ทางหญ้า ทำความสะอาดบริเวณวัดและป่าช้า บูรณวัด ก่ออิฐ ซ่อมแซมเครื่องใช้ต่างๆ ปลูกต้นไม้ ดอกไม้ สร้างศาลาวิหาร (ร้อยละ 1.4 - 90.5 ของผู้เข้าร่วม)	41.5	56.0	39.1	47.6	36.8	32.9	35.0
4	งานพัฒนาโรงเรียนของชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กวดถนน ทางหญ้า ทำความสะอาด ซ่อมร่องระบายน้ำเสีย ก่อสร้างตัวอาคาร และซ่อมโต๊ะเก้าอี้ (ร้อยละ 2.9 - 82.9 ของผู้เข้าร่วม)	9.7	17.2	5.4	11.4	10.5	4.9	7.9
5	งานพัฒนาแหล่งน้ำ ชุดลอก ถางวัชพืชและทำความสะอาดลำเหมือง ปลูกต้นไม้ ดอกไม้ริมคลอง ซ่อมแซมระบบประปา และสร้างแท่งค้ำน้ำ (ร้อยละ 13 - 63 ของผู้เข้าร่วม)	5.5	3.3	6.5	4.8	10.5	1.2	6.2
6	งานกิจกรรมประเพณีวันสำคัญต่างๆ และงานบวชสามเณรของชุมชนภาคอุดร (ร้อยละ 16.7 - 83.3 ของผู้เข้าร่วม)	2.3	5.4	-	2.7	-	3.6	1.7

หมายเหตุ ตัวเลขความเฉลี่ยทั้งหมดกับร้อยละ 100 เพราะหาค่าเฉลี่ยประชากรคล่องไปเล็กน้อยกว่าหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์

4.2.4.6 ปัญหาจนทางการเมือง

เป็นที่ทราบกันดีว่าในสังคมไทยนั้น นอกจากคนในชนบทจะมีความแน่นแฟ้นในระบบสถาบันครอบครัว ประเพณีปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรม ยึดมั่นในหลักธรรมทางศาสนาแล้ว คนชนบทจะให้ความสำคัญกับเรื่องการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ มากกว่าคนในตัวเมืองเพราะเป็นเรื่องที่จะมีผลต่อปากท้องของเขาโดยตรง เช่น ความต้องการความช่วยเหลือการผลิตและการขายผลผลิตเกษตรสำคัญ อาทิ ข้าว อ้อย และน้ำตาล ในด้านต่างๆ ได้แก่ ประกันราคาสินค้า การจ่ายค่าชดเชยการขายผลผลิตได้ต่ำกว่าราคาต้นทุน การจ่ายค่าแรงขั้นต่ำและสวัสดิการด้านการจัดหาที่ดินทำกิน และการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการอุปโภคบริโภค เป็นต้น ดังนั้นเมื่อมีการสรุปผลการให้ความร่วมมือไปใช้สิทธิเสียงเลือกผู้แทนทุกระดับ หรือแม้แต่ตัวแทนกลุ่มพัฒนาหรือกิจกรรมต่างๆ จะพบว่าคนชนบทจะให้ความร่วมมือด้วยร้อยละที่สูง ระหว่างร้อยละ 70 – 90 หรือร้อยละ 100 ในบางพื้นที่หรือบางกรณี ดังที่ได้พูดถึงหรืออธิบายมาบ้างแล้ว และผลการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองหรือการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือในทุกระดับ หรือตั้งแต่ระดับหมู่บ้านหรือท้องถิ่น เช่น การไปร่วมใช้สิทธิเลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จนถึงการใช้สิทธิเลือก ส.ส. หรือผู้แทนระดับชาติ (รวมทั้งการเลือก ส.ว. ในปัจจุบัน) ก็มีความชัดเจนในความร่วมมือ เพียงแต่ต้องตระหนักในความถูกต้องในการใช้สิทธิ ต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมไม่ต่างจากผู้ที่ไม่ไปใช้สิทธิเลือก และยิ่งถ้าเป็นการเลือกผู้แทนในระดับสูงและห่างไกลจากการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องนั้น อาทิ การเลือก ส.ว. หรือวุฒิสมาชิกอย่างในปัจจุบัน จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องช่วยป้อนข้อมูลด้วยความจริงใจและซื่อสัตย์ต่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ และที่สำคัญต้องทันเหตุการณ์หรือล่วงหน้าอย่างเพียงพอที่ประชาชนจะค้นคว้าหาความจริงได้ด้วย ไม่เกิดเหตุการณ์คอร์รัปชั่น และข้อเสียต่างๆ ที่มีมาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน และดูจะเนบเนียนและซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ จึงจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมของประชาชนผู้ไปใช้เสียงให้รับสถานการณ์ได้ทุกรูปแบบโดยไม่หวั่นไหวต่ออิทธิพลและกลไกใดๆ เพราะข้อมูลพื้นฐานในด้านความร่วมมือของคนชนบทที่อยู่แล้ว ดังภาพรวมสรุปจากผลวิจัยดังที่แสดงไว้ใน ตารางที่ 32

จากตารางที่ 32 จะพบว่าประชากรชนบทภาคเหนือจะไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนระดับชาติสูงสุด คือ เลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ระหว่างร้อยละ 76.7 ถึงร้อยละ 85.4 ของประชากรทั้งหมด โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์ไปใช้สิทธิ์มากที่สุดร้อยละ 92.4 เท่าๆ กัน ถัดมาคือการไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนท้องถิ่นระดับล่างสุดใกล้ตัวมากที่สุด หรือเป็นระดับที่ดูแลทุกข์สุขของตนและเพื่อนบ้านในชุมชนของตนโดยเฉพาะ สูงถึงร้อยละ 82.5 ของประชากรทั้งหมด โดยมีประชากรจังหวัดอุดรดิตถ์ไปเลือกสูงสุดเท่ากับไปเลือก ส.ส. คือร้อยละ 92.4 นอกจากนั้นก็เป็นร้อยละของการไปเลือกสมาชิกสภาจังหวัดหรือ ส.จ. และ

กรรมการหรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือ อบต. คือร้อยละ 79.2 และ 76.7 ตามลำดับ และที่น่าสังเกตคือประชากรจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ใช้สิทธิสูงสุดร้อยละ 92.4 ในการเลือกสมาชิก อบต. ด้วยเช่นเดียวกับ ส.ส. และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในขณะที่ประชากรจังหวัดเชียงใหม่ไปเลือก ส.จ. สูงสุดร้อยละ 89.5 และประชากรจังหวัดพะเยาจะไปเลือก ส.ส. น้อยที่สุดร้อยละ 69.4 เท่านั้น และที่น่าสังเกตยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ประชากรจังหวัดพะเยาจะไม่เคยไปเลือกผู้แทนทุกระดับ คือ อบต. ส.จ. ส.ส. และกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ด้วยร้อยละสูงสุด 36.9, 27.9, 26.1 และ 25.2 ตามลำดับ โดยจะตรงข้ามกับประชากรในจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่ ที่ไม่เคยไปเลือกผู้แทนทุกระดับน้อยที่สุดตามลำดับใกล้เคียงกัน และไม่เกินร้อยละ 10 ของแต่ละจังหวัด ตัวเลขเหล่านี้จะบ่งบอกถึงความเร่งด่วนและแนวทางที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงสำหรับพื้นที่ประชากรยังไม่ใช้สิทธิกันน้อย และก็ส่งเสริมสนับสนุนให้พื้นที่ที่ใช้สิทธิกันมากกว่าให้มากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 32 การใช้สิทธิเลือกผู้แทนของประชากรชนบทในภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	การไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
	I ทุกครั้ง							
1	เลือกตั้ง ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทน ราษฎร)	85.4	92.4	69.4	80.6	92.4	88.3	90.4
2	เลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	82.5	88.6	74.8	81.5	92.4	74.8	83.6
3	เลือกตั้ง ส.จ. (สมาชิกสภาจังหวัด)	79.2	89.5	69.4	79.2	88.6	69.9	79.3
4	เลือกตั้งกรรมการ อบต. (องค์การ บริหารส่วนตำบล)	76.7	87.6	60.4	73.6	92.4	67.0	79.8
	II ไม่เคยไปเลย							
1	เลือกตั้ง อบต.	20.5	8.6	36.9	23.1	5.7	30.1	17.8
2	เลือกตั้ง ส.จ.	15.1	4.8	27.9	16.7	9.5	17.5	13.5
3	เลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	13.7	7.6	25.2	16.7	3.8	17.5	10.6
4	เลือกตั้ง ส.ส.	9.7	4.8	26.1	15.7	3.8	2.9	3.4
	III บางครั้ง							
1	เลือกตั้ง ส.จ.	5.7	5.7	2.7	4.2	1.9	12.6	7.2
2	เลือกตั้ง ส.ส.	5.0	2.9	4.5	3.7	3.8	8.7	6.3
3	เลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	3.8	3.8	-	1.9	3.8	7.8	5.8
4	เลือกตั้ง อบต.	2.8	3.8	2.7	3.2	1.9	2.9	2.4

หมายเหตุ ตัวเลขรวมเฉลี่ยทั้งหมดเกินร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

สำหรับเหตุผลที่ประชากรได้ไปใช้สิทธิ์ และไม่ไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนระดับต่างๆ พบว่าเหมือนกันทั้ง 4 จังหวัดเป้าหมาย ตามลำดับดังตารางที่ 33

ตารางที่ 33 เหตุผลการใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนของประชากรชนบทในภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	เหตุผลการใช้สิทธิ์เลือกผู้แทน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	I เหตุผลที่ไม่ไปใช้สิทธิ์							
	ต้องการไปใช้สิทธิ์เลือก							
	ส.ส.	35.4	31.4	36.0	33.8	36.2	37.9	37.0
	ส.จ.	32.8	28.6	37.8	33.3	33.3	31.1	32.2
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	31.1	26.7	36.9	31.9	31.4	29.1	30.3
2	อบต.	28.8	26.7	32.4	29.6	31.4	24.3	27.9
	ต้องการไปเลือกคนที่ต้องการ							
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	26.4	22.9	20.7	21.8	32.4	30.1	31.2
	ส.ส.	24.8	23.8	16.2	19.9	28.6	31.1	29.8
	อบต.	22.6	20.0	11.7	15.7	32.4	27.2	29.8
3	ส.จ.	21.5	19.0	14.4	16.7	27.6	25.2	26.4
	ผู้นำหมู่บ้านแจ้งให้ไปเลือก							
	ส.ส.	20.5	20.0	25.2	22.7	22.9	13.6	18.3
	ส.จ.	16.0	18.1	13.5	15.7	21.9	10.7	16.3
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	15.8	16.2	17.1	16.7	22.9	6.8	14.9
4	อบต.	15.3	16.2	14.4	15.3	22.9	7.8	15.4
	ต้องการให้ผู้แทนมาพัฒนาพื้นที่							
	ส.จ.	5.2	18.1	-	8.9	2.9	-	1.4
	อบต.	5.2	18.1	-	8.9	2.9	-	1.4
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	4.5	16.2	-	7.9	1.9	-	1.0
5	ส.ส.	3.3	10.5	-	5.1	2.9	-	1.4
	ต้องการให้ความร่วมมือกับทางการ							
	ส.จ.	2.6	6.7	-	3.2	3.8	-	1.9
	ส.ส.	2.4	5.7	-	2.8	3.8	-	1.9
	อบต.	2.4	6.7	0.9	3.7	1.9	-	1.0
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	2.4	6.7	-	3.2	2.9	-	1.4

ตารางที่ 33 (ต่อ)

ลำดับ ที่	เหตุผลการใช้สิทธิ์เลือกผู้แทน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
6	ต้องการได้รับของแจก							
	ส.ส.	0.7	1.0	1.8	1.4	-	-	-
	ส.จ.	0.2	-	0.9	0.5	-	-	-
	อบต.	-	-	-	-	-	-	-
	กำนัน/ใหญ่บ้าน	-	-	-	-	-	-	-
	II เหตุผลที่ไม่ไปใช้สิทธิ์							
1	ไปทำงานที่อื่น							
	กำนัน/ใหญ่บ้าน	2.1	-	2.7	1.4	1.9	3.9	2.9
	อบต.	2.1	-	3.6	1.9	2.9	1.9	2.4
	ส.จ.	1.9	-	3.6	1.9	1.0	2.9	1.9
	ส.ส.	1.4	-	2.7	1.4	1.0	1.9	1.4
2	สถานที่เลือกตั้งอยู่ไกล							
	ส.จ.	0.9	-	0.9	0.5	1.0	1.9	1.4
	ส.ส.	0.7	-	0.9	0.5	1.0	1.0	1.0
	กำนัน/ใหญ่บ้าน	0.7	1.9	-	0.9	1.0	-	0.5
	อบต.	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5

จากเหตุผลที่ประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือไปเลือกผู้แทนทุกระดับของเขาค่อนข้างชัดเจนใน 3 ประเด็นแรก คือ ไม่ต้องการเสียสิทธิ์หรือต้องการไปใช้สิทธิ์ ต้องการไปเลือกคนที่ต้องการ และเพราะผู้นำหมู่บ้านแจ้งให้ไปเลือกหรือมาขอให้ไปเลือก นอกจากนั้นก็เป็นเหตุผลที่เป็นความคิดเห็นของประชากรเฉลี่ยแล้วน้อยกว่าร้อยละ 10 ของทั้งหมด อาทิ ต้องการไปเลือกผู้แทนที่จะมาช่วยพัฒนาพื้นที่ของตน และต้องการจะให้ความร่วมมือกับทางราชการ ส่วนที่ให้เหตุผลว่าต้องการได้รับของแจกก็มีเพียงไม่กี่รายที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยาเท่านั้น ส่วนเหตุผลที่ไม่ไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนตอบกันน้อยมาก และก็เป็นเพียงว่าช่วงเลือกตั้งเขาไปทำงานอยู่ที่อื่น และสถานที่เลือกตั้งอยู่ไกลไม่สะดวกที่จะไปใช้สิทธิ์

บทบาทของประชากรไม่ได้เป็นเพียงไปเลือกคนอื่นมาทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองในระดับต่างๆ รวมทั้งท้องถิ่นของตนเท่านั้น แต่ตนเองก็มีสิทธิ์ที่จะได้รับการเสนอชื่อหรือสมัครและได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งด้านการบริหารและพัฒนาหมู่บ้าน หรือมีสิทธิ์ที่จะร่วมแสดงความคิดเห็นในการบริหารและพัฒนาหมู่บ้านของตนด้วย เพราะการบริหารใดจะลุล่วงไปด้วยดีโดยปราศจากการมีส่วนร่วมของประชาชนย่อมเป็นไปไม่ได้ ซึ่ง

ผลการศึกษาในประเด็นนี้พบว่าประชากรเป้าหมายเล็กน้อยมาก หรือเพียงร้อยละ 4.5 ของทั้งหมดเคยได้รับการเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งบริหารระดับท้องถิ่นหรือในชุมชนของตน (ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) คือเพียงรายเดียว หรือน้อยที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ และสูงสุดเท่าๆ กันคือ 7 รายในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชร แต่อย่างไรก็ดียังมีประชากรเป้าหมายอีกส่วนหนึ่ง ร้อยละ 13.2 ของประชากรทั้งหมดเคยได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับหมู่บ้าน (ร้อยละ 13.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่สูงสุดร้อยละ 15.2 และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 11.7 ในขณะที่จังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรมีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 12.4 และ 13.6 ตามลำดับ ส่วนตำแหน่งที่ประชากรเป้าหมายเคยได้รับเลือกตามลำดับร้อยละของผู้ได้รับเลือก คือ (1) **กรรมการหมู่บ้าน** (ร้อยละ 44 ของประชากรทั้งหมดที่เคยได้รับเลือก หรือร้อยละ 53.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 28.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีร้อยละสูงสุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 61.5 และจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 45.5 น้อยที่สุดในจังหวัดกำแพงเพชร เพียงร้อยละ 14.3 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 42.1 (2) **ผู้นำหรือประธานกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน** (ร้อยละ 38 ของประชากรทั้งหมดที่เคยได้รับเลือก หรือร้อยละ 24.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 56.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีร้อยละสูงสุดในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 71.4 และอุตรดิตถ์ ร้อยละ 42.1 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่มีร้อยละต่ำสุด ร้อยละ 18.2 และพะเยา ร้อยละ 30.8 (3) **ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน** (ร้อยละ 16 ของประชากรทั้งหมดที่เคยได้รับเลือก หรือร้อยละ 22 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 12.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีร้อยละสูงสุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 36.4 และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 7.7 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรและอุตรดิตถ์ มีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 14.3 และ 10.5 ตามลำดับ และ (4) **อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือ อ.ส.ม.** มีเพียงรายเดียวในจังหวัดอุตรดิตถ์

สำหรับประชากรที่ไม่มีตำแหน่งผู้บริหารของหมู่บ้านก็จะมิบทบาทในการเข้าร่วมประชุมและร่วมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมด้านบริหารและพัฒนาของหมู่บ้าน ซึ่งก็ปรากฏว่าประชากรให้ความร่วมมืออยู่ในเกณฑ์ดีในการ**เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง** ร้อยละ 69.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 74.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 63.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) จังหวัดที่มีประชากรไปร่วมประชุมทุกครั้งสูงสุดคือ พะเยา ร้อยละ 76.6 น้อยที่สุดคือจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 53.4 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์มีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 72.4 และ 73.3 ตามลำดับ ส่วนเหตุผลที่ไปร่วมประชุมทุกครั้งก็เพื่อรับรู้ข่าวสารของหมู่บ้านและต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านอย่างพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อต้องการให้หมู่บ้านเจริญขึ้น และทุกคนรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของลูกบ้าน ส่วนประชากรที่เหลือจะ**ไปร่วมประชุมบ้างครั้งคราว** ร้อยละ 23.3 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 19.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 26.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) และ**ไปร่วม**

ประชุมนานๆ ครั้ง เพียงเล็กน้อยมาก หรือร้อยละ 2.8 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหตุผลที่ไปประชุมครั้งคราวหรือนานๆ ครั้งก็เพราะติดงานหรือไม่ว่าง อายุมากแล้วเดินไม่ไหวหรือสุขภาพไม่ดี บ้านไกล และเวลาประชุมช่วงกลางคืนไม่สะดวกหรือต้องอยู่เฝ้าบ้าน และไม่ได้ข่าวเรื่องการประชุม เป็นต้น **ส่วนผู้ที่ไม่ไปประชุมเลย** ร้อยละ 4.7 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็มีเหตุผลไม่ต่างจากผู้ไปนานๆ ครั้ง คือ อายุมาก พิกการ ดูแลลูก ติดงาน อยู่ไกลไปไม่ไหว และไม่เคยได้รับข่าวการประชุม เป็นสำคัญ

ประชากรที่ร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมสำหรับในชนบทภาคเหนือ นับว่ายังน้อยอยู่่มาก เพียงประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 27.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 23.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรจังหวัดอุดรธานีที่มีส่วนร่วมในประเด็นนี้มากที่สุดร้อยละ 38.1 และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 18.9 ส่วนประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชร ร่วมแสดงความคิดเห็นร้อยละ 28.6 และ 23.3 ตามลำดับ สำหรับเรื่องที่สนใจร่วมแสดงความคิดเห็นมากที่สุด คือ แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่างๆ อาทิ เรื่องน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร เรื่องการพัฒนาถนน เรื่องการทำมาหากิน หรือการส่งเสริมอาชีพและที่ดินทำกิน เรื่องโครงการและงบประมาณเงินกองทุนต่างๆ ของหมู่บ้าน เรื่องสาธารณสุขอนามัยของคนในหมู่บ้าน เรื่องช่วยเหลือคนยากจนที่ทุกข์ยาก เรื่องการอนุรักษ์ป่าและการเก็บค่าน้ำ เรื่องกฎระเบียบของหมู่บ้านและความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน และกิจกรรมเกี่ยวกับงานประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งงานบุญต่างๆ ด้วย

อย่างไรก็ดี มีผู้เข้าร่วมประชุมแต่ไม่เคยร่วมออกความเห็นใดๆ เลย สูงถึงร้อยละ 72.9 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 76.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรในจังหวัดพะเยา และกำแพงเพชรไม่เคยร่วมแสดงความคิดเห็นมากที่สุด ร้อยละ 81.1 และ 76.7 ตามลำดับ และจังหวัดอุดรธานีมีน้อยที่สุดร้อยละ 61.9 ส่วนเชียงใหม่ ร้อยละ 71.4 ทั้งนี้เนื่องจากประชากรเหล่านี้ยอมรับว่า ตนไม่มีความรู้จะเสนอ กลัวจะเสนอผิดๆ และยังอายุมากแล้ว หรือพิกการเป็นสำคัญ นอกจากนั้นก็เห็นว่าให้กรรมการจัดการไป ตนยกมือเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็เพียงพอ และความเห็นที่น่าสนใจคือ (1) **เป็นคนยากจน บอกไปก็ไม่มีใครฟัง** (2) **เป็นผู้หญิงไม่มีทางโต้เถียง** (3) **ไม่มีใครชอบเวลาแสดงความคิดเห็น** และ (4) **ไม่ชอบขัดแย้งกับใคร** ฯลฯ ลักษณะต่างๆ ดังกล่าวบ่งบอกถึงความเป็นประเพณีนิยมดั้งเดิมของคนในชนบทไทย ที่จำเป็นต้องมีการให้ความรู้ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ยังล้าหลังต่างๆ ข้างต้น เพื่อให้ทุกคนเกิดความเท่าเทียมกันในด้านสิทธิเสียงและความคิด ความแตกต่างทางเพศ หรือฐานะ ไม่ใช่อุปสรรคสำคัญในด้านความคิดเห็น หรือโอกาสที่จะร่วมกันบริหารและพัฒนาชุมชนของตนให้เจริญก้าวหน้า

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนยากจนในภาคเหนือ

4.3.1 อาชีพหลักและอาชีพรองในการเกษตรและนอกการเกษตร

จากการศึกษาครัวเรือนยากจนในด้านอาชีพ พบว่า ครัวเรือนที่ได้ทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพรองจะมีครัวเรือนเกือบครึ่งหรือร้อยละ 47.6 เป็นครัวเรือนที่ทำการเกษตร โดยทำกันเกินครึ่ง (ร้อยละ 55.8) ในภาคเหนือตอนล่าง ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนจะมีครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงร้อยละ 39.8 โดยจังหวัดพะเยามีครัวเรือนไม่ถึง 1 ใน 3 (ร้อยละ 29.7) ที่ทำการเกษตร ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่ อุดรดิตถ์ และกำแพงเพชรจะมีครัวเรือนเกินครึ่งที่ทำการเกษตรคือร้อยละ 50.5, 55.2 และ 55.3 ตามลำดับ

สำหรับครัวเรือนที่เหลืออีกร้อยละ 52.4 ของครัวเรือนทั้งหมด จะเป็นครัวเรือนที่ไม่ได้ทำการเกษตร ซึ่งครัวเรือนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นครัวเรือนที่มีอาชีพรับจ้าง และส่วนใหญ่แล้วหัวหน้าครัวเรือนจะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพหลัก ถึงร้อยละ 44.6 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 49.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 39.4 ในภาคเหนือตอนล่าง (พิจารณาเฉพาะครัวเรือนที่ไม่ได้ทำการเกษตรเลย) โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยาที่มีครัวเรือนเกินครึ่ง (ร้อยละ 58.6 ของครัวเรือนทั้งหมด) ที่ทำอาชีพรับจ้าง ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ อุดรดิตถ์ และกำแพงเพชรมีครัวเรือนเพียง 2 ใน 5 ที่ทำอาชีพรับจ้าง (ร้อยละ 40, 39 และ 39.8 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ) โดยเฉพาะอาชีพรับจ้างทางการเกษตรมีถึงร้อยละ 36.1 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 39.4 และ 32.7 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ในขณะที่ครัวเรือนที่ทำงานรับจ้างนอกการเกษตรหรือรับจ้างทั่วไปนั้นมีเพียงร้อยละ 8.5 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และ 6.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) สำหรับงานรับจ้างที่ครัวเรือนหรือประชากรยากจนทำนั้นจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในข้อ 4.3.1.2 ต่อไป

นอกจากครัวเรือนจะทำการเกษตร หรือรับจ้างทั้งในและนอกเกษตร เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพรองแล้ว ครัวเรือนส่วนหนึ่งจะทำอาชีพเสริมเพื่อเป็นรายได้ให้กับครัวเรือน นอกจากอาชีพหลักและรองที่ทำอยู่ อาชีพเหล่านี้ ได้แก่

(1) การหาของป่า เช่น เห็ด หน่อ ไข่มดแดง เป็นต้น เพื่อนำมาขายหรือกินเองส่วนหนึ่ง ซึ่งมักจะเป็นช่วงฤดูที่มีผลผลิตออกมาเท่านั้น โดยเฉพาะในฤดูฝน ทั้งนี้มีครัวเรือนถึงร้อยละ 24.5 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบนจะมีครัวเรือนถึงเกือบ 2 ใน 5 (ร้อยละ 39.8) ที่มีการหาของป่าเพื่อนำมาขายเป็นรายได้เสริม ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 8.7 เท่านั้น โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยามีครัวเรือนเกินครึ่ง (ร้อยละ 50.5) ที่มีการหาของป่า รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ อุดรดิตถ์ และกำแพงเพชร (ร้อยละ 28.6, 12.4 และ 4.9 ตามลำดับ) ซึ่งสาเหตุที่ครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนมีการหาของป่ามากกว่าตอนล่างสาเหตุส่วนหนึ่งอาจเนื่องจากของป่าที่ครัวเรือนหาส่วนใหญ่จะเป็นจำพวกเห็ด หรือหน่อไม้ ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามป่าเขา และสามารถหาได้ง่ายในจังหวัดทางภาคเหนือตอนบน

แม้ว่าครัวเรือนส่วนใหญ่จะมีการหาของป่าเป็นอาชีพเสริมหรืออาชีพรอง (ร้อยละ 24.5) แต่จากอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนจะพบว่าครัวเรือนร้อยละ 2.6 ที่ได้ระบุว่า การเก็บของป่าขายนั้นเป็นอาชีพรองของตน (ร้อยละ 4.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) ไม่ใช่เป็นเพียงแค่อาชีพเสริมที่ทำเฉพาะฤดูกาลเท่านั้น

(2) **การหัตถกรรม** ในด้านงานหัตถกรรมนั้นพบว่าครัวเรือนถึงร้อยละ 13.7 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร ที่มีครัวเรือนถึงร้อยละ 23.3 ของทั้งหมด รองลงมาคือ เชียงใหม่ อุตรดิตถ์ และพะเยา ร้อยละ 15.2, 9.5 และ 7.2 ตามลำดับ

งานหัตถกรรมส่วนใหญ่ที่ครัวเรือนทำนั้นจะเป็นงานจักสาน เช่น สานตะกร้า กระจัง ข้อง แห ไม้กวาด เป็นต้น (ร้อยละ 7.1 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 8.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) รองลงมาคือคือการทอเสื่อ (ร้อยละ 1.9 ของครัวเรือนทั้งหมด) และมีเพียงจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นที่ทำการทอเสื่อ (ร้อยละ 7.8 ของจังหวัด) นอกจากนี้จะเป็นการตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 1.4) ปักเสื้อนักเรียน ดอกไม้ประดิษฐ์ ทำที่มุงหลังคาด้วยหญ้าแฝก และ ทำสร้อยลูกประคำ (ร้อยละ 0.2 เท่ากัน)

(3) **การค้าขาย** งานด้านการค้าขายนั้นพบว่าครัวเรือนที่ทำการค้าขายเพียงร้อยละ 5.4 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 3.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร ที่มีครัวเรือนถึงร้อยละ 8.7 ของทั้งหมด รองลงมาคือ อุตรดิตถ์ พะเยา และเชียงใหม่ ร้อยละ 5.7, 4.5 และ 2.9 ตามลำดับ ซึ่งการค้าขายของครัวเรือนยากจนนั้นจะเป็นลักษณะของการค้าขายในรูปของร้านขายของชำเล็กๆ หรือเป็นการขายสินค้าเพียงเล็กๆ น้อยๆ เช่น การเก็บผักจากไร่ไปขายที่ตลาด การจับปลาในหนองน้ำ การเผาถ่าน เก็บขี้วัวเอาไปขาย การทำขนมหวานขาย หรือ การขายไอศกรีม เป็นต้น

(4) **การแปรรูปผลิตภัณฑ์** โดยเฉพาะการทำของดองต่างๆ พบว่าครัวเรือนเพียงร้อยละ 1.7 ของครัวเรือนทั้งหมดที่ทำการแปรรูปผลิตภัณฑ์ (ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.0 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(5) นอกจากนี้จะเป็น**อาชีพในลักษณะอื่นๆ** คือ การให้เช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตร (ร้อยละ 1.4 เท่ากันทั้งภาค) ซ่อมรถไถ ในจังหวัดเชียงใหม่เพียงรายเดียว และการทำหน้าที่ในการเปิดปิดน้ำประปาของ อบต. ในจังหวัดกำแพงเพชร

4.3.1.1 อาชีพหลักและอาชีพรองทำการเกษตร พืช – สัตว์

จากที่ได้กล่าวมาแล้วใน 4.3.1 ถึงจำนวนครัวเรือนยากจนที่ทำการเกษตรว่ามีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 47.6) ของครัวเรือนทั้งหมด โดยจะทำการเกษตร 2 ประเภทใหญ่ คือ การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ดังรายละเอียดในตารางที่ 34

ตารางที่ 34 ร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่ทำการเกษตร ปีเพาะปลูก 2540/41

ลำดับ ที่	ชนิดพืชและสัตว์	ร้อยละของครัวเรือนที่ทำการเกษตร						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	พืชข้าว	77.7	58.5	100.0	74.7	67.2	93.0	80.0
	1.1 ข้าวเหนียว	38.6	52.8	70.6	59.8	32.8	12.3	22.6
	1.2 ข้าวเจ้า	39.1	5.7	29.4	14.9	34.5	80.7	57.4
2	พืชไร่	46.0	49.1	61.8	54.0	58.6	21.1	40.0
	2.1 ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	12.9	9.4	26.5	16.1	17.2	3.5	10.4
	2.2 ถั่วเหลือง	11.4	20.8	2.9	13.8	13.8	5.3	9.6
	2.3 กระเทียม	4.0	11.3	5.9	9.2	-	-	-
	2.4 ถั่วเขียว	4.0	-	-	-	12.1	1.8	7.0
	2.5 ข้าวโพดบริโภค	4.0	-	5.9	2.3	3.4	7.0	5.2
	2.6 ถั่วดำ	3.5	-	14.7	5.7	1.7	1.8	1.7
	2.7 มันฝรั่ง	2.0	-	-	-	5.2	1.8	3.5
	2.8 มะเขือเทศ	1.5	1.9	5.9	3.4	-	-	-
	2.9 ยาสูบ	1.5	5.7	-	3.4	-	-	-
	2.10 หอมแดง	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	2.11 งา	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	2.12 ข้าวโพดฝักอ่อน	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
3	พืชสวน	45.0	56.6	55.9	56.3	55.2	17.5	36.5
	ไม้ผล - ไม้ยืนต้น	31.7	47.2	-	28.7	53.4	14.0	33.9
	3.1 มะม่วง	11.4	22.6	-	13.8	10.3	8.8	9.6
	3.2 ลำไย	5.9	17.0	-	10.3	5.2	-	2.6
	3.3 กัลยไฉ่	4.0	1.9	-	1.1	8.6	3.5	6.1
	3.4 ส้มโอ	2.5	-	-	-	8.6	-	4.3
	3.5 ขนุน	1.5	1.9	-	1.1	3.4	-	1.7
	3.6 กัลยน้ำว้า	1.5	1.9	-	1.1	1.7	1.8	1.7
	3.7 สัก	1.5	1.9	-	1.1	3.4	-	1.7

ตารางที่ 34 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชนิดพืชและสัตว์	ร้อยละของครัวเรือนที่ทำการเกษตร						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
4	3.8 มะขาม	1.0	-	-	-	3.4	-	1.7
	3.9 มะม่วงหิมพานต์	1.0	-	-	-	3.4	-	1.7
	3.10 น้อยหน่า	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	3.11 กระเทียม	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	3.12 ส้มเขียวหวาน	0.5	-	-	-	1.7	-	0.5
	พืชผักสวนครัว	12.9	7.5	55.9	26.4	1.7	3.5	2.6
	4.1 พริก	5.0	5.7	14.7	9.2	1.7	1.8	1.7
	4.2 ถั่วฝักยาว	2.0	-	11.8	4.6	-	-	-
	4.3 ผักกาดขาว	1.5	-	5.9	2.3	-	1.8	0.9
	4.4 ผักคะน้า	1.0	-	5.9	2.3	-	-	-
	4.5 ฟักทอง	1.0	-	5.9	2.3	-	-	-
	4.6 กะหล่ำปลี	0.5	1.9	-	1.1	-	-	-
	4.7 กะหล่ำดอก	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
	4.8 ผักกาดเขียวปลี	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
	4.9 แตงไทย	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
	4.10 กระเทียม	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
5	ไม้ดอกไม้ประดับ	0.5	1.9	-	1.1	-	-	-
	ดาวเรือง	0.5	1.9	-	1.1	-	-	-
6	การเลี้ยงสัตว์*							
	6.1 ไก่	31.4	27.6	41.4	34.7	24.8	31.1	27.9
	6.2 หมู	6.6	5.7	-	2.8	5.7	15.5	10.6
	6.3 วัว	4.7	2.9	3.6	3.2	2.9	9.7	6.3
	6.4 เป็ด	1.7	-	3.6	1.9	1.0	1.9	1.4
	6.5 ควาย	0.5	-	-	-	1.0	1.0	1.0

หมายเหตุ *ร้อยละของครัวเรือนทั้งหมด

(1) การเกษตรพืช

จากตารางที่ 34 จะพบว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรได้มีการปลูกพืชชนิดต่างๆ ซึ่งพืชที่ปลูกกันมากที่สุดก็ไม่ต่างจากชาวนาไทยโดยทั่วไปคือ ปลูกข้าว มากกว่า 3 ใน 4 ของครัวเรือนเกษตรทั้งหมด หรือร้อยละ 77.7 โดยภาคเหนือตอนล่าง ครัวเรือนเกษตรจะปลูกข้าวกันมากกว่าภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 80 : 74.7)

โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดพะเยาทุกครัวเรือนจะปลูกข้าว ถัดมาคือชาวนาในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 93 ส่วนในจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่ ทำนากันน้อยกว่าแต่ก็มากกว่า 2 ใน 3 (ร้อยละ 67.2) และมากกว่า 1 ใน 2 (ร้อยละ 58.5) ของครัวเรือนที่ทำเกษตรทั้งหมด

พืชข้าวที่ปลูกนั้นจะเป็นข้าวเจ้าและข้าวเหนียวเท่านั้น และมีสัดส่วนที่เท่าๆ กัน คือประมาณร้อยละ 39 (ร้อยละ 39.1 และ ร้อยละ 38.6 ตามลำดับ) แต่จะพบว่าในภาคเหนือตอนบนจะนิยมปลูกข้าวเหนียวมากกว่าคือมีครัวเรือนถึงร้อยละ 59.8 ที่ปลูกข้าวเหนียว ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 22.6 เท่านั้น แต่ในส่วนของผู้ปลูกข้าวเจ้าในภาคเหนือตอนล่างจะปลูกมากกว่าคือมีจำนวนร้อยละ 57.4 ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนมีเพียงร้อยละ 14.9 ซึ่งลักษณะที่ปรากฏเช่นนี้ ก็เพราะวัฒนธรรมการบริโภคข้าวที่ต่างกัน ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว

ในส่วนของผู้ปลูกข้าวเหนียวนั้นจะพบว่าพะเยาจะมีจำนวนครัวเรือนถึงร้อยละ 70.6 ของครัวเรือนที่ทำเกษตร รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 52.8 และจังหวัดอุดรดิตถ์ ร้อยละ 32.8 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรมีเพียงร้อยละ 12.3 เท่านั้น ที่จริงแล้วจังหวัดอุดรดิตถ์จัดอยู่ในภาคเหนือทางภูมิศาสตร์ สาเหตุสนับสนุนประการหนึ่งนอกจากลักษณะทางกายภาพแล้วก็คือนิสัยในการบริโภคข้าวเหนียวที่ยังมีปรากฏในท้องถิ่นของจังหวัดอุดรดิตถ์ แต่ไม่ใช่ในจังหวัดกำแพงเพชรที่อยู่ในตอนบนของภาคกลางทางภูมิศาสตร์ ดังนั้นจึงพบว่าจังหวัดที่ปลูกข้าวเจ้ามากที่สุดก็คือจังหวัดกำแพงเพชรมีถึงร้อยละ 80.7 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร รองลงมาคือจังหวัดอุดรดิตถ์ ร้อยละ 34.5 และจังหวัดพะเยาร้อยละ 29.4 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่ปลูกกันน้อยที่สุดคือร้อยละ 5.4 เท่านั้น

การปลูกพืชชาวนั้นทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า เกษตรกรเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 96.2 สำหรับข้าวเหนียว และร้อยละ 94.9 สำหรับข้าวเจ้า) จะปลูกข้าวเพียงปีละครั้งในฤดูนาปีหรือฤดูฝน พื้นที่ปลูกเฉลี่ยครัวเรือนละ 4.6 ไร่ สำหรับข้าวเหนียว (ภาคเหนือตอนบน 4.3 ไร่ ภาคเหนือตอนล่าง 5.1 ไร่) โดยกำแพงเพชรจะมีเนื้อที่มากที่สุดถึง 11.3 ไร่ รองลงมาคือจังหวัดพะเยา 6.3 ไร่ ส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ และเชียงใหม่จะใกล้เคียงกันคือ 2.8 และ 2.5 ไร่ตามลำดับ และครัวเรือนละ 10.4 ไร่โดยเฉลี่ยสำหรับแปลงข้าวเจ้า (7.5 ไร่ในภาคเหนือตอนบน และ 11 ไร่ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยจังหวัดกำแพงเพชรจะมีเนื้อที่เฉลี่ยมากที่สุด 14.1 ไร่ รองลงมาคือจังหวัดพะเยา 8.5 ไร่ ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และอุดรดิตถ์จะใกล้เคียงกันคือ 4.0 และ 3.9 ไร่ตามลำดับ ขนาดพื้นที่นาเฉลี่ยต่อครัวเรือนในพื้นที่ศึกษาครั้งนี้พบว่ามีความเล็กกว่าขนาดฟาร์มเฉลี่ยของภาคเหนือมาก (ขนาดเฉลี่ย 22.6 ไร่/ครัวเรือน เอกสารเลขที่ 31/2542 “สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2540/41” สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) หรืออย่างมากเพียงประมาณครึ่งหนึ่งเท่านั้น

สำหรับผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่เปรียบเทียบสัดส่วนข้าวเหนียวต่อข้าวเจ้าที่พบครั้งนี้ คือ 378.8 กก./ไร่ : 326.7 กก./ไร่ (ภาคเหนือตอนบน 369 กก./ไร่ : 320.9 กก./ไร่ และภาคเหนือตอนล่าง 399.8 กก./ไร่ : 327.9 กก./ไร่) โดยที่ข้าวเหนียวมีผลผลิตเฉลี่ยมากที่สุด 455.2 กก./ไร่ ในจังหวัดกำแพงเพชร รองลงมาคือ

จังหวัดพะเยา 427.2 กก./ไร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ 375.5 กก./ไร่ และต่ำสุด 321.6 กก./ไร่ ในจังหวัดเชียงใหม่ และข้าวเจ้ามีผลผลิตเฉลี่ยมากที่สุด 362.5 กก./ไร่ ในจังหวัดพะเยา รองลงมาคือจังหวัดกำแพงเพชร 342.7 กก./ไร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ 234.2 กก./ไร่ และต่ำสุด 112.5 กก./ไร่ ในจังหวัดเชียงใหม่ ปริมาณผลผลิตเฉลี่ยเหล่านี้โดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่าค่อนข้างต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2540/41 403 กก./ไร่ (อ้างแล้ว เอกสารเลขที่ 31/2542) โดยเฉพาะผลผลิตเฉลี่ยข้าวเจ้าของจังหวัดเชียงใหม่ที่ต่ำมาก เพราะประชากรยากจนอาศัยปลูกในที่ดิน หนาดินตื้น และมีหินโผล่มาก โดยทำกันไม่กี่ครั้งเรือนเท่านั้น

สำหรับการขายผลผลิตทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ชาวนาจะนำข้าวไปขายเองที่ตลาดรับซื้อในตัวเมืองเป็นหลัก แต่โดยทั่วไปแล้วครัวเรือนที่ปลูกข้าวจะไม่ค่อยขายผลผลิตมากนักส่วนใหญ่แล้วจะปลูกเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลักมากกว่า ส่วนที่เหลือจริงๆ หรือหากจำเป็นที่จะต้องใช้เงินจึงจะนำไปขาย

สำหรับพืชไร่และพืชสวนนั้นจะมีจำนวนครัวเรือนที่สนใจปลูกที่ค่อนข้างใกล้เคียงกัน คือ พืชไร่ ร้อยละ 46 และพืชสวนร้อยละ 45 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร

กรณีของพืชไร่ พบว่าในภาคเหนือตอนบนจะมีครัวเรือนเกินครึ่งของครัวเรือนที่ทำการเกษตร (ร้อยละ 54) และตอนล่างมีจำนวนครัวเรือนเพียงร้อยละ 40 โดยจังหวัดพะเยาจะมีครัวเรือนถึงร้อยละ 61.8 ที่ปลูกพืชไร่ รองลงมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์มีจำนวนร้อยละ 58.6 และจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 49.1 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรนั้นจะปลูกน้อยที่สุดมีเพียงร้อยละ 21.1

พืชไร่ที่ครัวเรือนทำการปลูกมากที่สุดและค่อนข้างใกล้เคียงกันคือ **ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์** และ **ถั่วเหลือง** โดยมีจำนวนร้อยละ 12.9 และ 11.4 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตรตามลำดับ นอกจากนี้ในภาคเหนือตอนบนจะปลูกพืชไร่ทั้งสองชนิดนี้มากกว่าภาคเหนือตอนล่าง (ร้อยละ 16.1 : 13.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 10.4 : 9.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) เกษตรกรจะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในสัดส่วนต่อครัวเรือนเกษตรสูงสุดในจังหวัดพะเยา หรือร้อยละ 26.5 รองลงมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ ร้อยละ 17.2 จังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 9.4 และน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 3.5 ในจังหวัดกำแพงเพชร ในขณะที่ประชากรเป้าหมายในจังหวัดเชียงใหม่ปลูกถั่วเหลืองสูงสุด ร้อยละ 20.8 รองลงมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ ร้อยละ 13.8 จังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 5.3 และปลูกกันน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา (ร้อยละ 2.9) โดยที่ขนาดเฉลี่ยของพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และถั่วเหลืองไม่ต่างกันมากนัก คือ 5.5 ไร่/ครัวเรือน และ 4 ไร่/ครัวเรือน ตามลำดับ (5.1 : 2.9 ไร่/ครัวเรือน ในภาคเหนือตอนบน และ 5.9 : 5.2 ไร่/ครัวเรือน ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ถั่วเหลืองจะพบว่าปลูกกันในขนาดแปลงที่เล็กกว่าโดยทั่วไป หรือตั้งแต่ 2.8 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดเชียงใหม่) ถึงสูงสุด 6.3 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดอุตรดิตถ์) แต่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จะปลูกในพื้นที่เฉลี่ยขนาดใกล้เคียงกันมากกว่าหรือระหว่าง 4 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดเชียงใหม่) ถึง 6 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดกำแพงเพชร)

ผลผลิตเฉลี่ยข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ศึกษา 330.9 กก./ไร่ (390.8 กก./ไร่ ในภาคเหนือตอนบน และ 270.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) เปรียบเทียบกับผลผลิตเฉลี่ยของภาคเหนือของประเทศไทยในปีเดียวกัน 516 กก./ไร่ จึงนับว่ายังต่ำอยู่มาก ทั้งนี้จังหวัดเชียงใหม่มีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่สูงสุด 406.6 กก./ไร่ ซึ่งก็นับว่ายังต่ำ

กว่าผลผลิตเฉลี่ยของภาคเหนือ รองลงมาคือ จังหวัดพะเยา 379.5 กก./ไร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ 290.7 กก./ไร่ และจังหวัดกำแพงเพชรก็นับว่าต่ำกว่ามากเพียง 172.2 กก./ไร่ ส่วนผลผลิตเฉลี่ยถั่วเหลืองในพื้นที่กับค่าเฉลี่ยในภาคเหนือของประเทศไทยมีแนวโน้มลักษณะเดียวกันกับการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ คือ ได้น้อยมากในพื้นที่ศึกษา หรือ 192.6 กก./ไร่ (191.9 กก./ไร่ ในภาคเหนือตอนบน และ 193.4 กก./ไร่ ในภาคเหนือตอนล่าง) ในขณะที่สถิติของภาคเหนือในประเทศไทยสูงถึง 224 กก./ไร่ จะมีเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรและเชียงใหม่ที่ผลผลิตเฉลี่ยของถั่วเหลืองเกิน 200 กก./ไร่ หรือ 266.7 กก./ไร่ และ 204.2 กก./ไร่ ตามลำดับ สำหรับจังหวัดอุตรดิตถ์ 165.9 กก./ไร่ และต่ำสุดในจังหวัดพะเยาเพียง 56 กก./ไร่

สำหรับพืชที่มีการปลูกรองลงมาจากถั่วเหลือง คือ กระเทียม ถั่วเขียว ข้าวโพดบริโภค และ ถั่วดำ มีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกค่อนข้างใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 4 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร) ทั้งนี้กระเทียมมีการปลูกเฉพาะในภาคเหนือตอนบนเท่านั้น ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 9.2 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตรในภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่จะมีการปลูกถึงร้อยละ 11.3 ในขณะที่จังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 5.9 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร

สำหรับถั่วเขียวก็มีเพียงภาคเหนือตอนล่างเท่านั้นที่มีการปลูกคิดเป็นร้อยละ 7 โดยในจังหวัดอุตรดิตถ์จะปลูกมากถึงร้อยละ 12.1 แต่จังหวัดกำแพงเพชรมีเพียงร้อยละ 1.8 เท่านั้น

ทั้งนี้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของ กระเทียม ถั่วเขียว ข้าวโพดบริโภค และ ถั่วดำ ในพื้นที่ศึกษา คือ 461.4, 121.1, 277.4 และ 104.2 กก./ไร่ ตามลำดับ ซึ่งยังคงค่อนข้างต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยของประเทศตามสถิติเพาะปลูกปี 2541/41 เช่นเดียวกัน ที่มีค่าเฉลี่ย 814, 121, 516 และ 121 กก./ไร่ ตามลำดับ

ส่วนพืชอื่นๆ ที่มีการปลูกคือ มันฝรั่ง มะเขือเทศ ยาสูบ หอมแดง งา และข้าวโพดฝักอ่อน รวมกันแล้วประมาณร้อยละ 6.5 ของครัวเรือนที่ทำการปลูกพืชในปีเพาะปลูก 2540/41 (ร้อยละ 6.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.2 ในภาคเหนือตอนล่าง)

ทั้งนี้พืชไร่ที่ครัวเรือนเกษตรกรได้ปลูกนั้นจะมีลักษณะเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยจะขายเหมาให้แก่พ่อค้าคนกลางที่มาซื้อถึงแหล่งผลิตหรือแปลงเพาะปลูก

นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรยังมีการทำพืชสวน ซึ่งประกอบด้วยไม้ผล – ไม้ยืนต้นเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 31.7 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร หรือร้อยละ 28.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์ จะมีการปลูกมากที่สุดเกินครึ่งของครัวเรือนเกษตรกร หรือร้อยละ 53.4 รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 47.2 ต่างจากจังหวัดกำแพงเพชรที่ทำกันน้อย หรือร้อยละ 14 ส่วนจังหวัดพะเยาไม่มีครัวเรือนที่ปลูกไม้ผล – ไม้ยืนต้น อย่างไรก็ตามพืชสวนที่นิยมปลูกกันมากในพื้นที่ตามลำดับได้แก่ มะม่วง (ร้อยละ 11.4) ลำไย (ร้อยละ 5.9) กัลยไชย (ร้อยละ 4) ส้มโอ (ร้อยละ 2.5) ขนุน กัลยน้ำว้า และไม้ยืนต้นประเภทไม้สัก (ร้อยละ 1.5 เท่าๆ กัน) มะขามและมะม่วงหิมพานต์ (ร้อยละ 1 เท่าๆ กัน) และ อื่นๆ (ร้อยละ 0.5) ได้แก่ น้อยหน่า กระท้อน และส้มเขียวหวาน

ประเภทพืชสวนที่ครัวเรือนปลูกรองจาก ไม้ผล – ไม้ยืนต้น คือ พืชผักสวนครัว (ร้อยละ 12.9 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร) โดยในภาคเหนือตอนบนจะปลูกพืชผักสวนครัวมากกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่าง (ร้อยละ 26.4 และ ร้อยละ 2.6 ตามลำดับ) และจังหวัดพะเยาจะเป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนปลูกพืชผักสวนครัวมากที่สุด (ร้อยละ 55.9) จังหวัดอื่นๆ ทำกันเล็กน้อยมากไม่เกินร้อยละ 10 ของครัวเรือนเกษตร ได้แก่ พริก (ร้อยละ 5) ถั่วฝักยาว (ร้อยละ 2) ผักกาดขาว (ร้อยละ 1.5) ผักคะน้า พักทอง (ร้อยละ 1 เท่าๆ กัน) และอื่นๆ (ร้อยละ 0.5 เท่าๆ กัน) ได้แก่ กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก ผักกาดเขียวปลี แดงไทย และกระเทียม

สำหรับไม้ดอกไม้ประดับมีเพียงดอกดาวเรืองเท่านั้น ที่ปลูกเพียงครัวเรือนเดียวในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการปลูกในลักษณะพืชไร่เพื่อนำไปทำวัตถุดิบอาหารสัตว์

สำหรับลักษณะของการขายผลผลิตในกลุ่มพืชสวนนี้ ถ้าเป็นกรณีของไม้ผล – ไม้ยืนต้นนั้น ครัวเรือนส่วนใหญ่เพิ่งจะเริ่มปลูก จึงยังไม่ได้ขายผลผลิตมากนัก แต่ที่เริ่มขายได้บ้างก็เป็นการขายเหมาให้กับพ่อค้าคนกลางซึ่งจะมารับซื้อถึงแหล่งผลิต

แต่ในกรณีของพืชผักสวนครัว ผู้ผลิตซึ่งทำเพียงเล็กน้อยจะนำผลผลิตที่เหลือจากบริโภคไปขายเองในตลาดของหมู่บ้านเพื่อเป็นรายได้เสริมเท่านั้น ไม่ได้มุ่งที่จะเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ส่วนไม้ดอกไม้ประดับนั้นจะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงแหล่งผลิต

(2) การเลี้ยงสัตว์

ผลการศึกษาจากตารางที่ 34 พบว่าครัวเรือนเป้าหมายที่ทำอาชีพเกษตรนั้นนอกจากจะปลูกพืชสวนใหญ่แล้ว ยังมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน และเหลือขายบางส่วน หรือเลี้ยงเพื่อขายโดยตรง ดังนี้

ครัวเรือนส่วนใหญ่ประมาณ 1 ใน 3 จะเลี้ยงไก่ไว้ในครัวเรือน (ร้อยละ 31.4 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 34.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 27.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยาจะมีครัวเรือนเกือบครึ่งที่เลี้ยงไก่ (ร้อยละ 41.4) รองลงมาคือจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 31.1 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และอุดรดิตถ์จะใกล้เคียงกันคือร้อยละ 27.6 และ 24.8 ตามลำดับ โดยจะเลี้ยงเฉลี่ยต่อครัวเรือนที่เลี้ยงสัตว์ครัวเรือนละ 17 ตัว (15.4 ตัวในภาคเหนือตอนบน และ 19.2 ตัวในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเลี้ยงเฉลี่ยต่อครัวเรือนมากที่สุด 20.4 ตัวในจังหวัดกำแพงเพชร รองลงมาคือจังหวัดอุดรดิตถ์ 17.9 ตัว จังหวัดพะเยา 16.6 ตัว และต่ำสุดในจังหวัดเชียงใหม่ 13.5 ตัว ทั้งนี้จะมีการเลี้ยงตั้งแต่ 1 – 100 ตัวต่อครัวเรือน เช่นที่จังหวัดกำแพงเพชรเลี้ยงลูกไก่ (100 ตัว) ไว้ขาย เป็นต้น อย่างไรก็ตามครัวเรือนจะเลี้ยงไก่ไว้ประมาณครัวเรือนละ 20 ตัวเป็นส่วนใหญ่

สัตว์เลี้ยงอันดับรองลงมา คือ หมู คิดเป็นร้อยละ 6.6 ของครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งจะเลี้ยงในภาคเหนือตอนล่างเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 10.6 ในภาคเหนือตอนล่าง และร้อยละ 2.8 ในภาคเหนือตอนบน) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรมีครัวเรือนถึงร้อยละ 15.5 ที่เลี้ยงหมู และจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดอุดรดิตถ์จะมีจำนวนเท่าๆ กันคือร้อยละ 5.7 แต่ในจังหวัดพะเยาจะไม่มีครัวเรือนยากจนเลี้ยงหมูเลย ทั้งนี้โดยเฉลี่ยแล้วจะเลี้ยงหมูครัวเรือนละ 4.3 ตัว (2.2 ตัว/ครัวเรือน ในภาคเหนือตอนบน และ 4.9 ตัว/ครัวเรือน ในภาค

เหนือตอนล่าง) โดยเลี้ยงในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรใกล้เคียงกันเฉลี่ยประมาณควัรวีออนละ 5 ตัว (5 ตัว และ 4.8 ตัว/ควัรวีออน ตามลำดับ) ส่วนจังหวัดเชียงใหม่จะเลี้ยงหมูโดยเฉลี่ยเพียงควัรวีออนละ 2.2 ตัว และได้พบว่าจังหวัดกำแพงเพชรมีควัรวีออนที่เลี้ยงมากที่สุดถึง 30 ตัว แต่ส่วนใหญ่แล้วควัรวีออนจะเลี้ยงหมูไว้ควัรวีออนละ 2 ตัว

นอกจากนี้ควัรวีออนยากจนบางส่วนได้มีการเลี้ยงวัวเนื้อคิดเป็นร้อยละ 4.7 ของควัรวีออนทั้งหมด ส่วนใหญ่จะเลี้ยงในภาคเหนือตอนล่างมากกว่าตอนบน (ร้อยละ 6.3 : 3.2) และมีการเลี้ยงมากในจังหวัดกำแพงเพชรถึงร้อยละ 9.7 รองลงคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 3.6 จังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์จะมีจำนวนเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 2.9 ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วจะมีวัวเนื้อจำนวน 4.4 ตัวต่อควัรวีออน (3.2 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนบน และ 6.3 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่โดยเฉลี่ยแล้วจะมีวัวเนื้อจำนวน 10.7 ตัว ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชร พะเยา และอุตรดิตถ์ โดยเฉลี่ยแล้วจะมีวัวเนื้อเฉลี่ยต่อควัรวีออนที่เลี้ยงสัตว์ไม่ถึง 4 ตัว (3.7 ตัว, 3.3 ตัว และ 2 ตัว/ควัรวีออน ตามลำดับ) และส่วนใหญ่แล้วควัรวีออนจะเลี้ยงวัวเนื้อไว้เพียง 2 ตัวต่อควัรวีออน

ส่วนสัตว์เลี้ยงอื่นๆ ที่ควัรวีออนยากจนมีการเลี้ยงกันบ้าง แต่เล็กน้อยมากได้แก่ เป็ด มีเพียง 7 ควัรวีออน (ร้อยละ 1.7 ของควัรวีออนทั้งหมด) เฉลี่ย 13.4 ตัวต่อควัรวีออน (18 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนบน และ 7.3 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนล่าง) และมีการเลี้ยงมากที่สุดในจังหวัดพะเยา 3 – 50 ตัวต่อควัรวีออน ส่วนการเลี้ยงควาย มีเพียง 2 ควัรวีออนในภาคเหนือตอนล่าง คือจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชร เลี้ยงควายจังหวัดละ 1 ควัรวีออน โดยเลี้ยงกันควัรวีออนละ 4 ตัวและ 27 ตัว ตามลำดับ

จะเห็นว่าแม้ควัรวีออนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกพืชข้าวแต่มีการเลี้ยงควายเพียง 2 ควัรวีออนเท่านั้น แม้ว่าเดิมควายจะเป็นแรงงานหลักในการทำนาแต่ในปัจจุบันนั้นได้มีการใช้แรงงานจากเครื่องจักรพวงรถไถเข้ามาแทนที่ ทำให้จำนวนควายที่ควัรวีออนจะเลี้ยงไว้เป็นแรงงานในนาลดลง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วควัรวีออนจะมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคภายในควัรวีออนเป็นหลัก หรืออาจมีการขายบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

4.3.1.2 อาชีพหลัก และอาชีพรองรับจ้างในการเกษตร และนอกการเกษตร

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 4.2.1 ถึงการทำงานรับจ้างของประชากรเป้าหมายซึ่งพบว่ามีประชากรเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 49.4 ของประชากรทั้งหมด) หรือถ้าพิจารณาเฉพาะหัวหน้าควัรวีออนก็จะพบว่าหัวหน้าควัรวีออนถึงประมาณ 3 ใน 4 (ร้อยละ 77) ที่มีการทำงานรับจ้างไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะของอาชีพหลักหรือรองก็ตาม จากตารางที่ 35 จะพบว่าส่วนใหญ่แล้วประชากรที่ทำงานรับจ้างจะทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 81.3 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง หรือร้อยละ 85.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 78 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยจังหวัดพะเยาจะมีควัรวีออนที่มีอาชีพรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรสูงที่สุดถึงร้อยละ 87.6 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ซึ่งค่อนข้าง

ใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 82.2 และ 82.1 ตามลำดับ สำหรับจังหวัดกำแพงเพชรจะมีประชากรที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 73.6 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง

ตารางที่ 35 ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือที่ทำงานรับจ้าง จำแนกตามประเภทของงานรับจ้าง ปี 2541

ลำดับ ที่	ชนิดพืชและสัตว์	ร้อยละของประชากรที่ทำงานรับจ้าง						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร	81.3	82.2	87.6	85.1	82.1	73.6	78.0
2	รับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง	9.7	8.9	5.2	6.9	10.4	13.9	12.1
3	รับจ้างทั่วไป	2.7	3.0	2.6	2.8	0.9	4.5	2.7
4	ขับรถรับจ้าง	1.4	3.0	0.5	1.7	1.4	1.0	1.2
5	ลูกจ้างในโรงงาน	1.3	-	2.1	-	1.4	1.5	1.5
6	ลูกจ้างร้านอาหาร	0.9	1.8	0.5	1.1	0.5	1.0	0.7
7	รับเหมาก่อสร้าง	0.8	-	-	-	1.4	1.5	1.5
8	พนักงานบริษัทอื่น ๆ	0.6	0.6	1.0	0.8	0.5	0.5	0.5
9	รับจ้างงานแม่บ้าน	0.5	0.6	-	0.3	-	1.5	0.7
10	ลูกจ้างในร้านค้าต่าง ๆ	0.4	-	-	-	0.9	0.5	0.7
11	รับราชการ (ลูกจ้าง)	0.3	-	0.5	0.3	-	0.5	0.2
12	อาชีพให้บริการ (ล้างรถ)	0.1	-	-	-	0.5	-	0.2

งานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรส่วนใหญ่นั้นจะเป็นงานที่เกี่ยวกับการรับจ้างปลูกพืชผักต่างๆ การใส่ปุ๋ย รวมถึงการรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิต (เช่น ข้าว ข้าวโพด อ้อย กระเทียม หอม เป็นต้น) ซึ่งมักเป็นงานที่ทำในช่วงฤดูการเพาะปลูกของพืชแต่ละชนิดนั้นๆ แต่งานรับจ้างที่มักจะทำอยู่ตลอดแม้จะมีไม่มากนักในรอบปี คือ รับจ้างถางหญ้าในพื้นที่เพาะปลูก งานรับจ้างต่างๆ เหล่านี้เป็นงานที่ประชากรเป้าหมายทำกันมากที่สุด และจะพบว่าประชากรเป้าหมายที่เป็นหญิงจะทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรมากกว่าชาย (ร้อยละ 85.8 : 77.9) ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากแรงงานหญิงนั้นมักจะทำงานในภาคเกษตรมากกว่าที่จะไปทำงานนอกภาคเกษตร แต่แรงงานชายนั้นแม้ส่วนใหญ่จะทำงานในภาคเกษตรแต่ส่วนหนึ่งก็จะไปทำงานนอกการเกษตรด้วย เช่น งานก่อสร้าง ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

การทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรนั้นส่วนใหญ่ประชากรเป้าหมายจะทำงานรับจ้างในจังหวัดที่ตนเองอยู่เกือบทั้งหมด (98.3 ของครัวเรือนที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 99 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 97.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยาทั้งหมดจะทำงานรับจ้าง

ในจังหวัด รองลงมาคือ จังหวัดอุดรดิตถ์ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 98.3, 97.8 และ 96.6 ตามลำดับ)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานรับจ้างจะเป็นงานที่เกี่ยวกับการเกษตร แต่จะพบว่าประชากรเป้าหมายเกินครึ่ง (ร้อยละ 51.1 ของประชากรที่รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 55.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 47.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ที่ตอบว่างานที่ทำนั้นจะมีช่วงเวลาของการทำงานที่ไม่ค่อยแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ามีใครมาจ้างหรือไม่ หรือแล้วแต่ว่าจะมีงานให้ทำในช่วงใด ทั้งนี้มีเพียงจังหวัดกำแพงเพชรที่มีประชากรไม่ถึงครึ่ง (ร้อยละ 36.5) ที่มีช่วงระยะเวลาทำงานไม่แน่นอน ส่วนจังหวัดพะเยา อุดรดิตถ์ และเชียงใหม่ จะมีประชากรเกินครึ่งที่ยืนยันว่ามีระยะเวลาทำงานไม่แน่นอน (ร้อยละ 58, 56.3 และ 51.8 ตามลำดับ) รองลงมาคือจะทำงานรับจ้างหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต และการทำงานรับจ้างตลอดปี (ร้อยละ 24.4 : 21.7 ของประชากรที่รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 19.2 : 22.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 29.5 : 20.8 ในภาคเหนือตอนล่าง)

จากลักษณะของช่วงเวลาที่มีการจ้างงานที่ไม่แน่นอนและมักจะเป็นช่วงของการเก็บเกี่ยวผลผลิตจึงทำให้วิธีการจ้างงานในด้านการเกษตรเป็นการจ้างงานเป็นรายวันเกือบทั้งหมด และประชากรเป้าหมายนั้นยอมรับว่างานรับจ้างทางการเกษตรนี้จะมีบ้างไม่มีบ้างเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88.7 ของประชากรที่รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 87.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 89.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีเพียงร้อยละ 10 เท่านั้นที่ตอบว่ามีอย่างสม่ำเสมอ (ร้อยละ 10.4 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 9.6 ในภาคเหนือตอนล่าง)

การทำงานรับจ้างของประชากรเป้าหมายรองจากงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรจะเป็นงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง (ร้อยละ 9.7 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง) โดยภาคเหนือตอนล่างจะมีประชากรที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างมากกว่าภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 12.1 : 6.9) โดยจังหวัดกำแพงเพชรมีประชากรเป้าหมายถึงร้อยละ 13.9 ที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง รองลงมาคือ จังหวัดอุดรดิตถ์ จังหวัดเชียงใหม่ และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา (ร้อยละ 10.4, 8.9 และ 5.2 ตามลำดับ) และงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างนี้แรงงานชายจะมีมากกว่าแรงงานหญิง (ร้อยละ 12.4 : 6.2) และส่วนใหญ่จะเป็นงานที่ทำกันในจังหวัดที่ประชากรเป้าหมายอยู่นั่นเอง (ร้อยละ 50.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง หรือร้อยละ 80 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 36 ในภาคเหนือตอนล่าง) รองลงมาคือจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นจังหวัดใกล้เคียงกับจังหวัดของประชากรเป้าหมาย (ร้อยละ 21.3 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง หรือร้อยละ 4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนอีกร้อยละ 16 จะเป็นประชากรที่ไปทำงานรับจ้างก่อสร้างในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะประชากรในภาคเหนือตอนล่างที่จะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ มากกว่าตอนบนถึงเกือบ 3 เท่า (ร้อยละ 4 : 22) ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากประชากรในภาคเหนือตอนล่างสามารถเดินทางเข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ได้สะดวกกว่าและใกล้กว่า และหรือนิยมมากกว่าแรงงานในภาคเหนือตอนบน

งานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างนี้ส่วนใหญ่แล้วประชากรเป้าหมายหรือแม้กระทั่งแรงงานทั่วไปก็จะได้รับค่าจ้างเป็นรายวัน ทั้งนี้ประชากรเป้าหมายยอมรับว่างานเกี่ยวกับการก่อสร้างนี้จะไม่ค่อยแน่นอนเท่าใดนัก ขึ้นกับว่าจะรู้แหล่งงานหรือมีใครมาว่าจ้างให้ทำจึงจะได้ทำงาน (ร้อยละ 38.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง) แต่จะมีบางส่วนโดยเฉพาะประชากรเป้าหมายที่ไปทำงานต่างจังหวัดจะตอบว่างานก่อสร้างนั้นจะมีในช่วงหลังการเก็บเกี่ยว (ร้อยละ 30.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง) เพราะประชากรเหล่านี้จะไปหางานหลังหมดฤดูกาลในการทำไร่นาของหมู่บ้าน รวมถึงบางส่วนที่จะเป็นประชากรที่ไปทำงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างโดยตรงซึ่งกลุ่มนี้จะยืนยันว่าได้ทำโดยตลอด (ร้อยละ 30.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง)

นอกจากนี้ประชากรที่ทำงานรับจ้างส่วนหนึ่งจะตอบว่าได้ทำงานรับจ้างเช่นกัน แต่จะเป็นลักษณะของงานรับจ้างทั่วไป คือ มีงานอะไรก็ทำ ไม่ว่าจะเป็นงานในเกษตรหรือนอกเกษตร ถ้ามีคนมาว่าจ้างให้ทำงานก็จะทำทั้งหมด (ร้อยละ 2.7 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง เท่ากันทั้งภาค) ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการทำงานรับจ้างในจังหวัดของตนเองเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 81.1 ของประชากรรับจ้างทั่วไป หรือร้อยละ 90 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนที่เหลือจะไปทำงานในจังหวัดใกล้เคียง และมีช่วงเวลาการทำงานที่ไม่แน่นอนแล้วแต่จะมีคนมาว่าจ้างหรือไม่ และลักษณะของการจ้างงานก็จะเป็นรายวัน โดยมีแรงงานทั้งหญิงและชายในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 2.9 : 2.4)

สำหรับงานรับจ้างประเภทอื่นๆ มีเพียงเล็กน้อย เช่น ขับรถรับจ้าง ลูกจ้างในโรงงาน ร้านอาหาร และร้านค้าต่างๆ รับเหมาก่อสร้าง พนักงานบริษัท แม่บ้าน ลูกจ้างรัฐ และ อาชีพให้บริการ (ล้างรถ) ซึ่งงานรับจ้างเหล่านี้ประชากรเป้าหมายมักจะทำในจังหวัดอื่นๆ ที่อยู่ในการเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่จะทำในจังหวัดของตนเอง

อย่างไรก็ตามถ้าจะทำการเปรียบเทียบระหว่างแรงงานชายและหญิงที่ทำงานรับจ้างจะพบว่าทั้งแรงงานชายและหญิงนั้นส่วนใหญ่ก็จะทำงานรับจ้างในจังหวัดของตนเป็นหลัก (ร้อยละ 89.6 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง) แต่แรงงานหญิงนั้นจะมีมากกว่า (ร้อยละ 92.6 : 87.1) รองลงมาคือจะทำงานในจังหวัดอื่นๆ ในเขตภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นจังหวัดใกล้เคียง (ร้อยละ 5.7 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง หรือร้อยละ 5.3 สำหรับแรงงานหญิง และร้อยละ 6 สำหรับแรงงานชาย) และอีกแห่งหนึ่งที่ประชากรเป้าหมายจะนิยมไปทำงานรับจ้างอีกแห่งหนึ่งคือ กรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 2.5 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง) และมักจะเป็นแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิง (ร้อยละ 3.8 : 0.9)

4.3.2 รายได้ รายจ่าย และภาวะหนี้สิน

4.3.2.1 รายได้และแหล่งที่มาของรายได้

การศึกษาด้านรายได้จะศึกษาในภาพรวมของครัวเรือนยากจนที่เป็นประชากรเป้าหมาย โดยแบ่งรายได้ออกเป็น 2 ส่วน คือ รายได้ที่เป็นเงินสดและรายได้ส่วนที่ไม่เป็นเงินสด การศึกษารายได้ครั้งนี้ได้พิจารณารายได้ที่เป็นเงินสดออกเป็น 4 หมวด ประกอบด้วย (1) รายได้เงินสดจากการเกษตร (2) รายได้จากการรับจ้าง (3) รายได้จากการประกอบการ และ (4) รายได้เงินสดอื่นๆ ส่วนรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดได้พิจารณาครอบคลุมทั้งรายได้จากพืชและรายได้จากสัตว์ที่ใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือน เมื่อรวมรายได้ทั้งส่วนที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสดจะเรียกว่า **"รายได้รวมของครัวเรือน"** นอกจากนี้เพื่อแสดงให้เห็นบทบาทของรัฐในการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชากรจึงได้แยกรายได้จากการสงเคราะห์ไว้ต่างหาก และเมื่อรวมรายได้จากการสงเคราะห์ส่วนนี้เข้ากับรายได้รวมของครัวเรือนก็จะได้เป็น **"รายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน"**

ผลจากการศึกษาในพื้นที่ทั้ง 4 จังหวัดตัวอย่างในภาคเหนือ พบว่า โดยภาพรวมแล้วครัวเรือนที่ศึกษามีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ย 27,881 บาท/ครอบครัว/ปี (ตารางที่ 36) ระดับรายได้ดังกล่าวนี้ (ซึ่งยังไม่หักค่าใช้จ่ายในการผลิตและการประกอบการต่างๆ) ต่ำกว่าระดับรายได้โดยเฉลี่ยในปีเดียวกันของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศ (ซึ่งพิจารณาหักค่าใช้จ่ายในการผลิตและการประกอบการต่างๆ แล้ว) ถึง 4 และ 5.5 เท่าตามลำดับ¹⁾ แสดงว่าโดยเฉลี่ยแล้วครัวเรือนตัวอย่างที่สำรวจในการศึกษานี้มีระดับรายได้ที่ต่ำกว่าครัวเรือนทั่วไปอย่างมาก

รายได้รวมทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือนในจำนวน 27,881 บาทต่อปีนี้ ร้อยละ 20 เป็นรายได้เงินสดจากภาคการเกษตรซึ่งมักเป็นรายได้จากการผลิตพืชไร่อันได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง และถั่วต่างๆ รายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนตัวอย่าง (ร้อยละ 54) มาจากการรับจ้างโดยเฉพาะการรับจ้างในภาคเกษตรในท้องถิ่น (คิดเป็นร้อยละ 46 ของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน) รายได้จากการประกอบการทั้งในรูปแบบงานหัตถกรรม การแปรรูปผลิตผลเกษตร และการค้า และรายได้อื่นๆ คิดเป็นเพียงร้อยละ 6 และ 9 ตามลำดับ ส่วนรายได้ในส่วนที่ไม่เป็นเงินสดมีสูงถึงร้อยละ 10 รายได้ส่วนนี้เป็นรายได้จากข้าวซึ่งพิจารณาที่ปริมาณผลผลิตที่เหลือจากการขายซึ่งครัวเรือนอาจใช้บริโภค ใช้ทำพันธุ์ ใช้เลี้ยงสัตว์ หรือจ่ายเป็นค่าเช่าที่ดินโดยไม่มีการจำแนกในรายละเอียดในแต่ละรายการ ส่วนรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดจากพืชและสัตว์อื่นๆ นั้นคำนวณจากส่วนที่เก็บไว้บริโภคหรือใช้ในครัวเรือนอย่างแท้จริง และอาจไม่รวมสิ่งของที่รับบริจาคจากทั้งเพื่อนบ้านและผู้อื่นในบางรายการสำหรับบางครัวเรือนอีกด้วย โดยเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของครัวเรือนทั่วไปที่สำนักงานสถิติแห่งชาติสำรวจไว้ในปีเดียวกันซึ่งมีสัดส่วนรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดประมาณร้อยละ 19 ทั้งใน

¹⁾ รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศเท่ากับ 9,935 และ 12,806 บาท/ครอบครัว/เดือน หรือคิดเป็น 119,220 และ 153,672 บาท/ครอบครัว/ปี ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2541ก)

ระดับภาคเหนือและระดับประเทศ²⁾ (ซึ่งเหตุผลของความแตกต่างที่สำคัญในส่วนนี้จะมาจากครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษานี้เป็นครัวเรือนที่ยากจน) อื่นๆ เป็นที่น่าสังเกตว่ารายได้จากการสงเคราะห์มีความสำคัญโดยเฉลี่ยน้อยมากเนื่องจากมีสัดส่วนเพียงไม่ถึงร้อยละ 1 ของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน แต่เมื่อพิจารณาในระดับครัวเรือนที่ยากจนและได้รับความช่วยเหลือส่วนนี้แล้ว รายได้ส่วนนี้นับว่ามีความสำคัญไม่น้อย

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดการเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง และระหว่างจังหวัดต่างๆ จะพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 23,050 บาท/ครอบครัว/ปี เปรียบเทียบกับ 32,898 บาท/ครอบครัว/ปีของครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่าง (ตารางที่ 36) นอกจากนี้ยังพบว่าครัวเรือนตัวอย่างของภาคเหนือตอนล่างจะมีรายได้เฉลี่ยในหมวดต่างๆ และรายได้รวมชนิดต่างๆ โดยเฉลี่ยทุกรายการสูงกว่าครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนอย่างมีนัยสำคัญ (ตารางที่ 37) จังหวัดกำแพงเพชรมีรายได้เฉลี่ยในหมวดต่างๆ โดยเฉพาะในหมวดรายได้เงินสดจากการเกษตร (เฉลี่ย 14,848 บาทต่อครัวเรือนต่อปีเปรียบเทียบกับ 2,200 – 3,500 บาทต่อครัวเรือนต่อปีในจังหวัดอื่นๆ) และรายได้รวมชนิดต่างๆ เฉลี่ยสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ อย่างชัดเจน ประมาณ 4 – 7 เท่า ยกเว้นเพียงรายได้เฉลี่ยในหมวดรายได้จากการรับจ้างที่ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าต่ำกว่าครัวเรือนตัวอย่างของจังหวัดอุตรดิตถ์เล็กน้อย (ตารางที่ 36)

เมื่อพิจารณารายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ยต่อคนต่อปีก็จะพบว่า **ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชร พะเยา อุตรดิตถ์ และเชียงใหม่มีรายได้รวมทั้งหมดเฉลี่ยต่อคนเท่ากับ 9,340 7,322 6,524 และ 6,645 บาทต่อปี ตามลำดับ** ผลการศึกษานี้แตกต่างจากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ระบุว่ารายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของประชากรในจังหวัดกำแพงเพชร พะเยา เชียงใหม่ และอุตรดิตถ์ เท่ากับ 27,146 22,984 36,773 และ 28,049 บาท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541ข) เนื่องจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติครอบคลุมประชากรทั่วไปทุกอาชีพและทุกระดับทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การศึกษานี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีคนยากจน แม้กระนั้นการเปรียบเทียบข้อมูลดังกล่าวในจังหวัดตัวอย่างทั้ง 4 จังหวัดก็ชี้ให้เห็นว่า คนยากจนของจังหวัดเชียงใหม่มีรายได้รวมเฉลี่ยต่อคนแตกต่างจากค่าเฉลี่ยรายได้รวมของประชากรภายในจังหวัดของตนมากกว่าคนยากจนของจังหวัดกำแพงเพชร ในขณะที่คนยากจนในจังหวัดพะเยามีรายได้เฉลี่ยต่อคนแตกต่างจากประชากรภายในจังหวัดของตนต่ำสุด หรืออาจแปลความหมายได้ว่า ช่องว่างระหว่างคนยากจนกับคนทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่จะสูงที่สุดและต่ำสุดที่จังหวัดพะเยา

²⁾ รายได้ที่ไม่เป็นเงินสดของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศเท่ากับ 1,892 และ 2,411 บาท/ครัวเรือน/เดือน ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2541ก)

ตารางที่ 36 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามภาค จังหวัด และหมวดของรายได้ ปี 2541

หมวดรายได้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่	พะเยา	รวม	สุโขทัย	กำแพงเพชร	รวม
1. รายได้เงินสดจากการเกษตร	5,607.78	20.11	2,239.52	3,405.17	2,838.54	2,240.31	14,847.96	8,483.52
1.1 รายได้เงินสดจากพืช	4,732.69	16.97	1,873.14	3,240.26	2,575.69	1,721.36	12,325.92	6,972.66
- ข้าว	2,914.10	10.45	58.57	1,977.93	1,044.91	-	9,804.66	4,855.19
- พืชไร่	1,571.94	5.64	1,691.52	1,115.76	1,395.64	1,611.84	1,900.97	1,755.01
- ไม้ผล/ไม้ยืนต้น	202.50	0.73	117.33	-	57.04	109.52	602.33	353.56
- พืชผัก	44.15	0.16	5.71	146.58	78.10	-	17.96	8.89
1.2 รายได้เงินสดจากสัตว์ผลิตภัณฑ์สัตว์	875.08	3.14	366.38	164.91	262.85	518.95	2,522.04	1,510.87
- การขายสัตว์ต่าง ๆ ¹⁾	839.23	3.01	260.67	164.91	211.46	518.95	2,482.23	1,491.15
- การขายปลาและผลิตภัณฑ์ปลา	33.96	0.12	102.86	-	50.00	-	34.95	17.31
- การขายผลิตภัณฑ์สัตว์ต่าง ๆ ²⁾	14.86	0.05	2.86	-	1.39	-	58.25	28.85
2. รายได้จากการรับจ้าง	15,113.92	54.21	14,012.81	13,212.43	13,601.50	17,823.67	15,523.20	16,684.50
2.1 รายได้รวมรับจ้างในเกษตร	12,731.04	45.66	11,660.05	11,343.15	11,497.20	16,021.48	11,964.17	14,012.33
2.2 รายได้รวมรับจ้างนอกการเกษตร	2,382.88	8.55	2,352.76	1,869.28	2,104.31	1,802.19	3,559.03	2,672.16
3. รายได้จากการประกอบอาชีพ	1,561.93	5.60	2,144.00	558.14	1,329.04	1,209.76	2,409.32	1,803.77
3.1 การทำนิตกรรม	979.13	3.51	2,095.43	62.93	1,050.95	673.00	1,140.58	904.54
3.2 การค้าขาย ประกอบกิจการ	503.72	1.81	38.76	345.66	196.47	388.19	1,265.83	822.79
3.3 การแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร	79.08	0.28	9.81	149.55	81.62	148.57	2.91	76.44

ตารางที่ 36 (ต่อ)

หมวดรายได้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน				ภาคเหนือตอนล่าง			
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่	พะเยา	รวม		อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	รวม	
4. รายได้เงินสดอื่น ๆ	2,604.79	9.34	2,141.81	3,244.75	2,708.60		1,929.57	3,075.44	2,497.00	
4.1 ผู้ยื่นส่งมาให้	1,511.44	5.42	1,216.00	874.88	1,040.70		1,343.90	2,669.42	2,000.29	
4.2 หางของป่า	857.23	3.07	872.14	1,847.34	1,373.29		555.19	82.91	321.32	
4.3 เสียงโซด	207.35	0.74	23.19	518.02	277.48		25.71	245.44	134.52	
4.4 ค่าเช่าต่าง ๆ	28.77	0.10	30.48	4.50	17.13		4.76	77.67	40.87	
รวมรายได้เงินสดจากรั้วเรือน	24,888.41	89.27	20,538.14	20,420.49	20,477.68		23,203.31	35,855.92	29,468.79	
5. รายได้ที่ไม่ใช่เงินสด	2,831.65	10.16	1,648.70	3,271.34	2,482.56		1,959.76	4,452.54	3,194.17	
5.1 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากพืช	2,729.04	9.79	1,596.70	3,103.05	2,370.80		1,836.09	4,390.60	3,101.07	
5.2 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากสัตว์	102.61	0.37	52.00	168.29	111.76		123.67	61.94	93.10	
รายได้รวมจากรั้วเรือน	27,720.06	99.42	22,186.85	23,691.83	22,960.24		25,163.07	40,308.47	32,662.96	
6. รายได้จากกิจกรรมการสหกรณ์	161.08	0.58	74.29	104.50	89.81		1,199.52	322.33	235.10	
6.1 เงินสหกรณ์ผู้สูงอายุ	141.04	0.51	74.29	50.45	62.04		125.71	322.33	223.08	
6.2 เงินจากสหกรณ์การเกษตร	20.05	0.07	-	54.05	27.78		23.81	-	12.02	
รายได้รวมทั้งหมดจากรั้วเรือน	27,881.15	100.00	22,261.13	23,796.33	23,050.05		25,312.60	40,630.80	32,898.05	
จำนวนสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือน	3.70		3.35	3.25	3.30		3.88	4.35	4.11	
รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี	7,535.45		6,645.11	7,321.95	6,984.86		6,523.87	9,340.41	8,004.39	

หมายเหตุ : 1) ได้แก่ วัว ควาย หมู ไก่ และเป็ด

2) ได้แก่ ไข่ไก่ ไข่เป็ด หรือน้ำมันดิบ

ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรนอกจากจะมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนและต่อคนสูงสุด ยังมีค่าเฉลี่ยรายได้จากการสงเคราะห์จากรัฐมีค่าสูงสุดที่ระดับ 322 บาทต่อครอบครัวต่อปี ในขณะที่ครัวเรือนตัวอย่างของจังหวัดเชียงใหม่ได้รับต่ำสุดเพียง 74 บาทต่อครอบครัวต่อปีเท่านั้น ซึ่งรายได้ในหมวดนี้ส่วนใหญ่มาจากเงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ และมีเพียงจังหวัดพะเยาและอุดรธานีที่ปรากฏว่าครอบครัวตัวอย่างมีรายได้จากประเภทสงเคราะห์อื่นๆ ซึ่งรวมถึงการสงเคราะห์คนพิการด้วย ประเด็นคำถามที่น่าพิจารณาก็คือ เป็นไปได้หรือไม่ว่า ครอบครัวยากจนส่วนใหญ่สำหรับภาคเหนือตอนล่างมักจะมีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกในครัวเรือนในขณะที่ครอบครัวยากจนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมีสมาชิกผู้สูงอายุน้อยกว่า หากเป็นเช่นนั้นก็แสดงว่าเกณฑ์การช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้สูงอายุได้พิจารณาระดับความยากจนตามหลักเกณฑ์การสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ระบุไว้ชัดเจนว่าคุณสมบัติประการสำคัญของผู้สูงอายุที่จะได้รับการสงเคราะห์ต้องมีอายุ 60 ปีขึ้นไป ฐานะครอบครัวยากจนหรือถูกทอดทิ้ง ขาดผู้อุปการะดูแลหรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงดูตนเองได้ (สำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัดเชียงใหม่, 2543) อย่างได้ผล แต่ผลการศึกษายกย่องในลักษณะตรงกันข้าม

ตารางที่ 37 ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ

ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนและ Duncan Multiple Range Test (DMRT)

หมวดรายได้เฉลี่ย	จังหวัด				ภาคเหนือ	
	เชียงใหม่	พะเยา	อุดรธานี	กำแพงเพชร	ตอนบน	ตอนล่าง
รายได้ที่เป็นเงินสดจากการเกษตร	b	b	b	a	b	a
รายได้จากการรับจ้าง	ab	b	a	ab	b	a
รายได้ที่เป็นเงินสดรวม	b	b	b	a	b	a
รายได้รวมของครัวเรือน	b	b	b	a	b	a
รายได้รวมทั้งหมด	b	b	b	a	b	a
รายได้เฉลี่ยต่อคน	b	b	b	a	a	a

หมายเหตุ : ตัวอักษรเดียวกันในแถวเดียวกันแสดงว่าค่าเฉลี่ยเท่ากันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($\alpha \leq 0.05$)

เมื่อพิจารณาในด้านการกระจายของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับของรายได้ พบว่า มากกว่าร้อยละ 40 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดมีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนอยู่ในระดับ 10,000 – 30,000 บาท และมากกว่าร้อยละ 70 มีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนอยู่ระหว่าง 5,000 – 40,000 บาท (ตารางที่ 38) การกระจายของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนในทุกจังหวัดมีแนวโน้มเช่นเดียวกันนี้

4.3.2.2 รายจ่ายและประเภทของรายจ่าย

การศึกษาด้านรายจ่ายครอบคลุมรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือน โดยแยกนำเสนอออกเป็นรายจ่ายด้านการเกษตรและรายจ่ายในการครองชีพ และเพื่อให้เห็นรายละเอียดในการใช้จ่ายของครัวเรือนตัวอย่าง ค่าใช้จ่ายในแต่ละด้านได้แบ่งออกเป็นหมวดย่อยๆ ลงไปอีก ผลจากการศึกษาในภาพรวมของตัวอย่างทั้งหมด พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างเสียค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมดโดยเฉลี่ยเท่ากับ 24,917 บาท/ปี ในจำนวนนี้ร้อยละ 14 และ 86 เป็นค่าใช้จ่ายในด้านการประกอบการเกษตรและการครองชีพตามลำดับ (ตารางที่ 39) ค่าใช้จ่ายในการประกอบการทางการเกษตรเฉลี่ยเพียง 3,376 บาท/ครัวเรือน/ปี แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษาโดยเฉลี่ยมิได้ประกอบการทางการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาทางด้านรายได้ของครัวเรือนที่การประกอบการทางการเกษตรสามารถสร้างรายได้ทั้งในรูปเงินสดและไม่เป็นเงินสดให้ครัวเรือน โดยเฉลี่ยเพียงประมาณ 1 ใน 3 ของรายได้รวมทั้งหมดในขณะที่รายได้จากการรับจ้างมีมูลค่าคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 54 (เฉพาะรับจ้างในเกษตร ร้อยละ 46) (ดูตารางที่ 36)

เมื่อเปรียบเทียบรายจ่ายในการครองชีพเฉลี่ยรวมของครัวเรือนที่ศึกษา (21,541 บาท/ครัวเรือน/ปี) กับค่าเฉลี่ยรายจ่ายในการครองชีพรวมของครัวเรือนทั้งหมดในภาคเหนือและทั่วประเทศซึ่งมีค่าสูงถึง 98,868 และ 127,404 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541ก) ค่าใช้จ่ายในการครองชีพของครัวเรือนตัวอย่างจึงมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 22 และ 17 ของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศเท่านั้น

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดโดยแยกเป็นภาคเหนือตอนบนและตอนล่างพบว่า**ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยเท่ากับ 22,610 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งเท่ากับ 27,312 บาทต่อครัวเรือนต่อปี** อย่างมีนัยสำคัญ (ตารางที่ 39 และตารางที่ 40) รายจ่ายที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด คือ รายจ่ายในด้านการประกอบการเกษตร (1,651 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในภาคเหนือตอนบน เปรียบเทียบกับ 5,168 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนค่าใช้จ่ายในหมวดอาหารและการศึกษามีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างชัดเจน

สำหรับในรายละเอียดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเฉลี่ยในระดับจังหวัดพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยสูงสุดและแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ตารางที่ 40) แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะรายจ่ายในการครองชีพแล้ว ครัวเรือนตัวอย่างของทั้งสี่จังหวัดจะมีค่าใช้จ่ายในการครองชีพไม่แตกต่างกันมากนัก คือ เฉลี่ย 19,172 – 24,901 บาท/ครัวเรือน/ปี ดังรายละเอียดในตารางที่ 39 และตารางที่ 40 ค่าใช้จ่ายในการประกอบการเกษตรเป็นรายการสำคัญที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ทั้งนี้ น่าจะเป็นความได้เปรียบที่ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรที่ทำเลพื้นที่ทำกินหรือที่ผลิตทางการเกษตรตั้งอยู่ในพื้นที่ราบจึงมีการผลิตข้าวและพืชไร่อื่นๆ ได้มากกว่า ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงความยากจนของครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรจึงแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ ที่ศึกษาอย่างชัดเจน โดยครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมักกล่าวถึงความยากจนในลักษณะการขาดพื้นที่เพาะปลูกข้าวขนาดใหญ่กว่าหรือต้องการพื้นที่มากกว่า 10 ไร่ขึ้นไป หรือขาดรถไถเดิน

ตามในการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ เป็นต้น ในขณะที่ครัวเรือนในจังหวัดอื่นๆ กล่าวถึงความยากจนในลักษณะขาดพื้นที่เพาะปลูกข้าวในขนาดเล็กกว่าเกินครึ่งหรือต้องการพื้นที่เพียงประมาณ 3 – 5 ไร่และไม่กล่าวถึงรถไถเดินตามเลยซึ่งกรณีหลังนี้อาจพิจารณาได้ว่าครัวเรือนยากจนเกินกว่าจะนึกถึงการใช้เครื่องทุ่นแรงประเภทรถไถเดินตาม

อย่างไรก็ดีผลการศึกษายังพบว่าจำนวนครัวเรือนตัวอย่างจำแนกตามระดับค่าใช้จ่ายรวมของครัวเรือนซึ่งพบว่า ประมาณร้อยละ 80 ของครัวเรือนทั้งหมดมีรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือนอยู่ในช่วง 5,000 – 40,000 บาท/ปี (ตารางที่ 41) และไม่ว่าจะพิจารณาในระดับภาคเหนือตอนบนและตอนล่างหรือรายจังหวัดก็จะพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีรายจ่ายอยู่ในช่วงดังกล่าวนี้เช่นกัน ช่วงของรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเดียวกับช่วงของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนส่วนใหญ่ แต่ก็มีได้หมายความว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีรายได้และค่าใช้จ่ายค่อนข้างจะได้ดุลกัน ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนที่มีรายได้จะมีรายจ่ายต่ำหรือกลับกันเมื่อพิจารณาโดยเฉลี่ยจึงดูจะได้ดุลกัน

4.3.2.3 รายได้สุทธิ และภาวะหนี้สินในปัจจุบัน

สำหรับรายได้ที่ไม่ใช่เงินสดสำหรับการวิเคราะห์ในที่นี้จัดเป็นค่าใช้จ่ายด้วยแต่ไม่ได้ปรากฏในรายการหมวดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน ดังนั้นในการพิจารณารายได้สุทธิของครัวเรือนจึงต้องคำนวณด้วยการนำรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนมาหักด้วยรายจ่ายรวมทั้งหมดของครัวเรือนและรายได้ที่ไม่ใช่เงินสด ผลการวิเคราะห์ในส่วนนี้ปรากฏว่า โดยเฉลี่ยครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษาทั้งหมดมีรายได้สุทธิเท่ากับ 132 บาท/ครัวเรือน/ปีซึ่งกล่าวได้ว่าอยู่ในระดับได้ดุลพอดี แต่ก็ไม่ได้สะท้อนข้อเท็จจริงในระดับครัวเรือน ดังปรากฏว่าเมื่อพิจารณาในระดับภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างพบว่า **ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีรายได้สุทธิโดยเฉลี่ยติดลบประมาณ 2,043 บาท/ปี ในขณะที่ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่างมีรายได้สุทธิเท่ากับ 2,391 บาท/ปี (ตารางที่ 39) การเปรียบเทียบระหว่างจังหวัดพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่มีรายได้สุทธิเฉลี่ยติดลบสูงสุดถึง 3,899 บาท/ปี ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดพะเยาติดลบเพียง 288 บาท/ปี ส่วนครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรมีรายได้สุทธิเฉลี่ยเป็นบวกระหว่าง 1,823 บาท และ 2,970 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามลำดับ**

ตารางที่ 38 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายได้ ปี 2541

ระดับรายได้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม	ร้อยละ	อุดรธานี		กำแพงเพชร		รวม	ร้อยละ
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
1,000 หรือต่ำกว่า	5	1.18	3	2.86	1	0.90	4	1.85	-	-	1	0.97	1	0.48
1,001 - 3,000	11	2.59	3	2.86	5	4.50	8	3.70	2	1.90	1	0.97	3	1.44
3,001 - 5,000	22	5.19	8	7.62	9	8.11	17	7.87	3	2.86	2	1.94	5	2.40
5,001 - 10,000	54	12.74	20	19.05	16	14.41	36	16.67	14	13.33	4	3.88	18	8.65
10,001 - 20,000	97	22.88	26	24.76	23	20.72	49	22.69	29	27.62	19	18.45	48	23.08
20,001 - 30,000	94	22.17	16	15.24	30	27.03	46	21.30	29	27.62	19	18.45	48	23.08
30,001 - 40,000	56	13.21	13	12.38	13	11.71	26	12.04	8	7.62	22	21.36	30	14.42
40,001 - 50,000	31	7.31	9	8.57	3	2.70	12	5.56	10	9.52	9	8.74	19	9.13
50,001 - 75,000	39	9.20	5	4.76	8	7.21	13	6.02	9	8.57	17	16.50	26	12.50
75,001 - 100,000	8	1.89	1	0.95	2	1.80	3	1.39	-	-	5	4.85	5	2.40
มากกว่า 100,000 ขึ้นไป	7	1.65	1	0.95	1	0.90	2	0.93	1	0.95	4	3.88	5	2.40
รวมทั้งหมด	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 39 รายงานรายจ่ายได้เงินสดทั้งหมด และรายได้สุทธิถึงเงินสดเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามหมวดของรายได้ ปี 2541

หมวดรายจ่าย	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เฉลี่ยใหม่	พะเยา	รวม	สุพรรณบุรี	กำแพงเพชร	รวม
1. รายจ่ายในการเกษตร	3,376.42	13.55	1,662.49	1,640.06	1,650.96	2,089.58	8,306.66	5,168.23
1.1 ค่าวัสดุการเกษตรอื่น ๆ	695.21	2.79	394.38	609.68	505.02	183.77	1,615.45	892.73
1.2 ค่าจ้างแรงงานสัตว์/เครื่องจักร	596.14	2.39	229.14	356.80	294.75	401.43	1,426.70	909.13
1.3 ค่าจ้างแรงงานคน	592.29	2.38	282.19	273.87	277.92	251.27	1,599.22	918.76
1.4 ค่าดอกเบี้ย	426.62	1.71	259.05	130.69	193.09	290.92	1,054.69	669.13
1.5 ค่าอาหารสัตว์ ค่าผสมพันธุ์	380.67	1.53	65.11	81.17	73.37	623.81	777.26	699.80
1.6 ค่าอุปกรณ์และการดูแลรักษา	307.33	1.23	74.33	26.80	49.91	79.71	1,079.22	574.66
1.7 ค่าพันธุ์พืช	189.21	0.76	181.58	64.39	121.36	155.18	366.21	259.68
1.8 ค่าภาษีและค่าเช่าที่ดิน	188.45	0.76	176.70	96.66	135.56	101.58	387.90	243.37
1.9 ค่าขนส่งเมล็ด	0.47	0.00	-	-	-	1.90	-	0.96
2. รายจ่ายในการครองชีพ	21,540.83	86.45	22,848.73	19,172.65	20,959.63	19,440.32	24,900.93	22,144.38
2.1 ค่าอาหาร	12,198.96	48.96	14,201.04	10,303.64	12,198.21	11,832.94	12,573.64	12,199.73
2.1.1 ค่าอาหาร	8,098.21	32.50	8,445.62	6,841.59	7,621.32	7,746.25	9,457.06	8,593.43
2.1.2 ค่าข้าวสาร	4,100.75	16.46	5,755.42	3,462.05	4,576.88	4,086.70	3,116.58	3,606.30
2.2 ค่าใช้จ่ายในการศึกษา	1,470.71	5.90	1,471.68	1,416.78	1,443.47	1,156.97	1,847.68	1,499.00
2.3 ค่าน้ำ ไฟ อื่น ๆ	1,031.79	4.14	908.78	911.46	910.16	980.01	1,339.67	1,158.11
2.4 ค่าใช้จ่ายตามประเพณี	940.01	3.77	820.45	1,515.75	1,177.75	559.19	829.66	693.13
2.5 ค่ามั่งงักฟอก ฝู อื่น ๆ	922.30	3.70	736.16	1,032.40	888.39	843.88	1,073.35	957.51

ตารางที่ 39 (ต่อ)

หมวดรายจ่าย	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่	พะเยา	รวม	สุโขทัย	กำแพงเพชร	รวม
2.7 ค่าสุรา บุหรี่ นมกพลู เสี่ยงโชค	662.68	2.66	974.93	525.09	743.76	440.89	718.73	578.47
2.8 ค่ารักษาพยาบาล	625.31	2.51	571.17	686.22	630.29	444.20	799.50	620.14
2.9 ค่าก่อสร้างและซ่อมแซมที่อยู่	521.82	2.09	176.31	474.95	329.78	200.00	1,252.62	721.25
2.10 ค่าซ่อมแซมเครื่องใช้ต่าง ๆ	508.75	2.04	455.81	403.87	429.12	704.95	475.73	591.44
2.11 ค่าอาหาร พาหนะเมื่อไปนอกบ้าน	463.55	1.86	445.14	212.67	325.68	461.61	754.66	606.73
2.12 ค่าเครื่องแต่งกาย	410.42	1.65	344.19	362.45	353.57	362.29	578.72	469.46
2.13 ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล	403.35	1.62	354.27	361.14	357.80	308.56	595.50	450.65
2.13.1 ค่าเครื่องสำอาง	202.45	0.81	184.65	157.75	170.82	147.69	324.58	235.28
2.13.1 ค่าเสริมสวย ตัดผม	200.90	0.81	169.62	203.39	186.97	160.88	270.92	215.37
2.14 ค่าดอกเบี้ย ให้นำ	304.39	1.22	283.05	252.97	267.59	350.10	334.95	342.60
2.15 ค่าเช่าที่อยู่อาศัย	38.44	0.15	2.86	9.01	6.02	137.14	5.83	72.12
2.16 ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ	13.21	0.05	-	-	-	53.33	-	26.92
2.17 ค่าน้ำดื่ม	8.27	0.03	17.60	10.45	13.93	-	4.85	2.40
2.18 ค่าบันเทิงเริงรมย์	4.29	0.02	1.90	2.70	2.31	0.95	11.84	6.35
รวมรายจ่ายทั้งหมด	24,917.24	100.00	24,511.22	20,812.71	22,610.60	21,528.90	33,207.59	27,312.61
รายได้เงินอุดหนุนทั้งหมด	25,049.49		20,612.43	20,524.99	20,567.50	23,352.83	36,178.25	29,703.89
รายได้สุทธิเงินอุดหนุนครัวเรือน	132.25		- 3,898.78	- 287.72	- 2,043.10	1,822.93	2,970.68	2,391.28

หมายเหตุ : รายได้เงินอุดหนุนทั้งหมดเป็นการรวมรายได้เงินสดของครัวเรือนใน 4 หมวดรายได้แรกกับรายได้รวมของครัวเรือนจากหมวดที่ 6 (รายได้จากการสงเคราะห์) ในตารางที่ 35

ตารางที่ 40 ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายจ่ายของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวน และ Duncan Multiple Range Test (DMRT)

หมวดรายจ่ายเฉลี่ย	จังหวัด				ภาคเหนือ	
	เชียงใหม่	พะเยา	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	ตอนบน	ตอนล่าง
รายจ่ายรวมทั้งหมด	b	b	b	a	b	a
รายจ่ายในการเกษตร	b	b	b	a	b	a
รายจ่ายในการครองชีพ	ab	b	b	a	a	a
รายจ่ายค่าอาหาร	a	b	b	ab	a	a
รายจ่ายในการศึกษา	a	a	a	a	a	a
รายจ่ายใช้หนี้การเกษตร	a	a	a	a	a	a
รายได้สุทธิของครัวเรือน	b	a	a	a	b	a

หมายเหตุ : ตัวอักษรเดียวกันในแถวเดียวกันแสดงว่าค่าเฉลี่ยเท่ากันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($\alpha \leq 0.05$)

ที่น่าสนใจ และน่าสังเกตคือมากกว่าร้อยละ 45 ของครัวเรือนตัวอย่างรวมมีรายได้สุทธิติดลบ สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้สุทธิติดลบของภาคและจังหวัดในภาคเหนือตอนบนอยู่ในระดับมากกว่าร้อยละ 50 เปรียบเทียบกับประมาณร้อยละ 40 ของภาคและจังหวัดในภาคเหนือตอนล่าง (ตารางที่ 42) เป็นที่น่าสังเกตว่าสัดส่วนของครัวเรือนที่มีรายได้สุทธิติดลบมากกว่า 50,000 บาทต่อปีขึ้นไปของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรมีค่าใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 16 และ 17 ตามลำดับ) ส่วนในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์มีค่าเท่ากับร้อยละ 30 และ 24 ตามลำดับ ตามข้อเท็จจริงปรากฏว่า พื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ที่ถูกคัดเลือกเป็นตัวอย่างของการศึกษามีลักษณะเป็นป่าเขาที่สูงและมักอยู่ในเขตได้รับอิทธิพลจากการสร้างเขื่อนซึ่งทำให้ประชากรต้องย้ายถิ่นจากเดิมในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าไปอยู่ในท้องที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าหรือแร้นแค้นมากกว่า ในขณะที่พื้นที่ตัวอย่างของจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรมีความเป็นพื้นที่ราบมากกว่า ดังนั้นหากสรุปได้ว่าครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษานี้เป็นครัวเรือนยากจนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่แล้ว ความยากจนจึงน่าจะสัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์หรือศักยภาพของพื้นที่โดยตรง นอกจากนี้ ยังสามารถยืนยันได้จากการอพยพย้ายประชากรออกจากถิ่นเดิมที่พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าไปยังถิ่นใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าหรือพื้นที่แห้งแล้งมากกว่า ซึ่งนับเป็นสาเหตุหรือมีส่วนซ้ำเติมความยากจนของประชากรให้หนักหนาสาหัสยิ่งขึ้น

การศึกษาทางด้านภาวะหนี้สินของครัวเรือนตัวอย่างโดยรวมพบว่า ประมาณร้อยละ 53 ของครัวเรือนตัวอย่างมีหนี้สินติดค้าง ณ วันสำรวจ และในทุกจังหวัดที่ศึกษายกเว้นจังหวัดเชียงใหม่จะมีครัวเรือนที่มีหนี้สินติดค้าง ณ วันสำรวจมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีหนี้สิน (ตารางที่ 43) เมื่อแยกพิจารณาตามแหล่งเงินกู้จะพบว่าในภาพรวมแล้ว ครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นหนี้มีหนี้ติดค้างกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. มากที่สุดรองลงไปเป็นสหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้านต่างๆ (ได้แก่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ หรือกลุ่มแม่บ้าน) เพื่อนบ้าน ญาติ และพ่อค้า ตามลำดับ เพียงไม่ถึงร้อยละ 4 ของครัวเรือนทั้ง

หมดที่มีหนี้สินแก่โครงการ กข.คจ. (ตารางที่ 44) แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดตามภาคและจังหวัดจะพบว่า สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างของภาคเหนือตอนล่างจะมีหนี้สินติดค้างกับ ธ.ก.ส. จะสูงกว่าภาคเหนือตอนบน ในขณะที่ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีหนี้สินติดค้างกับสหกรณ์การเกษตร กองทุนในหมู่บ้านต่างๆ และเพื่อนบ้านในสัดส่วนที่สูงกว่าภาคเหนือตอนล่างเป็นเครื่องแสดงว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนมีแนวโน้มที่จะพึ่งพิงแหล่งเงินทุนนอกสถาบันการเงินมากกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่าง และเป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนตัวอย่างในทุกจังหวัดทั้งตอนบนและตอนล่างของภาคจำนวนมากมีภาระหนี้สินต่อญาติ เพื่อนบ้าน กองทุนในหมู่บ้านต่างๆ และพ่อค้า แสดงว่าแหล่งเงินทุนนอกสถาบันการเงินยังคงมีความสำคัญต่อกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษา

แม้ว่าการพิจารณาจากจำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้จะชี้ให้เห็นว่าครัวเรือนตัวอย่างยังคงพึ่งพิงแหล่งเงินทุนนอกสถาบันการเงินอยู่สูงพอสมควร แต่เมื่อพิจารณาด้านปริมาณหนี้สินติดค้างเฉลี่ยจำแนกตามแหล่งเงินกู้แล้วกลับพบว่าครัวเรือนตัวอย่างที่มีหนี้สินเฉลี่ย 10,971 บาท/ครัวเรือนนั้น ร้อยละ 78 ของหนี้สินเฉลี่ยเป็นหนี้สินแก่ ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตร หนี้สินต่อญาติ เพื่อนบ้าน กองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน และพ่อค้า รวมกันคิดเป็นร้อยละ 14 ของปริมาณหนี้สินเฉลี่ยเท่านั้น (ตารางที่ 45) ค่าเฉลี่ยหนี้สินต่อครอบครัวของครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างมีค่าเท่ากับ 9,734 บาท และ 12,225 บาท ตามลำดับ แม้ว่าค่าเฉลี่ยหนี้สินในภาคเหนือตอนล่างจะมีแนวโน้มสูงกว่าภาคเหนือตอนบนแต่ก็ยังไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับในระดับจังหวัดมีเพียงค่าเฉลี่ยหนี้สินต่อครัวเรือนของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรที่มีค่าสูงถึง 15,748 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งก็ไม่แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ (ซึ่งมีค่าระหว่าง 8,829 – 10,515 บาท/ครัวเรือน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเช่นกัน

ร้อยละ 45 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดรายงานว่าได้กู้ยืมเงินในปี 2541 มีเพียงจังหวัดพะเยาเท่านั้นที่มีสัดส่วนของครัวเรือนที่กู้ยืมเงินมากกว่าผู้ไม่กู้ยืม (ตารางที่ 46) ร้อยละ 11 และ 5 ของครัวเรือนทั้งหมดได้กู้ยืมจาก ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรตามลำดับ การกู้ยืมจากเพื่อนบ้าน ญาติ พ่อค้าในหมู่บ้าน ร้านค้า นายทุนในและนอกหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน (ร้อยละ 23.8) และกองทุนต่างๆ (ร้อยละ 13) มีสัดส่วนรวมกันสูงถึงร้อยละ 37 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด (ตารางที่ 47) **โครงการ กข.คจ. ยังคงให้เงินกู้แก่ครัวเรือนตัวอย่างได้เพียงร้อยละ 4 เท่ากับภาระหนี้สิน** และเมื่อพิจารณาในระดับจังหวัดและภาคตลอดจนปริมาณเงินกู้เฉลี่ยต่อครัวเรือน (ตารางที่ 48) ก็พบว่า ลักษณะของการกู้ยืมและปริมาณหนี้สินเฉลี่ยยังคงเป็นเช่นเดียวกับลักษณะการเป็นหนี้สินดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนที่ยังคงติดค้างหนี้สินส่วนใหญ่เป็นรายการหนี้สินที่กู้ยืมในปี 2541 เป็นสำคัญนั่นเอง ซึ่งจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนตัวอย่างที่มีหนี้สินและการกู้ยืมเงินในปี 2541 ก็พบว่ามีความสัมพันธ์กันจริง (ตารางที่ 49)

ตารางที่ 42 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายได้สุทธิ ปี 2541

ระดับรายได้สุทธิ	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน										ภาคเหนือตอนล่าง					
			เชียงใหม่		พะเยา		รวม		สุโขทัย		กำแพงเพชร		รวม		จำนวน		ร้อยละ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
คิดตั้งแต่ 50,000 ขึ้นไป	93	21.93	32	30.48	18	16.22	50	23.15	25	23.81	18	17.48	43	20.67				
คิดลบ 2,000 - 4,999	50	11.79	11	10.48	20	18.02	31	14.35	8	7.62	11	10.68	19	9.13				
0 - คิดลบ 1,999	57	13.44	14	13.33	20	18.02	34	15.74	10	9.52	13	12.62	23	11.06				
1 - 500	28	6.60	12	11.43	1	0.90	13	6.02	8	7.62	7	6.80	15	7.21				
501 - 1,000	23	5.42	9	8.57	5	4.50	14	6.48	6	5.71	3	2.91	9	4.33				
1,001 - 2,000	27	6.37	3	2.86	13	11.71	16	7.41	5	4.76	6	5.83	11	5.29				
2,001 - 3,000	23	5.42	5	4.76	10	9.01	15	6.94	4	3.81	4	3.88	8	3.85				
3,001 - 4,000	26	6.13	6	5.71	7	6.31	13	6.02	10	9.52	3	2.91	13	6.25				
4,001 - 5,000	9	2.12	-	-	3	2.70	3	1.39	2	1.90	4	3.88	6	2.88				
5,001 - 10,000	38	8.96	6	5.71	5	4.50	11	5.09	10	9.52	17	16.50	27	12.98				
10,001 - 20,000	33	7.78	5	4.76	7	6.31	12	5.56	11	10.48	10	9.71	21	10.10				
20,001 - 30,000	8	1.89	1	0.95	1	0.90	2	0.93	3	2.86	3	2.91	6	2.88				
30,001 - 50,000	7	1.65	1	0.95	1	0.90	2	0.93	2	1.90	3	2.91	5	2.40				
50,001 - 100,000	2	0.47	-	-	-	-	-	-	1	0.95	1	0.97	2	0.96				
รวมทั้งหมด	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00				

ตารางที่ 43 จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่มีหนี้สินติดค้าง ณ วันที่สำรวจ ปี 2541

การเป็นหนี้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน										ภาคเหนือตอนล่าง					
			เชียงใหม่		พะเยา		รวม		สุโขทัย		กำแพงเพชร		รวม		จำนวน		ร้อยละ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เป็นหนี้	200	47.17	56	53.33	45	40.54	101	46.76	49	46.67	50	48.54	99	47.60				
เป็นหนี้	224	52.83	49	46.67	66	59.46	115	53.24	56	53.33	53	51.46	109	52.40				
รวม	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00				

ตารางที่ 44 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่เป็นหนี้ ณ วันสำรวจ จำแนกตามแหล่งเงินทุน ปี 2541

แหล่งเงินทุน	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม		อุดรธานี		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ไบรระบบ	127	29.95	30	28.57	38	34.23	68	31.48	36	34.29	23	22.33	59	28.37
1.1 ไร่.ส.	80	18.87	18	17.14	17	15.32	35	16.20	23	21.90	22	21.34	45	21.63
1.2 สหกรณ์การเกษตร	43	10.14	11	10.48	19	17.12	30	13.89	12	11.43	1	0.97	13	6.25
1.3 ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ	4	0.94	1	0.95	2	1.80	3	1.39	1	0.95	-	-	1	0.48
2. บอกระบบ	163	38.44	34	32.38	52	46.85	81	37.50	38	36.49	44	42.72	82	39.42
2.1 บุคคล	106	25.00	30	28.57	28	25.23	53	24.54	29	27.92	24	23.30	53	25.48
2.1.1 เพื่อนบ้าน	32	7.55	5	4.76	14	12.61	19	8.80	8	7.62	5	4.85	13	6.25
2.1.2 พ่อค้า	29	6.84	10	9.52	4	3.60	14	6.48	10	9.52	5	4.85	15	7.21
2.1.3 ญาติ	29	6.84	5	4.76	6	5.41	11	5.09	5	4.76	13	12.62	18	8.65
2.1.4 ร้านค้า	10	2.36	4	3.81	4	3.60	8	3.70	1	0.95	1	0.97	2	0.96
2.1.5 โรงพยาบาล	6	1.42	1	0.95	-	-	1	0.46	5	4.76	-	-	5	2.40
2.2 โครงการและกองทุนต่าง ๆ	57	13.44	4	3.81	24	21.62	28	12.96	9	8.57	20	19.42	29	13.94
2.2.1 กองทุนต่าง ๆ ของหมู่บ้าน	33	7.78	4	3.81	16	14.41	20	9.26	3	2.86	10	9.71	13	6.25
2.2.2 โครงการ กษ.คจ.	15	3.54	-	-	6	5.41	6	2.78	2	1.90	7	6.80	9	4.33
2.2.3 กองทุนเงินกู้เพื่อการศึกษา	7	1.65	-	-	1	0.90	1	0.46	3	2.86	3	2.91	6	2.88
2.2.4 ศูนย์ CCF (องค์กรเอกชน)	2	0.47	-	-	1	0.90	1	0.46	1	0.95	-	-	1	0.48
รวม	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 47 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่กู้เงิน จำแนกตามแหล่งเงินกู้เฉพาะปี 2541

แหล่งเงินกู้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม		อุดรธานี		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ในระบบ	73	17.22	22	20.95	14	12.61	36	16.67	23	21.90	14	13.59	37	17.79
1.1 ธ.ก.ส.	48	11.32	16	15.24	5	4.50	21	9.92	14	13.33	13	12.62	27	12.98
1.2 สหกรณ์การเกษตร	22	5.19	5	4.76	7	6.31	12	5.56	9	8.57	1	0.97	10	4.81
1.3 สหกรณ์ร้านค้า	2	0.47	1	0.95	1	0.90	2	0.93	-	-	-	-	-	-
1.4 ธนาคารพาณิชย์	1	0.24	-	-	1	0.90	1	0.46	-	-	-	-	-	-
2. นอกกรอบ	156	36.79	23	21.91	59	53.16	79	36.58	40	38.10	37	35.92	77	37.02
2.1 บุคคล	101	23.82	20	19.05	29	26.13	49	22.69	28	26.67	24	23.30	52	25.00
2.1.1 เพื่อนบ้าน	32	7.55	9	8.57	9	8.11	18	8.33	7	6.67	7	6.80	14	6.73
2.1.2ญาติ	29	6.84	5	4.76	10	9.01	15	6.94	6	5.71	8	7.77	14	6.73
2.1.3 พ่อค้าในหมู่บ้าน	16	3.77	4	3.81	2	1.80	6	2.78	10	9.52	-	-	10	4.81
2.1.4ร้านค้า	13	3.07	-	-	5	4.50	5	2.31	3	2.86	5	4.85	8	3.85
2.1.5 นายทุนในหมู่บ้าน	6	1.42	2	1.90	1	0.90	3	1.39	1	0.95	2	1.94	3	1.44
2.1.6 ผู้นำหมู่บ้าน	4	0.94	-	-	2	1.80	2	0.93	1	0.95	1	0.97	2	0.96
2.1.7 นายทุนนอกหมู่บ้าน	1	0.24	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.97	1	0.48
2.2 โครงการและกองทุนต่าง ๆ	55	12.97	3	2.86	30	27.03	30	13.89	12	11.43	13	12.62	25	12.02
2.2.1 กองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน	34	8.02	3	2.86	19	17.12	22	9.18	2	1.90	10	9.71	12	5.77
2.2.2 โครงการ กข. ศจ.	17	4.01	-	-	6	5.41	6	2.50	9	8.57	2	1.94	11	5.29
2.2.3 กองทุนเงินกู้เพื่อการศึกษา	3	0.71	-	-	1	0.90	1	0.42	1	0.95	1	0.97	2	0.96
2.2.4 ศูนย์ CCS (องค์กรเอกชน)	1	0.24	-	-	1	0.90	1	0.42	-	-	-	-	-	-
3. ไม่ระบุ	5	1.18	-	-	3	20.7	3	1.39	-	-	3	2.91	2	0.96
รวมครัวเรือนทั้งหมด	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 48 ปริมาณเงินกู้เฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ปี 2541

แหล่งเงินกู้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เงินใหม่	พะเยา	รวม	สุครีดีดี	กำแพงเพชร	รวม
1. ในระบบ								
1.1 ธ.ก.ส.	2,705.90	46.41	5,438.10	466.67	2,883.33	2,580.95	2,461.17	2,521.63
1.2 สหกรณ์การเกษตร	1,030.66	17.68	523.81	1,153.15	847.22	2,304.76	116.50	1,221.15
1.3 ธนาคารพาณิชย์	77.83	1.33	-	297.30	152.78	-	-	-
1.4 สหกรณ์ร้านค้า	49.53	0.85	76.19	117.12	97.22	-	-	-
2. นอก ระบบ								
2.1 บุคคล								
2.1.1ญาติ	504.60	8.65	135.71	836.94	496.06	221.90	810.68	513.46
2.1.2 เพื่อนบ้าน	439.03	7.53	787.14	211.71	491.44	480.95	286.41	384.62
2.1.3 นายทุนในหมู่บ้าน	69.58	1.19	61.90	90.09	76.39	95.24	29.13	62.50
2.1.4 ผู้นำหมู่บ้าน	41.98	0.72	-	16.22	8.33	123.81	29.13	76.92
2.1.5 ร้านค้า/บริษัท	38.42	0.66	-	29.77	15.30	73.90	50.75	62.44
2.1.6 พ่อค้าในหมู่บ้าน	27.29	0.47	33.33	5.41	18.98	71.14	-	35.91
2.1.7 นายทุนนอกหมู่บ้าน	10.61	0.18	-	-	-	-	43.69	21.63
2.2 โครงการและกองทุนต่าง ๆ								
2.2.1 กองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน	393.30	6.75	52.38	506.85	285.93	285.71	728.16	504.81
2.2.2 โครงการ กข. คจ.	324.29	5.56	-	261.26	134.26	909.52	126.21	521.63
2.2.3 กองทุนเงินกู้เพื่อการศึกษา	67.92	1.16	-	97.30	50.00	57.14	116.50	86.54
2.2.4 ศูนย์ CCS (องค์กรเอกชน)	9.43	0.16	-	36.04	18.52	-	-	-
3. ไม่ระบุ	40.57	0.70	-	85.59	43.98	-	74.76	37.02
รวม	5,830.95	100.00	7,108.57	4,211.40	5,619.75	7,205.05	4,873.08	6,050.27

ตารางที่ 49 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือจำแนกตามการกู้เงิน และการหนี้สิน ณ วันสำรวจ ปี 2541

ภาระหนี้สิน ณ วันสำรวจ	การกู้เงินปี 2541		รวม	
	ไม่กู้	กู้		
ไม่มีหนี้	148 (74.00)	52 (26.00)	200 (100.00)	(47.17)
มีหนี้	85 (37.95)	139 (62.05)	224 (100.00)	(52.83)
รวม	233 (54.95)	191 (54.05)	424 (100.00)	(100.00)

หมายเหตุ : เมื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ด้วยค่าไค์สแควร์พบว่ามีความสัมพันธ์ที่ระดับนัยสำคัญต่ำกว่า 1 เปอร์เซนต์

4.3.2.4 การมีโอกาสดำรงเงินและการใช้บริการโรงรับจำนำ

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับรายได้สุทธิของครัวเรือนยากจนที่อ้างแล้ว ได้พบว่า ประมาณร้อยละ 55 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดมีรายได้สูงกว่าค่าใช้จ่าย แต่ก็พบว่าเพียงประมาณร้อยละ 16 ของครัวเรือนทั้งหมดมีโอกาสในการเก็บเงินออมทั้งในรูปการฝากเงินสดหรือซื้อทรัพย์สิน เช่น สร้อยทอง และแหวนทอง เป็นต้น สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่มีโอกาสเก็บออมในปี 2541 ของภาคเหนือตอนล่างจะมีมากกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชร (ตารางที่ 50) นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาทางด้านปริมาณเงินเก็บออมเฉลี่ยต่อครัวเรือนก็ยังพบว่าครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าเฉลี่ยมูลค่าการออมสูงที่สุดถึง 711 บาทต่อครัวเรือน ในขณะที่จังหวัดอื่นมีค่าเฉลี่ยมูลค่าการออมระหว่าง 196 – 302 บาทต่อครัวเรือน แต่เมื่อคิดค่าเฉลี่ยเฉพาะครัวเรือนที่เก็บออมจะพบว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่มีค่าเฉลี่ยมูลค่าการเก็บออมสูงสุดที่ 3,530 บาทต่อครอบครัว (ตารางที่ 51)

ในทำนองเดียวกับการเก็บออม แม้ว่าจะมีครัวเรือนตัวอย่างจำนวนถึงร้อยละ 45 ที่มีรายได้สุทธิติดลบ (ตารางที่ 42) แต่มีเพียง 13 ครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 3 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดเคยใช้บริการโรงรับจำนำ และในจำนวนผู้เคยใช้บริการโรงรับจำนำ มีผู้ไม่สามารถไถ่ถอนทรัพย์สินจำนำได้มากกว่าผู้สามารถไถ่ถอนได้ทุกครั้งเพียงเล็กน้อย (ตารางที่ 52) การที่มีจำนวนครัวเรือนตัวอย่างใช้บริการโรงรับจำนำน้อยมาก เนื่องจากโรงรับจำนำในเขตชนบทมีอยู่น้อย และครัวเรือนที่ยากจนส่วนใหญ่มักขาดทรัพย์สินที่จะใช้จำนำได้ ดังนั้น หากครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่หรือทั้งหมดที่ศึกษาเป็นครัวเรือนที่ยากจนแล้ว การใช้บริการโรงรับจำนำจึงไม่ใช่ตัวแปรสำคัญที่ชี้ถึงความยากจนได้

ตารางที่ 50 จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการมีโอกาสฝากเงินในลักษณะต่างๆ ปี 2541

การฝากเงิน ชื่อทรัพย์สิน	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม		อุดรศักดิ์		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีโอกาส	355	83.73	96	91.43	94	84.69	190	87.96	94	89.52	71	68.93	165	79.33
ฝากเป็นเงินสด	62	14.62	9	8.57	14	12.61	23	10.65	9	8.57	30	29.13	39	18.75
ชื่อทรัพย์สิน	5	1.18	-	-	3	2.70	3	1.39	1	0.95	1	0.97	2	0.96
เงินสด และทรัพย์สิน	2	0.47	-	-	-	-	-	-	1	0.95	1	0.97	2	0.96
รวม	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 51 ปริมาณเงินฝากเฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการมีโอกาสฝากเงินในลักษณะต่าง ๆ ปี 2541

การเก็บออม	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน				ภาคเหนือตอนล่าง			
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่	พะเยา	รวม	อุดรศักดิ์	กำแพงเพชร	รวม		
ฝากเป็นเงินสด	342.24	95.27	302.57	195.86	247.73	179.33	706.50	440.38		
ชื่อทรัพย์สิน	11.79	3.28	-	-	-	47.62	-	24.04		
เงินสด และทรัพย์สิน	5.20	1.45	-	-	-	16.24	4.85	10.60		
รวม	359.23	100.00	302.57	195.86	247.73	243.19	711.36	475.02		
เฉลี่ยต่อครัวเรือนที่ออม	2,207.44		3,529.98	1,278.85	2,058.06	2,321.36	2,289.69	2,297.77		

ตารางที่ 52 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่เคยและไม่เคยใช้บริการโรงรับจำนำ จำแนกตามความสามารถในการเอื้อยคืน ปี 2541

ความสามารถในการเอื้อยคืน	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม		อุดรดิตถ์		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ได้เอื้อยคืนไม่ได้ 1 ครั้ง	6	46.15	1	0.95	2	1.80	3	1.39	0	0.00	3	2.91	3	1.44
ได้เอื้อยคืนไม่ได้ 2 ครั้ง	1	7.69	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.97	1	0.48
ได้เอื้อยคืนได้ทุกครั้ง	6	46.15	1	0.95	3	2.70	4	1.85	0	0.00	2	1.94	2	0.96
รวม	13	100.00	2	1.90	5	4.50	7	3.24	0	0.00	6	5.83	6	2.88
จำนวนครัวเรือนทั้งหมด	424	3.07	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	0.00	103	100.00	208	100.00

4.3.3 โอกาสในการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพและการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน เนื่องจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปัจจุบัน

4.3.3.1 โอกาสที่ครัวเรือนและประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือได้รับ

นอกจากสภาพเศรษฐกิจของประชากรยากจนในด้านอาชีพ รายได้ รายจ่ายและภาวะหนี้สิน ที่ได้วิเคราะห์ให้เห็นในภาพรวมแล้ว บทนี้จะได้ศึกษาและวิเคราะห์ว่าคนยากจนในภาคเหนือเหล่านี้มีโอกาสมากน้อยเพียงใดที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านการฝึกฝนทักษะงานอาชีพที่ทำอยู่หรือที่สนใจจะทำ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ และที่จะขาดเสียไม่ได้คือโอกาสที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านรักษาพยาบาลยามเจ็บไข้ได้ป่วย มิฉะนั้นจะก่อให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต เพราะนอกจากจะเงินด้านค่ารักษาพยาบาลแล้ว การสูญเสียเวลาที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ย่อมเป็นทุกขุขันธ์ของคนยากจน

(1) ความต้องการในการประกอบอาชีพถ้ามีโอกาสเลือกได้

ผลการศึกษาพบว่า ความต้องการที่หัวหน้าครัวเรือนต้องการจะทำมากที่สุดถ้าสามารถจะเลือกได้ตามลำดับ คือ ประชากรตัวอย่างเกินครึ่ง หรือร้อยละ 55.9 ยืนยันว่าถ้ามีโอกาสต้องการที่จะทำอาชีพหลักทางการเกษตร โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนล่างจะมีครัวเรือนถึงร้อยละ 61.1 ที่ต้องการทำการเกษตรซึ่งมากกว่าภาคเหนือตอนบนที่มีครัวเรือนต้องการทำการเกษตรเพียงร้อยละ 50.9 เท่านั้น โดยเฉพาะจังหวัดอุดรดิตถ์จะมีครัวเรือนจำนวนมากที่สุดถึงร้อยละ 66.7 ที่ต้องการทำการเกษตร และน้อยที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่เพียงร้อยละ 48.6 เท่านั้น สำหรับจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรจะมีครัวเรือนที่สนใจต้องการทำการเกษตรค่อนข้างใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ 54 (ร้อยละ 53.2 และ 55.3 ตามลำดับ)

การเกษตรที่ครัวเรือนต้องการทำมากที่สุดก็คือ การปลูกพืชต่างๆ โดยเฉพาะพืชข้าว (ร้อยละ 32.5 ของผู้ที่ต้องการทำการเกษตร หรือร้อยละ 25.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 38.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทั้งนี้เหตุผลหลักที่ครัวเรือนตัวอย่างต้องการปลูกข้าว คือ จะได้ไม่ต้องซื้อข้าวกินและได้ขายผลผลิตด้วย (ร้อยละ 57.1 ของผู้ที่ต้องการปลูกข้าว หรือร้อยละ 67.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 51 ในภาคเหนือตอนล่าง) เพราะหากซื้อกินจะเป็นรายจ่ายจำนวนมากที่ครัวเรือนจะต้องจ่ายไป ประกอบกับมีที่เป็นของตนเองอยู่แล้ว

สำหรับอาชีพนอกเกษตรนั้นจะพบว่าครัวเรือนและประชากรต้องการทำการค้าขายมากที่สุดถึงร้อยละ 11.1 ของครัวเรือนทั้งหมดเท่ากันทั้งภาค โดยมีครัวเรือนถึง 1 ใน 3 ของครัวเรือนที่ต้องการทำการค้าขายให้เหตุผลว่าเป็นงานสบายและมีรายได้ดี (ร้อยละ 72.3 ของครัวเรือนที่ต้องการทำการค้าขาย หรือร้อยละ 87.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 56.5 ในภาคเหนือตอนล่าง)

อย่างไรก็ตามจะพบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนหนึ่งจะตอบว่าไม่ต้องการทำอะไรเลยถึงร้อยละ 6.4 โดยเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนถึงร้อยละ 6.9 เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่จะมีสูงถึงร้อยละ 9.5 ในขณะที่จังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 4.5 ของครัวเรือนทั้งหมด และในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 5.8

ซึ่งก็จะใกล้เคียงกันทั้งจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชร เหตุผลสำคัญที่ครัวเรือนเหล่านี้ตอบว่าไม่ทำอะไรเลย เพราะว่าแก่มาแล้วไม่รู้ว่าจะทำอะไรดีขอยุ่ไปเช่นนี้ดีกว่า (ร้อยละ 70.4 ของครัวเรือนที่ตอบ หรือร้อยละ 66.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(2) โอกาสในการเพิ่มพูนทักษะงานอาชีพ

การได้รับการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพนั้นจะเป็นตัวช่วยอย่างหนึ่งในอันที่จะทำให้ครัวเรือนยากจนนั้นมีทักษะในงานอาชีพที่ดีขึ้น ซึ่งอาจก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานอาชีพที่ตนเองทำอยู่และก่อให้เกิดรายได้เพิ่มมากขึ้นหรืออาจเป็นรายได้เสริมให้กับครัวเรือนในงานที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพหลัก

อย่างไรก็ตามเมื่อดูในด้านการฝึกฝนอาชีพหรือเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพต่างๆ ของครัวเรือนที่ทำการศึกษานั้นจะพบว่า ครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมนั้นจะมีเพียงร้อยละ 12.5 ของครัวเรือนทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 14.4) โดยจังหวัดกำแพงเพชรมีถึงร้อยละ 15.5 จังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 13.3 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และพะเยาจะมีร้อยละเท่าๆ กันคือประมาณร้อยละ 10

ทั้งนี้ครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมส่วนใหญ่จะเคยอบรมเพียง 1 หลักสูตร คิดเป็นร้อยละ 10.8 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยภาคเหนือตอนบนจะมีเพียงร้อยละ 8.8 ของครัวเรือนทั้งหมด ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างจะมีครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมจำนวน 1 หลักสูตร ร้อยละ 12.9 และทั้งจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชรจะมีจำนวนครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมในจำนวนที่ใกล้เคียงกันคือร้อยละ 12.4 และ 13.6 ตามลำดับ สำหรับจังหวัดเชียงใหม่มีร้อยละ 9.5 ซึ่งใกล้เคียงกับจังหวัดพะเยาคือร้อยละ 8.1

ทักษะอาชีพที่ครัวเรือนเคยได้รับการอบรมนั้น พบว่าทักษะในการเกษตรจะมีครัวเรือนเพียงร้อยละ 39.6 ของครัวเรือนที่เคยรับการอบรม (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 56.5 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 26.7) โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ มีถึงร้อยละ 63.6 รองลงมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 50 และจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 42.9 มีเพียงจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นที่มีไม่ถึงร้อยละ 15 (ร้อยละ 12.5)

ทั้งนี้ทักษะในการเกษตรที่ได้รับการอบรมมากที่สุดคือ ระบบทำการเกษตรผสม (ร้อยละ 22.6 ของครัวเรือนที่เคยอบรม หรือร้อยละ 26.1 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 20 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทักษะในด้านการเกษตรที่ครัวเรือนได้รับการอบรมในอันดับรองลงมา คือ การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง (ร้อยละ 13.2 ของครัวเรือนที่เคยอบรม หรือร้อยละ 21.7 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 6.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทั้งนี้หน่วยงานที่ให้การอบรมทักษะในการเกษตรจะเป็นหน่วยงานของรัฐทั้งหมด และครัวเรือนที่เคยอบรมในด้านนี้มีความเห็นว่าทักษะที่ได้รับการอบรมนั้นมีประโยชน์สามารถนำไปใช้ได้จริงเพราะส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรอยู่แล้ว

สำหรับทักษะนอกการเกษตรนั้นจะพบว่ามีครัวเรือนส่วนใหญ่มากกว่า 2 ใน 3 หรือร้อยละ 69.8 ของครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรม (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 60.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 76.7) โดยเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร พบว่า มีครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรมทักษะนอกการเกษตรนี้เกือบทั้งหมดหรือสูงสุด ร้อยละ 93.8 รองลงมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 83.3 และจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 57.1 ในขณะที่

จังหวัดเชียงใหม่จะมีครัวเรือนมากกว่า 1 ใน 3 เพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่เคยได้รับการอบรมในส่วนนี้ (ร้อยละ 36.4)

ทักษะนอกการเกษตรที่ครัวเรือนได้รับการอบรมนั้นจะประกอบไปด้วย

(1) การตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 26.4)	(4) อาหาร / ขนม (ร้อยละ 11.3)
(2) จักสาน (ร้อยละ 15.1)	(5) งานถักทอ (ร้อยละ 9.4)
(3) ตัดผม / เสริมสวย (ร้อยละ 13.2)	(6) ผลิตภัณฑ์กระดาษสา (ร้อยละ 3.8)

จะเห็นว่าส่วนใหญ่ครัวเรือนจะได้รับการอบรมในเรื่องของการตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 26.4 ของครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรม หรือร้อยละ 30.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยาครัวเรือนมากกว่าครึ่งหนึ่งได้รับการอบรมในด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 58.3) และจังหวัดกำแพงเพชรมีร้อยละ 31.3 จังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 14.3 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่จะไม่มีครัวเรือนที่เคยรับการอบรมในด้านการตัดเย็บเสื้อผ้าเลย โดยจังหวัดเชียงใหม่จะได้รับการอบรมในด้านงานจักสานมากกว่า (ร้อยละ 18.2) ซึ่งงานด้านการจักสานนั้นถ้าดูโดยรวมจะเป็นงานที่มีครัวเรือนได้รับการอบรมเป็นอันดับรองลงมาจาก การตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 15.1 ของครัวเรือนที่เคยอบรม และร้อยละ 17.4 ในภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 13.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ซึ่งแต่ละจังหวัดนั้นจะมีจำนวนครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรมในจำนวนใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 18.2 ในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 16.7 ในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 14.3 ในจังหวัดอุดรดิตถ์ และร้อยละ 12.5 ในจังหวัดกำแพงเพชร)

ทั้งนี้ผู้ที่เคยเข้ารับการอบรมส่วนใหญ่จะเห็นตรงกันว่าการอบรมต่างๆ นั้นมีประโยชน์และสามารถนำไปใช้ได้ เพราะอาจนำไปซ่อมแซม หรือตัดเย็บเสื้อผ้าไว้ใช้เอง และหน่วยงานที่เข้ามาทำการอบรมให้ นั้นจะเป็นหน่วยงานของรัฐเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะในส่วนของการกระทรวงมหาดไทยที่มักจะจัดการอบรมในทักษะต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากเป็นหน้าที่ที่ต้องให้บริการสงเคราะห์แก่ผู้ด้อยโอกาสอยู่เสมอ

เมื่อดูโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่าส่วนใหญ่หลักสูตรที่จัดอบรมให้กับครัวเรือนยากจนนั้นจะเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวกับงานอาชีพนอกการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในด้านการเกษตรนั้นจะเป็นหลักสูตรในเรื่องระบบทำการเกษตรแบบผสม และการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ที่เหลือจะเป็นหลักสูตรในลักษณะของอาชีพเสริมทั้งหมด โดยผู้ที่จัดการอบรมในแต่ละหลักสูตรให้ส่วนใหญ่ก็คือภาครัฐที่เข้าไปจัดอบรมให้กับชาวบ้านนั่นเอง และครัวเรือนเองก็เห็นว่าหลักสูตรที่ให้การอบรมนั้นก็เป็นประโยชน์สามารถนำไปใช้ได้แต่ไม่ถึงกับเป็นการเพิ่มรายได้มากนัก เพราะจะเป็นการนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเป็นหลัก

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความต้องการของครัวเรือนถ้ามีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพ ซึ่งพบว่าครัวเรือนเกินครึ่งจะต้องการประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่ทักษะงานอาชีพที่รัฐจัดการอบรมนั้นจะเป็นงานอาชีพหรือทักษะนอกการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเทียบสัดส่วนของผู้ที่เคยอบรมในด้านการเกษตรนั้นจะพบว่ามีเพียงร้อยละ 8.9 ของครัวเรือนที่ต้องการทำการเกษตรเท่านั้น (ร้อยละ 11.8 ในภาคเหนือตอนบน

และร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับความต้องการในการประกอบอาชีพในด้านการเกษตร

ทั้งนี้สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้จำนวนของผู้ที่ได้รับการอบรมมีจำนวนน้อยนั้นอาจเนื่องมาจากเวลาที่ครัวเรือนนั้นมารับการอบรมจะเป็นช่วงการขาดรายได้ของครัวเรือน เพราะครัวเรือนยากจนจำเป็นต้องได้รับรายได้จากการรับจ้างเป็นวันๆ ดังนั้นหากต้องมารับการอบรมก็จะทำให้ขาดรายได้ไป

(3) โอกาสในการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานที่สนใจ

การได้รับข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับงานที่สมาชิกในครัวเรือนสนใจนั้นพบว่าส่วนใหญ่ครัวเรือนจะเคยได้รับข่าวสารในงานที่สนใจถึงร้อยละ 65.6 (ร้อยละ 68.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 62.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีครัวเรือนถึงร้อยละ 70.4 รองลงมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 66.7 และจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 64.8 ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรจะเป็นจังหวัดที่เคยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานน้อยที่สุดคือ ร้อยละ 60.2 ของครัวเรือนทั้งหมด

ทั้งนี้ครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานที่สนใจทำนั้นเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 45.7) จะได้รับข่าวสารมาจากผู้นำในชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 50.7) มากกว่าภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 10

โดยจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์มีครัวเรือนเกินครึ่งหนึ่งของครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารต่างๆ จากผู้นำในชุมชน (ร้อยละ 66.2 และ 52.9 ตามลำดับ) ในขณะที่จังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรจะมีครัวเรือนเพียง 1 ใน 4 ถึง 1 ใน 3 เท่านั้นที่เคยได้รับข่าวสารจากผู้นำชุมชน (ร้อยละ 35.1 และ 25.8 ตามลำดับ) แต่จะได้รับข่าวสารต่างๆ จากเพื่อนบ้านซึ่งเป็นแหล่งข่าวสำคัญรองลงมาในภาพรวมมากกว่า (ร้อยละ 41.9 และร้อยละ 32.3 ตามลำดับ หรือร้อยละ 23.0 ของครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารในภาพรวมเท่ากันทั้งภาค)

การที่ครัวเรือนนั้นได้รับข่าวสารต่างๆ จากผู้นำในชุมชนมากที่สุดในภาพรวมก็เนื่องมาจากผู้นำชุมชนเป็นบุคคลเชื่อมต่อระหว่างประชากรสมาชิกชุมชนกับการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐทำให้สามารถได้รับข่าวสารต่างๆ มาบอกต่อให้กับลูกบ้านได้ตลอดเวลา

สำหรับข่าวสารที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นจะเป็นลักษณะที่ครัวเรือนได้รับโดยการไปติดต่อราชการเป็นหลักจึงจะได้รับทราบข่าวสารในส่วนนี้ ดังนั้นจะพบว่ามีครัวเรือนเพียงร้อยละ 21.2 ของครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารเท่าเทียมกันทั้งภาค

(4) โอกาสในการได้รับความช่วยเหลือในด้านวัสดุสิ่งของและคำแนะนำสำหรับงานอาชีพ

ในการประกอบอาชีพของครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของงานด้านการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งบางครั้งจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือองค์กรเอกชนต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือร่วมด้วย แต่จากครัวเรือนที่ทำการศึกษานั้นจะพบว่ามีครัวเรือนเพียง 1 ใน 3 เท่านั้นที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 35.8 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 38 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.7 ในภาคเหนือตอนล่าง)

โดยจังหวัดพะเยามีครัวเรือนถึงร้อยละ 43.2 ที่ได้รับความช่วยเหลือ รองลงมาคือจังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ตามลำดับ (ร้อยละ 39.8, 32.4 และ 27.6 ตามลำดับ)

ทั้งนี้ครัวเรือนเกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 42.1) จะได้รับความช่วยเหลือในด้านการเกษตร ส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือตอนล่าง (ร้อยละ 58.6) โดยเฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์ และกำแพงเพชรสูงถึงร้อยละ 62.1 และ ร้อยละ 56.1 ตามลำดับ ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนได้รับความช่วยเหลือประมาณครึ่งหนึ่งของตอนล่างเท่านั้น (ร้อยละ 28 หรือร้อยละ 26.5 ในจังหวัดเชียงใหม่ และร้อยละ 29.2 ในจังหวัดพะเยา)

สำหรับความช่วยเหลือในด้านการเกษตรที่ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือได้รับก็คือ เมล็ดพันธุ์พืช และกล้าไม้เป็นหลัก (ร้อยละ 34.2 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ หรือร้อยละ 23.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 47.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) นอกจากนั้นได้ช่วยให้ซื้อปุ๋ยหรือฮอร์โมนเร่งพืชในราคาถูก (ร้อยละ 33 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ) ค่าแนะนำในการทำการเกษตร (ร้อยละ 2.6 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ) และเพียงร้อยละ 0.7 เท่านั้นสำหรับน้ำเพื่อการเกษตร และยาเบื่อหนูที่ภาครัฐให้ความช่วยเหลือ

สำหรับความช่วยเหลือนอกการเกษตรนั้นในส่วนที่เป็นความช่วยเหลือในด้านงานอาชีพจริงๆ มีเพียงในเรื่องของการหางานให้ทำ โดยมีครัวเรือนเพียง 3 รายเท่านั้นที่เคยได้รับความช่วยเหลือในเรื่องนี้ แต่ส่วนใหญ่แล้วความช่วยเหลือที่ครัวเรือนได้รับจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มเป็นหลัก (ร้อยละ 86.8 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ หรือร้อยละ 96.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) เฉพาะผ้าห่มอย่างเดียวสูงถึงร้อยละ 74.3 และส่วนใหญ่ก็เป็นภาคเหนือตอนบนที่ได้รับมากกว่าเกือบเท่าตัว (ร้อยละ 95.1 : ร้อยละ 50) โดยจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดพะเยาจะได้รับความช่วยเหลือด้านนี้ด้วยจำนวนที่ใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 97.1 และ 93.8 ตามลำดับ) จังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนได้รับเป็นจำนวนร้อยละ 75.9 ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรมีครัวเรือนไม่ถึง 1 ใน 3 ที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 31.7) ทั้งนี้ด้วยสภาพอากาศที่แตกต่างกัน หรือการเผชิญกับความหนาวเย็นที่รุนแรงกว่าของภาคเหนือตอนบนนั่นเอง นอกจากนี้ก็เป็นความช่วยเหลือด้านข่าวสาร อาหารแห้ง น้ำดื่ม น้ำใช้ และยารักษาโรค (ร้อยละ 17.1 หรือร้อยละ 14.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหล่านี้ก็คือปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต

เป็นที่น่าสังเกตว่าความช่วยเหลือที่ครัวเรือนได้รับนั้นมักอยู่ในรูปของการบริจาคต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องอุปโภคบริโภคที่ได้รับจากหน่วยงานราชการต่างๆ หรือบรรดา ส.ส. เป็นส่วนใหญ่ แต่ในเรื่องของอาชีพที่จะก่อให้เกิดรายได้กับครัวเรือนมีเพียงลักษณะของการหางานให้ทำเท่านั้น

(5) โอกาสในด้านการรักษาพยาบาล

เรื่องของสุขภาพอนามัยก็มีส่วนสำคัญ เพราะจะเอื้อต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งหากมีสุขภาพที่ดีแล้วก็จะสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ และในขณะเดียวกันหากเกิดการเจ็บป่วยค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลก็จะเกิดขึ้น ซึ่งหากไม่มีสวัสดิการใดๆ รองรับเชื่อแน่ว่าสำหรับคนหรือครัวเรือนยากจนว่าต้องเกิดภาวะหนี้สิน

ตามมา และกรณีเงินที่สุดหรือจนดักดานจะไม่สามารถก่อภาวะหนี้สินได้เนื่องจากไม่มีทางหาเงินมาใช้หนี้ได้นั้นเอง คือ ต้องได้รับการปรับรูปแบบเดียว

จากการศึกษาครัวเรือนเป้าหมายนั้นพบว่าครัวเรือนยากจนจะได้รับสวัสดิการในการรักษาพยาบาลเกือบทั้งหมดถึงร้อยละ 90.6 (ร้อยละ 91.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 89.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทั้งนี้จังหวัดพะเยาเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 98.2) จะมีสวัสดิการในการรักษาพยาบาล รองลงมาคือจังหวัดอุดรดิตถ์ได้รับถึงร้อยละ 96.2 และจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดกำแพงเพชรจะใกล้เคียงกันคือร้อยละ 84.8 และร้อยละ 82.5 ตามลำดับ ส่วนสวัสดิการที่ได้ส่วนใหญ่มากกว่า 4 ใน 5 ของบริการด้านรักษาพยาบาล หรือร้อยละ 85.9 (ร้อยละ 89.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 81.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) จะอยู่ในรูปของโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) โดยเฉพาะเกือบทุกครัวเรือนในจังหวัดพะเยาเป็นครัวเรือนที่ได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลในโครงการสปร. (ร้อยละ 97.2) รองลงมาคือ จังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 89.1) จังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 80.9) และจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 72.9)

ทั้งนี้ในโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) จะพบว่าครัวเรือนเกินครึ่งจะเป็นครัวเรือนที่ได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย (ร้อยละ 54.9 หรือ ร้อยละ 53.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 56.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยจังหวัดพะเยาและจังหวัดอุดรดิตถ์จะมีจำนวนครัวเรือนที่มีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยใกล้เคียงกันคือร้อยละ 66.1 และร้อยละ 67.3 ตามลำดับ แต่สำหรับจังหวัดกำแพงเพชรและเชียงใหม่มีครัวเรือนไม่ถึงครึ่งที่ได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย (ร้อยละ 43.5 และร้อยละ 38.2 ตามลำดับ)

นอกจากบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ สปร. แล้วยังมีบัตรผู้สูงอายุที่ครัวเรือนยากจนได้รับ แต่ก็มีครัวเรือนเพียงไม่ถึง 1 ใน 3 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล (ร้อยละ 27.3 หรือร้อยละ 32.3 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 22 ในภาคเหนือตอนล่าง) นอกนั้นจะเป็นบัตรประเภท บัตรผู้พิการ บัตรทหารผ่านศึก และ บัตรสวัสดิการเด็กอายุ 0 – 12 ปี รวมกันแล้วมีเพียงร้อยละ 3.4 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่ายังมีครัวเรือนถึงร้อยละ 25.8 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาที่ใช้บัตรประกันสุขภาพโดยสมัครใจ (ร้อยละ 21.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) ซึ่งเป็นบัตรที่มีราคาบัตรละ 500 บาท และมีระยะเวลาในการใช้ 1 ปี โดยไม่ต้องเสียค่ารักษาพยาบาล หรือจะเสียเพียงเล็กน้อยเช่นเดียวกับโครงการ สปร. โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร มีถึงร้อยละ 41.2 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล และร้อยละ 28.1 ในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 20.8 ในจังหวัดอุดรดิตถ์ และจังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 16.5 เท่านั้น

กรณีของครัวเรือนที่ไม่มีสวัสดิการในการรักษาพยาบาลนั้นส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าไม่ได้ทำเรื่องไป เพราะไม่ทราบหรือไม่ได้เจ็บป่วยจึงไม่ได้บัตรถึงร้อยละ 27.5 ของครัวเรือนที่ไม่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล

(ร้อยละ 22.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 31.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) ลักษณะนี้ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ควรจะเข้ามามีบทบาทรับผิดชอบหรือจัดหาสวัสดิการให้ประชากรลูกบ้านของตน เพราะบุคคลเหล่านี้นอกจากจะเป็นผู้ใกล้ชิดกับลูกบ้านแล้วยังสามารถจะติดต่อประสานงานกับสาธารณสุขได้ดีกว่า

สำหรับเหตุผลรองลงมา คือ ไม่มีเงินซื้อบัตรหรือเดิมเคยมีแต่หมดอายุหรือบัตรหายไปแล้วปัจจุบันไม่มีเงินซื้อใหม่ (ร้อยละ 27.5 ของครัวเรือนที่ไม่มีสวัสดิการการรักษา หรือ ร้อยละ 33.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 22.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) แสดงว่ากลุ่มครัวเรือนเหล่านี้จะเป็นกลุ่มครัวเรือนยากจนที่ใช้บัตรประกันสุขภาพมากกว่าที่จะเป็นบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย เพราะบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยนั้นไม่จำเป็นต้องเสียเงิน แต่จะพิจารณาถึงระดับรายได้ของครัวเรือนเป็นหลัก (รายได้ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อเดือนสำหรับคนโสด และต่ำกว่า 2,800 บาทต่อเดือนสำหรับครอบครัว) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากครัวเรือนเหล่านี้มีรายได้ที่สูงกว่ารายได้ที่กำหนดเพียงเล็กน้อยจึงทำให้ไม่สามารถที่จะได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยได้ หรืออาจด้วยความไม่รู้เกี่ยวกับเรื่องของสวัสดิการในด้านการรักษาพยาบาลที่ตนเองสามารถจะมีได้โดยไม่ต้องเสียเงิน ดังที่ได้พูดถึงแล้วแต่แรก

นอกจากนี้จะพบว่าครัวเรือนที่ไม่มีบัตรสวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาลนี้ส่วนหนึ่งตอบว่าไม่รู้จึงถึงร้อยละ 5 โดยเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่เพียงจังหวัดเดียว

4.3.3.2 การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชนเนื่องจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบัน

จากโอกาสที่ครัวเรือนและประชากรยากจนในภาคเหนือได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ตามที่ได้กล่าวถึงมาในบทต่างๆ ตั้งแต่แรก และที่เน้นให้เห็นอย่างชัดเจนว่าส่วนใหญ่ยังเป็นโครงการช่วยเหลือของรัฐในบทที่ผ่านมา (4.3.3.1) ไม่ว่าจะเป็นโครงการ กข.คจ. บัตรผู้สูงอายุ บัตรประกันสุขภาพ และเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ฯลฯ เหล่านี้จะทำให้รายละเอียดที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในบทนี้ รวมทั้งโครงการอื่นที่รัฐมุ่งช่วยผู้ยากจนหรือมีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ทั้งสูงอายุ วัยเด็กเล็ก พิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง สตรี ฯลฯ ที่ผู้นำชุมชนท้องถิ่นทั้งยากจนและไม่ยากจนควรได้รู้จัก และนำมาใช้ประโยชน์ตามเป้าหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือไม่ให้ประชากรคนไทยคนใดคนหนึ่งต้องเสียโอกาส โดยเฉพาะผู้นำขาดความรับผิดชอบและขาดความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับโครงการใหญ่ๆ ที่รัฐจัดขึ้นใหม่ในช่วงที่เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(1) โครงการช่วยเหลือของรัฐบาลและเอกชนที่ประชากรยากจนในพื้นที่ศึกษาได้รับ ประกอบด้วย

(1.1) โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน.(กข.คจ.) ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ที่ช่วยเหลือคนยากจนโดยตรงตามข้อมูล จปฐ. ข้อ 29 ตั้งแต่ปี 2539 คือ คนที่มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท/คนปี (สถิติตั้งแต่ปี 2541) โดยจัดสรรเงินทุนให้หมู่บ้านละ 280,000 บาท และมีกลุ่มผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำสตรี ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้นำอาสาสมัครพัฒนาชุมชน เป็นต้น) เป็นผู้บริหารเงินทุนดังกล่าว อาทิ การคัดเลือกครัวเรือนยากจนที่เข้าข่ายได้รับทุนกู้ยืมในจำนวนตามที่พิจารณาเห็นเหมาะสมกับกิจกรรมด้านอาชีพที่

ขอมา ระยะเวลา 1 ปี ทางกรมพัฒนาชุมชนไม่คิดดอกเบี้ย แต่ผู้กู้จะจ่ายดอกเบี้ยตามเกณฑ์ของกรมการ กองทุนระดับหมู่บ้านกำหนด เงินต้นจะมอบให้ครัวเรือนที่ได้รับการคัดเลือกใหม่แต่ละปีไป ส่วนดอกเบี้ยจะใช้ เป็นงบกลางพัฒนาหมู่บ้านหรือแล้วแต่ข้อตกลงที่ระบุไว้ในเกณฑ์

โครงการ กข.คจ. นี้ได้ดำเนินการโดยคาดว่าเมื่อครัวเรือนได้รับเงินทุนในการประกอบอาชีพจะสามารถยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนได้ในระดับหนึ่งเนื่องจากสามารถมีเงินทุนในการประกอบอาชีพได้ และสามารถต่อยอดหลังจากคืนเงินต้นดังกล่าว

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาครัวเรือนตัวอย่างจะพบว่าครัวเรือนที่ยากจนนั้นมีเพียง 16 ครัวเรือน เท่านั้นที่ได้รับเงินกู้ยืมตามโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนนี้ (ร้อยละ 3.8 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 2.8 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 4.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) นั้นแสดงว่าครัวเรือนที่ยากจนนั้นมีเพียง ส่วนน้อยที่จะได้รับเงินทุนในโครงการ กข.คจ. ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจาก ในการให้กู้ยืมจะต้องมีการใช้ค้ำ ในระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นเหล่าคณะกรรมการกองทุนก็จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงโอกาสที่ครัวเรือนนั้นๆ จะใช้ ค้ำด้วย ซึ่งหากครัวเรือนใด คณะกรรมการกองทุนเห็นว่ามีโอกาสในการใช้ค้ำต่ำก็อาจไม่ให้ครัวเรือนกู้ยืมได้ เพราะหากไม่สามารถจะคืนเงินกองทุนได้ คณะกรรมการกองทุนจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเงินทุนของครัวเรือน นั้น

ดังนั้นครัวเรือนที่จะได้รับเงินทุนก็จะไม่ใช่กลุ่มครัวเรือนที่ยากจนจริงๆ แต่เป็นกลุ่มครัวเรือนที่พอ มีพอกินซึ่งเป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีโอกาสในการใช้ค้ำได้สูงกว่า แสดงว่าโครงการดังกล่าวนี้จะไม่ได้ส่งผลต่อ กลุ่มครัวเรือนที่ยากจนดักดานอย่างแท้จริงนั่นเอง

(1.2) โครงการของกรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ประกอบด้วย

(1.2.1) การสงเคราะห์ราษฎรที่ยากจน ไม่มีที่ดินทำกิน ความช่วยเหลือที่กลุ่มเป้าหมายจะได้รับ คือ การสงเคราะห์ในรูปแบบสร้างตนเองโดยบรรจุเข้าเป็นสมาชิกนิคม และออกเอกสารสิทธิที่ดิน (น.ค. 3) มีการพัฒนาอาชีพเพื่อให้สมาชิกนิคมดำรงชีพอยู่ได้ในที่ดินที่ได้รับจัดสรร โดยส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการ เกษตรอย่างครบวงจร และส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือน พร้อมทั้งจัดหาตลาดหรือแหล่งรับซื้อ และมี การพัฒนาสังคมและพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน เช่น ถนน สะพาน แหล่งน้ำ เป็นต้น

ในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีครัวเรือนเพียงร้อยละ 8.5 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยครัวเรือนในภาคเหนือ ตอนล่างจะได้รับความช่วยเหลือดังกล่าวมากกว่าตอนบน ร้อยละ 13.5 : 3.7 โดยเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร จะมีครัวเรือนถึงร้อยละ 14.3 ได้รับการสงเคราะห์ รองลงมาคือจังหวัดอุดรธานีร้อยละ 12.6 ส่วนจังหวัด เชียงใหม่ และจังหวัดพะเยาจะได้รับการสงเคราะห์ในจำนวนใกล้เคียงกันเพียงร้อยละ 3.8 และ 3.6 ตาม ลำดับ

(1.2.2) การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นการให้ความช่วยเหลือในรูปของเงินเบี้ยยังชีพ เป็นรายเดือน เดือนละ 300 บาท/คน (ยอดเงินจำนวนนี้เริ่มตั้งแต่ปี 2542 เดิมเดือนละ 200 บาท/คน ตั้งแต่ปี 2536) จนถึงแก่กรรม โดยต้องเป็นผู้มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีฐานะยากจน หรือถูกทอดทิ้ง ขาดผู้เลี้ยงดู

หรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ และจะต้องอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

ในพื้นที่ศึกษาพบว่า มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 2.8 ของครัวเรือนทั้งหมด เท่ากันทั้งภาค หรือจำนวน 12 ครัวเรือน ที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในจำนวนเงิน 200 บาท/เดือน (ปี พ.ศ. 2540/41) ทั้งนี้จังหวัดอุดรดิตถ์จะมีครัวเรือนที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุสูงสุดร้อยละ 3.8 (4 ครัวเรือน) ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชร มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 1.9 (2 ครัวเรือน) ที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และพะเยามีครัวเรือนจำนวนร้อยละ 2.9 และ 2.7 ตามลำดับหรือเพียงจังหวัดละ 3 ครัวเรือนเท่าๆ กัน

(1.2.3) การสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ผู้พิการที่ยากจน อาศัยอยู่ตามลำพัง หรืออยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน หรือมีรายได้ถัวเฉลี่ยต่อคนต่ำกว่าเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และได้จดทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 จะได้รับเบี้ยยังชีพสำหรับคนพิการเป็นรายเดือน เดือนละ 500 บาท/คน นอกจากนี้ยังให้ความช่วยเหลือในเรื่องของกายอุปกรณ์เทียม การฟื้นฟูสมรรถภาพทางด้านอาชีพ โดยให้การฝึกอาชีพในสาขาต่างๆ และยังให้การกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนประกอบอาชีพ หรือขยายกิจการรายละไม่เกิน 20,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย และผ่อนชำระคืนเป็นรายเดือนภายในระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี

ในพื้นที่ศึกษาพบว่าเพียง 2 ครัวเรือนเท่านั้นในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ได้รับการสงเคราะห์เป็นเบี้ยยังชีพสำหรับคนพิการ เดือนละ 500 บาท/คน

(1.2.4) การสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ ผู้ป่วยเอดส์ที่มีสภาพความเป็นอยู่ยากจน หรือถูกทอดทิ้ง ขาดคนดูแล และไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ จะได้รับความช่วยเหลือเป็นเงินเบี้ยยังชีพสำหรับผู้ป่วยเอดส์เป็นรายเดือน เดือนละ 500 บาท/คน จนถึงแก่กรรม แต่ถ้าพิสูจน์ได้ว่ามีผู้อุปการะดูแล หรือครอบครัวมีฐานะช่วยเหลือตนเองได้จะระงับความช่วยเหลือ ทั้งนี้จะต้องอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังให้การช่วยเหลือเด็กในครอบครัวผู้ติดเชื้อเอดส์ในรูปของเงินสงเคราะห์เพื่อเป็นทุนประกอบอาชีพ หรือเครื่องอุปโภคบริโภค หรือค่านมสำหรับเด็ก หรือค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปรักษาพยาบาล จำนวน 1,000 – 2,000 บาท/ครอบครัว/ครั้ง และให้การช่วยเหลือในรูปของเงินลงทุนประกอบอาชีพรายละ 5,000 บาทแก่สตรีในครอบครัวผู้ติดเชื้อเอดส์ซึ่งมีภาระรับผิดชอบอุปการะบุคคลในครอบครัวที่ติดเชื้อหรือป่วยด้วยโรคเอดส์

สำหรับในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีเพียง 1 ครัวเรือนจากจังหวัดพะเยาที่ได้รับความช่วยเหลือเป็นเงินเบี้ยยังชีพสำหรับผู้ป่วยเอดส์เป็นรายได้ เดือนละ 500 บาท/คน

(1.3) โครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) ของสำนักงานประกันสุขภาพ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข เป็นโครงการรัฐสวัสดิการสงเคราะห์ที่รัฐบาลจัดให้เป็นหลักประกันในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขสำหรับประชาชนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาส ได้แก่ (1) ผู้มีรายได้น้อย (รายได้ต่ำกว่า 2,000 บาท/

เดือนสำหรับคนโสด และต่ำกว่า 2,800 บาท/เดือนสำหรับครอบครัว) (2) ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป (3) ผู้พิการ ทุพพลภาพ (4) เด็กอายุ 0 – 12 ปี (5) นักเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) (6) ทหารผ่านศึก และ (7) ภิกษุและสามเณร เพื่อให้ได้รับสวัสดิการในด้านการรักษาพยาบาล โดยได้รับการรักษาพยาบาลฟรีหรืออาจเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อยในสถานพยาบาลของรัฐ ทั้งนี้รัฐจะเป็นผู้แบกรับภาระค่าใช้จ่ายนั้น การเข้ารับการรักษาตามโครงการนี้ผู้มีสิทธิจะเริ่มต้นการรับบริการจากสถานบริการระดับล่างสุดคือสถานอนามัย ซึ่งจะให้บริการและคัดกรองผู้ป่วยที่ไม่สามารถให้บริการได้ ส่งต่อไปยังโรงพยาบาลชุมชน หรือโรงพยาบาลทั่วไปเป็นลำดับขั้น

นอกจากนี้ในกรณีที่ครัวเรือนใดมีรายได้มากกว่า 2,000 บาทต่อเดือนสำหรับคนโสด และมากกว่า 2,800 บาทต่อเดือนสำหรับครอบครัว หรือไม่อยู่ในเกณฑ์ของโครงการ สปร. ก็อาจจะเข้าร่วมในส่วนของโครงการบัตรประกันสุขภาพโดยสมัครใจกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นบัตรราคา 500 บาท/ครัวเรือนปี โดยแต่ละครัวเรือนจะมีจำนวนผู้มีสิทธิตามบัตรประกันจำนวน 5 คน และได้รับสวัสดิการในการรักษาพยาบาลฟรี เช่นเดียวกับกรณีของโครงการ สปร. และต้องผ่านระบบการส่งต่อเหมือนกรณีของผู้ด้อยโอกาส

ในพื้นที่ศึกษานั้นพบว่าโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้ต่ำ และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) นี้มีครัวเรือนเกินครึ่ง (ร้อยละ 54.9) ที่มีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้ต่ำ ดังได้กล่าวโดยละเอียดแล้วในหัวข้อ 4.3.3.1

นอกจากโครงการต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นซึ่งเป็นโครงการที่ครัวเรือนเป้าหมายได้รับโดยตรงแล้ว ยังมีโครงการที่รัฐได้จัดให้กับประชากรหรือครัวเรือนยากจนแต่เป็นโครงการที่ประชากรเป้าหมายนั้นไม่ได้รับโดยตรงแต่เป็นโครงการที่เอื้อประโยชน์ต่อครัวเรือนยากจนโดยผ่านระบบการรวมกลุ่ม หรือระบบโครงสร้างของหมู่บ้าน โครงการเหล่านี้ได้แก่ (1) โครงการเงินกู้เพื่อปรับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งรัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารพัฒนาเอเชีย หรือ ADB ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เพื่อปรับโครงสร้างทางสังคม ควบคู่กับการบรรเทาผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ พร้อมทั้งได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้ New Miyazawa Initiative หรือแผนมิยาซาวะ ซึ่งรัฐบาลได้มีการดำเนินโครงการต่างๆ ซึ่งโครงการที่เกี่ยวข้องกับประชากรหรือครัวเรือนยากจน เช่น โครงการช่วยเหลือนักเรียนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤต (กระทรวงศึกษาธิการ) โครงการบัตรประกันสุขภาพโดยสมัครใจ (กระทรวงสาธารณสุข) โครงการสร้างงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เช่น โครงการจ้างบัณฑิตอาสา และผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน โครงการส่งเสริมพัฒนาผู้นำกลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้านและเครือข่ายการรับงานไปทำที่บ้าน (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม) โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ (กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์) โครงการสนับสนุนอาหารกลางวันและอาหารเสริม (นม) แก่เด็กด้อยโอกาสในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (กระทรวงมหาดไทย) การลงทุนและการสร้างงานในชนบท เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน สนับสนุนการขุดสระน้ำขนาดเล็กในพื้นที่ชนบท เพื่อก่อให้เกิดการสร้างงาน (กระทรวงมหาดไทย) เป็นต้น (2) นอกจากโครงการต่างๆ ที่กล่าวข้างต้น แล้วรัฐบาลได้จัดโครงการการ

ลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project - SIP) จากเงินกู้ดังกล่าว โดยได้จัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund หรือ SIP) เป็นกลไกทางการเงินแก่ชุมชน ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรอิสระ และรัฐบาลท้องถิ่น โดยสนับสนุนเงินให้เปล่าแก่การลงทุนในโครงการลงทุนขนาดเล็กที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนและผ่านเกณฑ์การพิจารณาของกองทุน SIP ทั้งนี้ได้กำหนดที่จะนำไปให้ความช่วยเหลือแก่โครงการพัฒนาขนาดเล็กในสาขาต่างๆ และเป็นโครงการที่เสริมสร้างความสามารถของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ โครงการพัฒนาชุมชน โครงการสวัสดิการสังคมสำหรับชุมชน โครงการด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว และวัฒนธรรม และ (3) **กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา** กองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษาได้ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2538 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้นักเรียน นักศึกษาที่ผู้ปกครองมีรายได้น้อยกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อใช้ในการศึกษา

นอกจากความช่วยเหลือที่ประชากรหรือครัวเรือนยากจนได้รับจากภาครัฐบาลแล้ว บางส่วนยังได้รับจากภาคเอกชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นองค์กรเอกชน หรือมูลนิธิต่างๆ โดยจะพบว่าครัวเรือนเป้าหมายที่ได้รับความช่วยเหลือจะได้รับความช่วยเหลือจาก 2 แหล่ง คือ **มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย** (World Vision Foundation of Thailand) ซึ่งจะได้ความช่วยเหลือเด็กยากจนให้มีโอกาสเรียนหนังสือ ในรูปของการให้เงินทุนเรียน รวมถึงเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายนักเรียนเป็นต้น และยังร่วมมือในการพัฒนาชุมชนยากจนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย หรือ **ศูนย์ CCF** (Christian Children Found) เป็นศูนย์ประสานงานโครงการสงเคราะห์เด็กยากจนโดยอาศัยเงินทุนหรือความร่วมมือจากต่างประเทศเป็นหลัก ทั้งนี้นอกจากจะให้การสงเคราะห์เด็กแล้วยังอาจให้เงินทุนในการประกอบอาชีพแก่พ่อ – แม่ของเด็ก รวมถึงครัวเรือนที่ยากจนด้วย

(2) โครงการช่วยเหลือจากรัฐบาลอื่นๆ ที่ประชากรยากจนในพื้นที่ยังไม่ได้รับ ประกอบด้วย

(2.1) โครงการของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

(2.1.1) **การสงเคราะห์ครอบครัวผู้มีรายได้น้อย ผู้ไร้ที่พึ่งและคนพิการ** ของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นการให้ความช่วยเหลือในเรื่องของค่ารักษาพยาบาลต่างๆ รวมถึงค่าพาหนะในการเดินทางไปติดต่อกับโรงพยาบาล ค่าเครื่องอุปโภคบริโภค หรือค่าใช้จ่ายตามความจำเป็น พร้อมทั้งอาจให้เงินทุนประกอบอาชีพในจำนวน 2,000 บาท/ครอบครัว แก่ครอบครัวผู้มีรายได้น้อยที่ประสบความเดือดร้อนเพราะสาเหตุหัวหน้าครัวเรือน ตาย ทอดทิ้ง เจ็บป่วยร้ายแรง พิกัดจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้

นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้มีศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน และให้เงินกองทุนไว้จำนวน 12,500 บาท/ศูนย์ เพื่อทำหน้าที่ในการช่วยเหลือกับผู้มีรายได้น้อยดังกล่าวในหมู่บ้าน

(2.1.2) **การสงเคราะห์เด็กในสภาวะยากลำบาก** กรมประชาสงเคราะห์จะให้ความช่วยเหลือในรูปเงินทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน เครื่องแบบนักเรียน ค่าเลี้ยงดู หรือค่าใช้จ่ายอื่นๆ สำหรับเด็กตามความจำเป็น รวมถึงอาจมีการให้เงินช่วยเหลือครอบครัวเด็กเป็นทุนประกอบอาชีพ หรือค่ารักษาพยาบาลร่วมด้วย

สำหรับเด็กแรกเกิดถึง 18 ปี ที่เป็นเด็กกำพร้า อนาถ หรือมีความพิการ ทูพพลภาพ รวมถึงเป็นเด็กในครอบครัวยากจน ขาดแคลน และประสบปัญหาความเดือดร้อน

(2.1.3) **การสงเคราะห์ผู้ประสบสาธารณภัย** กรมประชาสงเคราะห์จะให้การช่วยเหลือในรูปแบบของคำรักษายาบาลตามความจำเป็น ค่าจัดการศพผู้เสียชีวิตกรณีเป็นหัวหน้าครัวเรือน และได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวด้วย และหากบาดเจ็บถึงขั้นพิการก็จะได้รับค่าความช่วยเหลือเบื้องต้นและเงินเบี้ยยังชีพต่อเดือนเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี นอกจากนี้ในกรณีและผู้ประสบภัยถึงแก่สิ้นเนื้อประดาตัวก็อาจพิจารณาให้เงินทุนประกอบอาชีพ หรือเครื่องมือประกอบอาชีพสำหรับผู้ประสบภัย

(2.1.4) **การกู้ยืมเงินทุนประกอบอาชีพ** กรมประชาสงเคราะห์มีเป้าหมายหลักสำหรับการให้กู้ยืมเงินทุนประกอบอาชีพ คือ ต้องการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนที่อดัดขาดทุนทรัพย์ในการประกอบอาชีพได้กู้ยืมเงินไปเป็นทุนประกอบอาชีพ โดยคุณสมบัติของผู้ที่จะกู้ยืมเงินได้นั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีรายได้น้อยไม่มีเงินทุนประกอบอาชีพ มีความขยัน และสามารถชำระหนี้ได้จากการประกอบอาชีพ ทั้งนี้จะให้กู้ได้ไม่เกินรายละ 10,000 บาท และผ่อนชำระคืนภายในระยะเวลา 5 ปี โดยไม่เสียดอกเบี้ย และต้องมีบุคคลค้ำประกันให้

(2.1.5) **งานสงเคราะห์และจัดสวัสดิการสตรี** กรมประชาสงเคราะห์จะทำการฝึกอบรมอาชีพให้กับกลุ่มสตรีด้อยโอกาส ไม่มีงานทำ และเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว และไม่ได้ศึกษาต่อในระดับสูง รวมถึงการฝึกอบรมอาชีพให้แก่สตรีที่ถูกส่งกลับจากการค้าประเวณี ซึ่งมีชื่อโครงการคือ **โครงการสร้างชีวิตใหม่ให้สตรีชนบท** เมื่อได้ฝึกอบรมแล้วจะส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มกันในหมู่บ้านและชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ มีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว รวมถึงอาจมีเงินทุนหมุนเวียนในวงเงินไม่เกิน 10,000 บาท ให้กลุ่มกู้ยืมโดยไม่เสียดอกเบี้ย และสามารถผ่อนชำระเป็นงวดๆ ได้

(2.1.6) **การฝึกอบรมจากโครงการเงินกู้ธนาคารโลก** เป็นการฝึกอบรมอาชีพเพื่อเป็นการบรรเทาผลกระทบทางสังคม จากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ของกรมประชาสงเคราะห์ ประกอบด้วย 4 โครงการ คือ (1) โครงการฝึกอบรมแรงงานในภูมิภาคเพื่อบรรเทาปัญหาการว่างงาน ได้แก่ งานเครื่องหนัง การประกอบอาหาร (คหกรรม) นวดแผนโบราณ (2) โครงการฝึกอบรมแรงงานในภูมิภาคเพื่อบรรเทาปัญหาการว่างงานในส่วนของแรงงานสตรี เช่น การตัดเย็บ เป็นต้น (3) โครงการฝึกอบรมและส่งเสริมด้านการตลาดกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ และ (4) โครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพทอผ้า

จากตารางที่ 53 จะเห็นว่าส่วนใหญ่แล้วกลุ่มประชากรที่กรมประชาสงเคราะห์ได้ให้ความช่วยเหลือมากที่สุดคือ การสงเคราะห์ผู้ประสบภัยซึ่งคิดเป็นร้อยละ 78.7 ของผู้ได้รับความช่วยเหลือทั้งหมดในปี 2540 รองลงมาคือการสงเคราะห์ราษฎรที่ยากจน ไม่มีที่ดินทำกิน ในรูปของนิคมสร้างตนเอง ในอัตราร้อยละ 7.9 ของผู้ได้รับความช่วยเหลือทั้งหมด และความช่วยเหลือที่กรมประชาสงเคราะห์ได้ช่วยเหลือไปในจำนวนค่อนข้างใกล้เคียงกันคือการสงเคราะห์คนชรา ในอัตราร้อยละ 6.2 ของผู้ได้รับความช่วยเหลือทั้งหมด

ตารางที่ 53 สถิติสวัสดิการสังคมและงานประชาสงเคราะห์ทั่วประเทศ ปี 2540

ประเภทงาน	ปี 2540	
	ราย	ร้อยละ
ทั้งหมด	12,320,401	100.0
1. สงเคราะห์ผู้ประสบภัย	9,699,211	78.7
2. นิคมสร้างตนเอง *	977,988	7.9
3. สงเคราะห์คนชรา *	764,026	6.2
4. สงเคราะห์ชาวเขา	366,739	3.0
5. สงเคราะห์และพัฒนาเด็ก	181,162	1.5
6. สงเคราะห์และจัดสวัสดิการครอบครัวและชุมชน	142,746	1.2
7. สงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ *	83,871	0.7
8. สงเคราะห์และคุ้มครองสวัสดิภาพสตรี	67,197	0.5
9. สงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง	13,395	0.1
10. คุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก	12,339	0.1
11. สงเคราะห์ผู้ติดเชื่อและผู้ป่วยเอดส์ *	8,411	0.1
12. ส่งเสริมการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม	3,316	0.0

ที่มา : กองวิชาการและแผนงาน กรมประชาสงเคราะห์ (กันยายน 2541)

หมายเหตุ * หมายถึงโครงการที่ได้ช่วยสงเคราะห์ประชากรในพื้นที่ศึกษา

การที่ความช่วยเหลือในรูปของการสงเคราะห์ผู้ประสบภัยมีเป็นจำนวนมากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการสงเคราะห์ผู้ประสบภัยจะมีข้อจำกัดในการช่วยเหลือน้อย และทางกรมประชาสงเคราะห์เองจะเข้าไปช่วยเหลือโดยตรง ในขณะที่การสงเคราะห์ด้านอื่นๆ นั้น จะต้องมีการร้องขอจากครัวเรือนหรือกลุ่มเป้าหมายเสียก่อนจึงจะได้รับการสงเคราะห์และในการสงเคราะห์หรือให้ความช่วยเหลือนั้นก็จะมีข้อจำกัดหรือมาตรการในการคัดเลือกรับบุคคลหรือครัวเรือนเป้าหมายร่วมด้วย เช่นในเรื่องของโอกาสในการใช้เงินกู้ยืม หรือการต้องมีผู้ค้ำประกัน เป็นต้น

จะเห็นว่าในโครงการของกรมประชาสงเคราะห์นั้นส่วนใหญ่ครัวเรือนตัวอย่างเพียงร้อยละ 8.5 ของครัวเรือนทั้งหมด จะได้รับในรูปของที่ดิน โดยอยู่ในรูปของนิคมสร้างตนเองมากที่สุด รองลงมาคือการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (ร้อยละ 2.8 ของครัวเรือนทั้งหมด) การสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ (ร้อยละ 0.5 ของครัวเรือนทั้งหมด) และการสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ (ร้อยละ 0.2 ของครัวเรือนทั้งหมด) ตามลำดับ อย่างไรก็ตามจะเห็นว่ามีความครัวเรือนจำนวนน้อยมากหรือต่ำกว่าร้อยละ 10 ของครัวเรือนทั้งหมดที่ได้รับความช่วยเหลือในลักษณะดังกล่าว กรณีเช่นนี้นับว่าเป็นตัวอย่างให้ทางภาครัฐได้ตระหนักและเรียนรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุง และเร่งให้ความช่วยเหลือกลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนหรือยากไร้เดือดร้อนเจ็บป่วย พิการ หรือด้อยโอกาสต่างๆ ให้มากขึ้นและทันการณ์

4.4 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจที่มีผลต่อภาวะความยากจน ตกดานของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย

ผลการศึกษาเกี่ยวกับครัวเรือนและประชากรยากจนในภาคเหนือ พบว่า ภาวะความยากจนตกดานหรือจนมากและยังหาโอกาสที่จะฟื้นตัวให้ดีขึ้นบ้าง หรือให้พอช่วยตัวเองได้ในอนาคตไม่ได้นั้น ปัจจัยต่างๆ ที่ศึกษาไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ต่างก็มีผลหรือมีความสัมพันธ์กับสภาวะดังกล่าวไม่มากนักน้อย และยังมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอีกทางหนึ่งด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ (รูปที่ 2 หน้า 13) คือ (1) เงิน (2) จรรยาบรรณชาติและสิ่งแวดล้อม (3) จังหวะสังคม (4) จังหวะการเมือง (5) จังหวะการศึกษา (6) จังหวะวัฒนธรรม และ (7) จังหวะจิตวิญญาณด้านคุณธรรมและจริยธรรม กรอบเหล่านี้ได้พิจารณาความยากจนในแง่ของการขาดทางเลือกและโอกาสในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต แทนการพิจารณาเฉพาะในแง่ความไม่เพียงพอเชิงวัตถุเดิม และเป็นที่ยอมรับว่าเหมาะสมกับประเทศไทย ดังที่ได้ระบุไว้ชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบันหรือฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ดังที่ได้อ้างแล้วแต่ต้น

4.4.1 การเงินหรือภาวะเศรษฐกิจกับความยากจน

การประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจโดยเฉพาะการเงินมาตั้งแต่บรรพบุรุษและต่อเนื่องมาจนถึงลูกหลาน โดยไม่มีโอกาสฟื้น นับว่าเป็นปัญหาที่ครัวเรือนและคนยากจนตกดานไม่เฉพาะแต่ในภาคเหนือเท่านั้น แต่ในทุกภูมิภาคต่างก็ยอมรับว่ามีความสำคัญหรือรุนแรงในอันดับแรกหรืออันดับต้นๆ ซึ่งยืนยันได้จากผลการศึกษาดังนี้

แม้ว่าครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษาถูกคัดเลือกมาจากครัวเรือนที่จัดว่ายากจนมากของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละครัวเรือนมีระดับของความยากจนแตกต่างกันซึ่งสามารถวัดได้จาก "สัดส่วนช่องว่างความยากจน" ตามสูตรที่เสนอไว้ในสมการที่ (2) โดยถ้าวัดสัดส่วนช่องว่างความยากจนนี้มากกว่า 0 แสดงว่าครัวเรือนมีความยากจนและจะยากจนมากขึ้นเมื่อสัดส่วนดังกล่าวยิ่งสูงขึ้น ผลจากการคำนวณ พบว่า ร้อยละ 23 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนน้อยกว่าหรือเท่ากับศูนย์ซึ่งแสดงว่าเป็นครัวเรือนที่ไม่ยากจน¹⁾ การกระจายตัวของครัวเรือนหรือบุคคลตัวอย่างที่ยากจนในระดับต่างๆ เป็นไปอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอ (ตารางที่ 54 และรูปที่ 3) แต่สัดส่วนจำนวนครัวเรือนก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่าง

¹⁾ ตามความหมายที่ยอมรับกันทั่วไป ครัวเรือนหรือบุคคลที่ยากจนหมายถึงครัวเรือนหรือบุคคลนั้นมียาได้ (เป็นรายได้สุทธิจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสดหักด้วยค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ) ต่ำกว่ารายได้ ณ เส้นยากจน และในที่นี้ การประเมินรายได้ ณ เส้นยากจนและรายได้ของครัวเรือนเป็นการประเมินต่อหัวของสมาชิกในครัวเรือน ดังนั้น ระดับความยากจนของครัวเรือนและบุคคลที่เป็นสมาชิกของครัวเรือนจึงเท่ากันหรือเป็นสิ่งเดียวกัน

0 – 80 หลังจากนั้นจึงมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะในช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่าง 35 – 80 จะมีสัดส่วนจำนวนครัวเรือนตัวอย่างกระจุกตัวอยู่สูงมาก

เมื่อพิจารณาความยากจนในตอนบนและตอนล่างของภาคและจังหวัดต่างๆ ที่ศึกษาพบว่า การกระจุกตัวของครัวเรือนยากจนในช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่างร้อยละ 55 – 80, 35 – 70, 35 – 80, และ 25 – 80 สำหรับจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร ตามลำดับ ทำให้ค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนในจังหวัดดังกล่าวมีค่าเท่ากับ 55.99, 50.41, 52.00 และ 46.55 ตามลำดับ (ตารางที่ 55) ซึ่งแสดงว่าครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีความยากจนน้อยที่สุดตามด้วยจังหวัดพะเยา ส่วนจังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่จัดว่ามีความยากจนมากที่สุดใกล้เคียงกันในบรรดาจังหวัดตัวอย่างที่ศึกษา ผลการศึกษาส่วนนี้เป็นการย้ำความสัมพันธ์ของความยากจนกับลักษณะกายภาพของพื้นที่ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นซึ่งอำเภอที่ถูกคัดเลือกเพื่อศึกษาในจังหวัดกำแพงเพชรและพะเยามีพื้นที่ราบมากกว่าในขณะที่อำเภอตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์มีลักษณะเป็นที่สูงสลับลูกเนินและที่ลาดเชิงเขา พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ แห้งแล้งและขาดน้ำ และในทางตรงกันข้ามบางแห่งเป็นเขตพื้นที่อพยพของประชากรที่ประสบปัญหาน้ำท่วมเนื่องจากการสร้างเขื่อน (ดูรายละเอียดในหัวข้อ 4.3.2)

การศึกษาด้านรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนตัวอย่างที่แบ่งกลุ่มตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนเป็น 5 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 0, 0 – 20, 20 – 40, 40 – 60, และมากกว่า 60 ขึ้นไป พบว่า ค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อครัวเรือนของครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงขึ้นจะมีค่าลดลงในเกือบทุกหมวดรายได้ (ตารางที่ 56) รายได้จากการรับจ้างเฉลี่ยของทุกกลุ่มยังคงมีสัดส่วนสูงกว่าร้อยละ 50 ของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน เป็นที่น่าสังเกตว่ารายได้จากการรับจ้างเฉลี่ยของครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่าง 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 จะน้อยกว่ากลุ่มครัวเรือนที่จัดว่าไม่ยากจน (มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 0) 2 และ 4 เท่าตามลำดับ

การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายได้ในหมวดต่างของกลุ่มต่างๆ ชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 มีรายได้เฉลี่ยในหมวดต่างๆ เกือบทุกหมวดต่ำกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างค่อนข้างชัดเจน หากตีความหมายว่าการที่รายได้ต่ำเกิดจากการขาดโอกาสในการสร้างรายได้ก็แสดงว่า ครัวเรือนเหล่านี้ขาดโอกาสในการสร้างรายได้ในเกือบทุกด้าน มีข้อเท็จจริงจากการสำรวจและกรณีศึกษายืนยันได้ว่า ครัวเรือนที่ยากจนและขาดที่ทำกินหรือมีที่ทำกินแต่ขาดความอุดมสมบูรณ์ก็จะขาดโอกาสในการทำรายได้จากการเกษตร ครัวเรือนที่ศึกษาส่วนใหญ่พร้อมที่จะทำงานรับจ้าง แต่ไม่มีการจ้างงานหรือมีงานน้อยกว่าความต้องการทำงานจึงขาดโอกาสที่จะทำรายได้จากการจ้างงาน หรือครัวเรือนกรณีศึกษารายหนึ่งจัดอยู่ในระดับยากจนมาก มักขาดโอกาสที่จะได้ทำงานหรือได้ทำงานแต่ได้รับค่าจ้างที่ต่ำหรือไม่ได้รับค่าจ้างเลยแต่ได้อาหารกลางวันเป็นค่าตอบแทน เนื่องจากผู้จ้างเห็นว่าคนผู้นี้ยากจนไม่มีงานอื่นที่จะทำอยู่แล้ว

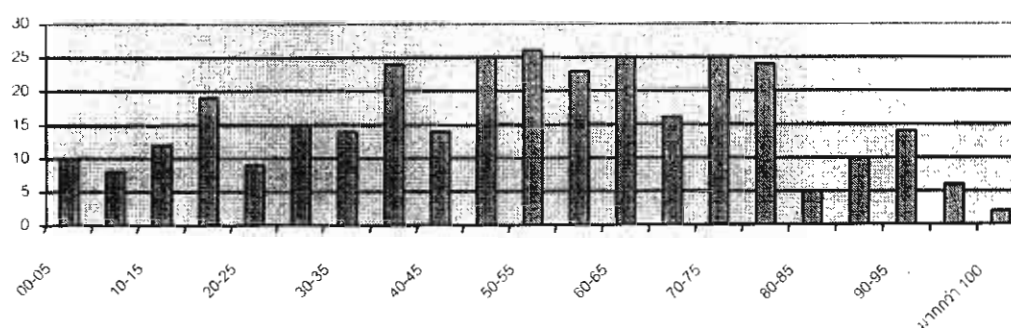
เป็นที่น่าสนใจว่า ครัวเรือนในกลุ่มที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไปจะมีรายได้จากหัตถกรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจักสานโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 400 บาท/ครัวเรือน/ปี ในขณะที่ครัวเรือนใน

กลุ่มที่ยากจนน้อยกว่ามีรายได้จากการทำหัตถกรรมโดยเฉลี่ยสูงกว่า 1,400 บาท/ครัวเรือน/ปี การทำหัตถกรรมนี้มักมีการลงทุนที่ต่ำและอาศัยแรงงานสูงจึงน่าจะเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับครัวเรือนยากจนได้ถ้ามีการแก้ปัญหาด้านการตลาดได้

ตารางที่ 54 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541

สัดส่วนช่องว่างความยากจน	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	ร้อยละสะสม
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 0	98	23.11	23.11
00 - 05	10	2.36	25.47
05 - 10	8	1.89	27.36
10 - 15	12	2.83	30.19
15 - 20	19	4.48	34.67
20 - 25	9	2.12	36.79
25 - 30	15	3.54	40.33
30 - 35	14	3.30	43.63
35 - 40	24	5.66	49.29
40 - 45	14	3.30	52.59
45 - 50	25	5.90	58.49
50 - 55	26	6.13	64.62
55 - 60	23	5.42	70.05
60 - 65	25	5.90	75.94
65 - 70	16	3.77	79.72
70 - 75	25	5.90	85.61
75 - 80	24	5.66	91.27
80 - 85	5	1.18	92.45
85 - 90	10	2.36	94.81
90 - 95	14	3.30	98.11
95 - 100	6	1.42	99.53
มากกว่า 100	2	0.47	100.00
รวม	424	100.00	

รูปที่ 3 จำนวนครัวเรือนของคนยากจนในชนบทภาคเหนือจำแนกตามระดับสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541

ตารางที่ 55 ร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับความยากจน ปี 2541

ระดับความยากจน	รวมทั้งหมด	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
		เชียงใหม่	พะเยา	รวม	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	รวม
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 0	23.11	23.81	21.62	22.69	18.10	29.13	23.56
0-5	2.36	2.86	0.90	1.85	4.76	0.97	2.88
5-10	1.89	-	4.50	2.31	1.90	0.97	1.44
10-15	2.83	3.81	4.50	4.17	-	2.91	1.44
15-20	4.48	3.81	1.80	2.78	6.67	5.83	6.25
20-25	2.12	2.86	1.80	2.31	1.90	1.94	1.92
25-30	3.54	1.90	3.60	2.78	2.86	5.83	4.33
30-35	3.30	5.71	3.60	4.63	-	3.88	1.92
35-40	5.66	1.90	5.41	3.70	6.67	8.74	7.69
40-45	3.30	0.95	4.50	2.78	3.81	3.88	3.85
45-50	5.90	1.90	9.91	6.02	5.71	5.83	5.77
50-55	6.13	6.67	7.21	6.94	5.71	4.85	5.29
55-60	5.42	6.67	4.50	5.56	5.71	4.85	5.29
60-65	5.90	6.67	4.50	5.56	7.62	4.85	6.25
65-70	3.77	2.86	4.50	3.70	5.71	1.94	3.85
70-75	5.90	7.62	1.80	4.63	9.52	4.85	7.21
75-80	5.66	7.62	5.41	6.48	5.71	3.88	4.81
80-85	1.18	1.90	-	0.93	1.90	0.97	1.44
85-90	2.36	1.90	3.60	2.78	2.86	0.97	1.92
90-95	3.30	4.76	5.41	5.09	1.90	0.97	1.44
95-100	1.42	2.86	0.90	1.85	0.95	0.97	0.96
มากกว่า 100	0.47	0.95	-	0.46	-	0.97	0.48
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ครัวเรือนรวม	424	105	111	216	105	103	208
เฉลี่ย¹⁾	51.33	55.99	50.41	53.08	52.00	46.55	49.49

หมายเหตุ : ¹⁾ เป็นค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนที่คิดเฉพาะครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่า 0 ขึ้นไป

นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนที่มีความยากจนมากขึ้นจะมีรายได้จากการส่งเคราะห์เฉลี่ยสูงขึ้นเป็นลำดับด้วย (ตารางที่ 56) ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าความพยายามในการการส่งเคราะห์ประชากรของรัฐได้ถึงมือผู้ยากไร้อย่างเห็นได้อย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีความพยายามในการที่จะช่วยเหลือผู้ยากไร้อีกมาก เช่น โครงการ กข.คจ. หรือโครงการฝึกอบรมอาชีพหรือพัฒนาฝีมือแรงงานต่างๆ ที่ยังไม่สามารถให้ความช่วยเหลือไปถึงผู้ยากไร้อย่างแท้จริงได้ หรือแม้แต่โครงการ THAI-UNCAP ที่ดำเนินงานในพื้นที่ภาคเหนือและประสบความสำเร็จตามหลักการให้ความช่วยเหลือแบบบูรณาการก็ยังไม่สามารถเข้าถึงครัวเรือนยากจนดักดานอย่างแท้จริงได้ (ประเมินจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ณ บ้านเวียงลอ ต.ล่อ อ.จุน จ.พะเยา) ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาด้านการจัดการในระดับหมู่บ้านที่คนยากจนแทบไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือการกำหนดลักษณะของครัวเรือนยากจน¹⁾ ที่ทำให้ครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่าเข้าถึงความช่วยเหลือได้มากกว่าครอบครัวยากจนมากๆ

ในด้านรายจ่ายของครัวเรือนที่ยากจนระดับต่างๆ (แสดงโดยค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจน) จำแนกตามภาคและจังหวัดก็มีลักษณะเช่นเดียวกับผลการศึกษาด้านรายได้ กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีระดับความยากจนมากขึ้นจะมีค่าเฉลี่ยรายจ่ายรวมทั้งหมดและรายจ่ายหมวดสำคัญๆ ลดลงอย่างชัดเจน (ตารางที่ 57) แสดงว่าครัวเรือนที่ยากจนมากขึ้นเมื่อมีรายได้ต่ำลงก็จะใช้จ่ายน้อยลง ประเด็นที่น่าสนใจจะอยู่ที่ค่าเฉลี่ยรายจ่ายในหมวดการเกษตรซึ่งครัวเรือนที่ยากจนมากกว่ามีแนวโน้มจะมีค่าใช้จ่ายในการเกษตรโดยเฉลี่ยลดลง แต่เมื่อทดสอบทางสถิติด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนกลับไม่ปรากฏความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งที่มีพื้นที่ทำกินน้อยจึงต้องทำการเกษตรอย่างประณีตหรือแบบเข้มข้น (intensive agriculture) เพื่อให้ได้ผลผลิต (โดยเฉพาะข้าว) มาใช้บริโภคในครัวเรือนให้มากที่สุด ส่วนครัวเรือนยากจนอีกส่วนหนึ่งมีพื้นที่ทำกินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ทราบดีว่าแม้จะทำเกษตรแบบเข้มข้นอย่างไรก็ไม่ได้ผลจึงไม่ลงทุนมากนัก ค่าใช้จ่ายทางการเกษตรจึงมีความแปรผันสูง และน่าจะเป็นลักษณะเฉพาะของคนยากจนมากๆ นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไปจะมีรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อครัวเรือนติดลบ แต่ก็มิได้แตกต่างจากครัวเรือนกลุ่มอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เนื่องจากความแปรปรวนด้านรายได้และค่าใช้จ่ายของครัวเรือนนั่นเอง

สำหรับครัวเรือนยากจนระดับต่างๆ มีค่าเฉลี่ยของตัวแปรทางเศรษฐกิจด้านอื่นๆ เช่น การเก็บออม การเป็นหนี้ และการกู้ยืมไม่แตกต่างกันมากนัก (ตารางที่ 58) ชี้ให้เห็นว่าถึงแม้ครัวเรือนจะยากจนมากน้อยขนาดใดก็ยังคงมีโอกาสเก็บออม มีหนี้สินค้างชำระ และยังคงกู้เงินในปริมาณที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนที่ยากจนมากขึ้นมีแนวโน้มที่จะกู้เงินใน ปี 2541 โดยเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากอิทธิพลของภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้คนยากจนมากๆ ซึ่งมีโอกาสน้อยอยู่

¹⁾ กรมพัฒนาชุมชนกำหนดให้ครัวเรือนที่ยากจนคือ ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาท/คน/ปีสำหรับช่วงก่อนปี 2541 และปรับเป็น 20,000 บาท/คน/ปีในปี 2541 ในขณะที่รายได้ ณ เส้นความยากจนโดยเฉลี่ยของเขตชนบทอยู่ที่ระดับ 8,000 - 9,000 บาท/คน/ปี เท่านั้น (กรมพัฒนาชุมชน, 2541)

แล้วยังขาดโอกาสหารายได้เพิ่มขึ้น จึงต้องกู้ยืมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะคนที่ได้ชื่อว่ายากจนตกดานที่ขาดแม้แต่โอกาสจะกู้ยืมใคร เพราะไม่มีทางหาเงินมาใช้คืนค่อนข้างแน่นอน

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ครั้วเรือนที่ยากจนคือครั้วเรือนที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าระดับรายได้ ณ เส้นยากจน (poverty line) การพิจารณาดังกล่าวแม้จะสามารถระบุได้ว่าครั้วเรือนใดคือครั้วเรือนยากจน แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าครั้วเรือนใดมีความยากจนในระดับใด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ตัวชี้วัดดังกล่าวไม่สามารถวัดความลึกของความยากจน (depth of poverty) ได้ สำหรับ**ความยากจนตกดาน** (ultra-poor หรือ hard-core poor) นั้น จากการศึกษายังไม่พบว่ามีเกณฑ์การชี้วัดไว้อย่างชัดเจน มีเพียง **ศาสตราจารย์ นานัด คัควานิ และรองศาสตราจารย์เมธี ครองแก้ว (2541)** เท่านั้นที่กล่าวถึงการชี้วัดความยากจนตกดานไว้ โดยกำหนดไว้ว่า **“ครั้วเรือนหรือคนยากจนตกดาน คือ ครั้วเรือนหรือบุคคลที่มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจน”** แต่การกำหนดระดับการชี้วัดความยากจนตกดานดังกล่าวยังขาดเหตุผลอธิบายที่ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงความยากจนตกดาน คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าจะต้องเป็นความยากจนในระดับที่ย่ำแย่กว่าความยากจนธรรมดา หรืออีกนัยหนึ่ง คนยากจนตกดานอาจมีความหมายถึง **กลุ่มคนยากจนที่สุดที่ขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามตัวชี้วัดความยากจนที่ยอมรับกันโดยทั่วไปดังที่ได้อธิบายไว้ชัดเจนแล้วในบทที่ 2 (หน้า 13)** ความยากจนในระดับนี้จึงเป็นการยากที่จะรอดพ้นจากความยากจนไปได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า การวัดการขาดทางเลือกและโอกาสดังกล่าวข้างต้นในเชิงปริมาณเป็นเรื่องยากหรืออาจเป็นไปไม่ได้ แต่การขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ เช่น ไม่มีที่ทำกิน มีที่ทำกินแต่ขาดความอุดมสมบูรณ์ การมีคนพิการ เจ็บป่วย หรือสูงอายุอยู่ในครั้วเรือนทำให้ขาดโอกาสที่จะใช้แรงงานให้เกิดประโยชน์ หรือการขาดการศึกษาทำให้ขาดโอกาสที่จะได้ทำงานที่มีรายได้สูงหรือเป็นแรงงานที่มีผลิตภาพสูง เป็นต้น จะทำให้บุคคลหรือครั้วเรือนมีรายได้ลดต่ำลง ดังนั้น ในทางเศรษฐกิจ การกำหนดให้คนยากจนตกดานมีระดับรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นยากจนซึ่งต่ำกว่าคนยากจนปกติจึงมีเหตุผลที่น่าจะยอมรับได้ ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ณ ระดับรายได้ที่ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนนั้น สะท้อนถึงการขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ อย่างเหมาะสมกับการที่จะเป็น **“คนยากจนตกดาน”** แล้วหรือไม่ และระดับใดจึงจะเหมาะสม

เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมโดยทั่วไปของมนุษย์ ความต้องการด้านปัจจัยสี่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีพ ในบรรดาปัจจัยสี่เหล่านี้ อาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด การที่มนุษย์ได้บริโภคอาหารที่พอเพียงจะทำให้มีสุขอนามัยที่ดี ลดความพิการและโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เป็นกำลังแรงงานที่มีคุณภาพ ตลอดจนการมีสติปัญญาที่จะศึกษาหาความรู้ จึงเป็นที่เชื่อได้ว่า **“หากมนุษย์ได้รับอาหารที่เพียงพอจะเป็นพื้นฐานในการสร้างทางเลือกและโอกาสต่างๆ ในทางตรงกันข้าม หากมนุษย์ได้รับอาหารที่ไม่เพียงพอ ก็จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ ตามระดับของความไม่เพียงพอด้านอาหารซึ่งนำไปสู่ความยากจนตกดาน”**

ตารางที่ 56 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจนและหมวดรายได้ ปี 2541

ช่วงสัดส่วนของความยากจน						
หมวดรายได้	รวมเฉลี่ย	น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
1. รายได้เงินสดจากการเกษตร	5,607.78 (20.11)	12,290.63 (23.74)	4,493.47 (13.51)	7,071.69 (24.08)	3,375.91 (16.05)	1,712.68 (15.04)
1.1 รายได้เงินสดจากพืช	4,732.69 (16.97)	10,154.61 (19.61)	4,138.78 (12.44)	5,612.50 (19.11)	2,995.17 (14.24)	1,552.44 (13.63)
- ข้าว	2,914.10 (10.45)	8,038.42 (15.53)	2,363.27 (7.11)	2,024.44 (6.89)	1,680.68 (7.99)	461.42 (4.05)
- พืชไร่	1,571.94 (5.64)	1,996.60 (3.86)	1,735.71 (5.22)	2,536.45 (8.64)	1,054.15 (5.01)	1,068.98 (9.39)
- ไม้ผล/ไม้ยืนต้น	202.50 (0.73)	100.20 (0.19)	37.76 (0.11)	983.87 (3.35)	140.80 (0.67)	6.30 (0.06)
- พืชผัก	44.15 (0.16)	19.39 (0.04)	2.04 (0.01)	67.74 (0.23)	119.55 (0.57)	15.75 (0.14)
1.2 รายได้เงินสดจากสัตว์/ผลิตภัณฑ์	875.08 (3.14)	2,136.02 (4.13)	354.69 (1.07)	1,459.19 (4.97)	380.74 (1.81)	160.24 (1.41)
- การขายสัตว์ต่าง ๆ	839.23 (3.01)	2,155.41 (4.16)	354.69 (1.07)	1,188.23 (4.05)	380.74 (1.81)	157.87 (1.39)
- การขายปลาและผลิตภัณฑ์ปลา	33.96 (0.12)	36.73 (0.07)	- (0.00)	174.19 (0.59)	- (0.00)	(0.00)
- การขายผลิตภัณฑ์สัตว์ต่าง ๆ	14.86 (0.05)	- (0.00)	- (0.00)	96.77 (0.33)	- (0.00)	2.36 (0.02)
2. รายได้จากการรับจ้าง	15,113.92 (54.21)	26,596.33 (51.37)	18,756.94 (56.39)	15,795.24 (53.78)	12,624.72 (60.02)	6,240.08 (54.81)
2.1 รายได้รวมรับจ้างในเกษตร	12,731.04 (45.66)	22,018.98 (42.53)	14,082.04 (42.34)	14,389.11 (49.00)	10,801.31 (51.35)	5,570.39 (48.92)
2.2 รายได้รวมรับจ้างนอกการเกษตร	2,382.88 (8.55)	4,577.35 (8.84)	4,674.90 (14.06)	1,406.13 (4.79)	1,823.41 (8.67)	669.69 (5.88)
3. รายได้จากการประกอบการ	1,561.93 (5.60)	3,151.02 (6.09)	2,862.71 (8.61)	2,130.65 (7.26)	407.90 (1.94)	355.83 (3.13)
3.1 หัตถกรรม	979.13 (3.51)	1,863.27 (3.60)	1,448.67 (4.36)	1,596.77 (5.44)	367.10 (1.75)	238.27 (2.09)
3.2 การแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร	79.08 (0.28)	159.18 (0.31)	6.12 (0.02)	235.48 (0.80)	0.34 (.)	23.62 (0.21)
3.3 การค้าขาย ประกอบกิจการ	503.72 (1.81)	1,128.57 (2.18)	1,407.92 (4.23)	298.39 (1.02)	40.45 (1.19)	93.94 (0.83)

ตารางที่ 56 (ต่อ)

หมวดรายได้	รวมเฉลี่ย	ช่วงสี่ส่วนของวงความยากจน			
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60
4. รายได้เงินสดอื่น ๆ	2,604.79 (9.34)	3,274.39 (6.32)	3,758.98 (11.30)	1,935.89 (6.59)	2,875.80 (13.67)
4.1 ผู้สนับสนุนให้	1,511.44 (5.42)	1,556.63 (3.01)	2,155.10 (6.48)	942.74 (3.21)	1,885.68 (8.96)
4.2 หางของป่า	857.23 (3.07)	1,126.94 (2.18)	1,541.84 (4.64)	599.03 (2.04)	926.48 (4.4)
4.3 เสียงโชค	207.35 (0.74)	590.82 (1.14)	11.02 (0.03)	281.21 (0.96)	57.95 (.28)
4.4 ค่าเช่าต่าง ๆ	28.77 (0.10)	- (0.00)	51.02 (0.15)	112.90 (0.38)	5.68 (.03)
รวมรายได้เงินสดของครัวเรือน	24,888.41 (89.27)	45,312.37 (87.52)	29,872.10 (89.81)	26,933.47 (81.71)	19,284.32 (91.68)
5. รายได้ที่ไม่ใช่เงินสด	2,831.65 (10.16)	6,449.06 (12.46)	3,290.12 (9.89)	2,434.13 (8.29)	1,532.22 (7.28)
5.1 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากพืช	2,729.04 (9.79)	6,276.92 (12.12)	3,140.53 (9.44)	2,364.45 (8.05)	1,459.60 (6.94)
5.2 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากสัตว์	102.61 (0.37)	172.14 (0.33)	149.59 (0.45)	69.68 (0.24)	72.61 (.35)
รวมรายได้รวมของครัวเรือน	27,720.06 (99.42)	51,761.43 (99.97)	33,162.22 (99.71)	29,367.60 (100.00)	20,816.53 (98.96)
6. รายได้จากการสงเคราะห์	161.08 (0.58)	14.29 (0.03)	97.96 (0.29)	- (0.00)	218.18 (1.04)
6.1 เงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ	141.04 (0.51)	14.29 (0.03)	97.96 (0.29)	- (0.00)	150.00 (.71)
6.2 เงินจากประชาสงเคราะห์	20.05 (0.07)	- (0.00)	- (0.00)	- (0.00)	68.18 (.32)
รวมรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน	27,881.15 (100.00)	51,775.72 (100.00)	33,260.18 (100.00)	29,367.60 (100.00)	21,034.72 (100.00)
รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี	7,860.83	16,118.16	9,351.06	7,681.64	5,290.74

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน

11,385.76 (100.00)

2,782.40

ตารางที่ 57 รายจ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจนและหมวดรายจ่าย ปี 2541

หมวดรายจ่าย	รวมเฉลี่ย	ช่วงสัดส่วนความยากจน				
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
1. รายจ่ายในการเกษตร	3,376.42 (13.55)	6,431.93 (17.83)	3,461.47 (12.16)	4,459.58 (17.36)	1,902.78 (8.89)	1,478.11 (8.70)
1.1 ค่าวัสดุการเกษตรอื่น ๆ	695.21 (2.79)	1,447.11 (4.01)	798.98 (2.81)	898.63 (3.50)	331.72 (1.55)	227.54 (1.34)
1.2 ค่าจ้างแรงงานสัตว์/เครื่อง	596.14 (2.39)	1,253.57 (3.47)	451.18 (1.59)	790.50 (3.08)	339.49 (1.59)	227.72 (1.34)
1.3 ค่าจ้างแรงงานคน	592.29 (2.38)	903.60 (2.50)	832.65 (2.93)	1,382.26 (5.38)	247.05 (1.15)	112.91 (0.66)
1.4 ค่าดอกเบี้ย	426.62 (1.71)	814.56 (2.26)	377.41 (1.33)	182.53 (0.71)	515.57 (2.41)	203.78 (1.20)
1.5 ค่าอาหารสัตว์ ค่าผสมพันธุ์	380.67 (1.53)	492.14 (1.36)	653.71 (2.30)	625.81 (2.44)	277.90 (1.30)	140.85 (0.83)
1.6 ค่าอุปกรณ์และการดูแล	307.33 (1.23)	762.04 (2.11)	113.37 (0.40)	54.19 (0.21)	41.08 (0.19)	339.37 (2.00)
1.7 ค่าพันธุ์พืช	189.21 (0.76)	322.61 (0.89)	29.59 (0.10)	385.16 (1.50)	46.60 (0.22)	151.02 (0.89)
1.8 ค่าภาษีและค่าเช่าที่ดิน	188.45 (0.76)	434.24 (1.20)	204.57 (0.72)	140.50 (0.55)	103.39 (0.48)	74.91 (0.44)
1.9 ค่าขนส่งผลผลิต	0.47 (0.00)	2.04 (0.01)	- (0.0)	- (0.00)	(0.00)	(0.00)
2. รายจ่ายในการครองชีพ	21,540.83 (86.45)	29,644.02 (82.17)	25,003.92 (87.84)	21,233.42 (82.64)	19,500.15 (91.11)	15,515.91 (91.30)
2.1 ค่าอาหาร	12,198.96 (48.96)	16,476.78 (45.67)	15,429.65 (54.20)	11,979.44 (46.63)	9,940.92 (46.45)	9,323.26 (54.86)
2.1.1 ค่าข้าวสาร	4,100.75 (16.46)	3,297.42 (9.14)	5,694.43 (20.0)	3,808.06 (14.82)	3,999.58 (18.69)	4,318.75 (25.41)
2.1.2 ค่าอาหาร	8,098.21 (32.50)	13,179.36 (36.53)	9,735.22 (34.20)	8,171.37 (31.80)	5,941.34 (27.76)	5,004.51 (29.45)
2.2 ค่าใช้จ่ายในการศึกษา	1,470.71 (5.90)	1,679.35 (4.66)	1,286.65 (4.52)	1,361.73 (5.30)	1,783.36 (8.33)	1,217.30 (7.16)
2.3 ค่าน้ำ ไฟ อื่น ๆ	1,031.79 (4.14)	1,151.23 (3.19)	1,192.47 (4.19)	1,043.19 (4.06)	1,134.82 (5.30)	800.69 (4.71)
2.4 ค่าใช้จ่ายตามประเพณี	940.01 (3.77)	1,358.37 (3.77)	753.27 (2.65)	863.47 (3.36)	1,095.17 (5.12)	619.09 (3.64)
2.5 ค่ามุงชักรอก สู้ อื่น ๆ	922.30 (3.70)	1,079.81 (2.99)	993.18 (3.49)	891.69 (3.47)	1,037.51 (4.85)	708.52 (4.17)

ตารางที่ 57 (ต่อ)

หมวดรายจ่าย	รวมเฉลี่ย	ช่วงสัดส่วนของว่างความยากจน				
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
2.6 ค่าเชื้อเพลิง	851.25 (3.42)	1,267.08 (3.48)	1,145.86 (4.03)	1,049.29 (4.08)	717.41 (3.35)	420.46 (2.47)
2.7 ค่าสรา บุหรี่ หมากพลู เสี่ยง	662.68 (2.66)	771.27 (2.14)	700.61 (2.46)	767.35 (2.99)	795.38 (3.72)	421.20 (2.48)
2.8 ค่ารักษาพยาบาล	625.31 (2.51)	1,164.17 (3.23)	343.08 (1.21)	436.73 (1.70)	592.74 (2.77)	433.02 (2.55)
2.9 ค่าก่อสร้างและซ่อมแซมที่อยู่	521.82 (2.09)	951.68 (2.64)	426.53 (1.50)	386.05 (1.50)	483.30 (2.26)	319.87 (1.88)
2.10 ค่าผ่อนส่งเครื่องใช้ต่าง ๆ	508.75 (2.04)	522.65 (1.45)	1,011.43 (3.55)	534.84 (2.08)	732.95 (3.42)	135.98 (0.80)
2.11 ค่าอาหาร พาหนะเมื่อไปนอก	463.55 (1.86)	897.26 (2.49)	436.59 (1.53)	493.74 (1.92)	252.02 (1.18)	271.11 (1.60)
2.12 ค่าเครื่องแต่งกาย	410.42 (1.65)	554.45 (1.54)	452.29 (1.59)	535.23 (2.08)	350.74 (1.64)	263.57 (1.55)
2.13 ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล	403.35 (1.62)	510.26 (1.41)	302.92 (1.06)	618.42 (2.41)	389.51 (1.82)	264.20 (1.55)
2.13.1 ค่าเครื่องสำอาง	202.45 (0.81)	208.68 (0.58)	142.39 (0.50)	378.84 (1.47)	213.70 (1.00)	126.89 (0.75)
2.13.2 ค่าเสริมสวย ตัดผม	200.90 (0.81)	301.57 (0.84)	160.53 (0.56)	239.58 (0.93)	175.81 (0.82)	137.31 (0.81)
2.14 ค่าดอกเบี้ย ใช้นี้	304.39 (1.22)	536.33 (1.49)	455.92 (1.60)	163.23 (0.64)	145.45 (0.68)	245.98 (1.45)
2.15 ใช้นี้หนี้ทางการเกษตร	161.32 (0.65)	508.16 (1.41)	73.47 (0.26)	64.52 (0.25)	29.55 (0.14)	66.14 (0.39)
2.16 ค่าเช่าที่อยู่อาศัย	38.44 (0.15)	146.94 (0.41)	- (0.0)	25.81 (0.10)	(0.00)	2.36 (0.01)
2.17 ค่าใช้จ่ายในการประกอบ	13.21 (0.05)	57.14 (0.16)	- (0.0)	- (0.00)	- (0.00)	(0.00)
2.18 ค่าน้ำดื่ม	8.27 (0.03)	18.86 (0.05)	- (0.0)	18.71 (0.07)	5.68 (0.03)	- (0.00)
2.19 ค่าบันเทิงจรรย์	4.29 (0.02)	2.24 (0.01)	- (0.0)	- (0.00)	13.64 (0.06)	3.15 (0.02)
รวมรายจ่ายทั้งหมด	24,917.24 (100.00)	36,075.95 (100.0)	28,465.39 (100.0)	25,693.00 (100.00)	21,402.93 (100.00)	16,994.02 (100.00)
รายได้สุทธิของครัวเรือน	132.25	9,250.70	1,504.67	1,240.47	- 1,900.43	- 6,566.09

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละของรายจ่ายรวมทั้งหมด

ตารางที่ 58 เงินออม และหนี้สินรวมทั้งหมด และเงินกู้เฉพาะปี 2541 เฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบท
ภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจน ปี 2541

รายการ	รวมเฉลี่ย	ช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจน				
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
เงินออมรวมทั้งหมด	359.23 (67)	610.61 (18)	319.59 (07)	788.55 (18)	172.90 (11)	100.08 (14)
หนี้สินรวมทั้งหมด	10,971.19 (244)	17,407.24 (50)	6,654.24 (25)	8,947.03 (33)	11,526.08 (47)	8,274.07 (69)
เงินกู้รวมทั้งหมด	5,830.95 (191)	5,437.35 (43)	5,318.37 (22)	3,601.13 (28)	5,602.44 (45)	7,579.35 (25)

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงจำนวนครัวเรือนที่มีการเก็บออม เป็นหนี้ และกู้เงินในปี 2541

ข้อพิจารณาข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า การใช้รายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารซึ่งมีค่าต่ำกว่า ร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนปกติเพื่อชี้วัด "ความยากจนดักดาน" จึงเป็นทางเลือกที่มีเหตุผล น่ายอมรับได้มากกว่า แม้จะมีประเด็นที่อาจโต้แย้งว่า หากครัวเรือนมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน ต่ำกว่า ระดับรายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารก็จริง แต่หากมีการกั๊ยืมเงินมาใช้บริโภคจนได้รับอาหารตามความ เพียงพอแก่ความต้องการแล้ว ก็ไม่น่าจะจัดว่าเป็นคนยากจนดักดาน หรือบุคคลที่มีรายได้สูงกว่ารายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหาร แต่มีการอดออมและบริโภคอาหารต่ำกว่าความต้องการ (ตามเส้นความยากจน ด้านอาหาร) ก็น่าจะจัดเป็นว่าคนยากจนดักดาน คำอธิบายสำหรับข้อโต้แย้งดังกล่าวก็คือ การกั๊ยืมเงินเพื่อการ บริโภคจะเป็นภาระที่ต้องชำระคืนในอนาคต การมีรายได้ที่ต่ำอยู่แล้วจะทำให้บุคคลหรือครัวเรือนต้องลดการ บริโภคในอนาคตลง แม้ในอนาคตจะมีโอกาสมีรายได้เพิ่มมากขึ้นซึ่งก็ไม่มีผลในระยะสั้น¹⁾ และขาดความ ยั่งยืน จึงยังจัดว่าเป็นครัวเรือนยากจนดักดาน ส่วนการที่บุคคลที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร แต่จ่ายค่าอาหารต่ำกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร ซึ่งตามแนวความคิดแล้วจะมีผลกระทบต่อการขาดทาง เลือกและโอกาสในปัจจุบันทันที แต่รายได้ที่เหลืออยู่จะสามารถนำไปใช้สร้างโอกาสอื่น ๆ มาชดเชยโอกาสที่ สูญเสียไปได้มากกว่า จึงไม่จัดว่าเป็นกรณีของคนยากจนดักดาน

การศึกษานี้ได้พยายามประเมินว่าควรจำแนกความยากจนดักดานโดยใช้แนวความคิดที่เสนอ ใหม่ข้างต้น ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไปเป็น "คนยากจนดักดาน" หรือควรจะใช้แนวความคิดการชี้วัดความยากจนดักดานตามข้อเสนอของศาสตราจารย์นาค คัควานี และ รองศาสตราจารย์เมธี ครองแก้ว ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 20 ขึ้นไปก็ ถือว่าเป็นคนยากจนดักดานจึงจะเหมาะสม

ตามหลักการแล้ว ข้อเสนอการชี้วัดความยากจนดักดานโดยกำหนดให้สัดส่วนช่องว่างความ ยากจนที่ร้อยละ 40 ขึ้นไป (หรือมีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 60 ของรายได้ ณ เส้นยากจนลงไปซึ่งสอดคล้องกับ

¹⁾ ในระยะยาวหากครัวเรือนหรือบุคคลมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจริงก็จะหลุดพ้นจากความยากจนดักดาน ทำให้สิ้นเชื้อ โดยเฉพาะสิ้นเชื้อเพื่อการบริโภคยังคงมีบทบาทในการจัดความยากจนดักดานได้

รายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหาร) มีความน่าเชื่อถือและน่าจะยอมรับได้มากกว่าการใช้สัดส่วนช่องว่างความยากจนที่ระดับ 20 ขึ้นไป (หรือมีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนลงไป) เนื่องจากมีเหตุผลด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐานสอดคล้องกับการขาดโอกาสและทางเลือกซึ่งเป็นพื้นฐานของความยากจนตกดานมากกว่า แต่ความมั่นใจจะเพิ่มขึ้นเมื่อมีข้อมูลยืนยันข้อเท็จจริงส่วนนี้ การศึกษานี้ได้จำแนกครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนโดยแบ่งเป็นช่วงๆ ละ 5 พบว่า การกระจายของครัวเรือนตามช่วงต่างๆ ของสัดส่วนความยากจนค่อนข้างสม่ำเสมอ (ตารางที่ 55 และรูปที่ 3) แสดงว่าการกระจายของครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนนี้ไม่สนับสนุนแนวคิดใดๆ ในการกำหนดการชี้วัดความยากจนตกดานอย่างชัดเจน

ตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มหภาค รายได้เป็นปัจจัยกำหนดการบริโภค แม้ไม่มีรายได้เลยบุคคลก็ยังคงต้องมีการบริโภคซึ่งเป็นระดับการบริโภคระดับต่ำสุดตามความต้องการพื้นฐานนั่นเอง สำหรับครัวเรือนหรือคนยากจนมากๆ มักพบว่า เมื่อรายได้ลดลงก็จะลดค่าใช้จ่ายลง โดยลดรายจ่ายส่วนที่ไม่จำเป็นออกไปก่อน จนท้ายที่สุดหากรายได้ยังไม่พอเพียงก็จะตัดรายจ่ายส่วนจำเป็นแต่มีความสำคัญน้อยกว่าลง ดังปรากฏจากผลการสำรวจภาคสนามว่า คนที่ยากจนมากๆ บางรายไม่เคยบริโภคน้ำมัน หรืออาหารทอด หรือเนื้อสัตว์ อาทิ เนื้อหมูเลย บางรายกินข้าวกับน้ำปลาหรือต้องกินน้ำพริกผักต้มอยู่เป็นประจำ หรือหาอาหารจากป่าตามฤดูกาล เช่น ไข่มดแดง และผักหวาน เป็นต้น จึงเป็นการเหมาะสมที่จะพิจารณารายจ่ายในการบริโภคที่ครัวเรือนจ่ายจริงเปรียบเทียบกับรายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารด้วย การศึกษานี้จึงได้คำนวณสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ตามสูตรในสมการที่ (4) ดังอ้างแต่ต้น (บทที่ 3.3) มาประกอบการพิจารณาด้วย

การศึกษาการกระจายตัวของครัวเรือนตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนและสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารพบว่า กลุ่มครัวเรือนตัวอย่างทุกกลุ่มที่แบ่งตามค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนจะมีจำนวนครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่าหรือเท่ากับศูนย์ ซึ่งหมายถึงครัวเรือนที่จ่ายค่าอาหารมากกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร มีสัดส่วนอยู่ระหว่างร้อยละ 6 – 64 (ตารางที่ 59) จะเห็นว่าสัดส่วนของครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่า หรือเท่ากับศูนย์ของกลุ่มผู้มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนที่ระดับร้อยละ 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป มีค่าใกล้เคียงกันมาก (ร้อยละ 5.7 และ 6.3) น่าจะจัดเป็นกลุ่มเดียวกันได้ ซึ่งเมื่อทำการทดสอบความแตกต่างค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารของกลุ่มครัวเรือนที่แบ่งตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนก็พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้นกลุ่มที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนร้อยละ 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป (ตารางที่ 60) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่างร้อยละ 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไปมีค่าเท่ากันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นกลุ่มครัวเรือนที่ไม่ได้บริโภคอาหารตามความต้องการ (ตามเส้นความยากจนด้านอาหาร) อยู่ในระดับเดียวกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า สัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารเฉลี่ยของกลุ่มครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนร้อยละ 20 – 40 มีค่าสูงถึงร้อยละ 29 ในขณะที่ค่าสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารเฉลี่ยของกลุ่มครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนความยากจนร้อยละ 0 – 20 มีค่าเพียงประมาณร้อยละ 5 (ตารางที่ 60) ซึ่งกล่าวได้ว่าครัวเรือนเหล่านี้โดยเฉลี่ยได้รับโภชนาการตามความต้องการของร่างกาย (ไม่ขาดแคลนอาหาร) ครัวเรือนทั้งสองกลุ่มนี้มีรายได้สูงกว่ารายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารจึงสามารถนำรายได้ที่อดออมไว้หรือเหลืออยู่ไปสร้างทางเลือกและโอกาสอื่นอีกได้ การศึกษาตัวแปรทางเศรษฐกิจอื่นๆ ของกลุ่มที่มีการแบ่งกลุ่มดังกล่าวข้างต้นนี้ (ตารางที่ 61) ก็ไม่พบความแตกต่างระหว่างกลุ่มที่ชัดเจนนัก ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะกำหนดเส้นจุดแบ่งแยกความยากจนดังกล่าวได้อย่างเด่นชัด แต่ถ้าหากต้องการที่จะแบ่งแยกให้ได้ การกำหนดความยากจนดังกล่าวด้วยรายได้ ณ ระดับเส้นความยากจนด้านอาหารจะมีความเหมาะสมทั้งในแง่หลักการและเหตุผล และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของครัวเรือนตัวอย่างมากกว่าวิธีที่เสนอโดยศาสตราจารย์นาค คัควานิ และรองศาสตราจารย์เมรี ครองแก้ว

ตารางที่ 59 จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงของสัดส่วนช่องว่างด้านความยากจน และด้านค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ปี 2541

สัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหาร	สัดส่วนช่องว่างความยากจน				
	น้อยกว่า 0	0 - 20	20 - 40	40 - 60	มากกว่า 60
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 0	63 (64.29)	21 (42.86)	10 (16.12)	5 (5.68)	8 (6.30)
มากกว่า 0	35 (35.71)	28 (57.14)	52 (83.87)	83 (94.32)	119 (93.70)
รวม	98 (100.00)	49 (100.00)	62 (100.00)	88 (100.00)	127 (100.00)

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของแต่ละกลุ่มที่แบ่งตามสัดส่วนช่องว่างความยากจน ซึ่งเมื่อทดสอบความสัมพันธ์ด้วย Chi Squares Test พบว่า มีความสัมพันธ์กันที่ระดับนัยสำคัญต่ำกว่า 1 เปอร์เซนต์

ตารางที่ 60 ค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารและผลการทดสอบความแตกต่างทางสถิติระหว่างกลุ่มครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่แบ่งกลุ่มตามสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541

กลุ่มครัวเรือนแบ่งตามสัดส่วนช่องว่างความยากจน	ค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหาร	ผลการทดสอบค่าสถิติด้วย ANOVA และจำแนกโดย DMRT ¹⁾
น้อยกว่าหรือเท่ากับศูนย์	-33.39	d
0 - 20	4.73	c
20 - 40	28.94	b
40 - 60	45.47	a
มากกว่า 60 ขึ้นไป	50.28	a

หมายเหตุ : ¹⁾ อักษรที่เหมือนกันหมายถึงค่าเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 5 เปอร์เซนต์

ตารางที่ 61 ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยตัวแปรต่างๆ ระหว่างกลุ่มครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนช่วงต่างๆ ในปี 2541 ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนและทดสอบด้วย Duncan Multiple Range Test (DMRT)

ตัวแปรที่เปรียบเทียบ	สัดส่วนช่องว่างความยากจน				
	น้อยกว่า 0	0 - 20	20 - 40	40 - 60	มากกว่า 60
ปริมาณเงินฝาก	610.61a	319.59a	788.55a	172.90a	100.08a
หนี้สินรวม	17,407.24a	6,654.24b	8,947.03ab	11,526.08ab	8,274.07ab
รายได้จากการรับจ้าง	26,596.33a	18,756.94b	15,795.24bc	12,624.72c	6,240.08d
รายได้เงินสดจากการเกษตร	12,209.63a	4,493.47b	7,071.69ab	3,375.91b	1,712.68b
รายได้รวมทั้งหมด	51,775.72a	33,260.18b	29,367.60b	21,034.72c	11,385.76d
ค่าครองชีพ	29,644.02a	25,003.92b	21,233.42bc	19,500.15cd	15,515.91d
รายจ่ายรวม	36,075.95a	28,465.39b	25,693.00b	21,402.93bc	16,994.02c
รายได้สุทธิ	9,250.70a	1,504.67b	1,240.47b	-1,900.43b	-6,566.09c

หมายเหตุ : อักษรตามตัวเลขที่เหมือนกันหมายถึง ค่าเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 5 เปอร์เซ็นต์

4.4.2 การจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพกับความยากจน

ปัจจัยของความยากจนตกดันไม่ได้มีแต่เฉพาะแต่ปัจจัยหรือภาวะทางเศรษฐกิจดังกล่าวแล้วเท่านั้น ยิ่งกว่านั้นเมื่อพิจารณาถึงความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ ยังพบว่าเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ครัวเรือนยากจนมากที่สุดหรือมากกว่าจะกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ทำกินที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นที่สูงสลับลูกเนิน ที่ลาดเชิงเขา ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่แห้งแล้งขาดแคลนน้ำ ดังที่พบอยู่ในพื้นที่ตัวอย่างศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดอุตรดิตถ์ ในขณะที่ครัวเรือนยากจนน้อยกว่าจะอาศัยทำกินในเขตพื้นที่ราบตัวอย่างศึกษาในจังหวัดกำแพงเพชรและพะเยาเป็นส่วนใหญ่ (บทที่ 4.4.1)

สำหรับผลการศึกษาในด้านนี้โดยตรง หรือที่มุ่งประเด็นสภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินหรือที่ผลิตทางการเกษตรที่สำคัญกับทรัพยากรกลุ่มน้ำ ดิน - น้ำ - ป่าไม้ ว่ามีความอุดมสมบูรณ์และเอื้อต่อการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมของคนไทยทั้งประเทศหรือในทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือที่เป็นภาคของต้นน้ำลำธารสำคัญ การใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการผลิตจึงไม่ได้พิจารณาเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของปัจจัยทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาในแง่การใช้เชิงอนุรักษ์ควบคู่หรือร่วมไปด้วยกัน แม้จะมีความชัดเจนว่าประชากรและครัวเรือนยากจนตกดันนั้นแทบจะทั้งหมดไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีก็เล็กน้อยไม่เพียงพอในเชิงที่ก่อให้เกิดธุรกิจใดๆ เพราะจะเป็นแรงงานรับจ้างเกษตรหรือทั่วไปที่ไม่มีหลักแหล่งแน่นอน ยิ่งกว่านั้นลักษณะดินที่พบในพื้นที่ทำกินของครัวเรือนยากจน มีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์ต่ำ

ขาดความอุดมสมบูรณ์ หน้าดินแห้งแล้ง ขาดน้ำ และถ้าเป็นดินบนพื้นที่สูง หน้าดินจะถูกกัดเซาะพังทลาย เสื่อมโทรมจากการเปิดหน้าดินด้วยวิธีทางเผา และทำเกษตรผิดวิธี ข้างซ้ายขาดมาตรการอนุรักษ์ ผลผลิตข้าวที่ได้ในพื้นที่เหล่านี้จึงต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยของภาคเหนือในปีเดียวกัน (นาปี 403 กก./ไร่ และนาปรัง 671 กก./ไร่) คือ เพียงมากกว่า 100 กก./ไร่ ส่วนใหญ่ และรายได้สูงสุดเพียง 400 กก./ไร่ ปัญหาที่มีผลกระทบต่อดินทางการเกษตรของครัวเรือนยากจนเหล่านี้ ไม่ว่าจะรับจ้างทำเกษตรหรือทำเองก็ตาม ก็คือ ความขาดแคลนทั้ง **แหล่งน้ำและปริมาณน้ำ**ในพื้นที่ที่ประชากรและครัวเรือนยากจนยืนยันชัดเจนโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ทั้งน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค จะพึ่งน้ำฝน (น่าน้ำฝน) อย่างในฤดูฝนไม่ได้หรือไม่มีให้พึ่ง แม้แต่น้ำจากบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นที่เป็นแหล่งน้ำใช้สำคัญที่ลดปริมาณลงจนขาดแคลนหรือไม่พอใช้ในหลายพื้นที่ หรือในทางตรงข้ามที่บางพื้นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝนจนถึงขั้นผลผลิตเสียหาย ในขณะที่การรวมกลุ่มกันบริหารจัดการจัดการน้ำในพื้นที่ทำกินของครัวเรือนยากจนไม่พบว่ามีนัยสำคัญแต่ประการใด เช่นเดียวกับเรื่องคุณภาพน้ำที่ประชากรและครัวเรือนยากจนตระหนักกันเล็กน้อยมาก ต่ำกว่าร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมด

อย่างไรก็ดีในการเปิดหน้าดินเพื่อทำการเกษตรบนพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่สูง ลาดเขา เขิงเขา เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นการทำลาย **ทรัพยากรป่าไม้**ที่ช่วยอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร และพื้นที่บริเวณนั้นๆ ให้ชุ่มชื้น และอุดมสมบูรณ์ ประชากรและครัวเรือนยากจนได้ยืนยันในประเด็นปัญหานี้หรือสภาพป่าที่หายไปกับส่วนที่เหลือซึ่งเสื่อมโทรมส่วนใหญ่ คือ เหลืออยู่ในสภาพดีไม่ถึง 1 ใน 3 หรือเพียงร้อยละ 30 ในขณะที่ร้อยละของป่าที่จำเป็นต้องเหลือในพื้นที่ให้เหมาะสมเชิงวิชาการหรือเหมาะสมเชิงกายภาพพื้นที่ของประเทศในภาพรวมคือ ร้อยละ 40 และเฉพาะภาคเหนือตามแนวคิดของนักวิชาการด้านป่าไม้ดังอ้างแต่แรกว่าจำเป็นต้องมีป่าเหลืออยู่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของพื้นที่ที่ทราบกันดีว่าเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารสำคัญของประเทศ

สรุปแล้วกายภาพของพื้นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินของประชากรและครัวเรือนยากจนดักดานนั้นมีลักษณะที่ต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของประเทศ และภูมิภาคของตนในภาพรวม ไม่ว่าจะเป็นดินที่ค่อนข้างเลว ไม้ อุ่มน้ำ แห้งแล้ง หรือในทางตรงข้าม ป่าที่ปกคลุมให้ความชุ่มชื้นก็ถูกเปิดทำลายจนเสื่อมโทรมส่วนใหญ่ ดังนั้น แหล่งและปริมาณน้ำที่อาศัยแต่น้ำฝนส่วนใหญ่ทั้งเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค จึงยิ่งทวีความรุนแรงโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ยิ่งกว่านั้นความยากจนมากๆ ก็น่าจะมีส่วนให้ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญหรือตระหนักกับมาตรการจัดการและอนุรักษ์กายภาพของพื้นที่ทั้งดิน – น้ำ – และป่าไม้มากนัก ปกติแล้วก็จะมุ่งเพียงหาของเข้าปากท้องของตนและครอบครัว (ถ้ามี) เพื่อเพียงให้อยู่รอดเป็นวันๆ ไปมากกว่า

4.4.3 ความจนทางสังคมหรือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางสังคมกับความยากจน

การเป็นครัวเรือนหรือสมาชิกของครัวเรือนยากจนดักดานนั้น นอกจากจะมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับข้อจำกัดและความด้อยโอกาสในการประกอบอาชีพหลักและเสริมหรือการทำมาหากินโดยรวม มีรายได้เงินสดติดลบหรือมีภาวะหนี้สิน รวมทั้งการประสบกับพื้นที่ทำมาหากินยังเสื่อมโทรม แห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง หรือถูกซ้ำเติมด้วยสภาพน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากหรือฤดูฝนในบางพื้นที่แล้ว

ครัวเรือนหรือสมาชิกครัวเรือนเหล่านี้ ยังเผชิญกับปัญหาทางสังคมได้หลากหลาย ซึ่งในประเด็นนี้จะได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์กับความยากจนทั้งโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม การศึกษา วัฒนธรรม จิตวิญญาณ และการเมืองหรือนโยบายของรัฐกับการมีส่วนร่วม ร่วมกันไปด้วยพร้อมๆ กัน เพราะปัจจัยทางสังคมหรือที่เกี่ยวข้องกับสังคมดังกล่าวล้วนแล้วแต่มีส่วนสร้างหรือเสริมวิกฤตให้กับความยากจนตกดานหรือคนและครัวเรือนที่ยากจนตกดานมากน้อยตามระดับของความวิกฤตในแต่ละพื้นที่หรือสังคมนั้นเอง

4.4.3.1 สภาพของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและการศึกษาของครัวเรือนและประชากรยากจนตกดาน

ผลการศึกษาพบว่า ในภาคเหนือหรือชนบทภาคเหนือนั้นครัวเรือนและสมาชิกครัวเรือนที่ยากจนตกดาน ที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป หรือรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 60 ณ เส้นความยากจน หรือรายได้ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยรวมของภาค (7,535 บาท/คน/ปี ในปี 2541/42) และบริโภคอาหารต่ำกว่าความต้องการนั้น คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะเป็นครัวเรือนเดี่ยวส่วนใหญ่ เกิน 4 ใน 5 หรือมากกว่าร้อยละ 85 ส่วนที่เหลือเป็นครัวเรือนขยายที่มีสมาชิกครัวเรือนมากกว่า 4 คน กรณีเป็นครัวเรือนเดี่ยว จะมีลักษณะที่เด่นชัด 2 – 3 ประการ คือ เป็นม่าย ผู้สูงอายุ และผู้พิการ ซึ่งมักจะช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ไร้ที่พึ่งพิง ส่วนครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยายที่มีสมาชิกเกิน 4 คน/ครัวเรือน สมาชิกยังเป็นภาระพึ่งพิงกับหัวหน้าครัวเรือนในฐานะผู้เยาว์ที่ยังอยู่ในวัยเรียนและผู้สูงอายุ และบางครอบครัวยังมีสมาชิกที่พิการ ดิทยาเสพติด หรือมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสังคม ที่หัวหน้าครัวเรือนต้องช่วยดูแลและรับผิดชอบ

หัวหน้าครัวเรือนเองเป็นผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือหรือเรียนไม่จบระดับประถมศึกษา ไม่มีอาชีพหลักเป็นหลักแหล่ง ส่วนใหญ่รับจ้างทางการเกษตรและรับจ้างทั่วไป ร่วมไปพร้อมๆ กันกับการไปหาของป่ามาบริโภคและขายส่วนเหลือ ด้วยลักษณะหาเช้ากินค่ำ ได้ค่าจ้างแรงงานต่ำ ไม่มีอาชีพรองหรืออาชีพเสริม ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีที่ดินหรือไม่มีที่ดินทำกิน ที่มีอยู่บ้างก็เป็นพื้นที่ขนาดเล็ก ทำเกษตรไม่ได้ผล หรือได้ผลผลิตต่ำ อาทิ ข้างนาปีหรือข้าวในฤดูฝน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และอ้อย เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องด้วยสภาพพื้นที่อยู่ในเขตต่ำ แห้งแล้ง ขาดน้ำ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ดังที่อธิบายแล้วแต่ต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง หัวหน้าครัวเรือนยากจนตกดานคือผู้ที่ขาดโอกาสทั้งการเรียน การเพิ่มพูนฝีมือทักษะงานอาชีพตามที่ตนต้องการหรืออาชีพที่จะก่อให้เกิดรายได้เพิ่ม โดยมีวันทำงานเฉลี่ยแล้วไม่เกิน 3 เดือนหรือ 90 วัน นอกจากนี้หัวหน้าครัวเรือนยังขาดแม้แต่โอกาสที่จะได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานที่สนใจหรือไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้

การแยกครัวเรือนจากครัวเรือนบิดามารดาของประชากรที่ยากจนตกดาน ปกติแล้วจะไม่มีทุนหรือไม่ได้รับมรดกเป็นทุนใดๆ มาตั้งครอบครัวใหม่ จะอาศัยวัสดุในพื้นที่สร้างเพิงหรือกระต๊อบ ช่างๆ บ้านบิดามารดาข้างสามหรือกรรยาเป็นส่วนใหญ่ กรณีมีการแยกบ้าน ตลอดจนไม่มีการอพยพย้ายเข้าหรือย้ายออกเพื่อไปทำงานในต่างท้องถิ่น กรณีย้ายออกจะปรากฏเฉพาะครัวเรือนที่มีพื้นที่เดิมถูกเวนคืน หรือถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน เป็นต้น ลักษณะบ้านดังกล่าวปกติแล้วจะตั้งอยู่ในพื้นที่ประมาณ 0.25 ไร่ หลังคามุงแฝก พื้นเป็นฟากหรือไม้ไผ่ ขนาดพื้นที่บ้านประมาณ 30 ตารางเมตร มูลค่าไม่เกิน 5,000 บาท ถ้ามีการตีราคา และ

ขาดทรัพย์สินและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะไม่มีไฟฟ้าใช้ ยามเจ็บไข้ควรรี้นและประชากรยากจนตกตาดันต้องออกไปอาศัยสถานพยาบาลที่ห่างไกล และกรณีเป็นหนักต้องไปใช้บริการถึงในตัวจังหวัด นั่นก็คือประชากรและครัวเรือนเหล่านี้จะขาดบริการด้านสาธารณสุขมูลฐาน ไม่มีอนามัยหมู่บ้าน ขาดน้ำสะอาด บริโภคอุปโภค ใช้ส้วมหลุมหรืออาศัยส้วมของเพื่อนบ้านหรือไม่มีส้วมใช้ คนในพื้นที่ตายด้วยโรคเอดส์/ปืสูง สุต คนเหล่านี้จะขาดโอกาสและการได้รับข่าวสารด้านการสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย พิกการ สูงอายุ ที่มีสิทธิได้รับบริการรักษาพยาบาลฟรีจากรัฐ จึงพบว่ากว่าครอบครัวยากจนบางรายจะได้ทราบเรื่องนี้ก็จนต้องพาสมาชิกที่ป่วยหนักไปรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐแล้วแจ้งว่าไม่มีเงินจ่ายค่ารักษาพยาบาลจึงได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ในประเด็นดังกล่าว

ความเสียเปรียบในทางสังคมของครัวเรือนและประชากรยากจนตกตาดันในภาคเหนือ นั้น ยังรวมไปถึงการขาดโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ทางสังคม และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น แต่ถ้าจะไปร่วมได้บ้างก็เพียงบางครั้งหรือนานๆ ครั้ง เพราะไม่มีเวลา ต้องหากินเป็นวันๆ ดังกล่าวแล้ว งานที่ไปร่วมส่วนมากก็เป็นงานบุญหรืองานพัฒนาท้องถิ่นที่ไปช่วยเป็นแรงงาน แต่ถ้าเป็นงานบุญที่มีการเรียไรเงินก็ไม่สามารบเข้าร่วมด้วยได้ เช่นเดียวกับกลุ่มเงินกู้ที่คนยากจนตกตาดันไม่มีโอกาสจะร่วมด้วยอย่างแน่นอน

สำหรับหมู่บ้านและสังคมยากจนมากๆ นั้น มักมีคดีอาชญากรรมและปัญหาสาธารณสุขภายในชุมชน มีคนก่อคดีฆาตกรรม เสพยาบ้า ทำอนาจาร ลักขโมยทรัพย์สิน และเข้าไปบุกรุกทำลายป่าสงวนแห่งชาติ กรณีหมู่บ้านตั้งอยู่ติดชายป่าหรืออยู่ไม่ไกลมากนัก มีสมาชิกครัวเรือนยากจนตกตาดันบางรายเข้าไปหาของป่า แต่บางรายก็เข้าไปเปิดพื้นที่ทำเกษตร จนป่าหมดไปมากมายแล้ว จึงเริ่มตระหนักถึงอันตรายจากการสูญเสียป่าต้นน้ำลำธาร

4.4.3.2 ความจนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของครัวเรือนและประชากรยากจนตกตาดัน

ในความเป็นจริงแล้ว ผลการศึกษาชี้ชัดว่าครัวเรือนและคนยากจนตกตาดัน จะไม่จนในด้านวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งคุณธรรมและจริยธรรมตลอดจนจิตวิญญาณ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การที่เขาเหล่านี้จนเงินหรือประสบกับปัญหาที่ดินทำกิน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจิตใจความคิด ความศรัทธาในการทำมาดีตามหลักธรรมในพุทธศาสนาจะด้อยหรือจนตามไปด้วย ปัญหาต่างๆ ในด้านนี้ส่วนใหญ่แล้วถ้ามีจะต่ำกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด หรือเฉลี่ยแล้วจะอยู่ประมาณร้อยละ 0.5 – 2.0 ยกเว้นกรณีที่เป็นความผิดเบบบางในเชิงคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต เช่น กรณีเก็บงำของของคนอื่นลื้มหรือเก็บตกได้แล้วไม่กระตือรือร้นที่จะหาทางคืนเจ้าของ เหล่านี้ยังมีร้อยละสูงในหมู่คนยากจนและยากจนตกตาดัน ถึงประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งกรณีเช่นนี้การอบรมสั่งสอนทั้งจากทางครอบครัว การศึกษา และศาสนา จะช่วยกล่อมเกล้า และพัฒนาจิตวิญญาณ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีได้ไม่ยากจนเกินไป

ความจนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่พบในกลุ่มครัวเรือนและประชากรยากจนตกตาดันแม้เพียงเล็กน้อยดังอ้างแล้ว แต่กระนั้นความด้อยในปัจจัยเหล่านี้ก็นับว่ามีความสำคัญต่อทั้งตนเองและสังคม เพราะที่ชัดเจน คือ นอกจากจนมากแล้วยังไม่ประพฤติปฏิบัติตัวหรือมีคุณธรรมและจริยธรรมที่จะแก้ไขปรับปรุง

ตนเองให้พ้นจากความยากจนคือไม่ได้นำหลักธรรมมาใช้ในการดำรงชีวิต คือ ต้องฝึกฝนให้จิตวิญญาณของเราทุกคนเป็นกุศลจิต ไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมที่สอนให้ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ และอดออม ก็ตาม ยิ่งกว่านั้นวัฒนธรรมประเพณีที่ผูกพันคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระบบเครือญาติยามทุกข์ของคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านในชุมชนก็ขาดหายไปหรือหาไม่ได้ หรือหาได้ก็ยากเต็มที่ ลักษณะที่ไม่สนใจกันนั้น ก็ยังส่งผลให้คนยากจนตกงานบางรายไม่ให้ความสนใจร่วมในกิจกรรมของงานประเพณีท้องถิ่น หรือถ้าไปร่วมบ้าง ก็นับว่าน้อยมาก ลักษณะต่างๆ เหล่านี้แม้เป็นเพียงส่วนประกอบในวิถีชีวิตของสังคมหรือของชุมชนก็ตาม แต่ถ้าปรับปรุงแก้ไขแล้ว ย่อมส่งผลให้ครัวเรือนและคนยากจนตกงาน สามารถมองเห็นช่องทางที่จะรวมกลุ่มกันพัฒนางานอาชีพที่มีรายได้เพิ่มขึ้นได้บ้าง หรือช่วยกันแนะนำข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับงานและแหล่งงานได้ดีขึ้นกว่าที่จะต้องช่วยตนเองอย่างโดดเดี่ยว ขาดความอบอุ่นช่วยเหลือ และไร้ทิศทางอย่างแน่นอน

4.4.3.3 ความจนทางการเมือง หรือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางการเมืองกับความยากจน

นอกจากคนยากจนและยากจนตกงานในชนบทภาคเหนือส่วนใหญ่จะแน่นแฟ้นอยู่ในระบบครอบครัวและเครือญาติดังกล่าวแล้วแต่ต้น คนเหล่านี้ยังให้ความสนใจกับการไปใช้สิทธิ์เสียงเลือกผู้แทนทางการเมือง เพื่อหวังพึ่งให้มาช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนของเขาแก้ไขหรือลดปัญหายากจนตามข้อโฆษณาหาเสียงหรือตามแนวนโยบายที่คนจนแทบจะไม่มีโอกาสได้สัมผัสอย่างแท้จริง ทั้งนี้รวมไปถึงโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐที่เข้าไม่ถึงครัวเรือนและคนยากจนตกงาน เพราะมักจะถูกกีดกันโดยระบบสังคมหรือโดยโครงสร้างของโครงการที่ไม่เอื้อในการขอเข้าร่วมหรือขอรับบริการ นอกจากโครงการของรัฐประเภทสวัสดิการด้านรักษาพยาบาลที่ให้แก่มิรายได้น้อย และผู้สูงอายุ ที่พอจะเข้าถึงหมู่บ้านและครัวเรือนยากจนบ้าง แม้จะยังไม่มากนักหรือไม่ทั่วถึงก็ตาม

อย่างไรก็ดียังมีครัวเรือนและประชากรยากจนมากๆ หรือจนตกงานที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการเลือกผู้แทนทุกระดับ (ส.ส. ส.จ. อบต. และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) หรือไม่เคยไปเลย ทั้งนี้เพราะต้องไปหาเงินหรือไปทำงานไกล ไม่มีเงินทองที่จะเดินทางกลับมาเลือกตั้ง หรือถ้าหยุดไปเลือกตั้งก็ไม่มีจะกิน จึงไม่ให้ความสนใจ แต่ถ้าจะไปครั้งคราว ก็ไปเพราะได้เงินและผลตอบแทนอื่นๆ

อีกประเด็นหนึ่งก็คือ คนยากจนตกงานหรือสมาชิกครัวเรือนยากจนตกงานมักจะถูกกีดกันในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ ดังกล่าวแล้วแต่แรก เพราะไม่รู้จะเข้าไปรวมตรงไหนอย่างไร นอกจากการใช้แรงงาน ยิ่งถ้าเป็นโครงการเงินกู้ช่วยเหลือต่างๆ ที่ต้องคืนเงินต้นและดอกเบี้ยด้วยแล้ว จะปิดโอกาสไปในตัว หรือถ้าเป็นโครงการที่ต้องมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมด้วยแล้ว คนยากจนและยากจนตกงานที่ไม่ได้เรียนหรือเรียนน้อย ขาดความรู้ จึงกลัวเสนอความคิดเห็นผิดๆ บางรายเป็นหญิง ยิ่งเพิ่มความกลัวไม่กล้าหรือไม่มีทางโต้เถียงขัดแย้งใดๆ และอีกอย่างหนึ่ง พวกคนจนตกงานก็รู้สึกถึงความด้อยของตนจึงเกรงใจหรือเกรงกลัวที่จะต้องไปโต้เถียงขัดแย้งกับใครๆ ในสังคมหรือชุมชนของตน ฉะนั้นส่วนใหญ่จึงหลีกเลี่ยงไปเข้าสังคม ดังนั้นโอกาสที่มีน้อยอยู่แล้วก็จะยิ่งลดลงหรือหมดไปอย่างน่าเสียดาย สังคมจึงควรเร่ง

ตระหนักและเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในภาวะที่เอื้อและเกื้อกูลกันโดยไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะด้วยวัตถุนิยมใดๆ แต่ควรร่วมมือช่วยเหลือกันด้วยคุณธรรมและการเป็นคนดี

ส่วนประเด็นที่รัฐควรเร่งปรับปรุงอย่างเป็นรูปธรรมสำหรับปัญหาที่ครัวเรือนและคนยากจนดักดานกำลังรอความช่วยเหลือและสงเคราะห์โดยตรงก็คือ โครงการพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมกับพวกเขาเหล่านั้นและต้องเป็นงานที่เขาต้องการจะฝึกฝนอาชีพด้วย เพราะคนจนดักดานยอมรับว่าโครงการพัฒนาของรัฐมักจะสวนทางกับความต้องการรับการช่วยเหลือโดยตรง รวมทั้งปัจจัยสิ่งของเครื่องใช้ที่ได้รับบริจาคแทนที่จะเป็นอุปกรณ์สนับสนุนงานอาชีพที่จำเป็นต้องใช้และไม่มีปัญญาจะหาเงินมาซื้อเองได้ อาทิ เครื่องทุนแรงทางการเกษตรต่างๆ แต่มักจะได้บริจาคเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็เป็นสิ่งที่พวกเขาไม่ได้ต้องการจะได้รับทุกครั้ง ดังนั้นปัญหาจึงอยู่ที่ว่ารัฐบาลได้รับข้อมูลเพื่อการแก้ปัญหาความยากจนและยากจนดักดานถูกต้องมากน้อยเพียงใด และมีความจริงใจที่จะลงไปแก้ปัญหาหรือไม่เพียงใด เพราะเราทราบกันดีว่ารัฐบาลมีโครงการแก้ปัญหาหรือลดปัญหาความยากจนมากมาย และมีมานานประมาณ 40 ปีแล้ว ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 8 ฉบับ (พ.ศ. 2504 – ปัจจุบัน) แต่เหตุใดโครงการภายใต้การกำกับดูแลของส่วนราชการในภาครัฐจึงยังไม่บรรลุเป้าหมายจนปัจจุบัน

ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยจึงได้เสนอ **“ลักษณะภาพรวมความยากจนดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย”** ตามความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ คือ เงิน จันททรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จันทาสังคม จันทางการเมือง จันทางการศึกษา จันทางวัฒนธรรม และจันทางจิตวิญญาณ (รูปที่ 4) ไว้ในบทสรุปผลการศึกษา (บทที่ 5.1) ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทั้งโดยตรง และโดยอ้อมแก่ทุกฝ่าย และทุกระดับที่มีส่วนรับผิดชอบแก้ไขหรือลดปัญหาความยากจน โดยเฉพาะความยากจนดักดาน ได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง และมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงต่อไป

5. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 การศึกษาวิจัยเรื่อง **“วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ”** เป็นการวิจัยประยุกต์ที่มีลักษณะเป็นพหุวิทยาการผสมผสานหลายสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ประเด็นปัญหาได้ครบทุกแง่มุม จากการรวบรวมข้อมูลด้วยงานวิจัยสนาม และงานวิจัยเอกสารเป็นเกณฑ์ปฏิบัติสำคัญ มีการเลือกสุ่มพื้นที่และประชากรเป้าหมายอย่างเจาะจง ด้วยวิธีการหลายแบบหลายขั้นตอน ได้พื้นที่ตัวแทนในภาคเหนือ (ทางการปกครอง) 4 จังหวัด ประกอบด้วย 2 จังหวัดในภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่ และพะเยา และอีก 2 จังหวัดในภาคเหนือตอนล่าง คือ อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร รวมประชากรตัวแทนกลุ่มครัวเรือนยากจนและยากจนดักดาน ทั้งสิ้น 424 คน จังหวัดละ 103 – 111 คน ที่

กระจายอยู่ในจังหวัดละ 20 – 22 หมู่บ้าน (หมู่บ้านละ 5 – 6 คน รวมทั้งหมด 82 หมู่บ้าน) 4 – 6 ตำบล (รวมทั้งหมด 18 ตำบล) และ 2 – 4 อำเภอ (รวมทั้งหมด 10 อำเภอ) และตัวแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับท้องถิ่น (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/อบต.) รวม 82 คน จาก 82 หมู่บ้าน (หมู่บ้านละ 1 คน)

5.1.2 ผลการวิจัยได้วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการสำหรับประเทศไทย คือ (1) เงิน (2) จรรยาบรรณชาติและสิ่งแวดล้อม (3) จันทาสังคม (4) จันทาการเมือง (5) จันทาการศึกษา (6) จันทาวัฒนธรรม และ (7) จันทาจิตวิญญาณ โดยนำมาวิเคราะห์ร่วมกับ “เส้นความยากจนด้านอาหาร” เพื่อช่วยกำหนดความหมายของความยากจนดังกล่าวให้เด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยลักษณะที่เป็น “คนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร” จาก 4 สมการร่วมกัน ดังนี้

$$\text{สมการที่ 1 : เส้นความยากจนด้านอาหาร} = 0.6 \times \text{เส้นความยากจนรวม}$$

$$\text{สมการที่ 2 : สัดส่วนช่องว่างความยากจน} = \frac{(\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน} - \text{รายได้/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน}}$$

$$\text{สมการที่ 3 : สัดส่วนช่องว่างความยากจน (ใหม่)} = \frac{(\text{เส้นความยากจนรวม/คน} - \text{รายได้/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนรวม/คน}}$$

$$\text{สมการที่ 4 : สัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหาร} = \frac{(\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน} - \text{รายจ่ายค่าอาหาร/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน}}$$

สูตรหรือสมการที่ 1 นั้นกำหนดให้เส้นความยากจนด้านอาหารของภาคเหนือในเขตสุขภาพและชนบทเท่ากับร้อยละ 60 ของเส้นความยากจนรวมที่เกี่ยวข้องสำหรับความยากจนดังกล่าว ส่วนสมการที่ 2 และ 3 ความยากจนดังกล่าว กำหนดจากดัชนีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่า 0 และมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไปตามลำดับ และสมการที่ 4 ใช้ดัชนีสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารมากกว่า 0 ขึ้นไป กำหนดความยากจนดังกล่าว ดังนั้นยังสัดส่วนของค่าต่างๆ ในทั้ง 4 สมการที่กำหนดมีค่าสูงขึ้น ความรุนแรงของความยากจนดังกล่าวก็จะสูงตามขึ้นไปด้วย

5.1.3 ผลการศึกษาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปและโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของหมู่บ้านที่ศึกษาในทัศนะของผู้นำหมู่บ้าน พบว่าในแต่ละหมู่บ้านชนบทยากจนจะมีครัวเรือนที่จนมากที่สุด หรือจนดังกล่าวอยู่ประมาณมากกว่า 1 ใน 4 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 27.7 โดยปรากฏในภาคเหนือตอนบนมากกว่าตอนล่างด้วยสัดส่วน 1 ใน 3 (ร้อยละ 30) : 1 ใน 4 (ร้อยละ 25) แต่จะพบทั้งจำนวนครัวเรือนยากจนดังกล่าวมากที่สุด (ร้อยละ 33.5) และน้อยที่สุด (ร้อยละ 16.4) ในภาคเหนือตอนล่าง คือ จังหวัดอุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร ตามลำดับ ครัวเรือนมีสมาชิกเฉลี่ย 3.5 คน หรือจำนวนสมาชิก 1 – 7 คน ครัวเรือนเหล่านี้จะไม่

มีที่ดินทำกินจึงทำอาชีพหลักรับจ้างทั่วไป และรับจ้างทางการเกษตร แต่มีความชัดเจนที่คนจนตกงานไม่สามารถหางานทำได้ทุกวัน คือ หางานทำได้บ้างไม่ได้บ้าง และงานไม่เป็นหลักแหล่ง กับทั้งยังเป็นแรงงานไร้ทักษะ และต้องอาศัยหาของป่ามาบริโภคเป็นฤดูกาล เช่น ไข่มดแดง หัวบุก ผักหวาน หน่อไม้ เห็ด เป็นต้น นอกจากนั้น คนยากจนตกงานและลูกหลานส่วนใหญ่ยังไม่มีโอกาสเข้าเรียนตามเกณฑ์บังคับ หรือได้เรียนก็ไม่จบระดับประถมศึกษา ส่วนโรคภัยไข้เจ็บที่คนเหล่านี้เสียชีวิตก่อนวัยชราเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน คือ โรคเอดส์ มะเร็ง และหัวใจวาย หรือลมปัจจุบันเป็นสำคัญ

สิ่งที่ครัวเรือนยากจนตกงานในภาคเหนือประมาณครึ่งหนึ่งหรือมากกว่ายังขาดแคลน คือ น้ำอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และน้ำในการเกษตรโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง คือ ยังต้องอาศัยบ่อบาดาลสาธารณะของหมู่บ้านและบางส่วนจากบ่อน้ำตื้นส่วนตัวรวมทั้งระบบประปาหมู่บ้านบางส่วน ซึ่งไม่มากนัก เพราะต้องจ่ายค่าน้ำประปาหน่วยละ 1 – 8 บาท แต่สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในหมู่บ้านจะไม่ขาดแคลน ไม่ว่าจะเป็นตลาดกลาง ร้านค้า โรงเรียนระดับประถมและมัธยมฯ ไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะในบางหมู่บ้าน และสถานีอนามัยหมู่บ้าน เป็นต้น แต่คนยากจนตกงานก็แทบไม่มีโอกาสหรือไม่มีโอกาสไปใช้บริการ เพราะขาดปัจจัยเงินสด และบางประเภทอยู่ไกลเดินเท้าไปไม่ได้ไหว คือ ทำเลไม่สะดวก

สำหรับสภาพทางสังคมและการรวมกลุ่มกิจกรรมของครัวเรือนยากจนตกงานตามทัศนะของผู้นำท้องถิ่นนั้น พบว่ามีอุปสรรคที่ขัดขวางหรือทำให้ลักษณะการรวมกลุ่มไม่เกิดขึ้นอยู่ 4 ประการสำคัญ คือ (1) ไม่มีเวลามาร่วมงานเพราะต้องไปหางานรับจ้างให้ได้ทุกวัน (2) จะร่วมได้เฉพาะงานที่ใช้พลังงานหรือแรงงานเป็นหลัก ส่วนการช่วยด้วยพลังทรัพย์หรือเงินนั้นทำไม่ได้แน่นอน เพราะหาได้ไม่พอกินอยู่แล้ว หรือแม้แต่ร่วมด้วยพลังงานสมองก็ประสบปัญหาที่ไม่มีสติปัญญาจะร่วมคิด (3) ไม่มีคุณสมบัติจะเข้าร่วมกลุ่มกู้ยืมเงิน เพราะไม่เห็นหนทางที่จะหาเงินมาคืนทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย และ (4) ไม่สามารถร่วมงานบุญที่มีการเรียไรเงิน นอกจากจำนวนเล็กน้อยมากและบางครั้งบางคราวที่เผอิญหาเงินได้เท่านั้น ส่วนเหตุผลที่กลุ่มคนยากจนเข้าร่วมกิจกรรมได้ มีลำดับการตัดสินใจดังนี้ (1) พิจารณาตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่ม (2) เป็นงานส่วนรวมและเป็นหน้าที่ (3) ผู้นำหมู่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านชักชวนขอความร่วมมือเพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญ และเพื่อความสามัคคี (4) ถูกบังคับหรือเกณฑ์ให้เข้าร่วมตามระเบียบปฏิบัติของหมู่บ้าน (5) เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องใช้เงินมากในการเข้าร่วม เน้นร่วมแรง (6) สมัครใจเข้าร่วมถ้าว่างงาน (7) เข้าร่วมทุกกลุ่มที่ญาติพี่น้องไปร่วม และ (8) เข้าร่วมเพราะเป็นกลุ่มอาชีพของคนส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม igit กลุ่มที่คนในชนบทหรือในหมู่บ้านภาคเหนือนิยมร่วมกิจกรรมตามลำดับสำคัญเกิน 4 ใน 5 หรือเกินร้อยละ 80 ของทั้งหมด โดยเฉพาะคือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฌปนกิจ และกลุ่มเงินกู้ ธ.ก.ส.

มาตรการแก้ไขและช่วยเหลือคนยากจนตกงานในระดับหมู่บ้านในทัศนะของผู้นำที่พอปรากฏเป็นรูปธรรม ได้แก่ (1) การให้ความช่วยเหลือด้านการเงินในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเกิน 60 ปีที่มีฐานะยากจน (รายละ 300 บาท/คน/เดือน จนถึงแก่กรรม) เบี้ยยังชีพคนพิการ (รายละ 500 บาท/คน/เดือน) (2) การแจกเครื่องนุ่งห่มกันหนาว ข้าวสารอาหารแห้ง ยารักษาโรค และอุปกรณ์สร้างบ้าน ฯลฯ

(3) การให้ความช่วยเหลือด้านแรงงานคนในหมู่บ้านแก่คนยากจน ไร้ที่พึ่ง ตามที่ร้องขอมา (4) การตั้งกองทุนช่วยเหลืองานศพสมาชิก (5) การตั้งกองทุนช่วยผู้ติดเชื้อเอดส์ในระดับหมู่บ้าน (6) การช่วยเหลือในทุกเรื่องที่เดือดร้อน (7) การช่วยแจกทุนการศึกษาลูกคนจนมาก (8) ให้ครัวเรือนยากจนได้ใช้น้ำประปาฟรี และ (9) ออกบัตร สปร. ช่วยสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย (ต่ำกว่า 2,000 บาท/เดือน สำหรับคนโสด และต่ำกว่า 2,800 บาท/เดือน สำหรับครอบครัว)

5.1.4 สภาพทางสังคม วัฒนธรรมของครัวเรือนและประชากรยากจนตกงานในภาคเหนือตามทัศนะของเขาเอง โดยสรุปแล้วก็ไม่ต่างจากทัศนะของผู้นำหมู่บ้านมากนัก คือ เป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่า ครัวเรือนขยาย มีสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 3.7 คน โดยมีสัดส่วนภาคเหนือตอนล่าง : ตอนบน 4 : 3 คน/ครัวเรือน และอัตราส่วนของเพศชายหญิง ร้อยละ 83 : 17 ประชากรยากจนตกงานจะมีอายุสูงกว่าอายุเฉลี่ยยากจนทั่วไป (31.8 ปี) การพึ่งพิงสูงกว่าอัตราเฉลี่ย 54.2 ผู้มีรายได้ต่ำกว่าอัตราเฉลี่ยของครัวเรือน 2.4 คน ระดับการศึกษาไม่จบชั้นประถมหรือไม่ได้เรียน ประกอบอาชีพหลักรับจ้างทางการเกษตรและเกษตรกรรม ถัดมาจึงเป็นรับจ้างทั่วไป ซึ่งประเด็นหลังนี้ในทัศนะผู้นำท้องถิ่น และหมู่บ้านให้ความสำคัญว่าเป็นอาชีพแรกของคนยากจนตกงาน คือ ให้ความสำคัญสลับที่กับความเห็นของคนยากจนมองตนเอง โดยมีวันทำงานต่ำกว่าระดับเฉลี่ยของคนจนทั่วไป (167.5 วัน/ปี) หรือเพียง 90 วัน/ปี และไม่มีอาชีพสำรอง ในขณะที่ครัวเรือน และประชากรยากจนทั่วไปยังพอมีอาชีพเสริมเล็กน้อยไม่เกินร้อยละ 5 โดยจะทำอยู่ในช่วงเวลาไม่เกิน 100 วัน/ปี

ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่แยกครัวเรือนใหม่ได้ 11 – 20 ปี โดยไม่ได้มีทุนเป็นเงินสดหรือที่ดิน หรือบ้าน หรือทองคำ หรือปศุสัตว์ แต่อย่างใด ฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องของทั้งหัวหน้าครัวเรือน และของภรรยาส่วนใหญ่ยากจน ครัวเรือนยากจนเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องถิ่นเดิมเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะครัวเรือนยากจนตกงานและยากจนทั่วไปในเขตภาคเหนือตอนบน ครัวเรือนยากจนทั่วไปที่อพยพมาตั้งครอบครัวใหม่ในพื้นที่ปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีทั้งที่ย้ายมาจากต่างจังหวัด ต่างอำเภอ ต่างตำบล ต่างหมู่บ้าน หรือแม้แต่ต่างภาค

ครัวเรือนยากจนทั่วไปจะมีการเคลื่อนย้ายแรงงานในช่วงก่อนหกเดือนที่ทำการศึกษามากกว่าในช่วงหกเดือนที่ทำการศึกษา และเป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานออกมากกว่าการย้ายแรงงานเข้า ลักษณะของผู้ย้ายแรงงานเข้ามานานกว่า 6 เดือน ส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครัวเรือนเพศชาย มีการศึกษาระดับประถมศึกษา อายุระหว่าง 21 – 25 ปี สาเหตุของการย้ายแรงงานเพื่อไปทำงานเกษตรกรรมในท้องถิ่น สำหรับผู้ที่ย้ายแรงงานเข้าในช่วง 6 เดือน ส่วนใหญ่เป็นบุตรชาย การศึกษาชั้นประถมศึกษา อายุอยู่ระหว่าง 16 – 20 ปี สาเหตุของการย้ายเนื่องมาจากการหางาน สำหรับผู้อพยพออกในเวลามากกว่า 6 เดือน เป็นบุตรชายและบุตรสาว ร้อยละ 41.7 และ 38.3 ตามลำดับ มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุอยู่ในช่วง 21 – 25 ปี และ 26 – 30 ปี เท่าๆ กัน สาเหตุของการอพยพออกก็เพื่อไปทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตร โดยเฉพาะออกสู่พื้นที่ภายในจังหวัดและกรุงเทพมหานคร สำหรับผู้อพยพออกในช่วงเวลา 6 เดือน เป็นบุตรชายและบุตรสาวร้อยละ 42.2

และ 35.6 ตามลำดับ มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุอยู่ระหว่าง 16 – 20 ปี สาเหตุของการอพยพออกเพื่อไปทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตร ในตัวจังหวัดและในกรุงเทพมหานคร

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาในด้านสาธารณสุขมูลฐานของครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไป พบว่า ในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ผู้ที่อยู่ในสถานภาพสมรส (ร้อยละ 75.7) ได้ใช้วิธีการคุมกำเนิด โดยใช้ยาเม็ดคุมกำเนิดเป็นส่วนใหญ่ จำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่ 2.4 คน ร้อยละ 17.2 เป็นครัวเรือนที่มีบุตรตายก่อนคลอด ผู้ตายคนที่ 1 มักเป็นเด็กอายุแรกเกิดถึง 3 ปี กับผู้ที่มีอายุ 50 – 60 ปี ส่วนใหญ่ไม่ทราบสาเหตุของการตาย อย่างไรก็ตามพบว่า สาเหตุของการตายเนื่องจากโรคเอดส์และโรคมะเร็งมีส่วนเท่ากัน ผู้ตายส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัว หรือไม่ก็บุตรชาย เสียชีวิตมาแล้วในช่วงเวลา 1 – 10 ปี ส่วนผู้ตายคนที่ 2 และ 3 ส่วนใหญ่เป็นเด็กอายุแรกคลอดถึง 3 ปี ไม่ทราบสาเหตุของการตาย ผู้ตายเป็นบุตรชายหรือบุตรสาว และเสียชีวิตไปแล้วในช่วงเวลา 1 – 10 ปี

โครงสร้างทางสังคมอื่นๆ ของครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไป พบว่า ร้อยละ 12.5 มีผู้พิการอยู่ในครัวเรือนเฉลี่ย 0.14 คน หรือ 8 – 9 ครัวเรือนมีสมาชิกเป็นคนพิการ 1 คน และครัวเรือนร้อยละ 31.4 มีผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือนเฉลี่ย 0.4 ผู้เจ็บป่วยเรื้อรังส่วนใหญ่เป็นโรคหัวใจ และโรคระบบทางเดินหายใจ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุของโรคเรื้อรังอีกเป็นจำนวนมาก ในยามเจ็บป่วยครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ร้อยละ 66.3 ใช้บริการการรักษาจากสถานอนามัยในหมู่บ้าน และครัวเรือนร้อยละ 2.8 ไม่มีส่วนร่วม และร้อยละ 3.8 มีส่วนหลวม

ส่วนในด้านที่ตั้งของครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไป พบว่า ร้อยละ 27.8 ตั้งอยู่ในเขตกันดาร เป็นครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ร้อยละ 7.3 ลักษณะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูง ร้อยละ 11.8 โดยเฉพาะบ้านของครัวเรือนยากจนดักดานมีลักษณะเป็นเพิงหรือกระท้อ ขนาด 30 ตารางเมตร แต่ทั่วไปขนาดตัวบ้านเฉลี่ย 46.04 ตารางเมตร ส่วนใหญ่เป็นบ้านที่มีห้องเดียว วัสดุผนังหลังคาส่วนใหญ่เป็นสังกะสี มูลค่าบ้านในชนบทภาคเหนือเฉลี่ยหลังละ 37,418 บาท แต่ของครัวเรือนดักดานจะมีมูลค่าไม่เกินหลังละ 5,000 บาท และหลังคามุงแฝก ส่วนขนาดของพื้นที่อยู่อาศัยของครัวเรือนชนบททั่วไปมีขนาดเฉลี่ย 1.7 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน ที่ตั้งบ้านอยู่อาศัยห่างจากถนนสายหลักในหมู่บ้านเฉลี่ย 310.10 เมตร ในบริเวณบ้านไม่มีคอกปศุสัตว์

ทรัพย์สินในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนแต่ไม่ถึงขั้นจนดักดาน พบว่า มีวัว ควาย เพียงร้อยละ 5.5 มีรถไถเดินตามร้อยละ 15.1 มีจักรยานร้อยละ 46.9 มีรถจักรยานยนต์ร้อยละ 30 มีวิทยุร้อยละ 30.9 มีโทรทัศน์ร้อยละ 44.8 โทรทัศน์ขาวดำร้อยละ 22.2 มีตู้เย็นร้อยละ 28.8 ส่วนกรณีครัวเรือนจนดักดานถ้าจะมีทรัพย์สินบางประเภทดังกล่าว เช่น โทรทัศน์ขาว – ดำ วิทยุ หรือจักรยาน ก็จัดเป็นสิ่งของรับบริจาคมาทั้งสิ้น

5.1.5 สภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินทางการเกษตร เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่ออาชีพหลักของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปที่มีอาชีพหลักรับจ้างทางการเกษตรและทำการเกษตรของตนเอง ซึ่งพบว่า ทรัพยากรหลักทางกายภาพหรือธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ หรือป่าไม้ใน

พื้นที่ทำกินของชนบทยากจนในภาพรวมนั้นอยู่ในเกณฑ์มีคุณภาพหรือความอุดมสมบูรณ์ต่ำ คือ ลักษณะหรือคุณสมบัติดินบนพื้นที่สูงและตามลาดเขาที่ถูกเปิดเป็นที่ทำกิน เช่น ในพื้นที่ตัวแทนศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ และอุดรดิตถ์ หน้าที่ดินจะถูกกัดเซาะพังทลายเสื่อมโทรมจากการถางเผาและทำเกษตรผิดวิธี ข้างข้างขาดมาตรการอนุรักษ์ ส่งผลให้ผลผลิตข้าวในปีที่ได้ต่ำมาก หรือต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยของภาค (403 กก./ไร่) ในปีเดียวกัน คือได้ประมาณ 100 กก./ไร่ หรือมากกว่า และสูงสุดเพียง 400 กก./ไร่ ส่วนดินในที่ราบและที่ดอนก็ขาดแคลนแหล่งน้ำและปริมาณน้ำ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ตามคำยืนยันของประชากรเป้าหมายยากจนว่าเขาสามารถทำนาได้เฉพาะนาปีหรือนาฤดูฝนเท่านั้น ไม่ว่าจะไปรับจ้างเป็นแรงงานเกษตร หรือทำของตนเองเล็กน้อยก็ตาม ความขาดแคลนนํ้านั้นไม่เฉพาะแต่ในการเกษตร แต่ยังส่งผลถึงการขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในครัวเรือนและชุมชนด้วย ดังนั้นจึงส่งผลให้การรวมกลุ่มการจัดการเรื่องน้ำเพื่อการเกษตรไม่มีนัยสำคัญในพื้นที่เป้าหมาย เช่นเดียวกับทรัพยากรป่าไม้ที่ประชากรยากจนยอมรับว่าที่อยู่ในสภาพดีไม่ถูกทำลายหรือเสื่อมโทรม มีน้อยกว่า 1 ใน 3 หรือเพียงร้อยละ 30 ในขณะที่ตามหลักวิชาการได้ชี้ชัดว่าประเทศของเราต้องรักษาสภาพป่าไว้อย่างน้อยที่สุดร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด และโดยเฉพาะภาคเหนือซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญจำเป็นต้องรักษาป่าไว้ถึงร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมดจึงจะสามารถคงความอุดมสมบูรณ์ของสภาพภูมิประเทศไว้ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นวิถีชีวิตคนจนไทยที่ยังนิยมเปิดป่าทำเกษตร ใช้ไม้ทำฟันหรือเผาถ่าน คือใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิง เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขปรับปรุง และรณรงค์ให้ตระหนักในผลร้ายหรืออันตรายที่จะตามมาในอนาคตอันใกล้

5.1.6 สำหรับครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองในลักษณะดังกล่าวข้างต้น เพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินทำการเกษตรนั้น พบว่าเกือบ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 23 มีพื้นที่ถือครองในอดีตต่ำกว่า 1 ไร่ และปัจจุบันได้เพิ่มเป็น 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33 ที่ถือครองที่ดินทำเกษตรในขนาดเดียวกัน จะดีขึ้นเฉพาะจำนวนร้อยละของครัวเรือนยากจนที่ไม่เคยมีที่ดินถือครองทำการเกษตรจากอดีตที่สูงถึงร้อยละ 34 ได้ลดลงมาเป็นร้อยละ 19 ของครัวเรือนทั้งหมด อย่างไรก็ตามพื้นที่ถือครองทางการเกษตรเฉลี่ยของครัวเรือนชนบทยากจนในภาคเหนือในอดีตและปัจจุบันนับว่าไม่มีความแตกต่างกันในนัยสำคัญ คือ 5 ไร่ และ 4.4 ไร่ ตามลำดับ ส่วนสาเหตุที่มีการลดพื้นที่ถือครองลงในปัจจุบัน เหตุผลสำคัญก็มาจากการขายที่ดินเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มียุคครัวเรือนอีกเกือบร้อยละ 5 ที่ยังเช่าที่ดินทำเกษตร และเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้สภาพกายภาพพื้นที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำ แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33 ยังใช้ที่ดินทำนา (8.3 ไร่/ครัวเรือน) ร้อยละ 18.4 ปลูกพืชไร่ (4.8 ไร่/ครัวเรือน) ร้อยละ 6.6 ปลูกไม้ผล (4.4 ไร่/ครัวเรือน) ร้อยละ 2.4 ปลูกพืชไร่และไม้ผล (4.4 ไร่/ครัวเรือน) และร้อยละ 1.4 ทำสวนผัก (1.25 ไร่/ครัวเรือน) ลักษณะการใช้พื้นที่เกษตรดังกล่าวนับเป็นความเคยชินหรือพฤติกรรมของคนชนบทไทย ที่ต้องปลูกข้าวให้พอกินเสียก่อนที่จะทำเกษตรประเภทอื่น แม้พื้นที่จะไม่เหมาะสมก็ตาม

5.1.7 **ทัศนคติในการดำเนินชีวิตกับปัญหาความยากจน จิตวิญญาณ การรักษาวินัยธรรม ประเพณี และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย** ล้วนแล้วแต่มีผลให้การแก้ไขหรือลดปัญหาความยากจนตกตาดัน หรือจนโดยทั่วไปได้มากน้อยต่างกัน ดังเช่นที่ประชากรยากจนยังทำนาแม้กายภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม คือ ขอให้มิมีข้าวกินไว้ก่อนจะพอกินนานแค่ไหนไม่สำคัญ ประชากร 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72 ยอมรับว่าตนและครอบครัวมีความด้อยกว่าเพื่อนบ้าน ทั้งด้านทรัพย์สินสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นและไม่จำเป็นในครัวเรือน และถ้าเน้นเฉพาะเครื่องมือทำกินทางการเกษตรโดยเฉพาะที่ดินและรถไถ พบว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างยืนยันว่าขาดแคลนถึงร้อยละ 82.5 ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนยืนยันร้อยละ 75.3 นอกจากนั้นก็ด้อยกว่าในด้านไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้อื่น นอกจากงานที่ทำอยู่เป็นประจำ และยังมีภาวะหนี้สิน รวมทั้งด้อยการศึกษา มีโรคภัยไข้เจ็บ พิกการ และขาดหัวหน้าครัวเรือน เป็นต้น แต่ความด้อยโอกาสต่างๆ ไม่ได้บ่งบอกว่าเป็นคนที่ด้อยคุณธรรมและจริยธรรม เพราะ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.6 เช่นกันที่ยอมรับว่าสมาชิกในครอบครัวของเขามีคุณธรรมไม่ต่างจากสมาชิกของครอบครัวอื่นในหมู่บ้านหรือสังคมเดียวกัน เพราะมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ทำร้ายกัน เนื่องจากเป็นชาวพุทธด้วยกัน แต่ที่ชัดเจนคือ ไม่สามารถช่วยหรือแบ่งปันเป็นเงินทองและสิ่งของได้ แต่จะทำบุญตามอัธยาศัย

ครัวเรือนยากจนตกตาดันและยากจนทั่วไป 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.8 ยังยอมรับอีกว่า ถ้าตนได้รับการศึกษาสูงขึ้นก็มีโอกาสช่วยให้รอดพ้นจากความยากจนได้ ในขณะที่ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 20 ไม่มั่นใจ เพราะคิดว่าได้เรียนหรือไม่ได้เรียนก็ต้องทำนาหรือรับจ้างเกษตรต่อไป ค่าเล่าเรียนก็ไม่มีจ่าย และเห็นว่าเรียนสูงก็ตกงานได้ ดังนั้นร้อยละ 60 ของประชากรทั้งหมด จึงสนับสนุนแนวคิดในการดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มุ่งมั่น ขยันขันแข็ง ช่วยตัวเอง ด้วยการหางานทำ เป็นคนดี ซื่อสัตย์สุจริตในการทำมาหากิน และประหยัดตามอัธยาศัย ก็น่าจะรอดพ้นความยากจนได้มากกว่า

อย่างไรก็ดีประชากรยากจนตกตาดันในชนบทภาคเหนือเหล่านี้ต่างก็ยืนยันว่าจนมาตั้งแต่เกิด หรือจนมาตลอดชีวิต คือจนมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ และก็มีบางส่วนที่จนมาตั้งแต่ช่วง 1 ปี จนถึง 60 ปีที่ผ่านมา ด้วยสาเหตุแห่งความยากจนประการใดประการหนึ่ง เช่น ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีงานทำ ไม่มีเงินทุน ครอบครัวใหญ่ ชราหรือพิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง และไม่มีโอกาสเรียนหนังสือ เป็นต้น ส่วนหนึ่ง (ร้อยละ 26.2) จึงท้อแท้และยอมรับว่าอยู่ไปวันๆ อีกส่วนหนึ่ง (ร้อยละ 28.8) ยังมีดม่นหรือไม่เห็นแนวทางที่จะปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น แต่ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 40.8) ก็ยังไม่สิ้นหวัง เชื่อกันว่าใน 2 – 3 ปีข้างหน้าตนและครอบครัวคาดว่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าในปัจจุบัน ส่วนที่เหลือยังไม่แน่ใจว่าจะมีโอกาสพัฒนาปรับปรุงชีวิตของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นในอนาคตอันใกล้

ไม่ว่าจะด้อยโอกาสหรือท้อแท้มากน้อยเพียงใดก็ตาม ยังพบว่าในภาพรวมแล้วประชากรและครัวเรือนยากจนตกตาดันจะไม่จนทางจิตวิญญาณ หรือไม่ขาดด้านคุณธรรมและจริยธรรมอย่างมีนัยสำคัญ เพราะมีเพียงประเด็นเดียวที่อาจจะเป็นแนวคิดของผู้ที่มีความยากจนบีบคั้นจนเห็นว่าการถือเอาทรัพย์สินสิ่งของของคนอื่นเป็นของตนนั้นเป็นความชอบธรรม สูงถึงร้อยละ 21.2 ของทั้งหมด นอกจากนั้นมียอดร้อยละของ

แนวคิดที่ด้อยหรือขาดคุณธรรมหรือจริยธรรมเล็กน้อยมาก ไม่เกินร้อยละ 2 ของครัวเรือนหรือประชากรทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นด้านอกตัญญูต่อบุพการี ด้านการขาดศีลธรรมในการข่มขืนหรือฆาตกรรมกันภายในครอบครัว การยอมรับได้ในความเสื่อมโทรมของสถาบันศาสนาหลักของประเทศ เป็นต้น ซึ่งในกรณีจิตวิญญาณนี้ก็ไม่ต่างจากการรักษาวัฒนธรรมประเพณีของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในภาคเหนือที่ต่างก็ยินดีร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น อาทิ งานศพ งานบวช งานบุญต่างๆ งานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ที่ไม่มีเรื่องการเรียกรับเงินมาเกี่ยวข้อง แต่เป็นเรื่องร่วมแรงเป็นสำคัญ รวมทั้งช่วยเหลือเกื้อกูลกันในครอบครัว ปกปักรักษาหรือและช่วยแรงเป็นหลัก เช่นเดียวกับการร่วมแรงในงานพัฒนาหมู่บ้านด้านต่างๆ ถ้าถูกขอร้องหรือมีเวลา

ครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปยังให้ความสนใจและร่วมมือกับกิจกรรมทางการเมืองเช่นเดียวกับคนชนบททั่วไปอยู่มาก นอกจากจะอยู่ไกลเกินไปหรือไปทำงานอยู่ที่อื่น มิฉะนั้นจะไปใช้สิทธิ์ (ร้อยละ 32) หรือไปเลือกคนที่ต้องการ (ร้อยละ 23.8) หรือทำตามผู้นำขอร้อง (ร้อยละ 16.9) และไปใช้สิทธิ์ทุกครั้ง (ร้อยละ 80.9) ที่ไม่เคยไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนเลยมีประมาณร้อยละ 15 และที่เหลือไปเป็นบางครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือก อบต. ส.จ. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ ส.ส. ตามลำดับ กล่าวอีกนัยหนึ่งคนยากจนจะสนใจไปเลือก ส.ส. สูงสุด ถัดมาคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส.จ. และ อบต. ตามลำดับ เพราะน่าจะเป็นผลมาจากความเชื่อว่าใครจะเป็นปากเสียงและช่วยเหลือตนและชุมชนชนบทได้มากกว่านั่นเอง แม้ประชากรยากจนดักดานจะยอมรับว่าตนไม่ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น เพราะเชื่อว่าคนยากจนพูดไปก็ไม่มีใครฟังจึงเป็นเพียงไปยกมือเห็นด้วยหรือไม่เท่านั้น เหล่านี้นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ที่จำเป็นต้องเร่งปรับเปลี่ยนทัศนคติและสู่ทางการมีส่วนร่วมได้อย่างเป็นรูปธรรม

5.1.8 สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานนั้น ประกอบด้วยการทำอาชีพหลักและอาชีพรองทั้งในและนอกการเกษตร รายได้ รายจ่าย และภาวะหนี้สิน โอกาสในการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพ และการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐเป็นสำคัญ

(1) **สำหรับอาชีพของประชากรยากจนดักดาน**ที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่ามีแต่อาชีพหลักอย่างเดียว ไม่มีอาชีพรองหรืออาชีพเสริม เพราะเฉพาะอาชีพรับจ้างเกษตร หรือทำการเกษตร หรือรับจ้างทั่วไป คนยากจนดักดานจะทำเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งตามลำดับ จะมีสลับบ้างก็คือการไปหาของป่ามากินในครัวเรือนและเหลือขายบ้างกรณีไม่มีงานทำหรือไม่มีคนจ้าง และถ้าทำการเกษตรก็จะปลูกข้าวนาปีหรือข้าวฤดูฝนเพื่อเก็บไว้บริโภคเท่านั้น เพราะขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

อย่างไรก็ดีการทำกรเกษตรของประชากรชนบทยากจนโดยทั่วไปในภาคเหนือ จะมีกิจกรรมที่หลากหลายกว่าที่ประชากรยากจนดักดานทำ นั่นก็คือจะทำการปลูกข้าวเกือบทั้งหมดเฉพาะข้าวนาปีดังกล่าวแล้ว โดยจะปลูกข้าวเหนียวในภาคเหนือตอนบน และข้าวเจ้าในภาคเหนือตอนล่าง ผลผลิตที่ได้จะเก็บไว้บริโภคส่วนใหญ่ เหลือขายเล็กน้อย ส่วนพืชไร่ที่ครัวเรือนจะมุ่งปลูกเพื่อเป็นรายได้หลักของครัวเรือนมาก

กว่าพืชสวนที่มุ่งปลูกเพื่อขายเป็นรายได้เสริมของครัวเรือนเพียงเล็กน้อย ครัวเรือนยากจนจะนิยมปลูกไม้ผล – ไม้ยืนต้นต่างๆ มาก แต่ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเริ่มต้นจึงยังไม่ได้ผลตอบแทนมากนัก อาทิ มะม่วง ลำไย กัลยไชย ส้มโอ ขนุน กัลยน้ำว่า ไม้สัก มะขาม และมะม่วงหิมพานต์ เป็นต้น พืชเหล่านี้จะปลูกในพื้นที่บ้านเป็นส่วนใหญ่ ครัวเรือนละไม่กี่ต้น นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนด้วย แต่บางครัวเรือนอาจนำไปขายบ้างเล็กๆ น้อยๆ ในตลาดหมู่บ้าน แต่สำหรับพืชไร่เหล่านี้จะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่ อาทิ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเหลือง กระเทียม ถั่วเขียว เป็นต้น แต่ถ้าเป็นข้าวส่วนใหญ่ครัวเรือนจะนำไปขายเองที่ตลาดในตัวเมือง

นอกจากการปลูกพืชแล้วครัวเรือนยากจนยังมีการเลี้ยงสัตว์ด้วย แต่เลี้ยงกันครัวเรือนละไม่กี่ตัวหรือเพียงเล็กน้อย โดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงไก่ไว้บริโภคในครัวเรือน ไม่ได้มุ่งเลี้ยงเพื่อขายเป็นหลัก ดังนั้นครัวเรือนยากจนเหล่านี้จึงไม่ได้มีรายได้มากนักจากการเลี้ยงสัตว์

สำหรับอาชีพหลักรับจ้างนั้นดังได้กล่าวแล้วว่าส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างในการเกษตรเกือบทั้งหมด และพบว่าเป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย และมักทำงานรับจ้างในจังหวัดที่ตนเองอยู่นั่นเอง โดยมีช่วงเวลาของการจ้างงานที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับว่าจะมีใครมาจ้างหรือไม่ และจะได้รับค่าจ้างเป็นรายวันไป

นอกจากจะรับจ้างในการเกษตรแล้ว ประชากรยากจนยังมีงานรับจ้างนอกการเกษตร โดยเฉพาะงานด้านช่างต่างๆ เช่น การก่อสร้าง และมักเป็นแรงงานชายมากกว่าหญิง แต่ส่วนใหญ่แล้วยังคงทำงานในภูมิสำเนาของตนเอง โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบน แต่สำหรับภาคเหนือตอนล่างนั้นจะพบว่ามีสมาชิกครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งนิยมไปทำงานรับจ้างก่อสร้างในกรุงเทพฯ มากกว่าภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 22 : 4) แต่ยังคงเป็นงานที่ไม่ถาวร และก็มีมักจะเป็นแรงงานจ้างรายวัน

ส่วนงานรับจ้างทั่วไปที่ประชากรยากจนในภาคเหนือทำนั้น ได้แก่ ขับรถรับจ้าง ลูกจ้างในโรงงาน ร้านอาหาร ร้านค้าต่างๆ และลูกจ้างบริษัท รับเหมาก่อสร้าง พนักงานบริษัท แม่บ้าน ลูกจ้างรัฐ และพนักงานล้างรถ งานเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วประชากรยากจนจะไปทำในจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ มีเพียงน้อยรายที่ได้ทำในจังหวัดของตนเอง

สรุปในภาพรวมแล้วประชากรยากจนส่วนใหญ่ทั้งชายและหญิงยังคงรับจ้างอยู่ในภูมิสำเนาของตนเองเป็นหลัก (ร้อยละ 89.6) โดยจะเป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย แต่ถ้าพูดถึงแรงงานที่ไปรับจ้างในกรุงเทพฯ (ร้อยละ 2.5) แล้วจะเป็นแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิง

(2) ผลการศึกษาในด้านรายได้ รายจ่าย และภาวะหนี้สินของครัวเรือนและประชากรยากจน
ตกงานและยากจนทั่วไปในภาคเหนือที่มีอาชีพหลักและเสริมในหรือนอกการเกษตร ดังที่สรุปไว้ในข้อ (1) นั้น
พอจะสรุปให้เห็นในภาพรวมได้เป็นข้อๆ ดังนี้

(2.1) โดยภาพรวมแล้ว ครัวเรือนยากจนตัวอย่างในภาคเหนือมีรายได้รวมเฉลี่ยเท่ากับ 27,881 บาท/ครัวเรือนปี ค่าเฉลี่ยดังกล่าวนี้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยรายได้รวมของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศ ซึ่งรายงานโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติถึง 4 และ 5.5 เท่าตามลำดับ โดยแยกเป็นรายได้จากการรับจ้างสูงสุดที่

ระดับร้อยละ 54 ของรายได้รวมเฉลี่ย (ร้อยละ 46 เป็นรายได้จากการรับจ้างในภาคเกษตรภายในท้องถิ่น) รายได้จากการเกษตรคิดเป็นเพียงร้อยละ 20 ของรายได้รวมเฉลี่ยเท่านั้น

(2.2) เมื่อเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนและตอนล่างแล้ว ครั้วเรือนยาจนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่างมีรายได้รวมเฉลี่ยเท่ากับ 32,898 บาท/ครั้วเรือน/ปี สูงกว่าภาคเหนือตอนบนที่มีรายได้รวมเฉลี่ยเท่ากับ 23,050 บาท/ครั้วเรือน/ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้เนื่องจากครั้วเรือนยาจนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งมีพื้นที่ราบมากกว่า ทำให้มีรายได้จากการเกษตรเฉลี่ยสูงสุด นอกจากนี้ครั้วเรือนยาจนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่างยังมีการออกไปทำงานต่างถิ่น (โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ) มากกว่าภาคเหนือตอนบน ดังนั้นการมีพื้นที่ราบเพื่อการเกษตรและการมีโอกาสได้รับจ้างมากขึ้นจะมีความสัมพันธ์กับรายได้ของครั้วเรือน

(2.3) โดยเฉลี่ย ครั้วเรือนยาจนตัวอย่างในภาคเหนือมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยเท่ากับ 24,917 บาท/ครั้วเรือน/ปี ในจำนวนนี้ร้อยละ 86 เป็นค่าใช้จ่ายในการครองชีพ ค่าใช้จ่ายในการประกอบการเกษตรโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 14 ของรายจ่ายรวมเฉลี่ยของครั้วเรือน

(2.4) ค่าเฉลี่ยของรายจ่ายรวมของครั้วเรือนยาจนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนเท่ากับ 22,610 บาท/ครั้วเรือน/ปี ต่ำกว่าภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 27,312 บาท/ครั้วเรือน/ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

(2.5) ครั้วเรือนยาจนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยสูงสุดที่ระดับ 33,207 บาท/ครั้วเรือน/ปี สูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยระหว่าง 19,172 – 24,901 บาท/ครั้วเรือน/ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสาเหตุสำคัญมาจากค่าใช้จ่ายในการประกอบการเกษตรที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญเพราะมีพื้นที่ราบในการทำเกษตรมาก

(2.6) มากกว่าร้อยละ 45 ของครั้วเรือนยาจนตัวอย่างมีรายได้สุทธิติดลบ สัดส่วนของครั้วเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนที่มีรายได้สุทธิติดลบมีจำนวนร้อยละ 53 เปรียบเทียบกับร้อยละ 41 ของภาคเหนือตอนล่าง

(2.7) สัดส่วนของครั้วเรือนยาจนตัวอย่างที่มีรายได้สุทธิติดลบมากกว่า 50,000 บาทในจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรซึ่งมีพื้นที่ราบมากมีค่าเท่ากับร้อยละ 16 และ 17 เปรียบเทียบกับร้อยละ 30 และ 24 ในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ซึ่งมีพื้นที่มีลักษณะเป็นป่าเขาหรือที่สูงมากกว่า และมีประชากรอพยพย้ายถิ่นเนื่องจากการสร้างเขื่อน แสดงว่าความยากจนมีความสัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์หรือศักยภาพของพื้นที่โดยตรง ในขณะที่การอพยพย้ายถิ่นจากพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าไปสู่ถิ่นใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าหรือพื้นที่แห้งแล้งมากกว่า นับเป็นสาเหตุหรือมีส่วนซ้ำเติมความยากจนของประชากรให้หนักหนาสาหัสยิ่งขึ้น

(2.8) มากกว่าร้อยละ 50 ของครั้วเรือนยาจนตัวอย่างมีภาระหนี้สิน ณ วันสำรวจ ซึ่งเมื่อพิจารณาตามจำนวนผู้เป็นหนี้ ครั้วเรือนตัวอย่างจะเป็นหนี้ต่อแหล่งเงินทุนนอกระบบมากกว่าแหล่งเงินทุนในระบบ แต่

ถ้าพิจารณาตามปริมาณเงินกู้แล้วโดยเฉลี่ยครัวเรือนตัวอย่างจะเป็นหนี้ต่อแหล่งเงินทุนในระบบมากกว่า แสดงว่าแหล่งเงินทุนนอกระบบสามารถเข้าถึงครัวเรือนยากจนได้ดีกว่า ในขณะที่แหล่งเงินทุนในสถาบันให้วงเงินกู้สูงกว่า

(2.9) มีเพียงร้อยละ 4 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างเท่านั้นที่ได้รับสินเชื่อจากโครงการแก้ไขปัญหาคะยากจน หรือ กข.คจ. โดยตรง แสดงว่าโครงการดังกล่าวสามารถช่วยเหลือครัวเรือนยากจนได้น้อยมาก

(3) สำหรับโอกาสของคนชนบทยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพและการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน พอจะสรุปได้ดังนี้

ครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปนั้นไม่ค่อยได้รับโอกาสหรือความช่วยเหลือต่างๆ ในอันที่จะเอื้อต่ออาชีพหลัก หรือในอันที่จะทำให้สามารถทำอาชีพที่ต้องการได้ ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่อาชีพที่ครัวเรือนต่างๆ ต้องการจะทำก็คือในด้านการเกษตร แต่พบว่าความช่วยเหลือหรือโอกาสต่างๆ ที่ครัวเรือนได้รับนั้นมักอยู่ในรูปของความช่วยเหลือนอกการเกษตร และมีครัวเรือนยากจนเพียงส่วนน้อยที่ได้รับโอกาสนั้น โดยความช่วยเหลือในด้านการฝึกอบรมทักษะงานก็จะเป็นลักษณะของงานนอกการเกษตร และสามารถจะนำไปใช้ในลักษณะที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้มากนัก ส่วนโอกาสในการได้รับความช่วยเหลือในรูปวัตถุดิบของต่างๆ ที่จะช่วยเหลือในด้านอาชีพนั้นก็พบว่ามีน้อยมาก โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่โอกาสที่ครัวเรือนได้รับจากภาครัฐมากที่สุดจะเป็นในเรื่องของการรักษาพยาบาลเท่านั้น

นอกจากนี้โครงการต่างๆ ที่รัฐได้จัดเพื่อให้ความช่วยเหลือกับครัวเรือนยากจนต่างๆ จะเห็นว่ามีอยู่มากมาย แต่เมื่อพิจารณาจะพบว่าครัวเรือนที่มีความยากจนดักดานจริงๆ นั้นจะไม่ค่อยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในด้านของการส่งเสริมอาชีพมากเท่าใด ทั้งนี้จากข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายจะพบว่ามีครัวเรือนประมาณ 1 ใน 3 เท่านั้นที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 35.8 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 38 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) และความช่วยเหลือจากรัฐที่ครัวเรือนยากจนดักดานได้รับมากที่สุดจะเป็นโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) โดยเฉพาะในส่วนของการบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยจะได้รับมากที่สุด

การที่ครัวเรือนยากจนมักไม่ค่อยได้รับความช่วยเหลือในส่วนของการด้านอาชีพนั้น ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากจำเป็นต้องรอรับความช่วยเหลือจากรัฐเพียงด้านเดียว ไม่สามารถจะทำการร้องขอหรือกำหนดได้ว่าตนเอง หรือครัวเรือน หรือชุมชนของตนเองนั้น ต้องการได้รับความช่วยเหลืออย่างไร ดังนั้นเมื่อรัฐมีโครงการความช่วยเหลือออกมาจึงมักไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชนหรือครัวเรือน แต่เป็นโครงการที่กำหนดขึ้นคล้ายๆ กันทั่วประเทศ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว แต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันทั้งในด้านทรัพยากร ความต้องการ หรือแหล่งตลาดที่จะรับซื้อผลผลิต ดังนั้นเมื่อรัฐเสนอโครงการมาจึงไม่ได้มีผลต่อระดับรายได้ของครัวเรือนยากจนมากนัก

นอกจากนี้ในส่วนของการครัวเรือนยากจนดักดานที่มักจะถูกกีดกันในการเข้าร่วมโครงการ โดยสภาพในทางสังคม คือ ส่วนใหญ่ผู้ที่ให้กู้ยืมยืมที่จะต้องมองว่าผู้กู้สามารถใช้คืนได้หรือไม่ ตามความเป็นจริงแล้ว

ครัวเรือนยากจนดักดานย่อมยากที่จะหาเงินต้นมาคืนได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้นพวกเขาจึงถูกจำกัดสิทธิ์ในส่วนนี้ไปโดยปริยาย

สำหรับในส่วนของการประชาสัมพันธ์ ส่วนใหญ่แม้ว่าโครงการต่างๆ จะเป็นโครงการของครัวเรือนยากจนเป็นหลัก แต่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือต้องมาร้องขอเอง ซึ่งพวกเขามักขาดข้อมูลในเรื่องเหล่านี้ จึงทำให้พลาดโอกาสไปอย่างไม่น่าจะเกิด

ยิ่งกว่านั้น จากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตั้งแต่กลางปี 2540 นั้นได้ส่งผลต่อวงเงินงบประมาณของประเทศในแต่ละกระทรวงได้รับ กล่าวอีกนัยหนึ่ง งบฯ ช่วยเหลือแก้ปัญหาความยากจนของประเทศย่อมได้รับผลกระทบโดยตรงเช่นกัน นั่นคือ เงินทุนกู้ยืมต่างๆ ย่อมที่จะมีจำนวนลดลงตามด้วย ดังนั้นโอกาสที่ครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปจะได้รับความช่วยเหลือยิ่งลดน้อยลงหรืออาจไม่มีก็เป็นได้

5.1.9 ในประเด็นสุดท้ายได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อภาวะความยากจนดักดานของครัวเรือนและประชากรเป้าหมายตามกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจน 7 ประการ ที่สรุปไว้ในข้อ 5.1.2 ซึ่งผลการศึกษาชี้ชัดว่าหลายตัวแปรตามกรอบแนวคิดส่งผลโดยตรงต่อความยากจนดักดาน โดยเฉพาะ การเงินหรือการเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนทางสังคมและการศึกษา ในขณะที่ความจนทางการเมือง จนทางวัฒนธรรม และจนทางจิตวิญญาณ เป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนดักดานและจนทั่วไปอย่างไม่มีนัยสำคัญ เพียงแต่การเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จะน้อยกว่าชาวชนบทโดยทั่วไป เพราะนอกจากจะเจียมตนว่ารู้น้อย ยังไม่มีเงินช่วย และต้องไปทำมาหากินทุกวัน ในฐานะที่เป็นคนหาเช้ากินค่ำ ตลอดจนอยู่ห่างไกลไม่สามารถไปร่วมกิจกรรมได้ ที่จริงในกรณีนี้ก็สัมพันธ์กับฐานะทางสังคมและระดับของการศึกษา ดังที่กล่าวแล้วว่าคนยากจนดักดานจะขาดความรู้ เพราะไม่มีโอกาสเรียนหรือเรียนไม่จบระดับประถมศึกษา ยิ่งกว่านั้นยังขาดโอกาสฝึกทักษะในงานอาชีพทั้งเก่าและใหม่ ที่ต้องการจะเอาไปทำมาหากินอย่างจริงจังต่อไป ดังนั้นฐานะหรือสภาพทางสังคมจึงชัดเจนที่ไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่งแน่นอน ส่วนใหญ่จะรับจ้างทางการเกษตรตามฤดูกาล ถ้าได้ทำเองบ้างก็ในขนาดพื้นที่เล็กๆ เฉพาะนาปีที่น้ำเพียงพอในฤดูฝน เพื่อเก็บผลิตผลไว้บริโภคในช่วงหนึ่งก่อนที่จะต้องหาเงินมาซื้อเพิ่มเติม ซึ่งก็ปรากฏในหลายพื้นที่ยากจนในชนบทภาคเหนือ ที่ครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานต้องมีภาวะหนี้สินจากการกู้เงินมาซื้อข้าวสารบริโภค ชนิดที่ไม่เคยปลอดหนี้เลย คือ ต้องมีการไปซื้อข้าวสารมากินอย่างต่อเนื่อง หรือกู้ข้าซากินนั่นเอง ส่วนการปลูกพืชฤดูแล้ง สำหรับครัวเรือนยากจนดักดาน นับว่าไม่มีความหวังเพราะนอกจากกายภาพพื้นที่จะแห้งแล้ง ขาดแคลนแหล่งน้ำและหรือปริมาณน้ำแล้ว ยังขาดเงินทุนจะมาพัฒนาหรือลงทุน แต่ถ้ารับจ้างทั่วไปก็ไม่ต่างจากรับจ้างทางการเกษตร เผลยแล้วจะได้เป็นแรงงานรับจ้างปีละประมาณ 90 วัน หรือ 3 เดือน ดังนั้นกรณีสมาชิกครัวเรือนมีคนพิการ คนเจ็บป่วยเรื้อรัง คนชรา และเด็กก่อนวัยเรียน ความรุนแรงของวิกฤตจากความยากจนดักดานก็จะยิ่งทวีมากขึ้น รวมตลอดไปจนถึงการมีสมาชิกวัยรุ่นที่เสพยาบ้า ขโมย

ลักทรัพย์ ไม่มียานพาหนะ หรือตัวคนเดียวแล้วยังเจ็บป่วย หรือชรา หรือพิการ ช่วยตนเองไม่ได้ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาทางสังคมของครอบครัวและชุมชน และเป็นลักษณะเด่นของครัวเรือนยากจนดักดานนั่นเอง

นอกจากนี้เพื่อความเด่นชัดยิ่งขึ้นของการแยกแยะลักษณะของครัวเรือนยากจนดักดานออกจากครัวเรือนยากจนทั่วไปในภาคเหนือ ผลการศึกษาทางด้านเงินหรือด้านเศรษฐกิจ ที่วัดจากสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหาร ตามสมการต่างๆ 4 สมการ ดังรายละเอียดในบทที่ 3 ก็พอจะสรุปให้เห็นภาพได้เป็นอย่างดี ดังนี้

(1) กรณีครัวเรือนยากจนทั่วไป

(1.1) การประเมินความยากจนด้วยสัดส่วนช่องว่างความยากจนพบว่าร้อยละ 77 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างมีรายได้ต่ำกว่ารายได้ ณ เส้นความยากจน (มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่า 0 ขึ้นไป) และมากกว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป

(1.2) การพิจารณาค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดต่างๆ พบว่าจังหวัดเชียงใหม่ อุตรดิตถ์ พะเยา และกำแพงเพชรมีลำดับความยากจนมากไปหาน้อยตามลำดับ ซึ่งเมื่อพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เหล่านี้ ข้อมูลส่วนนี้เห็นว่ามีส่วนสนับสนุนข้อสรุปในข้อ (2.7) ของบทที่ 5.1.8

(1.3) กลุ่มครัวเรือนยากจนตัวอย่างที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป มีรายได้รวมเฉลี่ยในหมวดต่างๆ ต่ำกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างชัดเจน แสดงว่าเป็นกลุ่มที่ขาดโอกาสในการสร้างรายได้เกือบทุกๆ ด้าน

(1.4) กลุ่มครัวเรือนยากจนตัวอย่างที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงขึ้น จะมีค่าเฉลี่ยรายได้จากการสงเคราะห์สูงขึ้นด้วย แสดงว่าความพยายามในการสงเคราะห์ประชากรผู้ยากไร้ของทางราชการได้ถึงมือผู้ยากไร้จริง แต่ยังคงมีความช่วยเหลืออื่นๆ อีกมาก เช่น โครงการ กช.คจ. โครงการฝึกอบรมอาชีพหรือพัฒนาฝีมือแรงงาน หรือแม้แต่โครงการไทย – สหประชาชาติ หรือ THAI-UNCAP ที่ดำเนินงานในพื้นที่ภาคเหนือ และประสบความสำเร็จตามหลักการให้ความช่วยเหลือแบบบูรณาการก็ยังไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนดักดานอย่างแท้จริงได้ (ประเมินจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่โครงการ ณ บ้านเวียงลอ ต.ลอ อ.จุน จ.พะเยา) เนื่องจากปัญหาการจัดการในระดับหมู่บ้านที่ครอบครัวยากจนแทบไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือมีการกำหนดระดับรายได้ของครัวเรือนยากจนที่สูงเกินไปจนทำให้ครัวเรือนที่ไม่ยากจนจริงได้รับความช่วยเหลือไปเกือบหมด

(2) กรณีครัวเรือนยากจนดักดาน

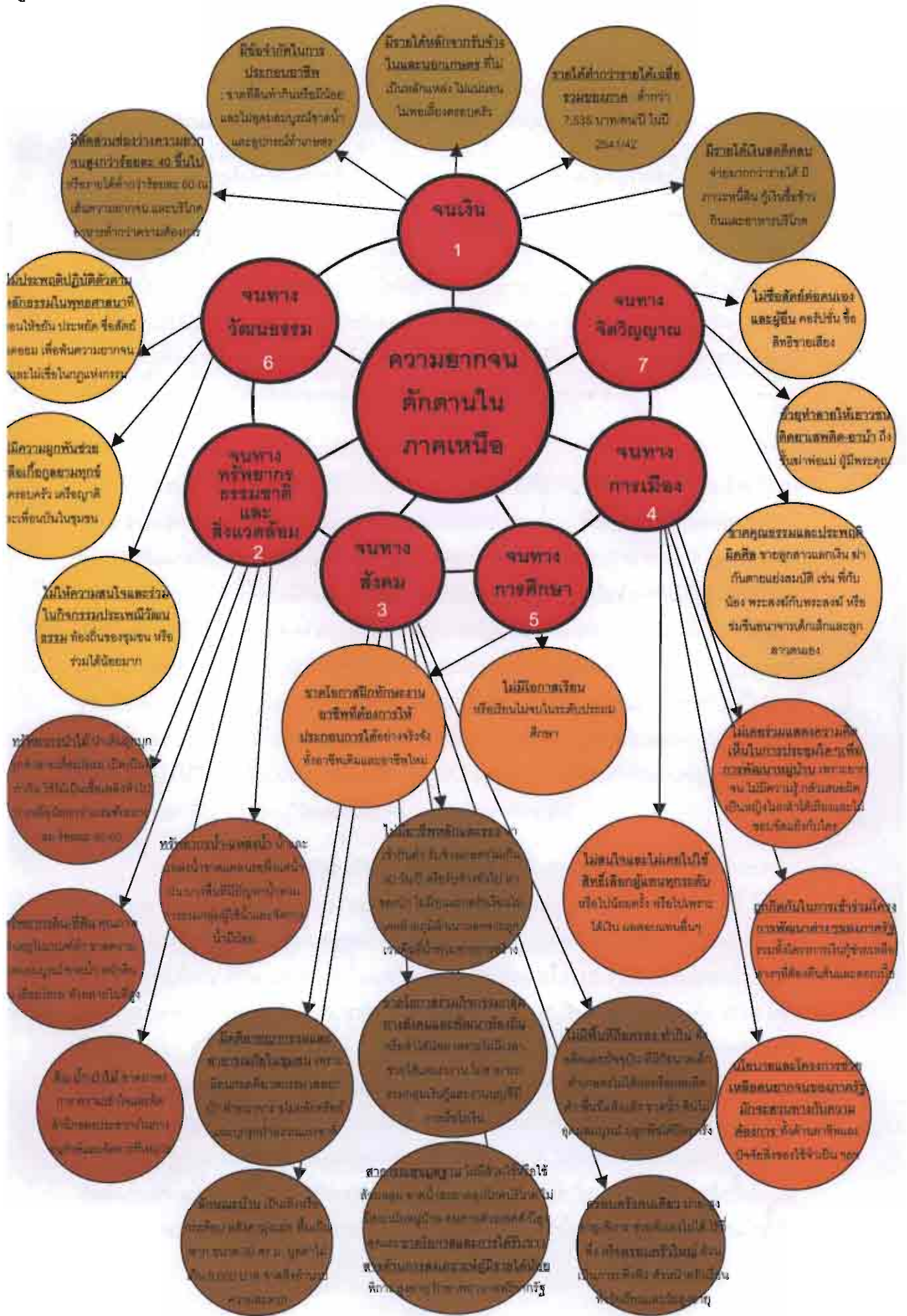
(2.1) การพิจารณาในแง่หลักการเชิงพฤติกรรมและการดำรงชีวิตและการบริโภคชี้ให้เห็นว่า การได้บริโภคอาหารไม่เพียงพอเป็นปัจจัยทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บและความพิการ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญให้ขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความยากจนดักดาน ดังนั้น รายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารจึง

เหมาะสำหรับการวัดความยากจนดักดาน ซึ่งผลการประเมินจากครัวเรือนตัวอย่างก็มีแนวโน้มสนับสนุนแนวความคิดดังกล่าว

(2.2) ในกรณีภาคเหนือของประเทศไทย ตามรายงานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า เส้นความยากจนด้านอาหารจะมีสัดส่วนเฉลี่ยประมาณร้อยละ 60 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนทั่วไปของภาค ดังนั้น ครัวเรือนยากจนดักดานจะสามารถกำหนดได้จากสัดส่วนช่องว่างความยากจนที่ระดับสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป

สรุปแล้วผลการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่ 7 ประการ ร่วมกับสมการการวัดสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหาร 4 สมการ ดังสรุปแล้วแต่ต้น สามารถเสนอ “**ลักษณะภาพรวมความยากจนดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย**” ที่มีลักษณะเด่นชัดจากลักษณะความยากจนทั่วไป ดังรายละเอียดในรูปที่ 4 ในหน้าถัดไป

รูปที่ 4 ลักษณะภาพรวมความยากจนด้านในภาคเหนือของประเทศไทย : วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่ 7 ประการ

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลักษณะภาพรวมความยากจนดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย ดังได้สรุปให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า ได้ยืนยันถึงความไม่สำเร็จหรือความด้อยประสิทธิภาพของการแก้ปัญหาความยากจนของผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงและหรือผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ตลอดความยาวนานของการพัฒนาประเทศนั้นเอง ปัญหาความยากจนดักดานจึงยังปรากฏอยู่ในชนบทไทยจนทุกวันนี้ ตามคำยืนยันของทั้งเจ้าตัวผู้ประสบปัญหาเอง และผู้บริหารระดับท้องถิ่นของคนยากจนดักดานโดยตรง ดังนั้นผู้มีส่วนช่วยแก้ไขปรับปรุงได้ตั้งแต่ระดับนโยบายหรือระดับประเทศจนถึงระดับปฏิบัติจึงควรเร่งตระหนักในความจริงและดำเนินการตามแนวทางที่จำเป็นทั้งระยะสั้นและระยะยาวควบคู่กันไปตลอดเวลา ดังนี้

5.2.1 ประเด็นทางด้านโครงสร้างทางสังคม

ประเด็นทางด้านสังคมในที่นี้จะรวมกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนด้านจนทางสังคม จนทางการศึกษา จนทางการเมือง จนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ซึ่งได้รวมเป็นโครงสร้างทางสังคมของครัวเรือน สมาชิกครัวเรือน และชุมชน ในท้องถิ่นภาคเหนือที่ประกอบด้วย การไร้ที่ดินทำกินหรือขาดแคลน การไม่มีงานทำหรือมีงานรับจ้างไม่เป็นหลักแหล่ง มีการะพึงพิงหรือช่วยตนเองไม่ได้ อาทิ ม่ายสูงอายุ พิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง ขาดที่อยู่อาศัยหรือที่อยู่อาศัยไม่ถาวร เป็นครอบครัวคนเดียวหรือตรงข้ามคือครอบครัวใหญ่ที่ขาดปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต ตลอดจนขาดสาธารณสุขมูลฐานและการรักษาพยาบาล หรือมีไม่เพียงพอ ร่างกายขาดสารอาหารที่จำเป็นหรือยังอยู่ในภาวะทุโภชนาการ อดมื้อกินมื้อ หรืออยู่ในภาวะหิวโหย ขาดความมั่นใจในการเข้าสังคมและหรือร่วมกิจกรรมทางสังคม และขาดโอกาสในการเข้าศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่ได้รับการศึกษา เหล่านี้ล้วนแล้วแต่อยู่ได้เส้นความยากจน หรือต่ำกว่าเกณฑ์อย่างเด่นชัดในทุกๆ ด้านที่กล่าวถึงข้างต้น โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการขจัดปัญหาต่างๆ ดังนี้

(1) **โครงการพัฒนาของรัฐในด้านต่างๆ** โดยเฉพาะในทุกโครงการที่มุ่งขจัดความยากไร้และความด้อยโอกาสซึ่งมีอยู่มากมาย และมีมานานแล้วจำเป็นต้องดูแล ติดตาม ให้ได้ถึงมือคนกลุ่มนี้ หรือได้เปิดโอกาสให้กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนโดยทั่วไปได้มีส่วนร่วม และได้รับความช่วยเหลือเป็นอันดับแรกหรือเป็นกรณีพิเศษ ทั้งโครงการระยะสั้นและระยะยาว โดยเฉพาะ**โครงการพัฒนาชนบท**ที่ปรากฏในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับในช่วงประมาณ 40 ปีจนปัจจุบัน (แผนพัฒนาฯ 8 แผนตั้งแต่ปี 2504 -) ที่เน้นด้านพัฒนาอาชีพ และบริการพื้นฐานต่างๆ ที่จะส่งผลต่อโครงสร้างของการสร้างงานที่เข้มแข็ง คือ คนจนทั้งสองกลุ่มมีความคล่องตัวมากขึ้นในการสร้างงานให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการผลิตทางการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของคนชนบทยากจน การได้โอกาสฝึกฝนอบรมทักษะอาชีพเกษตร หรืออาชีพอื่นที่สนใจและมีู่ทางพัฒนา การมีโอกาสได้เงินทุนได้เปล่าในระยะแรกหรือระยะเริ่มต้นก่อนที่งานใหม่จะเป็นรูปร่างหรืออยู่ตัว ประมาณ 1 - 3 ปี แล้วค่อยเริ่มผ่อนคืนเงินต้น หรือทั้งต้นและดอกตามความสามารถของกลุ่มคนยากจนดักดานหรือแม้แต่ยากจนทั่วไป คือต้องมีมาตรการคินเงินกู้ที่มี

ลักษณะพิเศษเฉพาะ หมายถึง ปีคื่นเงินต้นที่ยาวนานกว่าปกติ และดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าเกณฑ์ปกติเช่นกัน ส่วนจะเป็นเท่าใดนั้นสามารถกำหนดได้แตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจของแต่ละตัวบุคคลและของสังคมในท้องถิ่นภูมิลำเนานั้นๆ เป็นตัวชี้วัดสำคัญ

(1.1) โครงการพัฒนาของรัฐในลักษณะข้างต้นมีมากมาย เช่น “โครงการสร้างงานในชนบท” หรือที่รู้จักและเรียกกันว่า โครงการ กสช. ระหว่างปี 2523 – 2534 (ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 – 2524) ที่สืบเนื่องมาจากโครงการพัฒนาท้องถิ่นและช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้มั่งคั่งในฤดูแล้ง – ฝนแล้ง หรือรู้จักกันในชื่อว่าโครงการเงินผัน (พ.ศ. 2518) ซึ่งได้ปรับเป็นโครงการพัฒนาตำบล (พ.ศ. 2519) ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) และเปลี่ยนชื่อเป็น โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจชนบทที่ประสบภัยธรรมชาติ – กฟป. ในปี 2521 ก่อนจะปรับมาเป็นโครงการ กสช. ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเดียวกัน เพื่อช่วยให้ชาวชนบทยากจนได้มั่งคั่งในฤดูแล้งที่ทำการเกษตรไม่ได้ผลในภูมิลำเนาของตน เนื่องจากขาดแคลนน้ำ และให้สามารถมีรายได้เพิ่มหรือรายได้เสริมโดยไม่ต้องอพยพไปหางานทำตามเมืองใหญ่ให้เกิดปัญหาสังคมเพิ่มเติม ตามความเป็นจริงแล้วโครงการนี้น่าจะช่วยให้ทั้งคนยากจนดักดาน และคนยากจนทั่วไปได้โอกาสร่วมงานและมีรายได้กันอย่างทั่วถึงโดยเฉพาะในฤดูแล้ง หรือจากงานนี้โดยตรง ถ้าไม่มีปัญหาเล่นพรรคเล่นพวกในการคัดเลือก เพื่อน ญาติพี่น้องเข้าทำงาน โดยไม่ได้คำนึงถึงคนยากจนหรือว่างงานในท้องถิ่น (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2528)

อย่างไรก็ดี แม้โครงการ กสช. จะยังดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบัน แต่ตั้งแต่ปี 2535 โครงสร้างของโครงการได้กลับมาใช้ระบบราชการโยกศูนย์อำนาจเข้าหาส่วนกลางเช่นงบบำ ปกติ เพราะปรับการดูแลจากสำนักงานฯ ผ่านจังหวัดลงสู่สภาตำบล มาเป็นการกำกับดูแลของคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ หรือ กชช. ผ่านสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ด้วยงบบำ ปกติของราชการ ดังนั้นความโดดเด่นของลักษณะงานที่พยายามเปลี่ยนระบบบริหารเป็นลักษณะการกระจายอำนาจและจากล่างขึ้นบน หรือ “button – up” ในช่วงประมาณ 17 ปี หรือตั้งแต่ปี 2518 จึงกลับสู่วงจรเดิมของระบบราชการไทย แบบบนลงล่าง หรือ “top – down” อีกครั้ง ที่น่าจะวิเคราะห์ได้ถึงความเสี่ยงเปรียบในความล่าช้าของขั้นตอนและความคลาดเคลื่อนในการเลือกกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาที่ไม่ใช่คนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งกรณีนี้น่าจะได้มีการวิจัยเพื่อยืนยันผลอีกครั้งหนึ่ง จะได้เร่งแก้ไขและป้องกันความผิดพลาดกับโครงการที่มีโครงสร้างเป็นประโยชน์และเป็นโอกาสของกลุ่มคนยากจนในชนบททุกภูมิภาคทั่วประเทศไทยโครงการหนึ่ง

ปัจจุบันที่น่าสนใจว่า ตั้งแต่กลางปี 2542 (เมษายน 2542) รัฐบาลได้ใช้เงินกู้ต่างประเทศตามแผนมิยาซาวา (Miyazawa Plan) ของประเทศญี่ปุ่นในวงเงินรวมทั้งหมด 1.9 พันล้านเหรียญสหรัฐ (ประมาณมากกว่า 76,000 ล้านบาท) ซึ่งส่วนหนึ่งจะนำมาใช้สนับสนุนโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งโครงการภาคการเกษตร ซึ่งรัฐบาลไทยได้นำมาใช้ในงานพัฒนาชนบทลักษณะเดียวกับโครงการเงินผันหรือโครงการสร้างงานในชนบท ด้วยยอดเงินที่สูงมากเป็นหมื่นๆ ล้านบาทด้วยความเร่งรีบในช่วงเวลานั้นๆ ซึ่งถ้ายอดเงินนี้

ไม่มีมาตรการควบคุมพิเศษลงถึงกลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนให้ได้โอกาสใช้ประโยชน์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างจริงจัง ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง และยิ่งกว่านั้นถ้าเงินจำนวนมหาศาลนี้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้จริงตามเป้าหมาย ก็นับเป็นโศกนาฏกรรมและการเสริมวิกฤตความยากจนให้คนไทยทั้งประเทศจนถึงรุ่นลูกหลานที่ต้องรับใช้หนี้ที่ตนไม่ได้เป็นผู้ก่อโดยตรงอีกมากมายยาวนาน

(1.2) ตัวอย่างอีกโครงการหนึ่งที่มุ่งจัดความยากจนของคนชนบททั่วประเทศในระดับหมู่บ้านและชุมชนโดยตรงของกรมพัฒนาชุมชน คือ “โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน” หรือ “โครงการ กข.คจ.” ที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 2536 และปัจจุบันอยู่ในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2541 – 2544) ที่ได้คัดเลือกหมู่บ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หรือ จปฐ. รับเงินหมู่บ้านละ 280,000 บาท คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือ กม. เดิม หรือคณะกรรมการกองทุน กข.คจ. ปัจจุบันเป็นผู้คัดเลือกครัวเรือนยากจนเท่าจำนวนเงินที่จะแบ่งให้นำไปลงทุนทำอาชีพเสริมหรืออาชีพหลักเกษตรเป็นหลักเกินร้อยละ 90 นอกจากนั้นเป็นอาชีพค้าขาย อุตสาหกรรมในครัวเรือน ช่างในหมู่บ้าน และอื่นๆ ตามความถนัดและสนใจ ทั้งนี้เป้าหมายหลักของโครงการ กข.คจ. ต้องการให้ครัวเรือนที่ได้เงินลงทุนชนิดไม่มีดอกเบี้ยนี้มีรายได้เพิ่ม/ปีหลังลงทุนมากขึ้นตามลำดับ หลักการของโครงการนี้เห็นว่าน่าสนับสนุนและส่งเสริมถ้าจะได้พิจารณาคัดเลือกครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปให้ได้โอกาสจริงๆ ไม่ใช่เล่นพรรคเล่นพวกจนไม่สามารถเข้าถึงประชากรเป้าหมายอย่างแท้จริง และไม่เกิดการทุจริตคอร์รัปชันในหมู่ผู้บริหารกองทุนระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะการไม่นำเงินคืนจากครัวเรือนที่ได้รับไปมอบให้ครัวเรือนถัดไป ลักษณะเหล่านี้พบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่เป้าหมาย เช่น ที่ราษฎรร้องเรียนในจังหวัดกำแพงเพชร ทางกรมพัฒนาชุมชนที่รับผิดชอบเรื่องนี้จำเป็นต้องเร่งแก้ไขปรับปรุงต้นเหตุของปัญหา คือ จริยธรรมและคุณธรรมความซื่อสัตย์ของผู้บริหารหรือคณะกรรมการคัดเลือกครัวเรือนยากจนที่จะได้เงินลงทุน และกรณีเป็นครัวเรือนยากจนดักดาน จำเป็นต้องมีการชี้แนะหรือมีที่ปรึกษาเพื่อไม่ให้เกิดการขาดทุน หรือลงทุนแบบสูญเปล่า

(1.3) “โครงการความร่วมมือไทย - สหประชาชาติ” หรือ “Thai - UNCAP” เป็นอีกโครงการหนึ่งของรัฐบาลที่จัดทำเป็นโครงการนำร่องตั้งแต่ปี 2540 ที่มีเป้าหมายหลักด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มคนยากจน ทั้งจนดักดานและจนทั่วไปได้มีส่วนร่วมปรับปรุงพัฒนาใน 3 ประเด็นหลัก คือ (1) **เรื่องเศรษฐกิจ** ที่เน้นรายได้และปัญหาความยากจน (2) **เรื่องการศึกษา** และ (3) **เรื่องยาเสพติด** โครงการนำร่องไทย - สหประชาชาติ ที่บ้านหมู่ 1 ตำบลลอ อำเภोजุน จังหวัดพะเยา นับว่าได้ดำเนินการไปในแนวที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ เพราะมีการเริ่มต้นที่ดีที่พิจารณาความพร้อมของบุคลากรในพื้นที่ที่มาเป็นคณะทำงาน ซึ่งมีความเสียสละ ซื่อสัตย์ และให้ความร่วมมือ ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ครู ประธานและปลัด อบต. เกษตรตำบล พัฒนาการ และสาธารณสุขประจำตำบล คณะทำงานได้ยึดหลักเดียวกับเป้าหมายหลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบัน หรือฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) คือ การพัฒนาโดยยึด “คน - เป็นศูนย์กลาง” และมีเครือข่ายความร่วมมือผืนนี้กำลังเป็นแกนร่วมจากภาครัฐ (อาทิ ครู หัวหน้าสถานีอนามัย ปลัด อบต. เกษตรตำบล พัฒนาการประจำตำบล ฯลฯ) องค์กรเอกชน (อาทิ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิพัฒนาชนบท - มูลนิธิ

คุณนิมิตร พระสงฆ์ในพื้นที่ระดับเจ้าคณะตำบลและพระนักพัฒนา) ปลัดอำเภอและตำแหน่งอื่นๆ ระดับอำเภอ เป็นที่ปรึกษา ฯลฯ แกนนำร่วมเหล่านี้ช่วยกันทวิสัยทัศน์ของสมาชิกชุมชนในภาพรวม และให้ชุมชนร่วมกัน ให้ข้อมูลและสรุปจัดกลุ่มกันเองตามความต้องการจะพัฒนาและให้มีการพัฒนา เช่น กลุ่มปัญหาสิ่งแวดล้อม กลุ่มปัญหาด้านสาธารณสุข กลุ่มด้านการศึกษา กลุ่มการพัฒนาอาชีพหลักและอาชีพเสริม กลุ่มปัญหาด้าน สาธารณูปโภค และโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม กลุ่มการพัฒนาคนและชุมชนที่รวมทั้งปัญหากลุ่มคนด้วย กระบวนการนี้ช่วยให้ชุมชนเริ่มตระหนักและภูมิใจในการรู้และเข้าใจปัญหาของตนเอง ตลอดจนช่วยกันแก้ ปัญหาในช่วง 2 ปีแรก (ปี 2540 – 2541) ไปพร้อมๆ กับที่รัฐได้ช่วยแก้ไขบางปัญหาทางตรงหรือทางอ้อมก็ ตาม ลักษณะการดำเนินการแก้ไขหรือลดปัญหาเช่นนี้ นับว่าได้ช่วยให้เกิดลักษณะการพัฒนาในโครงสร้างแบบ “bottom - up” แทน “top - down” ได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 – 90 ในพื้นที่โครงการนำร่อง นอกจากนี้แต่ละ กลุ่มงานยังมีกลุ่มย่อยของตนทำหน้าที่ประเมินผลงานตั้งแต่ปลายปี 2541 และเริ่มงานอย่างจริงจังในต้นปี 2542 เพื่อประเมินความสำเร็จและล้มเหลว พร้อมทั้งวางมาตรการแก้ไขที่เป็นรูปธรรม อาทิ กรณีกลุ่มใดไม่มีการพัฒนากลุ่มของตนเอง ทางคณะทำงานจะจำกัดเงินกู้ในโครงการ คือ ต้องช่วยตนเองหรือกู้เอง **ปกติแล้ว ทางโครงการร่วม ไทย – สหประชาชาติ จะมีเงินทุนหมุนเวียนให้กู้ได้ครบครันละ 150,000 บาท ดอกเบี้ย ร้อยละ 12/ปี หรือ 1 บาท/เดือน ส่วนทางอบต. ได้ช่วยเสริมเงินให้กองทุนปยุ 40,000 บาท โดยเกษตรกรจะกู้ ปยุในเดือนก่อนลงนา ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม และทางโครงการจะเริ่มแบ่งปยุให้ในเดือน พฤษภาคม - มิถุนายน อบต. ได้ช่วยจัดหาปยุให้เฉพาะปีแรกที่เริ่มกลุ่มพัฒนาอาชีพฯ หรือปี 2541 ส่วนปีถัด มา (พ.ศ. 2542) กลุ่มจะบริหารกันเองด้านจัดซื้อปยุมาขายให้สมาชิกซื้อผ่อนโดยไม่มีดอกเบี้ย และยังซื้อได้ ราคาถูกกว่าท้องตลาดด้วยวิธีการบริหารที่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม (สมาชิกซื้อปยุได้ราคากระสอบละ 320 – 340 บาท จากราคาตลาด 360 – 370 บาท) นอกจากนี้กลุ่มส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรยังประสบ ความสำเร็จด้านการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง หรือสามารถลดความเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง ผลกำไรที่ได้ จะกลับคืนมาเป็นของกลุ่ม คือ ใช้ผลกำไรมาบริหารกลุ่มให้เกิดความมั่นคงได้ ประเด็นปัญหาที่ยังหลงเหลือ อยู่เพียงเล็กน้อยในการดำเนินงานพัฒนาของกลุ่มนี้ในปีที่สองจากผลการประเมิน คือ ร้อยละ 5 ยังไม่สามารถ ใช้คืนเงินกู้ ธ.ก.ส. หรือหนี้อื่นตามกำหนด และไม่มีรายได้เสริม ลักษณะนี้จำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องมาร่วมหา มาตรการช่วยแก้ไขพัฒนางานและคุณภาพงานให้สามารถยกระดับรายได้ หรือหาทางแก้ไขจากสาเหตุของ ปัญหา ส่วนการดำเนินงานของกลุ่มอื่นๆ จะมีมาตรการหนึ่งที่เป็นข้อดีไม่ต่างจากกลุ่มส่งเสริมอาชีพทางการ เกษตร คือ การคืนหรือกันผลกำไรร้อยละ 15 แรกช่วยชุมชนในลักษณะต่างๆ และบางครั้งได้ช่วยถึงร้อยละ 50 ของผลกำไร เช่น กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนส่งเสริมสุขภาพ (อสม.) กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน ฯลฯ ส่วนความช่วยเหลือชุมชนที่ทำแล้ว มี อาทิ ช่วยผู้ติดเชื้อ HIV ช่วยศูนย์เด็กเล็กด้านอาหารเสริม ช่วยการ แปรรูปอาหาร และช่วยเพิ่มพูนความรู้ด้วยการนำไปศึกษาดูงาน เป็นต้น ข้อดีอีกประเด็นหนึ่งของโครงการ นำร่อง Thai – UNCAP ที่น่าจะเปิดโอกาสให้ประชากรเป้าหมายหรือคนยากจนได้เข้าร่วมกิจกรรมและพัฒนา ครอบครัวยุคและตนเองได้อย่างแท้จริงโครงการหนึ่ง คือ เป็นโครงการที่มีการแลกเปลี่ยน – เรียนรู้ – ทบทวน –**

ประเมินผล ในทุกระดับ คือ ระดับกลุ่มหรือชุมชน และคณะกรรมการกลุ่ม ระดับผู้บริหารระดับท้องถิ่น – อบต. และระดับคณะกรรมการนาร่อง ส่วนการตัดสินใจมาจากระดับล่าง คือ ระดับชุมชนหรือกลุ่ม หมายถึง ตัวประชากรเป้าหมาย แม้ทางโครงการนาร่องจะเป็นผู้ให้เงินลงทุนก็ตาม เช่น การตัดสินใจเลือกประเภทที่ดินคิดว่าเหมาะสม โดยพิจารณาความสัมพันธ์กับระบบตลาด ที่เกิดจากการเรียนรู้ผิด – ถูก เป็นสำคัญ แนวทางพัฒนาชนบทยากจนลักษณะโครงการนาร่อง Thai – UNCAP ที่พัฒนาทั้งกระบวนการอย่างมีประสิทธิภาพในภาพรวมดังกล่าว จึงเป็นแนวทางที่ดีอีกวิธีการหนึ่งที่สมควรขยายผลต่อไปในพื้นที่ชนบทยากจนทั่วประเทศ ไม่เฉพาะแต่ในภาคเหนือเท่านั้น เพื่อสร้างพลังมวลชนให้เข้มแข็งและช่วยตนเองและชุมชนของตนได้ในที่สุด

(1.4) “โครงการสนับสนุนช่วยเหลือการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “*Sufficiency Economy or Contented Economy*” ตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ปลายปี 2540 เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ควรเปิดโอกาสให้กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปเข้าร่วมกิจกรรมได้บ้างไม่มากก็น้อย ตามมาตรการดำเนินการอยู่ 13 มาตรการในปัจจุบัน ที่ประกอบด้วย (1) เกษตรทฤษฎีใหม่ (2) การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก (3) กลุ่มออมทรัพย์ (4) กลุ่มอาชีพ (5) ลานค้าชุมชน หรือตลาดนัดริมทาง (6) ร้านค้าชุมชน (7) ผังเครือข่ายองค์กรชุมชน (8) ประชาคมที่เน้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่ม (9) ศูนย์บริการเบ็ดเสร็จทางด้านการเกษตร (One Stop Service) (10) การดำเนินงานตามแนวแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง (11) การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตวิถีทำของภาครัฐ (12) การเพิ่มบทบาทการส่งเสริมองค์กรท้องถิ่น คือ อบต. เข้ามาสนับสนุน และ (13) ช่วยเหลือเศรษฐกิจชุมชนแก่งค์กรชุมชน หรือชาวบ้านที่ร้องขอ ทางโครงการจะเน้น 9 มาตรการแรกเป็นหลัก ส่วน 4 มาตรการหลังเพิ่งเริ่มในกลางปี 2542 หน่วยงานที่รับผิดชอบ (กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) จะโอนเงินมาให้ชาวบ้านกู้ยืมไปลงทุนในโครงการที่พวกเขาช่วยกันเขียนขึ้นเอง ให้คณะกรรมการอำเภอ หรือ กพอ. อนุมัติก่อน ชาวบ้านที่เป็นประชากรเป้าหมายของโครงการนี้มีทุกระดับ แต่จะเน้นให้คนยากจนเป็นอันดับแรก และเท่าที่ผ่านมาก็พบว่าทางโครงการให้กลุ่มคนยากจนกู้ลงทุนสูงสุดประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50 และเป็นการให้เงินกู้ยืมในรูปของกลุ่ม กลุ่มละ 10 – 50 คน กลุ่มขนาดใหญ่มากประมาณ 80 คน โดยมี อบต. เช่นรับรองทุกรายการที่กลุ่มจะกู้ กลุ่มจะต้องผ่อนชำระหนี้ภายใน 5 ปี โดยปลอดดอกเบี้ยทั้งหมด เช่น กลุ่มคนจนในจังหวัดเชียงใหม่ ที่อำเภอฮอด (กู้ทำร้านค้าชุมชน) อำเภอแม่แจ่ม (กู้ทำธนาคารข้าว และสหกรณ์ร้านค้า) อำเภอแม่สาย (กู้ทำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต) และกิ่งอำเภอดอยหล่อ (กลุ่มแม่บ้านเย็บผ้า) เป็นต้น โครงการนี้ประชากรในชนบทสนใจเข้าร่วมกันมาก เฉพาะจังหวัดเชียงใหม่แห่งเดียว พบว่าในปีที่ผ่านมา (ปี 2541/42) มีกลุ่มที่ขอกู้ไปลงทุนจาก 15 – 16 อำเภอ (อนุมัติ 12 อำเภอ) รวม 200 – 300 โครงการ (อนุมัติ 21 โครงการ) อย่างไรก็ตามโครงการนี้ยังมีเงินสนับสนุนน้อย หรืออำเภอละประมาณ 200,000 บาท จุดอ่อนอีกประเด็น คือ เนื่องจากเงินมีน้อย กลุ่มที่รวมกันจึงเป็นกลุ่มขนาดใหญ่เกินกำลังเงินดังกล่าวแล้วส่วนใหญ่ แต่ก็ยังนับว่าเป็นโครงการที่น่าสนใจสำหรับกลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนโดยทั่วไป ถ้าให้โอกาสได้รับการคัดเลือกเป็นกลุ่มแรก หรือเป็นกรณีพิเศษ

(1.5) โครงการแก้ปัญหาความยากจนที่ได้แหล่งทุนจากธนาคารโลก หรือ World Bank ที่รู้จักกันว่า “โครงการ SIP” หรือ Social Investment Project เป็นโครงการลงทุนเพื่อสังคม จัดเป็นอีกโครงการที่รัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาดูแลให้กลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนทั่วไปได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมในอันดับต้นเช่นเดียวกับโครงการแก้ปัญหาความยากจนอื่นๆ ที่กล่าวถึงแล้ว และที่ไม่ได้นำมาเป็นตัวอย่างก็ตาม รัฐบาลได้เงินทุนมาตั้งแต่กลางปี 2542 เป็นงบบุคลากรประมาณ 300 ล้านเหรียญสหรัฐ หรือประมาณ 12,000 ล้านบาท ธนาคารออมสินของไทยเป็นผู้ดูแลเงินกู้ยืมนี้ โดยได้นำมาจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม หรือที่รู้จักกันว่า “SIF” (Social Investment Fund) ตัวอย่างการได้งบฯ จากโครงการ SIP ในปีที่ผ่านมา คือ การได้รับงบฯ มากกว่า 28 ล้านบาท มาสร้างและซ่อมฝาย และขุดลอกคูคลองส่งน้ำในจังหวัดเชียงใหม่ และได้งบฯ อีก 1 ล้านบาท สร้างศูนย์นาร่องเบ็ดเสร็จ ที่ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เหล่านี้ก็ไม่ได้มีหลักประกันบ่งบอกว่ากลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดาน และยากจนทั่วไปจะได้มีโอกาสเข้าไปร่วมในงานใดงานหนึ่งหรือไม่ หรืออย่างน้อยเพียงใด

ดังนั้นการติดตามงานพัฒนาทุกรูปแบบของรัฐเพื่อให้คนยากจนเข้าไปร่วม จึงเป็นสิ่งที่รัฐต้องให้ความสำคัญและกระทำทันที พร้อมการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง มิฉะนั้นกลุ่มประชากรเป้าหมายซึ่งมีโอกาสน้อยหรือแทบไม่มี ส่วนใหญ่ยังเป็นคนชายขอบ และถูกตัดขาดจากสังคมในบางครั้ง กลไกการดำเนินงานของรัฐจึงต้องได้รับการพิจารณาปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องทุกระดับต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง อันจะนำไปสู่การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละและซื่อสัตย์สุจริต นโยบายของชาติในส่วนการดูแลคนยากจนดักดานจึงจะบรรลุเป้าหมายได้อย่างแท้จริงในที่สุด

(2) นอกจากโครงการพัฒนาในภาพรวมตามที่เสนอแนะในข้อ (1.1) ถึง (1.5) แล้ว การเจาะประเด็นแก้ไขปรับปรุงหรือลดปัญหาที่กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปไม่มีโอกาสได้เข้าเรียนทั้งในระบบและนอกระบบ หรือเรียนไม่จบในระดับประถม ตลอดจนขาดโอกาสฝึกฝนงานอาชีพที่สนใจ ก็เป็นประเด็นปัญหาหลักพื้นฐานของความยากจนดักดานที่สำคัญที่ต้องเร่งหามาตรการดำเนินการจัดการที่สามารถทำได้พร้อมๆ กับด้านอื่นๆ ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นกลยุทธ์ในการขจัดความยากจนในระยะยาว ที่จำเป็นที่สุดประการหนึ่ง ความพยายามของรัฐในการสนับสนุนการศึกษาด้วยการจัดตั้งกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาจึงเป็นกลยุทธ์ที่ดี การดำเนินงานที่ผ่านมามีลักษณะเป็นเชิงรับโดยให้ผู้ต้องการกู้ยืมแสดงความจำนงในการกู้ยืมและยังจำกัดอยู่ที่การศึกษาระดับสูง การดำเนินงานดังกล่าวจึงยากที่จะเข้าถึงครัวเรือนที่ยากจนและยากจนดักดานได้เนื่องจากการขาดโอกาสของครัวเรือนเหล่านี้ จึงควรหันมาดำเนินงานในเชิงรุกโดยแบ่งส่วนจัดตั้งเป็นโครงการเฉพาะคนยากจนและยากจนดักดาน ทำหน้าที่ประเมินการให้เงินการศึกษากู้ยืมแก่ครัวเรือนยากจนและยากจนดักดานโดยอัตโนมัติตั้งแต่ระดับการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป ทั้งนี้ก็ต้องกำหนดเงื่อนไขให้ครัวเรือนเหล่านี้สามารถที่จะรับได้ ซึ่งจะต้องต่ำกว่าการให้กู้ยืมแก่ครอบครัวทั่วไป และดำเนินการช่วยเหลือด้านอื่นๆ (โดยการประสานงานความช่วยเหลือด้านอื่นๆ กับโครงการอื่น ดังที่กล่าวถึงบ้างแล้วใน

ตอนต้น) แก่ครอบครัวที่กู้ยืมเพื่อการศึกษาตามโครงการนี้ด้วย เช่น การพัฒนาอาชีพ ฝีมือแรงงาน และธุรกิจ ดังข้อเสนอแนะไว้ในประเด็นอื่นๆ

สำหรับกรณีเฉพาะที่เกิดจากมาตรการบรรเทาการว่างงานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ก็มีมาตรการ 1 ใน 7 มาตรการเกี่ยวกับทางสว่างแห่งอาชีพ พบว่าเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ได้มีมาตรการเสริม ด้านนี้ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดแจกทุนการศึกษานักเรียนตั้งแต่ระดับประถมจนถึงชั้นอุดมศึกษาที่ยากจนในปี 2542 จำนวนรวมทั้งหมด 10,030 คน ในวงเงินทั้งสิ้น 20 ล้านบาท นอกจากนี้ในแต่ละปีตั้งแต่ปี 2541 ใน จังหวัดเชียงใหม่ยังมีทุนการศึกษาจากหลายโครงการ คือ ทุนไทยช่วยไทยจากเงินบริจาค ทุน ADB ทุนสมา พัฒนาชีวิต และทุน USOM จากกระทรวงศึกษาธิการ และทุนแม่ศรีนคร รวมเป็นเงินอีก 20.609 ล้านบาท สำหรับนักเรียน - นักศึกษา 10,012 คน จากจำนวนมากกว่าสองหมื่นทุนนักเรียน - นักศึกษา/ปี สำหรับ จังหวัดเชียงใหม่ สมควรได้มีการบริหารสัดส่วนตามความเหมาะสมและจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจจะกัน จำนวนหนึ่ง เช่น 1 ใน 3 จนถึงประมาณ 1 ใน 2 หรือครึ่งหนึ่งเป็นอย่างมากให้แก่ผู้ยากไร้และด้อยโอกาสใน ลักษณะต่างๆ ได้มีโอกาสศึกษาตั้งแต่ระดับล่างจนระดับสูง ที่เน้นงานอาชีพโดยเฉพาะ เพื่อกลับไปช่วยเหลือ หรือเป็นที่พึ่งพิงทั้งของตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้ดีขึ้นในอนาคต

(3) โครงการแก้ปัญหาและพัฒนาทางด้านสังคมที่ค่อนข้างจะมีความชัดเจน สำหรับกลุ่มประชากร เป้าหมายยากจนตกงานและยากจนทั่วไป แม้จะยังได้รับโอกาสไม่มากนักก็ตาม ก็คือ โครงการแก้ปัญหาและ ช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัยของครอบครัวและประชากรผู้ยากไร้ที่ประกอบด้วย (1) **โครงการสวัสดิการ ประชาชนฟรี ด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย หรือผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.)** ของ สำนักงานประกันสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ที่รัฐจัดให้ผู้มีรายได้น้อยต่ำกว่า 2,000 บาท และ 2,800 บาท/ เดือนสำหรับคนโสดและครอบครัวตามลำดับ ให้ผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ผู้พิการทุพพลภาพ เด็กอายุ 0 - 12 ปี และนักเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ (2) **โครงการบัตรประกันสุขภาพรักษา พยาบาลฟรี** ของหน่วยงานเดียวกับโครงการแรก แต่ให้กับผู้มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ในข้อ (1) บัตรราคา 500 บาท/ครัวเรือน 5 คน/ปี (3) **โครงการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป รายเดือนจนถึงแก่กรรม** (เดือนละ 200 บาท ระหว่างปี 2536 - 2541 และ 300 บาท/เดือน ตั้งแต่ปี 2542) ของกระทรวงแรงงานและ สวัสดิการสังคม ที่ให้แก่ผู้ยากจน ถูกทอดทิ้ง ขาดผู้เลี้ยงดู ทำอาชีพเลี้ยงตนเองไม่ได้ (4) **โครงการสงเคราะห์ และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการรายเดือน** ที่ยากจน รายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ (ต่ำกว่า 20,000 บาท/คน/ปี) เดือนละ 500 บาท/คน และ (5) **โครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์รายเดือนจนถึงแก่กรรม** เดือนละ 500 บาท/คน และค่าเดินทางไปรักษาพยาบาล 1,000 - 2,000 บาท/ครั้ง และเงินลงทุนประกอบอาชีพ 5,000 บาท/ราย แก่สตรีผู้ติดเชื้อและเป็นที่พักพิงของสมาชิกครัวเรือน ฯลฯ

จากเหตุผลและสาเหตุที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังไม่มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล ลักษณะใด ลักษณะหนึ่งดังกล่าวข้างต้น ทั้งในส่วนที่คิดว่าไม่ป่วยยังไม่จำเป็นต้องมีบัตร ไม่มีเงินซื้อ หรือบางส่วนที่ไม่รู้จัก เลยนั้น รัฐควรจะมีการประชาสัมพันธ์ข่าวสารข้อมูลแก่ประชากรถึงประโยชน์ของการมีสวัสดิการการรักษา

พยาบาลในรูปแบบต่างๆ ว่ามีประโยชน์อย่างไร โดยอาจจะผ่านเจ้าหน้าที่ในระดับหมู่บ้าน เช่น สถานีอนามัยต่างๆ หรืออาศัยผู้นำชุมชน โดยเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบ และในขณะเดียวกันต้องให้ผู้นำชุมชนนั้นเป็นผู้ที่ช่วยเหลือครัวเรือนในชุมชน โดยการพิจารณาว่าครัวเรือนใดที่เข้าเกณฑ์ควรได้รับบัตรสงเคราะห์ประเภทใด ก็ควรจัดการให้ครัวเรือนนั้นได้รับบัตรนั้นๆ ไว้ และหากครัวเรือนใดมีรายได้สูงกว่าเกณฑ์ที่ควรได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้ยากไร้โดยตรง แต่ไม่สามารถจ่ายค่าบัตรประกันสุขภาพได้ทั้งหมดในคราวเดียวก็ควรยอมให้มีการผ่อนชำระค่าบัตรประกันสุขภาพ ตามที่ผู้รับผิดชอบจะพิจารณาว่ามีความเป็นไปได้หรือเหมาะสม ทั้งนี้อาจมอบให้ทางกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขเข้ามามีบทบาทช่วยรวบรวมค่าผ่อนชำระบัตรเหล่านี้

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่รัฐจำเป็นต้องทำไปพร้อมๆ กันกับการให้บริการด้านรักษาพยาบาล คือจะต้องมีการให้ความรู้ ความเข้าใจในการรักษาสุขภาพอนามัยของตนเอง และครอบครัว เพื่อที่จะได้ไม่ต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลบ่อยๆ โดยไม่จำเป็น ขณะเดียวกันก็เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการไปรักษาพยาบาลในตัวเมืองได้มีใช้น้อย ในกรณีนี้กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข หรือ อสม. ในแต่ละพื้นที่น่าจะเป็นกลุ่มบุคคลที่เหมาะสมมากที่สุดในการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชนได้เป็นอย่างดี แม้กระนั้นก็ดีโครงการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น จำเป็นต้องดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และกระจายให้ครอบคลุมอย่างทั่วถึงในทุกท้องถิ่นชนบทยากจน โดยเฉพาะยากจนดักดานที่ขาดโอกาสมากที่สุด

(4) สำหรับโครงสร้างทางสังคมที่กลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนทั่วไป นับว่ามีปัญหาต้องแก้ไขปรับปรุงเล็กน้อยมาก ก็คือ ความจนทางการเมือง จนทางวัฒนธรรม และจนทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะในด้านนโยบายของรัฐหรือทางการเมืองนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติตามนโยบายจำเป็นต้องมีโอกาสประชากรเป้าหมายได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและความต้องการรับความช่วยเหลือที่ชัดเจน ทั้งด้านอาชีพหลักอาชีพเสริม ตลอดจนปัจจัยสิ่งของใช้จำเป็น รัฐต้องเปลี่ยนทัศนคติและแนวคิดหรือแม้แต่การกระทำที่จะช่วยเหลือคนยากจนดักดานและยากจนด้วยความคิดของรัฐฝ่ายเดียว คือ จำเป็นต้องเลิกจัดโครงการให้โดยไม่ถามผู้รับประโยชน์ จะทำให้เกิดการสูญเปล่าในหลายๆ ด้านทั้งทรัพย์สินเงินทอง เวลา และการเสียสละของภาครัฐ เช่น ต้องการฝึกฝนทักษะในอาชีพทางการเกษตร แต่รัฐกลับให้ความช่วยเหลือฝึกอบรมอาชีพนอกการเกษตร และต้องการได้รับปัจจัยด้านเทคโนโลยีทางการเกษตร แต่กลับได้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

ส่วนประเด็นปัญหาด้านวัฒนธรรม จริยธรรม คุณธรรม ของประชากรเป้าหมายในภาคเหนือ นั้น ที่จริงแล้วไม่จำเป็นต้องจัดกิจกรรมหรือปรับเปลี่ยนในประเด็นใด เพราะคนยากจนก็อยู่ในระบบเครือญาติที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพียงแต่หาเวลาไปร่วมกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมไม่ได้ตลอดเวลา เนื่องจากต้องทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดมากกว่า และความจนมากๆ ก็ไม่ได้ทำให้ขาดคุณธรรมหรือจริยธรรมในจิตวิญญาณแต่ประการใด ปัญหาเล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดไม่ใช่เพราะความยากจนดักดานเป็นสาเหตุหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดโดยตรง แต่อาจเป็นข้อบั่นทอนทางอ้อม อาทิ ความจนมากๆ ทำให้มีโอกาสศึกษาน้อย และความรู้

น้อยบางครั้งก็เป็นจุดอ่อนให้ถูกยั่วให้ทำผิดได้ง่าย เช่น การมั่วสุมเสพยาหรือติดยา หรือก่อคดีลักขโมยทรัพย์ เป็นต้น แต่การเป็นชาวพุทธของคนไทยที่ยึดมั่นในหลักธรรมและศีลธรรม ก็นับเป็นทางออกหรือทางแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวให้กับประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนได้เป็นอย่างดี

5.2.2 ประเด็นทางด้านภาวะทางเศรษฐกิจ

ประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ก็คือกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนด้านเงินโดยตรง ซึ่งจะประกอบด้วยปัญหาของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจน ที่มีข้อจำกัดในการประกอบอาชีพทางการเกษตร มีรายได้หลักจากการรับจ้างที่ไม่เป็นหลักแหล่งแน่นอน รายได้ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยของภาค และรายได้เงินสดยังติดลบ เหล่านี้ก็คือปัญหาของคนยากจนดักดาน ที่มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 60 ณ เส้นความยากจนและบริโภคอาหารต่ำกว่าความต้องการ โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อขจัดปัญหาต่างๆ ดังนี้

(1) การสร้างงานให้ครัวเรือนที่ยากจน ส่วนราชการหลายหน่วยงานในท้องถิ่นที่มีการจ้างคนงานทำงานจำนวนมาก หากสามารถจัดสรรงานประเภทที่ไม่ต้องการความชำนาญให้แก่คนที่ยากจนได้ทำงานก็จะเป็นการช่วยเหลือคนยากจนและยากจนดักดานได้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังควรหามาตรการสนับสนุนให้หน่วยธุรกิจต่างๆ ให้ความสนใจแก่การจัดจ้างคนยากจนและยากจนดักดานเข้าทำงานเป็นกรณีพิเศษ ตลอดจนการสร้างงานใหม่ ทั้งในและนอกการเกษตรในเขตชนบท

ดังนั้นการสร้างงานในชุมชนชนบท โดยเฉพาะแก่กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจน จึงจำเป็นต้องเป็นงานหลักที่องค์กรภาคีทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรประชาชนต่างๆ ต้องร่วมมือกัน โดยนำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้เสนอแนะไว้แล้วข้างต้นในข้อ 5.2.1 (1.4) มาเป็นพื้นฐานของการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ด้วยความจริงใจและเอาจริงเอาจังของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

(2) ปรับปรุงเงื่อนไขและการบริหารงานโครงการความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้หรือยากจนดักดานและยากจนทั่วไปเสียใหม่ ดังนี้

(2.1) หน่วยงานพัฒนาทั้งหลายควรปรับระดับรายได้ที่ใช้ในการกำหนดครัวเรือนยากจนให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางด้านรายได้ ณ เส้นความยากจน รวมทั้งกำหนดระดับรายได้สำหรับการชี้วัดครัวเรือนยากจนดักดานเพื่อใช้จัดลำดับการให้ความช่วยเหลือก่อนหลัง (prioritize) สำหรับกรณีของภาคเหนือระดับรายได้ของครัวเรือนที่เหมาะสมคือ 9,000 บาท สำหรับครัวเรือนยากจนทั่วไป และ 5,500 บาท สำหรับครัวเรือนยากจนดักดาน

(2.2) การบริหารความช่วยเหลือคนยากจนในระดับหมู่บ้านหรือท้องถิ่นควรดำเนินการโดยกลุ่มคนยากจนเองภายใต้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง การจะให้มีการรวมการที่เป็นคนยากจนอยู่ในกลุ่มกรรมการทั่วไปจะไม่ได้เป็นผล เนื่องจากอำนาจการตัดสินใจทางสังคมของคนยากจนมีน้อยกว่ามาก

(3) การให้ความช่วยเหลือแก่ครัวเรือนยากจนและยากจนดักดานในด้านการผลิตทั้งในรูปสินเชื่อหรือการให้เปล่า ต้องดำเนินการในรูปโปรแกรมการพัฒนาซึ่งมีองค์ประกอบด้านการฝึกอบรมอาชีพโดย

เฉพาะอาชีพทางการเกษตร หรือฝีมือแรงงาน ทั้งด้านการช่างเทคนิค และหัตถกรรม ที่มีส่วนช่วยเหลือครอบครัวยากจนตกงานได้อย่างดี ทั้งนี้ต้องทำการพัฒนาด้านการตลาดควบคู่ไปด้วยตลอดเวลา ดังนี้

(3.1) จากการที่ครัวเรือนยากจนประสบหรือเผชิญกับปัญหาผลผลิตเกษตรอยู่ในเกณฑ์ต่ำหรือรายได้จากการเกษตรต่ำ ดังนั้นรัฐจึงจำเป็นต้องมีบทบาทโดยตรงในการส่งเสริมและฝึกอบรมทักษะด้านการเกษตรแผนใหม่ โดยเฉพาะเกษตรทฤษฎีใหม่ การเกษตรเชิงนิเวศ และการเกษตรแบบผสม ที่เหมาะกับการเกษตรขนาดเล็กในภาคเหนือที่มุ่งผลิตเพื่อบริโภคและขายส่วนที่เหลือเป็นรายได้จนเจือจรรวมครัวเรือนได้บ้าง เพราะจริงๆ แล้วหากครัวเรือนยากจนมีอาหารบริโภคไม่อดอยาก ก็จะพร้อมทั้งกำลังกายและกำลังใจที่จะสู้ชีวิตต่อไปได้ดีขึ้น

(3.2) การทำงานรับจ้างของครัวเรือนยากจนตกงานและยากจนในภาคเหนือเป็นการรับจ้างในภาคเกษตร โดยไม่มีหลักแหล่งและระยะเวลาของการทำงานที่แน่นอน ดังนั้นการช่วยเหลือและส่งเสริมอาชีพเสริมของรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วน ทั้งนี้รวมถึงการเพิ่มทักษะความสามารถของครัวเรือนยากจนด้านงานอาชีพหลักและอาชีพเสริมตามความต้องการ ความพร้อม และสภาพแวดล้อมของประชากรเป้าหมายและชุมชนนั้นๆ เป็นหลัก ไม่ใช่การกำหนดเป็นนโยบายแบบกว้างๆ ที่ใช้กับครัวเรือนทั่วประเทศ แต่ทำเป็นกรณีเฉพาะแต่ละพื้นที่

(3.3) ความช่วยเหลือตามข้อ (3.2) จำเป็นต้องจัดการเรื่องการมีตลาดรองรับดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้การฝึกฝนอาชีพของคณยากจนตกงานและยากจนเกิดประโยชน์ในแง่ของการเพิ่มรายได้อย่างแท้จริง เช่น การฝึกอบรมให้ชาวบ้านสตรีตัดเย็บเสื้อผ้า ถ้าไม่มีตลาดรองรับ ประโยชน์ที่ครัวเรือนได้รับก็เป็นเพียงการตัดเย็บเสื้อผ้าให้คนในครัวเรือนเท่านั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นแก่ครัวเรือนเลย ดังนั้นสิ่งที่รัฐควรกระทำร่วมด้วย คือ พยายามส่งเสริมให้ภาคอุตสาหกรรมหรือหน่วยธุรกิจต่างๆ เข้าไปจ้างงานกับคณยากจนเหล่านี้โดยเฉพาะในลักษณะของอุตสาหกรรมในครัวเรือนเพื่อให้เกิดอาชีพและรายได้ที่แน่นอน

(3.4) ปัจจัยเรื่องทุนหรือเงินทุนเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่รัฐต้องจัดหาให้กลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนตกงานและยากจนพร้อมการฝึกฝนอาชีพและการจัดหาตลาดตลอดจนจัดหาทุนให้ทำเป็นกลุ่มอาชีพที่สนใจงานเดียวกันดังที่เสนอไว้ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ข้อ 5.2.1 (1.4) แต่กลุ่มต้องมีขนาดเหมาะสมกับทุน เพื่อประโยชน์ในการต่อรองซื้อวัตถุดิบได้ในราคาถูก หรือการหาตลาดสำหรับจำหน่ายได้ง่ายกว่า รวมทั้งการก่อให้เกิดเงินทุนหมุนเวียนได้มากกว่า ดังนั้นในเรื่องของการรวมกลุ่มจำเป็นต้องทำความเข้าใจ และให้ความรู้แก่ครัวเรือนยากจนต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จากความร่วมมือของผู้นำชุมชนในการให้ข้อมูลและนำดูงานกลุ่มอาชีพที่ประสบความสำเร็จ

(3.5) ประเด็นสุดท้าย ภาครัฐจำเป็นต้องให้ข่าวสารข้อมูลความรู้แก่ครัวเรือนและประชากรเป้าหมายยากจนตกงานและยากจนเป็นกรณีเฉพาะและต่อเนื่องเกี่ยวกับสิทธิและความช่วยเหลือที่เขาเหล่านั้นพึงได้รับทั้งจากภาครัฐโดยตรง และหรือภาคเอกชน ตลอดจนองค์กรประชาชนต่างๆ ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง

5.2.3 ประเด็นทางด้านกายภาพของพื้นที่ : ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ปัญหาด้านความจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นชัดเจนในชนบทภาคเหนือ ซึ่งเป็นที่ทำมาหากินของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนโดยทั่วไปนั้นที่วิกฤตที่สุดหรือมากกว่า ก็คือเรื่องของปัญหาความแห้งแล้งด้วยการขาดแคลนน้ำและแหล่งน้ำที่เพียงพอสำหรับการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูแล้ง ตามลักษณะอากาศของมรสุมเขตร้อนที่อยู่ในพื้นแผ่นดิน หรือภาคพื้นทวีปที่ไม่ติดทะเล และความรุนแรงของปัญหาน้ำมากจนถึงน้ำท่วมพืชผลเสียหายในฤดูน้ำหลากหรือฤดูฝนก็ไม่มากนักและในช่วงเวลาไม่นาน คือไม่รุนแรงเท่ากับการขาดแคลนนํ้าตนเอง ปัญหาขาดแคลนน้ำหรือปริมาณน้ำไม่เพียงพอนี้จะทวีความรุนแรงหรือวิกฤตยิ่งขึ้นเมื่อมีเรื่องของการเปิดป่าผิวดินด้วยการถาง – เผา หรือตัดไม้ทำลายป่าที่ช่วยปกคลุมผิวดินให้ชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์หมดไป ดินหน้าที่ดีก็จะถูกชะล้างพังทลายเกิดความเสื่อมโทรม ไม่ก่อให้เกิดการผลิตตามศักยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทำการผลิตหรือการเกษตรที่ผิวดินหรือขาดมาตรการอนุรักษ์ดิน – น้ำ ทั้งในที่ราบ – ที่ดอน และที่สูง เป็นสำคัญ

(1) ข้อเสนอแนะในประเด็นนี้จึงมีความชัดเจน ที่รัฐและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องเรียนรู้ปัญหาในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันเชิงกายภาพอย่างแท้จริง และเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน คือ (1.1) **เรื่องน้ำ** โดยระบบชลประทานทุกรูปแบบ อาทิ เขื่อนทดน้ำหรือฝาย รางริน คูคลองส่งน้ำและระบายน้ำ ระบบบาดาลและบ่อน้ำตื้นสาธารณะ ฯลฯ (1.2) **เรื่องป่าไม้** จำเป็นต้องปลูกป่าทดแทน ทั้งแบบป่าธรรมชาติเดิม ปลูกสร้างสวนป่า และผลักดันส่งเสริมการรวมตัวทำป่าชุมชนของชาวบ้านด้วยตนเอง รวมทั้งการผ่านและการยอมรับ พ.ร.บ. ป่าชุมชน เพื่อการคุ้มครองดูแลรักษาป่าอย่างจริงจังเข้มงวด และ (1.3) **เรื่องดิน** ด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่ถูกวิธีอนุรักษ์ตลอดจนการแก้ไขปัญหาดินเสื่อมโทรมและปรับปรุงบำรุงดินด้วยระบบชีวภาพมากกว่าการใช้สารเคมีที่มีพิษเจือปนต่างๆ ข้อเสนอแนะในลักษณะนี้ที่จริงแล้วรัฐมีหน่วยงานรับผิดชอบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมดำเนินการอยู่มากมาย และจัดทำมานานแล้วเช่นเดียวกับโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่เหตุใดปัญหาจึงยังปรากฏอยู่ในชนบทยากจน จนถึงทุกวันนี้ ทั้งนี้คงต้องมีความผิดพลาดในด้านกลไกของรัฐที่จะปรับแก้ไขยุทธศาสตร์ที่ถูกต้อมนั้นส่งถึงพื้นที่และมือของชาวชนบทยากจน และโดยเฉพาะยากจนดักดานอย่างแท้จริง เป็นกรณีพิเศษหรือเร่งด่วนและทั่วถึง

(2) ข้อเสนอแนะในประเด็นที่สอง เป็นเรื่องของสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ ของผู้เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรประชาชน และที่สำคัญที่สุด คือ ตัวประชากร เป้าหมายยากจนดักดานและยากจน รวมทั้งทุกคนในพื้นที่ที่ต้องปลูกฝังจิตสำนึก ความเข้าใจที่เกิดจากการเรียนรู้ในเรื่องของปัญหาและมาตรการที่ต้องเหมาะสมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ลูกหลานของเขาได้ใช้ประโยชน์ต่อเมืองอย่างยั่งยืน ประเด็นนี้การศึกษาและการให้ความรู้ตลอดจนการฝึกอบรมทั้งในระบบและนอกระบบจำเป็นต้องทำอย่างต่อเนื่องในทุกระดับอายุหรือทุกวัยและทุกเพศ การออกกฎหมายหรือใช้กฎหมาย ประกาศ หรือกฎกระทรวง ตลอดจนมติคณะรัฐมนตรีและข้อห้ามต่างๆ จะเป็นส่วนช่วยเสริมสำคัญ และสุดท้ายการใช้ประโยชน์สื่อทุกรูปแบบช่วยประชาสัมพันธ์ให้เกิดการรวมกลุ่มผนึก

กำลัง ทั้งกำลังกาย – กำลังใจ – และกำลังทรัพย์ (ถ้ามี) ทั้งผลักดันและรณรงค์ต่อต้านในทางที่ถูกที่ควรในการจัดการกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ที่วิกฤตระดับต่างๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือสาธารณะเป็นสำคัญ ประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลของการจัดการปัญหาด้านนี้ในภาพรวมย่อมบังเกิดได้ในอนาคตอันใกล้ คราวเรือนและคนยากจนทั้งหลายจะจนดักดานหรือไม่ก็ตามย่อมมีโอกาสไม่ทางตรงก็ทางอ้อมในการผลิตและเพิ่มรายได้จากผลผลิต ถ้าประสงค์จะยึดอาชีพหลักหรือพัฒนาฝึกฝนอบรมในอาชีพหลักทางการเกษตรต่อไป เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การแก้ไขปรับปรุงและจัดการตามแนวของข้อเสนอแนะที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดทุกประเด็น เพื่อลดปัญหาความยากจนดักดานของครัวเรือนและประชากรในชนบทภาคเหนือให้เหลือน้อยที่สุดหรือให้หมดไปได้ในอนาคตนั้น จำเป็นต้องทำร่วมกันหรือผสมผสานกันในทั้ง 3 โครงสร้าง คือ โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่ หรือ ทำทั้ง 7 องค์ประกอบของกรอบแนวคิดชีวิตความยากจน โดยเฉพาะเรื่องของการข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิอันพึงมีพึงได้จากทุกโครงสร้างหรือองค์ประกอบทั้งหมดนั้น ต้องถึงมือประชากรเป้าหมายกลุ่มยากจนดักดานโดยตรงอย่างฉับไวและทั่วถึง คือ ต้องมีมาตรการพิเศษที่จะให้คนกลุ่มนี้ได้รับโอกาสก่อนหรือเร็วที่สุด นอกจากนี้สิ่งที่ขาดไม่ได้ในงานแก้ไขปัญหและการพัฒนาทุกรูปแบบ คือ เรื่องของการประเมินผล เพื่อปรับกลยุทธ์ให้สัมฤทธิ์ผลอย่างต่อเนื่องตลอดไป เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาความยากจนดักดานทั้งปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ 2541 **สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ** ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2541
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด และ สมพร อิศวิลานนท์ “ภาวะความยากจนและปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนของ เกษตรกรไทย” **วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร** (เอกสารโรเนียว ไม่ปรากฏปีพิมพ์)
- เทียนฉาย กีระนันทน์ **เศรษฐกิจการเงินสาธารณะสุข** 2539 โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นาคัน คัดวานี และเมธี ครองแก้ว 2540 **สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษาขั้นสุดท้าย ระบบดัชนีการติดตามประเมินผลแผนพัฒนาฉบับที่ 8** กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วันพุธที่ 2 เมษายน 2540 ณ โรงแรมอมารีวิเตอร์เกท กรุงเทพมหานคร.
- พจณี อรรถโรจน์ภิญโญ 2540 “กรณีศึกษา : การมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดพะเยา” **วารสาร เศรษฐกิจและสังคม** สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2540
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด อัมมาร สยามวาลา ปริญญารัตน์ เลียงเจริญ และสมบัติ แซ่แซ่ 2540 **โครงการ กลยุทธ์การพัฒนาประสิทธิภาพระบบบริหารจัดการการพัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมต่อเนื่องเพื่อเพิ่มสมรรถนะของภาคเกษตร** ร่างรายงานขั้นสุดท้าย สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- เมธี ครองแก้ว และคณะ 2524 **โครงการสร้างงานในชนบทของรัฐบาล : การประเมินผลและการวิเคราะห์** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ISBN 974 – 571 – 060 – 1 มีนาคม 2524 96 หน้า
- วันเพ็ญ สุฤกษ์ 2529 **การวิเคราะห์และประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบทของประเทศ พ.ศ. 2523 – 2528** สำนักงานเลขาธิการ กสช. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว สิงหาคม 2528 168 หน้า
- อมรรัตน์ ชันดี 2540 “การแก้ปัญหาความยากจนแนวใหม่ : เน้นการมีส่วนร่วมและบูรณาการ” **วารสาร เศรษฐกิจและสังคม** สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2540
- อัญชลี เกิดพิบูลย์ 2540 “องค์การสหประชาชาติร่วมพัฒนา “คน” ในแผนฯ 8” **วารสารเศรษฐกิจและสังคม** สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2540

- กรมการพัฒนาชุมชน 2541 กองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมการพัฒนาชุมชน กันยายน 2541
- การช่วยเหลือประชาชนโดยกรมประชาสงเคราะห์ 2543 สำนักงานประชาสงเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. 2543
- การตรวจติดตามผลงาน / โครงการประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2543 2542 สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ธันวาคม 2542
- การตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีเขต 10 เรื่อง ผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงานตามมติ ครม. วันที่ 9 ธันวาคม 2540 2543 มกราคม 2543
- การสำรวจของศูนย์วิจัยกสิกรไทย 2542
- กำหนดการสัมมนาผลการวิจัยระดับจังหวัด โครงการวิจัยเรื่อง “ การวิเคราะห์ความต้องการการฝึกอบรมและแรงงานผู้ถูกเลิกจ้างเนื่องจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ” 2542 โครงการพยากรณ์
พฤษภาคม 2542
- ข้อมูลการตลาด จังหวัดพะเยา ประจำปี 2540 2541 สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพะเยา กรกฎาคม 2541
- ข้อมูลสถานการณ์ด้านแรงงานและผลการดำเนินการตามมาตรการบรรเทาปัญหาการว่างงานจังหวัด
เชียงใหม่ หน่วยงานสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม จังหวัดเชียงใหม่
- ข้อมูล 17 จังหวัดภาคเหนือ 2541 ศูนย์พัฒนาภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการกระทรวงพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีนาคม 2541
- ครัวเรือนเกษตรหลังวิกฤตเศรษฐกิจ 2543 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
สิงหาคม 2543
- คู่มือการจัดเก็บข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย
- คู่มือการแปลงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ไปสู่การปฏิบัติ 2539 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กันยายน 2539
- คู่มือบันทึกอาสาเรื่อง การสำรวจข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม 2542 โครงการ
จ้างบันทึกอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
กุมภาพันธ์ 2542
- จังหวัดเชียงใหม่ขอต้อนรับคณะนักเรียนวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร
รุ่นที่ 41 และการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน รุ่นที่ 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ทิศทางการปรับเปลี่ยนพัฒนา ฉบับที่ 8 2540 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ธันวาคม 2540
- ทำอย่างไรให้เมืองน่าอยู่ ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม เขต 10 ลำปาง

- แนวทางการแก้ไขปัญหาลูกกลบหลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายและมาตรการการแก้ไขแรงงานต่างด้าว
กองบังคับการตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ (ไม่ปรากฏปีพิมพ์)
- บรรยายสรุปจังหวัดพะเยา 2541 ศูนย์ข้อมูลฯ ฝ่ายข้อมูลและติดตามประเมินผล สำนักงานจังหวัด
พะเยา ตุลาคม 2541
- บรรยายสรุปอำเภอแมริม ประจำปี 2542 อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่
- ผลกระทบของภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่มีต่อภาวะการทำงานของประชากร การสำรวจภาวะการทำงานของ
ประชากร พุทธศักราช 2541 2542 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- ผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงานตามมติ ครม. วันที่ 9 ธันวาคม 2540 2543
การตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี เขต 10 วันที่ 14 มกราคม 2543
- ผลงาน 2541 กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม พุทธศักราช 2541
- แผนปฏิบัติการของจังหวัดกำแพงเพชรประจำปี 2542 จังหวัดกำแพงเพชร 2542 สำนักงานเลขาธิการ
กพจ. กพ. สำนักงานจังหวัดกำแพงเพชร มกราคม 2542
- แผนปฏิบัติการจังหวัดเชียงใหม่ ปี 2542 หมวดกระทรวงพาณิชย์ สำนักงานพาณิชย์ จังหวัดเชียงใหม่
- แผนปฏิบัติการจังหวัดเชียงใหม่ หมวดสำนักงานอัยการสูงสุดประจำปี 2542 สำนักงานอัยการจังหวัด
- แผนปฏิบัติการตามแผนพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2542 หมวดกระทรวงสาธารณสุข
ฝ่ายแผนงาน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่
- แผนปฏิบัติการพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ประจำปี 2542 สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่
สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- แผนปฏิบัติการและบูรณาการโครงสร้างจังหวัดพะเยาประจำปี 2542 2542 สำนักงานเลขาธิการ กพจ.
สำนักงานจังหวัดพะเยา มกราคม 2542
- แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2542 จังหวัดเชียงใหม่ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
- แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2542 จังหวัดเชียงใหม่ ฝ่ายแผนงานและติดตามประเมินผล
สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดเชียงใหม่
- แผนปฏิบัติการประจำปี 2542 หมวดกระทรวงอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่ ฝ่ายนโยบายและแผน
สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานการวิเคราะห์ภาวะตลาดแรงงานภาคเหนือไตรมาสที่ 1/2542 2542 ศูนย์ข่าวสารตลาดแรงงาน
ภาคเหนือ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม พฤษภาคม 2542
- รายงานการศึกษาวิเคราะห์โครงการศึกษาวิเคราะห์ภาวะเศรษฐกิจ สังคมและแรงงาน 2540 สำนักงานคณะ
กรรมการค่าจ้าง กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม มีนาคม 2540

- รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) ปี 2540 และปี 2541 2541 และ 2542 ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือตอนบนระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2542 – 2551) เล่มที่ 1 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนาคม 2542
- รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือตอนบนระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2542 – 2551) เล่มที่ 2 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนาคม 2542
- รายงานเชิงวิเคราะห์เรื่องรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือน พ.ศ. 2539 ระดับจังหวัด. 2541 สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ 2541ข
- รายงานผลการดำเนินงานโครงการนำร่องประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมโครงการพัฒนาระหว่างตำบล หรือ อบต. สำนักงานเลขาธิการ อคพต. สำนักนายกรัฐมนตรี กองวิชาการและแผนงาน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย
- รายงานผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาตำบลปี 2539 สำนักงานเลขาธิการ อคพต. สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ปี 2542 2542 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด เชียงใหม่ เมษายน 2542
- รายงานผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน พ.ศ. 2541 – 42 กองวิชาการสถิติ สำนักงานสถิติ แห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2541 จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติ แห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานผลเบื้องต้นโครงการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน พ.ศ. 2541 – 42 จังหวัดเชียงใหม่ 2542 สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
- รายละเอียดงาน / โครงการภายใต้มาตรการเพิ่มค่าใช้จ่ายภาครัฐเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจปีงบประมาณ 2542 สำนักงานงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงาน เศรษฐกิจการคลัง กรุงเทพฯ
- สถานภาพชนบทไทย พ.ศ. 2539 2541 กองประสานการพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มิถุนายน 2541
- สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2540/41. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตร และสหกรณ์. กรุงเทพฯ 2541

- สมุดสถิติรายปีประเทศไทย : *Statistical Yearbook Thailand* 2541. บรรพ 45 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ 2541ก
- สรุปข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัดเชียงใหม่
- สรุปข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมและแบบสรุปข้อมูลการแก้ไขปัญหาด้านแรงงานและการแก้ไขปัญหาด้านสังคม รอบที่ 2 / 2542 สำนักงานแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัดเชียงใหม่
- สรุปตารางสถิติโครงการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรจังหวัดเชียงใหม่ สิงหาคม 2541 (รอบที่ 3) และ สิงหาคม 2542 (รอบที่ 3) _ สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- สรุปผลการดำเนินงานโครงการความร่วมมือไทย – สหประชาชาติ (Thai – UNCAP) โครงการราษฎร – รัฐ ร่วมใจด้านยาเสพติด (AFP) บ้านล่อ หมู่ที่ 1 ตำบลล่อ อำเภोजุน จังหวัดพะเยา 2541 ทิมปฏิบัติการระดับตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลล่อ อำเภोजุน จังหวัดพะเยา ตุลาคม 2541
- สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนประจำปี 2542 (1 ตุลาคม 2541 – 19 เมษายน 2542) จังหวัดพะเยา สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพะเยา กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนประจำปี 2541 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองพะเยา กันยายน 2541
- สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา 2541
- สรุปผลการปฏิบัติงาน “ 39 2539 ฝ่ายแผนงาน สำนักงานเกษตรจังหวัดอุตรดิตถ์ กรมส่งเสริมการเกษตร กันยายน 2539
- สรุปผลเบื้องต้นโครงการสามะโนหมู่บ้าน พ.ศ. 2542 เรื่องความเดือดร้อนและความต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี
- สรุปภาพรวมการพัฒนาในจังหวัดกลุ่มสี่แยกอินโดจีน 2541 ศูนย์พัฒนาภาคเหนือ ธันวาคม 2541
- สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษาขั้นสุดท้ายระบบดัชนีชี้วัดการติดตามประเมินผลแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 2540 กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมษายน 2540
- หมู่บ้านที่ควรได้รับการแก้ไขปัญหาของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2541 2541 ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กันยายน 2541
- อัตราค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ 2543 สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม 2543

เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาระดมความคิดเห็นในระดับจังหวัดและระดับอนุภาค : ภาพรวมการ

พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ธันวาคม 2542

**เอกสารสรุปผลการดำเนินงานของจังหวัดเชียงใหม่นำเสนอรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
(นายวัฒนา อิศวเหม)** 2542 สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง
มีนาคม 2542

ข่าวการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 16 2542 ฉบับที่ 11
พฤศจิกายน ปีที่ 17 2543 ฉบับที่ 2 กุมภาพันธ์ ฉบับที่ 4 เมษายน และ ฉบับที่ 7
เมษายน

เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ กองประเมินผลการพัฒนา ปีที่ 1 2540 เล่มที่ 1 และ เล่มที่ 2 ตุลาคม
ปีที่ 2 2541 เล่มที่ 1 กุมภาพันธ์ เล่มที่ 2 มีนาคม เล่มที่ 3 พฤษภาคม เล่มที่ 4 ตุลาคม
ปีที่ 3 2541 เล่มที่ 1 มกราคม เล่มที่ 2 เมษายน เล่มที่ 3 พฤษภาคม

วารสารภูมิศาสตร์ สมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 สิงหาคม 2538

วารสารเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34
2540 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม

Short, Kathleen, John Iceland, and Thesia I. Garner. 2000. *Experimental Poverty Measures* : 1998, September , 1999,

Knowles, James C. 1999. *The social crisis in Asia*. Paper presented at the 12
Workshop on Asian Economic Outlook, November 1999, Asian Development
Bank, Manila

National Academy of Science 2000. *Measuring Poverty : A New Approach*, Panel
on Poverty and Family Assistance : Concept, Information Needs, and
Measurement Method, Committee on National Statistics, Commission on
Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council,
National Academy Press Washington D.C.,
<http://www.nap.edu/readingroom/book/poverty/>.

Agriculture and rural development Technical Center for Agricultural and Rural
Cooperation CTA , Volume 6 No 2

Development news bulletin 1999 Information Section , Development Studies and Information Div., National Economic and Social Development Board . Volume 14, Number 1 January , Number 2 February , Number 9 September , Number 10 October ; Volume 15, Number 4 April

Indicators of Well - Being and Policy Analysis A newsletter of National Economic and Social Development Board , Published Under Asian Development Bank Technical Assistance , Volume 3. Number 3 July 1999

Thai - UNCAP Newsletter , Volume 2 Issue 1 January 1998 (จดหมายข่าวไทย - อันแคป ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม 2541)

Thailand - United Nations Collaborative Action Plan (Thai - UNCAP) , 1997 - 2001 and ***Executive Summary*** 1997 - 2001

<http://www.census.gov/hhes/poverty/povmeas/exppov/exppov.html>.

ภาคผนวก

กรณีศึกษาคนยากจนดักดานภาคเหนือ

เหตุใดจึงจนดักดาน ? และจะพ้นความจนดักดานได้หรือไม่ ?

ศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุฤกษ์	รายงาน	กรณีที่ 1 และ 2
ดร.กมล งามสมสุข	รายงาน	กรณีที่ 3 และ 4
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราภา คุณาพร	รายงาน	กรณีที่ 5 และ 6
อาจารย์ วรลักษณ์ ทิมะกลัส	รายงาน	กรณีที่ 7 และ 8

กรณีที่ 1: นายเขียว วงศ์สอนตาน (ตัวอย่างจากจังหวัดเชียงใหม่)

นายเขียว วงศ์สอนตาน เป็นคนหนึ่งที่จัดเข้าอยู่ในลักษณะยากจนตกดาน นายเขียวเป็นคนที่บรรพบุรุษตั้งรกรากเหนือเขื่อนภูมิพล บ้านมาจาก หมู่ 8 อำเภอคอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ พ่อแม่ได้รับการจัดสรรที่ดินจากนิคมสร้างตนเองดอยเต่า 3 งาน หรือ 0.75 ไร่ มาตั้งแต่ปี 2518 หรือประมาณ 24 ปีเศษมาแล้ว ซึ่งนับเป็นที่ดินผืนแรกและผืนเดียวที่พ่อแม่และพี่น้อง 7 คนของเขาได้เป็นเจ้าของในลักษณะเอกสารสิทธิ นค.1 แต่ก็ต้องทิ้งไว้โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ เพราะขาดเงินลงทุน หรือด้วยสาเหตุของความยากจนของพ่อแม่ นายเขียวที่มีอาชีพรับจ้างเกษตร คือรับจ้างทำไร่ ทำสวนอยู่ในพื้นที่มาตลอดชีวิต ซึ่งรายได้ไม่แน่นอน เพราะต้องขึ้นกับฤดูกาล และคนจ้าง ตัวนายเขียวเป็นลูกคนที่ 2 ปัจจุบันอายุ 49 ปี (พ.ศ. 2543) เขาพิการขาซ้ายและมือขวาซ้ายด้วยโรคโปลิโอมาแต่กำเนิด แต่ก็เรียนจนจบภาคบังคับสมัยนั้น (ประถมศึกษาปีที่ 4) และพยายามช่วยพ่อแม่ทำงานรับจ้างและหาของป่า แม้จะทำงานหนักไม่ได้มากนักหรือไม่ค่อยมีแรงก็ตาม นายเขียวเล่าว่ารายได้เป็นเงินสดสุทธิจากการรับจ้างของพ่อแม่และพี่น้องของพวกเขาจะอยู่ระหว่าง 500 – 1,500 บาท/คนปี

นายเขียวแยกบ้านจากพ่อแม่มาปลูกกระท่อหลังเล็กๆ ห้องนอนเดี่ยวพร้อมระเบียงยกพื้นเตี้ยๆ เมื่อได้ภรรยาตอนอายุ 25 ปี ในบริเวณใกล้ๆ กัน ภรรยา นายเขียวหรือนางฝนก็เป็นคนบ้านเดียวกัน มีความยากจนมากหรืออาจจะเรียกว่าตกดานมากกว่านายเขียวเสียอีก นางฝนกำพร้าพ่อแม่ที่ตายตามกันในเดือนเดียวด้วยโรคท้องร่วงเหมือนกันเมื่ออายุเพียง 12 ปี พี่น้อง 4 คน ก็ต้องหางานรับจ้างเลี้ยงกันเอง นางฝนจึงไม่มีโอกาสหรือทางเลือกด้านการศึกษาใด คือไม่ได้เรียนเลย แม้แต่ภาคบังคับ จนได้มาอยู่กับนายเขียวเมื่ออายุเพียง 17 ปี

สองคนผัวเมียก็ได้ทำอาชีพเดิม คือ รับจ้างเกษตร (ขุดดิน ปลูกและเก็บกระเทียม หอมแดง ลำไย ฯลฯ) หาของป่า (หัวบุก ไข่มดแดง ผักหวาน ฯลฯ) และหาปลาที่อ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อน ลูกสาวและลูกชายสองคนหลังตายหลังคลอดเพียง 5 เดือน และ 7 เดือน ในปี 2520 และ 2522 ตามลำดับด้วยโรคหัวใจโตเหมือนกัน จึงเหลือลูกสาวคนแรกอยู่เพียงคนเดียว และได้เรียนจนจบภาคบังคับเช่นเดียวกับพ่อ หรือประถมศึกษาปีที่ 6

อย่างไรก็ดี ขณะที่ลูกสาวอายุได้ 7 ขวบ นายเขียวต้องนำนางฝนภรรยาที่เจ็บหนักด้วยโรคลำไส้ตีบไปส่งที่โรงพยาบาลสวนดอกต่วน (โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่) ทั้งๆ ที่ไม่มีเงินสดติดตัวเลยสักบาทเดียว จึงได้กู้เงินญาติคือนางสาว 500 บาทติดตัวไป ด้วยการเอากระท่อไปค้ำประกันทำสัญญาไว้ว่าจะคืนใน 3 วันโดยไม่ดอกเบี้ย แต่นางฝนต้องได้รับการผ่าตัดช่วยชีวิตด่วน และทางโรงพยาบาลขอค่าผ่าตัด 4,000 บาท นายเขียวไม่มีเงินให้ ทางโรงพยาบาลจึงแนะนำให้ นายเขียวไปขอบัตรสงเคราะห์ สปร. ของสำนักงานประกันสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ที่มีโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับบัตร สปร. ในบทที่ 4.3.3 การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ) จากประจาสงเคราะห์จังหวัด จึงได้รับการยกเว้นค่าผ่าตัด หรือได้รับการรักษาฟรี นายเขียวต้องอยู่ดูแลภรรยาที่โรงพยาบาลหลังผ่าตัดอีกกระยะหนึ่งเกินช่วงสัญญาคืนเงินกู้จากนางสาว และก็ไม่มีเงินจะคืนอีกด้วย

ดังนั้นในวันที่นายเขียวพาภรรยากลับบ้าน เขาเล่าว่าเป็นวันที่รู้สึกว้า “ชีวิตมืดมิด โลกทั้งโลกดับสลาย” และเป็นทุกข์ครั้งใหญ่ที่สุดในชีวิตที่แสนยากจนลำเค็ญมาตั้งแต่เกิด แม้ภรรยาจะรอดชีวิตมาได้ก็ตาม เพราะเขามหาพพบว่าเขาและครอบครัวไม่มีบ้านจะอยู่อีกแล้ว เนื่องจากนางสาวเห็นผิดสัญญาจึงเอากระท่อของเขาไปขายให้กับก้านัน (แปลง 8 ของนิคมฯ) ในวงเงิน 900 บาท จึงต้องพาลูกเมียไปอาศัยอยู่บ้านพ่อแม่ 1 ปีเต็ม จึงสามารถปลูกกระท่อใหม่แบบเดิม คือ ห้องนอนเดี่ยวขนาด 4 x 4 เมตร และมีระเบียง ยกพื้นสูง 1 เมตร ใช้ไม้ไผ่ ไม้ซาง เป็นวัสดุตีฝา และพื้นบ้าน หลังคามุงหญ้าคา ห้องน้ำพร้อมส้วมอยู่นอกบ้านที่ใช้หญ้ากากั้นฝา และมุงหลังคา ซึ่งวัสดุที่ใช้ก็ล้วนแล้วแต่หาและขอฟรีจากบริเวณสวนของเพื่อนบ้านอยู่ต่อมาอีก 9 ปี ในช่วงนี้ชีวิตครอบครัวนายเขียวต้องต่อสู้ด้วยกำลังใจ เพราะลูกสาวยังต้องไปเรียนอีกหลายปี เมียก็ทำงานหนักไม่ไหว หรือเรียกได้ว่าไม่ได้ช่วยนายเขียวหารายได้เสริมได้เลย นายเขียวซึ่งแม้จะทำงานหนักมากไม่ไหวแล้วว่าเขาต้องไป

พร้อมลั่วมอยู่นอกบ้านที่ใช้หัวคากันผา และมุงหลังคา ซึ่งวัสดุที่ใช้ก็ล้วนแล้วแต่หาและขอฟรีจากบริเวณสวนของเพื่อนบ้าน อยู่ต่อมาอีก 9 ปี ในช่วงนี้ชีวิตครอบครัวนายเขียวต้องต่อสู้ด้วยกำลังใจ เพราะลูกสาวยังต้องไปเรียนอีกหลายปี เมียก็ทำงานหนักไม่ไหว หรือเรียกได้ว่าไม่ได้ช่วยนายเขียวหารายได้เสริมได้เลย นายเขียวซึ่งแม่จะทำงานหนักมากไม่ไหวแล้วว่าเขาต้องไปหาปลาที่เขื่อนภูมิพลคราวละ 5 – 7 วัน ขายได้เงินมากที่สุดเฉลี่ย 600 – 700 บาท/ครั้ง และน้อยที่สุด 200 บาท/ครั้ง หรือไปหาของป่าทางบ้านประมาณ 7 กม. เช่น ไซ้เม็ดแดงบริเวณเชิงเขา และผักหวาน (ยอดของไม้ยืนต้นสูงราว 5 – 6 เมตร) บนเขาจะไปเช้าเย็นกลับระหว่าง 06.00 – 15.00 น. ทุกวันที่ว่างงานอื่น สำหรับไซ้เม็ดแดงจะเก็บขายได้เฉลี่ย 30 บาท/วัน ส่วนผักหวานจะขายได้เฉลี่ยประมาณวันละ 40 – 50 บาท แต่งานสองประเภทหลังนี้มีให้ทำเป็นฤดูกาลเท่านั้น

จนถึงสิ้นปีที่แล้ว (พ.ศ. 2542) นายเขียวก็ยังหาเข้ากินค่าเป็นวันๆ เหมือนเดิมมาตลอดชีวิต นายเขียวเล่าว่าถ้าได้รับจ้างเกษตรตามท้องไร่แล้วก็จะได้ค่าแรงวันละ 70 บาท รวม 60 วัน/ปี สำหรับงานขุดดิน ปลูกระเทียมและถอนกระเทียม ปลูกลูกแตง และเก็บลำไย ส่วนงานหาของป่า เช่น หัวบุก ก็หาขายได้ในช่วง 2 เดือนๆ ละ 200 บาท เห็ดหาได้ 1 เดือนๆ ละ 100 บาท นอกจากนั้นก็เป็นรายได้จากการสอยรังมดแดงหาไซ้ และเก็บยอดผักหวาน ในฤดูกาลวันละ 30 บาท และ 40 บาทตามลำดับ รวมรายได้ทั้งหมดต่อปีที่หาอยู่คนเดียวนั้นประมาณ 5,200 บาท ซึ่งต่ำกว่าเส้นความยากจนใหม่ของทั้งภาคเหนือ (7,535 บาท/คน/ปี) และเชียงใหม่ (6,645 บาท/คน/ปี) ที่เป็นผลของการศึกษาในครั้งนี้โดยตรง ยิ่งกว่านั้นเขายังต้องรับภาระเลี้ยงดูเมียที่อยู่ในสภาพร่างกายอ่อนแอทำงานหนักไม่ได้ตั้งแต่ผ่าตัดลำไส้ดิบแล้ว หรือแม้แต่ลูกสาวซึ่งก็ต้องดูแลแม่หลังจากเรียนจบมากกว่าจะออกไปรับจ้างหรือหาของป่ากับพ่อ ดังนั้นรายได้เงินสดสุทธิของนายเขียวจึงแทบจะไม่ต้องพูดถึง เพราะเมื่อหักรายจ่ายโดยเฉพาะค่าอาหารของครัวเรือนแล้ว จะมีภาวะหนี้สินที่เด่นชัดที่สุดคือ การซื้อข้าวสารจากพ่อค้าคนกลางที่ขายเร่ในหมู่บ้านด้วยเงินเชื่อ และถึงสิ้นปี 2542 นายเขียวมีเงินสดติดตัวสำหรับครอบครัวอยู่ประมาณ 290 บาท แต่เป็นหนี้ค่าข้าวสารอยู่ถึง 5,000 บาท ทั้งนี้ยังไม่ได้นับรวมถึงการที่ครอบครัวนายเขียวยังขาดสารอาหารที่เป็นต่อร่างกาย โดยเฉพาะอาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่สมาชิกครอบครัวได้กินกันครั้งละเล็กละน้อยๆ เพียงไม่เกินเดือนละ 3 มื้อ และส่วนใหญ่ก็เป็นเนื้อหมู อาหารประจำ คือ ผักต้ม อาหารทอดไม่เคยได้กิน เพราะไม่เคยเสียเงินซื้อน้ำมัน และใช้พื้นเป็นเชื้อเพลิงหุงต้มประจำวัน ส่วนแก๊สที่ซื้อพ่วงจากสถานที่ขายถังเล็ก 180 บาท ได้พ่วงอยู่ถึง 4 – 5 เดือน ตามที่มีจะพ่วงจนชำระได้หมด แต่ก็เป็นถึงเดียวที่ซื้อและใช้ครั้งคราวมา 3 – 4 ปีก็ยังไม่หมด นายเขียวคนเดียวที่ยอมอดมื้อกลางวันจะกินอาหารเช้าและเย็นที่บ้าน เหน้าจากบ้านติดไปดื่มเมื่อไปทำงานรับจ้างหรือหาของป่าหรือหาปลาก็ตามในช่วงกลางวัน แต่เขาจะให้สมาชิกครอบครัวได้ทานครบทั้ง 3 มื้อ

ไม่เฉพาะแต่อาหารเท่านั้นที่นายเขียวไม่เคยได้กินอย่างเต็มที่ เลือผักก็ใช้ของบริจาคมาโดยตลอด ตั้งแต่แต่งงานมา 24 ปี เคยซื้อเสื้อใหม่เพียงตัวเดียว ปัจจุบันก็ใช้เสื้อและกางเกงขาสั้นเก่าอย่างละ 3 ตัวผลัดเปลี่ยน ส่วนยาประจำบ้านไม่เคยมี แต่จะซื้อยาพาราเซตามอล (paracetamol) แก้วปวดศีรษะหรือเมื่อมีไข้ กินครั้งละ 2 เม็ด

ขณะที่นายเขียวดูว่ากำลังจะโชคดีเพราะได้ลูกเขยดี ที่ให้ความช่วยเหลือครอบครัวของเขาทั้งพลังกายด้วยการเป็นแรงงานเสริมสำคัญในช่วงที่ยังเป็นลูกจ้างของกรมป่าไม้ พลังใจ และพลังทรัพย์ด้วยการจัดหาและซื้อวัสดุอุปกรณ์มาสร้างบ้านให้ใหม่ แต่ทุกข์ก็ถาโถมเข้าหาครอบครัวนายเขียวพร้อมๆ กัน ด้วยการที่พ่อของเขาเกิดอาการหลงลืมช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ด้วยโรคชราตั้งแต่อายุ 82 ปี จนปัจจุบันอายุ 85 ปีแล้ว และสองปีที่ผ่านมาแม่ของเขาที่ขณะนี้อายุ 78 ปี ได้ล้มป่วยอย่างกระชั้นชิดและฉับพลันด้วยโรคอัมพาตเฉียบพลัน แขนขวาและขาซ้ายตาย นอนอยู่กับที่และช่วยเหลือตัวเองไม่ได้เช่นกันมาตั้งแต่บัดนั้น นายเขียวได้อาศัยภรรยาที่อ่อนแอมาจากผ่าตัดลำไส้เป็นผู้ทำอาหารให้พ่อแม่กินประจำ และอยู่เป็นเพื่อนบ้างเท่านั้น และได้กู้เงินน้องชายที่แยกครอบครัวไปอยู่กับภรรยาที่ผ่าง ซึ่งมีที่ดินภรรยาทำเกษตร 3 ไร่ เป็นเงิน 3,500 บาท ซึ่งไม่มีดอกเบี้ยแต่ก็ไม่สามารถคืนต้นจนบัดนี้ ทั้งนี้เพื่อเอาเงินมาพาแม่ไปหาหมอที่โรงพยาบาลดอยเต่าเดือนละครั้งจนครบปีแรกที่ล้มป่วย จากนั้นนายเขียวก็รู้สึกหมดหวังในการช่วยแม่ จึงดูแลอยู่ที่บ้านเท่านั้น

อนาคตนายเขียวและครอบครัวจะพ้นจากความยากจนตกดานได้จริงหรือ ?

ลูกเขยหรือลูกสวายนายเขียวก็นั่นที่นำโชคหรือแสงสว่างมาสู่ครอบครัว หรือทั้งสองคน เพราะขณะที่นายเขียวต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อก้าวต่อไปกับครอบครัวของตนและของพ่อแม่ในช่วง 4 ปีหลัง นายอุทัยลูกเขยที่เข้ามาได้มีส่วนช่วยซื้อพันธุ์ลำไย 12 ต้นมาให้นายเขียวปลูกในที่นี้มา เมื่อ 3 ปีที่แล้ว หลังจากทิ้งร้างมา 20 กว่าปีตั้งแต่ปี 2518 นายเขียวเล่าอย่างภาคภูมิใจว่าเขาจะเริ่มเก็บผลผลิตไปขายได้ในปีนี้ (พ.ศ. 2543) เขาจะเก็บเองและเอาไปขายที่แหล่งรับซื้อในแปลง 4 ของนี้มา และจะได้เงินทั้งหมดราว 3,000 บาท

นายอุทัยลูกเขยไม่เพียงแต่มาเป็นแรงงานหลักเต็มตัว หลังหมดโครงการกับทางป่าไม้ที่สิ้นเมื่อสิ้นปี 2541 หรือตั้งแต่ต้นปี 2542 ยังได้ปลูกบ้านให้นายเขียวพ่อตาใหม่ในช่วงเดียวกันนี้คือ ปี 2542 ต่อปี 2543 เป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้น 50 ซม. เป็นบ้านก่ออิฐบุปูนผสมไม้แดง ที่ทางเจ้านายเดิมลูกเขยได้ให้ไม้มาส่วนหนึ่งเป็นบ้านขนาด 2 ห้องนอน ห้องครัว ห้องน้ำพร้อมส้วมซึม อยู่ในพื้นที่บ้าน รวม 4 ห้อง และระเบียงหน้า มุงหลังคาด้วยกระเบื้องลอนคู่ ลูกเขยปลูกเองทั้งหลัง แล้วยังรับภาระจัดซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกเข้าบ้านที่นายเขียวไม่เคยได้มีและสัมผัสมาก่อน คือ ตู้เย็น 5.9 คิว ที.วี.สี ขนาด 20 นิ้ว ซื่อผ่อนตอนทำงานอยู่กับกรมป่าไม้ เตาแก๊สซื้อผ่อนด้วยตนเอง ลูกเขยมาเริ่มซื้อน้ำมันให้ได้กินอาหารทอดบ้างขณะนี้ แต่ก็ยังใช้น้อยมาก เพราะเดิมไม่เคยได้กินอาหารทอดตามที่ได้พูดถึงแล้ว น้ำประปาหมู่บ้านที่จัดทำจากบ่อบาดาลสาธารณะของกรมทรัพยากรธรณีก็ได้เข้ามาใช้กันเมื่อ 4 ปีที่ผ่านมาด้วยเช่นกัน และไฟฟ้าที่เพิ่งเข้ามาในปลายปีที่แล้ว (พ.ศ. 2542) ส่วนพัดลม 1 เครื่องเป็นของเก่าใช้มากกว่า 10 ปีแล้ว

นายเขียวยืนยันว่าเขาและครอบครัวน่าจะช่วยตนเองให้พ้นจากความยากจนตกดานหรือแม้แต่ความยากจนทั่วไปภายใต้เส้นความยากจนใหม่ได้ภายในไม่เกินครึ่งปีนับจากวันที่ได้ไปพูดคุยครั้งหลังสุด (8 มีนาคม 2543) เพราะตอนนี้นายเขียวอยากได้โอกาสกู้เงินสงเคราะห์ดอกเบี้ยต่ำหรือปลอดดอกเบี้ยจำนวน 10,000 บาทไปลงทุนกับลูกสาวที่จะไปปลูกข้าวโพดในที่ที่พ่อสามีแบ่งให้ทำ 12 ไร่ ที่อำเภอสี จังหวัดลำพูน โดยจะเริ่มทยอยดเมิลิตพันธุ์ตั้งแต่มีถุนายนและไปเก็บผลในพฤศจิกายนปีเดียวกัน คือทำได้ปีละครั้งๆ ละ 6 เดือน นายเขียวเล่าว่าเพื่อนบ้านที่ปลูกข้าวโพดในเนื้อที่ 10 ไร่ จะได้เงินคืนทั้งหมดโดยไม่หักค่าลงทุนประมาณ 3 – 4 หมื่นบาท

นายเขียวอาจจะโชคดีในด้านโอกาสที่จะได้เงิน 10,000 บาทไปลงทุนทำเกษตรข้าวโพดกับลูกสาวก็ได้ เพราะหมู่บ้านผาจุที่นายเขียวอยู่ได้รับเลือกเป็นหมู่บ้านยากจนตามเกณฑ์ของกรมพัฒนาชุมชนที่โครงการ กษ.คจ. (โครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน) จะลงแน่อนในปีนี้ด้วยเงินกู้ปลอดดอกเบี้ยหมู่บ้านละ 280,000 บาท โดยกรรมการหมู่บ้านและผู้นำชุมชนจะได้คัดเลือกครัวเรือนที่ควรได้รับเงินนี้ไปใช้ลงทุนใน 1 ปี แล้วจึงหมุนเวียนให้ครัวเรือนอื่นต่อไป ตามจำนวนที่กรรมการดังกล่าวจะตกลงจัดสรรให้ เท่าที่พบจะอยู่ประมาณ 8,000 บาท – 20,000 บาท/ครัวเรือนปี ผู้วิจัยค่อนข้างมั่นใจว่าครอบครัวนายเขียวเข้าเกณฑ์การได้โอกาสกู้เงินยอนนี้ตามที่หวังแน่อน ถ้าไม่เกิดการเล่นพรรคพวก หรือมีการเมืองระดับท้องถิ่นเข้ามาแทรกแซง

ฟ้าหลังฝนเกือบถึงศตวรรษสำหรับชีวิตยากจนตกดานของนายเขียวลูกกตัญญู ผู้ไม่เคยยอมแพ้ต่อความพิการและด้อยโอกาสของตน จะต้องมีย่างแน่อน

(วันเพ็ญ สุรฤกษ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 พ.ค. 42 และ 8 มี.ค. 43)

กรณีที่ 2 นายปัน กทม (ตัวอย่างจากจังหวัดพะเยา)

นายปัน กทม อายุย่าง 57 ปี (พ.ศ. 2543) เป็นคนอำเภอจุน บ้านหมู่ 3 บ้านพระธาตุขิงแกง จังหวัดพะเยาแต่กำเนิด จัดเป็นหัวหน้าครัวเรือนที่ยากจนตกงานอีกครัวเรือนหนึ่ง และก็ไม่ต่างจากครัวเรือนนายเขียวที่ดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ เพราะทั้งตัวเขาและภรรยาต่างก็มาจากครอบครัวยากจนตกงานที่มีอาชีพหลักรับจ้างเกษตรและทั่วไปในพื้นที่เดียวกัน และมีพี่น้องฝ่ายละ 4 และ 5 คนตามลำดับ ทั้งคู่แยกมาสร้างครอบครัวเมื่อ 40 ปีที่ผ่านมาในขณะที่มีอายุน้อยมากคือ 17 ปี และ 15 ปีเท่านั้น โดยไม่มีมรดกหรือทุนทำกินใดๆ จากพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย เพียงแต่นายปันได้ซื้อที่ 1 งาน หรือ 0.25 ไร่ ราคา 300 บาท จากอาของภรรยาปลูกกระต๊อบตองตึงที่เป็นลักษณะชั่วคราวอยู่กับภรรยาและลูก ซึ่งต้องเปลี่ยนวัสดุคือตองตึงทุกปี อยู่มาจนถึง 28 ปี จึงได้ปลูกบ้านไม้ที่ถาวรที่อยู่มาจนปัจจุบันเมื่อ 12 ปีที่ผ่านมาเอง โดยได้ซื้อที่ดินเพิ่มอีก 1 งาน หรือ 0.25 ไร่ วงเงิน 2,500 บาท

ครอบครัวนายปันเป็นครอบครัวใหญ่ มีลูกรวม 7 คน เป็นชาย 5 หญิง 2 คน อายุระหว่าง 18 ปี ถึง 37 ปี ลูกสาวคนที่สองที่แต่งงานแยกบ้านติดเชื้อเอชไอวีติดเมื่อสองปีที่ผ่านมาตอนอายุ 33 ปี ยกเว้นลูกชายคนโตที่ได้เรียนสูงสุดถึงมัธยม 6 และตัวนายปันที่เรียนแค่ประถม 1 กับภรรยาและลูกชายปัญญาอ่อนที่ไม่เคยมีโอกาสเรียนเลย ลูกชายลูกสาวที่เหลือจบประถม 4 ส่วนใหญ่ มีประถม 6 เพียงคนเดียว ทุกคนแยกย้ายกันไปทำงานรับจ้างต่างๆ เช่น ก่อสร้าง ปูพรม และรับจ้างทั่วไป จะมีเฉพาะนายปันกับนายประสิทธิ์ลูกชาย อายุ 28 ปีที่ปัญญาอ่อนมาแต่กำเนิดและถูกรถชนเมื่อ 12 ปีที่แล้วจนพิการอีกด้วย จึงต้องอยู่สองคนกับพ่อจนทุกวันนี้ เพราะภรณายนายปันเองก็ตายจากไปด้วยโรคปอดเมื่อ 9 ปีที่แล้ว ด้วยอายุเพียง 45 ปี

นายปันเองแม้อายุจะยังไม่ถึง 60 ปี ร่างกายก็ยังแข็งแรงทำงานได้ และยากจนแต่ด้วยภาระที่ต้องดูแลลูกปัญญาอ่อนและพิการอยู่คนเดียวหลังจากภรรยาตายแล้ว จึงเลิกทำงานอย่างเต็มที่มา 6 – 7 ปีแล้ว อย่างมากก็ไปรับจ้างเกษตรในหมู่บ้านช่วงฤดูฝน รวมวันทำงานทั้งปีไม่ถึง 2 เดือน หรือแค่ 50 วัน ได้เงินสตรวมแล้วเพียง 4,400 บาท ต่ำกว่าทั้งเส้นความยากจนใหม่ของภาคเหนือ (7,535 บาท/คน/ปี) และของจังหวัดพะเยา (7,322 บาท/คน/ปี) หรือเพียงร้อยละ 58 และ 60 ของรายได้ที่เส้นความยากจนระดับภาคและจังหวัดตามลำดับนั่นเอง ซึ่งนับว่าต่ำกว่ารายจ่ายต่อปีเกิน 4 เท่า

เหตุใดนายปันซึ่งยังต้องดูแลลูกปัญญาอ่อนและพิการ ยังมีพลังต่อสู้กับชีวิตลำเค็ญยากจนตกงานมาได้เป็นเวลายาวนานโดยไม่ย่อท้อ และยังมีหวังว่าอนาคตอันใกล้ข้างหน้าไม่เกิน 2 ปี ชีวิตของเขาและลูกน่าจะค่อยๆ พ้นขึ้นได้บ้างถ้ามีโอกาสหยิบยื่นทุนให้เขาประกอบอาชีพอยู่กับบ้านได้ ?

ประเด็นแรก คงต้องยอมรับว่านายปันมีลูกดี ลูกทุกคนทั้งหญิงและชายที่ทำงานรับจ้างต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นทั้งที่แต่งงานและโสด ต่างก็พร้อมใจกันให้เงินพ่อแม่ปลูกบ้านใหม่แทนกระต๊อบเดิม ในวงเงินประมาณ 5 หมื่นบาท ไม่ปลูกบ้านเอาเกวียนหรือที่ทางเหนือตอนบนเรียกว่า “ค้อ” ไปชนจากป่าที่อยู่ห่างไปราว 3 กม. ได้ซื้อเฉพาะเสาบ้านและอุปกรณ์อื่นๆ เช่น กระเบื้องลอนคู่มุงหลังคา บ้านยกพื้น 2 เมตร มี 3 ห้องนอน เป็นลักษณะห้องเปิดด้านหน้าโล่ง ไม่กั้นหรือตีฝาปิด เปิดออกสู่ระเบียงกลาง และห้องน้ำพร้อมส้วมอยู่บนบ้าน เพื่อสะดวกแก่ลูกชายที่ถูกรถชนจนพิการเดินไม่ได้ในปีนั้น ใช้นั่งถัดไป

ยิ่งกว่านั้นลูกชายลูกสาวทุกคนยังส่งเงินให้พ่อใช้เฉลี่ยต่อปีคนละ 1,000 บาท ถึง 4,000 บาท โดยเฉพาะลูกชายคนโตที่เรียนถึงมัธยม 6 และไปทำงานก่อสร้างอยู่กรุงเทพฯ ที่ให้สูงสุด ถัดมาคือลูกชายที่ไปทำงานกับบริษัทรับปูพรมในจังหวัดต่างๆ และลูกสาวที่แต่งงานออกไป คนละ 3,000 บาท และ 2,000 บาท/คน/ปี ตามลำดับ เฉพาะลูกชาย 2 คนเล็กที่ทำงานรับจ้างอยู่ในจังหวัดพะเยาที่ให้น้อยที่สุด หรือประมาณคนละ 1,000 บาท/คน/ปี เงินจากลูกๆ เหล่านี้จัดเป็นรายได้หลักประจำปีของนายปัน รวมแล้วประมาณปีละ 10,000 – 11,000 บาท ทั้งนี้ไม่นับรวมถึงอำนวยความสะดวกในบ้านที่ลูกๆ ซื้อหรือจัดหามาให้ เช่น ตู้เย็น พัดลมเพดาน และพัดลมตั้งโต๊ะอย่างละเครื่อง วิทยุ 1 เครื่อง เต้าแก๊ส 1 เต้า แต่นายปันต้องรับ

ฉีดขอบเองคือค่าไฟ (100 บาทเศษ/เดือน) ค่าน้ำ (30 – 40 บาท/เดือน) และการไปหาพินจากป่าห่างบ้าน 3 กม. มาใช้แทน แก๊สอยู่บ่อยๆ เพื่อประหยัดค่าแก๊ส นอกจากนั้นก็ต้องรับฉีดขอบค่าอาหารที่เขาจ่ายน้อยมาก เพราะหนักไปทางหาเก็บพืชผัก มากินมากกว่าซื้อ แต่พยายามซื้อไข่ไก่มากินกับลูกพี่การและปัญญาอ่อน ซึ่งดูดีกว่ากรณีนายเขียวที่ดอยเต่า เชียงใหม่ แต่แม้ กระนั้นนายปันก็เชื่อว่าเขาขาดสารอาหารประเภทเนื้อสัตว์อย่างมาก เพราะได้กินเนื้อวัว เนื้อหมูน้อยมาก คือ เขาต้องกินอยู่ อย่างประหยัด เก็บเงินไว้ซื้อสิ่งจำเป็น เพราะต้องอาศัยแต่เงินของลูกเป็นหลัก

ประเด็นที่สอง คือตัวนายปันเอง ที่มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ยอมแพ้ต่อชีวิตที่ยากจนมาก เพราะกำลังใจและกำลังใจ ทรัพย์จากลูกก็นับเป็นส่วนสำคัญที่เสริมกำลังใจนายปัน แม้จะต้องดูแลลูกปัญญาอ่อนและพิการคนเดียวหลังจากภรรยาเสียชีวิตไปได้ 9 ปีแล้ว และแม้จะได้เงินจากลูกมาเสริมส่วนใหญ่แล้ว นายปันก็ยังมีรายจ่ายติดลบปีละเกือบ 3,000 บาท อาทิ ปี 2542 หรือปีที่แล้วหักแล้วจ่ายเกิน 2,758 บาท แม้จะได้จากลูกรวมกันเป็นเงินสด 11,100 บาท และหาได้เองอีก 4,400 บาท ก็ตาม อย่างไรก็ตาม นายปันเล่าว่าความที่เขาอยากจนมากจึงไม่มีสิทธิ์จะไปกู้ยืมใคร เพราะเขาไม่มีเงินจะไปใช้คืน หรือแม้แต่ ดอกเบี้ยก็ไม่มีให้ ดังนั้นจึงปรากฏว่าการที่นายปันได้ฝากให้เพื่อนกู้เงิน ธ.ก.ส. ให้ 3,000 บาท หรือที่รู้จักกันในหมู่ เพื่อนฝูงว่า “กู้อะบ” มา 4 – 5 ปี แล้ว จนบัดนี้นายปันก็ยังไม่สามารถให้คืนเงินที่ยืมมาให้เพื่อนให้ได้เลย แม้ใจจะไม่คิดโกงก็ตาม แต่เขาจะไม่ยอมให้เงินหมดหมดตัว คือต้องให้มีเงินติดตัวอยู่ประมาณ 400 – 500 บาท เมื่อมีเหตุจำเป็นเฉพาะหน้า ซึ่งรวมทั้งการช่วยเหลืองานศพสมาชิกในหมู่บ้านหรือเพื่อนบ้าน

นอกจากนี้ตั้งแต่สองปีที่แล้ว นายปันสามารถเอาชนะใจตนเองได้ด้วยการเลิกเหล้า ที่เขาดื่มวันละ 1 ขวดกลมใหญ่มาตั้งแต่หนุ่ม ซึ่งทำให้ลดค่าใช้จ่ายได้มาก แต่ก็ยังเหลือบุหรี่หรือยาเส้นที่นายปันยังสูบบุหรี่วันละ 4 – 5 มวน ที่ทำเอง จากยาเส้นที่ซื้อเดือนละก้อนๆ ละ 10 บาท และยังซื้อหอยใต้ดินทุกงวดๆ ละ 20 บาท เพื่อหวังเสี่ยงโชค สองพฤติกรรมหลังนี้ น่าจะยังเป็นทางคลายเครียดไม่เฉพาะกับนายปัน กากม แต่จะเป็นทางออกของคนยากจนทั่วไปที่ยังมีเวลาว่าง และยังมีพอจะหาเงินมาซื้อหาได้ ดังเช่นที่นายปันใช้เงินของลูกที่พอจะเจียดมาช่วยรายจ่ายประจำของพ่อได้บ้าง

อนาคตนายปันและครอบครัวจะพ้นความยากจนดักดานได้จริงหรือ ?

ปัจจัยด้านความกตัญญูของลูกๆ อย่างเดียวคงไม่เพียงพอจะช่วยให้นายปันพ้นจากความยากจนดักดานได้ภายใน 2 ปีดังวาดฝันหรือหวังไว้ แต่ถ้านายปันมีโอกาสได้รับความช่วยเหลือจากโครงการของรัฐที่ให้แก่อยากจนหรือผู้มีรายได้น้อย เช่น โครงการ กข.คจ. ของกรมพัฒนาชุมชน หรือความช่วยเหลือจากองค์กรหรือบุคคลใดก็ตาม ที่ทำให้นายปันมีโอกาสได้รับ เงินทุนสักก้อนหนึ่ง ที่เป็นเงินให้เปล่าหรือเงินกู้ที่เสียดอกเบี้ยถูกมากๆ ในวงเงินครั้งแรก 10,000 บาท ตามที่เขาได้ตั้งความหวังและยืนยันว่า “**เขาจะเอาไปลงทุนทำอาหารขายที่บ้าน เป็นอาชีพหลักที่ยั่งยืนต่อไป และจะลงทุนซื้อไก่ (30 ตัว) และหมู (4 ตัว) มาเลี้ยงเองที่บ้านเป็นรายได้เสริม และเป็นอาหาร (โปรตีน) สำหรับสมาชิกครอบครัว**” และกรณีฝันเป็นจริง เขาเชื่อมั่นว่า “**เขาและครอบครัวน่าจะมีโอกาสพ้นจากความยากจนดักดานได้ภายใน 2 ปี**” แต่ทั้งนี้นายปันก็ยังหวังที่จะได้มีโอกาส ลองผิดลองถูกกับอาชีพที่เขาเชื่อมั่นว่าทำได้และอยากทำต่อไป โดยที่อายุ ความรู้หรือประสบการณ์ และทุน ไม่เป็นอุปสรรคแต่ประการใด

กรณีนายปัน กากม จะโชคดีอย่างกรณีแรกของนายเขียว วงศ์สอนตาน หรือเปล่า ยังไม่มีใครช่วยตอบ แม้ว่าในเชิงเปรียบเทียบพื้นฐานทุกด้านแล้ว นายปัน จะมีความได้เปรียบด้านความช่วยเหลืออุปการะจากสมาชิกครอบครัวหรือลูกหลานคนที่ทำให้รายได้เป็นเงินสดรวมแล้วสูงกว่า แต่รายจ่ายก็ติดลบมากกว่า และโอกาสที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านเงินทุนหรือเงินกู้จากโครงการของรัฐก็ยังไม่ถึงอย่างกรณีของนายเขียว วงศ์สอนตาน

(วันเพ็ญ สุรฤกษ์ สัมภาษณ์เมื่อ 25 พ.ค. 42 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 3 : นายไมตรี เชียงสุ (ตัวอย่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์)

นายไมตรี เชียงสุ ปัจจุบันมีอายุ 29 ปี อาศัยอยู่ในบ้านเลขที่ 43 บ้านปากดง หมู่ที่ 1 ต.จริม อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ ครอบครัวเดิมของนายไมตรีอยู่ในหมู่ที่ 9 ต.จริม โดยเป็นบุตรคนที่ 1 ของบิดา-มารดาซึ่งมีฐานะยากจน เมื่ออายุ 20 ปี ได้สมรสกับนางนิภาวรรณซึ่งเป็นบุตรของนายวงษ์ พรหมคำ ผู้มีฐานะยากจนเช่นกันและมีบุตรรวม 12 คนแต่เสียชีวิตไปแล้วถึง 8 คนด้วยการเจ็บไข้ได้ป่วย นายไมตรีมีบุตรกับนางนิภาวรรณจำนวน 2 คน คือ คนแรกเป็นเพศชายอายุ 7 ขวบ และคนที่สองเป็นเพศหญิงมีอายุ 5 เดือน ทั้งนายไมตรีและนางนิภาวรรณจบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ครอบครัวปัจจุบันของนายไมตรีมีสมาชิก 7 คนประกอบด้วยภรรยา บุตร 2 คน พ่อตา และพี่ภรรยาที่พิการอีก 2 คน ทั้งสองคนไม่สามารถทำงานอะไรได้เลยต้องได้รับการเลี้ยงดูตลอดเวลา นอกจากนี้ นายวงษ์ผู้เป็นพ่อตาก็มีอายุเข้าวัยชรา (อายุ 68 ปี) มีอาการหูตึงและตามองไม่ค่อยเห็น

บ้านที่อยู่อาศัยเป็นบ้านชั้นเดียวขนาดประมาณ 40 ตารางเมตร มีการกั้นห้องเป็นสัดส่วนจำนวน 2 ห้อง และมีห้องเปิดโล่งอีก 1 ห้อง ฝาทั้งห้องส่วนหนึ่งเป็นอิฐบล็อกและบางส่วนเป็นหญ้าคา ไม้อัด และสังกะสี หลังคามุงด้วยสังกะสี แต่บางส่วน (ประมาณ 1 ใน 3) ยังคงมุงด้วยหญ้าคา ประมาณ 2 ใน 3 ของพื้นบ้านเป็นพื้นซีเมนต์ ส่วนที่เหลือเป็นพื้นไม้ ซึ่งหากก่อสร้างใหม่ในปัจจุบันจะมีมูลค่าประมาณ 20,000 บาท บ้านหลังนี้ตั้งอยู่บนที่ดินของตนเอง (ได้รับจากการจัดสรร) ซึ่งขนาดประมาณ 1.5 ไร่ บ้านอยู่ติดกับถนนลาดยางในหมู่บ้านและถึงน้ำปะปาของหมู่บ้าน จึงสามารถสะดวกในการเดินทางและได้ใช้น้ำปะปาเป็นทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ตลอดปี ดินในบริเวณบ้านมีสภาพเป็นดินลูกรังทำให้ไม่สามารถปลูกผักสวนครัวได้ผล ครอบครัวของนายไมตรียังไม่มีสัตว์เลี้ยง ต้องให้สัตว์เลี้ยง แต่ที่กำลังดำเนินการก่อสร้างสัตว์เลี้ยงและยังไม่ทราบว่าจะแล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อใด เนื่องจากไม่มีเงินที่จะซื้อสัตว์เพิ่มเติม

ครอบครัวของนายไมตรีได้รับการจัดสรรที่ดินให้ทำกินอีก 11.5 ไร่ (รวมกับที่อยู่อาศัยเป็น 13 ไร่) พื้นที่ดินที่มีอยู่นี้ ส่วนใหญ่เนื้อดินมีลักษณะเป็นหิน อยู่บนเนิน ต้องอาศัยน้ำฝน พื้นที่ส่วนที่เป็นดินที่พอจะใช้เพาะปลูกพืชได้มีเพียงประมาณ 3 ไร่ ใช้ปลูกข้าวหรือข้าวโพด ซึ่งมักได้ผลผลิตที่ต่ำมาก นอกจากนี้ โอกาสที่จะได้เพาะปลูกในพื้นที่ดินดังกล่าวในแต่ละปีต้องขึ้นกับปริมาณฝน ทำให้บางปีก็ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้

นอกจากมีที่ดินจำนวน 13 ไร่ และตัวบ้านมูลค่าประมาณ 20,000 บาทแล้ว นายไมตรียังมีทรัพย์สินส่วนตัวอื่นๆ จำนวน 1 เครื่อง พัดลม 1 ตัว เครื่องเสียงชุดสเตอริโอเก่า (ซื้อแบบผ่อนส่งในราคา 6,000 บาท เมื่อครั้งไปทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ) 1 ชุด และจักรยานอายุประมาณ 3 ปี 1 คันเท่านั้น

จากการที่ครอบครัวมีคนพิการ เด็ก และคนชราอยู่ถึง 5 คนที่ต้องได้รับการดูแลเลี้ยงดู โดยเฉพาะคนพิการที่แทบไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้และบุตรที่ยังเล็กจนงานนิภาวรรณต้องคอยดูแลเอาใจใส่ นายไมตรีจึงเป็นผู้รับภาระหนักในการหาเลี้ยงครอบครัวแต่เพียงผู้เดียวโดยมีอาชีพรับจ้างทั่วไป ส่วนนางนิภาวรรณผู้เป็นภรรยาแม้จะหาเลี้ยงครอบครัวได้บ้างด้วยการมีอาชีพรับจ้างการเกษตร แต่ก็จะมีเวลาในการทำงานที่จำกัดเนื่องจากมีภาระงานในบ้าน ดูแลเด็กและคนพิการ จึงมีโอกาสได้รับการจ้างงานในภายในเขตตำบลน้อยมาก ส่วนนายวงษ์ที่มีอายุ 68 ปี แม้อยู่ในวัยชรา ก็พยายามช่วยเหลือครอบครัวด้วยการทำงานจักสานเล็กๆ น้อยๆ เช่น แอ็บใส่ข้าว และกระดัง เป็นต้น

ในปี 2541 นายไมตรีไปทำงานก่อสร้าง (เป็นคนงานสร้างจากภพยนต์) อยู่ในกรุงเทพฯ มีรายได้เหลือส่งกลับมาเลี้ยงครอบครัวตลอดทั้งปีประมาณ 15,000 บาท ส่วนนางนิภาวรรณที่รับจ้างทำงานเกษตรภายในท้องถิ่น ตลอดทั้งปีมีรายได้เพียงประมาณ 400 บาทเท่านั้น สำหรับการจักสานของนายวงษ์มีรายได้เฉลี่ยเพียงประมาณเดือนละ 300 บาท เมื่อรวมกับเงินสงเคราะห์คนชราอีกเดือนละ 200 บาท นายวงษ์จะมีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวเพียงเดือนละ 500 บาท ดังนั้นโดยสรุปครอบครัวของนายไมตรีจะมีรายได้รวมเพียงประมาณ 21,400 บาทต่อปีซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ ณ เส้นความยากจนของ

ครัวเรือนซึ่งมีค่าเท่ากับ 64.080 บาทต่อปีคิดเป็นสัดส่วนช่องว่างความยากจนเท่ากับร้อยละ 66.60 แสดงว่าครอบครัวของนายไมตรีจัดเป็นครอบครัวที่ **“ยากจนตกดาน”** ในทางเศรษฐกิจ

สิ่งที่น่าเห็นใจมากกว่านั้นคือ เมื่อประมาณ 3 เดือนก่อน (ก่อนการสำรวจ) นายไมตรีถูกปลดออกจากงานเนื่องจากการถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องใหญ่ลื่นสุดลง ทางกองถ่ายได้ปลดคนงานส่วนหนึ่งออก นายไมตรีจึงต้องกลับมาয়งภูมิสำเนา และกลับมาทำงานรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้านและตำบล นายไมตรีให้ความเห็นว่าผลจากการถูกปลดออกจากงานก่อสร้างทำให้ขาดรายได้ประจำที่ค่อนข้างแน่นอนมารับจ้างในหมู่บ้านและตำบลซึ่งมีโอกาสดำรงงานน้อยลง ในขณะที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูครอบครัวที่มีสมาชิกถึง 7 คน ชีวิตจึงมีความลำเค็ญมาก และยังไม่เห็นทางออกว่าจะหาเลี้ยงครอบครัวอย่างไร ตลอดช่วงระยะเวลาที่ให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นลักษณะความกังวล ความรู้สึกเหมือนแบกโลกทั้งใบ (แสดงถึงการแบกรับภาระที่หนัก) และเศร้าหมองไร้ทางออกบนใบหน้าของนายไมตรีอย่างชัดเจน

ในด้านค่าใช้จ่าย ครอบครัวนายไมตรีมีรายจ่ายในการครองชีพรวมสูงถึงประมาณ 32,300 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ (จำนวนประมาณ 27,645 บาทหรือร้อยละ 86) เป็นค่าข้าวและอาหารซึ่งปกติจะทานกันวันละ 3 มื้อ แต่บางมื้อ (ประมาณ 3-5 มื้อต่อเดือน) นายไมตรีและภรรยาก็ต้องยอมอดอาหารเพื่อให้เด็กและคนพิการได้รับโภชนาการที่มีอยู่อย่างจำกัดเนื่องจากไม่มีรายได้ที่จะจ่ายค่าข้าวและอาหารได้พอ และอาหารที่บริโภคกันเป็นประจำได้แก่ ไข่ทอด ปลาทอด และน้ำพริกปลาร้า นอกจากนี้ ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวของนายไมตรีไม่มีการซื้อเสื้อผ้าใหม่ใช้เองเลย หากแต่ได้รับจากการบริจาคทั้งหมด แม้แต่บุตรที่คลอดใหม่ก็ได้รับบริจาคเสื้อผ้าและเครื่องใช้ที่จำเป็นจากเพื่อนบ้าน แต่ก็นับว่าเป็นการโชคดียิ่งอีกประการที่นางนิภาวรรณทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อ.ส.ม.) จึงทำให้ได้ยาสามัญมาใช้ในครัวเรือนฟรีตลอดเวลา

อนึ่ง รายจ่ายค่าครองชีพจำนวน 32,000 บาทนี้เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายตามเส้นความยากจนด้านอาหารซึ่งมีค่าเท่ากับ 38,858 บาทและค่าใช้จ่ายด้านอาหารจำนวน 27,645 บาทนี้ ทำให้ครอบครัวของนายไมตรีมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารเท่ากับร้อยละ 28.86 แสดงว่าครอบครัวของนายไมตรีบริโภคอาหารต่ำกว่าความจำเป็นพอสมควร หากยึดการแบ่งแยกครัวเรือนยากจนตามแนวที่เสนอในรายงานฉบับนี้ประกอบกับข้อมูลความยากจนด้านรายได้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะกล่าวได้ว่าครอบครัวนายไมตรีเป็นครัวเรือนที่ **“ยากจนตกดาน”** ในทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริงครอบครัวหนึ่ง

ครอบครัวของนายไมตรีต้องใช้สินเชื่อกับร้านค้าในหมู่บ้านเพื่อซื้อข้าว อาหาร และเครื่องใช้เป็นประจำ เมื่อทำงานมีรายได้จึงนำมาชำระหนี้ดังกล่าวและซื้อเชื่อในรอบใหม่วนเวียนเช่นนี้เกือบตลอดเวลา ณ วันที่สำรวจครอบครัวของนายไมตรีมีหนี้สินค้างชำระกับร้านค้าในหมู่บ้านจำนวน 1,300 บาท

ครอบครัวนายไมตรีเป็นสมาชิกของกลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้านเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นซึ่งต้องเสียค่าสมาชิก 20 บาทต่อศพ แต่ถ้ามองกิจกรรมงานวัฒนธรรมประเพณีที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น งานศพ งานบวช และวัดต่าง ๆ ครอบครัวของนายไมตรีก็ต้องเข้าไปร่วมงานด้วยเสมอ สำหรับงานด้านพัฒนาจะมีส่วนร่วมน้อยโดยจะเข้าร่วมเฉพาะงานปลูกป่าปีละครั้งเท่านั้น

เมื่อมีปัญหา มักปรึกษากันภายในครัวเรือนโดยไม่กล้าขอความช่วยเหลือจากคนอื่น **เนื่องจากคิดว่าคนในหมู่บ้านอื่นๆ มีฐานะดีกว่าและมักจะไม่ให้ความช่วยเหลือแก่คนจน**

นายไมตรีกล่าวว่าครอบครัวของเขาจะเข้าร่วมการออกเสียงเลือกตั้งทุกครั้งเพื่อใช้สิทธิของตนโดยเฉพาะการเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านจะเข้าร่วมมิขาดเพื่อแสดงความพร้อมเพรียงของหมู่บ้าน แม้ไม่เคยมีใครในครอบครัวได้รับการเลือกตั้งให้มีส่วนร่วมในการบริหารหมู่บ้านเลย แต่ก็เข้าร่วมประชุมหมู่บ้านทุกครั้งเพื่อที่จะทราบว่าจะมีการทำอะไรกันบ้างและมีข่าวจากทางอำเภออย่างไรบ้าง ซึ่งในระหว่างการประชุมก็จะไม่แสดงความคิดเห็นใดๆ เนื่องจากเห็นว่าตนเองมีอายุน้อย จาก

ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของครอบครัวนายไมตรีข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบตั้งรับ ไม่ได้ฉกฉวยโอกาสทางการเมืองเพื่อช่วยให้ครอบครัวได้รับผลประโยชน์ตอบแทนแต่ประการใด

ทางด้านจิตวิญญาณแล้ว ครอบครัวของนายไมตรียังคงยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาพุทธ มีความเชื่อในบาปกรรม ยังคงมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และมีความซื่อสัตย์อยู่ในระดับสูง (ดูรายละเอียดในบทที่ 4.2.4 ประกอบ)

นอกจากนายวงศ์ผู้เป็นพ่อตาที่ได้รับความช่วยเหลือเงินสงเคราะห์คนชราเดือนละ 200 บาท ในปี 2535 นายไมตรีได้รับการฝึกอบรมการซ่อมปะปา ซึ่งผลจากการอบรมดังกล่าวทำให้นายไมตรีสามารถนำความรู้มาหารายได้เสริมครอบครัวได้บ้างแต่ก็ยังนับว่าน้อยมาก และทุกคนในครอบครัว (ยกเว้นนายวงศ์ซึ่งมีบุตรผู้สูงอายุ) จะได้รับบัตรผู้มีรายได้ น้อยจากทางราชการ

ความหวังที่นายไมตรียังมีอยู่ในปัจจุบันนั้น **"ขอเพียงให้มีข้าวกินและมีเรือนอยู่อาศัยสำหรับครอบครัวของเขาเท่านั้น"** โดยไม่คาดหวังอื่นใด นายไมตรีคิดว่าสาเหตุที่ครอบครัวของเขายากจนเช่นปัจจุบันนี้เกิดจากการที่เขาไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่งหรือไม่มีงานทำอย่างสม่ำเสมอ แม้กระนั้น ด้วยวัยประมาณ 30 ปีทำให้นายไมตรีคิดว่าเขายังมีโอกาสที่จะฟื้นความยากจนได้ จึงอยากได้โอกาสที่จะมีงานทำเป็นหลักแหล่งโดยเฉพาะงานด้านช่างไม้หรือช่างปูน เพราะมีความเชื่ออย่างสูงว่าหากมีงานทำเป็นหลักแหล่งดังกล่าวได้ก็จะสามารถรอดพ้นจากความยากจนได้ภายใน 1-2 ปี ทั้งนี้ นายไมตรียังอยากที่จะได้รับความช่วยเหลือในการอบรมทางด้านงานช่างดังกล่าวเพื่อที่จะมีโอกาสได้งานทำดังกล่าวมากขึ้น ภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจปัจจุบัน นายไมตรีคาดว่าโอกาสที่เขาจะได้งานทำจะมีประมาณร้อยละ 60

(กมล งามสมสุข สัมภาษณ์เมื่อ 19 – 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 4 : นายจรัส สีด้า (ตัวอย่างจากจังหวัดกำแพงเพชร)

นายจรัส ศรีด้า ปัจจุบันมีอายุ 45 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 25 บ้านแก้วสุวรรณ หมู่ที่ 3 ต.มหาชัย อ.ไทรงาม จ.กำแพงเพชร เดิมนายจรัสเป็นคนอำเภอลาดยาว จ.นครสวรรค์ย้ายครอบครัวมาอยู่จังหวัดกำแพงเพชรพร้อมกับบิดาและมารดา ครอบครัวเดิมมีฐานะยากจน นายจรัสสมรสกับนางล้นทมเมื่ออายุได้ประมาณ 25 ปี (เมื่อประมาณ 20 ปีก่อน) ซึ่งครอบครัวของนางล้นทมเองก็มีฐานะยากจนเช่นกันและเป็นครอบครัวที่อพยพมาจาก ต.ดงเสือเหลือง อ.โพทะเล จ.พิจิตร เมื่อสมรสแล้วก็แยกครอบครัวมาอยู่กินกันตามลำพังจนมีบุตร 2 คน คนโตเป็นผู้หญิงอายุประมาณ 17 ปี ได้ย้ายไปเรียนหนังสือด้านการพยาบาลอยู่กับน้ำ และเข้าไปทำงานที่กรุงเทพฯ ต่อมาแจ้งว่าไปทำงานร้านเสริมสวยที่พัทยา จากนั้นก็ไม่ได้มีการติดต่อหรือส่งข่าวให้ทราบอีกเลย ส่วนคนที่สองเป็นชายอายุ 15 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และได้ไปบวชเรียนเป็นสามเณรอยู่ที่ ต.มหาชัย อ.ไทรงาม จ.กำแพงเพชร ตั้งแต่เมื่อ 4 เดือนก่อนการสัมภาษณ์ข้อมูล (พ.ศ. 2542) ทั้งนายจรัสและนางล้นทมมีการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ปัจจุบันครอบครัวของนายจรัสมีสมาชิกเพียง 2 คน คือ นายจรัสเองและนางล้นทมผู้เป็นภรรยา จากการสังเกตพบว่า นายจรัสเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคประจำตัว ดูท่าทางสดชื่นแจ่มใสและอ่อนกว่าวัย แต่ก็ส่อแววการมีความกังวลซ่อนเร้นอยู่ภายใต้บุคลิกที่แสดงออก ในทางตรงกันข้าม นางล้นทมผู้ภรรยามีโรคประจำตัวมาตั้งแต่ก่อนสมรส อันได้แก่ โรคหัวใจ โรคโลหิตจาง/น้อย และเป็นโรคผิวหนัง แต่ด้วยฐานะที่ยากจน จึงมักไม่ได้เข้ารับการรักษายาพยาบาล ทำให้นางล้นทมมีหน้าตาเหลืองซีด เศร้าหมอง อิดโรย และมีอาการป่วยเกือบตลอดเวลา

บ้านที่นายจรัสและนางล้นทมอาศัยอยู่เป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นใต้ถุนสูง ตัวบ้านมีขนาดประมาณ 20 ตารางเมตร พื้นบ้านปูด้วยกระดาน พื้นตรงกลางบ้านยุบแอ่นลงไป เสาริเวณโถงโถงจะลึกลงไปเหมือนจะลึกลงไปตลอดเวลา มีฝาด้านเป็นไม้กระดานบางๆ แต่ปิดไม่ครบทั้งสี่ด้าน หลังคามุงด้วยสังกะสีและหญ้าคาและมีช่องโหว่หลายแห่ง ภายในบ้านเปิดโล่งโดยไม่มีมุ้งกันยุง ไม่มีสมบัติใดๆ ทั้งสิ้นนอกจากเสื้อผ้าและถุงเท้าคร่ำคร่า ไม่มีตู้เสื้อผ้า ในส่วนครัวมีเพียงเตาไฟฟ้า และตู้เล็กๆ สำหรับวางถ้วยชามและเครื่องใช้ในครัว เช่น หอม กระเทียม กะปิ น้ำปลา เป็นต้น หากไม่สังเกตให้ดีก็แทบจะไม่พบถ้วยชามและเครื่องครัวอยู่เลย นายจรัสประมาณว่าบ้านของตนนั้นหากสร้างใหม่ตอนนี้คงจะมีมูลค่าราว 5,000 บาท

ด้วยสภาพของบ้านเรือนที่ดูเหมือนจะพังได้ตลอดเวลาทำให้ผู้วิจัยเกิดความสงสัยว่าทำไมนายจรัสจึงไม่ยอมรื้อถอนเพื่อสร้างหรือซ่อมแซมเสียใหม่ คำอธิบายของนายจรัสทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงความยากจนขั้นแค้นของเขามากขึ้น ซึ่งเขากล่าวว่า **“หากจะทำการปรับปรุงซ่อมแซมดังกล่าวจำเป็นต้องมีเงินซื้อวัสดุเพิ่มเติมและต้องขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านซึ่งก็คงสามารถทำได้ แต่ที่ไม่สามารถทำได้เกิดจากสาเหตุที่การขอรื้อให้เพื่อนบ้านมาช่วยงานดังกล่าวย่อมต้องมีอาหารเลี้ยงดูซึ่งนายจรัสเองไม่มีเงินพอแม้แต่จะหาซื้ออาหารมาเลี้ยงดูดังกล่าวได้”**

นับเป็นสิ่งที่น่าย่นคิดอยู่บ้านสำหรับชีวิตของนายจรัสและนางล้นทมที่บ้านหลังดังกล่าวข้างต้นสร้างบนที่ดินของตนเอง (โฉนด) ซึ่งมีขนาด 100 ตารางวาและอยู่ติดถนนลาดยางสายหลัก ไม่มีถนนเป็นทางเข้า แต่ใช้วิถีเดินลัดผ่านเป็นทาง ซึ่งทางเดินนี้จะถูกน้ำท่วมหรือเปียกแฉะเมื่อมีฝนตก ที่ดินผืนดังกล่าวเป็นมรดกที่นางล้นทมได้รับจากบิดามารดา และแม้ที่ดินดังกล่าวยังมีที่ว่างจากการปลูกบ้านอยู่มาก แต่ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืชชนิดใดทั้งนี้เนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มติดถนนซึ่งจะมีน้ำท่วมเมื่อฝนตก

แม้จะมีบ้านแต่นายจรัสก็ไม่มีส้วมของตนเองต้องอาศัยส้วมซึมของเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกันซึ่งปัจจุบันได้รื้อถอนบ้านและย้ายไปที่อื่นแล้ว ได้ทั้งส้วมซึมซึ่งไม่สามารถรื้อถอนไปได้ไว้ให้นายจรัสและนางล้นทมใช้ สำหรับน้ำดื่มในฤดูฝนก็จะอาศัยการรองน้ำฝนไว้ดื่มเองแต่ในฤดูแล้งต้องขอน้ำไปจากเพื่อนบ้านไว้ดื่ม ส่วนน้ำใช้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งจะไปขอใช้ที่บ่อเลี้ยงปลาของผู้ใหญ่บ้าน

นายจรัสมีอาชีพรับจ้างทั่วไปภายในท้องถิ่นแล้วแต่ว่าจะมีผู้ว่าจ้าง ด้วยผู้ว่าจ้างทราบดีว่านายจรัสมีฐานะยากจน
ชั้นแค้น มีโอกาสได้รับจ้างน้อย จึงมักได้รับค่าจ้างในอัตราที่ต่ำหรือในบางครั้งก็ไม่ได้รับค่าจ้าง ได้รับเพียงอาหารกลางวัน
เป็นค่าตอบแทน ในปี 2541/42 นายจรัสมีรายได้จากการรับจ้างต่างๆ ตลอดทั้งปีเพียงประมาณ 1,700 บาท และได้อาหาร
กลางวันทานและถ้ามีโอกาสก็สามารถเก็บไปฝากภรรยาที่บ้านเพิ่มเติมจากรายได้ดังกล่าวบ้าง ส่วนนางล้นทมซึ่งร่างกายไม่ค่อย
สมบูรณ์ก็ได้อาศัยเก็บผักหรือหาหอย ปู และปลาขายเป็นรายวัน ซึ่งบางวันก็มีรายได้ แต่บางวันก็อาจไม่มีรายได้ ในปี
2541/42 นางล้นทมมีรายได้จากการเก็บผัก หอย ปู และปลาเพียงประมาณ 2,880 บาทเท่านั้น

ตลอดทั้งปี 2541 ครอบครัวของนายจรัส ศรีคำมีรายได้รวมทั้งหมดประมาณ 8,820 บาท ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ
รายได้ ณ เส้นความยากจนของครอบครัวของเขาซึ่งเท่ากับ 21,528 บาทจะมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนเท่ากับร้อยละ
59.03 แสดงว่าครอบครัวของนายจรัส ศรีคำจัดเป็นครอบครัวที่ **"ยากจนตกดาน"** ในทางเศรษฐกิจ

ในด้านค่าใช้จ่าย ในปี 2541 ครอบครัวนายจรัสมีค่าใช้จ่ายในการครองชีพทั้งหมดเท่ากับ 8,592 บาท ในจำนวน
นี้เป็นค่าข้าวและอาหารเสีย 4,570 บาท การที่มีรายจ่ายต่ำเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากในบางวันนายจรัสจะได้รับค่าจ้างเป็นอาหาร
กลางวัน และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการรับประทานอาหารกันเพียงวันละ 2-3 มื้อซึ่งอาหารที่รับประทานประจำได้แก่ น้ำพริก-ผัก
ต้ม และแกงส้ม ครอบครัวของนายจรัสไม่ได้ซื้อเนื้อหมูบริโภคเองมาเป็นเวลาพิเศษแล้ว รายจ่ายค่าอาหารจำนวน 4,570
บาทนี้เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารของครอบครัวซึ่งมีค่าเท่ากับ 13,055 บาท ทำให้ครอบครัว
นายจรัสมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารถึงร้อยละ 64.99 แสดงว่าครอบครัวของนายจรัสได้รับบริโภคอาหารต่ำกว่า
ความต้องการอันจำเป็นอยู่มาก นอกจากนี้ ครอบครัวของนายจรัสไม่ได้ซื้อเสื้อผ้าใช้เองมาเป็นเวลา 4 ปีแล้ว ในช่วงเวลา
ดังกล่าวก็ใช้เสื้อผ้าที่ได้รับจากการบริจาคทั้งหมด ซึ่งหากยึดหลักการการแบ่งแยกครัวเรือนยากจนตามแนวที่เสนอในรายงาน
ฉบับนี้ร่วมกับข้อมูลความยากจนด้านรายได้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะสามารถกล่าวได้อย่างมั่นใจว่าครอบครัวของ
นายจรัส ศรีคำเป็นครัวเรือนที่ **"ยากจนตกดาน"** ในทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริงอีกครัวเรือนหนึ่ง

แม้จะเป็นครอบครัวที่ยากจนมาก แต่นายจรัสและนางล้นทมก็มีภาระหนี้สินอยู่น้อย โดยมีหนี้สิน ณ วันสำรวจ
ประมาณ 1,900 บาทเศษ เป็นหนี้สินที่กู้ยืมจากนายทุนในหมู่บ้านจำนวน 1,800 บาท ซึ่งกู้ยืมไปเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในงานบวช
สามเณรของลูกชาย เงินกู้ส่วนนี้ต้องเสียค่าดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 10 ต่อเดือน ทุกวันนี้นายจรัสและนางล้นทมมีความ
สามารถได้แค่เพียงส่งค่าดอกเบี้ยได้บ้างไม่ได้บ้างเท่านั้น และยังไม่ทราบว่าจะสามารถส่งคืนเงินต้นอย่างไร ภาระหนี้สินส่วนที่
เหลืออีกประมาณ 100 บาทเศษเป็นหนี้ที่มีต่อร้านค้าในหมู่บ้านที่ซื้ออาหารประจำวันในบางมื้อ

ครอบครัวของนายจรัส ศรีคำไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มใด ๆ เลยแม้แต่กลุ่มฌาปนกิจซึ่งหมู่บ้านทั่วไป
มักจะขอให้ทุกครัวเรือนเป็นสมาชิก ทั้งนี้เนื่องจากเคยเข้าร่วมกลุ่มดังกล่าวมาแล้ว แต่เมื่อ 4-5 ปีที่แล้วนายจรัสเข้าไป
ทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯจึงขาดการส่งเงินค่าศพและถูกตัดชื่อออกจากสมาชิกภาพ เมื่อกลับมาก็ได้ร้องขอกลับเป็นสมาชิก
อีก แต่ก็ถูกกำหนดให้ต้องเสียค่าปรับในส่วนที่ขาดส่งไปก่อน นายจรัสไม่มีเงินเสียค่าปรับจึงไม่สามารถกลับเข้าเป็นสมาชิก
กลุ่มฌาปนกิจอีกได้ ส่วนงานบุญและงานวัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้านครอบครัวนายจรัสจะเข้าร่วมเพียงบางงานที่
สำคัญๆ เท่านั้น งานที่ไปร่วมมักได้แก่ งานแต่งงาน งานบวช งานศพ การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญๆ ทางศาสนา งานเข้า-
ออกพรรษา งานบุญกฐิน-ผ้าป่า เป็นต้น ซึ่งลักษณะของการร่วมงานดังกล่าวข้างต้นของนายจรัสและนางล้นทมจะเป็นการ
ช่วยด้านแรงงานเท่านั้น ทั้งนี้เพราะไม่มีเงินพอที่จะช่วยงานดังกล่าวได้

เมื่อมีปัญหาครอบครัวนายจรัสก็จะปรึกษาหารือหาทางแก้ปัญหาตนเองโดยไม่ขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นแม้แต่
กรรมการหมู่บ้านเพราะเห็นว่าคนอื่น ๆ เขาก็ยุ่งกับงานของเขา จึงไม่ได้รับความช่วยเหลือจากใครเลย

ในด้านการเมือง ครอบครัวของนายจรัสจะไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านทุกครั้งเนื่องจากมีความชอบ
และนับถือผู้สมัคร ส่วนการการเลือกตั้ง ส.ส. จะไปเลือกตั้งในบางครั้งและไม่ได้ไปร่วมการเลือกตั้ง ส.จ.และอบต.เลย ทั้งนี้

เนื่องจากต้องใช้เวลาในการทำมาหากินจึงไม่สามารถไปเลือกตั้งได้ เมื่อมีการประชุมหมู่บ้านครอบครัวของนายจรัสสามารถเข้าร่วมประชุมได้เพียงบางครั้งเท่านั้นเพราะติดงานทำมาหากิน แต่ถ้าไม่ติดงานก็มักจะเข้าร่วมประชุมเนื่องจากชอบฟังเขาพูดกันในที่ประชุมและจะทำให้รู้ว่าจะมีการทำอะไรกับบ้าง แต่ก็ไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นใดๆ เพราะมีความเกรงกลัวต่อเพื่อนบ้านคนอื่นๆ (ที่มีฐานะดีกว่า)

ในทางจิตวิญญาณ ครอบครัวของนายจรัสยังคงยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาพุทธ เช่น ความเชื่อในกรรมดีกรรมชั่ว และเชื่อว่าการขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ และอดออมจะช่วยแก้ปัญหาความยากจนได้ แต่ก็เห็นว่าครอบครัวของเขาคงทำไม่ได้เนื่องจากมีรายได้น้อย ไม่พอที่จะอดออมได้ นอกจากนี้ ครอบครัวของนายจรัสยังมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และมีความซื่อสัตย์สูง (ดูรายละเอียดในบทที่ 4.2.4 ประกอบ)

นายจรัสและนางล้นทมได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นน้อยมากโดยเฉพาะความช่วยเหลือจากทางราชการ ความช่วยเหลือที่ได้ก็เพียงการจ้างงานจากเพื่อบ้านหรือผู้ใหญ่บ้านช่วยแจ้งข่าวสารเรื่องการจ้างงาน แต่นายจรัสและนางล้นทมก็มักจะไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เพราะการเจ็บป่วยและไม่มีทุนในการเดินทางไปทำงาน และได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยซึ่งทำให้ได้รับการรักษาฟรีจากทางราชการ

เกี่ยวกับความยากจนนั้น นายจรัสและนางล้นทมมีความเห็นว่า **"ที่ครอบครัวตนเองยากจนเพราะบิดามารดาเป็นคนยากจนมาก่อน ไม่มีทรัพย์สินสมบัติให้ ตั้งแต่สมรสกันมาก็ยากจนขึ้นแค้นมาตลอดเป็นความยากจนมาตั้งแต่เกิด"** ต่อไปในอนาคตก็เชื่อว่าไม่สามารถมีชีวิตที่ดีขึ้นได้เนื่องจากจะแก่ตัวลงและไม่สามารถที่จะคาดหวังความช่วยเหลือจากลูกได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าหากได้มีโอกาสทำไร่นาของตนเองสักประมาณ 5 ไร่และมีรถไถนาของตนเองได้ก็จะมีโอกาสพ้นความยากจนไปได้

แม้จะมีความยากจนขัดสนอย่างไร นายจรัสและนางล้นทมก็พอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยกล่าวว่า **"พอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ ทุกวันนี้ได้ทำงานสุจริต มีกินก็กิน ไม่เกี่ยวข้องกับใคร"**

(กมล งามสมสุข สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 5 : นางน้อย ชมพูน้อย (ตัวอย่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์)

1. ประวัติครอบครัว

นางน้อย ชมพู ปัจจุบันอายุ 83 ปี มีบ้านเดิมอยู่บ้านน้ำชา หมู่ที่ 4 ตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ มีพี่น้อง 2 คน แต่งงานเมื่ออายุ 20 ปี มีบุตร 4 คน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่ทำกิน 10 ไร่ ปลุกข้าว ถั่ว และงา พื้นที่ทำการเกษตรมีลักษณะดินดี และน้ำอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีกระบืออีก 6 ตัว สามเษยชีวิตไปประมาณ 50 ปีที่แล้ว ด้วยโรคปวดท้องโดยไม่ทราบสาเหตุ ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินที่บ้านน้ำชาตั้งอยู่เหนือเขื่อนดิน ดังนั้นเมื่อมีการจัดสร้างเขื่อนดินขึ้นในจังหวัดอุตรดิตถ์เมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา พื้นที่บ้านและพื้นที่ทำกินจึงถูกน้ำท่วมจนหมด นางน้อย และครอบครัวจึงต้องอพยพครอบครัวจากที่อยู่อาศัยเดิมมาอยู่บ้านเนินสิงห์ ตำบลรวมจิต อ.ท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ส่วนน้องชายและครอบครัวมีพื้นที่ทำกินอยู่ใต้เขื่อน จึงยังคงอาศัยอยู่ที่เดิม

เมื่อต้องอพยพมาตั้งครัวเรือนใหม่ที่บ้านเนินสิงห์ หมู่ที่ 9 (บ้านเลขที่ 4) ในตำบลและอำเภอเดิมของจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้นำเอาไม้สำหรับปลูกบ้านบางส่วนมาด้วย และเงินชดเชยจากรัฐบาลจำนวน 2,000 บาทเท่านั้น ตอนแรกอาศัยอยู่กับบุตรชายคนที่ 2 ต่อมาได้แยกครัวเรือนมาอยู่กับบุตรสาวที่เป็นโสด ถือว่าเป็นการแยกครอบครัวที่ 2 จึงได้รับการจัดสรรเฉพาะที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ไม่ได้มีการจัดสรรที่ดินทำกินให้ ปัจจุบันบุตร 2 คนได้แยกครัวเรือนตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านเนินสิงห์ ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กัน ส่วนบุตรชายอีกคนอยู่บ้านปางวัน

นางน้อย ออกทำงานรับจ้างทางด้านการเกษตร เพื่อหาเลี้ยงชีพกับต้องเลี้ยงดูบุตรสาวอายุ 47 ปี ซึ่งเป็นบุคคลที่ไม่สมประกอบ เนื่องจากเป็นโรคประสาท และยังเป็นโรคคอหอยพอก จนกระทั่งเมื่อ 4 ปีที่ผ่านมา นางน้อยซึ่งมีอายุมากได้ป่วย แล้วไม่สามารถเดินได้ จึงไม่สามารถทำงานได้ บุตรที่แยกครอบครัวไปแล้วที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันได้เป็นผู้ดูแลแต่การดูแลครอบครัวของมารดาที่ทำได้จำกัด เนื่องจากครอบครัวของบุตรชายและบุตรสาวก็มีฐานะยากจนเช่นเดียวกัน

ในด้านการศึกษา นางน้อยและบุตรสาวพิการ ไม่เคยเข้าโรงเรียนแต่อย่างใด

2. ที่ตั้งและลักษณะของที่อยู่อาศัย

ที่ตั้งของบ้านตั้งอยู่ติดกับถนนสายหลักของหมู่บ้าน เป็นบ้านที่ตั้งอยู่บนเนินสูงในหมู่บ้าน ลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูง ขนาด 6x3 เมตร เป็นบ้านที่มีห้องเดียว เป็นที่นอนและทำกิจกรรมส่วนตัว ด้านข้างบ้านมีชานเรือนยื่นออกไปใช้เป็นที่พักประกอบอาหาร ด้านหน้าของตัวบ้านมีชานเรือนแคบๆ ขนาดความกว้างประมาณ 1 เมตร เป็นที่ๆ แม่ - ลูก ใช้เป็นที่นั่งพักผ่อนยามอากาศร้อนจัด ด้านหลังบ้านมีห้องส้วมกับห้องน้ำ หลังคาบ้านเป็นสังกะสี มีรูรั่ว ในฤดูร้อนอากาศร้อนจัดในบ้าน ยามฝนตกหลังคารั่ว ภายในบ้านไม่มีเครื่องเรือนอำนวยความสะดวกแต่อย่างใด มีเพียงฟูก หมอน และมุ้ง บ้านหลังนี้มีประตูแต่ไม่มีกลอน หากแต่ใช้เชือกผูกประตูกับผนังบ้าน บ้านหลังนี้มีมูลค่าประมาณ 9,000 บาท

3. สาธารณูปโภค

ครัวเรือนนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่บนถนนสายหลักของหมู่บ้าน เป็นถนนลาดยางแอสฟัลต์ ใช้การได้ตลอดปี มีรถประจำทาง หรือรถรับจ้างผ่าน แต่เนื่องจากมีฐานะยากจนจึงไม่มีโอกาสได้ใช้ไฟฟ้า หากแต่ได้รับแสงสว่างจากตะเกียงน้ำมันก๊าด อีกทั้งน้ำอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ใช้น้ำฝนกับน้ำบาดาลตามโครงการตามพระราชดำริของหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน

4. การถือครองที่ดิน

พื้นที่บ้านที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐบาล เนื่องมาจากพื้นที่บ้านเดิมถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน ขนาด 2 ไร่ เป็นที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์เป็น นส.3 ก

5. อาชีพ

นางหน้อยเคยประกอบอาชีพรับจ้างเกษตร แต่ได้เลิกประกอบอาชีพนี้เมื่อ 4 ปีที่ ผ่านมา เนื่องจากเดินไม่ได้ ส่วนบุตรสาวก็ถือว่าไม่สมประกอบไม่สามารถประกอบอาชีพได้ครอบครัวนี้จึงถือว่าเป็นครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพแต่อย่างใด

6. รายรับของครัวเรือน

เนื่องจากหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ มีอายุถึง 83 ปี และเป็นคนยากจน จึงได้รับการเสนอชื่อให้อยู่ในโครงการขอรับความช่วยเหลือจากรัฐบาล ในโครงการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โดยได้รับเบี้ยยังชีพเป็นรายเดือน ๆ ละ 300 บาท จนถึงแก่กรรม นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือจากการบริจาคเป็นครั้งคราว และยามขาดแคลนได้รับการดูแลจากบุตรที่อยู่ในหมู่บ้าน เดียวกัน

7. รายจ่ายของครัวเรือน

รายจ่ายหลักของครัวเรือน ได้แก่ รายจ่ายด้านอาหาร ซึ่งเป็นค่าข้าวสารวันละครึ่งลิตร ราคาลิตรละ 10 บาท ค่าอาหารสัปดาห์ละ 20 บาท นอกจากนี้เป็นค่าน้ำมันตะเกียงเดือนละ 10 บาท และค่าผงซักฟอกสัปดาห์ละ 1 ซองๆ ละ 7 บาท รวมเป็นรายจ่ายในครัวเรือนต่อปีประมาณ 3,216 บาท นางหน้อยกล่าวว่าการใช้ชีวิตอยู่ปัจจุบัน ต้องซื้อปัจจัยในการดำรงชีวิตทุกอย่าง หากเป็นที่ยูเดิม อาหารการกินบริบูรณ์ ไม่ต้องซื้อหาทุกอย่างเหมือนในปัจจุบัน

8. การกู้ยืมและภาวะหนี้สิน

เนื่องจากการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ แต่เดิมรัฐบาลจะสงเคราะห์เบี้ยยังชีพให้เดือนละ 200 บาท หากแต่ได้เริ่มปรับเบี้ยยังชีพเป็น 300 บาทต่อเดือน ในปี 2543 นี้เอง ดังนั้นในช่วงเวลาของการวิจัย ครัวเรือนนี้จะมีรายรับต่อปี 2,400 บาท ในขณะที่รายจ่ายต่อปีเป็น 3,216 บาท รายได้สุทธิจึงเป็น -816 บาท แต่ครัวเรือนนี้ไม่มีการกู้ยืมและภาวะหนี้สิน เนื่องจากมีบุตรชายและบุตรสาวคอยเกื้อกูลดูแลยามขาดแคลน และยังได้รับการบริจาคเป็นครั้งคราว

9. สุขอนามัย

เนื่องจากมีรายรับจำกัด และคนในครัวเรือนอยู่ในสภาวะเป็นโรคเรื้อรัง การบริโภคจึงจำกัดอยู่กับอาหารหลักคือ ข้าว อาหารที่รับประทานเป็นประจำคือ ผักกาดต้ม และน้ำพริกปลาร้า ในขณะที่อาหารที่ชอบคือ แกงผักใส่ปลา แต่ไม่ค่อยได้รับประทานบ่อย

ส่วนสุขภาพอนามัยของคนในครัวเรือน พบว่า หัวหน้าครัวเรือนเป็นโรคคอตีบพอกมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ปัจจุบันคอตีบพอกมีขนาดใหญ่ ไม่มีโอกาสไปรับการรักษาพยาบาล เนื่องจากไม่มีเงินนอกจากนี้ยังเดินไม่ได้ จึงไม่สะดวกที่จะเดินทางไปรับการรักษาพยาบาล ถึงแม้จะมีบัตรสงเคราะห์การรักษาพยาบาล สามารถเข้ารับการักษาพยาบาลโดยไม่ต้องเสียเงินก็ตาม เมื่อเจ็บป่วยหนักจึงจะเข้ารับการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาล หากเจ็บป่วยเล็กน้อย จะซื้อยาจากร้านบริโรค ในส่วนของบุตรสาว พบว่าเป็นโรคคอตีบพอก มีขนาดใหญ่เกินกว่าจะรักษาให้หายได้ และยังเป็นโรคประสาท มีอาการคลุ้มคลั่งเป็นครั้งคราว มารดาซึ่งเดินไม่ได้ต้องคอยดูแลเท่าที่จะทำได้

10. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมและศาสนา

หัวหน้าครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้าน มีค่าใช้จ่ายต่อเมื่อสมาชิกในกลุ่มเสียชีวิตครั้งละ 10 บาท นับเป็นกิจกรรมเดียวที่ครัวเรือนนี้มีส่วนร่วม สำหรับกิจกรรมทางด้านสังคมและศาสนาอื่น ๆ ครัวเรือนนี้ก็ไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย เนื่องจากหัวหน้าครัวเรือนเดินไม่ได้ ส่วนบุตรสาวก็ไม่สมประกอบ ครัวเรือนนี้จะมีโอกาสได้พบปะกับผู้อื่นก็ต่อเมื่อมีผู้มาเยี่ยมเยียนเท่านั้น

11. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง

เนื่องจากเป็นผู้ไม่สมประกอบ คร้วเรือนนี้จึงไม่มีโอกาสได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้สิทธิ์เลือกตั้งผู้แทนระดับหมู่บ้าน ระดับท้องถิ่น หรือระดับจังหวัดก็ตาม

12. การได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ

คร้วเรือนนี้ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐหลายด้าน เนื่องจากได้ชื่อว่าเป็นคร้วเรือนที่ยากจนที่สุดของหมู่บ้าน ความช่วยเหลือที่ได้รับจากรัฐ ได้แก่

- 12.1 การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ หัวหน้าคร้วเรือนได้รับเบี้ยยังชีพเดือนละ 300 บาท
- 12.2 บัตรสงเคราะห์การรักษาพยาบาลฟรีสำหรับผู้สูงอายุ
- 12.3 รับการสงเคราะห์จากกรมประชาสงเคราะห์เป็นครั้งคราว อาทิ ผ้าม่าน มุ้ง และข้าวสาร เป็นต้น

13. หัตถ์คติต่อความยากจนและชีวิตในอนาคต

หัวหน้าคร้วเรือนกล่าวว่า สาเหตุของความยากจน เนื่องมาจากบิดา-มารดา มีฐานะยากจน ไม่มีที่ทำกิน และไม่มีการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นอยู่ในปัจจุบันมีความทุกข์ยากลำบากมาก หากจะเทียบกับที่อยู่เดิม เนื่องจากที่อยู่ในปัจจุบันทุกอย่างต้องซื้อ ไม่เหมือนบ้านเดิมที่ยังพอมีปัจจัยยังชีพที่พอจะหาได้เองบ้าง หัวหน้าคร้วเรือนรู้สึกว่ายากจนอย่างมาก 30 ปีแล้ว สำหรับชีวิตในอนาคตไม่คิดว่าจะมีฐานะดีขึ้นกว่านี้อีกแล้ว เนื่องจากอายุมากประกอบกับสุขภาพก็ไม่ได้

(วราภา คุณาพร สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 6 :นายวันเพ็ญ แดงหนู (ตัวอย่างจากจังหวัดกำแพงเพชร)

1. ประวัติครอบครัว

ภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดนครสวรรค์ บิดามีลูกชายหญิงรวมทั้งสิ้น 12 คน เสียชีวิตไป 3 คนโดยไม่ทราบสาเหตุ บิดาได้ย้ายครัวเรือนมาอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชรเมื่อปี 2512 เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน โดยได้เข้ามาเช่าที่ดินทำการเกษตร แต่ประสบปัญหาการขาดทุน เนื่องจากพื้นที่ไม่อุดมสมบูรณ์

นายวันเพ็ญมีบุตรชายกับภรรยาคนแรกเมื่ออายุ 18 ปีต่อมาได้แต่งงานกับนางมาลัยเมื่ออายุ 22 ปี เมื่อแต่งงานแล้วได้แยกครัวเรือนมาอยู่ในพื้นที่ของบิดาของภรรยา (บ้านป่าถั่ว หมู่ที่ 9 ตำบลมหาชัย อำเภอไทรงาม) ในจังหวัดกำแพงเพชร โดยสร้างกระท่อมหลังเล็กอยู่ด้วยกัน มีบุตรอีก 2 คนเป็นหญิงหนึ่งคนและเป็นชายหนึ่งคน ในปี 2541 บิดาของภรรยา ได้แบ่งพื้นที่ปลูกบ้านให้ 1 งาน พร้อมทั้งช่วยสร้างบ้านที่อยู่ปัจจุบันให้ (บ้านเลขที่ 26) นายวันเพ็ญและภรรยาจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บุตรชายกับภรรยาคนแรกจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันอาศัยอยู่กับมารดาที่จังหวัดนครสวรรค์ บุตรสาวกำลังอยู่ระหว่างการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 และบุตรชายคนเล็กกำลังเรียนอยู่ชั้นอนุบาล 1

ฐานะทางเศรษฐกิจของพี่น้องหัวหน้าครัวเรือนพบว่า มีฐานะดี 2 ราย ฐานะปานกลาง 5 ราย และฐานะยากจน 1 ราย ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจของพี่น้องฝ่ายภรรยาพบว่า มีฐานะดี ปานกลาง และยากจน อย่างละ 1 ราย

2. ที่ตั้งและลักษณะของที่อยู่อาศัย

บ้านที่พักอาศัยตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักของหมู่บ้าน 20 เมตร อยู่ห่างจากอำเภอเมือง 11 กิโลเมตร การคมนาคมระหว่างที่พักอาศัยกับอำเภอและตัวจังหวัดใช้รถประจำทาง ค่าโดยสาร 10 และ 13 บาท ตามลำดับ ในหมู่บ้านมีร้านของใช้จำเป็นตั้งอยู่ใกล้ๆ บ้านพักอาศัย สภาพถนนในหมู่บ้านใช้ได้ตลอดทั้งปี

ลักษณะของบ้านเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง ขนาด 4x6 เมตร ในบ้านมีห้องนอน 1 ห้อง นอกจากนั้นเป็นพื้นที่ใช้สอยทั่วไป ทั้งทำงานบ้าน ทำอาหาร และกิจกรรมอื่นๆ ห้องน้ำและส้วมซึม สร้างต่างหากแยกจากตัวบ้านทางออกไปราว 5 เมตร ไม้ที่ใช้สร้างบ้านมีขนาดไม่เท่ากัน ลักษณะของบ้านไม่มีรูปร่างแน่นอน หากสร้างตามวัสดุที่มีอยู่ เรียกได้ว่ายังไม่ได้สร้างเสร็จสมบูรณ์ บ้านได้บ้านไม่มีราว วัสดุถุงหลังคาบ้านเป็นสังกะสี

3. สาธารณูปโภค

ครัวเรือนมีไฟฟ้าเข้าถึง มีไฟฟ้า 3 ดวง สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ได้แก่ ตู้เย็น และโทรทัศน์สี ใช้น้ำประปาของหมู่บ้าน

4. การถือครองที่ดิน

ครัวเรือนมีพื้นที่สร้างบ้าน 1 งาน เป็นมรดกที่ได้รับจากบิดาของภรรยา เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ประเภท สด.1

5. อาชีพ

หัวหน้าครัวเรือนประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในและนอกเกษตร ในช่วงฤดูเพาะปลูกและฤดูเก็บเกี่ยวจะรับจ้างภาคเกษตร นอกจากนั้นจะรับจ้างนอกภาคเกษตร ช่วงหลังสงกรานต์จะเดินทางไปทำงานรับจ้างเป็นช่างทำเครื่องเรือนที่กรุงเทพมหานคร มีรายได้วันละ 160 บาท บางครั้งก็รับจ้างทำงานก่อสร้าง ในส่วนของภรรยาก็ประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างภาคเกษตรในช่วงฤดูเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวในพื้นที่ไม่ได้ออกทำงานรับจ้างนอกพื้นที่

ในปี พ.ศ.2539 ได้กู้เงินจากโครงการ กขคจ. จำนวน 10,000 บาท โดยเสียดอกเบี้ยร้อยละ 2 เลี้ยงหมูจำนวน 6 ตัวในบริเวณบ้าน แต่ประสบกับภาวะขาดทุน เนื่องจากราคาอาหารหมูแพง และขายหมูได้ในราคาต่ำเพียง 4,000 บาท ปัจจุบันยังคงมีหนี้ค้างชำระโครงการอยู่อีก 6,000 บาท

6. รายรับของครัวเรือน

แหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือน มาจากการรับจ้างทั้งภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร เพียงเป็นส่วนใหญ่ มีรายได้ประมาณ 17,900 บาทต่อปี นอกจากนั้นได้มาจากการรับจ้างเย็บผ้าของภรรยา ซึ่งมีความสามารถในการเย็บจักรและได้รับจักรจากพี่ชายอีกประมาณ 300 บาท

7. รายจ่ายของครัวเรือน

รายจ่ายหลักของครัวเรือนเป็นค่าใช้จ่ายในการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าข้าวสารกระสอบละ 1,100 บาท ใช้บริโภคได้นานประมาณ 1 เดือน คิดเป็นค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นประมาณ 12,100 บาท ค่าซื้ออาหารวันละ 12 บาท ค่าเชื้อเพลิงประเภทถ่านประมาณ 40 บาทต่อเดือน ค่าน้ำประปาเดือนละ 50 บาท ค่าไฟฟ้าเดือนละ 180 บาท ค่าผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน เดือนละประมาณ 150 บาท ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร 2 คนประมาณ 3,250 บาท ค่ายาเส้นเดือนละ 60 บาท ค่ายาสามัญประจำบ้านเดือนละ 10 บาท ค่าเครื่องแต่งกายประมาณปีละ 1,000 บาท และอื่นๆ รวมแล้วเป็นค่าใช้จ่ายประมาณ 27,922 บาทต่อปี

8. การกู้ยืมและภาวะหนี้สิน

เนื่องจากรายรับต่อน้อยกว่ารายจ่าย ครัวเรือนนี้จึงตกอยู่ในสภาวะหนี้สิน ปัจจุบันมีหนี้จำนวน 6,000 บาท จากการกู้ยืมระบบเป็นการกู้ที่ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย และมีหนี้จำนวน 6,000 บาท ที่ยังคงค้างชำระโครงการ กขคจ. ในความดูแลของกรมพัฒนาชุมชน เงินกู้จำนวนนี้ต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 2 รวมแล้วครัวเรือนนี้ยังมีภาวะหนี้สินอยู่อีก 12,000 บาท

9. สุขอนามัยของคนในครัวเรือน

สมาชิกในครัวเรือนบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก มีการซื้ออาหารบริโภคในครัวเรือนเพียงวันละประมาณ 12 บาท บางวันหากไม่มีเงินก็จะหาอาหารประเภทผัก เห็ด หอย ปู ปลา หรือหนู ในบริเวณป่าใกล้บ้านเพื่อใช้ประกอบอาหาร อาหารประจำวันคือ ผักกับน้ำพริก

สุขภาพของสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีโรคประจำตัว ยกเว้นภรรยาเป็นโรคความดันโลหิตต่ำ ต้องไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลประมาณเดือนละครั้ง โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเนื่องจากมีบัตรสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาล (สปร.)

ส่วนเครื่องแต่งกายได้รับบริจาคจากผู้อื่นไม่ต้องซื้อหาเอง ยกเว้นบุตรซึ่งยังเป็นนักเรียนต้องซื้อชุดนักเรียนบ้างเป็นบางครั้ง

10. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมและศาสนา

หัวหน้าครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้าน เสียค่าใช้จ่ายเฉพาะเมื่อมีสมาชิกในกลุ่มเสียชีวิตรายละ 50 บาท ในการเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้าน หัวหน้าครัวเรือนจะให้ความช่วยเหลือในงานฌาปนกิจของคนในหมู่บ้านทุกครั้ง นอกจากนั้นจะเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆ ได้แก่ กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน และกิจกรรมพัฒนาวัดเป็นต้น

11. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง

สมาชิกในครัวเรือนจะไปร่วมในกิจกรรมทางการเมือง โดยใช้สิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล หรือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ตาม ด้วยเหตุผลที่ว่าอยากได้คนดีเป็นผู้แทน

12. การได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ

นอกจากได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในด้านเงินกู้จากโครงการ กขคจ. และบัตรประกันสุขภาพแล้ว ครัวเรือนนี้ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในลักษณะของ ของใช้ในครัวเรือน อาทิ ผ้าม่าน และเสื้อผ้าในโอกาสพิเศษเป็นครั้งคราว

13. ทศนคติต่อความยากจนและชีวิตในอนาคต

หัวหน้าครัวเรือนรู้สึกว่ามันยากจนมาตั้งแต่เกิด สาเหตุมาจากบิดามารดายากจน ไม่มีที่ทำกิน และในปัจจุบันก็ยังไม่มั่งคั่งทำอีก การรับผิดชอบที่หนักหน่วงได้แก่ ภาระเลี้ยงดูบุตร เนื่องจากอยากให้บุตรได้รับการศึกษาสูง จะได้มีงานทำเลี้ยงดูตัวเองต่อไปในอนาคตได้ หากไม่ได้เรียนหนังสือ เขาเหล่านั้นก็ต้องประกอบอาชีพรับจ้างเหมือนที่มารดาทำอยู่ในปัจจุบัน คือรับจ้างตัดอ้อย นอกจากนั้นภาระรับผิดชอบที่หนักอีกประการหนึ่งคือ ค่าใช้จ่ายในบ้าน เนื่องจากหางานทำยากขึ้น

อย่างไรก็ดีทั้งหัวหน้าครัวเรือนและภรรยายังมีความหวังว่าชีวิตในอนาคตจะดีขึ้น สิ่งที่ยากจะทำประการแรกคืออยากทำไอศกรีมขาย เพราะมีความรู้ในการทำไอศกรีม เนื่องจากเคยทำงานกับพี่ชายที่ทำธุรกิจด้านนี้ ประการที่สองคือ อยากค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคเล็กๆ น้อยๆ ที่บ้าน โดยจะดัดแปลงบ้านที่อาศัยปัจจุบันบริเวณใต้ถุนบ้านเป็นร้านค้า งานประเภทนี้มีข้อดีคือจะได้มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น

(วราภา คุณาพร สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 7 : นายสำรวย ปานสาธิต (ตัวอย่างจากจังหวัดกำแพงเพชร)

นายสำรวย ปานสาธิต เดิมเป็นคนจังหวัดจันทบุรี แต่ได้ย้ายมาอยู่ที่กำแพงเพชร (บ้านเลขที่ 149/1) บ้านหนองแถม หมู่ที่ 8 ตำบลวังตะแบก อำเภอพรานกระต่าย เนื่องจากพี่ชาย 2 คนแรกไม่ยอมแบ่งที่ดินให้แม่แม่ของตัวเองจะบอกให้พี่ๆ แบ่งให้น้องชายบ้างก็ตาม ซึ่งตนในฐานะน้องคนสุดท้องจึงไม่ได้โต้เถียงอะไร จึงได้ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชรเป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว จนกระทั่งได้มาอยู่กับนางดอกไม้ ซึ่งย้ายมาจากจังหวัดอุตรดิตถ์พร้อมครอบครัวเดิมตั้งแต่เล็กนางดอกไม้เป็นพี่คนโตในบรรดาพี่น้อง 6 คน ทั้งคู่กันแต่งงานกันเมื่ออายุได้ 25 ปี และ 28 ปีตามลำดับ จนกระทั่งมีลูกชาย 1 คน แต่ก็พบว่าลูกชายเป็นเด็กที่มีพัฒนาการช้า ทั้งนี้หมอลี้ได้สันนิษฐานว่าเนื่องจากภรรยา นายสำรวยได้เป็นไข้มาลาเรียในระหว่างตั้งครรภ์จึงมีผลกระทบต่อลูกชาย แต่ขณะนั้นก็ยังไม่คิดว่าจะมีลูกอีกคนเพราะอายุมากแล้วและกลัวว่าจะเป็นเหมือนลูกคนแรกอีก ซึ่งปัจจุบันได้ใช้จ่ายค่าเน็ตที่ได้รับบริจาคจากสถานีนามัยใกล้บ้านนั่นเอง

ปัจจุบันนี้ลูกชายอายุ 10 ปี เรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ 2 แล้ว แต่อยู่โรงเรียนการศึกษาพิเศษในจังหวัดพิจิตรโดยส่งไปอยู่ประจำได้ 2 ปีแล้ว เนื่องจากในจังหวัดกำแพงเพชรไม่มีโรงเรียนสำหรับเด็กพัฒนาการช้า แต่เพื่อให้ลูกได้เรียนจึงต้องส่งไป แม้ว่าตนเองจะจบเพียงแค่ประถมปีที่ 2 เนื่องจากพ่อแม่เป็นท่งเพราะบ้านอยู่ไกลและต้องเดินทางผ่านป่าจึงจะถึงโรงเรียนส่วนภรรยาเนื่องจากพ่อแม่มีลูกมากจึงได้เรียนถึงแค่ชั้นประถมปีที่ 4 เท่านั้น แต่เพราะอยากให้ลูกได้เรียนแม้จะต้องเสียค่าเทอมๆ ละ 1,700 บาท และต้องมีค่าขนมแต่ละเดือนอีกประมาณเดือนละ 100 - 200 บาท ซึ่งนับเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงพอสมควรเนื่องจากต้องมีการเดินทางไปหรือภรรยาจะไปเยี่ยมลูกทุกเดือน ส่วนช่วงปิดเทอมจะรับกลับมาอยู่บ้าน ซึ่งนายสำรวยและภรรยาก็ยอมรับว่าคิดถึงลูกแต่ก็ต้องทำใจ เพราะถ้าลูกได้ไปโรงเรียนลูกจะได้เรียนหนังสือ สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตามก็ติบปลายเทอมนี้ครูที่โรงเรียนได้บอกว่าจะสามารถย้ายมาเรียนที่จังหวัดกำแพงเพชรได้แล้วเนื่องจากจะมีการจัดตั้งโรงเรียนการศึกษาพิเศษที่จังหวัดกำแพงเพชรเพิ่มอีก

แม้ว่าลูกชายจะอยู่ไกลแต่ปัจจุบันนี้นายสำรวยและภรรยาก็ได้รับเลี้ยงหลานสาวซึ่งได้เลี้ยงดูแทนพ่อแม่ซึ่งเป็นน้องของภรรยามาตั้งแต่เด็ก จนกระทั่งปัจจุบันนี้ไม่ยอมกลับไปอยู่กับพ่อแม่จึงต้องรับเลี้ยงไว้ โดยให้กินอยู่ในบ้านตนเองพร้อมทั้งส่งให้เล่าเรียนด้วย แต่ก็มีค่าใช้จ่ายไม่มากนักเพราะไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน ส่วนค่าสมุดดินสอ ค่าเสื้อผ้านั้นจะได้รับเป็นทุนช่วยเหลือ จ่ายเพียงแค่ค่าขนมให้หลานไปวันละ 3 บาทเท่านั้น และปัจจุบันหลานสาวเรียนอยู่ชั้นอนุบาล 2 แล้ว

ตอนที่นายสำรวยและภรรยาเริ่มต้นชีวิตคู่นั้นทั้งคู่เหมือนเริ่มต้นจากศูนย์อย่างแท้จริง คือไม่มีทั้งที่ดิน บ้านของตนเองต้องปลูกกระท่อบอยู่ในพื้นที่บ้านของพ่อแม่ภรรยา หลังจากนั้นอีกประมาณ 4 - 5 ปี จากการทำงานรับจ้างแล้วเก็บหอมรอมริบก็ได้มีที่ดินเป็นของตนเองโดยซื้อต่อจากคนในหมู่บ้านจำนวน 3 งาน ซึ่งนายสำรวยบอกว่าเป็นความภาคภูมิใจอย่างหนึ่งที่สามารถมีที่ดินเป็นของตนเองได้แม้ไม่มีมรดกจากพ่อแม่มาเลย ภายหลังมีที่ดินแล้วก็ได้มาสร้างบ้านของตนเองโดยได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องที่ให้ไม้มาสร้างบ้าน แต่ที่ต้องซื้อเองคือสังกะสี และได้ปลูกสร้างบ้านกันเอง 2 คนสามีภรรยา แม้ว่าในหมู่บ้านจะมีการให้वानหรือช่วยเหลือกันระหว่างชาวบ้านในการปลูกสร้างบ้านเรือนก็ตาม แต่เนื่องจากตนเองไม่มีเงินที่จะซื้อข้าวปลาอาหารเลี้ยงชาวบ้านได้ จึงได้ทำการปลูกสร้างกันเองไม่ได้บอกใคร และได้อยู่บ้านหลังนี้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งลักษณะบ้านเป็นบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูงจากพื้นดินเพียงเล็กน้อย กว้างยาวประมาณ 4 x 5 เมตร มีห้องเพียงห้องเดียว โดยมีห้องส้วมจะอยู่หลังบ้านและเป็นส้วมซึม ใกล้เคียงๆ บ้านจะเป็นโรงเรือนเล็กๆ สำหรับไว้เลี้ยงไก่ ซึ่งก็ได้ปลูกสร้างกันเองเช่นกันเมื่อ 1 ปีที่ผ่านมาเอง

ภายในบ้านมีเครื่องใช้ไฟฟ้าเพียงพัดลมซึ่งน้องชายภรรยาให้มา และโทรทัศน์ขาวดำที่พ่อแม่ของภรรยาให้มาซึ่งอายุประมาณ 20 ปีมาแล้วและปัจจุบันเปิดได้เพียงช่องเดียวคือ ช่อง 7 เท่านั้น หลอดไฟฟ้ามียัง 1 ดวง โดยจะเสียค่าไฟฟ้าประมาณเดือนละ 30 บาท แต่ภายหลังที่เริ่มลงทุนปลูกถั่วเหลืองเมื่อปีที่ผ่านมาก็เพราะสามารถกู้เงินโครงการ กข.คจ. ได้ ค่าไฟ

ได้เพิ่มขึ้นเป็น 90 บาทต่อเดือนเพราะต้องใช้ไฟฟ้าในการสูบน้ำขึ้นจากบ่อตอก (บ่อที่ลึกเพียง 8 เมตร ไม่ถึงกับลึกมากเหมือน บ่อบาดาล) เพื่อให้น้ำแก่พืช

นอกจากปลูกถั่วเหลืองและข้าวที่ปลูกเพียงปีละครั้งในที่ดินเช่าจำนวน 3 ไร่ ที่เช่าไว้ในอัตราค่าเช่าไร่ละ 600 บาท/ปี และที่เลือกปลูกถั่วเหลืองเนื่องจากปลูกง่ายและปลูกได้ถึง 3 ครั้งต่อปี ไม่มีต้นทุนมากนัก แต่ถ้าปลูกอ้อยซึ่งเป็นที่ยอมรับในจังหวัดนั้นจะมีต้นทุนสูงในการปลูก ส่วนข้าวจะปลูกเพื่อเก็บไว้กินเอง แต่ปีที่ผ่านมา (ปี 2542) พ่อของภรรยาขายสำรวยป่วยเป็นอัมพาตเนื่องจากหกล้ม ทำให้ต้องขายข้าวเพื่อนำเงินมารักษาพยาบาล แม้ว่าจะมีบัตรผู้สูงอายุแต่เนื่องจากในการไปโรงพยาบาลแต่ละครั้งจะต้องมีค่ารถ โดยต้องเหมารถไปครั้งละ 500 บาท ตลอดระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นเมื่อไม่มีค่ารถจึงจำเป็นต้องขายข้าวไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ผลผลิตไม่ว่าจะเป็นถั่วเหลืองหรือข้าวเมื่อหักหักค่าเช่าแล้วจะมีรายได้เพียงแค่พออยู่พอกินเท่านั้น

นอกจากจะเช่าที่ปลูกพืชแล้ว ในพื้นที่บ้านจะปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อเอาไว้กินในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นมะเขือ พริก ขอมม มะละกอ ขี้เหล็ก มะพร้าว มะนาว เป็นต้น และได้ปลูกกล้วยน้ำว้าไว้ในพื้นที่บ้านด้วยแต่ไม่ค่อยได้ขายมากนัก เนื่องจากจะเอามาเลี้ยงไก่และเป็ดที่เลี้ยงไว้เพราะไม่มีเงินซื้ออาหารสัตว์ให้กิน โดยเป็ดนั้นจะซื้อมาตอนเล็กๆ ซึ่งมีราคาไม่กี่บาท แต่สำหรับไก่นั้นเนื่องจากเลี้ยงไก่ชนซึ่งมีราคาสูงแต่เนื่องจากเลี้ยงเห็นว่าขายได้ราคาดีกว่าไก่ธรรมดาทั่วไป ดังนั้นเวลาซื้อถ้าไม่มีเงินจะทำงานแลก โดยไก่ 1 ตัวจะทำงานแลกถึง 3 วัน

แม้ว่าจะได้ทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นทั้งปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ แต่อาชีพหลักจริงๆ ของครอบครัวก็คือ รับจ้างทางการเกษตร โดยจะมีงานรับจ้างมากที่สุดในช่วงของฤดูการปลูกอ้อย และช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่หลังจากนั้นในช่วงหลังสงกรานต์จะไม่มีการรับจ้างมากนักหรือบางเดือนไม่มีการเลย แต่นายสำรวยก็ไม่หยุดนิ่งเพราะจะใช้เวลาวางในช่วงเย็นทำที่ดักหนูไว้ขายให้ชาวบ้านด้วย

ทั้งนี้เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดแล้วจะมีประมาณ 13,000 บาท/ปี แต่เมื่อดูทางด้านรายจ่ายแล้วมีถึงประมาณ 16,000 บาท/ปี โดยรายจ่ายที่เป็นสัดส่วนมากที่สุดคือเรื่องลูก ไม่ว่าจะเป็นค่าเล่าเรียน ค่ารถไปเยี่ยม ค่าขนม ฯลฯ และในขณะเดียวกันปีนี้เป็นหนี้โครงการ กข.คจ. อยู่ 10,000 บาท และหนี้กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกอยู่ 3,000 บาท และยังเป็นหนี้ผู้ใหญ่บ้านที่ให้กู้ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อเดือน แต่จะเป็นเงินไม่มาก เพราะจะกู้ครั้งละ 500 – 600 บาท เท่านั้น และจะรีบหาเงินมาคืนโดยเร็วไม่เก็บไว้นาน ซึ่งเงินที่กู้จากกลุ่มออมทรัพย์และกู้จากผู้ใหญ่บ้านจะกู้เพื่อลูกเป็นส่วนใหญ่ไม่ว่าจะกู้เพื่อเป็นค่าเทอมลูก ค่ารถไปรับหรือไปเยี่ยมลูก รวมถึงค่าขนมให้ลูกด้วย และถ้าบางครั้งหาไม่ได้จริงๆ ครูที่โรงเรียนก็จะช่วยเหลือให้ผ่อนผันได้ และให้ค่าขนมแทนเองบางครั้ง

สำหรับลูกแล้วนายสำรวยและภรรยาจะพยายามให้ลูกได้มีอาหารและขนมกินอย่างเต็มที่ แต่สำหรับตัวเองแล้วอาหารที่กินส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักสวนครัวที่ปลูกเอง ส่วนเนื้อสัตว์นั้นจะกินบ้างและส่วนใหญ่จะเป็น ไข่ ปลา หรือหนู ที่หาได้ง่ายในห้วย หนองใกล้บ้าน แต่สำหรับเนื้อไก่นั้นได้กินบ้างจากไก่ที่เลี้ยงไว้เอง แต่จะไม่ค่อยได้กินมากนักเพราะกลัวหมด นอกจากนี้จะเป็นพวกไข่เป็ดจากที่เลี้ยงไว้เอง ส่วนข้าวนั้นจะกินข้าวที่ปลูกเอง ยกเว้นปีที่ต้องซื้อข้าวกินเนื่องจากขายข้าวไปหมดแล้ว แม้กระนั้นก็ตามนายสำรวยก็ยอมรับว่าบางครั้งก็ไม่มีจะกินเหมือนกันประมาณ 3 – 4 ครั้ง/เดือนในช่วงที่ไม่มีการรับจ้างทำ โดยเฉพาะช่วงหลังสงกรานต์ ที่จะตัดอ้อยเสร็จกันแล้ว และเป็นเช่นนั้นมาได้ 2 ปีแล้ว เพราะเดิมนั้นหลังจากเก็บอ้อยแล้วยังมีคนมาจ้างงานเพื่อเป็นการรวมกรก่อสร้างแต่ปัจจุบันจะไม่มีการลักษณะดังกล่าวเลย

สำหรับเสื้อผ้าแทบไม่ต้องพูดถึงเพราะไม่มีโอกาสที่จะซื้อเสื้อผ้าใหม่ได้เลยเนื่องจากต้องเก็บเงินทุกบาทให้ลูก แต่ก็จะมีคนเอามาให้ตลอดทั้งญาติพี่น้อง หรือชาวบ้านที่รู้จักกัน ส่วนลูกนั้นครูที่โรงเรียนจะซื้อให้

แม้ว่านายสำรวยและภรรยาจะเห็นว่าภาระที่สำคัญที่สุดและหนักหนาที่สุด คือ เรื่องลูกชาย เพราะหากภาระเรื่องลูกไม่มีหรือลูกไม่มีพัฒนาการช้าอย่างที่เป็นอยู่คิดว่าจะแบ่งเบาภาระไปได้มาก ซึ่งหากลูกปกติเหมือนเด็กอื่นๆ ค่าใช้จ่ายต่างๆ จะลดลงเพราะไม่ว่าจะเป็นค่าเสื้อผ้า ค่าเทอม ค่ารถ จะไม่ต้องเสียมาก เพียงแค่มีกิจรียนลูกก็จะสามารถป็นไปเรียนที่โรงเรียนใกล้บ้านได้เลย และมีค่าขนมเพียงเล็กน้อยต่อวันเท่านั้น

ถึงกระนั้นก็ตามในความคิดของนายสำรวยและภรณยานั้นก็ยังคิดว่าตนเองจะพาครอบครัวพ้นจากความยากจนได้ถ้าหากมีที่ดินสำหรับการเกษตรเป็นของตนเองเพียงแค่ 5 ไร่ เพื่อปลูกข้าวเหลือง ข้าวโพดและพืชข้าว เพราะจะเป็นอาชีพที่สามารถทำได้และจะทำให้ครอบครัวสามารถมีพอยู่พอกินไม่ถึงกับร่ำรวย แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นกับสภาพดินฟ้าอากาศด้วย ซึ่งถ้าเป็นไปได้ตนเองคิดว่าภายใน 3 ปีฐานะครอบครัวจะดีขึ้นไม่ด้อยาก และหากเป็นไปได้อีกจะซื้อหั่วรดไถเพราะจะทำให้สามารถทำการเกษตรได้โดยไม่ต้องไปจ้างคนอื่นเนื่องจากค่าจ้างแพง และหากมีหั่วรดไถจะสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายส่วนนี้ได้มาก

แต่อย่างไรก็ตามที่สำคัญที่สุดและคิดหวังไว้คือ “**ทุนการศึกษาของลูก**” หั่วรดไถยังไม่สำคัญเท่า เพราะทุกวันนี้ทำทุกอย่างเพื่อลูก เพื่อให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเองได้ เมื่อตนเองเป็นอะไรไปลูกจะได้อยู่ได้ตามลำพังด้วยตนเองไม่เป็นภาระแก่ใคร ดังนั้นไม่ว่าจะเหนื่อยยากลำบากแค่ไหนก็จะอดทนทำทุกอย่างเพื่อให้ลูกได้เรียนต่อไป

(วรลักษณ์ หิมะกลัส สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 8 : นายสุจินต์ เจิมเฉลิม (ตัวอย่างจากจังหวัดพะเยา)

นายสุจินต์เป็นคนจังหวัดพะเยาตั้งแต่เกิด (บ้านเลขที่ 66/1) บ้านแม่ทะลาย หมู่ที่ 2 ตำบลพระธาตุซันแกง อำเภอจุน และได้ยู่กินกับนางสุณีมารยา ปัจจุบันมีลูกชาย 3 คน อายุ 19 ปี 12 ปี และ 5 ปี ตามลำดับ โดยลูกชายคนโตจบชั้นประถมปีที่ 6 แล้วและปัจจุบันไปทำงานอยู่กรุงเทพและไม่ได้ติดต่อกลับมาเลย ลูกชายคนที่สองกำลังจะขึ้นชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ส่วนคนเล็กอยู่ชั้นอนุบาล 2

หลังจากแต่งงานกันแล้วนายสุจินต์และภรรยายังคงอยู่บ้านพ่อแม่ได้ 2 – 3 ปี ก็ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านแม่ทะลาย เนื่องจากที่เดิมนั้นต้องรับจ้างไปวันๆ ตนเองเห็นว่าคงไม่รอดจึงได้ย้ายออกมาโดยเข้าไปถางป่าในหมู่บ้านและได้รับเอกสารสิทธิ์เป็นที่ สปก. จำนวน 1 ไร่ 75 ตารางวา แต่ต่อมาภรรยาเกิดป่วยเป็นโรคนีวต้องเข้ารับการผ่าตัด ตนเองต้องคอยดูแลและหาลูกไว้ที่บ้านก็ไม่ได้เพราะน้ำ ไฟ ในขณะนั้นที่ดินของตนยังไม่มี จึงได้ถามแลกที่ดินกับคนอื่นในหมู่บ้านจนได้ที่ดินที่อยู่ในปัจจุบันขนาด 45 ตารางวา และปลูกบ้านไม้ชั้นเดียวได้สูงเป็นพื้นดินขนาด 5 x 7 เมตร โดยนำไม้จากป่ามาสร้างบ้าน แต่เดิมมีห้องเพียง 1 ห้องเป็นห้องนอน แต่ต่อมาได้แบ่งย่อยเป็น 2 ห้องเพื่อให้ลูกชายได้แยกออกมา และเมื่อน้องชายมาก็จะให้นอนกับลูกชายนั่นเอง ส่วนห้องน้ำจะแยกไว้ต่างหาก มีไฟให้แสงสว่างในบ้านเพียง 1 ดวง และห้องน้ำอีก 1 ดวงเท่านั้น

ในบ้านมีเพียงโทรทัศน์สีซึ่งลูกชายคนที่สองอยากได้จึงได้ตัดสินใจไปทำงานแบกเม็ตโฟมที่ใช้ทำพลาสติกที่จังหวัดนครปฐม เมื่อได้เงินค่าจ้างมาพอสมควรก็นำไปซื้อโทรทัศน์เก่าราคา 2,400 บาท ส่วนเครื่องเสียงนั้นเนื่องจากลูกชายคนโตอยากได้จึงตัดสินใจซื้อเครื่องเสียงของเก่าให้เช่นกัน ซึ่งโดยรวมแล้วจะเสียค่าไฟประมาณ 25 – 30 บาท/เดือนเท่านั้น ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่มากนัก

แต่ที่มักเป็นปัญหาและเป็นภาระอย่างมากของนายสุจินต์ก็คือนายสุจินต์ต้องรับภาระในเรื่องของน้องๆ อีก 5 คน ในฐานะพี่คนโต ซึ่งแต่ละคนก็ไม่มีความรู้เป็นหลักแหล่ง และน้องคนที่ 2 รองจากตัวเขาซึ่งป่วยเป็นโรคลิ้นหัวใจรั่วก็ได้มีอาการทรุดลงตั้งแต่เดือนธันวาคมที่ผ่านมา (ปี 2542) ซึ่งขณะนี้ยังไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนไปรักษาเพราะจะต้องทำการผ่าตัดแม้ว่าจะมีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยก็ตาม แต่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลบ้างเป็นบางส่วน และยังมีภาระที่จะต้องนำไปส่งรักษาในจังหวัดเชียงใหม่ตั้งแต่เริ่มมีอาการซึ่งเป็นเช่นนี้เป็นเวลา 6 – 7 ปีมาแล้ว แต่ในปัจจุบันได้ย้ายมารักษาที่โรงพยาบาลในจังหวัดพะเยา นอกจากนี้ยังต้องรับผิดชอบลูกของน้องชายอีก 2 คน อายุ 10 ขวบ และ 3 ขวบตามลำดับอีกด้วย เพราะภรรยาของน้องชายก็ทำงานไม่ได้เนื่องจากต้องเฝ้าสามีที่โรงพยาบาล

สำหรับน้องๆ ที่เหลือแม้จะมีความรู้แต่ก็เป็นงานที่ไม่มีหลักแหล่งอาศัยรับจ้างทำงานในต่างจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อไม่มีความรู้ก็จะกลับมาอยู่กับนายสุจินต์ที่บ้านเนื่องจากไม่มีบ้านเป็นของตนเองเลยสักคนเดียว ซึ่งก็จำเป็นจะต้องเลี้ยงดูกันไป โดยแต่ละครั้งจะผลัดกันมาพักชั่วคราวครั้งละ 10 – 20 วัน แต่ไม่สามารถบอกได้แน่นอนว่าครั้งเพราะจะขึ้นอยู่กับว่าน้องชายจะหางานได้หรือไม่

และที่มักจะก่อปัญหาให้ต้องกู้หนี้ยืมสินนอกจากเรื่องค่ารักษาพยาบาลน้องชายแล้ว ก็จะเป็นค่าฌาปนกิจศพ ซึ่งต้องเสียถึงประมาณ 180 – 200 บาท/ราย เนื่องจากในหมู่บ้านจะคิดค่าฌาปนกิจในอัตรา 20 บาท/คน และจากการที่ในทะเบียนบ้านของนายสุจินต์นั้นมีชื่อของทั้งครอบครัวนายสุจินต์ และน้องชายทั้งหมดจึงต้องเสียค่าฌาปนกิจถึง 9 คนด้วยกัน ทำให้ในแต่ละครั้งที่มีคนตายในหมู่บ้านต้องเสียค่าฌาปนกิจมากตามจำนวนของสมาชิกในครัวเรือน นอกจากนี้ยังได้เข้ากลุ่มฌาปนกิจอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งกลุ่มนี้จะเสียค่าใช้จ่าย 50 บาท/ครัวเรือน และแต่ละเดือนก็จะมีคนตายประมาณ 2 คนต่อเดือน จึงทำให้ภาระค่าใช้จ่ายส่วนนี้ค่อนข้างสูงเพราะหากไม่หามาจ่ายให้ก็จะหมดความเป็นสมาชิกของกลุ่มทันทีโดยไม่ได้รับเงินคืนเลย

ในขณะที่รายจ่ายนั้นมีอยู่มากมายถึงประมาณ 23,000 กว่าบาท ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของครอบครัว หรือเรื่องของน้องๆ แต่รายได้ที่ได้รับนั้นมีเพียงแครายได้จากการรับจ้างทั่วไปเท่านั้น ซึ่งแต่เดิมนั้นนายสุจินต์กล่าวว่าตนจะเข้าไปรับจ้าง

ตัดไม้ในป่าด้วย แต่ปัจจุบันไม่ได้เข้าไปแล้วเนื่องจากนโยบายปิดป่าแต่ก็ฟังจะไม่ได้เข้าไปจริงเมื่อปีที่ผ่านมานี้เอง เพราะเดิมแม้จะปิดป่าแต่ก็ยังลักลอบเข้าไปตัดได้ซึ่งทำให้ชีวิตครอบครัวในขณะนั้นพอจะอยู่ได้ไม่ลำบากมากนักเพราะสามารถเอาไม้มาขายได้ถ้าจำเป็นต้องใช้เงิน แต่ก็จะไม่ทำบ่อยนอกจากจำเป็นที่ต้องใช้เงินเท่านั้น เพราะรู้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องถ้าต้องเข้าไปตัดไม้ในป่า แต่ปัจจุบันนี้ไม่ได้เข้าไปตัดไม้เลยเพราะมีการตรวจตราจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้อยู่เสมอจึงไม่ได้เข้าไป ในช่วงนั้นจะมีรายได้มากถึงประมาณปีละ 20,000 บาท (ปี 2541) แต่ภายหลังหลังจากที่ไม่ได้เข้าไปตัดไม้ในป่าแล้วมีรายได้ลดลงอย่างมาก เหลือเพียงประมาณปีละ 10,000 กว่าบาทเท่านั้น ทั้งนี้ในวันที่สัมภาษณ์นั้นนายสุจินต์ยอมรับว่าตั้งแต่เดือนธันวาคม 2542 ถึงปัจจุบัน (กุมภาพันธ์ 2543) มีรายได้จากการรับจ้างจริงๆ เพียง 500 บาทเท่านั้น

นอกจากรับจ้างทั่วไปแล้ว ก็ได้ทำการเกษตรโดยเช่าที่นาไว้ 5 ไร่ และจ่ายค่าเช่าเป็นข้าวจำนวน 70 ถัง/ปี ซึ่งที่นาน้ำชลประทานเข้าถึงโดยเป็นระบบชลประทานราษฎรที่จะปล่อยน้ำเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น ถ้าฤดูแล้งจะไม่มีน้ำเลย ข้าวที่ได้จะประมาณ 60 ถัง/ไร่ หรือได้ข้าวประมาณ 300 ถัง/ปี เนื่องจากสภาพพื้นดินเป็นดินตางและยังขาดเงินซื้อปุ๋ยอีกด้วย โดยนายสุจินต์ยอมรับว่ามีเงินที่จะซื้อปุ๋ยใส่เพียง 1 กระสอบ หรือ 50 กิโลกรัมเท่านั้นและบางปีแทบจะไม่ได้ใส่เลย และจะใช้ปุ๋ยยูเรียสูตร 16-0-0 แทนที่จะใส่สูตร 16-20-0 ซึ่งจะทำให้ได้ผลผลิตข้าวที่ดีกว่า แต่เนื่องจากปุ๋ยสูตร 16-20-0 จะสามารถใส่ได้สำหรับที่นาเพียง 3 ไร่เท่านั้นไม่พอสำหรับที่นาของตนและตนก็ไม่มีเงินที่จะซื้อปุ๋ยเพิ่ม แต่ถ้าเป็นปุ๋ยยูเรียจะสามารถใส่ได้ทั้ง 5 ไร่ แต่ผลผลิตนั้นจะไม่ดีคือข้าวจะเมล็ดค่อนข้างลีบไม่สวย และผลผลิตที่ได้ทั้งหมดนั้นก็จะต้องหักให้เจ้าของที่ดิน 70 ถัง หักค่าจ้างรถไถ 50 ถัง และต้องหักข้าวบางส่วนเพื่อนำไปใช้คินกของทุนข้าวของหมู่บ้านที่ตนเองยืมมาเมื่อปีที่ผ่านมานี้เนื่องจากไม่เพียงพอกับการบริโภคในปีนั้น ส่วนที่เหลือประมาณ 150 ถัง จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งก็จะไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดเช่นเดิม

เมื่อหมดจากฤดูทำนายนายสุจินต์ก็จะทำงานรับจ้าง และถ้าไม่มีงานรับจ้างให้ทำก็จะหา หอย ปู ปลา ตามที่นาหนองน้ำ มากินกันเองในครัวเรือนและบางส่วนจะเอาไปขายเพื่อหาเงินให้ลูกไปโรงเรียน สำหรับภรรยานั้นก็แค่ช่วยทำนาเพราะจะทำงานรับจ้างไม่ไหวเนื่องจากยังมีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงมากนัก นายสุจินต์กล่าวว่าในใจจริงๆ อยากจะไปทำงานรับจ้างอยู่กรุงเทพเพื่อจะไปหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัวแต่เนื่องจากจะต้องดูแลน้องชายที่ป่วยจึงไม่ได้ไป

ในปัจจุบันนี้ครอบครัวนายสุจินต์มีหนี้ติดค้างกับสหกรณ์การเกษตรอยู่ 6,800 บาท ซึ่งกู้เมื่อปี 2539 เอามาซื้อวัวในราคา 5,500 บาท เพื่อจะเลี้ยงไว้ขาย แต่เนื่องจากภรรยาป่วยเป็นนิวจึงต้องขายไปในราคา 5,000 บาท ถึงแม้จะขาดทุน แต่ก็จำเป็นต้องขายเพื่อนำเงินมารักษาภรรยา ปัจจุบันนี้เงินจำนวนนี้ยังไม่ได้ใช้คืนเลยแม้แต่บาทเดียวคอยส่งแต่ดอกเบี้ยเท่านั้น และเมื่อสองเดือนที่ผ่านมาได้ไปกู้เงินจำนวน 5,000 บาท ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน เพื่อนำมาจ่ายไปเข้ารับการผ่าตัดที่โรงพยาบาลแม้ว่าจะมีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยก็ตาม

ด้วยความขาดแคลนเงินทองรวมถึงจำนวนผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำทำให้บางครั้งต้องอดอาหารบ้างโดยเฉพาะในช่วงมือเย็นเพื่อให้ลูกเมียได้กินอิ่มครบ 3 มื้อ ช่วงที่ต้องอดอาหารมักเป็นช่วงหลังจากเดือนเมษายนจนถึงเดือนพฤศจิกายนซึ่งเป็นช่วงที่มักไม่ค่อยมีงานรับจ้าง อาหารส่วนใหญ่ที่รับประทานกันก็คือ ผักต่างๆ ที่เก็บตามทางหรือที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ กุ้ง หอย ปู ปลาที่หาได้ตามหนองบึงต่างๆ ส่วนเนื้อหมู เนื้อไก่นั้นมักไม่ค่อยได้กินเท่าไรนัก ส่วนไก่แม้จะเลี้ยงไว้บ้างแต่ก็จะกินน้อยมากเพราะกลัวจะหมด

นอกจากเรื่องอาหารแล้วเรื่องเสื้อผ้าก็น่าสนใจไม่ต้องพูดถึงเพราะจำได้ว่าเสื้อผ้าที่ซื้อครั้งสุดท้ายก็เมื่อ 3-4 ปีมาแล้วซึ่งซื้อเนื่องจากต้องไปทำงานที่สงขลา และปัจจุบันก็ยังคงใช้เสื้อผ้าชุดดังกล่าวเช่นเดิมซึ่งมีเพียง 3-4 ชุดเท่านั้น ทั้งสามีและภรรยา ส่วนลูกชายนั้นก็มักจะเป็นเสื้อผ้าที่รับบริจาคมาเป็นส่วนใหญ่

นายสุจินต์ยอมรับว่าที่ตนเองยากจนอยู่เช่นนี้เป็นผลเนื่องมาจากอดีตและปัจจุบัน คือพ่อแม่ทั้งตนเองและภรรยาไม่มีทุนมาให้เลย ต้องเริ่มจากที่ไม่มีอะไรต้องชวนขายหาตัวเองทั้งหมด และปัจจุบันยังต้องรับผิดชอบครอบครัวของตนเอง รวมถึงน้องๆ ของตนด้วย ทำให้เมื่อหาเงินมาได้ก็ไม่สามารถสะสมไว้ได้ต้องนำมาใช้จ่ายจนหมดและยังเป็นหนี้อีก

สำหรับอนาคตนั้นนายสุจินต์ยอมรับว่ายังมองไม่เห็นอนาคตเลยว่าจะพ้นจากความยากจนได้อย่างไรเพราะแม้ว่าจะพยายามเข้าร่วมการอบรมที่ภาครัฐจัดมาให้ก็พบว่าไม่สามารถทำให้รายได้หรือความเป็นอยู่ของตนดีขึ้นเลย ไม่ว่าจะเป็นการอบรมการทำเกษตร ซึ่งมักจะเป็นการอบรมให้ปลูกพืชจำพวกไม้ยืนต้น แต่เนื่องจากที่ดินของตนเป็นที่นาและไม่มีน้ำต้องรอน้ำฝนเพียงอย่างเดียวจึงทำให้ไม่ได้รับประโยชน์มากนักจากการอบรม และไม่ว่าจะทำอะไรก็ดูเหมือนจะมีอุปสรรคขัดขวางไปหมด ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตรก็ไม่มีน้ำ ซึ่งถ้ามีน้ำเพียงพอตนเองคิดว่าจะปลูกพวกพืชผักสวนครัวไว้ขายที่ตลาดเพราะเป็นงานที่ค่อนข้างเบา หรือถ้าจะค้าขายก็ไม่มีทุนรอนพอ จะเข้าไปเป็นกรรมกรในเมืองก็ไม่มีเส้นสาย หรือสมัครไม่ได้เนื่องจากงานนั้นจะมีคนอยู่แล้ว ดังนั้นจึงคิดว่าถ้ามีอะไรให้ทำได้ในขณะนี้อย่างไรก็ตามตนเองจะทำหมดขอแค่มีงานทำก็พอใจแล้วในชีวิตนี้เพราะถ้ามีงานทำนั้นหมายถึงลูกเมียจะไม่อดอยากเหมือนที่เป็นอยู่

อย่างไรก็ตามนายสุจินต์กล่าวว่าถ้าเป็นไปได้จะขอกู้เงินโครงการ กข.คจ. ในรอบใหม่นี้เพื่อนำมาซื้อสัตว์ไว้เลี้ยงขาย ไม่ว่าจะเป็น ไก่ หรือ วัว ก็ได้ แต่ก็ไม่ค่อยมั่นใจว่าจะได้เพราะเห็นว่าการมกของโครงการมักให้กับคนรวยในขณะที่คนจนอย่างเขาไม่ได้รับเงินกู้เลย และยังมีข้อจำกัดอีกคือคนที่ไม่มีหนี้สินการขอโครงการจะไม่สามารถกู้เงินโครงการนี้ได้ด้วย

ในปัจจุบันนี้สิ่งที่นายสุจินต์รู้สึกหนักใจคือเรื่องการศึกษาของลูกคนที่ 2 ที่กำลังจะขึ้นชั้น ม.1 ที่แต่เดิมนั้นจะได้ทุนเรียนในชั้น ป. 1 – 6 แต่พอจะขึ้น ม. 1 นี้ยังไม่รู้ว่าจะให้เรียนได้หรือไม่ เพราะไม่มีเงินจะส่งเรียน แต่สำหรับตัวลูกชายเองนั้นอยากจะเรียนต่อ และตัวนายสุจินต์เองนั้นก็อยากให้ลูกชายได้เรียน เพราะตัวนายสุจินต์และภรรยาซึ่งจบเพียงชั้นประถม 3 ทั้งคู่ เนื่องจากเป็นพี่คนโตของในบรรดาพี่น้อง 6 คน และ 9 คนตามลำดับ จึงได้พูดกับลูกไว้ว่าถ้าอยากเรียนจริงๆ ก็จะทำให้เขาเรียนแทน ซึ่งยังไม่รู้ว่าผลที่สุดแล้วจะสามารถให้ลูกเรียนได้หรือไม่ เพราะเฉพาะค่าเทอมตนเองก็ไม่มีเงินจะจ่ายแล้วยังต้องจ่ายค่าสมุด ดินสอต่างๆ อีก แม้ว่าชุดนักเรียนนั้นจะไม่ต้องเสียเงินซื้อเพราะได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิศุภนิมิตก็ตาม แต่ก็นับว่าเป็นจำนวนเงินที่มากพอสำหรับตนเอง แม้ว่าการศึกษาของลูกคือเป้าหมายสูงสุดในชีวิตซึ่งตนเองก็ยังไม่รู้ว่าจะได้หรือไม่ เพราะคิดว่าหากลูกได้เรียนดีๆ ก็จะสามารถเอาตัวรอดได้ มีชีวิตที่อยู่ดีกินดีกว่าพ่อแม่ ไม่ต้องลำบากเหมือนตนเอง

(วรลักษณ์ ทิมะกลัส สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)